

P. VERGILI MARONIS CARMINA.

LL
V816T Virgil

P. VERGILI MARONIS

C A R M I N A

EDIDIT

GEORGIUS THILO.

EDITIO STEREOTYPA.

EX OFFICINA BERNHARDI TAVCHNITZ.

LIPSIAE MDCCCLXXXVI.

7765

18/11/14

&

DE VITA CARMINIBUSQUE VERGILII PROLUSIO.

De rebus et consiliis Vergilii, quem propter valetudinis infirmitatem et naturalem quendam pudorem non solum rei publicae lucem, sed etiam urbem hominumque congressus fugisse constat, non multa narrari potuisse facile intellegitur, sunt tamen in eius vita, quae pluribus et certioribus veterum testimoniiis inlustrata velimus, veluti quos praeceptores adulescens habuerit, cum amicis quo usu coniunctus fuerit, quae ei anno 713 acciderint, quo anno Mantuanorum agri divisi sunt, quibus locis et quam diu quoque moratus sit, quae itinera susceperit. de eius modi rebus quod nec satis plena nec satis certa accepimus, non est amicorum et familiarium, quos 'de ingenio moribusque' eius scripsisse Gellius (XVII 10, 2) testatur, incuriae imputandum. nam cum etiam de levioribus quibusdam rebus testimonia fide dignissima extant, illi de vita quoque poetae quicquid memorabile videbatur, diligenter collegisse putandi sunt. sed temporum iniquitate ipsi eorum commentarii perierunt, periit etiam Asconii Pediani contra obtrectatores Vergilii liber, quem acerimo veri quaerendi studio scriptum fuisse Danielini interpretis (buc. IV 11) et Suetonii (p. 57, 5 Reiffersch.) testimoniiis ostenditur. nam vitam ab Aelio Donato commentariis in carmina Vergilii scriptis praemissam prope totam Suetonii esse et e libro de poetis sublata, hodie consentiunt inter se viri docti¹. Suetonius autem cum opti-

mis auctoribus se usum esse profiteatur² et ipse propter fidem et diligentiam merito ab omnibus probetur, ab eius auctoritate nisi gravissimis dubitationibus coacti non debemus recedere. ad supplendam Suetonii narrationem, quae ad carminum memoriam magis quam ad res poetae pertinet, in primis adhibenda sunt ea scholia, quae Servianis adiuncta primus edidit Petrus Daniel. quorum cum magna pars ex antiquissimorum interpretum commentariis sumpta sit³, ex illis quoque, quae ad carmina quibus suas res Vergilius tetigit, adscripta sunt, quaedam ad amicorum familiariumque commentationes et ad Asconii librum, qui non semel laudatur, referenda esse probabiliter conicitur. in georgicis ad Danielina scholia et vetustate et dignitate proxime illa accedunt, quae Fulvius Ursinus e codice Vaticano 3317 edidit et sine idonea causa Philargyrio tribuit⁴. contra Servianis cum magna cautione utendum est. in vitam quidem Aeneidos commentario praefixam pleraque ex Suetonii narratione, quam suam Donatus fecerat, translata esse apparet: sed et falsa admixta sunt (veluti Neapoli studuisse Vergilium; bello inter Antonium et Augustum orto effectum esse, ut agri Cremonensium veteranis distribuerentur; poetae agris spoliata una cum Polione Maecenatem succurrisse) et corrupta Suetonii testimonia, qui non dixit, proposuisse bucolica Polionem, Maecena-

² cf. p. 57, 5; p. 59, 12 sqq. conl. Quint. X 3, 8 et Gell. XVII 10, 2; p. 61, 5 sqq.; p. 62, 6; p. 64, 12; p. 66, 2.

³ cf. quae in praefatione ad Servium p. XIX sqq. et XXXII sqq. exposui.

⁴ cf. Rhein. Mus. XV p. 135 sqq.

¹ cf. Ioh. Fr. Gronovii ad vitam P. Vergilii Maronis notae in Burmanniano Vergilii exemplari I, I sqq. editae et Reifferscheidii quaest. Suetonianae p. 400 sqq.

tem georgica, Augustum Aeneida, neque Varium et Tuccam a Caesare in edenda Aeneide superflua demere iussos esse tradidit. item in scholiis de rebus Vergilii et carminum fati haud pauca inveniuntur, de quorum fide iure dubitetur: quamquam quaedam ita comparata sunt, ut iis veri aliquid subesse conicias, quod tamen ineptis inferioris aetatis inventis adeo obrutum sit, ut non possit certo recuperari. nimirum Servius quoque saeculi illius superstitione et vaniloquentia imbutus erat. accedit quod neque ipsas res gestas Romanorum neque annos earum satis cognoverat, veluti de civilium bellorum temporibus turpiter erravit. in Bernensibus ad bucolica et georgica scholiis de vita scriptisque Vergilii nihil fere extat quod non a Danielis interpretibus quoque aut a Servio commemoratum sit. quae in Probi qui vocatur commentario ad res poetae enarrandas spectant prope omnia abiicienda sunt: nam infima aetate hominem imperitum multa a malis, paucissima a bonis auctoribus accepta memoriter litteris mandasse manifestum est: quae de agrorum divisione in bucolicorum praefatione prodidit propter temporum errores etiam Servianis deteriora sunt⁵. Phocae carmen totum a Suetonii vel Donati narratione pendet: neque Bernensis quae vocatur vita, aut illa quam nuper M. Petschenig (Wien. Stud. IV p. 168 sq.) e codice quodam S. Pauli in Karinthia edidit, quidquam propriae virtutis habet. inter recentiores Vergilianae vitae commentarios Ottonis Ribbeckii narrationem minori carminum editioni praemisam et Eugenii Benoist 'notice sur Virgile' (I² p. LXXXV sqq.) commemorasse satis est: ille enim veterum de rebus et scriptis Ver-

gili testimonio diligentissime persequutus est, alter artem poetae subtilissime descripsit.

Natus est P. Vergilius Maro Idibus Octobribus anni 684/70 Cn. Pompeio Magno M. Licinio Crasso consulibus Andibus, in pago Mantuano: unde 'Mantua me genuit' est in epitaphio quod ipse composuisse fertur, et Mantuani poetam suum vindicant. Vergilius Maro pater, 'quem', ut ait Suetonius (p. 54, 8 R.), 'quidam opificem figulum, plures Magi cuiusdam viatoris initio mercennarium, mox ob industriam generum fuisse tradunt,' pecuaria re et apiaria facta rem familiarem adeo auxit, ut haberet unde filium liberaliter educaret. mater fuit Magia⁶. anno aetatis duodecimo (696/58) Vergilius a patre Cremonam deductus est, ubi litterarum elementa disceret⁷. tribus annis post (699/55) natali die toga virili sumpta Mediolanum, inde Romam se contulit. ibi oratoriae arti⁸ iisque litteris, quas grammatici profitebantur, operam dedit. sed rhetorum vanis artificibus, superba doctrinae ostentatione grammaticorum deterritus, at incensus philosophiae naturaliumque rerum studio ad Sironem Epicureum se ad-

6 Magiam Pollam appellant Probus (p. 1, 2 K.) et Phocas v. 11.

7 cf. Hieronymus Ol. 180, 3. (Suet. rel. Reiff. p. 43, 7).

8 Summis eloquentiae doctoribus vacasse Vergilium Probus (p. 1, 4 K.) narravit, studuisse eum apud Epidium oratorem cum Caesare Augusto, Bernensis vitae auctor testatus est. quod haud scio an inferiori aetate inventum sit, ut Vergilius iam adulescens eum Octaviano aliquo vinculo coniunctus fuisse videretur. nam Octavianus septem annis post Vergilium natus est. deinde Suetonius (p. 124, 9 sq. R.) inter discipulos Epidii M. Antonium et Augustum commemorat, non commemorat Vergilium. denique suspicionem movet quod posterioris aetatis grammatici alios quoque viros, qui Vergilio in discrimen adducto subvenerunt, eius condiscipulos fuisse prodiderunt. veluti Servius (buc. VI 13) Alfenum Varum una cum poeta Sironem docentem audivisse narrat, quod propter Epicureorum quaedam praecepta quae in sexta ecloga ad Varum missa proferuntur, fictum esse videtur. Cornelium Gallum Probus (p. 6, 1 K.) Vergilii condiscipulum appellat.

5 Haec quae de vita Probi et de praefationis partibus quibusdam dixi cavendum est ne ad reliquam quoque praefationem aut ad ipsa scholia referantur: quae etsi nihil fere habent quod Berytii esse videatur, tamen ex antiquorum interpretum libris deprompta sunt.

plicavit⁹, cuius doctrinae magnatum erat apud Romanos opinio. in medicorum¹⁰ quoque mathematicorumque disciplinis eum diligenter versatum esse Suetonius tradidit.

Poeticam facultatem iam puer ostendisse dicitur Vergilius; ea enim aetate in Balistam latronem epigramma factum esse Suetonius testatur. idem sedecim annos natum poetam Culicem carmen scripsisse narrat et Catalepton, Priapia, Epigrammata, Diras, Cirin ita commemorat, ut illius aetatis homines ea carmina sine dubitatione Vergilio tribuisse et putasse videantur, omnia ante Bucolicorum librum edita esse. hodie Catalepton IX(XI), Diras, Cirin Vergilii non esse consentiunt viri docti, neque dubitatur quin Epigrammata eadem sint quae Catalepton carmina¹¹. de Culice sunt qui veterum testimonia vera esse sibi persuaserint, sed rectius iudicare videntur qui languidissimum omnisque poetici vigoris expers opusculum a Vergilii ingenio alienum esse dicunt¹². Aetna cuius auctoris esset suis temporibus dubitatum esse refert Suetonius, nunc Lucilio, Senecae amico, tribui solet. Copa, quam unus Servius Vergilio adscripsit, in eum librum, quo minora quae poetae esse credebantur carmina comprehensa sunt, recepta est. in eodem invenitur Moretum, quod Vergilio non potest alio testimonio vindicari¹³.

Epicum carmen, quo res Romanae narrarentur, a Vergilio iuvene inchoatum esse boni auctores prodiderunt, Suetonius (p. 58, 20 R.) et Danielinus interpres ad buc. VI 5. ac videtur profecto sextae eclogae

versibus 3 sq. ipse poeta id consilium professus esse idemque indicasse, cur mutatum sit: scilicet, ut interpretis illius verbis utar, 'considerata aetatis et ingenii qualitate.' idem fortasse Suetonius voluit, cum eum materia offensus esse dixit, quod testimonium inferiore aetate eo detortum est, ut Servius ad buc. VI 3 haec adscripserit 'et significat aut Aeneidem aut gesta regum Albanorum, quae coepta omisit nominum asperitate deterritus.'

Ad pastoricia carmina scribenda Polionis auctoritate se accessisse Vergilius buc. VIII 11 sq. significavit, quibus ab eo petivit, ut carmina ipsius iussis coepta benigne acciperet. at idem VI 5 a Phoebos se monitum esse dicit, pastorem deductum carmen dicere oportere. itaque cum poeta et ingenii et studiorum ratione habita sua se sponte ad bucolicum genus convertisset, Polionis maxime consilii et praeceptis videtur effectum esse, ut teneret institutum et Theocriti versus primus Latio ostenderet. sed ad edenda bucolica antequam aggrederetur, hominem accuratissima diligentia insignem Graecorum exemplis imitandis stilum exercuisse artisque specimina idoneorum iudicum existimationi subiecisse probabile est. ad ea studia haud scio an recte Ribbeckius nonae eclogae versus 22—25 et 39—43 rettulerit. ipsas illas eclogas quae hodie supersunt Asconius Pedianus a Probo laudatus Vergilium XXVIII annos natum, i. e. post Idus Octobres anni 712/42 edere coepisse testatur¹⁴. quod testimonium

9 cf. catal. V (VII), Serv. buc. VI 11 et 13. Aen. VI 264.

10 cf. Macrob. Sat. V 2, 15.

11 Parum severos versus se iuvenem fecisse Vergilius ipse fatetur catal. V (VII) 11—14. cf. Plinii epist. V 3, 6.

12 Qui Culicem scripsit Aeneida legisse videtur. cf. Cul. 332 et Aen. XI 263, Cul. 355 et Aen. XI 260.

13 De his carminibus in quarta Teuffeliae litterarum Latinarum historiae editione p. 464—470 plenissime et rectissime disputatum est.

14 cf. Probus p. 7, 6 K. 'nec mirandum, quod infra se senem dicit, cum certum sit eum, ut Asconius Pedianus dicit, XXVIII' (sic Monacensis quoque a me primum conlatus) 'annos natum Bucolica edidisse.' nihil invenio cur Asconio appellato fallere voluisse dicatur interpres: quamquam illud parum accurate fecit quod Asconium testatum esse dixit, edidisse ea aetate bucolica Vergilium; nam edi coepta esse ea carmina accepisse videtur. quod in vita Probi legitur (p. 1, 12) 'scripsit Bucolica annos natus VIII et XX' ad Servium referendum

cum temporum indicibus, quae in ipsis carminibus insunt, num congruat, iam video quaerendum esse.

Atque primam eelogam et nonam anni 713/41 esse constat: eo enim anno Cremonensium et Mantuanorum agri inter veteranos milites distributi sunt. ante nonam autem eelogam non potest non scripta esse quinta, cuius ad versum 40 aperte spectant nonae versus 19 et 20. accedit quod 'hordea' pluralem a Vergilio V 36 usurpatum vituperasse fertur Cornificius poeta¹⁵, quem Hieronymus Ol. 184, 4 (anno 713) mortuum esse docet. quo tempore quinta scripta est, secundam et tertiam iam editas fuisse illius versibus 86 et 87 probatur. praeterea non est quod Suetonio aliisque fides denegetur, qui in secundo carmine sub Alexidis persona Alexandrum puerum latere narraverunt, quem a Polione Vergilius dono accepisset; atque tertiae eelogae versus 84—89 iam maiorem inter Polionem et Vergilium familiaritatem poeticorumque studiorum concentum ostendunt. itaque cum anno 711 exeunte Polionem a triumviris cispadanae Galliae praefectum esse constet, ante annum 712 duo illa carmina scripta esse non est veri simile. quartam eelogam non post annum 714, quo Polio consul fuit, editam esse, versibus 11—14 ostenditur¹⁶. sed cum Aseonius Pedianus (schol. Dan. ad buc. IV 11) Asinium Gallum¹⁷, Polionis filium, adfirmasse testatus sit, suum ortum a poeta celebratum esse, tempus carminis etiam certius definitur posse

est, qui in praefatione bucelicorum et ad I 29 idem narravit.

15 cf. Cledonii ars p. 43, 1 K.

16 Propter metricas rationes Polionis nomen non puto e quarta eeloga eiciendum esse: cuius versus 12 tertiae versibus 84, 86, 88 satis defenditur; neque eo offensus esse videtur Lucianus Muellerus. cf. de re metr. poet. Lat. p. 337.

17 Nequis veterum interpretum ad IV 1 et 10 erroribus decipiatur, Asinio Gallo Salonis a. 715 captis a patre Salonini cognomen datum esse moneo, ut Gallus idem sit qui Saloninus. cf. Tac. ann. III 75 et Lipsii ad eum locum adnotatio.

opinor. neque enim probabile est, Vergilium aut patrem tantis laudibus ornasse aut de filii rebus tam laeta auguratum esse ante factam Brundisiam pacem, quam Polio magnopere adiuverat, ut ipse quoque expectatae ex ea salutis auctor esse videretur. itaque altera anni 714 parte, postquam Polio consulatum anno 711, cum Antonius, Octavianus, Lepidus foedus inter se fecerunt, promissum inivit, Asinius Gallus natus¹⁸ et quarta eeloga scripta esse videtur. at haud pauci sunt, qui de Asconii fide dubitent neque hanc eelogam ad Polionis filium aut ad ullum mortalem puerum referri posse concedant. verum est sane, Vergilium Polioni immoderate blanditum esse videri. sed antequam interpretatio et ipsius carminis versibus quibusdam (13 sq., 17, 26 sq.) et optimi auctoris testimonio commendata abiciatur, diligenter quaerendum esse puto, num quae sint quibus ad effusam illam laudationem poeta videatur deductus esse. atque ad illud quod modo de Brundisina pace dixi primum accedit quod ea tum fuit rei publicae condicio, ut Polionis amici facile sperare possent, eum in altiore etiam locum perventurum esse¹⁹. deinde Vergilium mollioris animi fuisse scimus et amicorum patronorumque observantissimum. a nullo autem plura et maiora beneficia acceperat, quam a Polione, quo etiam poeticorum studiorum moderatore usus erat. intellegitur igitur qui fieri potuerit, ut in gaudio quo dilectissimi hominis rebus laetius efflorescentibus affectus erat, paulo audacius exultaret, cum filium eius tum ipsum natum olim principem in civitate locum obtenturum esse auguraretur²⁰. quem quod deo-

18 Neque enim dubito, quin Asinius Gallus quo tempore Vergilius hoc carmen meditatus est, iam natus fuerit, eaque res consulto obscurata sit, ut vaticinii species augetur.

19 cf. Benoist P. Virg. Mar. op. I² p. 38. Octaviani et Agrippae virtutes tum parum spectatae, Antonii vitia omnibus cognita erant.

20 cf. Tac. ann. I 13 'quippe Augustus

rum vitam accepturum esse vaticinatur (v. 15) et caram deum subolem, magnum Iovis incrementum appellat (v. 49), Graecorum et Asianorum hominum morem ad Romanos propagatum sequitur²¹. magnificentia autem illa, quam novi saeculi descriptioni additam esse videmus, unde petita sit, Sibyllinis oraculis comparatis cognoscitur, quae in hac quaestione non videntur neglegenda esse (cf. v. 4): nam etiam ex oriente tum Sibyllina carmina in urbem translata esse certum est²². e tertio igitur oraculorum libro, quo satis multa contineri constat, quae ante Christum natum composita sunt²³, versus qui sunt 367—380, 619—623, 743—760, 784—794, apte cum Vergiliano carmine conferri puto. quae cum ita sint, ab eo quod Asconius de quartae eclogae consilio tradidit, non videtur discedendum esse. cum tamen Vergilius quem puerum intellegi vellet non aperte indicaverit, neque evenerint quae cecinerat, quod iam satis antiquo tempore de carminis ratione dubitatum est non potest mirum videri: eius dubitationis in Servianis commentariis satis multa exempla extant. octavum carmen anno 715 scriptum est, antequam Polio, qui ab Antonio missus Parthinos, Illyricam gentem, vicerat, in urbem rediit et a. d. VIII Kal. Nov. triumphum egit. nam interpretes Servio antiquiores (Dan. schol. et Philargyrius ad v. 10 et 12)

audiendi sunt, qui versibus 6—12 Polionem a poeta appellatum esse prodiderunt. Servius ipse cum eos versus ad Augustum pertinere dixit, eorum studia secutus est, qui ut suo iure in georgicis et in Aeneide, ita in bucolicis iniuria principis laudes a vide rimabantur. decimam eclogam ipse poeta v. 1 post ceteras ortam esse testatur. recentiores interpretes plerique annum 717/37 ei adsignant, quo Agrippa cum exercitu Rhenum transiisse fertur. sed cum v. 22 sq. (cf. 46—49) nihil dicatur, nisi Lycoridem cum novo amico per Alpinas nives perque horrida castra ad Rhenum profectam esse, quidni ad Gallicum aliquod praesidium tuendum eum missum esse putemus? ut non sit, cur hoc carmen anni 715 esse negetur. de duabus eclogis, quae ipsae nullum temporis indicium habent, septimam Ribbeckius (prol. p. 4) rectissime dicit propius ad initia quam ad ultima bucolicae artis specimina collocandam esse, sextam anni 714 ineuntis esse iis quae infra de agris Mantuanorum inter veteranos milites distributis disputabo, probatum iri spero. itaque in ipsis carminibus nihil inesse vidimus, quo aut Asconii de incepti bucolici operis tempore testimonium dilueretur, aut infringeretur Suetonii auctoritas, qui tribus annis bucolica a Vergilio perfecta esse prodidit.

De turbis illis, quas anno 713 in transpadana regione agris divisus effectas esse constat, paulo accuratius exponendum est. nam quo certius quid tum Vergilio evenerit exploratum erit, eo rectius de trium eclogarum, primae nonae sextae, temporibus et causis indicabitur. Bruto et Cassio igitur Philippensi proelio victis Octavianus vere anni 713 Romam reversus XXXIV urbium Italicarum agros inter veteranos milites distribui iussit. inter urbes illas Cremona fuit. Cremonensium agri cum non sufficerent, Octavius Musa, limitator ab Octaviano constitutus, vicini Mantuanorum agri XV milia passuum ad-

supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abuerent aut impares vellent vel idem possent cuperentque, M. Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, L. Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum?

²¹ cf. Preller Roem. Mythol. II³ p. 426. — non dissimile est quod Vergilius Cornelium Gallum, amicum de rebus suis bene meritum, in sexta ecloga (v. 64 sqq.) ab ipsis musis in Helicona duci, in decima (v. 21 sqq.) Apollinis, Silvani, Panos consolatione leniri finxit.

²² cf. Preller Roem. Mythol. I³ p. 307 et adnot. 1.

²³ cf. Bernhardt Gesch. d. Griech. Litt. II³ p. 446.

sumpsit²⁴. in his fuit Vergiliorum praediolum, quod Arrio cuidam centurioni adsignatum est²⁵. Asinio Polione et Cornelio Gallo, qui ab iis transpadanae Galliae municipiis, quorum agri non dividebantur, pecuniam exigere iussus erat²⁶, auctoribus Vergilius cum suis Romam se contulit, ut precibus Octavianum ad agros sibi reddendos moveret. devertit fortasse in Sironis magistri villulam, haud longe, ut videtur, ab urbe distantem, ubi expectaret quid Octavianus de patrio praedio decerneret²⁷. atque Polionis maxime et Galli intercessione effectum est, ut agros redditum iri promitteretur²⁸. Andes reversus et in praedii possessionem a Polione Octaviani iussu restitutus, huic poeta gratias egit ecloga prima. sed autumno anni 713 L. Antonius et Fulvia, M. Antonii uxor, bello lacessere Octavianum coeperunt. Polio, qui illorum partes sequebatur, potestate depulsus et in eius loco Alfenus Varus transpadanae provinciae et agris dividendis praefectus est²⁹.

24 cf. schol. Dan. ad IX 7.

25 Hoc Donatus (praef. buc. vel vitae § 96) et Servius (praef. buc. et ad I 48, IX 1) testati sunt. cum Danielina scholia ad primam eclogam non iam extent, in eo testimonio acquiescendum est. Probi (p. 3, 6 K.) Milienum Toronem totum removeri velim. nam ea est inter Arrii centurionis et Milieni Toronis nomina similitudo, ut facile conicias, Probum qui vocatur, aut eius auctorem calami aliquo lapsu deceptum esse.

26 cf. schol. Dan. ad VI 64.

27 cf. catalepton VIII (X). nonam perique eclogam in Sironis villa scriptam esse sibi persuaserunt. cur ab ea opinione discesserim infra exponam. hoc loco v. 4 'si quid de patria tristius audiero' poetae Octaviani responsum expectanti convenire moneo.

28 Asinium Polionem, Cornelium Galum, Alfenum Varum triumviros agris dividendis ab Octaviano institutos esse Donatus et Servius (praef. buc.) prodiderunt. sed Donatus id inde finxisse videtur, quod Suetonius (p. 59, 1 sqq. R.) bucolica in honorem trium illorum virorum scripta esse naravit, quia in distributione agrorum indemnem praestitissent Vergilium.

29 cf. schol. Dan. ad VI 6 et IX 29. Alfenus Varus cum bello imminente provinciae praepositus sit et a Vergilio petiverit, ut res suas epico carmine celebraret — quod is ita denegavit, ut proeliis canendis se impari esse diceret —, bellicis officiis Octa-

ea opportunitate usus Arrius ille Vergilium, Octaviani fide et auctoritate fretum neque novas insidias timentem, iterum ex agris suis migrare iussit³⁰. qui manibus irati militis fuga ereptus, ubi vilico praecepit, ut pecorum et agrorum fructus illi tanquam domino tribueret, ipse nova ecloga Varum legatum adiit³¹, ut cohibita latro-

viani benevolentiam sibi comparasse videtur. musarum amorem eius animo primus, ni fallor, Vergilius iniecit, quippe qui IX 11—13 carmina inter arma nihil valere queratur, tum 17—55 poetarum poeticaeque artis dignitatem dedita opera inlustret. — Bernensis scholiastes ad VIII 6 Varum Mantuanis suscensuisse refert, quod Octavius Musa, civis Mantuanus idemque magistratus, cum tributum ab Augusto esset indictum, pecora Vari pignori capta tam diu clausa tenuisset, donec inedia morentur. quod si verum esset, in agro Mantuano fundos habuisse Varum esset concedendum. sed Bornensi scholio quominus fidem habeamus obstat Danielini interpretis auctoritas, qui ad IX 7 Octavium Musam a Mantuanis offensum esse narrat, 'quod pecora eius in agro publico aliquando clausissent.' — quae Servius de Alfenio Varo prodidit omnia futilia sunt.

30 cf. Verg. buc. IX 2—4. schol. Dan. ad IX 11 '*carmina* autem non nulli, quibus sibi Polionem intercessorem apud Augustum conciliaverat, accipiunt: quo fugato rursus de praediis suis fuerat Vergilius expulsus.' Servius nonae eclogae v. 2—4 non satis recte interpretatus est cum in praef. buc. haec scripsit 'perdito ergo agro Vergilius Romam venit et potentium favore meruit, ut agrum suum solus reciperet. ad quem accipiendum profectus ab Arrio centurione, qui cum tenebat, paene est interemptus, nisi se praecipitasset in Minicium: undò est allegoricos *ipse artes etiam nunc vellera siccata*. hinc est quod, cum in prima ecloga legimus eum recepisse agrum, postea eum querelantem invenimus, ut *audieras... columbas*.' dissentiant a Vergilii versibus illis quae Danielino scholio ad IX 1 narrantur, de finibus lito exorta a Clodio quodam prope interfectum esse poetam (cf. Bern. schol. ad IX 1, 6, 14). itaque hac narratione rectius, quam interpres ille ad noni carminis causam explicandam, ipse ad Suetonii testimonium supplendum usus esse videor, qui (p. 59, 5 R.) Maecenatem Vergilio modiciter sibi noto adversus veterani eiusdem militis violentiam opem tulisse prodidit.

31 Quod unus Servius ad IX 1 commemoravit, Vergilium ab Arrii impetu servatum iterum Romam petisse, id multi probant et nonam eclogam illi scriptam esse statuunt. sed dubito num verum sit quod Servius prodidit. nam Romam eundi vix alia causa Vergilio esse potuit, nisi ut Octaviani auxilium denuo imploraret: at is tum non fuit in urbe. accedit quod ea est carminis ratio,

num violentia agros sibi reddendos curaret³². atque effecit Varus³³, ut poeta sua recuperaret: qui sexta ecloga in illius honorem scripta debitas gratias persolvit. esse video inter recentiores interpretes qui id carmen vituperent: mirantur argumentum a bucolico genere alienum et fabularum levissime adumbratarum neque apte inter se iunctarum multitudinem. mitto quibus artificii alii poetam defendere conati sint. mihi Vergilius quod nona ecloga eum incepisse conieci, sexta longius persecutus id egisse videtur, ut Varum, hominem ad illud tempus in bellicis maxime rebus versatum, Graecarum fabularum varietate et iucunditate monstrata ad poeticam artem magni aestimandam adduceret. eodem splendidas Galli poetae laudes huic carmini insertas spectare conicio. ex metamorphoseon autem genere, Romanis tum parum cognito, fabularum exempla pleraque ideo deprompta esse crediderim, ut novitatis gratia legentium animi caperentur. cum bucolicis huic carmini nihil fere commune esse iam veteres interpretes agnoverunt. neque eorum sententiam reiiciendam opinor, qui ad Varum laudandum invito animo poetam accessisse et id unum curasse dixerunt, ne quod IX 29 promississet omnino neglexisse videretur³⁴. nam Polionem, hominem suarum rerum saeque artis studiosissimum, loco depulsum esse dolebat neque aegre ferre non poterat, quod Mantuanis non tantum agri quantum decretum erat, redditum est³⁵.

Quo tempore Vergilius Andinum

ut Vari magis quam Octaviani voluntatem sibi conciliare voluisse videatur poeta: illum enim ipsum alloquitur et carminibus suis immortalem fore promittit. itaque non longe ab agris suis discessisse et in Vari provincia mansisse videtur.

32 Verg. IX 27 sqq.

33 cf. Dan. schol. ad VI 6 (Alfenus Varus) 'qui curavit ne ager, qui Vergilio restitutus fuerat, a veteranis auferretur.'

34 cf. Gustav Kettner 'die sechste Idylle Vergils' Zeitschr. f. Gymnasialwesen XXXII p. 389—390.

35 cf. schol. Dan. ad IX 10.

praedium reliquerit non est traditum, potest tamen haud improbabili, ut opinor, coniectura reperiri. Suetonius enim (p. 59, 5 R.) haec scripsit 'georgica in honorem Maecenatis edidit, qui sibi mediocriter adhuc noto opem tulisset adversus veterani cuiusdam violentiam, a quo in altercatione litis agrariae paulum afuit quin occideretur.' cum Maecenas in bucolicis non sit appellatus et Suetonius georgicis missis Vergilium eius auxilio servatum gratiam rettulisse prodiderit, agraria illa lis non ante videtur facta esse, quam a bucolico genere recedere constituisset poeta³⁶. ad inferius tempus non convenit quod 'mediocriter noto' Vergilio Maecenas succurrisse narratur, quippe cui anno 716 in eunte Horatium ab illo commendatum esse constat. probabiliter autem Ribbeckius (narr. p. XXII) eam poetae a potenti amico opem latam esse coniecit, ut tutior sedes quam Andina offerretur³⁷. itaque anno 715 e Mantuana regione discessisse Vergilium veri simile est³⁸. Andina

36 Erraverunt igitur Donatus (praef. buc. p. 743 Hag. vit. §96) et Servius (praef. Aen.), qui Suetonii testimonium ita interpretati sunt, ut Maecenatem inter eos fuisse dicerent, a quibus poeta, ex agris suis Arrii violentia expulsus, Octaviano commendatus esset. immo ad eam litem Suetonius spectare videtur, quam Danielinus interpres ad buc. X 1 sic descripsit 'cum immunitatem agrorum Vergilius impetrasset' (i. e. postquam Alfeni Vari beneficio in agrorum possessionem restitutus est), 'his est exorta de finibus inter eum et eos, qui in proximo agros acceptant: ex quibus Clodius quidam dixit, se omnem litem amputaturum interfecto Vergilio. quem poeta stricto gladio se insequentem fugit in tabernam carbonariam et, beneficio institoris ex alia parte emissus, servatus est.'

37 cf. Suet. vit. p. 57, 14 R. 'habuit domum Romae Esquilis iuxta hortos Maecenatis.' Philargyrii autem (ad Georg. II 225) et Gellii (VI 20, 1 sqq.) testimoniis probatur, quo tempore georgica scriberet Vergilium prope Nolam praedium possedisse.

38 Augeretur, ni fallor, huius rationis fides, si Magiam matrem id matrimonium, ex quo Valerius Proculus natus est (cf. Suet. p. 63, 9 R.), non ante quam Vergilii patri nuberet, inisse certum esset: quod si constaret, Maronis patrem, quem anno 713 in vivis fuisse catal. carmine octavo ostenditur, anno 714 vel 715 mortuum esse probaretur. patre autem amisso Vergilium

commoratione finita Vergilius decem eclogas uno libro comprehensas edidisse videtur. ei, qua Octaviano agris redditis gratias egerat, ab ipso primum locum adsignatum esse certum est³⁹: quod haud scio an Maecenatis auctoritate effectum sit, quem facile concedas operam dedisse, ut cum illo poeta maiore necessitudine coniungeretur. ceterae eclogae non sunt eo, quo scriptae esse videntur, ordine collocatae. atque probandam puto Wagneri sententiam⁴⁰, qui poetam, ut varietate legentium animos delectaret, amoebaeis carminibus I III V VII IX non amoebaea II IV VI VIII interposuisse coniecit. addo Octaviani honoris causa posse institutum esse, ut nona ecloga quam longissime a prima removeretur: nimirum cavere volebat Vergilius, ne id carmen, quo infirmum fuisse illius beneficium questus esset, continuo post illud legeretur, quo agris recuperatis gratias egisset⁴¹.

Georgica Suetonius (p. 59, 5) in honorem Maecenatis edita esse nar-

lubentius e patria civitate demigratorum fuisse facile intellegitur.

39 cf. Georg. IV 565 sq.

40 edit. mai. I p. 50.

41 Notum est extitisse nuper, qui septem tantum eclogas, quas proprie bucolicas vocat Donatus (praef. buc. p. 744 Hag. vit. § 101), i. e. I II III V VII VIII IX, annis 712 et 713 fere scriptas, reliquas tres, i. e. IV VI X, annis 727—729 additas et primae v. 7 et 8, 42 et 43, octavae v. 6—13 insertos esse statuerent. in iis, quae supra de bucolicis dicta sunt, eius opinionis ratio habita est: restat ut Servii de carminum Vergilianorum temporibus testimonium, quo illi suam sententiam firmari putant, explicetur. grammaticus igitur cum in vita Aeneidos commentario praemissa bucolica tribus, georgica septem annis scripta et emendata esse dixit, ea carmina illis temporibus non solum composita, sed ita perpolita esse testatus est, ut edi posse viderentur: quae emendata esse dixisset, eadem edita esse intellegi voluit. similiter in his quae p. 2, 12 leguntur 'Augustus vero, ne tantum opus periret, Tuccam et Varium hac lege iussit emendare, ut superflua demerent, nihil adderent' emendandi verbum eam vim habet, ut idem edendi notionem contineat. quod Servius p. 2, 10 sqq. Aeneida undecim annis scriptam, sed nec emendatam nec editam esse tradidit, emendandi et edendi officia, quae illis locis uno emendandi verbo comprehendit, hoc loco scorsum significavit.

ravit, quod Servius in vita ita interpretatus est, ut propositum esse a Maecenate id carmen Vergilio diceret. sed sua potius voluntate ductus poeta hoc argumentum elegisse videtur: amabat enim rusticam vitam, suos in agris colendis et pecuaria re facienda occupatos viderat et fortasse ipse adiuverat, rusticarum rerum tractationem cum iis studiis, quae adulescens enixe coluerat, coniunctam esse intellegebat. probasse Maecenatem amici consilium et perficiendi operis monitorem extitisse Georg. II 39—46 et III 40—43 ostenditur.

De temporibus georgicorum Suetonius duobus locis testatus est: p. 60, 5 R. 'georgica' inquit 'septem annis perfecit' et p. 61, 1 sqq. 'georgica reverso post Actiacam victoriam Augusto atque Atellae reficiendarum faucium causa commoranti per continuum quadriduum legit, suscipiente Maecenate legendi vice vocis quotiens interpellaretur ipse vocis infensione.' videtur igitur Suetonius apud auctores suos invenisse, per annos 718/36—724/30 georgica in manibus habuisse Vergilium. atque absolutum esse carmen anno 724 exeunte iis, quae in ipso insunt temporum notationibus confirmari videmus: neque enim ulla res commemorata est quam post eum annum factam esse certum sit, et poeta ipse (IV 559) extremam se operi manum imposuisse testatur⁴² 'Caesar dum magnus ad altum fulminat Euphraten bello victorque volentis per populos dat iura viamque affectat Olympo.' sed inter editum carmen et inchoatum septem annos interfuisse, certis ipsius Vergilii indicibus non potest probari. nam primi libri v. 24—42, quos anno 718, postquam Octavianus Sexto Pompeio victo in urbem redierit, scribi potuisse concedendum est, non minus apte alii ad annum 723 exeuntem vel ad insequentem annum rettulerunt. item eiusdem libri versibus 498—514 utrum an-

42 cf. Ribbeck lect. Verg. p. 1.

norum 718 et 719, an anni 723 difficultates et pericula describantur dubitari potest. libri secundi versibus 161—164, quibus Iulius portus anno 717 factus celebratur, nihil ostenditur, nisi Italiae laudationem post eum annum scriptam esse, quam non ante annum 724 absolvisse poetam v. 171 sq. probatur. ‘coniurato descendens Dacus ab Histro’ autem, qui II 497 commemoratus est, non solum anno 719, sed etiam insequentibus Romanos terrebat⁴³. tertii libri v. 26—33 anni 724 exeuntis vel 725 ineuntis esse certum est. neque tamen propter haec quae dixi Suetonii testimonium abiciendum esse existimo, quippe quod ipsum idoneis argumentis firmari possit. nam ut mitam, Graecorum et Latinorum scriptorum de rustica re libris lectitatis ad scribenda georgica diligentissime se praeparasse poetam⁴⁴, in componendo carmine eum accuratissime elaborasse, ut lente opus processerit, boni auctores affirmant⁴⁵. inter priores duos libros et tertium intervallum scribendi fuisse ipse Vergilius II 541 sq., III 41—43 professus est. denique carmen antequam ederetur magna cura emendatum esse Danielinis quibusdam et Philargyrii scholiis, de quibus alio loco accuratius disseram, ostenditur. neque veri dissimile est operis editionem consulto dilatam esse, dum Octavianus in Italiam rediret. his explicatur, ni fallor, qui fieri potuerit, ut inter conceptum georgica scribendi consilium et perfectum septem anni abirent. videtur

autem poeta primum librum et secundum annis 719—720 scripsisse, scriptos amicis misisse, quorum iudicia experiretur; tum opere aliquamdiu intermisso posteriores duos libros addidisse. inter emendandum cum alios locos, tum tertii libri proemium mutatum et supplementum, eadem opportunitate secundi v. 171 sq. insertos esse conicio⁴⁶.

Inter Vergilii carmina georgicis nullum perfectius esse aut proprias eius virtutes luculentius ostendere, omnes consentiunt, ac ne illud quidem dubitatur, quin in didactico genere nihil antiquitas tulerit, quo georgicorum praestantia superetur⁴⁷. quae quidem praestantia quibus in rebus maxime cerneretur, optime exposuit Philippus Wagnerus⁴⁸, qui ubi didactico poetae non id agendum esse dixit, ut omnia complecteretur, quaecumque in ea quam explicaturus esset arte continerentur, ‘ut autem’ inquit ‘in deligendis rebus elegantissimo iudicio usus est Vergilius, ita plane divinus est in exornandis. quod eo maioris fuit ingenii, quo tenuiora atque exiliora sunt pleraque ad rem rusticam pertinentia. id ipsum cum sentiret Vergilius, ne languescerent studia legentium, hoc instituit, ut praeclaris quibusdam episodiis distingueret hoc carmen eoque fessum legendo animum quasi reficeret. vultis optima quaeque et splendidissima hic a me percenseris? nihil non nitet in hoc carmine, omnia sunt summo ingenio digna.’

43 cf. Memmsen Roem. Gesch. V p. 9 sq.
44 cf. Serv. ad I 43 et II 215. Probus ad I 244 (p. 42, 13 K.) Quintil. X 1, 56. Macrob. Sat. V 2, 4 et 22, 9. Reitzenstein ‘de scriptore rei rusticae qui intercedit inter Catonem et Columellam libris deperditis’ (Berol. 1884) p. 18—27. K. Brandt ‘de auctoribus quos in componendis Georgicon libris adumbraverit Vergilius’ Salzwedel 1884.
45 Suet. p. 59 R. ‘cum georgica scriberet, traditur cotidie meditatous mane plurimos versus dictare solitus ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere, non absurde carmen se (informe) more ursae parere dicens et lambende demum effingere.’ cf. Gell. XVII 10, 2 et Quintil. X 3, 8.

46 In primi libri initio et exitu, excepto fortasse versu 509, equidem nihil invenio, quod non possit ante Actiacum bellum scriptum esse. versus 512—514 amici poetae iam anno 719 cognovisse videntur: nam imitatum eos esse Horatium primi libri saturae primae, illo anno scriptae, versibus 114 sq. viri docti consentiunt. qua re illud quoque ostenditur, quod Horatius (sat. I 10, 44) Vergilio gaudentes rure Camenas ‘mollo atque factum’ adnuisse dixerit, id non ad bucolica solum, sed ad georgica etiam referendum esse. ‘factum’ autem Quintilianus VI 3, 20 ‘decoris et exultae cuiusdam elegantiae appellationem’ esse docet.
47 cf. Bernhardt Grundr. d. Röm. Litt. ed. IV p. 476.
48 In prolegomenis de vita carminibusque Vergilii editioni a. 1861 praemissis p. XVII.

Quo tempore Vergilius rusticae vitae laudationem (georg. II 458—540) scripsit, de epico carmine georgicis perfectis condendo nondum cogitavisse videtur: immo cum versibus 475—482 musas, quarum sacra se ferre gloriatur, invocaverit, ut eorum quae in rerum natura fierent arcanas causas sibi aperirent, de his rebus eum carmine praeceptorum fuisse opinemur. sed quartum georgicorum librum easque partes, quas anno 724 aut scriptas aut suppletas videri dixi, ad epici generis similitudinem accedere videmus⁴⁹ et III 46 sqq. poeta, a Maecenate, ut videtur, excitatus, aperte profitetur, georgicis absolutis Octaviani victorias heroico carmine se celebraturum esse. quod quin sincero et prompto ad efficiendum animo promiserit, non est quod dubitemus. sed sive Vario amico Caesaris bella canenda concesserat⁵⁰, sive dilato illo consilio opus olim nimia fiducia temptatum corroborato ingenio redintegrare malebat, Aeneae in Italiam adventum et rei Romanae fundamenta ab eo iacta epico carmine illustrare constituit. cum Iulii ab Iulo, Aeneae filio, gentis suae originem traherent, ea res Octaviano in familiam illam a C. Iulio Caesare adscito non poterat non exoptata esse, atque etiam civibus suis gratum facere videbatur Vergilius, quod imperii initia et incrementa ad certa deorum fata revocaret et potentiam omniumque rerum prosperitatem, quam Aeneae

stirpi Iuppiter olim promisisset, Caesaris virtute Romanis paratam et firmatam esse ostenderet⁵¹.

In praeparandum carmen et congerendam materiam plurimum operae conlatum esse ipse Vergilius testatus est, cum Augusto anno 728/26 fere ut 'sibi de Aeneide vel prima carminis *ἰστοροσφῆ* vel quodlibet *κῶλον*' in Hispaniam mitteretur litteris efflagitanti⁵² respondit, nihil se habere quod auribus eius dignum esset, cum praesertim alia quoque studia ad id opus multoque potiora impertiretur⁵³. e Graecorum et Latinorum poetarum, Homeri maxime, Naevis, Ennii, libris quae in Aeneidem translata sunt Perellius Faustus et Q. Octavius Avitus primi collegerunt et eo quidem consilio, ut Vergilium aliena usurpasse exprobrarent⁵⁴. horum apparatu e posterioris aetatis grammaticorum collectaneis fortasse aucto usus est Macrobius, qui in quinto et sexto Saturnaliorum libro exposuit, quanta diligentia ex antiquorum carminibus poeta delibasset quae ad suum exornandum pertinere videret. magna autem illa ac subtilis doctrina, quam in Italorum originibus moribus institutis explicandis poeta exhibuit, unde petita sit, ex eiusdem Macrobii Saturnaliorum libro tertio et ex antiquorum interpretum scholiis cognoscitur, qui Catonis Varronis aliorum Romanae antiquitatis indagatorum testimoniis Vergilianae narrationis fidem probare aut siquid obscurum videbatur illustrare studuerunt.

49 cf. Benoist notice p. CVIII 'enfin, dans ce poëme, qui n'est pour son génie qu'une oeuvre de transition entre des essais juvéniles et un monument qu'il veut rendre sublime, l'épopée se fait jour de tous côtés et apparaît sous toutes ses formes, soit qu'il raconte avec un élan digne de plus grands objets les moeurs, les travaux, les combats des aïeilles, soit qu'il chanto la gloire de l'Italie ou les victoires d'Auguste, soit enfin qu'il s'essaie sur l'un de ces récits mythologiques, occupation favorite de quelques-uns des poëtes de son temps et de sa société littéraire, et qu'il le rattache habilement à son sujet, en le développant d'une façon nouvelle et touchante.'

50 cf. Hor. carm. I 6; epist. I 16, 25 sqq. cum schol. Acronis et Porphyronis.

51 cf. Suet. p. 59, 8 R. 'novissime Aeneidem inchoavit, argumentum varium et multiplex et quasi amborum Homeri carminum instar, praeterea nominibus ac rebus Graecis Latinisque commune et in quo, quod maxime studebat, Romanae simul urbis et Augusti origo contineretur.'

52 Sueton. p. 61, 14 R.

53 Macrobi. Saturn. I 24, 11.

54 cf. Sueton. p. 65, 21 R. 'Herennius tantum vitia eius, Perellius Faustus furta contraxit. sed et Q. Octavi Aviti *ἁμοιοσῆτων* octo volumina quos et unde versus transtulerit continent.' (*ἁμοιοσῆτων* Hagenus coniecit; *ἁμοιοτελευτων* vel *homoeotheleuton* libri exhibent; *homoeon eleuchon* Reifferscheidus).

In scribendo carmine qua ratione Vergilius usus esset, his verbis Suetonius (p. 59, 16 R.) exposuit 'Aeneida prosa prius oratione formatam digestamque in XII libros particulatim componere instituit prout liberet quidque et nihil in ordinem arripiens. ut ne quid impetum moraretur quaedam imperfecta transmisit, alia levissimis verbis veluti fulsit, quae per iocum pro tibicinibus interponi aiebat ad sustinendum opus, donec solidae columnae advenirent.' in his quae de argumento Aeneidis prosa prius oratione descripto dicta sunt cavendum est ne ita intellegantur, quasi Suetonius omnia, quae in Aeneide qualem reliquit poeta narrata videmus, accurate exposita esse dixerit. immo summatim tantum ac leviter quid quoque libro contineri vellet adumbrasse Vergilium haud scio an eo ostendatur, quod Suetonius alio loco (p. 61, 18 R.) commemoravit, Octaviano tres libros 'perfecta demum materia' recitatos esse. quod cum appareat neque ad primam illam descriptionem neque ad totum carmen anno 735 compositum illud quidem, sed nondum emendatum referri posse⁵⁵, ita videtur intellegendum esse, ut Suetonius Vergilium tres illos libros Caesari non ante legisse tradiderit, quam ipsorum res vel argumenta plene pertexuisset, etsi singula nondum omnia perpolita essent. itaque poeta cum ipsum carmen componeret, illa quae ante descripserat supplevisse et sicubi aptum iudicaret ab iis discessisse videtur. cetera, quae verbis supra excerptis Suetonius testatus est, quin vera sint omnia, non est dubitandum. nam si argumenti ordine servato opus continuasset Vergilius, non esset profecto, unde mirae illae narrationis discrepantiae repeterentur quibus carmen deformatum est: quas sustulisset, nisi emendatio fato praecisa esset. idem hemistichia explesset, quibus relictis quam non perfectum

sit carmen certius probatur quam aliis locis, qui quatenus limati sint numquam non dubitabitur.

Undecim annos in scribenda Aeneide consumptos esse Suetonius prodidit: ex quo efficitur, ut anno 725/29 statim post edita georgica ad hoc opus Vergilius adgressus sit. quod etiam indicium quibusdam temporum, quae in ipso carmine iusunt, comprobatur⁵⁶. primus enim liber propter versum 293 inter anni 725 Sextilem mensem et annum 727, quo tempore Iani portas clausas fuisse constat, scriptus esse videtur; accedit quod Augusti nomine a. d. XVI Kal. Febr. a. 727 a patribus oblato in primo libro Caesar non est appellatus. tertius liber post annum 726, quo Actiaci ludi, qui v. 280 commemorantur, Romae primum editi sunt; sextus post annum 731, quo Marcellus mortuus est (cf. v. 868—886); septimus anno 734, quo Parthi signa capta Augusto reddiderunt (cf. v. 606); octavus post annum 727 compositus est (cf. v. 678). praeterea quartum librum ante sextum ortum esse, huius versibus 450—476, quibus Aeneas Didonem apud inferos vidisse narratur, probabile fit. contra post sextum scriptus videtur quintus, cuius v. 833—871 non conveniunt cum illius libri versibus 337—371. secundus liber, cuius versu 781 Creusa vaticinari fingitur, post longam navigationem in Italiam Aeneas venturum esse, non potest ante tertium compositus esse, in quo vaticinium illud prorsus neglectum esse videmus (cf. III 7, 88, 146, 161 sqq., 182 sqq.)⁵⁷. denique verum est noni libri v. 176—180 Nisum et Euryalum ita induci, quasi antea non sint commemorati; sunt tamen commemorati in quinto (v. 294 sqq.): ut hic liber post illius v. 176—500 quin scriptus sit non videatur dubitari posse. — tres

⁵⁵ cf. quae infra de temporibus libro Augusti recitatorum dicentur.

⁵⁶ cf. Ribbeckii proleg. p. 56 sqq. et Friderici Conrads quaestiones Vergilianae Treveris a. 1863 editae.

⁵⁷ cf. schol. Dan. ad A. II 783 'cur ergo Aeneas horum non meminit et considit in Thracia et aliis locis'?

omnino libros poetam Octaviano recitasse certum est, item quartum et sextum lectos esse consentiunt auctores⁵⁸. praeter hos Caesarem Suetonius secundum, Servius tertium, is qui Servii commentarium supplevit primum audisse dixit. ex his testimoniis ei quod extremo loco protuli fides videtur habenda esse. nam primi libri versus 254—296 Caesari pronuntiare quantum poetae interfuerit facile intellegitur: contra valde ambiguum est, num secundus Vergilio dignus visus sit qui legeretur; unum certe locum ipsi adeo displicuisse videbimus, ut deleret quod primum scripserat, aptiora inter emendandum supplementur: quo factum est, ut cum ederetur Aeneis secundi libri ne materia quidem perfecta esset. cum ei qui Servianum commentarium auxit Donati commenta ad manum fuisse probabile sit⁵⁹, haud scio an eius auctoritate nostri Suetonianae vitae libri corrigendi sint. — quo tempore fere Vergilius tres illos libros legerit, etsi non aperte traditum est, vix tamen potest dubitari. nam a Cantabrico bello anno 730 Augustus in urbem rediit, anno 732

58 Sueton. p. 61, 17 R. 'cui (Augusto) tamen multo post perfectaque demum materia tres omnino libros recitavit, secundum quartum sextum, sed hunc notabili Octaviae adfectione, quae cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus "tu Marcellus eris" defecisse fertur atque aegre focillata est.' Serv. A. IV 323 'dicitur autem ingenti adfectu hos versus pronuntiasset, cum privatim paucis praesentibus recitaret Augusto: nam recitavit voce optima primum libros tertium et quartum' (n. r. v. o. IV. I. VI. Flor. et Bern. 167). A. VI 861 'et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviae recitatum, ut fletu nimio imperarent silentium, nisi Vergilius finem esso dixisset.' quanta autem arte Vergilius legerit, Suetonius his verbis exposuit (p. 61, 4): 'pronuntiabat autem cum suavitate tum lenociniis miris. et Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solum dicere, involaturum se Vergilio quaedam, si et vocem posset et os et hypocrisin: eosdem enim versus ipso pronuntiante bene sonare, sine illo inanes esse mntosque.'

59 cf. praefatio mea ad Servium p. XXI sq. addo decimo etiam saeculo in iis locis, ubi nostri plenioris commentarii libri scripti sunt, Donati commentarium extitisse videri. cf. p. XV adnot. 1.

exeunte in orientem se contulit, unde anno 735 demum mortuo poeta reversus est. ordinem autem legendi eum fuisse veri simile est, ut primum libri primus et quartus, post hos sextus recitaretur; id quod Servius etiam apud auctores suos invenisse videtur.

'Anno aetatis quinquagesimo secundo impositurus Aeneidi summam manum statuit in Graeciam et in Asiam secedere triennioque continuo nihil amplius quam emendare. egerat cum Vario, priusquam Italia decederet, ut si quid sibi accidisset Aeneida combureret; sed is facturum se pernegarat, igitur in extrema valetudine assidue scriinia desideravit crematurus ipse: verum neinine offerente nihil quidem nominatum de ea cavuit, ceterum eidem Vario ac simul Tuaeae scripta sua sub ea condicione legavit, ne quid ederent quod non a se editum esset. edidit autem auctore Augusto Varius⁶⁰ sed summam emendata, ut qui versus etiam imperfectos sicut erant reliquerit.' ex his, quae cum omnia Suetonii esse videantur ad verbum descripsi, efficitur Vergilium, antequam ederet Aeneida, multa emendaturum fuisse, Varium autem pauca mutasse⁶¹ neque quidquam de suo addidisse. quae alii grammatici de rationibus eius prouiderunt pleraque vel futillia sunt vel certe admodum dubia. veluti non est fide dignum quod Suetonius Nisum grammaticum a senioribus audivisse narravit, Varium secundum librum in primum, tertium in secundum, primum in tertium locum transtulisse⁶² et primi libri initium

60 cf. Plin. n. h. VII 114 'Divus Augustus carmina Vergilii cremari contra testamenti eius verendum vetuit, maiusque ita vati testimonium contigit, quam si ipse sua probavisset.'

61 Hoc voluisse Suetonium, cum Varium Aeneida summam emendasse diceret, Div. Aug. 85 ostenditur, quo loco Caesarem multa prosa oratione composuisse, poeticam summam attingisse Suetonius narravit: nam unum librum extare hexametris versibus scriptum et alterum aequo modicum Epigrammatum.

62 de Suetonii verbis (p. 64, 14 R.) constituendis recte iudicasse videtur Reiffers-

demptis quattuor illis versibus 'ille ego qui quondam' e. q. s. correxisse⁶³: quod in Servianis quoque (p. 2, 16 et 3, 17) invenitur, ommissa tamen Nisi auctoritate. quae Servius solus de Varii et Tuccae consiliis rettulit ita comparata sunt, ut operae pretium sit vera a falsis discernere. falsum enim est quod in secundo libro inter versus 566 et 589 a Vario ea deleta esse dixit quae nunc illo loco edi solent, contra verum videtur Varium et Tuccam sublatis post v. 566 versibus quibusdam, quos Vergilius tollendos esse significaverat, lacunam relinquere maluisse, quam edere quod ipse poeta abiecerat. A. IV 436 'dederis' a Vario et Tucca probatum esse, a bonis auctoribus acceptisse potest, cum praesertim idem legent Danielini interpretes. in sexti libri initio constituendo quod amicos a Vergilii voluntate discessisse testatur⁶⁴ contrarium est illis quae apud Pomponium Sabinum de Tuccae sententia Probus rettulit⁶⁵. VII 464 'aquai' diaeresin Tuccam et Varium fecisse, Vergilium 'aquae amnis' scripsisse, non est credibile,

scheidius, qui locum in eam sententiam, quam supra exhibui, e Servii praefatione supplevit. 'Nisus . . . aiebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse et qui tunc secundus esset in tertium locum transtulisse' edidit Hagenus.

63 Wagnerus Niso fidem habendam esse putavit: nam in ipsis verbis nihil inveniri, quod non posset Vergilianum videri: iure tamen Varium et Tuccam versus illos delevisse, cum tam tenuis atque exile principium neque cum argumento carminis gravissimo neque cum stilo tam grandi ac nervoso congrueret. probabilius Conrads quaest. Verg. p. XXV recitando primo libro a poeta eos praemissos esse coniecit. illud quoque suspicari possis, Vergilium cum primi libri exemplar amico nescio cui legendum mitteret, huic uni exemplari versus illos addidisse.

64 A. V 871 'sciendum sane Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse; nam a Vergilio duo versus sequentes huic iuncti fuerunt.' A. VI 1 'sane sciendum, licet primos duos versus Probus et alii in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos; nam et coniunctio poematis melior est, et Homerus etiam sic inchoavit ὡς φάτο δάκρυον χέων.'

65 A. VI 1 'Probus "his duobus versibus" inquit "finitur hic liber in Tuccae et Cornelianis commentariis."'

quamquam Servius ab antiquiore interprete fortasse adnotatum vidit, 'aquai' scripturam ad exemplaris a Vario editi fidem redire. neque Suetonii igitur neque Servii testimonia ea sunt, quibus Varium et Tuccam in edenda Aeneide suo arbitrio nimium indulsisse probetur: immo ea illi lege emendationem circumscriptis videntur, ut sicubi duplicem scripturam poeta reliquisset, eam quam aptiorem iudicarent, aut ubi incertum esset quid ille voluisset, id ponerent quod voluisse ipsis videretur, in ceteris nihil mutarent⁶⁶. cum Horatius in saeculari carmine et in quarti libri carminibus quibusdam ad Aeneidem respexerit, anno 737/17 fere eam editam esse probabile est⁶⁷.

Quoniam de carminibus Vergilii veterum testimonia exposita sunt, quae Andino praedio relicto poetae evenisse accepimus paucis comprehendam. atque 'parentes,' ut ait Suetonius (p. 57, 16 R.) 'iam grandis amisit, ex quibus patrem captum oculis, et duos fratres germanos, Silonem inpuerem, Flaccum iam adultum.' anno 717/37 Brundisino illi Maecenatis itineri interfuit, quod Horatius quinta primi libri satura lepidissime descripsit. cum Maecenati et Horatio Roma venientibus occurreret Sinuessae Vergilius cum Plotio et Vario comitibus (sat. I 5, 40 sq.), e Campania hi profecti esse videntur, neque illud prorsus repudiandum quod Landinus suspicatus est, in Nolano agro iam tunc

66 Quae Danielinus interpretis ad A. VI 289, III 204 et 226 adnotavit huc non pertinent. nam versus quos e sexto libro illo a poetae emendatoribus sublatis esso dicit, ne posse quidem Vergilii esse Ribbeckius ostendit (proleg. p. 91). versus qui III 204 'circumducti inventi dicuntur et extra paginam in mundo' Vergilius fortasse sententiam leviter adumbraverat, qua in emendando carmine ad augendam periculum Aeneadis imminuentem descriptionem uteretur. III 226 'resonant magnis stridoribus alae' prior scriptura fuisse videtur, quam ipse poeta delevit.

67 cf. Gaston Boissier publication de l'Enéide Revue de philologie. VIII p. 1 sqq. et P. Denticke Jahresber. d. philol. Vereins. XI p. 239.

poetam habitasse. quo tempore Brundisium advenit Maecenas, Antonius iam Tarentum inde abierat. eodem cum illum se contulisse constet, tunc fortasse Vergilius 'sub Oebaliae turribus altis' Corycium senem vidit, cuius in hortis colendis diligentiam in quarto georgicorum libro (v. 125 sqq.) laudavit. Suetonius (p. 57, 14 R.) poetam, quamquam Romae Esquilis iuxta hortos Maecenatis domum haberet, secessu Campaniae Siciliaeque plurimum usum esse prodidit. Siciliensis mansio ab aliis non est commemorata. sed georgica dum emendaret, Neapoli, Aeneida dum scriberet, in Surrentino litore aliquamdiu poetam moratum esse, ipsius testimoniis (georg. IV 563 sq. et catal. XIV) scimus. Athenas videndi cupiditate incensus post inchoatam Aeneidem Graeciam aut petivit aut fuit certe petiturus: probanda enim eorum sententia, qui tertium primi libri carmen ad poetam Vergilium ab Horatio missum esse statuerunt⁶⁸. de itinere anno 735/19 in Graeciam facto et de morte poetae haec quae infra scripsi narravit Suetonius (p. 62, 13 R.): 'anno aetatis quinquagesimo secundo impositurus Aeneidi summam manum statuit in Graeciam et in Asiam secedere triennioque continuo nihil amplius quam emendare, ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret: sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto ab oriente Romam revertenti destinaretque non abessere atque etiam una redire, dum Megara vicinum oppidum ferventissimo sole cognoscit, languorem nactus est eumque non intermissa navigatione auxit, ita ut gravior aliquanto Brundisium appelleret, ubi diebus paucis obiit XI Kal. Octobr. Cn. Sentio Q. Lucretio coss. ossa eius Neapolim translata sunt tumuloque condita, qui est via Puteolana intra lapidem secundum, in quo distichon fecit tale

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope: cecini pascua rura duces.

heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum fratrem alio patre, ex quarta Augustum, ex duodecima Maecenatem, ex reliqua L. Varium et Plotium Tuccam: qui eius Aeneida post obitum iussu Caesaris emendarunt.'

Corpore et statura grandem fuisse Vergilium, aquilo colore, facie rusticana, Suetonius (p. 56, 1 R.) tradidit: indecorum corpus et habitum apud Acronem Horatii interpres quidam commemoravit, ut tertiae primi libri saturae versus 29 sqq.⁶⁹ ad Vergilium pertinere ostenderet. ac videtur sane ea morum facilitas et elegantia, quae frequenti cum multis consuetudine paratur, poetae defuisse: qui cum magna aetatis partem ruri habitasset et varia uteretur valetudine — 'nam plerumque a stomacho et a faucibus ac dolore capitis laborabat, sanguinem etiam saepe reiecit' —, et sua voluntate ductus et necessitate quadam coactus lucem conventumque hominum vitavit⁷⁰. cum paucis tantum interiore amicitia coniunctus erat, veluti iuvenis cum Asinio Polione et Cornelio Gallo, tum cum Maecenate, Horatio, L. Varro, Plotio Tucca: qui quanto eum amore quantaque benevolentia prosecuti sint cum iis quae supra narrata sunt probetur⁷¹, tum Horatii maxime

⁶⁹ 'Iracundior est paulo, minus aptus acutis Naribus horum hominum; rideri possit eo quod Rusticius tonso toga defuit et male laxus in pede calceus haeret: at est bonus, ut melior vir Non alius quisquam, at tibi amicus, at ingenium ingens Inculto latet hoc sub corpore.' ad haec interpres 'hic dicitur pulsare Vergilium, qui indecori et corporis et habitus fuit,' quod Heindorfio, Kirchnero aliis persuasit.

⁷⁰ Suet. p. 58, 4 'egit et causam apud iudices unam omnino nec amplius quam semel; nam et in sermone tardissimum ac paene iudecto similem fuisse Molissus tradidit.' p. 57, 9 idem narrat, poetam, si quando Romae, quo rarissime comesset, visus esset in publico, sectantes demonstrantesque ipsum suffugisse in proximum tectum.

⁷¹ Adde quod Suetonius (p. 57, 13 R.)

⁶⁸ cf. Kiessling philologische Untersuchungen. II p. 52 sq.

testimonio confirmatur, qui (sat. I 5, 39) 'postera' inquit 'lux oritur multo gratissima: namque Plotius et Varius Sinuessae Vergiliusque occurrunt, animae quales neque candidiores terra tulit neque quis me sit devinctior alter'. itaque non solum propter poeticorum studiorum communionem, quam idem Horatius in decima primi libri saturae testatus est, illis viris carus fuisse videtur, sed etiam magis propter morum suavitatem et egregiam animi probitatem⁷²: erat enim in eo mira erga amicos patronosque fides et observantia, alienae virtutis sincera admiratio⁷³, suae laudis suaeque utilitatis nulla cupiditas⁷⁴: quas virtutes ut ipsum data occasione re praestitisse scimus, ita ab aliis merita laude celebratas esse videmus. populo autem Romano quam gratus fuerit Vergilius, Tacitus docet apud quem (dial. d. orat. 13) Maternus 'malo' inquit 'securum et quietum Vergilii secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratia caruit neque apud populum Romanum notitia. testes Augusti epistolae, testis ipse populus, qui auditis in theatro Vergilii versibus surrexit universus et forte praesentem spectantemque Vergilium veneratus est sic quasi Augustum.' bucolica tum populum audivisse probabile est, quippe quae Suetonius (p. 60, 6 R.) eo successu edita esse tradiderit, ut in scaena quoque per cantores crebro pronuntiarentur: sed publicam illam venerationem Maternus commemorasse videtur, ut quantam omnino carminibus suis apud populum gratiam poeta sibi parasset, eo exemplo ostenderet⁷⁵. quodsi quaerimus quae-

nam maxime virtutes in Vergilii poematis popularibus eius tantopere placuerint, in primis respicienda sunt orationis copia ornatus elegantia, mira in versibus componendis ars, summa in rebus narrandis et describendis venustas. accedit in georgicis et in Aeneide argumentum ad Italorum studia et rationes atque ad illius aetatis spes et desideria aptissime electum et magna sollertia inlustratum. denique fieri non poterat quin ad magnas cogitationes excitarentur Romani intuentes incredibilem quam poeta prae se ferebat patriae caritatem, splendidas eorum qui rem Romanam condiderunt rebusque fortiter et praeclare gestis auxerunt laudationes, virtutum vere Romanarum admirationem, morum atque institutorum antiquitus traditorum piam venerationem.

Sed, ut fieri solet, hac tanta Vergilii apud suos gloria obtrectatorum invidia excitata est. exempla eius Suetonius (p. 65, 7 sqq. R.) protulit. bucolicis editis Numitorius quidam scripsit antibucolica, 'duas modo eclogas, sed insulsissime *παρωδήσας*. a georgicis inridendis se abstinuisse videntur malevoli; nihil certe de iis Suetonius commemorat, nisi recitante poeta (I 299) 'nudus ara, sere nudus' supplevisse aliquem 'habebis frigore febrem.' sed in Aeneidem acerbissime invecti sunt inimici. edidit adversus eam Carbilius Pictor librum, cuius inscriptio fuit Aeneomastix. M. Vipsanius Agrippa a Maecenate Vergilium 'suppositum appellabat novae cacozeliae repertorem, non tumidae nec exilis, sed ex communibus verbis atque ideo latentis'⁷⁶. Herennius

narravit 'possedit prope centies sestertium ex liberalitatibus amicorum.'

⁷² Suet. p. 57, 7 'cetera sane vitae et ore' ('more' conl. Ribbeckius) et animo tam probum constat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellatus sit.'

⁷³ cf. Bucol. VI 64 sqq.; VIII 9 sq.; IX 35.

⁷⁴ Suet. p. 57, 11 'bona autem cuiusdam exulantis offerente Augusto non sustinuit accipere.'

⁷⁵ cf. Ovid. amor. I 15, 25 'Tityrus et fruges Aeneiaque arma legentur, Roma

triumphati dum caput orbis erit' et ars amat. III 337 'et profugum Aenean, altae primordia Romae, quo nullum Latio clarius extat opus.'

⁷⁶ cf. Quintil. VIII 3, 56 '*κακώζηλον*, id est mala adfectatio, per omne dicendi genus peccat: nam et tumida et pusilla et praedulcia et abundantia et accessita et exultantia sub iudicium nomen cadunt. denique cacozelon vocatur, quiddid est ultra virtutem, quotiens ingenium iudicio caret et specie boni fallitur, omnium in eloquen-

vitia Vergilii notavit, Perellius Faustus et Q. Octavius Avitus furta collegerunt. ipse Aseonius Pedianus, qui contra obtrectatores poetae scripsit, 'circa historiam' quosdam errores et quod pleraque ex Homero sumpsisset ei obiecit, quamquam addidit, hoc ipsum crimen sic eum defendere solitum esse: 'cur non illi quoque eadem furta temptarent? verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam quam Homero verum subripere'⁷⁷.

Obtrectatores, qui in singulis locis exagitandis maxime versati esse videntur, doctorem interpretum studia excitaverunt, apud ceteros nulla fere fuerunt auctoritate. etenim dum Romanum imperium stabat maximam fuisse Vergilii admirationem, non solum testimoniorum vi⁷⁸, sed magis etiam

tia vitiorum pessimum: nam cetera parum vitantur, hoc petitur. est autem totum in elocutione.' dixit de Agrippae sententia Ribbeckius prol. p. 100. mihi hoc ille voluisse videtur: Vergilium etsi tumorem in dicendo vitasset et communibus verbis usus esset, contendisse tamen mala quadam adfectione orationem, quasi rebus narratis graviter animo commoveretur, cum re vera non esset illis vehementius affectus. quod iudicium quam iniquum sit, quisquis libero animo ad Aeneida legendam accesserit facile sentiat.

77 Quod nolim ita intellegi, ut intelloxisse videtur Hieronymus, (praef. hebr. quaest. in Genesim tom. III p. 301 Vall.) quasi gloriatu sit Vergilius, surripuisse se Homero versus, perfecisse igitur rem maximam: immo hoc voluit proverbio illo usus ostendere, Homeri exemplum in multis se quidem rebus imitatum esse et ad leges ab eo constitutas opus suum direxisse, sed noluisse cum eo de palma certare, ac ne posse quidem ab ullo suae aetatis poeta epicum carmen condi, quod cum Homericum recte compararetur. Romani quod neglecta hac sententia cum Homero Vergilium contulerunt (Prop. III 33, 65; Domitius Afer ap. Quintil. X 1, 86; Plinius n. h. praef. 22), videri volebant ipsi poetam habere Homero si non parem, at certe similem: a nobis cuius modi comparatio, quam poeta ipse vetuit, non debet institui. — ceterum quod ex Asconii libro, ut videtur, Suetonius addidit 'et tamen destinasse secedere, ut emula ad satietatem malevolorum decideret,' non puto omnino repudiandum esse: neque enim veri dissimile est, poetam in emendando carmine id quoque spectatum fuisse, ut quosdam locos nimia imitatione ex Homeri libris translato mutaret.

78 Veluti Plinius epist. III 7, 8 de Sillii Italici villis haec refert 'multum ubique

eo ostenditur, quod inferioris aetatis poetae quo diligentius illum imitati essent, eo propius se ad summa accessisse credebant, atque scriptores etiam ad Vergilii orationem suam conformabant. ac ne medio quidem aevo aut proxime insecutis saeculis eam admirationem magnopere imminutam esse videmus. sed Homericorum carminum rationibus perspectis Aeneidos laus obscurari coepta est. ac primum prudentes viri, quanvis doctrinam et diligentiam poetae admirarentur, dubitarunt tamen, num ea quae de Aeneae in Italiam adventu atque de rebus ibi ab eo gestis et institutis ferebantur, cum a doctis hominibus inventa, non popularibus carminibus ex antiquitate propagata essent, tot saeculis post rem Romanam conditam ita potuerint expleri et describi, ut res vetustissimis temporibus vere factae, personae autem vere heroicae esse viderentur: Vergilium certe id non esse adsecutum⁷⁹. haec sive dubitatio sive reprehensio postea ab hominibus minus caute iudicantibus excepta et novis criminibus aucta est, quasi nihil prope in Aeneide inveniretur, quod aliqua laude dignum esset. sed cum ne in tanta quidem iudiciorum acerbitate defuerint qui Aeneidos praestantiam agnoscerent, tum his ipsis annis extiterunt⁸⁰, quorum

librorum, multum statuatum, multum imaginum, quas non habebat modo verum etiam venerabatur, Vergilii ante omnes, cuius natalem religiosius quam suum celebrabat, Neapoli maxime, ubi monumentum eius adire ut templum solebat.'

79 Muniri videbatur id iudicium ipsius Vergilii auctoritate, qui paene mentis vitio tantum se opus inchoasse plurimaeque studia ei impertire adfirmasset atque moriens Aeneida comburi iussisset. at de amplitudine et copia argumenti, quam vix posset mente collecti, questus esse videtur; studia autem illa ad antiquissimas Italiae res cognoscendas maxime pertinere voluit, quibus quam verissime descriptis vetustatis opinio in legentium animis suscitaretur; denique quod carmen edi vetuit, non damnavit opus tanquam nimia fiducia et frustra inceptum, sed si ipsi editio concessa esset, multa ante se emendatum fuisse significavit.

80 Nomino Theodorum Pluess, qui anno 1884 librum edidit, qui inscribitur

opera effectum iri speremus, ut de consiliis et arte Vergilii rectius

'Vergil und die epische Kunst.' quae extremo eius libri capite de epica Vergilii arte recte aestimanda exposita sunt mihi quidem maximam partem probanda videntur.

iudicetur et intellegatur, non hac una re eius laudem contineri, quod quicquid ad carmen explendum usui esse posset operose congegesserit, congesta verborum et versuum elegantia decoraverit.

ADNOTATIO CRITICA.

Vergilii carmina videntur nobis integriora servata esse quam ceterorum poetarum vel scriptorum latinorum libri. nam paulo post mortem poetae docti homines de illis commentari coeperunt, inter quos Hyginum Gellius (I 21, 3) 'ex domo atque ex familia' Vergilii libro usum esse testatur. idem (XIII 21, 4) Valerium Probum, quem carmina recensuisse scimus, exemplar manu ipsius correctum, inspexisse adfirmat, Plinius (n. h. XIII 83) Vergilianae manus monumenta se saepenumero videre narrat, Quintilianus (I 7, 20) 'causae' et 'cassus' Vergilium scripsisse ipsius manum docere prodit. etiam altero post Christum natum saeculo autographa Vergilii extare credebantur¹, ut ne tertio quidem satis integros libros, quibus conlatis librariorum errores tollerentur, defuisse conicias, et ex codicibus, qui hodie supersunt, illi, qui quarto et quinto p. Chr. saeculo scripti sunt, a poetae manu haud longe discedere videantur. accedit quod, cum Vergilii carmina plurimum lectitarentur et plerisque cognita essent, scriptores saepissime versus ex eis de promptos protulerunt, quibus sua vel firmarent vel inlustrarent. etiam artium scriptores praeceptorum exempla e Vergilii libris in scholis multum tractatis maxime petebant. concedendum tamen est, haec studia, ut accurate et prudenter exercitata integritati carminum utilia fuerint, ita neglegenter instituta haud mediocre eis detrimentum inferre potuisse. nam qui ipsius poetae manu vel scripta vel correcta exem-

plaria perscrutati sunt si priores quoque scripturas inde enotaverunt — id quod factum esse Danielinis et Philargyrii scholiis confirmatur —, posterioris aetatis hominibus dubitationes moverunt, quibus memoriae fides potest immiuta esse. scriptores autem, qui Vergilii versus exempli causa laudaverunt, non semper exemplaria ante inspexerant, ut memoria decepti non nunquam aliena poetae tribuerint: quod cum in Senecae et Quintilianii aetatem cadat², tum multo magis ad quarti et quinti saeculi magistros pertinet, e quibus ipsum Servium in ea re neglegentissimum fuisse constat³. denique inter doctos superioris aetatis grammaticos fuisse videntur, qui, cum Aeneidi extrema manus non accessisset, ipsi temptantes quod poetae non erat concessum, quae minus apta esse iudicaret, corrigerent et lacunas quas Vergilius aut reliquerat aut reliquisset videbatur, explerent. ne illud quidem improbabile, magistros, qui in scholis carmina interpretarentur, si quid non facile intellegeretur, minus impedita et quae ad vulgarem orationem propius accederent substituissent. similibus etiam locis adscriptis genuina scriptura non nunquam expulsa est. denique quamvis diligenter carminum exemplaria olim correctata sint, tantam tamen fuisse scimus librariorum inertiam, ut vel sollertissimum correctorem unus et item alter eorum error facile potuerit fugere. his rebus effectum est ut non nullis

¹ cf. Gellius IX 14, 7; II 3, 5; XIII 21, 10.

² cf. Ribbeck prol. p. 200 sqq.

³ cf. praefatio mea p. XXX.

locis et in libris nostris et in scriptorum testimoniis haud exigua scripturae discrepantia appareat, aut non satis certa sit eorum quae eduntur fides et auctoritas. simul tamen illud intellegitur in tradita scriptura, etiamsi Vergilio non omnino digna videatur, plerumque acquiescendum esse. nam ut ea, quae librariorum erroribus inquinata esse verisimile sit, probabiliter emendari possint: sicubi grammaticorum studiis aut scriptorum, qui quidem carmina laudaverint, incuria id quod Vergilius scripsit obscuratum est, difficillimum esse apparet et eam ipsam rem cognoscere et in poetae manu restituenda eam quam artis veritas flagitat veritatis speciem adsequi. accedit quod in bucolicis siquid parum apte aut perspicue aut eleganter dictum videatur, ut emendatione opus esse tibi persuadeas, dubitatio movetur, an id quod displiceat iuveni poetae condonandum sit, quippe qui ipse audentem iuventa se ea carmina temptasse non dissimulaverit (georg. IV 565). in Aeneide autem multa eum emendaturum fuisse certo scimus. quae cum ita sint, a coniecturis recipiendis plerumque abstinui neque nisi paucos versus et librorum et testimoniorum auctoritate munitos tamquam subditios seclusi. in locis, quorum scriptura adhuc incerta videtur, librorum memoriam scriptorumque testimonia indicavi, etiam recentiorum de codicum discrepantiis iudicia⁴ et coniecturas, quantum utile videbatur, addidi. librorum scripturas ex Ottonis Ribbeckii apparatus locupletissimo petivi iisdemque, quibus ille, notis codices significavi:

4 Bentleii de emendandis Vergilii carminibus iudicia Edmundi Hedickii opera cognovimus, qui editionis Valkenierianae (Amstelod. a. 1646) exemplar a Bentleio correctum, quod hodie Londini in museo Britannico adservatur, diligentissime perscrutatus est et quae inde exscripserat in programme gymnasii Quedlinburgensis anno 1879 edito publicè iuris fecit. enotavi Bentleii sententias, ubi scriptura ab eo probata non est in hoc exemplar recepta.

F schedae Vaticanae
G schedae Sangallenses rescriptae
M codex Mediceus
P codex Palatinus
R codex Romanus
V schedae Veronenses rescriptae
Augusteus Pertzii
γ codex Gudianus
a codex Bernensis 172
b codex Bernensis 165
e codex Bernensis 184
m codex Minoraugiensis
1 et 2 numeris ad has notas supra versum adscriptis priores scripturae et correctiones distinguuntur.

De rationibus horum codicum Ribbeckius (prol. p. 265—362) copiosissime et prudentissime disputavit: quamquam illud mihi non persuasit, de Mediceo libri praestantia, quae, dum Nicolai Heinsii et P. F. Foggini opera is solus ex vetustissimis plene cognitus erat, a nullo addubitata est, Palatini scripturis accurate editis multum detractum esse.

De Serviani in Aeneida commentarii codicibus in exemplari meo dictum est; in bucolicis et georgicis hi praesto fuerunt: Lemovicensis saec. X, nunc Leidensis, olim Petri Danielis; Parisinus 7959 saec. IX—X; Vaticanus 3317 saec. X, Servii et Philargyrii in georgicorum libros scholia continens; Reginensis 1495 saec. X—XI; Hamburgensis 52 saec. XI; Monacensis 6394 saec. XI.

In orthographia etsi plerumque Mediceo libri vestigia pressi, in exemplari tamen discipulorum usui maxime destinato vulgari consuetudini non nulla concedenda esse putavi. in distinguenda oratione eorum rationes secutus sum, quibus cavendum esse visum est, ne nimia interpunctione legentes obruerentur.

buc. I 59 *aethere* Verg. libri (praet. Moret. IV), Servius, Probi ars, Priscianus, Probi comment. (p. 5, 13 K.) codd. Mon. Paris. et ed. princ., ut idem in Bobiensi fuisse videatur: *aequore* Probi comment.

cod. Vat., qui codex commentarium a Pomponio Sabino non nullis locis emendatum exhibet. probavit 'aequore' H. Keil (Philol. II p. 166), ut iusta antithesi terrestre animal in mari, marinum in terra vivere diceretur. sed displicet quod 'nudos' (v. 60) *κατὰ πρόληψιν* dictum est, cum 'leves' (v. 59) attributum sit: quae inaequalitas non cadit in librorum scripturam. cf. Wagneri lect. Verg. (Philol. suppl. I) p. 311. ceterum damnat v. 59—64 Peerlkamp Mnemos. X p. 9 || 65 *et rapidum Cretae veniemus Oaxen*] cf. Servianum scholium, quo ostenditur, iam veteres interpretes dubitasse, utrum *Cretae*, an *cretae* scribendum esset. illud, quod doctiores grammatici Philisthenis et Varronis Atacini verbis laudatis defendisse videntur, receperunt Wagner (cf. lect. Verg. p. 395) et Haupt, alterum Ribbeck (cf. Kappes Eos I p. 152 sqq.). *et rapidum certe veniemus ad Oxum Schaper (ad Oxum iam Ladewig). || II 27 fallit P¹ fallat RP²γ^{b2}. iudice me metuam, sic numquam fallit imago* Peerlkamp || 56 *est P¹ Ra¹ et inscriptio Pompeiana, v. 57 certet R.* cf. Buecheler Rhein. Mus. XII p. 251 || III 3 *oves a¹*, prob. Bentley || 102 *hi certe (neque amor causa est) vix ossibus haerent* Henricus Stephanus et N. Heinsius. cf. Donat. ad Ter. Eun. II 2, 38 || 109 *et quisquis amores aut metuet dulcis aut experietur amarus* libri et Servius. cf. Neue Formenl. II² p. 249, Naegelsbach lat. Stil. ed. V p. 450 et Kolster Verg. Ekl. p. 56. *et quisquis amores haud metuet, dulcis aut experietur amarus* Wagner; *et q. a. haud metuet dulcis, haud e. a.* Graser, rec. Schaper; *et q. a. hau temnet dulcis, haud e. a.* Ribbeck || IV 12 *Polio] orbis* Schaper || 26 *parentum Rγ² || 33 tellurem infindere sulco R || 52 laetantur R: laetentur* reliqui libri || 53 *tum PRγabc* Servii Bern. Lem. Hamb.: *tam* Servii Par. Regin., Vergilii deteriores || V 3 *considimus γ²*, rec. Wagner et Haupt || 19 Mopso plerumque tribuitur. librorum ordinem prob. Bentley || 58 *et cetera* rura] *secretaque vel secretaque rura* Schrader, *ecce et per rura* Peerlkamp || 63 *carmine idem || VI 24 videri] vieri idem || 32 terraique idem || 33 ex omnia P*, idem Peerlkamp coniecerat: *exordia* reliqui libri, Lem. et Regin. ap. Servium || 45 sq. *te fortunatam, si n. a. f., Pasi-phae, in nivei miseratur a. i.* Peerlkamp, prob. Ladewig || 51 *quaesissent P*, rec. Ribbeck || 80 *ante] alte* Ribbeck || VII 25 *nascentem* Servius *nascente M¹: crescentem PM²γacm || 27 aut si] sin* coni. Kolster Vergils Ekl. p. 147 || 54 *sua quaeque* MP Nonius Columella, cf. Lachmann in Lucr. comm. p. 94 sq. *sua quaeque* be² Bentley ad Manil. II 253, cf. Wagner lect. Verg. p. 368 sqq. *sua quaeque* prob. Vossius, ut *sua* ablativus esset et *μονοουλλάβως* pronuntiaretur. cf. buc. I 37 || VIII 4 *mutata* Peerlkamp et Ribbeck || 11 *desinet* Mac Servii libri: *desinam Pγ²*, ut videtur || post v. 28 unus Gudianus codex habet intercalarem versum, quem aut hoc loco addendum aut post v. 75 delendum esse vidit G. Hermann adnot. ad Bion. p. 46 || 50 seclisit Peerlkamp, quem secutus sum. *commaculare manus: puer, ah puer improbus ille: improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater* coni. G. Hermann, rec. Haupt; *commacolare manus, crudelis! tu quoque, mater, crudelis mater, magis at puer improbus ille* Ribbeck. versus 47—58 hoc ordine edidit Schaper: 52—57 47—49 51 50 58 || 58 *fiat γ¹b¹ ac* Prisciani libri: *fiat MPb¹γ²* Lemov. et Regin. ap. Serv. post hunc versum unum intercidisse vidit G. Hermann || 66 *insanos vertere* Schrader, *sanos a! vertere* Ribbeck || 74 *terque hanc* Wagner, cf. lect. Verg. p. 371 sq. || 76 cf. ad v. 28 || v. 95—100 post v. 104 collocandos esse censet G. Hermann || v. 105—109] v. 108 ante v. 105 colloc. G. Hermann. v. 106sq. *bonum fit nescio quid. certest, et Hylax in l. l. conii. idem; bonum sit. credimus, an qui amant ipsi sibi somnia fingunt? nescio quid certe est: et II. in l. l. Haupt || IX 17 cadit] cadere* Peerlkamp || 42 *et] en* Ribbeck ||

X 19 *subulci* libri Vergilii, Terent. Maur. 1191, Servius. cf. Wagner lect. Verg. p. 312: *bubulci* Pierius coll. Theocr. I 80. cf. etiam Apul. Flor. I 3 et apol. 10; rec. plerique || 46 cf. Servius. *nunc insanus amor duri Mavortis in armis te procul a patria (nec sit mihi credere quantum!) tela inter media e. q. s. Peerlkamp || 53 malle] velle idem || 74 se subrigit e codice Pragensi Kuřčala Vergil-Stud. p. 208 sqq.*

In georgicorum textu constituendo illud non est neglegendum, quod olim non nulli viri docti suspicati sunt, nostra aetate plerique probant, poetam ea carmina, etiam postquam anno 725 edita essent, retractasse. quae ad eam quaestionem pertinent hoc loco comprehendere visum est. ac primum quidem veterum testimonia, quibus illa opinio confirmari putatur, excutiam.

A Servio igitur ad buc. X 1 haec adnotata sunt 'hie' (Corn. Gallus) 'primo in amicitiiis Augusti Caesaris fuit. postea eum venisset in suspicionem, quod contra eum coniuraret, occisus est. fuit autem amicus Vergilii adeo, ut quartus georgicorum a medio usque ad finem eius laudes teneret: quas postea iubente Augusto in Aristaei fabulam commutavit.' eadem ad georg. IV 1 sic narrantur 'sane sciendum, ut supra diximus, ultimam partem huius libri esse mutatam: nam laudes Galli habuit locus ille, qui nunc Orphei (*aristei et orfei* Paris. 7959, ut et supra versum sit) continet fabulam, quae inserta est, postquam irato Augusto Gallus occisus est.' fidem habuerunt Servio haud pauci. at neque Suetonius neque Philargyrius qui vocatur eam rem commemoraverunt, quae neutri profecto commemoratione non poterat dignissima videri: nam carminum Vergilianorum memoriam diligentissime persecutus est Suetonius, Philargyrius autem etiam leviores quasdam georgicorum mutationes prodidit. accedunt alia satis multa, quibus adducamur, ut

in apertam Galli laudationem georgica olim exiisse negemus. nam ne Maecenati quidem, viro de rebus suis optime merito, cui pietatis significandae causa carmen misit, tantum honoris poeta tribuit, quantum Octaviano, cuius virtutes illustrandi cupide arripuerit occasionem. Galli igitur laudibus si tanta tanque conspicua carminis pars data esset, fieri non potuit, quin principis laudes ea re mirifice imminui viderentur. etiam artis praeccepta Vergilius videtur neglecturus fuisse, si Galli laudationi, a rebus reliquo carmine tractatis prorsus alienae, tantum spatii dedisset. denique Servii narratio, quae si vera esset, et de principis et de poetae fama multum detraberetur, vide quam non consentiat eum his quae Suetonius (Aug. 66) prodidit, Augustum Gallo ad necem compulso illacrimasse et vicem suam conquestum esse, quod sibi soli non liceret amicis quatenus vellet irasci. an publicae salutis ratione eum putas adaectum esse, ut Vergilium eius hominis, quem ipse olim dilexerat et honoribus ornaverat, laudes e georgicis tollere iuberet? itaque de mutata altera quarti libri parte quod Servius testatus est abiciendum videtur. contra quod Gallum eo loco laudatum esse dixit, id haud scio an ad bonos auctores referendum sit. neque enim abhorret a probabilitate, in Orphei et Eurydices amore celebrando Galli carmina Vergilium imitatum esse eaque imitatione amicissimi poetae gloriae servire voluisse⁵. id aequales, qui legebant Galli carmina, non fugit, sed inferiore aetate nemo nisi qui admonitus erat poetae con-

5 Fortasse huius rei apertum testimonium olim fuit in scholio ad georg. IV 468 adscripto, quod et brevioris inperitia et librorum erroribus obscuratum inter Bernensia extat 'LVCVM propter Gallum luciscum poetam (poeta *cod., em. Hagen*), qui novis studere volens ab Augusto occisus est.' frustra quaesivi quid pro corrupto 'luciscum' sine dubitatione reponerem: illud tamen certum videtur, interpretem cum propter Gallum luci mentionem inlatam esse diceret, ad carmina Galli spectasse.

silium agnoscere potuit. itaque si hoc unum manserat, Galli laudem in altera quarti libri parte inesse, neque item qua re ea laus contineretur obtinebat, facile intellegitur, quo modo inter homines novarum rerum cupidos Servianum illud commentum natum sit: scilicet quod non iam superesse videbatur id olim fuisse sibi persuaserunt et eius iussu sublato, a quo ipsum Gallum pessum datum esse audiverant. ceterum si probabitur quod Galli vestigia Vergilium persecutum esse conieci, illud quoque facilius explicari poterit quod Schaperus observavit, aliam esse versuum rationem in exitu carminis, aliam in iis quae praecedunt: qua in re etiam argumenti diversitatem spectandam esse non est quod moneam.

Transeo ad enarranda ea quae veteres interpretes de singulis versibus et vocibus ab ipso poeta emendatis testati sunt. atque ad II 225 Philargyrius qui vocatur haec adscripsit 'et hoc emendavit ipse, quia Nola posuerat: nam postea offensus a Nolanis, qui eidem aquam negaverant (*fort.* qui ei aquam denegaverant), *ora pro Nola* posuit.' eadem fere apud Gellium leguntur, qui VI 20, 1 'scriptum' inquit 'in quodam commentario reperi, versus istos a Vergilio ita primum esse recitados atque editos *Talem dives arat Capua et vicina Vesaevo Nola iugo;* postea Vergilium petisse a Nolanis, aquam uti duceret in propinquum rus, Nolanos beneficium petatum non fecisse, poetam offensum nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse, oramque pro Nola mutasse atque ita reliquisse *et vicina Vesaevo ora iugo.*' de fide huius narratiunculae dissentiunt inter se viri docti: Hauptius enim (ind. lect. aest. Berol. 1857 p. 4; opusc. II p. 121) 'ad commenta et fabulas' eam rettulit, 'quibus Vergilii nomen tempore satis antiquo cumulari coeptum est;' Ribbeckius contra (prol. p. 24) quin *Nola* mutaverit poeta non dubitat. neque vide-

tur de ea re iure dubitari, modo antequam ederetur carmen et per iocum magis quam ut serio ulcisceretur Nolanorum inliberalitatem Vergilium urbis eorum nomen delevisse concedatur, atque brevi Philargyrii testimonio plus tribuatur quam inani hoc loco Gellii loquacitati. famam autem mutationis ex amicorum poetae commentariis interpretes receperisse videntur. cetera quae Danielinis quibusdam et Philargyrii scholiis de ipsius poetae emendationibus continentur unde petita sint, Gellius docet qui non uno loco (I 21, 2; II 3, 5; IX 14, 4; XIII 21, 3) prodidit, exemplaria quae ipsius Vergilii manu scripta et correctae crederentur, ab antiquis grammaticis, Hygino, Fido Optato, Probo, aliis, inspecta esse. sed scholia illa cum non ab eodem homine ac ne eadem quidem aetate scripta sint, non eiusdem omnia sunt auctoritatis. nam quis est, qui verum esse sibi persuadeat, quod ad I 6 adnotatum est '*numina* fuit, sed emendavit ipse, quia postea ait *et vos agrestum praesentia numina fauni.*' immo propter deos v. 7 nominatos *numina* e coniectura inlatum videtur. neque veri similis est v. 13 primum *aquam* poetam scripsisse, quippe quod a consilio eius longissime abhorreat: quamquam eam scripturam satis antiquo tempore inventam et a doctis hominibus probatam esse his ostenditur, quae in Lemovicensi extant '*antiquissimi libri fudit aquam* plerique habuerunt, quoniam Neptunus fluminibus et fontibus et aquis omnibus praest, ut ipse docet (georg. IV 29) *aut praeceps Neptuno immerserit eurus,* sed melius *equum* propter armenta' et 'non nulli vero ob hoc *cui prima frementem fudit aquam* legunt, quod veteres murmura aquae fremitum dicebant.' itaque eum qui ad hunc locum adscripsit 'in authentico (euthentico *cod.*) *aquam,* ipsius manu *equum*'⁶

⁶ His quod praemisum est 'in corn. *equum*' videtur esse 'in Cornelianum *equum.*' Cornelianum enim exemplar aliquotiens in Bernensibus scholiis laudatur. quod et anti-

(i. e. in libro a poeta scripto 'aquam' extat, sed ipse 'equum' pro 'aqua' posuit), acque atque illum qui v. 6 'nunnina' fuisse testatus est, deceptum esse suspicor, ut antiquum sane aliquod et correctum exemplar falso Vergilii esse putaret. alia eorum est ratio quae de versibus 64 66 69 sq. a Vergilio mutatis tradita sunt '*exemplo induxit et reposuit;*' '*ipsius manu adiectum maturis solibus;*' '*manu (lege ipsius manu) adiecti sunt deletis duobus, quorum alter totus legi potuit ipsis officiant segetes ne frugibus illic, ex altero hoc tantum ne deserat umor harenam.*'⁷ haec enim omnia nisi de exemplari ipsius poetae manu emendato non potuerunt dici. accedit quod in versu illo, qui deletus esse traditur, nihil est, quod non videatur a Vergilio scribi potuisse: 'segetes' enim herbarum luxuriam esse voluit (cf. II 112). Philargyrii quoque testimonia ad II 344 'fuit autem prior lectio *frigusque calorque*, ut Plantus "neque frigus neque grandinem." aliter hypermetrus versus erit,' ad IV 141 'ipsius manu duplex fuit scriptura *tinus et pinus,*' ad IV 231 '*flores emendatum fuit. et bene gravidas flores, quod ex his omnia generant*' quominus ad librum a poeta ipso scriptum pertinere concedatur, nihil video quod impediatur. 'flores' umquam placuisse Vergilio aegre sane credimus; sed ne prior quidem scriptura, quae est 'fetus,' non habet quo displiceat, et Philargyrius cum fuisse emendatum 'flores' dicit, 'fetus' a poeta re-

positum esse docet. ceterum cum 'calorque' et 'flores' in Palatinum Vergilii codicem transierint, qui aliis locis, veluti A. VII 773, X 303 et 539, scripturas, quas a Probo probatas esse scimus, solus habet, dubitare possis, an scholia illa Berytio tribuenda sint, cuius ab ratione non videntur aliena esse.

Ostendisse videor quae interpretes de prioribus et emendatis poetae scripturis tradiderint non esse omnia abicienda. neque tamen quisquam praeter Gellium, cui in ea re fidem derogandam esse demonstrevi, editum exemplar mutatum esse testatus est: immo quae grammatici narraverunt ad assiduam studium, quo Vergilius georgica antequam ederentur perpolverit, videntur referenda esse. sed aliis etiam argumentis ex ipsius carminis, quale in libris nostris est, ratione petitis viri docti moti sunt, ut in priore editione poemam acquiescere negarent. invenisse enim sibi visi sunt locos, qui, ut Ribbeckii vocibus utar, vel eum sententiarum nexu et ordine satis conciliari non possent vel sine causa repeterent mutatis verbis quae in eandem sententiam paulo ante dicta essent. videri igitur Vergilium etiam edito carmini in marginibus vel in schedulis versus quosdam addidisse, neque tamen accurate significasse quibus locis inserendi essent. morte adventante ut cetera scripta sua ita emendata georgica Varro et Tuccae eum legasse (cf. Suet. p. 64, 5 R.). eos alteram carminis editionem curantes non omnibus locis quid voluisset poeta intellexisse: nam ex additamentis illis non nulla falsis locis inserta esse, neque omnia deleta quae poeta abieciisset. at primum Suetonii verba, quibus eam coniecturam firmari putant, ad unam Aeneida pertinere videntur. sed fac eorum vim latius patere — si georgicorum emendationes ab ipso poeta non editas edidissent amici, nonne fecissent quod is fieri noluerat, ne excusati illi quidem Augusti voluntate, qui Aeneida

quissimum et magnae auctoritatis fuisse Probi scholio apud Pomponium Sabinum ad Aen. VI 1 probatur, quo cum Tuccae commentariis Corneliani commentarii commemorantur.

7 Nicolai Du Rien, viri egregii, liberalitate mihi concessum est, ut Lemovicensem codicem, quem a. 1857 Lugduni primum contuli, Heidelbergae iterum exenterem. ea re contigit, ut nunc spondere possim, ea quae supra e Danielis exemplari excripsi, de quibus legendis olim prope desperaveram, esse in codice, nisi quod v. 69 'alter totus legi' hodie evanuerint, neque '*illic* ex altero hoc' verborum lectio omnino certa sit. praeterea 'desperat' pro 'deserat' codex.

servari iusserat. accedit quod viri docti aliis locis sine idonea causa sententiarum ordinem turbatum esse statuerunt, aliis nimis severe de carmine iudicaverunt, ut neque argumenti naturam neque consuetudinem Vergilii spectarent. qui cum multa praecepta, multa quae de arborum arborum pecorum natura observaverat exponenda haberet et ad singula exornanda et perpolianda maxime animum intenderet (cf. Suet. 59, 14 R.), facile fieri potuit, ut ipsum fugeret, siquid in rebus digerendis minus recte administraret. adde illud quod Suetonius septem annis georgica perfecta esse tradidit: quod si supra recte interpretatus sum, poeta ne singulos quidem libros uno quasi tenore scripsisse sed adumbrato argumento minores partes seorsum elaborasse putandus est. inde haud scio an in primo maxime libro eiusdem admonitionis satis frequens iteratio (204—207; 252—256; 257 sq.; 335—337; 351—354) explicari possit. sed licet haec excusationes admittantur, aliquot tamen loci extant, quos merito dicas a vituperatione illa nullo modo posse defendi. quibus in constituendis ea via ingrediendum esse opinor quam Danielini interpretis de georg. I 69 sq. testimonium monstrat. nimirum eos versus quibus aut res ante dictae inepte repetuntur aut ordo sententiarum moleste interrumpitur, grammatici, quicquid Vergilius scripsisset servari cupientes, e commentariis eorum, qui libros a Vergilio ipso antequam ederentur emendatos inspexerant et priorem quoque scripturam descriperant, deprompsisse et carmini inseruisse videntur. sed remedio hac ratione parato parce utendum est. nam etsi Lemovicensium scholiorum longe maxima pars amissa est, ut haud pauca de emendationibus poetae testimonia perieris facile conicias, tenendum tamen, ad v. I 80—279, ad quos extat plenior commentarius, prorsus nihil, in Philargyrii scholiis admodum pauca eius modi adnotata

esse. equidem secundi libri v. 373—375 solos, tamquam a poeta ipso non editos sine dubitatione seclusi, neque tamen adversabor si quis III 120—122 et IV 203—208 abici quam transponi maluerit. IV 290—293 quoque quod intactos reliqui nunc me paenitet.

Georg. I 35 *reliquit* MR γ . cf. Wagner lect. Verg. p. 312 || 50 *at* γ : *ac* Verg. reliqui et Servii libri, defendit Wagner l. l. || 103 *iactet* Probus et schol. Dan. ap. Serv. Aen. I 140 || *mirentur* Probus, rec. Ribbeck || 135 *ut*] *et* Augusteus Pertzii; idem con. Wagner. v. 135 *ut* ex Aen. I 174 et VI 7 *ictum* secl. Ribbeck, fortasse recte || 142 *alta petens, alius pelago trahit u. l.* con. Hanow || 155 *herbam*] *terram* Aug. Pertz. R, Servii Lem. Paris. || v. 173 et 174 transposuit Schrader quem Ribbeck secutus est. *altaque fagus stivae, quae e. q. s.* con. Martyn, rec. Schaper. post *fagus* distinxit Benoist. || 181 *inludunt* M² P² Servius, *ludunt* Aug. Pertz. || 195 *felicitibus* con. Klouček || 218 *adverso* M || 226 *aristis* MR Aug. Pertz. Nonius p. 301, 24 et 416, 25 et fortasse Quintilianus I 3, 5. idem Probus legisse videtur, etsi in lemmate est *avenis*. Vergilius buc. V 36 sq. et Plinius n. h. XVIII § 149 hordeum, non triticum, de quo hoc loco agitur, in avenam degenerare dicunt. etiam iis quae Plinius l. l. § 150 exponit *aristis* commendatur: *avenis* P γ bc. cf. Keil Philol. II 164 sq. et Wagner lect. Verg. p. 313 || 251 *illis* Seneca epist. 122, 2, rec. Ribbeck || 320 *ita*] *ut* con. Heyne, prob. Madvig advers. crit. II p. 47 || 321 *ferret*] *verrit* con. Meiser Fleck. Jahrb. 1872 p. 119 || 332 *Altho* Heinsius conl. Theocr. VII 77 || 360 *a* om. M γ et Servii libri, del. Ribbeck || 383 *varias* Servius et $\gamma^2 c^2 b$ || *et quae* Servius et γbc , *adque* R, *at que* M. *quaeque* con. Wagner lect. Verg. p. 387 || 418 *mutavere vices* Markland ad Stat. silv. V 2, 125, rec. Ribbeck || 457 *moveat* M¹, *moneat* reliqui, quod praefert Wagner || 461 *vehat*] *ferat* M¹ R || 491 *superi!* Markland ad Stat. silv.

III 5, 68. Servii libros *superis* exhibere moneo || 513 *addunt in spatia* M²γ² Quintil. (VIII 3, 78) Ambros., Servii Paris. Hamb.: *addunt spatia* M¹ *addunt spatia* R *addunt in spatia* Quintil. Bamb. Bern. Mon., Servii Vat.

II 22 *sunt alie quos ipse via* M¹ *sunt aliae quas ipse via* M², *inde sunt aliae quas ipse vius conii*. Scalliger, rec. Ribbeck || v. 39—46 post v. 8 collocandos esse conii. Hanow, sine idonea causa || v. 41 42 transposuit et v. 41 *dare* pro *da* conii. Peerlkamp. sed offendit, quod *Maccenas* a v. 40 sciungitur et translatio *pelagoque* v. d. v. p. verbis incepta v. 43 deseritur || 41 *volens* deteriores Verg. libri et Diomedis Paris., prob. Voss || 52 *voces* γ¹abc, rec. Haupt || 54 *faciet* M²γac, rec. idem || 65 *edurae*, scripturam a Servio commemoratam, rec. idem. *edurae* Ribbeck || 69 *et nucis arbutus horrida fetu* M² *et (vel ex) fetu nucis arbutus horrida* reliqui libri, Servius, Maximus Victorinus VI p. 222, 17K. || 71 *fagus* Prisciani (I p. 438, 8 H.) libri: *fagos* Verg. libri, interpretatur Servius || 81 *exit* Lachmann in Lucr. comm. p. 209: *exiit* libri (cf. Wagner lect. Verg. p. 316 sqq.) praeter Gudianum, qui cum Nonio p. 302, 4 *exiit* exhibet, quod recepit Ribbeck || 82 *miraturque* M²: *miratasque* M¹abc, Servii Paris. Hamb. Mon. in lemmate et in scholio, Vatic. in scholio, Porphy. ad Hor. epod. 16, 46 cod. Mon. *mirata estque* γ et Servii Vatic. in lemmate *mirataque* Serv. georg. I 103 libri plerique *mirata usque* conii. Schaper || 187 *dispicere* γ cf. Lachmann in Lucr. comm. p. 236 sq. *despicere* MPabc. cf. Wagner lect. Verg. p. 313 || 228 *Baccho*] *vino* vel *viti* conii. Klouček Krit. u. Exeget. zu Vergil p. 2 || 247 *amaro* PRc¹, defendit Madvig advers. crit. p. 48 adnot. 1 || 256 *quis cui color* Mentelianus I a m. pr.: *quis cuique color* M¹, commemorat Servius *quiscui eius color* R *quisquis color* P M²b²e² Servius, rec. Ribbeck || 267 *et] ei* conii. Madvig advers. crit. II p. 47 ||

271 *quae* libri, nisi quod *que* P¹. *qua* Servii Vatic. et Paris. cui testimonio non multum tribuendum est, cum Mon. et Hamb. in lemmate nihil nisi *axi* habeant. || 296 *pandens* γ, rec. Ribbeck || 302 *olea* Wagner: *oleas* M *oleae* reliqui Verg. et Servii libri, defendi posse putat Ribbeck, rec. Benoist || 316 *moveri* PR Nonius p. 380, 21, rec. Ribbeck || 318 *concretum* M¹, rec. Ribbeck || 327 *agit* conii. Peerlkamp || 332 *germina* Celus ap. Philargyrium: *gramina* Verg. libri, nisi quod *gramine* P || 341 *ferrea* M¹PRγbc Servius, Lactantii (instit. II 10) Sangall., ut videtur, Bononiensis Palatinus 161 Parisin. 1663: *terrea* M² Lactantii Valentinensis 140 *terrae* Lact. Parisin. 1662. cf. Samuel Brandt der St. Galler Palimps. des Lact. pag. 50 (Sitzungsber. der phil. hist. Kl. der kaiserl. Acad. z. Wien VIII Bd. 1). Philargyrius quid legerit, incertum est; nam scholium eius, quod in codice sine lemmate Serviano scholio adiunctum est, potest ad *duris c. e. a.* adscriptum fuisse. *terrea*, quod Bentley ad Hor. epod. II 18 defendit, ab omnibus fere editoribus receptum est. *ferrea* videtur esse firma, duratura. *aurea* conii. Peerlkamp || 344 *calorque* P. cf. Philarg. || 353 *hiulca*] *victa* conii. Schaper || 373—375 cum Ribbeckio seclusi || 379 *admorsor* γb²c Servius: *admorsum* P *admorsu* Rb¹ Symmachus epist. I 31, 2 ut videtur, *a morsu* M¹ *a morsu* M² *ad morsum* Ribbeck || 382 *ingeniis* R: *ingentis* reliqui libri. cf. Philarg. in *gentis* Ribbeck || 433 om. M, non interpretatur Servius, secl. Ribbeck || 454—457 Hanovium et Peerlkampum secutus seclusi. versus 454 sententia cum argumento libri, cuius magna pars culturae vitium data est, non concinit. in iis quae sequuntur displicet, quod Bacchus Centauros, quos ipse in furorem impulerit, domuisse leto dicitur || 461 *inclusas* M²γ²eb Servius. cf. Wagner lect. Verg. p. 314: *inclusas* PR, rec. Ribbeck || 469 *at* P, rec. Wagner et Haupt || 514 *hinc* ante

anni] hic Markland ad Stat. silv. I 2, 145, rec. Ribbeck || *parvosque*] *patrosque* Peerlkamp. ||

III 3 *carmina* MR^γb, rec. Wagner. cf. Philarg. || 77 *minaces* M^γb c *minacis* R, rec. Wagner || 85 *premens γ primens* P *praemens* R^{c1}. *premens* rec. Ribbeck || 96 post hunc v. 120—122 primus collocavit Bentley, quem cum Ribbeckio et Hauptio secutus sum || 114 *vector* Bentley || 135 *obtunsius usu sit genitale arcum*, ut *usu* dativus sit, coni. Klouček || 168 *ipsos* coni. Wagner Fleckeis. Jahrb. 1868 p. 148 || 188 *gaudeat* coni. Ladewig || 190 *accesserit*] *acceperit* P, rec. Ribbeck. *occeperit* F¹ || 194 *tum vocet*] *provocet* P, rec. Ribbeck || 202 *hic* M¹Pbc: *hinc* FRM², rec. Ribbeck || 230 *pernox* scripturam a Philargyrio commemoratam (cf. schol. Iuven. VIII 10) defendit Scaliger proleg. in Manil. p. 9, prob. Bentley, rec. Wagner et Haupt || 305 *hae* P^γ1 cf. Fleckeisen Rhein. Mus. VII p. 271 sqq. et Neue Formenl. II² p. 207 sq. || 323 *mittet* M¹: *mittes* reliqui Verg. libri, rec. Ribbeck. cf. Servius || 329 *iubebo* P, rec. Ribbeck || 347 *hosti* M²FRb c²γ²: *hostem* M¹c¹ *hostis* P || 348 *in agmina* P, rec. Ribbeck, sed cf. proleg. p. 310 || 363 *volgo*] *ultra* coni. Schaper || 364 *inductae* coni. idem || 391 *munere sub niveo* coni. Madvig advers. crit. II p. 48 || 398 *etiam* Pb, rec. Ribbeck: *iam* MR^γc || 402 *exportans* Scaliger: *exportant* libri || 430 *stagna colit ripasque, inhians ubi piscibus atram* e. q. s. coni. Peerlkamp || 437—439 Peerlkampum secutus seclusi. v. 439 secl. Haupt, aut *catulos* — *arduis* dubitanter Ribbeck. defendit v. 437—439 Albrecht Herm. XVI p. 404 cf. Aen. II 473 sqq. || 456 *et* P^γ2: *aut* reliqui libri, rec. Wagner et Haupt || *omina* c et *deteriores* quidam, rec. Wagner et Haupt || 481 et 557 *tabe* coni. Ribbeck. proleg. praef. p. XII ||

IV 21 *novi*] *sui* Peerlkamp, rec. Ladewig et Schaper || 22 *suo*] *novo* Peerlkamp, rec. idem || 39 *sucoque* Madvig advers. crit. II p. 49 || v. 47—50 Schrader post v. 32, Ribbeck

multo aptius post v. 17 collocavit: quamquam versibus hoc modo transpositis id quod oppositis inter se *absint* (v. 13) et *adsint* (v. 19) poeta efficere voluisse videtur, imminuitur || 58 *hic* P, rec. Ribbeck || 62 *huc tu iussos*] *huc tu tunsos* Reiske *huc tu tussos* Ribbeck *tu iucundos* Peerlkamp || 75 *et circa reges ipsa* e. q. s. Schaper || 82 *acies*] *reges* Peerlkamp || 129 *pecori*] *Cereri* egregie Salmasius, prob. Ribbeck Haupt Madvig; sed non satis constat *nec fertilis illa iuencis* verba falso interpretatum esse Wagnerum: ‘i. e. nec is erat ager, qui proferret ea, quae ut proveniant, per iuvenecorum laborem efficitur.’ *pecori* tuetur schol. Dan. ad I 47 || 132 *animo* deteriores quidam Verg. libri, rec. Haupt. cf. Wagner lect. Verg. p. 309 || 177 *habendi*] *agendi* Peerlkamp || post v. 183 v. 203—205 colloc. Wagner || 200 *et suavibus* γbc, rec. Wagner et Haupt: *e* MP, rec. Ribbeck || 202 *refingunt* Rb, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 375) et Haupt: *refingunt* M^γc Servius, nisi quod ‘*refingunt*: *fingunt*’ Paris. man. 2, Philargyrius. *relingunt* P || 221 *omnia* Peerlkamp in Aen. vol. II p. 21: *omnis* libri || 222 *terrarum tractusque* M² || 229 *thensauri* P, rec. Ribbeck || 230 *ora* M²cb² Servii Hamburg: *ore* PRM¹γ² Servii Par. Vat. Mon. || *fove* libri, nisi quod *fave* M¹ Servii Vat. et Mon. m. pr. *ore fave* interpretatur Philarg. et commemorat Servius. cf. georg. II 135 || post v. 230 Schrader, quem Duebner et Ribbeck secuti sunt, v. 236—238 collocavit || v. 248—250 ante 239 collocavit Ribbeck, quod necessarium videtur, ut *sin* habeat quo referatur || 243 Voss, Ribbeck alii post *blattis* distingunt, ut v. 244 cum iis quae sequuntur coniungatur || v. 276 *damnaverunt* Weichert et Jahn, secundis curis additum esse censent Wagner et Ribbeck, tuetur Peerlkamp, sed ita ut scribatur *ornat de torquibus aras* || 290—293 hoc ordine Pbc, 290 292 291 293 M^γ 290 292 293 291 R. damnavit hos versus Peerlkamp (cf. Ribb.

prol. p. 38), defendere studet Schaper. paenitet me quod versus illos non seclusi || post v. 338 *Nesaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque* = Aen. V 826 add. recent. libri. cf. Albrecht Herm. XVI p. 408 || 351 *exsiluere* cod. Bern. 172 in marg. prob. Ribb. prol. p. 332 || 368 sq. transposuit Schrader || 405 *ludent* R, rec. Schaper, sed cf. I 181 || 411 *tam tu* Ribbeck conl. Aen. VII 787: *tantu P tantum* vel *tanto* reliqui libri. cf. Servius || 414 *defundit* G et Servii Vat., rec. Ribbeck || 425 *rabidus* Bentley || 442 *'fallacia victus legitur et pellacia'* Philargyrius, prob. Bentley || 448 *lapsis* R et schol. Dan. ad Aen. II 114: *lassis* M¹γbc, rec. Ribbeck || 454 *ob* ad P, prob. Heyne et Ladewig || 481 *innexae* FR || 483 *vento*] *cantu* conl. Burmann et Ribbeck proleg. p. 54 || *constitit*] *restitit* conl. Peerlkamp. cf. Servius et Philargyrius "quidam sic: *vento audiendum "consistente"* ("consistentem" Vat.) ut est illud (buc. II 26) "cum placidum ventis staret marc." || 504 *quo* Mbc *quos* R *quod* γ¹ || *quae* MR *qua* .γb *qua* c. *quos* *fletu manis*, *quae numina v. m.* Paldamus. cf. Wagner lect. Verg. p. 376 || 505 secl. Ribbeck || 508 *flevisse*] *flesse sibi* R, rec. Ribbeck || *astris* R, rec. idem || 545 *revisens* conl. Burmann, prob. Voss et Schaper: *revises* libri || 547 *capessit* M. ||

Aen. I 11 *compulerit* conl. Baehrens Fleckeis. Jahrb. 1884 p. 391 || 21 sq. cf. Probus ap. Servium || 44 *pectore*] *tempore* Probus legit, rec. Paldamus, defendit F. Schoell Rhein. Mus. 1886 p. 18 sqq. || 48 post *adorat* dist. Baehrens. *adoret et imponat* cod. Prag., prob. Kučala. *adoret* testantur Quintiliani (IX 2, 10) AB, schol. Dan. ad Aen. II 79 et X 826 || 69 *venti* conl. Vsener Fleckeis. Jahrb. 1865 p. 227 || 100 *sub undas* commemorat Servius, defendit Schoell l. l. p. 22 || 104 *proram* Mγ || v. 109 cum aliis damnat F. Schoell l. l. p. 20 sqq. || 135 *vos ego* Schrader, prob. Baehrens || 159 *est in conspectu longe* Baehrens conl.

Claudiani carminis 86 inscriptione || 176 *pavitque* idem conl. Val. Fl. II 449 || 181 *siquem*] *siqua* commemorat schol. Dan. ap. Serv. Charis. p. 218, 31 K, rec. Gebhardi, prob. Baehrens || 188 *fidus* . . . *Achates* dann. Peerlkamp, secl. Ribbeck, sed cf. Pluess Vergil p. 18 sq. || 211 *diripiunt* libri, sed cf. Wagner lect. Verg. p. 341 sq. || 224 *dispiciens* Lachmann in Lucr. p. 236: *despiciens* libri Verg. et grammatici, defendit Wagner lect. Verg. p. 313 || 237 *pollicitu's: quae te* e. q. s. Ribbeck || 317 *Hebrum*] *Eurum* conl. Rutgersius lect. Venus. cap. 6, rec. Ribbeck || 323 *teguina* γ, rec. Ribbeck, *tergore* conl. Baehrens; iidem Madvigium secuti *maculosae lycis* cum *cursum* coniungunt || 343 *agri auri* conl. Huetius, rec. Ribbeck, Weidner, Gebhardi || 365 *cernes* P R γbc², rec. Ribbeck || 367 sq. Beckius primus secl. || 380 *patriam, est g. a. d. s.* conl. Kučala || 381 *bis sentis* G. Heidtmann, Fleckeis Jahrb. 123 p. 421 || 396 *respectare* P. cf. Servius et Dan. schol. || 398 *et coetu c. p.*] cf. Dan. schol. 'neque enim . . . volatus' || 400 *portum tenet* non videtur esse 'in portum venit,' sed 'portum petit' (cf. Aen. V 159 cum Servii scholio et Ov. met. III 690), ut naves, quae portum teneant, comparentur cum cyenis qui terras capiant, naves, quae portum plenis velis subeant, cum cyenis, qui terras captas iam despectent || v. 426 secl. Heyne || 427 *hic ante alta*] *hinc* Nonius || *alta*] *lata* F || *theatri* Mγ²: *theatris* reliqui || 428 *locant*] *petunt* F. *hinc lata theatris fundamenta petunt alii* Ribbeck || 429 *alta*] *apta* Bentley || 431 *cum gentis* . . . *fragrantiu mella* (v. 436) secl. Kučala, defendit Albrecht l. l. p. 405 sq. || 448 *nixaeque* b¹ Probus, commemorat Servius, rec. Wagner et Haupt || 455 *intra se* c¹, prob. Madvig adv. crit. II p. 33: *inter se* reliqui Verg. libri et grammatici || 488 *agnoscit* FRc, prob. Bentley || 505 *sub foribus divae* Gebhardi || *media e testudine* Ribbeck || 518 *cunctis* P γ¹ b² c¹: *cuncti* reliqui libri et Servius || *lectis* R P² γ¹, com-

memorat Servius. *quid veniant cuncti: nam lecti e. q. s.* Wagner || 548 *non metus, officio ne te e. q. s.* Hamburg. II m. sec., prob. Heinsius, Wagner, Haupt || 550 *arvaque* M, rec. Wagner et Haupt || 557 *at] ut* Baehrens, fortasse recte || 599 *exhaustis* F¹, legisse videtur schol. Dan. ap. Serv., rec. Ribbeck || 604 *iustitiae* M²bc Servii libri || 612 *fortemque Gyan fortemque Cloanthum* = I 222 secl. Albrecht l. l. p. 426 || 636 *dei* M R γ be Servius, *die* commemorat Servius. cf. Gellius IX 14, 8 || 642 *antiquae* M P²c², rec. Wagner et Schaper || 668 *iniquae] acerbae* P¹γ¹F¹, rec. Ribbeck || 670 *nunc* F¹c, ut videtur, rec. Haupt et Ribbeck: *hunc reliqui libri* || 703 *longam* Charisius p. 74, 30 K.: *longo* Verg. libri. cf. Gellius IV I, 15 sqq. || v. 711 Heynium secutus secl. Ribbeck || 719 *insideat* R G c, commemorat Servius || 725 *it* Servius, rec. Ribbeck || v. 744 = III 516 secl. Albrecht l. l. p. 426. ||

II. 12 *remugit* con. F: Schoell Acta soc. phil. Lips. VI p. 352 sq. || 30 *acies* Servius et b e m γ² || 45 sqq. poetam in edendo carmine aut v. 45 aut v. 46 sq. omissurum fuisse censet Ribbeck, 46 sq. damnat Gebhardi || 56 *stares* γ be et grammatici: *staret* M P R, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 315) et Ribbeck || *maneret* M² || 75 *quive fuat, memores quae sit fiducia capto* con. Ribbeck *quidve ferat; memor et, quae sit fiducia coepto, 'cuncta . . . vera' inquit* F. Schoell l. l. p. 353 sq. || v. 76 = III 612 om. boni libri || 105 *casus* P¹, rec. Ribbeck || 107 *persequitur* Kuicala || 121 *paret* con. vir doctus, a Burmanno laudatus, prob. Madvig advers. crit. II p. 34: *parent* libri || 138 *dulcis] duplicis* P¹, commemorat schol. Dan., rec. Ribbeck || v. 179 damnaverunt Dietsch Gossrau Kuicala (Neue Beitr. p. 13 sqq.) alii, post v. 183 coll. Buechner || 226 *diffugiunt* M, rec. Wagner || 256 *flammanans cum regia puppis* (acc. plur.) con. F. Schoell l. l. p. 354, *flammas cum regia turris* Baehrens l. l. p. 392 || 258 *et pinea furtim . . . illos* secl. Baehrens || 260 *produnt* cod. Prag.,

prob. Kuicala || v. 272 sq. damnat, v. 274—276 ut *παρένθεον* separat Gebhardi || 290 *alta* con. Dorvillius, legisse videtur Dan. schol. cf. Wagner lect. Verg. p. 376: *alto libri*, rec. Ribbeck || 306 *hominumque labores* cod. Prag. || 307 *inscius] anxius* con. Baehrens l. l. p. 394 || 322 *quaprendimus arcem* con. Schenkl, Zeitschr. f. österr. Gymn. 1870 || v. 332 cum Kloučekio damnat Gebhardi, in v. 333 *oppositi* cum ferri coniungens. *obsedere arti telis a. v. oppositi* (sic Med.) con. Baehrens l. l. p. 393 || 341 *et] se* con. Peerkamp, prob. Baehrens || 349 *audentem* Servius: *audendi* M. *juvenes, f. f. p., ni vobis audendi e. c. c. sedet* con. Baehrens l. l. p. 396 || 360 *nox . . . umbra* damnant Ortuinus, Peerkamp, Gossrau. *Nex pro nox* con. Baehrens l. l. || post v. 412 v. 420—423 collocat L. Mueller Rhein. Mus. XXXI p. 305 sqq., prob. Baehrens || 445 *tecta] tota* P¹γ¹, commemorat schol. Dan., rec. Ribbeck || 448 *illa* P F γ¹γ¹, ut videtur: *alta* M a²bc || 454 *inter se . . . a tergo* cum Kloučekio damn. Gebhardi, *postesque . . . tergo* verba corrupta esse censet Baehrens l. l. || 465 *ea lapsa] elapsa* P γ¹a, rec. Ribbeck || 471 *in lucis* Schrader, *in loco* Peerkamp || 503 *tanta] ampla* P γ, rec. Ribbeck || 532 *fundit* Bentley || 546 *ec summo* Ribbeck, *ex summo* Ladewig || 552 *coma laecam* P, rec. Ribbeck || 554 *hic] haec* con. Heinsius, prob. Baehrens l. l. *hic finis Priami, fatorum hic exitus. illum sors tulit incensam Troiam (sors tetulit T. i. Weidner) et prolapsa . . . Asiae* Gebhardi, *iacet . . . corpus* damnans || v. 567—588, quorum memoria apud unum Servium extat^s, cum Gruppio

8 Praef. Aeneidos p. 2, 12 'Augustus vero, ne tantum opus periret, Tuccam et Varium hac lege iussit emendare, ut superflua dementent, nihil adderent tamen: unde et semiplenos eius invenimus versiculos, ut *hic curvus fuit*, et aliquos detractos, ut in principio; nam ab armis non coepit, sed sic *Ille ego . . . at nunc horrentia Martis arma virumque cano*, et in secundo hos versus constat esse detractos aut ignibus aegra dedere. *ianque adeo super vivus evam . . . talia iactabam et furiata mente ferebar, cum mihi*

(Minos p. 173 sqq.), Ribbeckio (prol. p. 92 sq.), Hauptio (ed. II) seclusi: nam absunt a bonis Vergilii libris omnibus, non commemorantur a Suetonio, qui (p. 65, 2 R.) quattuor illos versus, qui in Aeneidos initio a Varro et Tucca deleti esse feruntur, commemoravit, incogniti fuerunt Tiberio Donato et Danielino interpreti qui ad II 595 haec adscripsit *quid furis*, cum extinctos socios videas, velle pugnare. et bono verbo usus est virum fortem a proelio revocans; denique nullus grammaticus aut alius scriptor quidquam ex illis protulit. accedit quod a consilio poetae alieni sunt, qui v. 619 sq., 632 sq., 664 sq. aperte ostendit, cum ob rem se Veneris interventum addidisse, ut Aeneas a pugnando retineretur atque periculis undique imminentibus divina ope liberaretur. id consilium subditiis illis versibus obscuratur: quos qui composuit, Venerem ideo maxime se filio obtulisse finxit, ut Helenam ab ira eius defenderet. illud quoque Vergilianae narrationi repugnat quod v. 568 sqq. Aeneas Helenam *'secreta in sede latentem'* adspexisse et errasse dicitur: nam ipse poeta eum de culmine regiae domus, in quod evaserat, non ante descendisse narravit, quam deorum in evertenda urbe operam vidisset (v. 632 sq.). — in singulis sententiis et locutionibus iudicandis verum est Peerlkampum nimia severitate usum esse, inveniuntur tamen quae Vergilio indigna sint aut ab eius consuetudine recedant. veluti Vergilius limina servare eum dicit, qui certam aliquam et diuturnam sedem habeat (cf. VI 402, 575 et 507, 556), at v. 568 Helena, quae in Vestae aedem fugerit, ut breve tempus in ea lateret, deae limina servare dicitur. de verbis quae sunt *'sceleratas sumere poenas'* (v. 576) etsi concedo, poenas ipsas, quas ab

Helena sumpturus fuerit, Aenean ira sedata sceleratas apte dicere potuisset, tamen tale iudicium neque cum iis quae proxime antecedunt neque cum illis quae versibus 584 sqq. continentur, convenit. versum 579 multi, in quibus Wagnerum nomino, Vergilio abiudicaverunt eum alias ob causas tum quia a fabulis, quae vulgo de Helena ferebantur, recedit. v. 584 *'habet haec victoria laudem'* libri, *'nec habet v. l.'* impressa exemplaria exhibent. alterum et orationis perspicuitate et sententiae decore praestat. sed vereor ne ea scriptura recepta nativa magis orationis deformitas, quam librarii alicuius error tollatur. nam possunt intellegi quae in libris extant, ut *'habet haec victoria laudem'* apodosis sit, cuius sententia iis quae sequuntur explicetur. ceterum poenam ab Helena sumptam inepte victoriam dictam esse nemo non videt. — in verbis quae sunt *'et sumpsisse merentis laudabor poenas'* iis adsentior, qui *'merentis'* genetivum esse censent. at *'poenas alienius sumere'* latinum esse iure negavit Peerlkampus. v. 587 *'ultriciis famam'* librorum scriptura corrupta est. quod edita exemplaria occupavit *'ultriciis flammae'* quid sibi velit non potest intellegi. haud scio an ei, qui hos versus composuit, non fiat iniuria, si *'animumque explesse iuvabit ultoris fama'* scripsisse dicatur, i. e. lactabor, si bene audiam, quod Helena interfecta patriam ultus sim. venerat id mihi in mentem quo tempore Servium edebam, sed eum dubitare tum, an v. 567 sqq. Vergilii essent, elegantiori Schoellii coniecturae *'ultricique manu cineres s. m.'* locum dedi. — probanda igitur eorum ratio, qui Servio hos versus a Varro detractos esse prodenti fidem derogaverunt. quibus sublatis de versibus 559—566 et 589 sqq. alios aliter iudicasse videmus. Danielinus interpres, cuius scholium supra exeripsi, et Tiberius Donatus et orationem et sententiam plenam esse putaverunt: nam v. 594 *'nate, quis in-*

se non ante alias. ad v. 592 Servius cur versus illi sublatis esse viderentur exposuit. — quae in Cassellano ad v. 566 adnotata sunt e Serviana praefatione petivit is qui Servii commentarium explevit.

domitas tantus dolor excitat iras? quid furis' ad Aeneae pugnas in a versu 381 narratas rettulerunt, v. 601 sq. Helenam et Paridem urbis dirutae crimine liberatos esse statuerunt, ut ipsa Venus ea culpa purgaretur. Servianum testimonium supra dixi inde natum videri quod antiquiores grammatici tradiderint, post v. 566 Varium versus non nullos ab ipso poeta inductos suppressisse. Peerlkampus v. 589—623 seclisit. Gruppius et Ribbeckius, inter v. 566 et 589 hiare narrationem intellegentes, a Vergilio locum imperfectum relictum esse sibi persuaserunt. sed cum deesse appareat versus, quibus Aeneas dolorem suum et iram aperuerit, parum credibile est, illos ipsos non composuisse poetam, perfecisse Veneris sermonem, quo filii animum placaverit. mihi illi, quos Servium secutum esse conieci, verum tradidisse videntur. nam e Veneris oratione satis certo suppleri possunt quae poeta primo conamine Aeneae tribuerit. miratur Venus filii animum ira excitatum, hortatur eum ne suorum salutem neglegat, deorum inclementia non hominum scelere Troiam perire ostendit, finem labori imponi iubet. videtur igitur Aeneas, a sociis desertus et ad summam omnium rerum desperationem adductus, pronuntiasset, omissa patris coniugis filii cura in proelium se rediturum esse, non ut patriam servaret, sed ut ulescens illos, qui eam pessum dedissent, et fortiter pugnans interiret⁹. haec quam similia essent illis quae v. 348 sqq. et v. 661 sqq. Aeneae tribuisset, non potuit non videre poeta. illud quoque eum intellexisse probabile est, pium Aenean minime decere, suos hostium crudelitati re-

⁹ cf. quae Ribbeckius prol. p. 93 exposuit 'nam prostratae regiae aspectu poterat (Aeneas) abripi, ut de ulciscenda patriae ruina suorumque caede cogitans dira inprecaretur quamvis absentem Helenam et Paridi ut malorum auctoribus, poteratque etiam in eo esse ut ad sumendas poenas properaret, cum visa mater contineret currentem et resuscitata parentum filii quae iam antea v. 562 subierat cura meliora de veris ruinae auctoribus doceret.'

linquere, ne periculo quidem eos servandi facto. his rebus effectum esse suspicor, ut Vergilius quae primo scripsisset abiceret, inter emendandum earmen aptiora substituturus, etiam in Veneris oratione quaedam mutaturus. || 602 *culpandusve* Gebhardi || 616 *limbo* commemorat Servius: *nimbo* libri || 632 *deo*] *dea* M¹ V¹,¹ || 691 *augurium* Probus p. 14, 10 K.: *auxilium* libri || 738 *fato mi coni.* Ribbeck || v. 749 *damn.* Peerlkamp, Ribbeck, Haupt || 771 *ruenti* P¹,¹e, rec. Ribbeck || 775 'hic versus in plerisque dicitur non fuisse' schol. Dan. ap. Serv.; secl. versum Ribbeck, Haupt alii || 778 *nec te comitem hinc portare* C. M.: *n. t. comitem portare* C. Moretani duo, rec. Haupt; *n. t. c. hinc asportare* C. P et Servius; *n. te hinc c. asportare* C. commemorat Servius, rec. Ribbeck || 792 sqq. = VI 700 sqq. damnat L. Müller d. re metr. p. 370.

III 75 prius commemorat Servius, prob. Bentley || 76 *Mycono celsa* Ladewig et Haupt. *Gyaro celsa* Myconoque prob. Bentley || 82 *agnovit* PF, rec. Ribbeck || 87 *reliquias . . . Achilli* = I 30 damnat Albrecht l. l. p. 427 || 108 *ad oras* M: *in oras* reliqui, rec. Ribbeck || 111 *Cybele* MFP, commemorat Servius, inde *Cybelae* Heinsius: *Cybeli* Servius et Nonius, rec. Ribbeck || 123 *domum* FP¹,¹, rec. Ribbeck || 127 *consita* libri det., prob. Bentley || v. 128 et 129 post v. 123 collocavit Peerlkamp, prob. Ladewig et Ribbeck. Wagnerus v. 128—130 post v. 123 collocandos esse censet. || v. 135 sq. damnat Peerlkamp, prob. Gossrau. *sicco . . . puppes* secl. Ribbeck || 204 'hinc Pelopis gentes Maleaeque sonantia saxa circumstant pariterque undae terraeque minantur. pulsamur saevis et circumsumimur undis. hi versus circumducti inventi dicuntur et extra paginam in mundo' schol. Dan. ap. Serv. || 210 *accipiunt* M, rec. Wagner et Haupt || v. 230 secl. Ribbeck Ladewig Haupt, defendit Albrecht l. l. p. 410, ut *clausi* scribatur. *clausam* boni libri, *clausa* vel *clausi* de-

teriores || 253 post *vocatis* distinxit Kuřčala. cf. Servius || 268 *fugimus*] *ferimur* P²γ, rec. Ribbeck ed. min. || 318 aut q. d. s. f. r. H. *Andromachen*? commemorat Servius, rec. Ladewig; aut q. d. s. f. *revisit*, H. *Andromache*? Ribbeck || 330 *flammatus* PF, rec. Ribbeck || 339—343 damn. Peerlkamp || 340 *quae* M: *quem* reliqui libri et grammatici, etiam Suetonius in vita p. 64, 12 Reifferssch., unde *superatne et vescitur aura?* *quem tibi iam Troia* ante Wagnerum edebatur. *et vescitur aura* cum iis quae praecedunt coniunxit, *quae tibi iam Troia* post v. 336 collocavit Madvig advers. crit. II p. 34 || v. 348 secl. Ribbeck || 360 *qui tripodas Clari* et *laurus* coni. Madvig l. l. p. 35 || 362 *omnis* Pγ¹, rec. Ribbeck, prob. Kuřčala N. B. p. 58. cf. Servius || v. 386 damn. Gebhardi || 419 *litore*] *aequore* Seneca nat. quaest. VI 30, 1 || v. 428 damn. Gebhardi || 449 *ianua*] *flamine* coni. Schrader || 460 *secundos*] *sacerdos* m, prob. Bentley || 464 *gravia a sectoque e.* Lachmann comm. in Lucr. p. 76, *gravia ac secto e.* Schaper || 484 *honore* Pγ¹a, rec. Ribbeck. cf. Servius || 499 *fuertint* libri praeter G et schol. Dan ap. Serv.: *fuert* Servius ipse, rec. plerique || 510 *remos*] *somnos* coni. Klouček || 535 *dimittunt* P, rec. Ribbeck || 558 *hec* γ¹c: *hic* MPb¹ || 561 *rudentem*] *tridentem* coni. Heinsius ad V 143, prob. Bentley, *ruentem* Hofmann || 600 *numen* M¹, rec. Ribbeck || 614 *nomen* ab²c², prob. Bentley, rec. Wagner et Haupt. cf. lect. Verg. p. 378 || 625 *expersa* Servius, prob. Wagner lect. Verg. p. 378, Ribbeck prol. p. 308. cf. Georges Fleck. Jahrb. 1884 p. 368 || 627 *tepidi* P¹ et Servius: *trepidi* M || 632 *inmensum* P et Servius, fortasse recte. cf. Quintil. VIII 3, 84 || 652 *prospexi* M || 659 *manum* M² et Quintil. VIII 4, 24 || 668 *verrimus* F, *vertimus* reliqui || 670 *dextra* P¹ et schol. Dan. ap. Serv.: *dextram* P² M²Fγab et Servius, *dextrum* M¹ || 674 *Italiae*] *Trinacriae* Bentley || v. 684—686, etsi in omnibus libris leguntur et a grammaticis tam-

quam Vergiliani enarrantur et commemorantur, tamen cum Wagnero (adnot. crit. ed. maior. et lect. Verg. p. 379 sq.) seclusi. nam nemo adhuc ita eos aut interpretatus est aut emendavit, ut Vergilio tribui possint. videtur autem is, a quo compositi sunt, hoc voluisse: contra iussa Heleni Aeneae socios de periculis admonent, quae a Scylla et Charybdi imminant, nisi quis inter utramque 'leti discrimine parvo' naviget; ideo eo unde venerunt redire constituunt. inter argumenta, quibus Wagnerus versus Vergilii non esse ostendit, plurimum tribuo illi, quod a 'teneant' verbo tertia persona posito petivit. nam Vergilius Aenean aut de se uno aut de se et sociis loquentem facit, itaque verba prima aut singularis aut pluralis numeri persona effert. addo poetam ita videri narrationem instituturum fuisse, ut Aeneadas, qui iam ipsi vidissent Charybdim (v. 555 sqq.), non Heleni monitis, sed suis periculis ad redeundum motos esse diceret. denique Helenus non dixerat, posse inter Charybdim et Scyllam cursum teneri, sed eam maris partem omnino vitari iusserat. v. 684—686 sublatis integram esse orationem recte Wagnerus statuit: terrenum enim Aeneadae Cyclopum adspectu adeo, ut, quoquo ferantur, secundis i. e. agentibus ventis naves committere malint, quam in illorum regione manere; tum praeter spem ventus se vertit, ut borea flante eo quo tendant agantur. || v. 690 sq. cum Wagnero, Peerlkampo, Ribbeckio (ed. min.) seclusi. Cornuti de 'comes infelicis Ulixi' verbis dubitatio et Aspri responsum (cf. schol. Veron.) haud scio an versu 613 excitata et per errorem ad versum 691 translata sint. || v. 702 cum Wagnero et aliis seclusi. || 705 *velis* coni. Ribb. prol. p. 275 || 708 *actis* PRγb¹c et schol. Dan. ap. Serv.: *actus* M, rec. Wagn. et Haupt.

IV v. 21 damn. Peerlkamp et Gebhardi || 25 *abigat* F, rec. Ribbeck || 26 *Erebi* MP²c, commemo-

rat Servius: *Erebo* reliqui et Servius || v. 52 sq. num Vergilii sint dubitat, *dum . . . caelum* secl. Ribbeck. cf. F. Schoell Rhein. Mus. 1886 p. 25 || 54 *incensum* M γ b ϵ c et Servius: *penso* P¹, *impenso* F¹, et commem. schol. Dan. ap. Serv., rec. Ribbeck. *inflammavit* M γ bP² Servius: *flammavit* reliqui, rec. Ribbeck || 94 *nomen* Ovidius legisse videtur (cf. metam. X 608) et is qui Aen. II 567—588 composuit: *numen* libri || 98 *certainina tanta* coni. Heinsius: *certaine tanto* libri et Servius || v. 126 = I 73 damn. Peerlkamp, Ribbeck, Haupt; tuetur Albrecht l. l. p. 419 || v. 130—132 post v. 150 colloc. Klouček, secl. Gebhardi || 164 *ruunt de montibus amnes* secludenda videntur || in v. 181 sqq. distinguendis Nauckium secutus sum. cf. ZGW 1874 p. 709 || 204 *numina*] *nunera* commemorat schol. Dan. ap. Serv., probat Kučála N. Beitr. p. 85 sqq. || 217 *subnexus* cod. Leidens. a Burmanno laudatus: *subnixus* reliqui libri et Servius || 228 *Graiumque . . . armis* secl. Gebhardi || v. 236 secl. Ribbeck || 244 *malim et lumina nocte resignat* quod Heynio in mentem venit et placuit Weicherto de vers. aliquot P. V. M. ini. susp. p. 79. cf. Aen. IV 530. *resignat* autem est 'reddit.' cf. schol. Dan. ap. Serv., Fest. s. v. resignare, Serv. ad Aen. VII 422. ceterum et . . . *resignat* damn. Peerlkamp et Gebhardi || v. 256—258 cum Heynio Wagnero Ribbeckio aliis seclusi. cf. lect. Verg. p. 382 sq. v. 256 *legebat* pro *volabat* Bentley || 269 ac P γ a, rec. Ribbeck || v. 273 omittunt boni libri, defendit Wagner lect. Verg. p. 383 || v. 280 hoc loco minus aptum esse quam XII 868 recte censent Ribbeck et Albrecht l. l. p. 418 || v. 285 sq. = VIII 20 sq. Heynium et Hauptium secutus seclusi: nam dubitari non potest quin in octavo libro, post quartum composito, multo aptiores sint. accedit quod in quarto Serviani commentarii libro ad versus illos nihil, in octavo ad v. 20 scholium adscriptum est. Ribbeckius unum v. 286, quem

PF γ omittunt, seclusit; utrumque versum tuentur Wagner lect. Verg. p. 339 et Albrecht l. l. p. 399 || 288 *Serestum*] *Cloanthum* Tiberius Donatus et cod. Pragensis (cf. Kučála V. St. p. 186), rec. Schaper || 312 *et*] *sed* P¹, rec. Ribbeck || 343 *Priami . . . manerent* damn. Peerlk., Ribbeck, Haupt || v. 375 cum Bryantio secl. Ribbeck || *amissam*] *a flammis* coni. Peerlkamp || 390 *parantem*] *volentem* Mc || 415 *ne quid inexpertum* (*frustra monitoria!*) *relinquat* coni. Kučála N. B. p. 417 || 427 *cinerem* M || 428 *neget* P¹M², commemorat, ut videtur, schol. Dan. ap. Serv. || 436 *cum dederis*, quod a Vario et Tucca editum esse Servius narrat, veteres interpretes plerique probasse videntur: *cum dederit* MP γ ¹. *cumulata* M. pro *remittam*, quae bonorum librorum scriptura est, *relinquam* legisse videtur Servius. eorum quae dedi sententiam a Wagnero recte expositam esse puto, conferantur etiam quae schol. Dan. adnotavit 'hoc sorori quoque potest dicere, quae credit eam ex amore concitatum id loqui, nec tamen facere.' qui *dederit* receperunt, in iis quae sequuntur librorum scripturam mutaverunt, veluti Klouček Zeitschr. f. österr. Gymn. XXXII p. 588 proposuit *cumulatum munere mittam*. (quae ipse olim conieci *cunctatum sponte remittam* non iam proba.) Peerlkamp v. 435 et 436, Gossrau v. 436 damnavit || 446 *radice* FP²: *radicem* MP γ et Servii NLM || 464 *piorum* M, commemorat Servius: *priorum* reliqui libri et Servius. cf. Wagner lect. Verg. p. 340 || 471 *agitatur* Klouček Zeitschr. f. österr. Gymn. XXXII p. 588 sq. || v. 486 cum Hauptio seclusi. cf. Kučála N. Beitr. p. 136 sqq. || 517 *mola* Fab et Servius: *molam* MP γ ¹ Floriac. Servii, rec. Ribbeck, post hunc versum v. 486 collocans || v. 528 (cf. IX 223) om. boni libri || v. 548 sq. post v. 418 colloc. Ribbeck, secl. Gebhardi || 552 *Sychaei* MP¹, sed cf. Servius || 559 *iuventae* P γ a et Servius: *iuventa* MF ϵ || 564 *variosque irarum concitat aestus*

PF γ (nisi quod *aestu* F), rec. Ribbeck || v. 583 (= III 208) num hoc loco genuinus sit iure dubitat Ribbeck, tuetur versum Albrecht l. l. p. 396 || 586 *primam* P γ , rec. Ribbeck || 587 *arquat* coni. C. F. Hermann Rhein. Mus. V p. 621 || 593 *deripientque* Heinsius: *diripientque* libri. cf. Wagner l. V. p. 342 || 641 *celebrabat* P M 2 γ , commemorat schol. Dan. ap. Serv., rec. Ribbeck || *anili* M et Servius, rec. Ribbeck || 651 *sinebant* P 2 γ ac et Servius, rec. Ribbeck || v. 655 sq. libri quidam deteriores inverso ordine exhibent, quod prob. Ribbeck et Ladewig. || V 29 *dimittere* libri, rec. Ribbeck || v. 52 secl. Gebhardi || v. 86 post v. 90 coll. Klouček || 97 *totque* *atque* coni. idem || 107 *complerant* P γ , rec. Ribbeck || 112 *talentum* M P γ , rec. Wagner et Haupt || 120 *terno...* *remi* secl. Ribbeck et Gebhardi || 163 *laeva* M P γ 1 , rec. Ribbeck || 235 *est pelagi* P M 1 γ b, prob. Bentley: *pelagi est* R M 2 c, rec. Wagner et Haupt || 238 *porriciam* Maerob. Sat. III 2, 2: *proiciam* libri praeter M 2 (qui *porriciam* exhibet), rec. Ribbeck || 247 *aptare* γ 2 bcm, prob. Bentley || 254 *ab Ida* ab alto coni. Burmann, *ab aethra* Schrader || 274 *transit* R: *transiit* M P γ bc. cf. Lachmann comm. in Lucr. p. 209 et Wagner lect. Verg. p. 316 sqq. || v. 281 secl. Gebhardi. *velis* *subit* *ostia* *plenis* libri plerique, prob. Bentley || ad v. 290 Servius haec adnotavit 'ordo est: quo se Aeneas medium tulit cum multis milibus, et extracto consessu resedit.' *consessu* dativum esse finem motus significantem, inchoatam autem orationem poetam sic absoluturum fuisse, ut ad *extractoque* ablativum 'toro' adiungeretur, putat Ribbeck. Nauck ZGW. XXIX p. 76 *consessum* (i. e. 'ut consideret') coniecit, *extracto* pro substantivo esse voluit: recte, ut videtur. cf. Draeger hist. Synt. I 1 p. 42 sqq. *possis* et *consessum* *medius* tulit || 312 *circumplectitur* M || 326 *ambiguumve* Heinsiani codices, prob. Bentley: *ambiguumque* Ribbeckii libri et Servius || 347 *redden-*

tur P γ 1 , rec. Ribbeck || 350 *misereri* RP 1 b. cf. Ribbeck proleg. p. 290 || 359 *artis* M 2 *artes* M 1 bc et Servius: *artem* P R γ , rec. Ribbeck || 434 *peccata* Hamburg. alter, rec. Schaper et Gebhardi: *pectore* libri ab Ribbeckio collati || 480 *in* om. R || 486 *ponit* *dicit* P γ , rec. Ribbeck, prob. Albrecht l. l. p. 444 || 487 *ingentemque* coni. Bothe, prob. Peerlkamp || 512 *alta* P γ 1 , rec. Ribbeck || 520 *contendit* M 1 Re 1 , prob. Bentley, rec. Wagner || 534 *honorem* M 2 γ 2 bc, rec. Wagner et Haupt (*honores* prob. Bentley) || 541 *honore* P 1 , rec. Ribbeck || 551 *discedere* P, rec. Ribbeck || 564 *cara* P 1 , rec. idem || post v. 569 lacunam indicavit Ribbeck. cf. Serv. || 573 *Trinacrii* vulgo editur: *trinacrii* vel *trinacriae* Vergilii et Servii libri, illud rec. Ribbeck || 591 *falleret* Me: *frangeret* reliqui et Servius, rec. Ribbeck || 595 *luduntque* *per undas* om. P M γ (man. rec. add. in M γ), hab. Re || 604 *Hic* Me et Servius: *Hinc* P R γ b, rec. Ribbeck || 631 *quid* Re, rec. Haupt || 640 *animamque* R, rec. Ribbeck || 649 *qui* M γ 2 c: *quis* reliqui, rec. Wagner (cf. quaest. Verg. XXII 5), Haupt, Ribbeck || 666 *atro* coni. Klouček, rec. Schaper, sed cf. Gebhardii adnot. || 680 *flammae* R M 2 γ 2 bc: *flamman* M 1 P 2 γ 1 , *flamma* P 1 , rec. Ribbeck || 706 *haec* (i. e. Pallas) libri plerique et Servius, ut videtur: *haec* c 1 , prob. Dietsch theol. Verg. p. 28, rec. Ribbeck et Ladewig || 720 *animum* Servius, rec. Haupt || 734 *tristesve* M 2 b 2 : *tristes* reliqui, prob. Bentley, rec. Ribbeck || 768 *nomen* P M 1 : *numen* reliqui, defendit Wagner lect. Verg. p. 344 || 776 *proicit* libri; cf. ad v. 238 || v. 777 sq. transposuit Ribbeck, prob. Ladewig; seclisit versus (777 = III 130, 778 = III 290) Gebhardi ZGW. 1878 p. 213. sed cf. Albrecht l. l. p. 423 || 782 *ad omnes* Servii libri, rec. Gebhardi || 796 *libeat* coni. Paldamus || 797 *tibi* *tuas* coni. Heyne, *mih* Peerlkamp, *illis* van Gent || 812 *timorem* Me: *timores* reliqui || 814 *quaeret* libri aliquot deteriores: *quaeres* boni libri et Servius, prob.

Vergili
Carmina
P. VERGILI MARONIS

C A R M I N A

EDIDIT

GEORGIUS THILO.

EDITIO STEREOTYPA.

5729
1856

EX OFFICINA BERNHARDI TAVCHNITZ.

LIPSIAE MDCCCLXXXVI.

BERNHARD TAUCHNITZ.

GRIECHISCHE UND RÖMISCHE
CLASSIKER

OCTAV-(SCHUL-)AUSGABEN, TASCHENAUSGABEN
UND PRACHTAUSGABEN.

APRIL 1887.

ARISTOPHANIS comoediae. Ed. AUGUSTUS MEINEKE.	HOMERI Odyssea. Ed. BAEUMLEIN.
Octavausgabe. 2 Voll. <i>M</i> 3,00.	Octavausgabe. 2 Partes. <i>M</i> 1,50.
Vol. 1. <i>M</i> 1,50. — Vol. 2. <i>M</i> 1,50.	Pars 1. <i>M</i> 0,75. — Pars 2. <i>M</i> 0,75.
Jede Comoedie einzeln <i>M</i> 0,45.	Taschenausgabe. 2 Partes. <i>M</i> 1,20.
Taschenausgabe. 2 Voll. <i>M</i> 2,70.	Pars 1. <i>M</i> 0,60. — Pars 2. <i>M</i> 0,60.
	Prachtausgabe. <i>M</i> 3,75.

Toronto University Library

Presented by

Bernhard Tauchnitz

Leipzig

through the Committee formed in

The Old Country

to aid in replacing the loss caused by

The disastrous Fire of February the 14th 1890

HERODOTI historiae. Ed. ABICHT.

Octavausgabe. 2 Voll. *M* 2,70.

Vol. 1. *M* 1,35. — Vol. 2. *M* 1,35.

Prachtausgabe. 2 Voll. *M* 6,00.

Vol. 1. *M* 3,00. — Vol. 2. *M* 3,00.

HOMERI Ilias. Edidit GUILLELMUS BAEUMLEIN.

Octavausgabe. 2 Partes. *M* 1,50.

Pars 1. *M* 0,75. — Pars 2. *M* 0,75.

Taschenausgabe. 2 Partes. *M* 1,50.

Pars 1. *M* 0,75. — Pars 2. *M* 0,75.

Prachtausgabe. *M* 5,25.

Crito, rhaeco.

M 6,00.

Vol. 2. Fasciculus I.: Cratylus.

M 3,00.

Vol. 2. Fasciculus II.: Theaetetus.

M 3,00.

Vol. 3. Fasciculus I.: Sophista.

M 2,00.

Vol. 5. Fasciculus I.: Symposion.

M 2,00.

Vol. 5. Fasciculus II.: Phaedrus.

M 2,00.

Vol. 6. Fasciculus I.: Alcibiades

M 3,00.

I. et II., Hipparchus, Ama-

tatores, Theages.

Vol. 6. Fasciculus II.: Charmides,

M 2,00.

Laches, Lysis.

M 2,00.

Vol. 7. Euthydemus, Protagoras.

M 4,50.

Vol. 8. Gorgias, Meno.

M 5,00.

Vol. 9. Hippias maior, Hippias

M 5,00.

minor, Io, Menexenus,

M 3,00.

Clitopho.

M 3,00.

Vol. 12. Leges I—VI.

M 6,00.

Fortsetzung auf der dritten Seite dieses Umschlages.

Bentley || 817 *auro*] *curru libri deterioris. Aura genitos con.* Wagner || 821 *equis* M¹b, rec. Gebhardi || *fugiuntque ex aethere nimbi* M², rec. Wagner. cf. lect. Verg. p. 344 || 850 *austris* P²γc², Prisciani libri, Tib. Donatus || 851 *caelo* P¹γ¹c¹b² et Servius: *caeli reliqui. Aenean credam quid enim fallacibus auris, et caeli totiens . . . sereni?* Wagner, Haupt, alii. fortasse A. c. (*quid enim fallacius?*) *auris et caelo, i. d. f. s.?* 'fallacius' testatur Tib. Donatus || 858 *cum puppis . . . gubernaculo damn.* Peerlkamp et Gebhardi || 860 *saep*] *voce* M, rec. Gebhardi || v. 865 damn. Peerlkamp, Hertzberg, Gebhardi || 866 *tum*] *iam* schol. Hor. *carm.* II 14, 14, rec. ii, qui v. 865 damnant. || VI. 53 *ut . . . conticuit, gelidus* e. q. s. con. Heinsius, rec. Gebhardi || 91 *usquam aberit. quam tu* e. q. s. con. Peerlkamp || 96 *qua* Seneca *epist.* 82, 18 (XI 3), rec. Haupt et Ribbeck, prob. Bentley et Henry Fleckeisen *Jahrb.* 73 p. 457 sqq. et *Philol.* 17 p. 630 || 122 *quid Thesea, magnum quid m. A.?* Haupt. cf. Servius || 126 *Averni* RP²γc et Servius, rec. Gebhardi || 132 *Cocytosque* M || 141 *qui* M: *quis* PRγbc || 144 *alter, aurea set simili* e. q. s. con. Klouček || 177 *sepulchro* Pγ, rec. Ribbeck || 200 *sequentem* con. Paldamus, rec. Gebhardi || 203 *geminæ* R, rec. Haupt, prob. Henry *Philol.* 17 p. 630 || 241 *super* RM¹P¹, rec. Ribbeck || v. 242 om. FMPc, hab. Rγb, sed ante 241 γ || 254 *superne* con. Wagner *quaest.* Verg. XII 13, rec. Haupt: *superque* libri, rec. Ribbeck, post v. 254 unum vel plures versus poetam additurum fuisse censens; *super* libri deterioris || *infundens* M: *fundens* reliqui, rec. Ribbeck. *pingue superfundens oleum candentibus extis* con. Schaper || 273 *primis* Pγc, rec. Ribbeck || 293 *cavae* con. Bentley || 294 *umbra*] *auras* idem || v. 329 om. cod. Prag., damn. Kučala V. St. p. 194 sq. v. 325 post v. 328 coll. Klouček, fortasse recte || 332 *animi* M, rec. Wagner et Ladewig *conl.* X 686 || 352 *illum* M¹, prob. Peerlkamp, Paldamus, Gebhardi || 383 *cognomine terra* Servius, rec. Wagner et Haupt (cf. *Neue Formenl.* II² p. 31 sq.): *cognomine terrae libri* || 407 *agnoscas, tumida ex ira tum corda resident.* Gebhardi, non male || 427 post *flentes* distinguit Ribbeck. cf. Servius || 438 *fata obstant* Servius, ut videtur || *tristisque* PRγ, rec. Ribbeck || *undae* PM¹γ¹, rec. idem || 442 *peremit* M¹ || 448 *Caenis* con. Heinsius || 452 *umbram* Mbc, rec. Wagner et Haupt || 476 *lacrimans* M²c et Floriac. Servii: *lacrimas* M¹ *lacrimis* reliqui et Servius, rec. Ribbeck || 495 *videt et* Heinsius, prob. Wagner (cf. lect. Verg. p. 346): *vidit et* M (sed et post deletum) *videt* reliqui praeter b²c, qui *vidit* habent, quod plerique receperunt || 496 *ora*] *crura* Gebhardi || 505 *in litore* MP²γ²b et Servius: *litore* P¹TR, prob. Lachmann *comm.* in *Lucr.* p. 160, rec. Haupt et Ribbeck || 520 *curis*] *choreis* con. Schrader, rec. Ribbeck. *cod.* Paris 7929 ab Aemilio Thomas *conlatu coris* a m. pr. exhibet || 528 *ad-ditus* PRγ¹b, rec. Ribbeck || 533 *an* ante *quae* del. *Madvig* *advers. crit.* II p. 38 *adnot.* 1 || 534 *loca lurida* con. Nauck, prob. Schaper ZGW XXXI p. 84 || 547 *torsit* libri praeter MR, qui *pressit* exhibent || 553 *bello* libri praeter Mγ²c, qui *ferro* praebent, quod Haupt recepit || 559 *strepitumque e. haesit* MP²: *strepitumque e. haesit* F¹R Flor. Servii, *strepitumque e. hausit* P¹F²γbc et Servius, rec. Ribbeck. cf. Wagner *lect.* Verg. p. 347 || 561 *qui* R, rec. Ribbeck || *clangor* Pγ et Servii (ad v. 554) libri praeter SM, rec. Ribbeck || *auris* P, rec. Ribbeck || v. 586 ut v. 590 sq. dittographiam secl. Ribbeck. *flammanam* Pγ¹, rec. idem || v. 601 secluso ante v. 602 lacunam indicavit Ribbeck. cf. *proleg.* p. 62 sq. || 602 *quo super* R, rec. Ribbeck. *et quo super* con. *Madvig* *advers. crit.* II p. 38; *cuique usque* Schaper ZGW XXXI p. 92. Servius *quos super . . . ad-similis* ad Ixiona et Pirithoum, ea quae sequuntur ad Tantalum retulit || 615 *merset* quod Schrader con., prob. *Madvig* *advers. crit.* II

p. 39 || 664 *aliquos boni* Verg. libri et Servius: *alios* Macrob. (comm. in s. Sc. I 8, 6) Paris. et Bamberg., Servii Hamb. et Mon., deteriores Verg. libri, rec. Wagner et Haupt || 687 *spectata* Bentley || v. 702 in textu om. P^b, secl. Ribbeck. sed cf. Albrecht l. l. p. 420 || v. 716 secl. Ribbeck || 724 *terras* MGF²c et Servius: *terram* PRF¹γb¹ et Probus p. 13, 29K, rec. Ribbeck || 734 *dispicunt* γ¹ *despiciunt* reliqui libri: *respiciunt* Servius, rec. Haupt || v. 743 sq. aut post v. 747 collocandos aut delendos esse censuit Heyne: post v. 747 transposuit Ribbeck, secl. Gebhardi. Peerlkamp et Gossrau *exinde* . . . *tenemus* damnaverunt, nam *quisque* . . . *manis* legit Ausonius. cf. ephem. orat. 57 || 754 *possint* Bentley || 764 sq. secl. Gebhardi. sed 'postuma proles' (v. 763) recte interpretatus est Caesellius Vindex ap. Gellium II 16. cf. Neue Formenl. II² p. 107 sqq. || 780 *superum*] *puerum* (i. e. filium) coni. Peerlkamp || *honorem* coni. Pluess Verg. p. 199 || 787 *super alta* PRM¹, rec. Ribbeck || 791 *vir* del. Bentley || v. 802sq. secl. Peerlkamp, Gossrau, Gebhardi; *aut* . . . *arcu* Vergilius si lieuisset emendaturum fuisse olim statuit Wagner || 806 *virtutem e. factis* Mb et Servius: *virtutem e. vires* γ et Diomedis (p. 417, 14 K.) libri; *virtute e. vires* PRc, prob. Bentley, rec. Ribbeck || 809 *crinis*] *barbas* Isid. diff. verb. 76 || 827 *prementur* RP¹b², prob. Bentley || 846 *restitues* Rb¹e¹, prob. idem || 852 *pacisque* Servius et Verg. libri deteriores: *pacique* boni libri, prob. Bentley, rec. Ribbeck || 862 *lumina*] *nubila* coni. Bentley || 865 *qui* Pbc, prob. Bentley, rec. Ribbeck || v. 893—896 *damnat*, v. 897 *his ubi* legit, v. 898 *portaque e. averna* coni. A. Nauck || 897 *his ubi* Mc¹: *his ibi* FRP, prob. Bentley, rec. Ribbeck; *hic ubi* coni. Peerlkamp, rec. Haupt || v. 900 sq. Peerlkampuin secuti secl. Hertzberg, Gossrau, alii; v. 901 = III. 277 secl. Bentley et Ribbeck. sed cf. Albrecht l. l. p. 421 sq. || 900 *litore*] *limite* libri det. prob. Bentley. ||

VII 4 *signant* MPγ¹: *signat* reliqui libri, rec. Ribbeck. v. 3 *signat* pro *servat*, v. 4 *servant* pro *signant* conl. Aen. VI 234 sq. coni. Schaper || 18 *saevire*] *mugire* coni. Ribbeck || 26 *croceis* coni. Bentley ad Lucan. IV 125, rec. Haupt || 51 *prima moriens* Bentley || 72 *et*] *ut e* libris deterioribus rec. Schaper || v. 74 deleturum fuisse poetam censet Ribbeck || 92 *hinc* Bentley || 95 *subito* M, rec. Haupt. sed cf. Wagner lect. Verg. p. 386 || 98 *veniunt* commemorat Servius, rec. Haupt || 104 *et* Peerlkamp || 110 *ipse*] *ille* M² Servius et Priscianus, prob. Bentley, rec. Wagner et Haupt || 129 *exiliis* ex uno Gothano rec. Ribbeck; idem coniecerat Burmannus || 179 sq. *Saturnusque senex, curvam sub tegmine falcem vitisator servans* e. q. s. van Gent annot. erit. in Verg. Aen. p. 37 sq. || v. 182 (cf. VI 660) *damnant* Heyne et Peerlkamp, sed cf. Albrecht l. l. p. 422 || *Martia* qui F¹Mc, sed cf. Wagner lect. Verg. p. 386 || 207 *penetravit* R, prob. Bentley, rec. plerique || 209 *hunc olim* coni. Peerlkamp || 211 *numerom* P¹ *numero* P²γ¹ || *auget* FMPR et Servius: *addit* γ¹b^c et Servii Flor., rec. Wagner et Ladewig || post v. 242 lacunam indicavit Ribbeck || 264 *sociusve* FRVbc, prob. Bentley || 307 *Lapithis t. a. Calydone merente* R, commendavit Servius, rec. Ribbeck || 324 *dearum* Mγ: *sorum* Rbc, rec. Gossrau || 337 *numina* Bentley || 351 *spirans* MV, rec. Ribbeck ed. min. et Gossrau || 361 *miseræ* Bentley || 363 *an non* M: *at non* Ry et Servius, rec. Haupt || 377 *incensam* coni. Burmann, *immensum* Heyne, rec. Ribbeck || 392 *pectora* b²c¹, prob. Bentley || 396 et 395 transposuit Peerlkamp, prob. Ribbeck || 412 *tenet* RM² et Servius: *manet* M¹Vγbc, rec. Ribbeck || 416 *in cultus* Arusianus p. 513, 18 K., rec. Ribbeck || 430 *arva* coni. Peerlkamp, rec. Ribbeck || *iube* M et schol. Dan. ap. Serv. Aen. I 35: *para* reliqui || 444 *gerant* M et schol. Veron. ad Aen. I 1; rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 348) et Gossrau ||

459 *perfudit* M: *perfundit* reliqui, prob. Bentley, rec. Ribbeck || 514 *incendit* M¹, rec. Wagner et Haupt || 528 *vento*] *ponto* MR. cf. Wagner lect. Verg. p. 387 || 543 *convexa*] cf. Servius ad Aen. I 607 'alii tamen "convexa sidera" volunt, id est pendentia, ut "et caeli convexa per auras," id est suspensa, planetasque intellegunt, quia non sunt fixi, sed in aere feruntur.' *conversa* M¹, rec. plerique. *et caeli convexa peragrans* Canterus nov. lect. VII 18, cf. v. 657; *caelique evecta per auras* Heyne; *et caeli conixa p. a.* Bothe; *et caelo conversa p. a.* Schaper. omissum esse aliquid, velut 'adpetit' videtur Ribbeckio || 565 *Ampsancti*] cf. Plin. nat. hist. II § 208 || v. 624—627 post v. 637 collocatos ut dittographiam versuum 638—640 secl. Ribbeck. *hic p. i. parat, campis ille arduus altis p. e. f.* vel *campis pars altus apertis p. eques f.* con. Peerlkamp, *campis pars ardua latis p. eques f.* van Gent || 642 *acciti* M, rec. plerique || post v. 663 lacunam indicavit Ribbeck, desiderat enim 'militum, quos Aventinus ducit, mentionem aliquam.' v. 664 sq. *pila manus . . . Sabellae* con. Peerlkamp || v. 669 post v. 666 collocato in v. 667 *terribili inperum os saeta* con. Ribbeck. v. 666 *tergusque pro torquens* con. Schaper, v. 668 *indutum* Heyne || 681 *late legio* M: *legio late* reliqui, rec. plerique || 684 *pascis* Pieriani nonnulli, prob. Bentley || post v. 695 excidisse quaedam videntur Ribbeckio. *hi Fescenninos colles aequorque Faliscum* con. Peerlkamp. *aequosque Faliscos* Ribbeck, sed cf. Bergk opusc. I p. 215 sq. || 699 *nubila*] *flumina* P, rec. Ribbeck || v. 703—705 post v. 697 coll. Ribbeck || 728 *omnisque* Bentley || 737 *tenebat*] *premebat* R, rec. Wagner et Ribbeck || 740 *Abellae* commemorat Servius et interpretatus est schol. Dan. ap. Serv.: *Bellae* libri et Servius || 750 *Marrula* R, inde *Marrua* L. Mueller d. r. m. p. 252 || 757 *volnera* P M¹ γ¹ b c², rec. Ribbeck || 773 *Phoebigenam* P et Probus: *poenigenam* reliqui libri et Ser-

vius || 811 *ferret iter*] *ferretur* con. Klouček. ||

VIII. 3 damn. Ribbeck proleg. p. 83 || 13 sq. *multasque . . . nomen* Peerlkampum secutus secl. Ribbeck || 42 sqq. *iamque tibi . . . haul incerta cano* fortasse ab ipsis poetae amicis ex III 390 sqq. huc translata esse cum Heynio censet Ribbeck. v. 46, quem MP γ¹ omittunt, seclusi. cf. Albrecht l. I. p. 414 || 57 *ripis et certo flumine* Peerlkamp, *ripis, retracto flumine*, van Gent *ripis, adstricto flumine*, Schaper; sed cf. Servius || 65 *h. m. m. domus, c. e. u.*, *escit* con. Tan. Faber et O. Mueller Herm. XII p. 302, *h. m. m. d., Tuscis caput amnibus exit* Bentley. *domus, celsis c. urbibus, exit* cum Heinsio dist. Haupt et Ribbeck; sed cf. Servius || 74 *qui te cumque locus* con. Madvig advers. crit. II p. 39; sed cf. Servius et schol. Dan. ad v. 66 || 98 *procul per rara domorum* con. Schaper || 108 *tacitis* Servius et γ² c², rec. Haupt et Ribbeck || v. 149 (cf. georg. II 158) secl. Peerlkamp et Ribbeck; sed cf. Albrecht l. I. p. 404 || 197 *squallida* M¹ teste Heinsio, con. Bentley ad Lucan. II 165, rec. Ribbeck in edit. min. || 205 *furis* Servius, prob. Henry Fleckeisen Jahrb. 95 p. 725. *at furis C. manus effera* con. Peerlkamp || 211 *raptor* con. Wakefield, rec. Ribbeck || 212 *quaerentes* R γ² c² *quaerentis* b, prob. Bentley || 223 *oculi* commemorat Servius: *oculis libri* et Servius, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 350) et Ribbeck || 237 *aversum* con. Bentley || 246 *trepidantque* R, *trepidentque* Wagner (cf. quaest. Verg. XXXIII, 11) et Haupt || 247 in om. P M¹ γ¹, del. Ribbeck || 277 *inmissa* Probus p. 46, 18 K., prob. H. Keil Philol. II p. 167 || v. 283 sq. (cf. VII 146 sq. XII 215) cum Heynio secl. Ribbeck. sed cf. Albrecht l. I. p. 411 || 301 *deus* Bentley || 357 *arcem*] *urbem* R M², rec. Haupt. sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 350 || 364 *et te quoque dignam finge domum* con. P. Cauet Rhein. Mus. 38 p. 470 sq. *decus pro deo* dubitanter proponit P. Deuticke Jahresb. d. philol. Vereins XI p. 302 ||

382 *nomen γ. et (sanctum mihi nomen) arma rogo g. n.* Ribbeck || 408 sqq. *cum femina, cui mos est t. c. v. t. Minerva, impositum cinerem e. q. s.* Bentley || 420 *genitum Rbc¹*, rec. Haupt et Wagner || 519 *tuo sibi M¹ suo sibi P²γ¹*, rec. Ribbeck || *nomine Mc: munere PRyb*, rec. Ribbeck; sed cf. Servius || 528 *in om. Nonius p. 31, 15 M., del. Ribbeck || 532 sq. sic distinxit Ladewig: ne vero, hospes, ne quaere, profecto . . . ferant; ego poscor. Olympo e. q. s. sed cf. Wagner lect. Verg. p. 421 || 555 limina P¹γ¹e*, prob. Bentley, rec. Haupt || 559 *in-expletum P¹e || lacrimis M || 569 finitimos P, rec. Ribbeck. cf. proleg. p. 317 "non finitimos tot saeva funera dedisset" sententia est. Burmannus sic distinxit: neque . . . unquam, huic c. insultans, tot ferro s. d., ut 'finitimo' ad 'ferro' referretur || 579 nunc o nunc R¹*, rec. Ribbeck || 581 *sera et sola Pb*, rec. idem || 582 *complexus RM²b: complexu PM¹γ¹e*, rec. Ribbeck || 610 *egelido M¹e* et Servius: *et gelido PRγ*, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 350) et Haupt || 620 *vomentem] minantem Pγ¹*, rec. Ribbeck. cf. proleg. p. 322 || 633 *reflexam M¹e*, rec. Wagner || 694 *teli-que Ladewig.*

IX. 11 *collectosque Parrhas. cod., olim prob. Wagner (cf. lect. Verg. p. 351 sq.), rec. Haupt || 17 ac P: et MR || 22 et] ea Bentley || post v. 28 deteriores libri hab. VII 784 vertitur arma tenens et toto vertice supra est || 53 clamore RFγ²*, commemorat Servius: *clamorem reliqui Verg. libri et Servius, rec. Ribbeck || 65 durus Pγ¹*, rec. Haupt; sed cf. Wagner lect. Verg. p. 352 || 66 *et] aut con. Peerlkamp || quae via P¹R*, commemorat Servius: *qua via reliqui Verg. libri et Servius, prob. Bentley. qua vi con. Ribbeck || 67 aequor P¹γ¹be*, rec. Ribbeck || v. 84 ut dittographiam v. 85 sq. seel. Ribbeck, fortasse recte || 90 *ne cursu Pγ¹e*, rec. Ribbeck || post v. 119 deteriores libri habent X 223 *quot prius aeratae steterant ad litora prorae || 121 animis Rutuli FR* et Servius: *animi Rutulis MPγ¹* et schol. Dan. ap. Serv. cf. Asper quaest. Verg. p. 112, 16 K. || 128 *exspectans M¹*, rec. Wagner et Ribbeck || 139 *modo nunced. Veneta anni 1472, idem con. Markland ad Stat. silv. V 3, 35: modo non Verg. libri (nisi quod non modo R) et grammatici, prob. Wagner lect. Verg. p. 352 sqq. et Madvig advers. crit. II p. 31 adnot. 1 || v. 144 sq. post v. 72 colloc. Ribbeck, sic pro sed scribens et qui scindere, librorum scripturam, illi quod vulgo editur quis scindere praefrens || v. 149 (cf. II 166) vulgo secluditur || 153 *patent MR: ferant FPγ¹*, rec. Ribbeck || 159 *Rutulo M*, rec. Paldamus || 177 *it iuxta e Moretano p. rec. Ribbeck || 212 solita (i. e. ea quae solita sunt) aut siqua Fortuna vetabit Hoffmann spicil. p. 16 || 224 et om. libri, sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 389 || 227 *encut. atq. entes P¹*, inde *in scuta tuentes con. Ribbeck || 234 soluti] sepulti schol. Dan. ap. Serv., prob. Ribbeck || 241 fallit M: fullit reliqui libri et Servius, rec. Ribbeck || 272 insuper is M, quin super his con. Schaper; sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 389 || 280 *d. arguerit; tantum: f. s. Servium secutus dist. Ribbeck || aut γ²bc* et Servius, rec. Ribbeck. *tantum f. s. aut a. calet Madvig advers. crit. II p. 39 || v. 292 (cf. X 824) damn. Peerlkamp et Albrecht l. l. p. 424; sed cf. Deuticke l. l. p. 241 sq. || 346 multa a morte con. Kučáda N. B. p. 402 || v. 361 seel. Ribbeck et Haupt, sed cf. Serv. ad v. 358 || 367 regis commemorat schol. Dan. ap. Serv. et Probus legisse videtur (cf. schol. Veron.): *regi libri Verg. || 369 murosque Pγ¹be¹* et schol. Dan. ap. Serv., rec. Ribbeck || 385 *atque locos] ac lucos cod. Minoraugiensis ab Hasslero conlatus, rec. Ladewig et Haupt. iamque . . . hostis, atque locis, qui . . . habebat, ut stetit . . . amicum: Euryale e. q. s. con. Geertz, prob. Madvig. advers. crit. II p. 40. v. 385 sq. an non sint Vergilii dubitat Ribbeck; sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 410 sqq. || 398 in enses commemorat schol. Dan. ap. Serv., rec. Wagner et Ribbeck; cf. lect. Verg. p. 389 || 401 *altum, Lunam******

coni. Bergk ind. lect. Hal. aest. 1869 p. 8, prob. Wagner Philol. XVI p. 510. rec. Ribbeck: *s. altam lunam et MP, s. altam ad lunam et RV* || *aversi* Rottend. sec.: *aversi* libri et grammatici || 416 *iit* P γ , prob. Bentley, rec. Wagner || 447 *imperiumque patrum* coni. Kuřicala N. B. p. 448 || 462 *suas* M: *suos* reliqui libri et Servius, qui post *acies* distinguit || 483 *date* Mentel. alt. et deteriores, prob. Bentley, rec. Wagner || 484 *funere* coni. Petrus Bembus, rec. Haupt: *funera* libri et grammatici, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 355) et Ribbeck || 511 *cum* quam coni. Schrader, num Ribbeck, quos Schaper || 512 *iuvat* iubet P¹ libet RM². fuisse videntur qui *iuvet* legerent || post v. 526 VII 645 *et meministis enim, divae, et memorare potestis* deteriores libri habent || 576 *adfixa* P γ et Servius || 581 *matris* γ et Macrobius Sat. V 19, 15: *Martis* reliqui Verg. libri et schol. Dan. ap. Servium. *matris* pro *Matris* Wagner coll. Ovid. met. XIII 750. cf. lect. Verg. p. 413 || 604 *at*] et cod. Prag. || 607 *tarda*] *sera* Servius || 620 *intendit* P γ c, rec. Ribbeck || 631 *transigit* P¹, rec. idem. *transiit* P² *trans adigit* R || 642 *se misit* P γ ¹, rec. Ribbeck || 643 *formam* M γ : *forma* reliqui libri || 664 *adfluctu* R *atfluctu* M, inde *ad flictum* Paldamus. cf. Servius || 673 *animis* coni. Bentley et Peerlkamp, rec. Ribbeck: *armis* libri || 680 sq. *inrumpunt... patentis continuo... agminibus totis: at versi* e. q. s. coni. Ribbeck, nam *aversi* P¹ *aut versi* R, sed ut 'aut' in rasura duarum litterarum scriptum sit || 682 *Tmaros* R, inde *Tmarus* Ribbeck 758 *aversos* Bentley || 761 *tergus* RP¹, tuentur Charisius p. 71, 25 et 146, 7 K., schol. Dan. ap. Serv. ad Aen. I 211: *tergum* MP² γ bc, rec. Wagner et Haupt || 767 *desectum* γ ¹, rec. Ribbeck || v. 774 secl. Ribbeck || 811 *aeger*] *acer* commemorat schol. Dan. ap. Serv., prob. Bentley. ||

X. 20 *feratur... tumidusque* secl. Ribbeck || 24 *fossas* PV γ b et Servius: *fossae* MRc, rec. Wagner et Haupt || 27 *nec... alter* secl. Rib-

beck || 28 *surget* M γ b, rec. Wagner et Haupt || 49 *quacumque* P, prob. Bentley || 51 *mihi* om. Menag. pr. *atque alta Cythera* RP (in marg.) γ ¹. *est celsa Paphus atque alta Cythera* Wagner et Haupt || 67 *fatis petiit* Haupt, cf. Lachmann comm. in Lucr. p. 208 || 72 *nostri* M¹, rec. Wagner || 79 *gremiis*] *generis* coni. O. Mueller Herm. XII p. 303, prob. Baehrens || 83 *tu potes* coni. Markland ad Stat. silv. III 2, 81, rec. Ribbeck || 108 *Rutilusve* γ cb², rec. Wagner et Haupt: *Rutilusne* MPR, rec. Ribbeck || v. 109—112 damn. Peerlk., v. 109 sq. secl. Ribbeck, v. 111 e Nonio p. 390, 33 *populos* pro *Rutulus* recipiens || 138 *subnectit* M: *subnectens* reliqui libri, rec. Ribbeck || 179 *ab* delet Lachmann comm. in Lucr. p. 160, sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 356 et L. Mueller d. r. m. p. 278 || 186 *Cinyre* b² Mentel. pr.: *Cinire* Vb¹c² (cf. Macrob. Sat. V 15, 5) *Cinyrae* M *Cinera* P *Cumarre* R *Cumare* schol. Dan. ap. Serv. *Cygue* Tib. Donatus; *sine re* coni. Madvig advers. crit II p. 40 *transierim ignarus, paucis c. C. Schaper.* 'non ego te transierim' haud scio an ad 'et p. c. C.' quoque pertinere voluerit poeta || 188 *crimen, Amor, vestrum* Sprengelius, prob. Ribbeck et Madvig l. l. sed pinnae alloquitur poeta; 'crimen' causam interpretatur Asper ap. Serv. cf. Aen. VII 339 cum schol. Serviano || 237 *ardentis* P γ ¹: *horrentis* MR, defendit Wagner lect. Verg. p. 357 || 238 *tenet* PR γ bc: *tenent* M et Serv. libri praeter MF, rec. Ribbeck || 256 *rubebat* P², rec. Ribbeck || post v. 277 deteriores libri hab. IX 125 *ultra animos tollit dictis atque increpat* *ultra* || 279 *viri* R: *viris* reliqui libri, rec. Ribbeck. *in manibus Mars; ipse, viri, nunc c. e.* e. q. s. Madvig advers. crit. II p. 42. *perfringere dextra* (in *manibus Mars ipse vel iste*) *viros* Klouček || 280 *referto* MR γ ²bc et Servius: *referte* P γ ¹, rec. Ribbeck || 283 cf. Sen. ep. XV 2 (94), 28 et Buecheler Rhein. Mus. XXXIV p. 623 sq. || 290 *spirant* M et lemma Servii: *sperat* reliqui Verg. libri,

praefert Servius, rec. Ribbeck || 292 *proram* M²: *proras* reliqui libri, defendit Wagner lect. Verg. p. 357 || 302 *vadi* P¹ et Probus ap. Serv.: *vadis* reliqui Verg. libri, def. Wagn. lect. Verg. p. 357 || 315 *et* P. *sacrum*: c. e. f. *quo licuit parvo?* conii. Markland ad Stat. silv. I 2, 88, rec. Ribbeck || 333 *steteruntque* M²Ry^b, commemorat Servius, defend. Wagner lect. Verg. p. 387 || 361 *quo* Haupt || 365 *aspera aquis n. l. d. q. s. e.* conii. Madvig advers. crit. II p. 42. *aspera equos n. l. d. q. suaserat, unum q. r. restabat egenis* conii. Klouček || 368 *et* ego conii. Peerlk. || 385 *dum furit incautus c. m. s.* Bentley || 389 *agris* P¹, rec. Ribbeck || 416 *cavens* commemorat Servius: *canens* boni Verg. libri, def. Wagner lect. Verg. p. 358 || 457 *ire prior Pallas, siqua fors adiunct, ausus v. i.* conii. Madvig adv. crit. II p. 43 || 477 *magno tinxit se corpore T.* conii. Madvig l. l. || 482 *quem* M¹: *cum* Rbe, rec. Haupt || 485 *de corpore* γ, rec. Ribbeck || 501 *nec servare* schol. Dan. ap. Serv. || 511 *versis tempus* P¹γ, rec. Ribbeck || 521 *ac* M²β², rec. idem || 525 *deposta* conii. Klouček || 535 *orani* P¹β, rec. Ribbeck || 538 *insignibus albis* Probum legisse Servius testatur, rec. Ribbeck, sed cf. Wagner lect. Verg. p. 358 || 544 *ense*] *ecce* conii. Axt || 545 *tortum pro totum* conii. Wagner || *ferro*] *terrae* conii. Iasper ZGW 1879 p. 564 || 557 *humo* M², rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 358) et Haupt: *humi* reliqui libri, rec. Ribbeck || 563 *tacitis*] *Latius* conii. Klouček || 584 *contra . . . hostem* damnat Wagner || *hostis* P¹R *hostes* P²γc, prob. Bentley || 587 *aptet* P, rec. Ribbeck || 620 *fatur* P M¹γ¹, rec. Ribbeck || v. 662 sq. ante v. 660 colloc. Brunck || 672 *quosne* Asprum legisse schol. Dan. ap. Serv. refert: *quosve* P¹γc *quosque* MR, fortasse recte || 703 *genitore* conii. Bentley ad Hor. epod. V 28 || 704 *Paris* conii. Bentley l. l.: *creat* libri et grammatici || 708 *multosve* P, rec. Ribbeck. *defeulit, multosque p. L. s. pascit vel pavit h.* conii. Bentley l. l. || 711 *propiusque* P¹γ, rec. Ribbeck || v. 716 sq. ante v. 713 colloc. Scaliger praef. ad Manil. || 741 *ad quem R at quem Me: atquae* VP¹γ *ad quae* libri deteriores, rec. Ribbeck || 753 *insignis* M¹, rec. Wagner || 768 *longe* conii. Madvig advers. crit. II p. 44 || 795 *prorupit* PR, rec. Ribbeck *prorumpit* Bentley || 804 *arce* Moret. pr. et libri deteriores: *arte* MPRγc, interpretatur schol. Dan. ap. Serv.; in lemmate *arce* exhibent FG || 816 *transit R: transiit* MRy^b, rec. Wagner; *transiit* c et deteriores libri, rec. Ribbeck || 823 *strinxit* M: *subiit* reliqui, rec. Wagner et Ribbeck. cf. Albrecht l. l. p. 423 || 837 *in pectora* conii. Madvig l. l. || 856 *quamvis dolor alto vulnere tardet* conii. Peerlkamp, rec. Ribbeck || 861 *cruenti* P¹ commemorat Serv., rec. Ribbeck || post v. 870 deteriores libri habent XI 668 *et furis agitata* amor et conscia virtus || 879 *nam iam* γ, rec. Wagner. cf. lect. Verg. p. 390. || XI. 24 *ait*] *agite* conii. Peerlkamp. cf. schol. Dan. ap. Serv. || v. 80 secl. Ribbeck || 82 *flamman* R¹γ, rec. Wagner et Haupt || post v. 87 lacunam statuit Ribbeck || 94 *praecesserat* libri (nisi quod in Gudiano supr. vers. 'al. processerat'), rec. Ribbeck || 136 *pinos* M: *pinus* reliqui libri, rec. Ribbeck || 152 *non . . . parenti, cautius . . . Marti: haud* c. q. s. Ribbeck. *parenti*] *petenti* commemorat schol. Dan. ap. Serv., probat Madvig advers. crit. II p. 30. prior ipsius Servii expositio haud scio an non sit spernenda || 168 *iuvaret* M, rec. Wagner || 171 *Tyrrhenum*] *equitumque* Bentley || 173 *in arvis* idem || 193 *hinc* Wagner. cf. lect. Verg. p. 391 || 230 *petendum* M²be et grammatici: *petendam* M¹PRγ || 236 *ruunt* M, interpretari videtur Servius (etsi in lemmate libri praeter AS *fluunt* habent), rec. Haupt; sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 391 || 243 *Diomede* Wagner et Ribbeck. cf. Servius || 247 *arvis* Servius, Mentel. pr. et deteriores Verg. libri: *agris* boni libri, rec. Ribbeck || v. 266—268 post v. 263 colloc. Ribbeck || 267 *inter* P¹γc, rec. Ribbeck || 268 *devicta Asia*

probat Servius || 272 *amissis* P, *admissis* commemorat Servius, prob. Bentley || 295 *quae sit magni s. belli* conii. Ladewig, *quae de magno s. bello* dubitanter Madvig advers. crit. II p. 44 || 319 *atque horum*] *memorumque* conii. van Gent, *tesquorum* Madvig l. l. p. 45 || 356 *firmes* RM² et Servius: *iungas* reliqui Verg. libri, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 360) et Ribbeck || 373 *et iam tu* Heinsius, rec. Haupt; sed cf. Servius || 393 *J. t. qui sanguine Thybrim crescere* schol. Dan. ad v. 378 || v. 404 (cf. II 197) damnat Albrecht l. l. p. 425, non legisse videtur Servius, qui 'Myrmidonum proceres' Patroclum et Achillem intellegit || 418 *semel* M² γ bc et Servius: *semul* P, *simul* M¹R, rec. Ribbeck || 425 *variisque* M¹P¹R schol. Dan.: *variusque* M²P² γ c, rec. Ribbeck || 455 *ad auras* M: *in auras* reliqui libri, rec. idem; sed cf. Wagner quaest. Verg. X 1 || 461 *ruant* libri deteriores, prob. Bentley || 463 *maniplos* P γ ¹, rec. Ribbeck || 469 *consilium* M γ ², rec. idem || 471 *adsicerit ultro* et 472 *acceperit urbi* conii. Peerlkamp, prob. Ribbeck || 487 *rutilum* Rb¹: *Rutulum* MP γ , rec. Wagner. cf. lect. Verg. p. 359 || 495 *aut, adsuetus aqua perfundi, fl. n. emicat* conii. Madvig l. l. p. 45 || 527 *receptus* M¹P γ bc et Servius: *recessus* RM², rec. plerique || 534 *tristi* R, prob. Bentley || 537 *neque enim . . . intemerata colit* (v. 584) parum convenire Dianae sermoni putant Peerlk. et Ribb. || 552 *feribat* M², rec. Ladewig et Schaper; sed cf. Wagner lect. Verg. p. 360 || 567 *ullae*] *villae* conii. Peerlkamp || 574 *oneravit* Servius || 592 *Italusve* Servius et schol. Dan. ad v. 591: *Italusque* MP γ R, rec. Ribb. || v. 607 secl. Ribbeck || 609 *constituerant* M¹, *constiterat* Wagner et Haupt || 613 *ruina dant sonitum ingenti* Ribbeck; nam *ruina* P², *sonitum* MP γ ¹ || 653 *in tergum, siquando* Ribbeck e Bernensi 165 || 654 *derigit* boni libri || 665 *deicit* et *fundit* Bentley || 671 *suf-fosso* M, commemorat Servius, rec. Wagner; sed cf. Servius et Vegetius *ars veterin.* I, 53 || 708 *laudem* M²P² γ ,

rec. Wagner et Haupt || 728 *inicit* R: *incitat* MP γ b, *incutit* conii. Heinsius, rec. Ribbeck || 738 *expectare* libri deteriores, prob. Wagner et Haupt: *expectate* boni libri et Servius, rec. Ribbeck || 742 *offert* R γ , rec. Haupt; sed cf. Wagner lect. Verg. p. 361 || 768 *Cybelae* Macrobbii libri, *cybele* γ : *Cybelo* reliqui Verg. libri et Servius || 774 *umero* γ , prob. Wagner || *erat* Mb: *sonat* γ c, rec. plerique. sed voluit, ni fallor, poeta aureum arcum ornatui fuisse Chloreo, usui corneum || 799 *ubi* M: *ut* reliqui libri, rec. Ribbeck || v. 818 sq. damnat Kůičala V. St. p. 263 sq. || 821 *fida* M¹Rc: *fidam* PM² γ ¹ *fidam ante alias, quae sola Camillae, quicum p. c.* Ribbeck || 830 *relinquunt* Probum legisse schol. Dan. ap. Serv. testatur, rec. Ribbeck || 839 *mulcatam* libri et schol. Dan., prob. Bentley, rec. Ribbeck || 841 *subisti* cod. Prag. || 854 *ut vidit laetantem animis* M¹, rec. Wagner (cf. lect. Verg. p. 362) et Ribbeck || 882 *intra* MR: *inter* reliqui libri, rec. Wagner et Ribbeck || 891 sqq. *ipsae . . . matres (monstrat amor patriae, versam ut v. C.) tela e. q. s. conii.* Schaper. mihi in mentem venit (*monstrat amor vires patriae*) i. e. efficit amor patriae ut suarum virium sibi consciae fiant || 895 *audent* M² γ ²bc, rec. Haupt. Servius ita locum interpretatur ut 'ardent' legisse videatur: quamquam AVDENT in lemmate RF, A. reliqui || 901 *pellunt* R, rec. Ribbeck || 911 *pedum*] *virum* cod. Prag. cf. Kůičala V. St. p. 264 sq. ||

XII. 24 *arvis* M: *agris* reliqui libri, rec. Wagner || 26 *simul . . . hauri* secl. Schaper || 35 *Thybrina* MPR γ ¹, rec. Ribbeck || 55 *monitura* conii. Ribbeck || 74 *Martis* conii. Peerlk. || 92 *columna* γ b¹, testatur Arusianus VII p. 455, 19 K., rec. Ribbeck || 120 *lino* Vergilium reliquisse ap. Serv. testantur Caper et Hyginus: *lino* Vergilii libri et Servius || 130 *telluri* Rb²c et Servius ad v. 563: *tellure* reliqui libri et Arusianus p. 467, 11 K., rec. Ribbeck || 132 *ac tecta* PR γ b¹, rec. idem || 170 *saetiger* Wagner et Ladewig || 173 *ter-*

gora Servium legisse suspicatur Dorvillius || 176 *vocanti*] *precanti* M^{cb2} (cf. Servius et schol. Dan.), rec. Ladewig || 178 *Saturnia Iuno* Me, ut Servius ad v. 176 || 201 *mediosque* Fabricius, rec. Haupt; sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 362 || 208 *ina* Haupt || 218 *aequos* coni. Schrader. *non viribus aequis* damn. Brunck et Peerlkamp, sententiam a poeta non perfectam esse censet Ribbeck || 221 *tabentesque* e et deteriores libri, prob. Bentley: *pubentesque* boni libri. *pallentesque* g. e. i. i. c. *languor* vel *torpor* Schrader || 232 *fatalesque* MRb, rec. Ribbeck || 237 *lentis* γ¹; *armis* M^{1γ}, prob. Bentley || 264 *densete* Rbc, prob. Bentley || 273 *ad medium*] *medio* esse qui legant testatur interpres Turonensis ap. Serv. || *alvo*] *auro* M, rec. Wagner et Ladewig || 287 *aut*] *et* M, rec. Haupt || 310 *condantur* P, rec. Ribbeck, prob. Albrecht l. l. p. 396 conl. XI 187 || 332 *intonat* MR, rec. Haupt et Ladewig; sed cf. Wagner lect. Verg. p. 394 || 389 *latebras* M: *latebram* P^{1γ}, rec. Ribbeck || 391 et hoc loco et in v. 420 et 425 e libris deterioribus *Iapis* edidit Wagner || 394 *citharamve* et *celerisve* Bentley || 401 *Paeonum* P, rec. Schaper || 408 *subeuntque* Rc: *subeunt* P^{1γb}, rec. Ribbeck, post 'vident' gravius distinguens || 458 *Osinum* coni. Bergk opuse. I p. 311 et 527: *Osinum* vel *Osyrim* libri || 459 *Tarchetium* coni. Bergk l. l. p. 311 conl. Plut. Rom. 2: *Archetium* M *Arcetium* PR || 470 *relinquit* VM²: *relinquit* reliqui libri, rec. Ribbeck || 495 *sentit* M: *sensit* reliqui libri, rec. idem || 506 *moratum* schol. Dan. in lemmate, *moratus* Servii ipsius libri ad v. 507, ubi *morantem* Flor. *moratum* prob. Bentley || 514 *maestum*] *vastum* coni. lasper ZGW. 1879 p. 570 || v. 515 et 516 transposuit Peerlkamp, prob. Ribbeck || 520 *limina* M: *munera* reliqui libri et Serv., rec. Wagner et Ribbeck || 561 *Serestum*] cf. ad IV 288 || 573 *properi* Pieriani plerique, prob. Bentley || 582 *haec iam altera* M², rec. Wagn. et Haupt || 605 *floros* Probus: *flavos* libri Vergiliani, rec. Wagner. cf. lect. Verg. p. 362 sqq. || 609 *it*] *et* coni. Peerlkamp, rec. Haupt, significans, ni fallor, ea re, post v. 611 hiatum esse, qui XI 471 sq. ad dictis inepte expletus sit || v. 612 sq. om. MPR^{1γb}, secl. Haupt, Ribbeck, Albrecht l. l. p. 426, def. Wagner exc. IV ed. mai. p. 850 sqq. || 617 *huc* coni. Madvig advers. crit. II p. 45: *hunc* libri || 641 *nostrum* ne P, rec. Ribbeck || 647 *aversa* Myb: *aversa* reliqui libri, rec. Ribbeck || 648 *nescia* Menag. alter et Goth. tertius, rec. Ribbeck, Haupt, Ladewig; sed cf. Wagn. lect. Verg. p. 364 et Bergk opuse. I p. 256 adnot. 15 || 661 *Asilas* cod. Prag., prob. Ribbeck et Kuřčala V. St. p. 265 || 662 *acies* My: *aciem* reliqui libri, rec. Ribbeck || 709 *cernere* P¹, testantur Seneca epist. 58, 3 et Servius: *decernere* reliqui libri Vergilii || post v. 732 lacunam indicavit Ribbeck, Madvig advers. crit. II p. 46 sic locum distinguit *frangitur . . . ictu. ni fuga subsidio, subeat. fugit ocior* Euro c. q. s. 'ictum, quem inferre non potuit, ipse subeat, ni fugae subsidio utatur.' || 741 *resplendent* *fragmina* M^{1Pγ}: *resplendet* *fragmen* M^{2R}, rec. Wagner et Haupt || 744 *Teucridensa* M, rec. iidem || 746 *tardante* M^{2c}: *tardata* reliqui libri, rec. Ribbeck || 784 *conversa* PM², rec. Haupt et Ladewig || 790 *certamine* Servius commemorat || 801 *ne* be et Servii libri: *ne* MP^{2γ} Diomedes p. 362, 24 K. *ni* P¹. *edū* P^{1γ}¹ Diomedes. *ni te tantus edit t. d.* edidit Ribbeck et v. 801 sq. post v. 832 collocavit || 830 *es*] *et* Bentley || 835 *sanguine tanto* R, *corpore tanto* Menag. pr., Mentel. tert., Goth. tert., prob. Bentley || 873 *an aut quid iam curae superat mihi?* cf. Georg. III 286 || 883 *alta* e et non nulli Pierii et Heinssii libri, prob. Bentley, rec. Wagner et Haupt: *ima* MRP^{1γ}, rec. Ribbeck || *deliscet* P, rec. Ribbeck || 884 *demittit* P¹, *demittit* Ribbeck || 893 *clausumve* P, rec. Ribbeck || 904 *tollentemque* M^{1e} || *manu* Pbc: *manus* MR¹, rec. Ribbeck || *saxumque* γc: *saxumve* reliqui libri, rec. Ribbeck || 916 *letumque* P, rec. idem

|| 918 *aurigamque* Ry: *aurigamve*
MPc, rec. idem || 930 *supplex oculos*
PRy², rec. idem. ||

Catalepton carmina ut in hoc exemplari multo integriora quam in superioribus ederentur, Francisci Buecheleri opera effectum est, qui commentatione musei Rhenani volumini XXXVIII inserta de his carminibus interpretandis et emendandis admirabili ingenii acumine et doctrina praecipit. in Culice Ciri Copa Moreto edendis Mauricii Hauptii recensione secutus sum: ab ea ubi discedendum esse putavi, id quo auctore factum sit in adnotatione indicatum est. Ribbeckii et Baehrensii emendationes exemplaria eorum suppeditaverunt. de Ciri emendanda Robertus Unger commentatione programmati gymnasii Halensis a. 1885 addita doctissime exposuit. ad idem carmen et ad Culicem memorabiles quasdam coniecturas amice mecum communicavit Hugo Stadtmueller.

Librorum scripturas, quae quidem proferendae esse videbantur, e Baehrensii apparatu plerumque deprompsi: cui praesto fuerunt in Catalepton carminibus recensendis libri Bruxellensis saec. XII (B) et Italicorum (I) saec. XV Helmstadiensis (H), Monacensis (M), Arundelianus (A), Rehdigeranus (R); in Culice Vossianus L. O. 81 saec. XV (V), Bembinus saec. IX (B), Cantabrigiensis saec. X—XI (C), Helmstadiensis (H); in Ciri Bruxellensis (B) a versu 454, Helmstadiensis (H), Arundelianus (A), Rehdigeranus (R), Vaticanus Pomponii Laeti saec. XV (L); in Copa Vossianus L. O. 81 (V), fragmentum Stabulense saec. XI (S), Bembinus (B), Parisinus 7927 saec. X (P), Monacenses 305 saec. XI 18059 saec. XI 21562 saec. XII ex uno fonte derivati (M), Helmstadiensis (H); in Moreto Bembinus, Stabulensis, Monacenses, Parisinus 16236, Vindobonensis 134, Helmstadiensis, Vossianus.

Catalepton carm. II emendavit et interpretatus est Buecheler l. I. p. 507 sqq., Hauptius ut in libris scriptum est edidit. III (XII) 5 *tibi iam Romane* Buecheler p. 513: *tibi iam Roma* B *tibi iam tibi Roma* Itali, rec. Haupt || 9 *nutu* et 10 *dedit* libri, quod defendit Buecheler p. 512: *ritu* et *ruit* Haupt || IV (XIII) 10 *tam Casaubonus: nam libri. Clio nam per te caudila nunc loquitur* Baehrens || 12 *nam libri* || *causa* Baehrens: *contra libri* || *unde libri. non contra ut sit amor mutus inde mihi* vulgo || V (VII) 2 *rhoiso* B *roso* HM: *rore* vulgo. *rhoso* defendit Buecheler p. 514 || 3 *Stiloque* Haupt || 6 *cura* causa Haupt || 11 *ite iam sane* Haupt: *iam ite sane* B. post 'sane' distinguendum esse docuit Buecheler p. 513 || 12 *fatebitur* B, mutari vetat Buecheler p. 513 sq. || VI (III) 3 *et tuo libri: heu tuo* Scaliger *ah tuo* Oudendorp *ei tuo* Haupt || VII (IX) 2 *putus* Scaliger: *pothus* BHM, defendit ita ut graecis litteris exaretur F. Spiro sentent. contr. X dissertationi de Eurip. Phoeniss. Berol. 1884 addita, *potus* AR, *nothus* Baehrens || IX (XI) 7 *vestros libri: nostros* vulgo || 15 *Phrygium* Heinsius et Markland ad Stat. silv. III 4, 103: *preiũ* B (man. sec.) *piliũ* AR, *Pyliũ* Wagner et Haupt || 21 *divi* I. Dousa (*diuei* Baehrens): *diue* B *diue* vel *diuae* Italicorum libri, *divae* Haupt || 22 *quoque* B (cf. Buecheler l. I. p. 515): *quaeque* Italicorum libri, prob. Haupt || 23 *o te* B: *tot* HM *tanto* AR, prob. Haupt || 29 *volucrum* vulgo: *multum* libri || *certamine equorum* AR *certamine quorum* BHM || 30 *Graiae* vulgo: *gravide* libri (nisi quod *gravidae* R) || *quam* vulgo: *quid* B *quod* Italicorum libri. *non defensa diũ* (*multum certamen equorum optabant gravidae quid sibi quaeque manus?*) Buecheler p. 515 sq. || 32 *similis* libri def. Buecheler p. 516: *Eleis* vulgo || 43 *te castra* Buecheler p. 517: *castra* B, *solitos* Italicor. libri || 44 *hoc gnato* B, def. Buecheler p. 516: *hoc nato* AR *ac irato* HM *hoc Latio* Wernicke, rec. Haupt || 46 *sternere* libri, def. Buecheler p. 517: *stertere*

vulgo || 47 *perlabi* vulgo: *perlabens* libri || 51 *periure* B²HM: *periuria* AR *per niri* B¹, inde *pernici milite agendos* Baehrens || 57 *ferent* Itolor. libri: *ferunt* B, *eibunt* Baehrens || 61 post *humilis* distinguit Buecheler p. 517 || *Cyrenas*] *camenas* Haupt || X (VIII) 9 *attodisse* B ef. Buecheler mus. Rhen. XXXVII p. 528: *atondisse* H *a tondisse* M *attendisse* AR, *attotonse* Livineins, prob. Haupt || 10 *nequod horridum* Haupt: *nequid orion* B, *nequis torion* Itolor. libri, *ne Cytorio* Machly, rec. Baehrens || 19 *utrimque* Heinsius, prob. Haupt. *coeperat*] *simul reducere error a via pecus* suppl. Buecheler (l. l. p. 525), 'simul' pro certo, ludicra cetera habens || XIII (V.) 6 *adsignem* Buecheler p. 522: *adsim* libri, *alsiem* Wagner, rec. Haupt || 7 *et prostitutae* (*turpe*) *contubernio* Haupt || 19 *pulchra*] *spurca* Haupt; sed ef. Buecheler p. 522 || 21 *in stola* Buecheler p. 522: *in ratulam* B *rotulam* Itolor. libri. *nec te movere lumbulos in callula* Ribbeck, rec. Haupt || 29 *et* Baehrens: *ut* libri || 31 *dote* AHM: *docte* BR, *nocte* Scaliger, rec. Haupt || 32 *osusque* HM: *hossusque* AR *osiculisque* B *os usque* Scaliger, rec. Haupt. de v. 31 sq. conferenda sunt quae Buecheler l. l. p. 522 disputavit || 35 *cinaede Luciene* Buecheler p. 520: *cine delucciam te* B *cinae dulcissimam et* HM *cine dulcissima* AR *cinaede Luci, ante* vulgo || *liquerunt* B: *liquere* HM *reliquerunt* vulgo || 39 *herniosi* Scaliger; cf. Buecheler p. 520 sq. || XIV (VI) 9 *aut*] *dea* Heinsius, rec. Haupt || 12 *ara* BHM: *ora* AR; cf. Buecheler l. l. p. 523 sq. ||

Culex 3 *sunt* CV, rec. Baehrens || 4 *omnis at historicae p. l. c. o. notitiae* con. Baehrens || 19 *ludente* libri praeter C, qui *laudente* exhibet: inde *plaudente* Bembus, rec. plerique || 20 *bona turba* Heinsius: *ventura* libri; *votiva*, alteram Heinsii coniecturam, rec. Haupt || 21 *voti secura tuere* Baehrens: *bona secura (fetura V) sit cura* BCV; *agrestum bona gens secure rura tenentum* Haupt || *caementem* Heinsius: *tenentes* BCV, *tenentem* Baehrens. *et te, sancta Pales, ad quam cum ture recurrit agrestum bona gens, oro sit cura caementis* Stadtmueller || 22 *tractus Bembus: cultus* libri, *saltus* vulgo || 24 *et, cuius monitis o. f. c. O. v. meis, a. c.* Baehrens || 26 *sancte pater* Baehrens || *tibi namque canit non pagina bellum* libri: *t. n. humilis conamine primo* Ribbeck, *t. n. sonant nunc carmina; quamquam* Baehrens || 35 *currens c. versus* Baehrens: *currere c. versu* libri; *mollis sed tenuis decurrens carmine versus* Haupt || 37 sqq. *Haec tibi sancte, fero; memorabilis et tibi certest Gloria . . . aevum. Serum sede piu maneat locus, et tibi sospes Debita felicitis remoretur vita per annos Fata, bonis luens* Baehrens || 59 *mente secus docta* Stadtmueller || 66 *moet* Schrader: *manet* libri, *utilitate, manum nec pocula Graium* Haupt || *Graium* Heinsius: *gratum* libri || 74 *viridi iam* Baehrens: *viridi cum* libri. *viridanti palmite ludens* Haupt (*ludens Scaliger e membrana Pirhoei*) || 80 *luero con.* Machly: *procul* libri || *censuque probato* Baehrens (*censuque iam* Heinsius): *sensuque probando* libri || 81 *adposcit* Baehrens: *agnoscit* V *agnovit* BCH. v. 80 sq. *librorum scripturas retinuit* Haupt || 105 *repebant* Scaliger, rec. Haupt; sed ef. Baehrensii adnot. || 109 *et exemplaria olim impressa: ut* libri. *haut procul accessit* Ribbeck (*accessit iam Barthius*); *nec procul ipse exit* Baehr. 'procul' est 'prope' ef. Serv. ad Aen. VI 10 et buc. VI 16 || 137 *ad-dita* Heinsius: *adita* V *edita* BCH, rec. Haupt || 138 *proceros* Heinsius: *proceras* libri, prob. Haupt || 139 *motibus* Scaliger, rec. Ribbeck et Baehrens, fortasse recte || 140 *nec* Heinsius: *et* libri. *ilicis et nigrae et s. Lethaea c.* Haupt (*alterum et add. Heyne, Lethaea con. Gifanius*) || 143 *escendunt* Heyne, rec. Baehrens || 168 *tendebant acres* Baehrens: *tollebant arte* V *tollebant aerae* BCH. *pallebant aura vementis gramina viri* Haupt || 172 *cumulatur* con. Machly, rec. Baehrens || 185 fortasse *qua diducta genas pandebant lumina ri-*

mam ut 'genas' accusativo, quem graecum vocant grammatici, dictum et sententia sit: qua lumina diductis genis rimam pandebant || 186 *maturatione* Bothe, rec. Ribbeck et Baehrens recte, ut videtur || 189 *sensim* V, rec. Baehrens || 193 *quam* Schrader: *qui libri, cui* Scaliger, rec. Haupt || 214 *tetris* BCH *ctetris* V, inde *certis* Baehrens || 226 *rure* Bembus: *iure* BCH *vita* V, unde *victa* Baehrens || 230 *tum* Sillig: *dum* libri, *tua* Hertzberg || 248 *supero*] *super* libri, *sequor* Birt || 259 *flumina* exempl. olim impr.: *numina* BCH *nomina* V *limina* Heyne, rec. Haupt. a. u. in d. m. (*distantia flumine cerno*), E. t. Stadtmueller || 265 *decus*] *ducis* Bothe, rec. Baehrens || 266 *incurrupta* Bembus: *concepta* libri, *consperta* Birt, non male || 281 *humo steterant amnes silvaeque* libri: *h. sequiturque comes* s. Heinsius, *h. steteratque comes* s. Hertzberg || 283 *Lunae*] *Phoebus* Ribbeck, *carmen* Schenkl || 286 sqq. *haec . . . coniunx Eurydicenque ultro dicebas reddere: non fas, non erat in vitam ius exorabile mortis* Baehrens, post v. 288 aliquot versus intercidisse statuens || v. 295 post v. 292 collocavit Ribb.; *tuum grave* idem || 294 *veniam* Baehrens: *gratum* libri. *dignus amor venia; gratum, si Tartara nollent peccatum meminisse. at nos (grave) sede piorum, nos m. h. c. m.* cum Silligo Haupt || 296 *has* Ribbeck: *uos* libri, *nos* Haupt || 300 *hoc caluit Periboea* Stadtmueller || 318 *fluminibus* BCV: *fulminibus* H || *est aturbine nise* V, *aedibus in se* BC, *fulminibus caelo veluti fragor editus ingens* Scaliger, *fulminibus veluti fragor editus . . .* Haupt, *fulminibus veluti fragor atro et turbine nisus* Ribbeck, *flaminibus veluti fragor est a turbine mixtis* Baehrens. fortasse poeta Vergili Aen. XII 523 sq. imitatus scripsit *fluminibus veluti fragor est torrentibus imbre vel ingens*, non cogitans eam comparationem huic loco parum convenire. cf. etiam Aen. X 603 || 319 *taedisque* Heinsius, rec. Baehrens || *si classibus Argos* Bembus: *sigeaque praeter e* v. 307 libri || 322 *erat*] *sedet* Ribbeck

|| *vultu*] *alter Bembus* || 330 *Laestrygone natos* Ribbeck ed. min. || 334 *generamen prolis* Ribbeck ed. mai., rec. Haupt et Baehrens: *generam probis* V, *gener amplis* BC, *genus iam plisten* H. *hic et Tantalei generis decus, amplus Atrida* Ribbeck ed. min. *h. e. Tantalei generis Pelopeus Atrida* Stadtmueller || 357 *omnis . . . fluctu* V: *fluctuat omnis in aequore naufragia luctu* BCH (nisi quod *aequore naufraga* H), *fluctuat omnis in aequoreo navifraga tractu* Haupt (*navifraga* Scaliger, *tractu Bembus*) || 366 sqq. *legitime cessit cui fracta potentia regis hic Curius . . . ille Flaminius, deuota dedit qui corpora flammae libri, quos Haupt ita secutus est, ut v. 366 cum Ribbecko limitibus pro legitime, v. 368 Caecilius pro Flaminius cum Nicolao Loensi scriberet. Baehrens cum Heynio sic hos versus constituit hic Curius . . . ille Fabricius, cessit cui fracta potentia regis. v. 366 Clusini pro legitime Stadtmueller || 380 et lamentu vagis Birt: et tamen ut uadis libri, et tamen etsi audis Haupt || 400 *violae genus omne* exempl. olim impr., rec. Baehr. || *Spartica* BCH, rec. Haupt. ||*

Ciris v. 5 *tum mens curet eo* H. Keil observ. crit. in Prop. p. 13, parenthesis ab hoc versu incipere cum Silligio statuens; *ut m. c. ego: tum ea (tum mea H, tu mea L) quaeret eo libri, nec mea quit Erato* Scaliger, *nunc mea fert Erato* Heinsius, *nec mea quit ratio* Haupt, *tum mens quaerit eo d. s. promere carmen* Baehrens || 10 *iure meas*] an *Parthenias*? || 12 sq. *quod si mirificum saeculis proferre valerem, mirificum mundi genus omne (o bella libido!),* Ribbeck, *quod si mirificum caelum omne sonare valerem (mirificum . . . libido),* Baehrens (*sonare valerem* Birt) || 14 *si mihi iam summas Sapiaenta panderet arces* Frisemannus, rec. Baehrens || 15 *quae heredibus vulgo: quae om. libri. mihi quae regibus pro heredibus in mentem venit. consors* haud scio an Silligius recte interpretatus sit, ut sit 'communis.' cf. georg. IV 153. *q. a. h. edita (ad-dita* Heinsius) *consors* Baehrens; sed

sententia flagitare videtur, ut v. 15 ad arcem referatur || 17 *despicere* H: *despicere* reliqui libri, rec. Haupt || 20 *libeat* Heyne: *liceat* libri, rec. Haupt || 45 *iuvenes* AH: *primos* La, rec. Haupt || 47 *promissa . . . tandem* AHR: *et promissa tuis non magna exordia rebus* La, *promissaeque diu i. t. exordia opellae* Ribbeck, *promissa atque d. i. t. exordia curae* Bachrens. *p. a. d. (iam tandem exordia prodo)* R. Unger || 53 *proque patris solvens e. f. u. L* || 72 *vacua* Bachrens: *seua* HL, *seua* A, *scuevam* R, *sicca* Haupt || 73 *castae* Schwabe et Bachrens: *carte* IIR, *care ex carce* A, *carae* L, rec. Haupt. cf. Verg. Aen. I 646 et XI 215 cum scholio Danielis || 74 *quae tamen* Bachrens || 85 *quam, male multiplici i. q. s. c. dira erat atque a. e. q. s.* Stadtmueller || 90 *somnia sunt* Heinsius: *omnia sunt* AL, *omnia sim* H, *omne suam* R, *Mnemosyne* Haupt || 92 *certos* exempl. olim impr.: *cetos* A, *caecos* R, *cocos* H, *laetos* L, rec. Haupt || 94 *alabastria* Bergk Rhein. Mus. VII p. 160: *altaria* libri, *calparia* Haupt || 125 *firmarant* Heyne: *firmarunt* libri || 130 *nec fuerat* | *profuerat* Haupt || 137 *longum est* Haupt || 139 *fera iurgia* Heinsius: *periuria* libri, rec. Haupt || 140 *ipsae* Bachrens: *se* libri, *si* Sillig, rec. Haupt || *eheu peritura puella* Bachrens: *diu periura puellae* libri (nisi quod *peritura* L) *diu perferre puellae* Haupt || 141 *non ulli vulgo: non nulli* AHR, *nulli* L || *licitam* R. Unger: *licitam* L, *liceat* AHR, rec. Haupt. *nulli non sanctam* Bachrens. *nulli nelectam v. i. legem* Stadtmueller || 149 *quoque* R. Unger: *cumque* libri || *ea lapsa est* Maehly: *relapsae* AHR, *relapsa est* Heinsius, *cumque relapsa* Haupt || 153 *tua tegmina haberes* Stadtmueller || 155 *urendo* Sillig, rec. Haupt || *iure* Heinsius: *iura* libri, *tura* Sillig, rec. Haupt || 161 (*hen nimium terret nimium Tirynthius usu*) Bachrens. *heu nimium forti nimium vibrantia nisu* Stadtmueller. *possis et ex H. Keilii et Heinsii coniecturis heu nimium certa et nimium (malim nimio) pene-*

trantia nisu || 219 *pūs*] *aspris* Stadtmueller || 227 *subedit* Markland ad Stat. silv. V 3, 258: *subegit* libri, rec. Haupt. *nec levis (haud fugit; neque enim pote) cura subedit* Stadtmueller || 236 *remorare* Haupt || 239 *ne* Schenkl: *nec* libri, rec. Haupt || 266 *quoniam tu me non* Bachrens: *quoniam tum non* A, *quoniam tunc non* H, *quoniam tu non* R, *quoniam quid non tibi* L, *quoniamque tibi non* Haupt || 279 *in Drakenboreh* ad Sil. II 31: *hinc* vel *huic* H, *hunc* ALR, rec. Haupt || 284 *incanos* Schenkl: *intonsos* libri, rec. Haupt || 290 *captiva uecta* Bachrens || 294 *a!* Bachrens: *ut* libri, rec. Haupt || 295 *meae spes una senectae* Heinrich, rec. Bachr. || 311 *manebat* Heinsius, rec. Bachr. || 484 *aeternam* B: *eximiam* Haupt || 521 *omnia qui imperio, terras mare sidera versat* Ribbeck || 531 *natique* (i. e. Cupidinis, cf. v. 133 sqq.) libri: *patrisque* Heyne, rec. Haupt.

Copa 6 *bibulo* libri, nisi quod *uiduo* Gudianus, quod plerique receperunt. *vivo* Schenkl, prob. Bachr. || 7 *obbae* Ilgen: *topia* et BMS, *copia* et HP, *cuppe* et V, *obba* et Heinsius || *calices* V: *kalibes* B, *kalybes* P, *calibes* HS, *chalibes* vel *chalybes* M, *calybae* Scaliger. *topia* et *calybae* Haupt || *umbriferis* Haupt || v. 11 ante v. 9 colloc. Ribbeck || *diffusa* HV, prob. Haupt || 13 *coronae* V, prob. Haupt || 15 *et quae* libri meliores: *sunt quae V, sunt* et Gudianus et Vossianus 849, rec. plerique || 16 *vimineis*] *quae niveis* ex iisdem libris receperunt plerique || v. 20 et 22 cum Bachrensis inter se traieci; v. 21 sq. ante v. 19 sq. colloc. Ilgen, prob. Haupt || 25 *calybita*] *eybelista* Sillig, *caligate* Bachrens || 28 *viridis* Burmann (cf. Verg. bue. II 9): *uere in vel uaria in* libri meliores etiam in V, *veprum* Haupt || 36 *ossa* Ilgen: *ista* libri, *ipse* Haupt. ||

Moretum 15 *cellae* Heyne, prob. Haupt: *clavis* libri plerique. *casulae quae p. o. clavi* Ribbeck, *clausum quae p. o. clavi* Bachrens || v. 60 secl. Ribbeck || *heros*] *herbis* Ribbeck, *escis* Bachrens.

P. VERGILI·MARONIS

BUCOLICON LIBER.

ECLOGA I.

MELIBOEUS. TITYRUS.

ME. Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
silvestrem tenui musam meditaris avena:
nos patriae finis et dulcia linquimus arva;
nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
formosam resonare doces Amaryllida silvas. 5

TI. O Meliboe, deus nobis haec otia fecit.
namque erit ille mihi semper deus, illius aram
saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
ludere quae vellem calamo permisit agresti. 10

ME. Non equidem invideo; miror magis: undique totis
usque adeo turbatur agris. en, ipse capellas
protenus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
hic inter densas corylos modo namque gemellos,
spem gregis, ah! silice in nuda conixa reliquit. 15

saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
de caelo tactas memini praedicere quercus.
sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

TI. Urbem, quam dicunt Romam, Meliboe, putavi
stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus 20
pastores ovium teneros depellere fetus.

sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
noram, sic parvis componere magna solebam.
verum haec tantum alias inter caput extulit urbes,
quantum lenta solent inter viburna cupressi. 25

ME. Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

TI. Libertas, quae sera tamen respexit inertem,

- candidior postquam tondenti barba cadebat,
 respexit tamen et longo post tempore venit,
 30 postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
 namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
 nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
 quamvis multa meis exiret victima saeptis,
 pinguis et ingratae premeretur caseus urbi,
 35 non unquam gravis aere domum mihi dextra redibat.
 ME. Mirabar, quid maesta deos, Amarylli, vocares,
 cui pendere sua patereris in arbore poma:
 Tityrus hinc aberat. ipsac te, Tityre, pinus,
 ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant.
- 40 TR. Quid facerem? neque servitio me exire licebat
 nec tam praesentis alibi cognoscere divos.
 hic illum vidi iuvenem, Meliboee, quotannis
 bis senos cui nostra dies altaria fumant.
 hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
 45 'pascite, ut ante, boves, pueri; submitte tauros.'
 ME. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt.
 et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus
 limosoque palus obducat pascua iunco.
 non insueta gravis temptabunt pabula fetas,
 50 nec mala vicini pecoris contagia laedent.
 fortunate senex, hic inter flumina nota
 et fontis sacros frigus captabis opacum.
 hinc tibi, quae semper, vicino ab limite saepes
 Hyblaeis apibus florem depasta salicti
- 55 saepe levi somnum suadebit inire susurro;
 hinc alta sub rupe canet frondator ad auras:
 nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
 nec gemere acria cessabit turtur ab ulmo.
- TR. Ante leves ergo pascentur in aethere cervi,
 60 et freta destituent nudos in litore pisces,
 ante pererratis amborum finibus exul
 aut Ararim Parthus bibit aut Germania Tigrim,
 quam nostro illius labatur pectore voltus.
- ME. At nos hinc alii sitientis ibimus Afros,
 65 pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxen
 et penitus toto divisos orbe Britannos.

en umquam patrios longo post tempore finis,
 pauperis et tuguri congestum caespite culmen
 post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
 impius haec tam culta novalia miles habebit, 70
 barbarus has segetes. en quo discordia civis
 produxit miseros: his nos consevimus agros.
 insere nunc, Meliboee, puros, pone ordine vites.
 ite meae, quondam felix pecus, ite capellae.
 non ego vos posthac viridi proiectus in antro 75
 dumosa pendere procul de rupe videbo;
 carmina nulla canam; non me pascente, capellae,
 florentem cytisum et salices carpetis amaras.
 TI. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
 fronde super viridi: sunt nobis mitia poma, 80
 castaneae molles et pressi copia lactis;
 et iam summa procul villarum culmina fumant
 maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

ECLOGA II.

ALEXIS.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexim,
 delicias domini, nec, quid speraret, habebat.
 tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
 adsidue veniebat. ibi haec incondita solus
 montibus et silvis studio iactabat inani. 5

'O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
 nil nostri miserere? mori me denique coges.
 nunc etiam pecudes umbras et frigora captant,
 nunc viridis etiam occultant spineta lacertos,
 Thestylis et rapido fessis messoribus aestu 10
 alia serpullumque herbas contundit olentis.
 at mecum raucis, tua dum vestigia lustris,
 sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
 nonne fuit satius, tristis Amaryllidis iras
 atque superba pati fastidia? nonne Menalcan, 15
 quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses?

- o formose puer, nimium ne crede colori:
 alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
 despectus tibi sum nec, qui sim, quaeris, Alexi,
 20 quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans:
 mille meae Siculis errant in montibus agnae;
 lac mihi non aestate novum, non frigore deficit.
 canto, quae solitus, siquando armenta vocabat,
 Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.
 25 nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,
 cum placidum ventis staret mare; non ego Daplmim
 iudice te metuam, si numquam fallit imago.
 o tantum libeat mecum tibi sordida rura
 atque humilis habitare casas et figere cervos
 30 haedorumque gregem viridi compellere hibisco!
 mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
 Pan primus calamos cera coniungere pluris
 instituit, Pan curat ovis oviumque magistros.
 nec te paeniteat calamo trivisse labellum:
 35 haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
 est mihi disparibus septem compacta cicutis
 fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim
 et dixit moriens "te nunc habet ista secundum."
 dixit Damoetas, invidit stultus Amyntas.
 40 praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
 capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo;
 bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
 iam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
 et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
 45 huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
 ecce ferunt nymphae calathis, tibi candida nais,
 pallentis violas et summa papavera carpens,
 narcissum et florem iungit bene olentis anthi;
 tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
 50 mollia luteola pingit vaccinia caltha.
 ipse ego cana legam tenera lanugine mala
 castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
 addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo;
 et vos, o lauri, carpam et te, proxima myrte,
 55 sic positae quoniam suavis miscetis odores.

rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis,
 nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
 heu heu, quid volui misero mihi? floribus austrum
 perditus et liquidis inmisci fontibus apros.
 quem fugis, ah, demens? habitarunt di quoque silvas 60
 Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit arces,
 ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvae.
 torva leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam,
 florentem cytisum sequitur lasciva capella,
 te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas. 65
 aspice, aratra iugo referunt suspensa iuveni,
 et sol crescentis decedens duplicat umbras:
 me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
 ah, Corydon, Corydon, quae te dementia cepit?
 semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est. 70
 quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
 viminibus mollique paras detexere iunco?
 inuenies alium, si te hic fastidit, Alexim.'

ECLOGA III.

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON.

ME. Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?
 DA. Non, verum Aegonis; nuper mihi tradidit Aegon.
 ME. Infelix o semper, ovis, pecus! ipse Neaeram
 dum fovet ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
 hic alienus ovis custos bis mulget in hora, 5
 et sucus pecori et lac subducitur agnis.
 DA. Parcius ista viris tamen obicienda memento.
 novimus et qui te, transversa tumentibus hircis,
 et quo (sed faciles nymphae risere) sacello.
 ME. Tum, credo, cum me arbustum videre Miconis 10
 atque mala vitis incidere falce novellas.
 DA. Aut hic ad veteris fagos cum Daphnidis arcum
 fregisti et calamos: quae tu, perverse Menalca,
 et cum vidisti puero donata, dolebas,
 et si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15

ME. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
 non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
 excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
 et cum clamarem 'quo nunc se proripit ille?

20 Tityre, coge pecus,' tu post carecta latebas.

DA. An mihi cantando victus non redderet ille,
 quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
 si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
 ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

25 ME. Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera
 iuncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
 stridenti miserum stipula disperdere carmen?

DA. Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
 experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
 30 bis venit ad multram, binos alit ubere fetus)
 depono: tu dic, mecum quo pignore certos.

ME. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
 est mihi namque domi pater, est iniusta noverca,
 bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.

35 verum, id quod multo tute ipse fatebere maius,
 (insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
 fagina, caelatum divini opus Alcimedontis;
 lenta quibus torno facili superaddita vitis
 diffusos hedera vestit pallente corymbos.

40 in medio duo signa, Conon et — quis fuit alter,
 descripsit radio totum qui gentibus orbem,
 tempora quae messor, quae curvus arator haberet?
 necdum illis labra admovi, sed condita servo.

DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
 45 et molli circum est ansas amplexus acantho,
 Orpheaque in medio posuit silvasque sequentis;
 necdum illis labra admovi, sed condita servo:
 si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.

ME. Numquam hodie effugies; veniam, quocumque vocaris.
 50 audiat haec tantum — vel qui venit ecce Palaemon.
 efficiam, posthac ne quemquam voce lacessas.

DA. Quin age, siquid habes; in me mora non erit ulla,
 nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,
 sensibus haec inis (res est non parva) reponas.

PA. Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba. 55
 et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
 nunc frondent silvae, nunc formosissimus annus.
 incipe, Damoeta; tu deinde sequere, Menalca:
 alternis dicetis; amant alterna camenae.

DA. Ab Iove principium musae: Iovis omnia plena; 60
 ille colit terras, illi mea carmina curae.

ME. Et me Phoebus amat; Phoebosua semper apud me
 munera sunt, lauri et suave rubens hyacinthus.

DA. Malo me Galatea petit, lasciva puella,
 et fugit ad salices, et se cupit ante videri. 65

ME. At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas,
 notior ut iam sit canibus non Delia nostris.

DA. Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
 ipse locum, aerae quo congessere palumbes.

ME. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta 70
 aurea mala decem misi: cras altera mittam.

DA. O quotiens et quae nobis Galatea locuta est!
 partem aliquam, venti, divom referatis ad auris.

ME. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
 si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? 75

DA. Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iolla;
 cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

ME. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit,
 et longum 'formose, vale, vale' inquit, 'Iolla.'

DA. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80
 arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

ME. Dulce satis umor, depulsis arbutus haedis,
 lenta salix fetor pecori, mihi solus Amyntas.

DA. Polio amat nostram, quamvis est rustica, musam:
 Pierides, vitulam lectori pascite vestro. 85

ME. Polio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,
 iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.

DA. Qui te, Polio, amat, veniat, quo te quoque gaudet;
 mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.

ME. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi, 90
 atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos.

DA. Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
 frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

ME. Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripae
95 creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccatur.

DA. Tityre, pascentis a flumine reice capellas:
ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.

ME. Cogite ovis, pueri: si lac praeceperit aestus,
ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

100 DA. Heu heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo!
idem amor exitium pecori pecorisque magistro.

ME. His certe neque amor causa est; vix ossibus haerent.
nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

DA. Dic, quibus in terris (et eris mihi magnus Apollo)
105 tris pateat caeli spatium non amplius ulnas.

ME. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
nascantur flores, et Phyllida solus habeto.

PA. Non nostrum inter vos tantas componere lites:
et vitula tu dignus et hic. et quisquis amores
110 aut metuet dulcis aut experietur amarus.
claudite iam rivos, pueri: sat prata biberunt.

ECLOGA IV.

POLIO.

Sicelides musae, paulo maiora canamus.
non omnis arbusta iuvant humilesque myricae;
si canimus silvas, silvae sint consule dignae.

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas;
5 magnus ab integro saeculorum nascitur ordo.
iam redit et virgo, redeunt Saturnia regna;
iam nova progenies caelo demittitur alto.
tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
desinet ac toto surget gens aurea mundo,
10 casta fave Lucina: tuus iam regnat Apollo.
teque adeo decus hoc aevi, te consule, inibit,
Polio, et incipient magni procedere menses;
te duce, siqua manent sceleris vestigia nostri,
inrita perpetua solvent formidine terras.
15 ille deum vitam accipiet divisque videbit

permixtos heroas et ipse videbitur illis
 pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
 at tibi prima, puer, nullo munuscula cultu
 errantis hederas passim cum baccare tellus
 mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. 20
 ipsae lacte domum referent distenta capellae
 ubera nec magnos metuent armenta leones.
 ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
 occidet et serpens, et fallax herba veneni
 occidet; Assyrium volgo nascetur amomum. 25
 at simul heroum laudes et facta parentis
 iam legere et quae sit poteris cognoscere virtus,
 molli paulatim flavescet campus arista
 incultisque rubens pendebit sentibus uva
 et durae quercus sudabunt roscida mella. 30
 pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
 quae temptare Thetim ratibus, quae cingere muris
 oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.
 alter erit tum Tiphys et altera quae vehat Argo
 delectos heroas, erunt etiam altera bella 35
 atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
 hinc ubi iam firmata virum te fecerit aetas,
 cedit et ipse mari vector, nec nautica pinus
 mutabit merces, omnis feret omnia tellus.
 nou rastos patietur humus, non vinea falcem; 40
 robustus quoque iam tauris iuga solvet arator;
 nec varios discet mentiri lana colores,
 ipse sed in pratis aries iam suave rubenti
 murice, iam croceo mutabit vellera luto;
 sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos. 45
 'taliam saecula' suis dixerunt 'currite' fuis
 concordem stabili fatorum numine parcae.
 adgrede o magnos (aderit iam tempus) honores,
 cara deum suboles, magnum Iovis incrementum!
 aspice convexo nutantem pondere mundum 50
 terrasque tractusque maris caelumque profundum;
 aspice, venturo laetantur ut omnia saeclo.
 o mihi tum longae maneat pars ultima vitae,
 spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta:

- 55 non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
 nec Linus, huic mater quamvis atque huic pater adsit,
 Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
 Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
 Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
- 60 incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
 matri longa decem tulerunt fastidia menses.
 incipe, parve puer: cui non risere parentes,
 nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

ECLOGA V.

MENALCAS. MOPSUS.

- ME. Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
 tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
 hic corylis mixtas inter consedimus ulmos?
- Mo. Tu maior; tibi me est aequum parere, Menalca,
 5 sive sub incertis zephyris motantibus umbras,
 sive antro potius succedimus. aspice, ut antrum
 silvestris raris sparsit labrusca racemis.
- ME. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.
- Mo. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?
- 10 ME. Incipe, Mopse, prior, siquos aut Phyllidis ignes
 aut Alconis habes laudes aut iurgia Codri.
 incipe; pascentis servabit Tityrus haedos.
- Mo. Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
 carmina descripsi et modulans alterna notavi,
 15 experiar. tu deinde iubeto ut certet Amyntas.
- ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivae,
 puniccis humilis quantum saliunca rosetis,
 iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
 sed tu desine plura, puer: successimus antro.
- 20 Mo. Extinctum nymphae crudeli funere Daphnim
 flebant (vos coryli testes et flumina nymphis),
 cum complexa sui corpus miserabile nati
 atque deos atque astra vocat crudelia mater.
 non ulli pastos illis egere diebus

frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque annem 25
 libavit quadrupes nec graminis attigit herbam.
 Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
 interitum montesque feri silvaeque loquuntur.
 Daphnis et Armenias curru subiungere tigris
 instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi 30
 et foliis lentas intexere mollibus hastas.
 vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvae,
 ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis,
 tu decus omne tuis. postquam te fata tulerunt,
 ipsa Pales agros atque ipse reliquit Apollo. 35
 grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,
 infelix lolium et steriles nascuntur avenae;
 pro molli viola, pro purpureo narcisso
 carduus et spinis surgit paliurus acutis.
 spargite humum foliis, inducite fontibus umbras, 40
 pastores (mandat fieri sibi talia Daphnis),
 et tumulum facite et tumulo superaddite carmen:
 'Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
 formosi pecoris custos, formosior ipse.'
 ME. Tale tuum carmen nobis, divine poeta, 45
 quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
 dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
 nec calamis solum aequiperas, sed voce magistrum.
 fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
 nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim 50
 dicemus Daphnimque tuum tollemus ad astra,
 Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
 Mo. An quicquam nobis tali sit munere maius?
 et puer ipse fuit cantari dignus et ista
 iam pridem Stimichon laudavit carmina nobis. 55
 ME. Candidus insuetum miratur limen Olympi
 sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
 ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
 Panaque pastoresque tenet dryadasque puellas.
 nec lupus insidias pecori nec retia cervis 60
 ulla dolum meditantur; amat bonus otia Daphnis.
 ipsi lactitia voces ad sidera iactant
 intonsi montes, ipsae iam carmina rupes,

- ipsa sonant arbusta: deus, deus ille, Menalca!
 65 sis bonus o felixque tuis! en quattuor aras:
 ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo.
 pocula bina novo spumantia lacte quotannis
 craterasque duos statuam tibi pinguis olivi,
 et multo in primis hilarans convivia Baccho,
 70 ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra
 vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
 cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon,
 saltantis satyros imitabitur Alphisiboeus.
 haec tibi semper erunt, et cum sollemnia vota
 75 reddemus nymphis, et cum lustrabimus agros.
 dum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
 dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
 ut Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
 80 agricolae facient; damnabis tu quoque votis.
 Mo. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
 nam neque me tantum venientis sibilus austri
 nec percussa iuvant fluctu tam litora nec quae
 saxosas inter decurrunt flumina valles.
 85 Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
 haec nos 'formosum Corydon ardebat Alexim,'
 haec eadem docuit 'cuium pecus? an Meliboei?'
 Mo. At tu sume pedum, quod, me cum saepe rogaret,
 non tulit Antigenes (et erat tum dignus amari),
 90 formosum paribus nodis atque aere, Menalca.

ECLOGA VI.

VARVS.

- Prima Syracosio dignata est ludere versu
 nostra nec erubuit silvas habitare Thalia.
 cum canerem reges et proelia, Cynthus aurem
 vellit et admonuit: 'pastorem, Tityre, pinguis
 5 pascere oportet ovis, deductum dicere carmen.'
 nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,

Vare, tuas cupiant et tristia condere bella)
 agrestem tenui meditabor harundine musam.
 non iniussa cano. siquis tamen haec quoque, siquis
 captus amore leget, te nostrae, Vare, myricae, 10
 te nemus omne canet; nec Phoebo gratior ulla est,
 quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.

Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
 Silenum pueri somno videre iacentem,
 inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho; 15
 serta procul, tantum capiti delapsa, iacebant
 et gravis attrita pendebat cantharus ansa.

adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
 luserat) iniciunt ipsis ex vincula sertis.

addit se sociam timidisque supervenit Aegle, 20
 Aegle, naiadum pulcherrima, iamque videnti
 sanguineis frontem moris et tempora pingit.
 ille dolum ridens 'quo vincula nectitis?' inquit.

'solvite me, pueri: satis est potuisse videri.
 carmina, quae voltis, cognoscite; carmina vobis, 25
 huic aliud mercedis erit.' simul incipit ipse.

tum vero in numerum faunosque ferasque videres
 ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
 nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes,
 nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea. 30

namque canebat, uti magnum per inane coacta
 semina terrarumque animaeque marisque fuissent
 et liquidi simul ignis; ut his ex omnia primis,
 omnia et ipse tener mundi concreverit orbis;
 tum durare solum et discludere Nerea ponto 35
 coeperit et rerum paulatim sumere formas;

iamque novum terrae stupeant lucescere solem,
 altius atque cadant submotis nubibus imbres,
 incipiant silvae cum primum surgere, cumque
 rara per ignaros errent animalia montis. 40

hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
 Caucasiasque refert volucres furtumque Promethei.
 his adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
 clamassent, ut litus 'Hyla, Hyla' omne sonaret.
 et fortunatam, si numquam armenta fuissent, 45

Pasiphaen nivei solatur amore iuveni.
 ah, virgo infelix, quae te dementia cepit!
 Proetides inplerunt falsis mugitibus agros:
 at non tam turpis pecudum tamen ulla secuta est
 50 concubitus, quamvis collo timuisset aratrum
 et saepe in levi quaesisset cornua fronte.
 ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
 ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
 ilice sub nigra pallentis ruminat herbas,
 55 aut aliquam in magno sequitur grege. 'claudite, nymphae,
 Dictaeae nymphae, nemorum iam claudite saltus,
 siqua forte ferant oculis sese obvia nostris
 errabunda bovis vestigia; forsitan illum
 aut herba captum viridi aut armenta secutum
 60 perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae.'
 tum canit Hesperidum miratam mala puellam;
 tum Phaethontidas musco circumdat amarae
 corticis atque solo proceras erigit alnos.
 tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
 65 Aonas in montis ut duxerit una sororum
 utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
 ut Linus haec illi divino carmine pastor,
 floribus atque apio crinis ornatus amaro,
 dixerit: 'hos tibi dant calamos, en accipe, musae,
 70 Ascraeo quos ante seni, quibus ille solebat
 cantando rigidas deducere montibus ornos.
 his tibi Grynei nemoris dicatur origo,
 nequis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.'
 quid loquar, aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est
 75 candida succinctam latrantibus inguina monstris
 Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
 ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
 aut ut mutatos Terei narraverit artus,
 quas illi Philomela daptes, quae dona pararit,
 80 quo cursu deserta petiverit et quibus ante
 infelix sua tecta supervolitaverit alis?
 omnia quae Phoebus quondam meditante beatus
 audiit Eurotas iussitque ediscere laurus,
 ille canit (pulsae referunt ad sidera valles),

cogere donec oves stabulis numerumque referri 85
iussit et invito processit Vesper Olympo.

ECLOGA VII.

MELIBOEUS. CORYDON. THYRSIS.

ME. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,
Thyrsis ovis, Corydon distentas lacte capellas,
ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
et cantare pares et respondere parati. 5

huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
vir gregis ipse caper deerraverat, atque ego Daphnim
aspicio. ille ubi me contra videt, 'ocius' inquit
'huc ades, o Meliboe: caper tibi salvus et haedi:
et siquid cessare potes, requiesce sub umbra. 10

huc ipsi potum venient per prata iuveni,
hic viridis tenera praetexit harundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.'
quid facerem? neque ego Alcippen nec Phyllida habebam,
depulsos a lacte domi quae clauderet agnos; 15

et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
posthabui tamen illorum mea seria ludo.
alternis igitur contendere versibus ambo
coepere, alternos musae meminisse volebant.
hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20

Co. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
quale meo Codro, concedite (proxima Phoebi
versibus ille facit); aut, si non possumus omnes,
hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

TH. Pastores, hederam nascentem ornate poetam, 25
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

Co. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
et ramosa Micon vivacis cornua cervi. 30
si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota

puniceo stabis suras evincta cothurno.

TH. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
expectare sat est: custos es pauperis horti.

35 nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
si fetura gregem suppleverit, aureus esto.

Co. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
candidior cygnis, hedera formosior alba,
cum primum pasti repetent praesepia tauri,

40 siqua tui Corydonis habet te cura, venito.

TH. Immo ego Sardoniis videar tibi amarior herbis,
horridior rusco, proiecta vilior alga,
si mihi non haec lux toto iam longior anno est.
ite domum pasti, siquis pudor, ite iuveni.

45 Co. Muscosi fontes et somno mollior herba,
et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
solstitium pecori defendite: iam venit aestas
torrida, iam lento turgent in palnitate gemmae.

TH. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis
50 semper et adsidua postes fuligine nigri:
hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
aut numerum lupus aut torrentia flumina ripas.

Co. Stant et iuniperi et castaneae hirsutae,
strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma,
55 omnia nunc rident: at si formosus Alexis
montibus his abeat, videas et flumina sicca.

TH. Aret ager, vitio moriens sitit aeris herba,
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit,
60 Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri.

Co. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebos:
Phyllis amat corylos; illas dum Phyllis amabit,
nec myrtus vincet corylos nec laurea Phoebi.

65 TH. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
populus in fluviis, abies in montibus altis:
saepius at si me, Lycida formose, revisas,
fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

ME. Haec memini, et victum frustra contendere Thyrsim.
70 ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

ECLOGA VIII.

DAMON. ALPHESIBOEUS.

Pastorum musam Damonis et Alphesiboei,
 inmemor herbarum quos est mirata iuvenca
 certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
 et mutata suos requierunt flumina cursus,
 Damonis musam dicemus et Alphesiboei. 5

Tu mihi, seu magni superas iam saxa Timavi,
 sive oram Illyrici legis aequoris, — en erit umquam
 ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
 en erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
 sola Sophocleo tua carmina digna cothurno? 10
 a te principium, tibi desinet. accipe iussis
 carmina coepta tuis atque hanc sine tempora circum
 inter victrices hederam tibi serpere laurus.

Frigida vix caelo noctis decesserat umbra,
 cum ros in tenera pecori gratissimus herba, 15
 incumbens tereti Damon sic coepit olivae.

‘Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer, alnum,
 coniugis indigno Nisae deceptus amore
 dum queror et divos, quamquam nil testibus illis
 profeci, extrema moriens tamen adloquor hora. 20

incipi Maenalius mecum, mea tibia, versus.
 Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
 semper habet, semper pastorum ille audit amores
 Panaque, qui primus calamos non passus inertis.

incipi Maenalius mecum, mea tibia, versus. 25
 Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
 iungentur iam grypes equis aevoque sequenti
 cum canibus timidi venient ad pocula dammae.

Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor;
 sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam. 30

incipi Maenalius mecum, mea tibia, versus.
 o digno coniuncta viro, dum despicias omnes
 dumque tibi est odio mea fistula dumque capellae
 hirsutumque supercilium promissaque barba

35 nec curare deum credis mortalia quemquam.

incipi Maenalios mecum, mea tibia, versus.
saepibus in nostris parvam te roscida mala
(dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
alter ab undecimo tum me iam acceperat annus,

40 iam fragilis poteram ab terra contingere ramos.
ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!

incipi Maenalios mecum, mea tibia, versus.
nunc scio, quid sit Amor. duris in cotibus illum
aut Tmaros aut Rhodope aut extremi Garamantes
55 nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt.

incipi Maenalios mecum, mea tibia, versus.
saevus Amor docuit natorum sanguine matrem
commaculare manus: crudelis tu quoque, mater.
crudelis mater magis, an puer improbus ille?

50 [improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater.]

incipi Maenalios mecum, mea tibia, versus.
nunc et ovis ultro fugiat lupus, aurea durae
mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
pinguia corticibus sudent electra myricae,

55 certent et cyenis ululae, sit Tityrus Orpheus,
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.

incipi Maenalios mecum, mea tibia, versus.
omnia vel medium fiant mare. vivite silvae;

.

praeceps acrii specula de montis in undas

60 deferar; extremum hoc munus morientis habeto.
desine Maenalios, iam desine, tibia, versus.'

Haec Damon: vos, quae responderit Alphesiboeus,
dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

'Effer aquam et molli cinge haec altaria vitta

65 verbenasque adole pinguis et mascula tura,
coniugis ut magicis sanos avertere sacris
experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
carmina vel caelo possunt deducere lunam,

70 carminibus Circe socios mutavit Vlixī,
frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim

terna tibi haec primum triplici diversa colore
 licia circumdo terque haec altaria circum
 effigiem duco; numero deus inpare gaudet. 75

[ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.]
 necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores,
 necte, Amarylli, modo et 'Veneris' die 'vincula necto.'

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 limus ut hic durescit et haec ut cera liquescit 80
 uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.
 sparge molam et fragilis incende bitumine laurus.

Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
 ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 talis amor Daphnim, qualis cum fessa iuvenum 85

per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
 propter aquae rivum viridi procumbit in ulva,
 perdita, nec serae meminit decedere nocti,
 talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim. 90
 has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
 pignora cara sui: quae nunc ego limine in ipso,
 terra, tibi mando; debent haec pignora Daphnim.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 has herbas atque haec Ponto mihi lecta venena 95
 ipse dedit Moeris (nascuntur plurima Ponto),
 his ego saepe lupum fieri et se condere silvis
 Moerim, saepe animas imis excire sepulchris
 atque satas alio vidi traducere messis.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim. 100
 fer cineres, Amarylli, foras rivoque fluenti
 transque caput iace, nec respexeris. his ego Daphnim
 adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 aspice, corripuit tremulis altaria flammis 105
 sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. bonum sit!
 nescio quid certe est, et Hylax in limine latrat.
 credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
 parcite, ab urbe venit, iam parcite, carmina, Daphnis.'

ECLOGA IX.

LYCIDAS. MOERIS.

LY. Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?

Mo. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri
(quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
diceret 'hæc mea sunt; veteres migrate coloni.'

5 nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
hos illi (quod nec vertat bene) mittimus hædos.

LY. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
incipiunt mollique iugum demittere clivo,
usque ad aquam et veteres, iam fracta cacumina, fagos
10 omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.

Mo. Audieras, et fama fuit; sed carmina tantum
nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

quod nisi me quacumque novas incidere lites
15 ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
nec tuus hic Moeris, nec viveret ipse Menalcan.

LY. Heu, cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
paene simul tecum solacia rapta, Menalca?
quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis
20 spargeret aut viridi fontes induceret umbra?

vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
cum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
'Tityre, dum redeo (brevis est via) pascere capellas,
et potum pastas age, Tityre, et inter agendum

25 occursare capro (cornu ferit ille) caveto.'

Mo. Immo hæc, quae Varo necdum perfecta canebat:
'Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
Mantua vae miserae ninium vicina Cremonae,
cantantes sublime ferent ad sidera cynci.'

30 LY. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos,
sic cytiso pastae distendant ubera vaccae:
incipi, siquid habes. et me fecere poetam
Pierides, sunt et mihi carmina, me quoque dicunt
vatem pastores; sed non ego credulus illis.

- nam neque adhuc Vario videor nec dicere Cinna
digna, sed argutos inter strepere anser olores. 35
- Mo. Id quidem ago et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
'huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
hic ver purpureum, varios hic flumina circum 40
fundit humus flores, hic candida populus antro
imminet et lentae texunt umbracula vites:
huc ades; insani feriant sine litora fluctus.'
- Lx. Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
audieram? numeros memini, si verba tenerem. 45
- Mo. 'Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
ecce Dionaei processit Caesaris astrum,
astrum, quo segetes gauderent frugibus et quo
duceret apricis in collibus uva colorem.
inserere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.' 50
omnia fert aetas, animum quoque; saepe ego longos
cantando puerum memini me condere soles:
nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Moerim
iam fugit ipsa; lupi Moerim videre priores.
sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas. 55
- Lx. Causando nostros in longum ducis amores.
et nunc omne tibi stratum silet aequor et omnes,
aspice, ventosi ceciderunt murmuris aerae.
hinc adeo media est nobis via; namque sepulchrum
incipit apparere Bianoris: hic, ubi densas 60
agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus;
hic haedos depone, tamen veniemus in urbem.
aut si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
cantantes licet usque (minus via laedit) eamus;
cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo. 65
- Mo. Desine plura, puer, et quod nunc instat agamus;
carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

ECLOGA X.

GALLUS.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem:
 pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
 carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
 sic tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos,

5 Doris amara suam non intermisceat undam:
 incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
 dum tenera attendent simae virgulta capellae.
 non canimus surdis, respondent omnia silvae.

Quae nemora aut qui vos saltus habuere, puellae
 10 naides, indigno cum Gallus amore peribat?
 nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
 ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.

illum etiam lauri, etiam flevere myricae,
 pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
 15 Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycaei.
 stant et oves circum (nostri nec paenitet illas,
 nec te paeniteat pecoris, divine poeta:

et formosus ovis ad flumina pavit Adonis);
 venit et upilio, tardi venere subulci,
 20 uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
 omnes 'unde amor iste' rogant 'tibi?' venit Apollo:
 'Galle, quid insanis?' inquit. 'tua cura Lycoris
 perque nives alium perque horrida castra secuta est.'

venit et agresti capitis Silvanus honore,
 25 florentis ferulas et grandia lilia quassans.
 Pan deus Arcadiae venit, quem vidimus ipsi
 sanguineis ebuli bacis minioque rubentem:
 'ecquis erit modus?' inquit. 'Amor non talia curat:
 nec lacrimis crudelis Amor nec gramina rivis

30 nec cytiso saturantur apes nec fronde capellae.'
 tristis at ille 'tamen cantabitis, Arcades' inquit,
 'montibus haec vestris, soli cantare periti
 Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 vestra meos olim si fistula dicat amores!'

atque utinam ex vobis unus vestrique fuissem 35
 aut custos gregis aut maturae vinitor uvae.
 certe sive mihi Phyllis sive esset Amyntas
 seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
 et nigrae violae sunt et vaccinia nigra),
 mecum inter salices lenta sub vite iaceret; 40
 serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
 hic nemus; hic ipso tecum consumerer aevo.
 nunc insanus amor duri me Martis in armis
 tela inter media atque adversos detinet hostes: 45
 tu procul a patria (nec sit mihi credere) tantum
 Alpinas ah, dura, nives et frigora Rheni
 me sine sola vides. ah, te ne frigora laedant!
 ah, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
 ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu 50
 carmina pastoris Siculi modulabor avena.
 certum est in silvis, inter spelaea ferarum
 malle pati tenerisque meos incidere amores
 arboribus: crescent illae, crescetis amores.
 interea mixtis lustrabo Maenala nymphis 55
 aut acris venabor apros. non me ulla vetabunt
 frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 iam mihi per rupes videor lucosque sonantis
 ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
 spicula. tamquam haec sit nostri medicina furoris, 60
 aut deus ille malis hominum mitescere discat.
 iam neque hamadryades rursus neque carmina nobis
 ipsa placent; ipsae rursus concedite silvae.
 non illum nostri possunt mutare labores,
 nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus 65
 Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,
 nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
 Aethiopum versemus ovis sub sidere cancri.
 omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
 Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam, 70
 dum sedet et gracili fiscellam textit hibisco,
 Pierides; vos haec facietis maxima Gallo,
 Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,

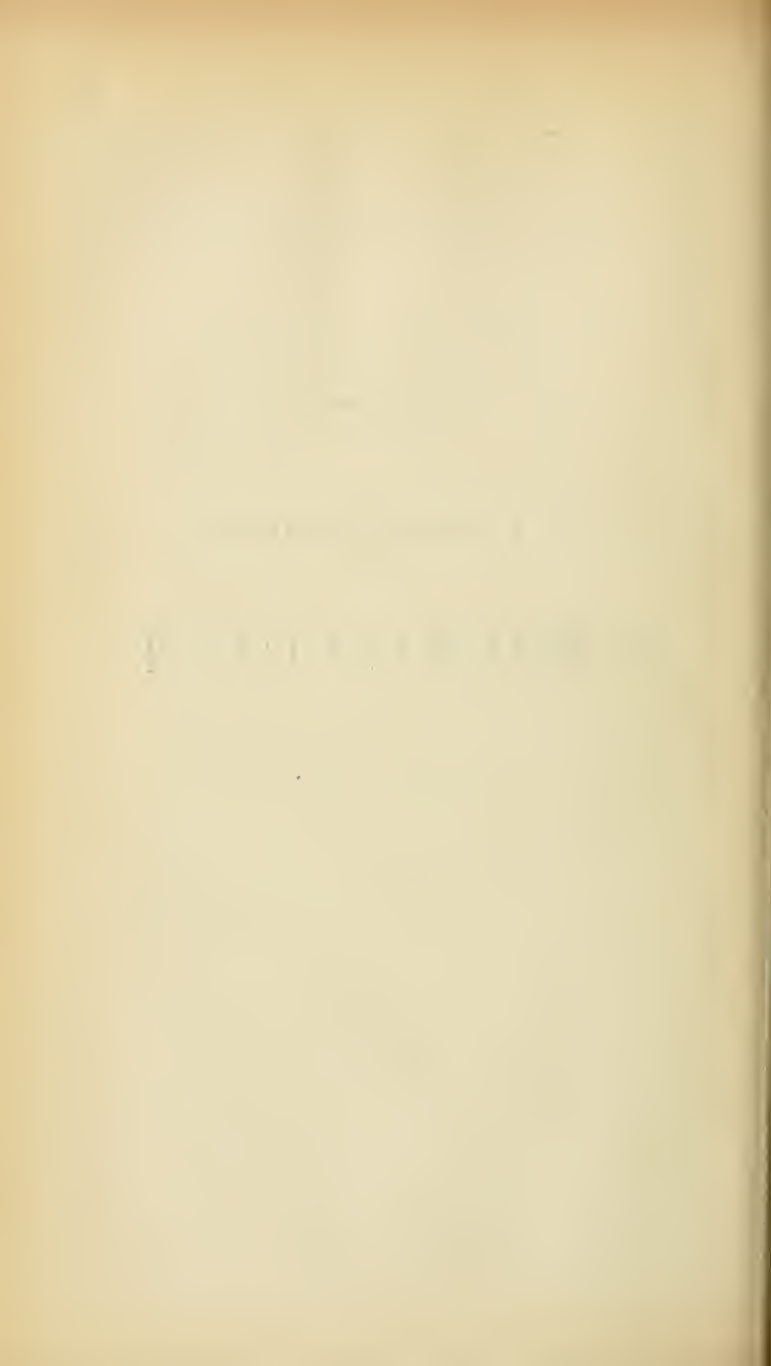
quantum vere novo viridis se subicit alnus.

75 surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra,
iuniperi gravis umbra, nocent et frugibus umbrae.
ite domum saturae, venit Hesperus, ite capellae.

P. VERGILI MARONIS

GEORGICON

LIBRI IV.

GEORGICON

LIBER I.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites
conveniat, quae cura boum, qui cultus habendo
sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
hinc canere incipiam. vos, o clarissima mundi 5
lumina, labentem caelo quae ducitis annum,
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
et vos, agrestum praesentia numina, fauni, 10
ferte simul faunisque pedem dryadesque puellae:
munera vestra cano. tuque o, cui prima frementem
fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceae
ter centum nivei tondent dumeta iuveni; 15
ipse, nemus relinquens patrium saltusque Lycaeï,
Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
adsis, o Tegeaeae, favens, oleaeque Minerva
inventrix, uncique puer monstrator aratri,
et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum, 20
dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
quique novas alitis non ullo semine fruges,
quique satis largum caelo demittitis imbrem;
tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
concilia, incertum est, urbisne invisere, Caesar, 25
terrarumque velis curam et te maximus orbis
auctorem frugum tempestatumque potentem
accipiat, cingens materna tempora myrto,
an deus inmensi venias maris ac tua nautae

30 numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
 teque sibi generum Tethys emat omnibus undis,
 anne novum tardis sidus te mensibus addas,
 qua locus Erigonen inter chelasque sequentis
 panditur (ipse tibi iam bracchia contrahit ardens
 35 scorpios et caeli iusta plus parte relinquit):
 quidquid eris (nam te nec sperant Tartara regem
 nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
 quamvis Elysios miretur Graecia campos
 nec repetita sequi curet Proserpina matrem),
 40 da facilem cursum atque audacibus adhuc coeptis
 ignarosque viae mecum miseratus agrestis
 ingredi et votis iam nunc adsuesce vocari.

Vere novo, gelidus canis cum montibus umor
 liquitur et Zephyro putris se glaeba resolvit,
 45 depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
 ingemere et sulco attritus splendescere vomer.
 illa seges demum votis respondet avari
 agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
 illius immensae ruperunt horrea messes.
 50 at prius ignotum ferro quam scindimus aequor,
 ventos et varium caeli praediscere morem
 cura sit ac patrios cultusque habitusque locorum
 et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset.
 hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
 55 arborei fetus alibi, atque iniussa virescunt
 gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
 India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
 at Chalybes nudi ferrum, viroaque Pontus
 castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
 60 continuo has leges aeternaque foedera certis
 imposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem,
 unde homines nati, durum genus. ergo age, terrae
 pingue solum primis extemplo a mensibus anni
 65 fortes invertant tauri glaebasque iacentis
 pulverulenta coquat maturis solibus aestas;
 at si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
 arcturum tenui sat erit suspendere sulco:

illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
hic, sterilem exiguus ne deserat umor harenam. 70

Alternis idem tonsas cessare novalis
et segnem patiere situ durescere campum;
aut ibi flava seres mutato sidere farra,
unde prius laetum siliqua quassante legumen
aut tenuis fetus viciae tristisque lupini 75

sustuleris fragilis calamos silvamque sonantem.
urit enim lini campum seges, urit avenae,
urunt Lethaeo perfusa papavera somno:
sed tamen alternis facilis labor, arida tantum
ne saturare fimo pingui pudeat sola neve 80

effetos cinerem immundum iactare per agros.
sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva,

nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
saepe etiam steriles incendere profuit agros
atque levem stipulam crepitantibus urere flammis; 85

sive inde occultas vires et pabula terrae
pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem

excoquitur vitium atque exudat inutilis umor,
seu pluris calor ille vias et caeca relaxat

spiramenta, novas veniat qua sucus in herbas, 90

seu durat magis et venas adstringit hiantis,
ne tenues pluviae rapidive potentia solis

acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertis
vimineasque trahit crates, iuvat arva, neque illum 95

flava Ceres alto nequiquam spectat Olympo;
et qui, proscisso quae suscitatur aequore terga,

rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
exercetque frequens tellurem atque imperat arvis.

Umida solstitia atque hiemes orate serenas, 100

agricolae: hiberno laetissima pulvere farra,
laetus ager; nullo tantum se Mysia cultu

iacat et ipsa suas mirantur Gargara messes.
quid dicam, iacto qui semine comminus arva
insequitur cumulosque ruit male pinguis harenae, 105

deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis
et, cum exustus ager morientibus aestuat herbis,

ecce supercilio clivosi tramitis undam
 elicit? illa cadens raucum per levia murmur
 110 saxa ciet scatebrisque arentia temperat arva.
 quid qui, ne gravidis procumbat culmus aristas,
 luxuriam segetum tenera depascit in herba,
 cum primum sulcos aequant sata? quique paludis
 collectum umorem bibula deducit harena?
 115 praesertim incertis si mensibus amnis abundans
 exit et obducto late tenet omnia limo,
 unde cavae tepido sudant umore lacunae.

Nec tamen, haec cum sint hominumque boumque labores
 versando terram experti, nihil improbus anser
 120 Strymoniaeque grues et amarum intiba fibris
 officiant aut umbra nocet. pater ipse colendi
 haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
 movit agros, curis acuens mortalia corda,
 nec torpere gravi passus sua regna veterno.
 125 ante Iovem nulli subigebant arva coloni;
 ne signare quidem aut partiri limite campum
 fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
 omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
 ille malum virus serpentibus addidit atris,
 130 praedarique lupos iussit pontumque moveri,
 mellaque decussit foliis, ignemque removit,
 et passim rivis currentia vina repressit,
 ut varias usus meditando extunderet artes
 paulatim et sulcis frumenti quaereret herbam,
 135 ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
 tunc alnos primum fluvii sensere cavatas,
 navita tum stellis numeros et nomina fecit,
 pleiadas, hyadas, claramque Lycaonis arcton;
 tum laqueis captare feras et fallere visco
 140 inventum et magnos canibus circumdare saltus;
 atque alius latum funda iam verberat amnem
 alta petens, pelagoque alius trahit umida lina;
 tum ferri rigor atque argutae lammina serrae
 (nam primi cuneis scindebant fissile lignum),
 145 tum variae venere artes. labor omnia vicit
 improbus et duris urgens in rebus egestas.

prima Ceres ferro mortalis vertere terram
 instituit, cum iam glandes atque arbuta sacrae
 deficerent silvae et victum Dodona negaret.
 mox et frumentis labor additus, ut mala culmos 150
 esset robigo segnisque horreret in arvis
 carduus; intereunt segetes, subit aspera silva,
 lappaeque tribolique, interque nitentia culta
 infelix lolium et steriles dominantur avenae.
 quod nisi et adsiduis herbam insectabere rastris 155
 et sonitu terrebis aves et ruris opaci
 falce premes umbram votisque vocaveris imbrem,
 heu magnum alterius frustra spectabis acervum
 concussaue famem in silvis solabere quercu.
 Dicendum et quae sint duris agrestibus arma, 160
 quis sine nec potuere seri nec surgere messes:
 vomis et inflexi primum grave robur aratri
 tardaue Eleusinae matris volventia plaustra
 tribulaue traheaeque et iniquo pondere ratri,
 virgea praeterea Celei vilisque supellex, 165
 arbuteae crates et mystica vannus Iacchi.
 omnia quae multo ante memor provisa repones,
 si te digna manet divini gloria ruris.
 continuo in silvis magna vi flexa domatur
 in burim et curvi formam accipit ulmus aratri. 170
 huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
 binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
 caeditur et tilia ante iugo levis altaue fagus
 stivaue, quae currus a tergo torqueat imos,
 et suspensa focis explorat robora fumus. 175
 Possum multa tibi veterum praecepta referre,
 ni refugis tenuisque piget cognoscere curas.
 area cum primis ingenti aequanda cylindro
 et vertenda manu et creta solidanda tenaci,
 ne subeant herbae neu pulvere victa fatiscat, 180
 tum variae inludant pestes: saepe exiguus mus
 sub terris posuitque domos atque horrea fecit,
 aut oculis capti fodere cubilia talpae,
 inventusque cavis bufo et quae plurima terrae
 monstra ferunt, populatque ingentem farris acervum 185

curculio atque inopi metuens formica senectae.
 contemplator item, cum se nux plurima silvis
 induet in florem et ramos curvabit olentis:
 si superant fetus, pariter frumenta sequentur
 190 magnaque cum magno veniet tritura calore;
 at si luxuria foliorum exuberat umbra,
 nequiquam pinguis palea tercet area culmos.
 semina vidi equidem multos medicare screntes
 et nitro prius et nigra perfundere amurca,
 195 grandior ut fetus siliquis fallacibus esset,
 et, quamvis igni exiguo, properata maderent.
 vidi lecta diu et multo spectata labore
 degenerare tamen, ni vis humana quotannis
 maxima quaeque manu legeret. sic omnia fatis
 200 in peius ruere ac retro sublapsa referri,
 non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
 remigiis subigit, si bracchia forte remisit
 atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.
 Praeterea tam sunt arcturi sidera nobis
 205 haedorumque dies servandi et lucidus anguis,
 quam quibus in patriam ventosa per acquora vectis
 Pontus et ostriferi fauces temptantur Abydi.
 libra die somnique pares ubi fecerit horas
 et medium luci atque umbris iam dividit orbem,
 210 exercete, viri, tauros, serite hordea campis
 usque sub extremum brumae intractabilis imbrem;
 nec non et lini segetem et Cercale papaver
 tempus humo tegere et iamdudum incumbere aratris,
 dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
 215 vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres
 accipiunt sulci et milio venit annua cura,
 candidus auratis aperit cum cornibus annum
 taurus et averso cedens canis occidit astro.
 at si triticeam in messem robustaque farra
 220 exercebis humum solisque instabis aristis,
 ante tibi Eoae Atlantides abscondantur
 Gnosiaque ardentis decedat stella coronae,
 debita quam sulcis committas semina quamque
 invitae properes anni spem credere terrae.

multi ante occasum Maiæ coepere; sed illos 225
expectata seges vanis elusit aristis.

si vero viciamque seres vilemque phaselum
nec Pelusiæ curam aspernabere lentis,
haud obscura cadens mittet tibi signa bootes;
incipi et ad medias sementem extende pruinas. 230

Idcirco certis dimensum partibus orbem
per duodena regit mundi sol aureus astra.
quinque tenent caelum zonæ: quarum una corusco
semper sole rubens et torrida semper ab igni;
quam circum extremæ dextra laevaue trahuntur 235

caeruleæ, glaciæ concretæ atque imbribus atris;
has inter mediâque duæ mortalibus ægris
munere concessæ divom, et via secta per ambas,
obliquus qua se signorum verteret ordo.

mundus ut ad Scythiam Rhipæasque arduus arces 240
consurgit, premitur Libyæ devexus in austros.

hic vertex nobis semper sublimis; at illum
sub pedibus Styx atra videt manesque profundi.
maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
circum perque duas in morem fluminis arctos, 245
arctos Oceani metuentes æquore tingui.

illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
semper et obtenta densantur nocte tenebræ,
aut redit a nobis Aurora diemque reducit;
nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis, 250
illic sera rubens accendit lumina Vesper.

hinc tempestates dubio prædiscere caelo
possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,
et quando infidum remis impellere marmor
conveniat, quando armatas deducere classis, 255
aut tempestivam silvis evertere pinum.

Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus
temporibusque parem diversis quattuor annum.
frigidus agricolam siquando continet imber,
multa, forent quæ post caelo properanda sereno, 260
maturare datur: durum procudit arator
vomeris obtunsi dentem, cavat arbore lintres,
aut pecori signum aut numeros inpressit acervis.

exacuunt alii vallos furcasque bicornis
 265 atque Amerina parant lentae retinacula viti.
 nunc facilis rubea texatur fiscina virga,
 nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 quippe etiam festis quaedam exercere diebus
 fas et iura sinunt: rivos deducere nulla
 270 relligio vetuit, segeti praetendere saepem,
 insidias avibus moliri, incendere vepres,
 balantumque gregem fluvio mersare salubri.
 saepe oleo tardi costas agitator aselli
 vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
 275 incusum aut atrae massam picis urbe reportat.

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
 felicis operum. quintam fuge: pallidus Oreus
 cumenidesque satae; tum partu Terra nefando
 Coeumque Iapetumque creat saevumque Typhoea
 280 et coniuratos caelum rescindere fratres.
 ter sunt conati imponere Pelio Ossam
 scilicet atque Ossae frondosum involvere Olympum;
 ter pater extractos disiecit fulmine montis.
 septima post decimam felix et ponere vitem
 285 et prensos domitare boves et licia telae
 addere. nona fugae melior, contraria furtis.

Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
 aut cum sole novo terras inrorat eous.
 nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
 290 tondentur, noctis lentus non deficit umor.
 et quidam seros hiberni ad luminis ignes
 pervigilat ferroque faces inspiciat acuto;
 interea longum cantu solata laborem
 arguto coniunx percurrit pectine telas,
 295 aut dulcis musti Volcano decoquit umorem
 et foliis undam trepidi despumat aeni.
 at rubicunda Ceres medio succiditur aestu
 et medio tostas aestu terit area fruges.
 nudus ara, sere nudus; hiems ignava colono.
 300 frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur
 mutuaque inter se laeti convivia curant.
 invitat genialis hiems curasque resolvit,

ceu pressae cum iam portum tetigere carinae,
 puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
 sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus 305
 et lauri bacas oleamque cruentaque myrta,
 tum gruibus pedicas et retia ponere cervis
 auritosque sequi lepores, tum figere dammas
 stuppea torquentem Balearis verbera fundae,
 cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudent. 310

Quid tempestates autumni et sidera dicam,
 atque, ubi iam breviorque dies et mollior aestas,
 quae vigilanda viris, vel cum ruit imbriferum ver,
 spicea iam campis cum messis inhorruit et cum
 frumenta in viridi stipula lactentia turgent? 315

saepe ego, cum flavis messorum induceret arvis
 agricola et fragili iam stringeret hordea culmo,
 omnia ventorum concurrere proelia vidi,
 quae gravidam late segetem ab radicibus imis
 sublimem expulsam eruerent; ita turbine nigro 320
 ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.

saepe etiam immensum caelo venit agmen aquarum
 et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
 collectae ex alto nubes; ruit arduus aether
 et pluvia ingenti sata laeta boumque labores 325
 diluit; implentur fossae et cava flumina crescunt
 cum sonitu fervetque fretis spirantibus aequor.

ipse pater media nimborum in nocte corusca
 fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
 terra tremit; fugere ferae et mortalia corda 330
 per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
 aut Athon aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
 deicit; ingeminant austri et densissimus imber,
 nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.

hoc metuens caeli menses et sidera serva, 335
 frigida Saturni sese quo stella receptet,
 quos ignis caelo Cyllenius erret in orbis.

in primis venerare deos atque annua magnae
 sacra refer Cereri laetis operatus in herbis
 extremae sub casum hiemis, iam vere sereno. 340
 tum pingues agni et tum mollissima vina,

tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
 cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
 cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,

345 terque novas circum felix eat hostia fruges,
 omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
 et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
 falcem maturis quisquam supponat aristis,
 quam Cereri torta redimitus tempora quereu
 350 det motus incompósitos et carmina dicat.

Atque haec ut certis possemus discere signis,
 aestusque pluviasque et agentis frigora ventos,
 ipse pater statuit, quid menstrua luna moneret,
 quo signo caderent austri, quid saepe videntes
 355 agricolae propius stabulis armenta tenerent.
 continuo ventis surgentibus aut freta ponti
 incipiunt agitata tumescere et aridus altis
 montibus audiri fragor aut resonantia longe
 litora misceri et nemorum increbrescere murmur.
 360 iam sibi tum a curvis male temperat unda carinis,
 cum medio celeres revolant ex aequore mergi
 clamoremque ferunt ad litora cumque marinae
 in sicco ludunt fulicae notasque paludis
 deserit atque altam supra volat ardea nubem.
 365 saepe etiam stellas vento inpendente videbis
 praecipites caelo labi noctisque per umbram
 flammaram longos a tergo albescere tractus,
 saepe levem paleam et frondes volitare caducas
 aut summa nantis in aqua colludere plumas.
 370 at Boreae de parte trucis cum fulminat et cum
 Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
 rura natant fossis atque omnis navita ponto
 umida vela legit. numquam imprudentibus imber
 obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
 375 aeriace fugere gruces, aut bucula caelum
 suspiciens patulis captavit naribus auras,
 aut arguta lacus circumvolitavit hirundo
 et veterem in limo ranae cecinere querellam.
 saepius et tectis penetralibus extulit ova
 380 angustum formica terens iter et bibit ingens

arcus et e pastu decedens agmine magno
 corvorum increpuit densis exercitus alis.
 iam variae pelagi volucres et quae Asia circum
 dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 certatim largos umeris infundere rores: 385
 nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas
 et studio incassum videas gestire lavandi.
 tum cornix plena pluviam vocat improba voce
 et sola in sicca secum spatiat harena.
 ne nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
 nescivere hiemem, testa cum ardente viderent
 scintillare oleum et putris concreescere fungos.
 Nec minus ex imbri soles et aperta serena
 prospicere et certis poteris cognoscere signis:
 nam neque tum stellis acies obtusa videtur 395
 nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
 tenuia nec lanae per caelum vellera ferri;
 non tepidum ad solem pinnas in litore pandunt
 dilectae Thetidi alcyones, non ore solutos
 immundi meminere sues iactare maniplos. 400
 at nebulae magis ima petunt campoque recumbunt,
 solis et occasum servans de culmine summo
 nequiquam seros exercet noctua cantus.
 apparet liquido sublimis in aere Nisus
 et pro purpureo poenas dat Scylla capillo: 405
 quacumque illa levem fugiens secat aethera pinnis,
 ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
 insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
 illa levem fugiens raptim secat aethera pinnis.
 tum liquidas corvi presso ter gutture voccs 410
 aut quater ingeminant, et saepe cubilibus altis
 nescio qua praeter solitum dulcedine laeti
 inter se in foliis strepitant; iuvat imbribus actis
 progeniem parvam dulcisque revisere nidos;
 haud equidem credo, quia sit divinitus illis 415
 ingenium aut rerum fato prudentia maior;
 verum ubi tempestas et caeli mobilis umor
 mutavere vias et Iuppiter uvidus austris
 denset, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat,

- 420 vertuntur species animorum et pectora motus
 nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
 concipiunt: hinc ille avium concentus in agris
 et laetae pecudes et ovantes gutture corvi.
 Si vero solem ad rapidum lunasque sequentes
 425 ordine respicies, numquam te crastina fallat
 hora neque insidiis noctis capiere serenae.
 luna, revertentes cum primum colligit ignis,
 si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,
 maxumus agricolis pelagoque parabitur imber:
 430 at si virgineum suffuderit ore ruborem,
 ventus erit; vento semper rubet aurea Phoebe.
 sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
 pura neque obtusis per caelum cornibus ibit,
 totus et ille dies et qui nascentur ab illo
 435 exactum ad mensem pluvia ventisque carebunt
 votaue servati solvent in litore nautae
 Glaucō et Panopeae et Inoo Melicertae.
 sol quoque et exorians et cum se condet in undas,
 signa dabit; solem certissima signa sequuntur,
 440 et quae mane refert et quae surgentibus astris.
 ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
 conditus in nubem medioque refugerit orbe,
 suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto
 arboribusque satisque notus pecorique sinister.
 445 aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
 diversi rumpent radii aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
 heu male tum mitis defendet pampinus uvas:
 tum multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 450 hoc etiam, emenso cum iam decedit Olympo,
 profuerit meminisse magis; nam saepe videmus
 ipsius in vultu varios errare colores:
 caeruleus pluviam denuntiat, igneus euros;
 sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
 455 omnia tum pariter vento nimbisque videbis
 fervere: non illa quisquam me nocte per altum
 ire neque ab terra moveat convellere funem.
 at si, cum referetque diem condetque relatum,

lucidus orbis erit, frustra terreberere nimbis
 et claro silvas cernes aquilone moveri. 460
 denique quid vesper serus vehat, unde serenas
 ventus agat nubes, quid cogitet umidus auster,
 sol tibi signa dabit. solem quis dicere falsum
 audeat? ille etiam caecos instare tumultus
 saepe monet fraudemque et operta tumescere bella. 465
 ille etiam extincto miseratus Caesare Romam,
 cum caput obscura nitidum ferrugine texit
 impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
 tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti
 obscenaeque canes importunaeque volucres 470
 signa dabant. quotiens Cyclopum effervere in agros
 vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam
 flammaramque globos liquefactaque volvere saxa!
 armorum sonitum toto Germania caelo
 audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
 vox quoque per lucos volgo exaudita silentis
 ingens, et simulacra modis pallentia miris
 visa sub obscurum noctis, pecudesque locutae
 (infandum). sistunt amnes terraeque dehiscunt,
 et maestum inlacrimat templis ebur aeraque sudant. 480
 proluit insano contorquens vertice silvas
 fluviorum rex Eridanus camposque per omnes
 cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
 tristibus aut extis fibrae apparere minaces
 aut puteis manare cruor cessavit et altae 485
 per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
 non alias caelo ceciderunt plura sereno
 fulgura nec diri totiens arsere cometae.
 ergo inter sese paribus concurrere telis
 Romanas acies iterum videre Philippi; 490
 nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
 Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
 scilicet et tempus veniet, cum finibus illis
 agricola incurvo terram molitus aratro
 exesa inveniet scabra robigine pila 495
 aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis
 grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.

di patrii, indigetes, et Romule Vestaque mater,
quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
500 hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo
ne prohibete! satis iam pridem sanguine nostro
Laomedonteaе huius periuria Troiaе;
iam pridem nobis caeli te regia, Caesar,
invidet atque hominum queritur curare triumphos;
505 quippe ubi fas versum atque nefas: tot bella per orbem,
tam multae scelerum facies; non ullus aratro
dignus honos, squalent abductis arva colonis
et curvae rigidum falces conflantur in ensem.
hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
510 vicinae ruptis inter se legibus urbes
arma ferunt; saevit toto Mars impius orbe:
ut cum carceribus sese effudere quadrigae,
addunt in spatia et frustra retinacula tendens
fertur equis auriga neque audit currus habenas.

GEORGICON

LIBER II.

Hactenus arborum cultus et sidera caeli:
 nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
 virgulta et prolem tarde crescentis olivae.
 huc, pater o Lenaeae (tuis hic omnia plena
 muneribus, tibi pampineo gravidus autumnus
 floret ager, spumat plenis vindemia labris),
 huc, pater o Lenaeae, veni nudataque musto
 tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.

5

Principio arboribus varia est natura creandis.
 namque aliae nullis hominum cogentibus ipsae
 sponte sua veniunt camposque et flumina late
 curva tenent, ut molle siler lentaeque genistae,
 populus et glauca canentia fronde salicta;
 pars autem posito surgunt de semine, ut altae
 castaneae nemorumque Iovi quae maxima frondet
 aesculus atque habitae Graeis oracula quercus.
 pullulat ab radice aliis densissima silva,
 ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
 parva sub ingenti matris se subicit umbra.
 hos natura modos primum dedit, his genus omne
 silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.

10

15

20

Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
 hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
 deposuit sulcis, hic stirpes obruit arvo
 quadrifidasque sudas et acuto robore vallos;
 silvarumque aliae pressos propaginis arcus
 expectant et viva sua plantaria terra,
 nil radice egent aliae summumque putator
 haud dubitat terrae referens mandare cacumen.

25

- 30 quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
 truditur e sicco radix oleagina ligno,
 et saepe alterius ramos impune videmus
 vertere in alterius mutataeque insita mala
 ferre pirum et prunis lapidosa rubescere corna.
- 35 Quare agite o proprios generatim discite cultus,
 agricolae, fructusque feros mollite colendo,
 neu segnes iaceant terrae. iuvat Ismara Baccho
 conserere atque olea magnum vestire Taburnum.
 tuque ades inceptumque una decurre laborem,
- 40 o decus, o famae merito pars maxima nostrae,
 Maecenas, pelagoque volans da vela patenti.
 non ego cuncta meis amplecti versibus opto,
 non mihi si linguae centum sint oraque centum,
 ferrea vox. ades et primi lege litoris oram;
- 45 in manibus terrae: non hic te carmine ficto
 atque per ambages et longa exorsa tenebo.

- Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,
 infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt;
 quippe solo natura subest. tamen haec quoque, si quis
- 50 inserat aut scrobibus mandet mutata subactis,
 exuerint silvestrem animum cultuque frequenti
 in quascumque voles artes haud tarda sequentur.
 nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
 hoc faciat, vacuos si sit digesta per agros:
- 55 nunc altae frondes et rami matris opacant
 crescentique adimunt fetus uruntque ferentem.
 iam quae seminibus iactis se sustulit arbos,
 tarda venit, seris factura nepotibus umbram,
 pomaque degenerant sucos oblita priores
- 60 et turpis avibus praedam fert uva racemos.

- Scilicet omnibus est labor inpendendus et omnes
 cogendae in sulcum ac multa mercede domandae.
 sed truncis oleae melius, propagine vites
 respondent, solido Paphiae de robore myrtus;
- 65 plantis et durae coryli nascuntur et ingens
 fraxinus Herculeaeque arbos umbrosa coronae
 Chaonique patris glandes, etiam ardua palma
 nascitur et casus abies visura marinos.

inserirur vero et nucis arbutus horrida fetu,
 et steriles platani malos gessere valentes; 70
 castaneae fagus ornusque incanuit albo
 flore piri glandemque sues fregere sub ulmis.

Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
 nam qua se medio trudunt de cortice gemmae
 et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 fit nodo sinus; huc aliena ex arbore germen
 includunt udoque docent inolescere libro.
 aut rursum enodes trunci resecantur et alte
 finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
 plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens 80
 exit ad caelum ramis felicibus arbos,
 miraturque novas frondes et non sua poma.

Praeterea genus haud unum nec fortibus ulmis
 nec salici lotoque neque Idaeis cyparissis,
 nec pingues unam in faciem nascuntur olivae, 85
 orchades et radii et amara pausia baca
 pomaque et Alcinoi silvae, nec surculus idem
 Crustumiiis Syriisque piris gravibusque volemis.
 non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos; 90
 sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae,
 pinguibus hae terris habiles, levioribus illae,
 et passo psithia utilior tenuisque lageos,
 temptatura pedes olim vincturaque linguam,
 purpureae preciaeque, et quo te carmine dicam 95
 Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
 sunt et Aminneae vites, firmissima vina,
 Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus;
 Argitisque minor, cui non certaverit ulla
 aut tantum fluere aut totidem durare per annos. 100
 non ego te, dis et mensis accepta secundis,
 transierim, Rhodia, et tumidis, bumaste, racemis.
 sed neque quam multae species nec nomina quae sint,
 est numerus: neque enim numero comprehendere refert;
 quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem 105
 discere quam multae zephyro turbentur harenae,
 aut ubi navigiis violentior incidit eurus,

nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.

Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.

- 110 fluminibus salices crassisque paludibus alni
nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
litora myrtetis laetissima; denique apertos
Bacchus amat colles, aquilonem et frigora taxi.
aspice et extremis domitum cultoribus orbem
- 115 eoasque domos Arabum pictosque Gelonos:
divisae arboribus patriac. sola India nigrum
fert hebenum, solis est turea virga Sabacis.
quid tibi odorato referam sudantia ligno
balsamaque et bacas semper frondentis acanthi?
- 120 quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
aut quos Oceano propior gerit India lucos,
extremi sinus orbis, ubi aera vincere summum
arboris haud ullae iactu potuere sagittae?
- 125 et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
Media fert tristis sucos tardumque saporem
felicis mali, quo non praesentius ullum,
pocula siquando saevae infecere novercae
[miscueruntque herbas et non innoxia verba,]
- 130 auxilium venit ac membris agit atra venena.
ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro
(et, si non alium late iactaret odorem,
laurus erat); folia haud ullis labentia ventis;
flos ad prima tenax; animas et olentia Medi
- 135 ora foveat illo et senibus medicantur anhelis.

Sed neque Medorum silvae ditissima terra
nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
laudibus Italiae certent, non Bactra neque Indi
totaque turiferis Panchaia pinguis harenis.

- 140 haec loca non tauri spirantes naribus ignem
invertere satis immanis dentibus hydri
nec galeis densisque virum seges horruit hastis,
sed gravidae fruges et Bacchi Massicus umor
implevere, tenent oleae armentaque lacta.
- 145 hinc bellator equus campo sese arduus infert,
hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus

victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 hic ver adsiduum atque alienis mensibus aestas,
 bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos. 150
 at rabidae tigres absunt et saeva leonum
 semina, nec miseros fallunt aconita legentis,
 nec rapit immensos orbis per humum neque tanto
 squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 adde tot egregias urbes operumque laborem, 155
 tot congesta manu praeruptis oppida saxis
 fluminaque antiquos subterlabentia muros.
 an mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?
 ane lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
 fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino? 160
 an memorem portus Lucrinoque addita claustra
 atque indignatum magnis stridoribus aequor,
 Iulia qua ponto longe sonat unda refuso
 Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernus?
 haec eadem argenti rivos aerisque metalla 165
 ostendit venis atque auro plurima fluxit.
 haec genus acre virum, Marsos pubemque Sabellam
 adsuetumque malo Ligurem Volscosque verutos
 extulit, haec Decios, Marios magnosque Camillos,
 Scipiadas duos bello et te, maxime Caesar, 170
 qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
 inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
 salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
 magna virum: tibi res antiquae laudis et artis
 ingredior, sanctos ausus recludere fontis, 175
 Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
 Nunc locus arborum ingeniis, quae robor a cuique,
 quis color et quae sit rebus natura ferendis.
 difficiles primum terrae collesque maligni,
 tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis, 180
 Palladia gaudent silva vivacis olivae.
 indicio est tractu surgens oleaster eodem
 plurimus et strati bacis silvestribus agri.
 at quae pinguis humus dulcique uligine laeta,
 quique frequens herbis et fertilis ubere campus 185

(qualem saepe cava montis convalle solemus
 dispicere; huc summis liquuntur rupibus amnes
 felicemque trahunt limum) quique editus austro
 et filicem curvis invisam pascit aratris:

- 190 hic tibi praevalidas olim multoque fluentis
 sufficiet Baccho vitis, hic fertilis uvae,
 hic laticis qualem pateris libamus et auro,
 inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
 lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
- 195 sin armenta magis studium vitulosque tueri
 aut ovium fetum aut urentis culta capellas,
 saltus et saturi petito longinqua Tarenti
 et qualem infelix anisit Mantua campum,
 pascentem niveos herboso flumine cygnos:
- 200 non liquidi gregibus fontes, non gramina derunt,
 et quantum longis carpent armenta diebus,
 exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
 nigra fere et presso pinguis sub vomere terra
 et cui putre solum (namque hoc imitamur arando),
- 205 optima frumentis: non ullo ex aequore cernes
 plura domum tardis decedere plaustra iuvenicis:
 aut unde iratus silvam devexit arator
 et nemora evertit multos ignava per annos
 antiquasque domos avium cum stirpibus inis
- 210 eruit; illae altum nidis petiere relictis,
 at rudis enituit impulso vomere campus.
 nam icivna quidem clivosi glareas ruris
 vix humilis apibus casias roremque ministrat,
 et tofus scaber et nigris exesa chelydris
- 215 creta negant alios aequae serpentibus agros
 dulcem ferre cibum et curvas praebere latebras.
 quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucres
 et bibit umorem et, cum volt, ex se ipsa remittit
 quaeque suo semper viridis se gramine vestit
- 220 nec scabie et salsa laedit robigine ferrum,
 illa tibi lactis intextet vitibus ulmos,
 illa ferax oleo est, illam experire colendo
 et facilem pecori et patientem vomeris unci.
 talem dives arat Capua et vicina Vesaevo

ora iugo et vacuis Clanius non aequus Acerris. 225

Nunc quo quamque modo possis cognoscere dicam.

rara sit an supra morem si densa requires
(altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo),
ante locum capies oculis alteque iubebis 230

in solido puteum demitti omnemque repones
rursus humum et pedibus summas aequabis harenas.
si derunt, rarum pecorique et vitibus almis
aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
ire loca et scrobibus superabit terra repletis, 235

spissus ager: glaebas cunctantis crassaque terga
expecta et validis terram proscinde iuvenis.
salsa autem tellus et quae perhibetur amara,
frugibus infelix (ea nec mansuescit arando
nec Baccho genus aut pomis sua nomina servat), 240

tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos
colaque prelorum fumosis deripe tectis;
huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
ad plenum calcentur; aqua eluctabitur omnis
scilicet et grandes ibunt per vimina guttae; 245

at sapor indicium faciet, manifestus et ora
tristia temptantum sensu torquebit amaror.
pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
discimus: haud umquam manibus iactata fatiscit,
sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250

umida maiores herbas alit, ipsaque iusto
laetior. ah nimium ne sit mihi fertilis illa
neu se praevalidam primis ostendat aristis!
quae gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
quaeque levis. promptum est oculis praediscere nigram, 255
et quis cui color. at sceleratum exquirere frigus
difficile est: piceae tantum taxique nocentes
interdum aut hederæ pandunt vestigia nigrae.

His animadversis terram multo ante memento
excoquere et magnos scrobibus concidere montis, 260
ante supinatas aquiloni ostendere glaebas,
quam laetum infodias vitis genus. optima putri
arva solo: id venti curant gelidæque pruinæ

et labefacta movens robustus iugera fossor.
 265 ac siquos haud ulla viros vigilantia fugit,
 ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 arboribus seges et quo mox digesta feratur,
 mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 quin etiam caeli regionem in cortice signant,
 270 ut quo quaeque modo steterit, qua parte calores
 austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,
 restituant: adeo in teneris consuescere multum est.
 collibus an plano melius sit ponere vitem,
 quaere prius. si pinguis agros metabere campi,
 275 densa sere; in denso non segnior ubere Bacchus:
 sin tumulis adelive solum collisque supinos,
 indulge ordinibus, nec setius omnis in unguem
 arboribus positis secto via limite quadret,
 ut saepe ingenti bello cum longa cohortis
 280 explicuit legio et campo stetit agmen aperto,
 directaeque acies, ac late fluctuat omnis
 aere reidenti tellus, necdum horrida miscent
 proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
 omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
 285 non animum modo uti paseat prospectus inanem,
 sed quia non aliter viris dabit omnibus aequas
 terra neque in vacuum poterunt se extendere rami.

Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras.
 ausim vel tenui vitem committere sulco.

290 altior ac penitus terrae defigitur arbos,
 aesculus in primis, quae quantum vertice ad auras
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
 ergo non hiemes illam, non flabra neque imbres
 convellunt; immota manet, multosque nepotes,
 295 multa virum volvens durando saecula vincit.
 tum fortis late ramos et brachia tendens
 huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem,
 neve inter vites corylum sere, neve flagella
 300 summa pete aut summa defringe ex arbore plantas
 (tantus amor terrae), neu ferro laede retunso
 semina, neve olea silvestris insere truncos:

nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
 qui furtim pingui primum sub cortice tectus
 roborum comprehendit frondesque elapsus in altas 305
 ingentem caelo sonitum dedit; inde secutus
 per ramos victor perque alta cacumina regnat
 et totum involvit flammis nemus et ruit atram
 ad caelum picea crassus caligine nubem,
 praesertim si tempestas a vertice silvis 310
 incubuit glomeratque ferens incendia ventus.
 hoc ubi, non a stirpe valent caesaeque reverti
 possunt atque ima similes revirescere terra;
 infelix superat foliis oleaster amaris.
 Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor 315
 tellurem borea rigidam spirante movere.
 rura gelu tunc claudit hiems nec semine iacto
 concretam patitur radicem adfigere terrae.
 optima vinetis satio, cum vere rubenti
 candida venit avis longis invisae colubris, 320
 prima vel autumnis sub frigora, cum rapidus Sol
 nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
 ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;
 vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
 tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether 325
 coniugis in gremium laetae descendit et omnes
 magnus alit magno commixtus corpore fetus.
 avia tum resonant avibus virgulta canoris
 et Venerem certis repetunt armenta diebus;
 parturit almus ager zephyrique tepentibus auris 330
 laxant arva sinus; superat tener omnibus umor,
 inque novos soles audent se germina tuto
 credere, nec metuit surgentis pampinus austros
 aut actum caelo magnis aquilonibus imbrem,
 sed trudit gemmas et frondes explicat omnis. 335
 non alios prima nascentis origine mundi
 inluxisse dies aliumve habuisse tenorem
 crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
 orbis et hibernis parcebant flatibus euri,
 cum primae lucem pecudes hausere virumque 340
 ferrea progenies duris caput extulit arvis

immissaque ferae silvis et sidera caelo.
 nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
 si non tanta quies iret frigusque caloremque
 345 inter et exciperet caeli indulgentia terras.

Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
 sparge fimo pingui et multa memor occule terra,
 aut lapidem bibulum aut squalentis infode conchas:
 inter enim labentur aquae tenuisque subibit
 350 halitus atque animos tollent sata. iamque reperti,
 qui saxo super atque ingentis pondere testae
 urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,
 hoc, ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.

Seminibus positis superest diducere terram
 355 saepius ad capita et duros iactare bidentis,
 aut presso exercere solum sub vomere et ipsa
 flectere luctantis inter vineta iuencos;
 tum levis calamos et rasae hastilia virgae
 fraxineasque aptare sudes furcasque valentis,
 360 viribus eniti quarum et contemnere ventos
 adsuescant summasque sequi tabulata per ulmos.

Ac dum prima novis adolescit frondibus aetas,
 parcendum teneris, et dum se laetus ad auras
 palmas agit laxis per purum immissus habenis,
 365 ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis
 carpendae manibus frondes interque legendae.
 inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos
 exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde
 (ante reformidant ferrum), tum denique dura
 370 exerce imperia et ramos compesce fluentis.

Texendae saepes etiam et pecus omne tenendum,
 praecipue dum frons tenera imprudensque laborum;
 [cui super indignas hiemes solemque potentem
 silvestres uri adsidue capraeque sequaces
 375 inludunt, pascuntur oves avidaeque iuvencae]
 frigora nec tantum cana concreta pruina
 aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,
 quantum illi nocuere greges durique venenum
 dentis et admorso signata in stirpe cicatrix.
 380 non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris

caeditur et veteres ineunt proscaenia ludi
 praemiaque ingeniis pagos et compita circum
 Thesidae posuere atque inter pocula laeti
 mollibus in pratis unctos saluere per utres.
 nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni 385
 versibus incomptis ludunt risuque soluto
 oraque corticibus sumunt horrenda cavatis
 et te, Bacche, vocant per carmina laeta tibi que
 oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
 hinc omnis largo pubescit vinea fetu, 390
 complentur vallesque cavae saltusque profundi
 et quocumque deus circum caput egit honestum.
 ergo rite suum Baccho dicemus honorem
 carminibus patriis lancesque et liba feremus
 et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram 395
 pinguiaque in veribus torrebimus exta columnis.
 Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
 cui numquam exhausti satis est: namque omne quotannis
 terque quaterque solum scindendum glaebaque versis
 aeternum frangenda bidentibus, omne levandum 400
 fronde nemus. redivit agricolis labor actus in orbem
 atque in se sua per vestigia volvitur annus.
 ac iam olim, seras posuit cum vinea frondes,
 frigidus et silvis aquilo decussit honorem,
 iam tum acer curas venientem extendit in annum 405
 rusticus et curvo Saturni dente relictam
 persequitur vitem attondens fingitque putando.
 primus humum fodito, primus devecta cremato
 sarmenta et vallos primus sub tecta referto;
 postremus metito. bis vitibus ingruit umbra, 410
 bis segetem densis obducunt sentibus herbae;
 durus uterque labor: laudato ingentia rura,
 exiguum colito. nec non etiam aspera rusci
 vimina per silvam et ripis fluvialis harundo
 caeditur, incultique exercet cura salicti. 415
 iam vinctae vites, iam falcem arbusta reponunt,
 iam canit effectos extremus vinitor antes:
 sollicitanda tamen tellus pulvisque movendus
 et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.

420 Contra non ulla est oleis cultura, neque illae
 procurvam expectant falcem rastrosque tenacis,
 cum semel haeserunt arvis aurasque tulerunt;
 ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,
 sufficit umorem et gravidas, cum vomere, fruges.
 425 hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.

Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis
 et viris habuere suas, ad sidera raptim
 vi propria nituntur opisque haud indiga nostrae.
 nec minus interea fetu nemus omne gravescit
 430 sanguineisque inculta rubent aviaria bacis.
 tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
 pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
 et dubitant homines serere atque impendere curam?
 quid maiora sequar? salices humilesque genistae
 435 aut illae pecori frondem aut pastoribus umbram
 sufficiunt saepemque satis et pabula melli.
 et iuvat undantem buxo spectare Cytorum
 Naryciaeque picis lucos, iuvat arva videre
 non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
 440 ipsae Caucasio steriles in vertice silvae,
 quas animosi euri adsidue franguntque feruntque,
 dant alios aliae fetus, dant utile lignum
 navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque;
 hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
 445 agricolae, et pandas ratibus posuere carinas.
 viminibus salices fecundae, frondibus ulmi,
 at myrtus validis hastilibus et bona bello
 cornus, Ituraeos taxi torquentur in arcus.
 nec tiliae leves aut torno rasile buxum
 450 non formam accipiunt ferroque cavantur acuto.
 nec non et torrentem undam levis innatat alnus
 missa Pado. nec non et apes examina condunt
 corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alveo.
 [quid memorandum aequae Baccheia dona tulerunt?
 455 Bacchus et ad culpam causas dedit; ille furentis
 Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque
 et magno Hylaeum Lapithis cratera minantem.]
 O fortunatos nimium, sua si bona noriunt,

agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
 fundit humo facilem victum iustissima tellus. 460
 si non ingentem foribus domus alta superbis
 mane salutantum totis vomit aedibus undam,
 nec varios inhiant pulchra testudine postes
 inlusasque auro vestes Ephyreiaque aera,
 alba neque Assyrio fucatur lana veneno 465
 nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
 at secura quies et nescia fallere vita,
 dives opum variarum, at latis otia fundis
 (speluncae vivique lacus et frigida tempe
 mugitusque boum mollesque sub arbore somni) 470
 non absunt; illic saltus ac lustra ferarum
 et patiens operum exiguoque adsueta iuventus,
 sacra deum sanctique patres: extrema per illos
 Iustitia excedens terris vestigia fecit.

Me vero primum dulces ante omnia musae, 475
 quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 accipiant caelique vias et sidera monstrent,
 defectus solis varios lunaeque labores;
 unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant
 obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant, 480
 quid tantum Oceano properent se tingere soles
 hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 sin, has ne possim naturae accedere partis,
 frigidus obstiterit circum praecordia sanguis,
 rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes, 485
 flumina amem silvasque inglorius. o ubi campi
 Spercheosque et virginibus bacchata Lacaenis
 Taygeta, o qui me gelidis convallibus Haemi
 sistat et ingenti ramorum protegat umbra!
 felix, qui potuit rerum cognoscere causas 490
 atque metus omnis et inexorabile fatum
 subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari.
 fortunatus et ille, deos qui novit agrestis,
 Panaque Silvanumque senem nymphasque sorores.
 illum non populi fascies, non purpura regum 495
 flexit et infidos agitans discordia fratres
 aut coniurato descendens Dacus ab Histro,

non res Romanae perituraque regna, neque ille
aut doluit miserans inopem aut invidit habenti.
500 quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura
insanumque forum aut populi tabularia vidit.
sollicitant alii remis freta caeca ruuntque
in ferrum, penetrant aulas et limina regum;
505 hic petit excidiis urbem miserosque penates,
ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
condit opes alius defossoque incubat auro;
hic stupet attonitus rostris; hunc plausus hiantem
per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
510 corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum
exilioque domos et dulciora limina mutant
atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
agricola incurvo terram dimovit aratro:
hinc anni labor, hinc patriam parvosque penates
515 sustinet, hinc armenta bouum meritosque iuuenos.
nec requies, quin aut pomis exuberet annus
aut fetu pecorum aut Cerealis mergite culmi
proventuque oneret sulcos atque horrea vincat.
venit hiems: teritur Sicyonia baca trapetis,
520 glande sues laeti redeunt, dant arbuta silvae;
et varios ponit fetus autumnus et alte
mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
interea dulces pendent circum oscula nati,
casta pudicitiam servat domus, ubera vaccae
525 lactea demittunt pinguesque in gramine laeto
inter se adversis luctantur cornibus haedi.
ipse dies agitat festos fususque per herbam,
ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
te libans, Lenaee, vocat pecorisque magistris
530 velocis iaculi certamina ponit in ulmo,
corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
hanc Remus et frater, sic fortis Etruria crevit
scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma
535 septemque una sibi muro circumdedit arces.
ante etiam sceptrum Dictaei regis et ante

impia quam caesis gens est epulata iuencis,
 aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat;
 necdum etiam audierant inflari classica, necdum
 impositos duris crepitare incudibus enses.

540

Sed nos inmensum spatiis confecimus aequor,
 et iam tempus equum fumantia solvere colla.

GEORGICON

LIBER III.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
 pastor ab Amphryso, vos, silvae amnesque Lycaei.
 cetera quae vacuas tenuissent carmine mentes,
 omnia iam volgata: quis aut Eurysthea durum
 aut inlaudati nescit Busiridis aras?

5

cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos
 Hippodameque umeroque Pelops insignis cburno,
 acer equis? temptanda via est, qua me quoque possim
 tollere humo victorque virum volitare per ora.

10

primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
 Aonio rediens deducam vertice musas,
 primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas
 et viridi in campo templum de marmore ponam
 propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
 Mincius et tenera praetexit harundine ripas.

15

in medio mihi Caesar erit templumque tenebit.
 illi victor ego et Tyrio conspectus in ostro
 centum quadriugos agitabo ad flumina currus.

cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
 cursibus et crudo decernet Graecia caestu.

20

ipse caput tonsae foliis ornatus olivae
 dona feram. iam nunc sollemnis ducere pompas
 ad delubra iuvat caesosque videre iuencos,
 vel scaena ut versis discedat frontibus utque
 purpurea intexti tollant aulaea Britanni,

25

in foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridum faciam victorisque arma Quirini,
 atque hic undantem bello magnumque fluentem
 Nilum ac navali surgentis aere columnas.

- 30 addam urbes Asiae domitas pulsumque Niphaten
 fidentemque fuga Parthum versisque sagittis
 et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea
 bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
 stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
 35 Assaraci proles demissaeque ab Iove gentis
 nomina Trosque parens et Troiae Cynthius auctor.
 Invidia infelix furias amnemque severum
 Cocyti metuet tortosque Ixionis anguis
 immanemque rotam et non exuperabile saxum.
 40 interea dryadum silvas saltusque sequamur
 intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa.
 te sine nil altum mens incohat: en age, segnis
 rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithaeron
 Taygetique canes domitrixque Epidaurus equorum
 45 et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.
 mox tamen ardentis aecingar dicere pugnas
 Caesaris et nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.

Seu quis Olympicae miratus praemia palmae
 50 pascit equos seu quis fortis ad aratra iuvenco,
 corpora praecipue matrum legat. optima torvae
 forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
 et crurum tenuis a mento palcaria pendent;
 tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
 55 pes etiam; et camuris hirtae sub cornibus aures.
 nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
 aut iuga detractans interdumque aspera cornu
 et faciem tauro propior, quaeque ardua tota
 et gradiens ima verrit vestigia cauda.

- 60 aetas Lucinam iustosque pati hymenacos
 desinit ante decem, post quattuor incipit annos;
 cetera nec feturae habilis nec fortis aratris.
 interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
 solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus

- atque aliam ex alia generando suffice prolem. 65
 optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
 prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus
 et labor, et durae rapit inclementia mortis.
 semper erunt, quarum mutari corpora malis:
 semper enim refice ac, ne post amissa requiras, 70
 anteveni et subolem armento sortire quotannis.
- Nec non et pecori est idem delectus equino.
 tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
 praecipuum iam inde a teneris inpende laborem.
 continuo pecoris generosi pullus in arvis 75
 altius ingreditur et mollia crura reponit;
 primus et ire viam et fluvios temptare minantis
 audet et ignoto sese committere ponti,
 nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix
 argutumque caput, brevis alvus obesaque terga, 80
 luxuriatque toris animosum pectus. honesti
 spadices glaucique, color deterrimus albis
 et gilvo. tum, siqua sonum procul arma dedere,
 stare loco nescit, micat auribus et tremit artus
 collectumque fremens volvit sub naribus ignem. 85
 densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
 at duplex agitur per lumbos spina, cavatque
 tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.
 talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
 Cyllarus et, quorum Grai meminere poetae, 90
 Martis equi biuges et magni currus Achilli;
 talis et ipse iubam cervice effudit equina
 coniugis adventu pernix Saturnus et altum
 Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
- Hunc quoque, ubi aut morbo gravis aut iam segnior annis 95
 deficit, abde domo nec turpi ignosce senectae,
 quamvis saepe fuga versos ille egerit hostes 120
 et patriam Epirum referat fortisque Mycenae
 Neptunisque ipsa deducat origine gentem. 122
 frigidus in Venerem senior, frustra que laborem 97
 ingratum trahit, et siquando ad proelia ventum est,
 ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
 incassum fuit. ergo animos aevumque notabis 100

- praecipue; hinc alias artis prolemque parentum,
 et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
 nonne vides, cum praecipiti certamine campum
 corripuere ruuntque effusi carcere currus,
 105 cum spes arrectae iuvenum, exultantiaque haurit
 corda pavor pulsans? illi instant verbere torto
 et proni dant lora, volat vi fervidus axis;
 iamque humiles, iamque elati sublime videntur
 aera per vacuum ferri atque adsurgere in auras;
 110 nec mora nec requies; at fulvae nimbus harenae
 tollitur, umescunt spumis flatuque sequentum:
 tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
 primus Erichthonius currus et quattuor ausus
 iungere equos rapidusque rotis insistere victor.
 115 frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
 impositi dorso atque equitem docuere sub armis
 insultare solo et gressus glomerare superbos.
 aequus uterque labor, aequae iuvenemque magistri
 exquirunt calidumque animis et cursibus acrem.
 123 His animadversis instant sub tempus et omnis
 impendunt curas denso distendere pingui
 125 quem legere ducem et pecori dixere maritum,
 florentisque secant herbas fluviosque ministrant
 farraque, ne blando nequeat superesse labori
 invalidique patrum referant ieiunia nati.
 ipsa autem macie tenuant armenta volentes,
 130 atque ubi concubitus primos iam nota voluptas
 sollicitat, frondesque negant et fontibus arcent.
 saepe etiam cursu quatiunt et sole fatigant,
 cum graviter tunsis gemit area frugibus et cum
 surgentem ad zephyrum paleae iactantur inanes.
 135 hoc faciunt, nimio ne luxu obtunsior usus
 sit genitali arvo et sulcos oblimet inertis,
 sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.
 Rursus cura patrum cadere et succedere matrum
 incipit. exactis gravidae cum mensibus errant,
 140 non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris,
 non saltu superare viam sit passus et acri
 carpere prata fuga fluviosque innare rapacis.

saltibus in vacuis pascunt et plena secundum
 flumina, muscus ubi et viridissima gramine ripa,
 speluncaeque tegant et saxea procubet umbra. 145
 est lucos Silari circa ilicibusque virentem
 plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
 Romanum est, oestrum Grai vertere vocantes,
 asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
 diffugiunt armenta, furit mugitibus aether 150
 concussus silvaeque et sicci ripa Tanagri.
 hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
 hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
 arcebis gravido pecori, armentaque pasces 155
 sole recens orto aut noctem ducentibus astris.

Post partum cura in vitulos traducitur omnis,
 continuoque notas et nomina gentis inurunt
 et quos aut pecori malint submittere habendo
 aut aris servare sacros aut scindere terram 160
 et campum horrentem fractis invertere glaebis.
 cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
 tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
 iam vitulos hortare viamque insiste domandi,
 dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas. 165
 ac primum laxos tenui de vimine circos
 cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
 servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 iunge pares et coge gradum conferre iuencos;
 atque illis iam saepe rotae ducantur inanes 170
 per terram et summo vestigia pulvere signent;
 post valido nitens sub pondere faginus axis
 instrepat et iunctos temo trahat aereus orbis.
 interea pubi indomitae non gramina tantum
 nec vescas salicum frondes ulvamque palustrem, 175
 sed frumenta manu carpes sata; nec tibi fetae
 more patrum nivea inplebunt mulctraria vaccae,
 sed tota in dulcis consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium turmasque ferocis,
 aut Alpheia rotis praelabi flumina Pisae 180
 et Iovis in luco currus agitare volantis,

- primus equi labor est animos atque arma videre
 bellantum lituosque pati tractuque gementem
 ferre rotam et stabulo frenos audire sonantis;
 185 tum magis atque magis blandis gaudere magistri
 laudibus et plausae sonitum cervicis amare.
 atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
 audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
 invalidus etiamque tremens, etiam inscius aevi.
 190 at tribus exactis ubi quarta accesserit aestas,
 carpere mox gyrum incipiat gradibusque sonare
 compositis sinuetque alterna volumina crurum
 sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
 tum vocet, ac per aperta volans ceu liber habenis
 195 aequora vix summa vestigia ponat harena:
 qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
 incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt
 nubila; tum segetes altae campique natantes
 lenibus horrescunt flabris summacque sonorem
 200 dant silvae longique urgent ad litora fluctus;
 ille volat simul arva fuga, simul aequora verrens.
 hic vel ad Elei metas et maxima campi
 sudabit spatia et spumas aget ore cruentas,
 Belgica vel molli melius feret esseda collo.
 205 tum demum crassa magnum farragine corpus
 crescere iam domitis sinito: namque ante domandum
 ingentis tollent animos prensique negabunt
 verbera lenta pati et duris parere lupatis.
 Sed non ulla magis viris industria firmat,
 210 quam Venerem et caeci stimulos avertere anoris,
 sive boum sive est cui gratior usus equorum.
 atque ideo tauros procul atque in sola relegant
 pascua, post montem oppositum et trans flumina lata,
 aut intus clausos satura ad praesepia servant.
 215 carpit enim viris paulatim uritque videndo
 femina nec nemorum patitur meminisse nec herbae
 dulcibus illa quidem inlecebris, et saepe superbos
 cornibus inter se subigit decernere amantis.
 pascitur in magna Sila formosa iuvenca:
 220 illi alternantes multa vi proelia miscent

vulneribus crebris, lavit ater corpora sanguis,
 versaque in obnixos urgentur cornua vasto
 cum gemitu, reboant silvaeque et longus Olympus.
 nec mos bellantis una stabulare, sed alter
 victus abit longeque ignotis exulat oris, 225
 multa gemens ignominiam plagasque superbi
 victoris, tum quos amisit inultus amores,
 et stabula aspectans regnis excessit avitis.
 ergo omni cura viris exercet et inter
 dura iacet pernix instrato saxa cubili, 230
 frondibus hirsutis et carice pastus acuta,
 et temptat sese atque irasci in cornua discit
 arboris obnixus trunco ventosque lacessit
 ictibus et sparsa ad pugnam proludit harena.
 post ubi collectum robur viresque reffectae, 235
 signa movet praecepsque oblitum fertur in hostem:
 fluctus uti medio coepit cum albescere ponto,
 longius ex altoque sinum trahit, utque volutus
 ad terras immane sonat per saxa, neque ipso
 monte minor procumbit; at ima exaestuatur unda 240
 verticibus nigramque alte subiectat harenam.

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
 et genus aequoreum, pecudes pictaeque volucres
 in furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
 tempore non alio catulorum oblita leaena 245
 saevior erravit campis, nec funera volgo
 tam multa informes ursi stragemque dedere
 per silvas; tum saevus aper, tum pessima tigris;
 heu male tum Libyae solis erratur in agris.
 nonne vides, ut tota tremor pertemptet equorum 250
 corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 ac neque eos iam frena virum neque verbera saeva,
 non scopuli rupesque cavae atque obiecta retardant
 flumina correptosque unda torquentia montes.
 ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus, 255
 et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
 atque hinc atque illinc umeros ad volnera durat.
 quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
 durus amor? nempe abruptis turbata procellis

- 260 nocte natat caeca serus freta; quem super ingens
 porta tonat caeli et scopulis inlisa reclamant
 aequora, nec miseri possunt revocare parentes
 nec moritura super crudeli funere virgo.
 quid lynces Bacchi variae et genus aere luporum
 265 atque canum? quid quae inbelles dant proelia cervi?
 scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
 et mentem Venus ipsa dedit quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumpsere quadrigae.
 illas ducit amor trans Gargara transque sonantem
 270 Ascanium; superant montis et flumina tranant.
 continuoque avidis ubi subdita flamma medullis
 (vere magis, quia vere calor redivit ossibus), illae
 ore omnes versae in zephyrum stant rupibus altis
 exceptantque levis auras et saepe sine ullis
 275 coniugiis vento gravidae (mirabile dictu)
 saxa per et scopulos et depressas convallis
 diffugiunt, non, Eure, tuos, neque solis ad ortus,
 in borean caurumque aut unde nigerrimus auster
 nascitur et pluvio contristat frigore caelum.
 280 hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
 pastores, lentum destillat ab inguine virus,
 hippomanes, quod saepe malae legere novercae
 miscueruntque herbas et non innoxia verba.
 Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
 285 singula dum capti circumvectamur amore.
 hoc satis armentis: superat pars altera curae,
 lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
 hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
 nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
 290 quam sit et angustis hunc addere rebus honorem:
 sed me Parnasi deserta per ardua duleis
 raptat amor; iuvat ire iugis, qua nulla priorum
 Castaliam molli devertitur orbita clivo.
 nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
 295 Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
 carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas,
 et multa duram stipula filicumque manipulis
 sternere subter humum, glacies ne frigida laedat

molle pecus scabiemque ferat turpisque podagras.
 post hinc digressus iubeo frondentia capris 300
 arbuta sufficere et fluvios praebere recentis
 et stabula a ventis hiberno opponerè soli
 ad medium conversa diem, cum frigidus olim
 iam cadit extremoque inrorat aquarius anno.
 haec quoque non cura nobis levioere tuendae, 305
 nec minor usus erit, quamvis Milesia magno
 vellera mutantur Tyrios incocta rubores:
 densior hinc suboles, hinc largi copia lactis;
 quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
 laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310
 nec minus interea barbas incanaque menta
 Cinyphii tondent hirci saetasque comantis
 usum in castrorum et miseris velamina nautis.
 pascuntur vero silvas et summa Lycaei
 horrentisque rubos et amantis ardua dumos; 315
 atque ipsae memores redeunt in tecta suosque
 ducunt et gravido superant vix ubere limen.
 ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
 quo minor est illis curae mortalis egestas,
 avertes victumque feres et virgea laetus 320
 pabula, nec tota claudes faenilia bruma.
 at vero zephyris cum laeta vocantibus aestas
 in saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
 Luciferi primo cum sidere frigida rura
 carpamus, dum mane novum, dum gramina canent, 325
 et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 inde ubi quarta sitim caeli collegerit hora
 et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
 ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
 currentem ilignis potare canalibus undam; 330
 aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
 sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
 ingentis tendat ramos aut sicubi nigrum
 ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra;
 tum tenuis dare rursus aquas et pascere rursus 335
 solis ad occasum, cum frigidus aera vesper
 temperat et saltus reficit iam roscida luna

litoraque alyonem resonant, acalanthida dumi.

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
 340 prosequar et raris habitata mapalia tectis?
 saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem
 pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
 hospitiiis: tantum campi iacet. omnia secum
 armentarius Afer agit, tectumque laremque
 345 armaque Amyclæumque canem Cressamque pharetram;
 non secus ac patriis acer Romanus in armis
 iniusto sub fasce viam cum carpit et hosti
 ante expectatum positus stat in agmine castris.

At non, qua Scythiae gentes Maecotiaque unda,
 350 turbidus et torquens flaventis Hister harenas,
 quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
 illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
 aut herbae campo apparent aut arbore frondes,
 sed iacet aggeribus niveis informis et alto
 355 terra gelu late septemque adsurgit in ulnas.
 semper hiems, semper spirantes frigora cauri.
 tum Sol pallentis haud umquam discutit umbras,
 nec cum invectus equis altum petit aethera, nec cum
 praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
 360 concresecunt subitae currenti in flumine crustae
 undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
 puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris;
 aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
 indutae, caeduntque securibus umida vina,
 365 et totae solidam in glaciem vertere lacunae,
 stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
 interea toto non setius acre ninguit:
 intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 corpora magna bouum, confertoque agmine cervi
 370 torpent mole nova et summis vix cornibus extant.
 hos non inmissis canibus, non cassibus ullis
 puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae,
 sed frustra oppositum trudentes pectore montem
 comminus obruncant ferro graviterque rudentes
 375 caedunt et magno laeti clamore reportant.
 ipsi in defossis specubus secura sub alta

otia agunt terra congestaque robora totasque
advolvere focis ulmos ignique dedere.

hic noctem ludo ducunt et pocula laeti
fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. 380

talis Hyperboreo septem subiecta trioni
gens effrena virum Rhipaeo tunditur euro
et pecudum fulvis velatur corpora saetis.

Si tibi lanitium curae, primum aspera silva,
lappaeque tribolique, absint; fuge pabula laeta, 385
continuoque greges villis lege mollibus albos.

illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
nigra subest udo tantum cui lingua palato,
reice, ne maculis infuscet vellera pullis
nascentum, plenoque alium circumspice campo. 390

munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
in nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
ipse manu salsasque ferat praesepeibus herbas. 395

hinc et amant fluvios magis et magis ubera tendunt
et salis occultum referunt in lacte saporem.

multi etiam excretos prohibent a matribus haedos,
primaque ferratis praefigunt ora capistris.
quod surgente die mulsero horisque diurnis, 400

nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
aut parco sale contingunt hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
velocis Spartaec catulos acremque Molossum 405

pasce sero pingui. numquam custodibus illis
nocturnum stabulis furem incursusque luporum
aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.

saepe etiam cursu timidos agitabis onagros
et canibus leporem, canibus venabere dammas, 410
saepe volutabris pulsos silvestribus apros
latratu turbabis agens montisque per altos
ingentem clamore premeas ad retia cervum.

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum
galbaneoque agitare gravis nidore chelydros. 415

saepe sub inmotis praesepibus aut mala tactu
 vipera delituit caelumque exterrita fugit,
 aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae
 (pestis acerba boum) pecorique adspergere virus
 420 fovit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor,
 tollentemque minas et sibila colla tumentem
 deice: iamque fuga timidum caput abdidit alte,
 cum medii nexus extremaeque agmina caudae
 solvuntur tardosque trahit sinus ultimus orbis.
 425 est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
 squamea convolvens sublato pectore terga
 atque notis longam maculosus grandibus alvum,
 qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus et dum
 vere madent udo terrae ac pluvialibus austris,
 430 stagna colit, ripisque habitans hic piscibus atram
 improbus ingluviem ranisque loquacibus explet;
 postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
 exilit in siccum et flammantia lumina torquens
 saevit agris asperque siti atque exterritus aestu.
 435 nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos
 neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 [cum positis novus exuviis nitidusque iuventa
 volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.]
 440 Morborum quoque te causas et signa docebo.
 turpis ovis temptat scabies, ubi frigidus imber
 altius ad vivum persedit et horrida cano
 bruma gelu, vel cum tonsis inlotus adhaesit
 sudor et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 445 dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
 perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 mersatur missusque secundo defluit anni;
 aut tonsum tristi contingunt corpus amurca
 et spumas miscent argenti et sulphura viva
 450 Idaeasque pices et pinguis unguine ceras
 scillamque elleborosque gravis nigrumque bitumen.
 non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
 quam siquis ferro potuit rescindere summum
 ulceris os: alitur vitium vivitque tegendo,

dum medicas adhibere manus ad volnera pastor 455
 abnegat et meliora deos sedet omnia poscens.
 quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 cum furit atque artus depascitur arida febris,
 profuit incensos aestus avertere et inter
 ima ferire pedis salientem sanguine venam, 460
 Bisaltæ quo more solent acerque Gelonus,
 cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum
 et lac concretum cum sanguine potat equino.
 quam procul aut molli succedere saepius umbræ
 videris aut summas carpentem ignavius herbas 465
 extremamque sequi aut medio procumbere campo
 pascentem et serae solam decedere nocti,
 continuo culpam ferro compesce, prius quam
 dira per incautum serpant contagia volgus.
 non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo, 470
 quam multae pecudum pestes. nec singula morbi
 corpora corripunt, sed tota aestiva repente,
 spemque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
 tum sciat, aerias Alpes et Norica siquis
 castella in tumulis et Iapydis arva Timavi 475
 nunc quoque post tanto videat desertaque regna
 pastorum et longe saltus lateque vacantis.
 Hic quondam morbo caeli miseranda coorta est
 tempestas totoque autumnî incanduit aestu
 et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum, 480
 corruptique lacus, infecit pabula tabo.
 nec via mortis erat simplex, sed ubi ignea venis
 omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 rursus abundabat fluidus liquor omniaque in se
 ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
 saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
 lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
 inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
 aut siquam ferro mactaverat ante sacerdos,
 inde neque impositis ardent altaria fibris 490
 nec responsa potest consultus reddere vates
 ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri
 summaque ieiuna sanie infuscatur harena.

hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis
 495 et dulcis animas plena ad praeseptia reddunt,
 hinc canibus blandis rabies venit et quatit aegros
 tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
 labitur infelix studiorum atque immemor herbae
 victor equus fontisque avertitur et pede terram
 500 crebra ferit; demissae aures, incertus ibidem
 sudor et ille quidem morituris frigidus, aet
 pellis et ad tactum tractanti dura resistit.
 haec ante exitium primis dant signa diebus;
 sin in processu coepit erudescere morbus,
 505 tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto
 spiritus, interdum gemitu gravis, inaque longo
 ilia singultu tendunt, it naribus ater
 sanguis et obsessas fauces premit aspera lingua.
 profuit inserto latices infundere cornu
 510 Lenaeos; ea visa salus morientibus una:
 mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
 ardebant ipsique suos iam morte sub aegra
 (di meliora piis erroremque hostibus illum!)
 discissos nudis laniabant dentibus artus.
 515 ecce autem duro fumans sub vomere taurus
 concidit et mixtum spumis vomit ore cruorem
 extremosque ciet gemitus. it tristis arator,
 maerentem abiungens fraterna morte iuvenum,
 atque opere in medio defixa relinquit aratra.
 520 non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt
 prata movere animum, non qui per saxa volutus
 purior electro campum petit amnis; at ima
 solvuntur latera atque oculos stupor urget inertis
 ad terramque fluit devexo pondere cervix.
 525 quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere terras
 invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
 munera, non illis epulae nocuere repostae:
 frondibus et victu pascuntur simplicis herbae,
 pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
 530 flumina, nec somnos abrumpit cura salubris.
 tempore non alio dicunt regionibus illis
 quaesitas ad sacra boves Iunonis et uris

imparibus ductos alta ad donaria currus.
 ergo aegre rastris terram rimantur et ipsis
 unguibus infodiunt fruges montisque per altos 535
 contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
 non lupus insidias explorat ovilia circum
 nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
 cura domat. timidi danmae cervique fugaces
 nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
 iam maris immensi prolem et genus omne natantum
 litore in extremo ceu naufraga corpora fluctus
 proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
 interit et curvis frustra defensa latebris
 vipera et attoniti squamis adstantibus hydri. 545
 ipsis est aer avibus non aequus et illae
 praecipites alta vitam sub nube relinquunt.
 praeterea iam nec mutari pabula refert,
 quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
 Philyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
 saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris
 pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque
 inque dies avidum surgens caput altius effert.
 balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
 arentesque sonant ripae collesque supini. 555
 iamque catervatim dat stragem atque aggerat ipsis
 in stabulis turpi dilapsa cadavera tabo,
 donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
 nam neque erat coriis usus nec viscera quisquam
 aut undis abolere potest aut vincere flamma. 560
 ne tondere quidem morbo inlueque peresa
 vellera nec telas possunt attingere putris;
 verum etiam in visos siquis temptarat amictus,
 ardentes papulae atque immundus olentia sudor
 membra sequebatur, nec longo deinde moranti 565
 tempore contactos artus sacer ignis edebat.

GEORGICON

LIBER IV.

Protinus aerii mellis caelestia dona
 exequar. hanc etiam, Maecenas, aspice partem.
 admiranda tibi levium spectacula rerum
 magnanimosque duces totiusque ordine gentis
 5 mores et studia et populos et proelia dicam.
 in tenui labor; at tenuis non gloria, siquem
 numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.

Principio sedes apibus statioque petenda,
 quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
 10 ferre domum probibent) neque oves haedique petulei
 floribus insultent aut errans bucula campo
 decutiat rorem et surgentis atterat herbas.
 absint et picti squalentia terga lacerti
 pinguibus a stabulis meropesque aliaeque volucres
 15 et manibus Procne pectus signata cruentis:
 omnia nam late vastant ipsasque volantis
 ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
 at liquidi fontes et stagna virentia musco
 adsint et tenuis fugiens per gramina rivus,
 20 palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret,
 ut, cum prima novi ducent examina reges
 vere suo ludetque favis emissa iuventus,
 vicina invitet decedere ripa calori
 obviaque hospitii teneat frondentibus arbos.
 25 in medium, seu stabit iners seu profluet umor,
 transversas salices et grandia conice saxa,
 pontibus ut crebris possint consistere et alas
 pandere ad aestivum solem, si forte morantis
 sparserit aut praeceps Neptuno inmerserit curus.

haec circum casiae virides et olentia late 30
 serpulla et graviter spirantis copia thymbrae
 floreat inriguumque bibant violaria fontem.
 ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis
 seu lento fuerint alvaria vimine texta,
 angustos habeant aditus: nam frigore mella 35
 cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
 utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
 nequiquam in tectis certatim tenuia cera
 spiramenta linunt fucoque et floribus oras
 explent collectumque haec ipsa ad munera gluten 40
 et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
 saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
 sub terra fovere larem, penitusque repertae
 pumicibusque cavis exesaeque arboris antro.
 tu tamen et levi rimosa cubilia limo 45
 ungue fovens circum et raras superinice frondes.
 neu propius tectis taxum sine, neve rubentis
 ure foco cancos, altae neu crede paludi,
 aut ubi odor caeni gravis aut ubi concava pulsu
 saxa sonant vocisque offensa resultat imago. 50
 Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit
 sub terras caelumque aestiva luce recludit,
 illae continuo saltus silvasque peragrant
 purpureosque metunt flores et flumina libant
 summa leves. hinc nescio qua dulcedine laetae 55
 progeniem nidosque foveat, hinc arte recentes
 excudunt ceras et mella tenacia fingunt.
 hinc ubi iam emissum caveis ad sidera caeli
 nare per aestatem liquidam suspexeris agmen
 obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
 contemplator: aquas dulcis et frondea semper
 tecta petunt. huc tu iussos adsperge sapes,
 trita melisphylla et cerinthae ignobile gramen,
 tinnitusque cie et Matris quate cymbala circum:
 ipsae consident medicatis sedibus, ipsae 65
 intima more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint (nam saepe duobus
 regibus incessit magno discordia motu;

continuoque animos volgi et trepidantia bello
 70 corda licet longe praesciscere; namque morantis
 Martius ille aeris rauci canor increpat et vox
 auditur fractos sonitus imitata tubarum;
 tum trepidae inter se coeunt pinnisque coruscant
 spiculaque exacuunt rostris aptantque lacertos
 75 et circa regem atque ipsa ad praetoria densae
 miscentur magnisque vocant clamoribus hostem):
 ergo ubi ver nactae sudum camposque patentis,
 erumpunt portis: concurritur, aethere in alto
 fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem
 80 praecipitesque cadunt; non densior aere grando,
 nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
 ipsi per medias acies insignibus alis
 ingentis animos angusto in pectore versant,
 usque adeo obnixa non cedere, dum gravis aut hos
 85 aut hos versa fuga victor dare terga subegit.
 hi motus animorum atque haec certamina tanta
 pulveris exigui iactu compressa quiescunt.

Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
 deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
 90 dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
 alter erit maculis auro squalentibus ardens.
 nam duo sunt genera: hic melior, insignis et ore
 et rutilus clarus squamis; ille horridus alter
 desidia latamque trahens inglorius alvum.
 95 ut binae regum facies, ita corpora plebis.
 namque aliae turpes horrent, ceu pulvere ab alto
 cum venit et sicco terram sputat ore viator
 aridus; elucent aliae et fulgore coruscant
 ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
 100 haec potior suboles, hinc caeli tempore certo
 dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
 et liquida et durum Bacchi domitura saporem.

At cum incerta volant caeloque examina ludunt
 contemnuntque favos et frigida tecta relinquunt,
 105 instabilis animos ludo prohibebis inani.
 nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
 eripe; non illis quisquam cunctantibus altum

ire iter aut castris audebit vellere signa.
 invitent croceis halantes floribus horti
 et custos furum atque avium cum falce saligna 110
 Hellespontiaci servet tutela Priapi.
 ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
 tecta serat late circum, cui talia curae;
 ipse labore manum duro terat, ipse feracis
 figat humo plantas et amicos inriget imbris. 115
 Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
 vela traham et terris festinem advertere proram,
 forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
 ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti,
 quoque modo potis gauderent intiba rivis 120
 et virides apio ripae, tortusque per herbam
 cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
 narcissum aut flexi tacuissem vimen acanthi
 pallentisque hederas et amantis litora myrtos.
 namque sub Oebaliae memini me turribus arcis, 125
 qua niger unectat flaventia culta Galaesus,
 Corycium vidisse senem, cui pauca relict
 iugera ruris erant, nec fertilis illa iuven
 nec pecori opportuna seges nec commoda Baccho:
 hic rarum tamen in dumis holus albaque circum 130
 lilia verbenasque premens vescumque papaver
 regum aequabat opes animis seraque revertens
 nocte domum dapibus mensas onerabat inemptis.
 primus vere rosam atque autumn
 carpere poma, et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa 135
 rumperet et glacie cursus frenaret aquarum,
 ille comam mollis iam tondebat hyacinthi
 aestatem increpitans seram zephyrosque morantis.
 ergo apibus fetis idem atque examine multo
 primus abundare et spumantia cogere pressis 140
 mella favis; illi tiliae atque uberima pinus,
 quotque in flore novo pomis se fertilis arbor
 induerat, totidem autumn
 matura tenebat. ille etiam seras in versum distulit ulmos
 eduramque pirum et spinos iam pruna ferentis 145
 iamque ministrantem platanum potantibus umbras.

verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.

- Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
150 addidit expediam, pro qua mercede canoros
Curetum sonitus crepitantiaque acra secutae
Dictaeo caeli regem pavere sub antro.
solae communis natos, consortia tecta
urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevum,
155 et patriam solae et certos novere penatis,
venturaeque hiemis memores aestate laborem
experiuntur et in medium quaesita reponunt.
namque aliae victu invigilant et foedere pacto
exercentur agris; pars intra saepta domorum
160 narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten
prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
educunt fetus; aliae purissima mella
stipant et liquido distendunt nectare cellas;
165 sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti,
inque vicem speculantur aquas et nubila caeli
aut onera accipiunt venientum aut agmine facto
ignavum fucos pecus a praesepibus arcant.
fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
170 ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
cum properant, alii taurinis follibus auras
accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
acra laeu; gemit inpositis incudibus Aetna;
illi inter sese magna vi bracchia tollunt
175 in numerum versantque tenaci forcipe ferrum:
non aliter, si parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi
munere quamque suo. grandaevus oppida curae
et munire favos et daedala fingere tecta.
180 at fessae multa referunt se nocte minores,
crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim
et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.
203 saepe etiam duris errando in cotibus alas
204 attrivere ultroque animam sub fesse dederit:

tantus amor florum et generandi gloria mellis. 205
 omnibus una quies operum, labor omnibus unus:
 mane ruunt portis; nusquam mora; rursus easdem 185
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
 fit sonitus mussantque oras et limina circum.
 post ubi iam thalamis se composuere, siletur
 in noctem fessosque sopor suus occupat artus. 190
 nec vero a stabulis pluvia inpendente recedunt
 longius aut credunt caelo adventantibus euris,
 sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur
 excursusque brevis temptant et saepe lapillos,
 ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 tollunt, his sese per inania nubila librant.
 illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 quod neque concubitu indulgent nec corpora segnes
 in Venerem solvunt aut fetus nixibus edunt,
 verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis 200
 ore legunt, ipsae regem parvosque Quirites
 sufficiunt aulasque et cerea regna refingunt.
 ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi 206
 excipiat (neque enim plus septima ducitur aestas),
 at genus immortale manet multosque per annos
 stat fortuna domus et avi numerantur avorum.
 praeterea regem non sic Aegyptos et ingens 210
 Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
 observant. rege incolumi mens omnibus una est;
 amisso rupere fidem constructaque mella
 diripuere ipsae et crates solvere favorum.
 ille operum custos, illum admirantur et omnes 215
 circumstant fremitu denso stipantque frequentes
 et saepe attollunt umeris et corpora bello
 obiectant pulchramque petunt per vulnera mortem.
 His quidam signis atque haec exempla secuti
 esse apibus partem divinae mentis et haustus 220
 aetherios dixere; deum namque ire per omnia,
 terrasque tractusque maris caelumque profundum;
 hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;

225 scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
omnia nec morti esse locum, sed viva volare
sideris in numerum atque alto succedere caelo.

Siquando sedem augustam servataque mella
thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum
230 ora fove fumosque manu praetende sequacis.
bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis,
Taygete simul os terris ostendit honestum
plias et Oceani spretos pede reppulit amnis,
aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
235 tristior hibernas caelo descendit in undas.
illis ira modum supra est, laesaeque venenum
morsibus inspirant et spicula caeca relinquunt
adfixae venis animasque in vulnere ponunt.

248 quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
249 incumbunt generis lapsi sarcire ruinas
250 complebuntque foros et floribus horrea textent.
sin duram metues hiemem parcesque futuro
240 contusosque animos et res miserabere fractas,
at suffire thymo cerasque recidere inanis
quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
stelio et lucifugis congesta cubilia blattis
immunisque sedens aliena ad pabula fucus;
245 aut asper crabro imparibus se inmiscuit armis,
aut dirum tiniae genus, aut invisae Minervae
laxos in foribus suspendit aranea casses.

251 Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
vita tulit, tristi languent corpora morbo —
quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
continuo est aegris alius color; horrida voltum
255 deformat macies; tum corpora luce carentum
exportant tectis et tristia funera ducunt;
aut illae pedibus conexae ad limina pendent,
aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
ignavaeque fame et contracto frigore pigrae
260 (tum sonus auditur gravior tractimque susurrant,
frigidus ut quondam silvis innummurat auster,
ut mare sollicitum stridit refluentibus undis,
aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis):

hic iam galbaneos suadebo incendere odores
 mellaque harundineis inferre canalibus, ultro 265
 hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
 proderit et tunsum gallae admiscere saporem
 arentisque rosas aut igni pinguia multo
 defruta vel psithia passos de vite racemos
 Cecropiumque thymum et grave olentia centaurea. 270
 est etiam flos in pratis, cui nomen amello
 fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;
 namque uno ingentem tollit de caespite silvam,
 aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
 funduntur, violae subluet purpura nigrae; 275
 saepe deum nexis ornatae torquibus arae;
 asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
 pastores et curva legunt prope flumina Mellae:
 huius odorato radices incoque Baccho
 pabulaque in foribus plenis adpone canistris. 280
 Sed siquem proles subito defecerit omnis
 nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit,
 tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
 pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvenicis
 insiacerus apes tulerit cruor. altius omnem 285
 expediam prima repetens ab origine famam.
 nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
 accolit effuso stagnantem flumine Nilum
 et circum pictis vehitur sua rura phaselis,
 quaque pharetratae vicinia Persidis urget 290
 et viridem Aegyptum nigra fecundat harena
 et diversa ruens septem discurrit in ora
 usque coloratis amnis devexus ab Indis,
 omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
 exiguus primum atque ipsos contractus in usus 295
 eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
 parietibusque premunt artis et quattuor addunt,
 quattuor a ventis obliqua luce fenestras.
 tum vitulus bima curvans iam cornua fronte
 quaeritur: huic geminae nares et spiritus oris 300
 multa reluctanti obstruitur plagisque perempto
 tunsam per integram solvuntur viscera pellem.

- sic positum in clauso linquunt et ramea costis
 subiciunt fragmenta, thymum casiasque recentis.
 305 hoc geritur zephyris primum impellentibus undas,
 ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
 garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 interea teneris tepefactus in ossibus umor
 aestuat et visenda modis animalia miris,
 310 trunca pedum primo, mox et stridentia pinnis,
 miscentur tenuemque magis magis aera carpunt,
 donec ut aestivis effusus nubibus imber
 erupere aut ut nervo pulsante sagittae,
 prima leves ineunt siquando proelia Parthi.
 315 Quis deus hanc, musae, quis nobis extudit artem?
 unde nova ingressus hominum experientia cepit?
 pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,
 amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
 tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
 320 multa querens atque hac adfatus voce parentem:
 ‘mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
 ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum
 (si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo)
 invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
 325 pulsus amor? quid me caelum sperare iubebas?
 en etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
 quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
 omnia temptanti extuderat, te matre relinquo.
 quin age et ipsa manu felicis erue silvas,
 330 fer stabulis inimicum ignem atque interfice messes,
 ure sata et validam in vitis molire bipennem,
 tanta meae si te ceperunt taedia laudis.’
 at mater sonitum thalamo sub fluminis alti
 sensit. eam circum Milesia vellera nymphae
 335 carpebant, hyali saturo fucata colore,
 Drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque,
 caesariem effusae nitidam per candida colla,
 Cydippeque et flava Lycorias, altera virgo,
 altera tum primos Lucinae experta labores,
 340 Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
 ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae,

atque Ephyre atque Opis et Asia Deiopea
 et tandem positis velox Arethusa sagittis.
 inter quas curam Clymene narrabat inanem
 Volcani Martisque dolos et dulcia furta, 345
 aque Chao densos divom numerabat amores.
 carmine quo captae dum fusis mollia pensa
 devolvunt, iterum maternas impulit auris
 luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes
 obstipuere; sed ante alias Arethusa sorores 350
 prospiciens summa flavum caput extulit unda
 et procul: 'o gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
 tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam
 stat lacrimans et te crudelem nomine dicit.' 355
 huic percussa nova mentem formidine mater
 'duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
 tangere' ait: simul alta iubet discedere late
 flumina, qua iuvenis gressus inferret. at illum
 curvata in montis faciem circumstetit unda 360
 accepitque sinu vasto misitque sub annum.
 iamque domum mirans genetricis et umida regna
 speluncisque lacus clausos lucosque sonantis
 ibat et ingenti motu stupefactus aquarum
 omnia sub magna labentia flumina terra 365
 spectabat diversa locis, Phasimque Lycumque
 et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus
 saxosusque sonans Hypanis Mysusque Caicus, 369
 unde pater Tiberinus et unde Aniena fluenta 368
 et gemina auratus taurino cornua voltu 370
 Eridanus, quo non alius per pinguia culta
 in mare purpureum violentior effluit amnis.
 postquam est in thalami pendentia pumice tecta
 perventum et nati fletus cognovit inanis
 Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontis 375
 germanae tonsisque ferunt mantelia villis,
 pars epulis onerant mensas et plena reponunt
 pocula, Panchaeis adolescentum ignibus arae,
 et mater 'cape Maeonii carchesia Bacchi:
 Oceano libemus' ait: simul ipsa precatur 380

Oceanumque patrem rerum nymphasque sorores,
centum quae silvas, centum quae flumina servant.
ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam,
ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit.

- 385 omine quo firmans animum sic incipit ipsa:
'est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
caeruleus Proteus, magnum qui piscibus acquir
et iuncto bipedum curru metitur equorum.
hic nunc Emathiae portus patriamque revisit
- 390 Pallenen; hunc et nymphae venerantur et ipse
grandaevus Nereus; novit namque omnia vates,
quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur;
quippe ita Neptuno visum est, immania cuius
armenta et turpis pascit sub gurgite phocas:
- 395 hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
expediat morbi causam eventusque secundet.
nam sine vi non ulla dabit praecepta neque illum
orando flectes; vim duram et vincula capto
tende; doli circum haec demum frangentur inanes.
- 400 ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus,
cum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbra est,
in secreta senis ducam, quo fessus ab undis
se recipit, facile ut somno adgrediare iacentem.
verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis,
- 405 tum variae eludent species atque ora ferarum.
fiet enim subito sus horridus atraque tigris
squamosusque draco et fulva cervice leaena,
aut acrem flammae sonitum dabit atque ita vinclis
excidet, aut in aquas tenuis dilapsus abibit.
- 410 sed quanto ille magis formas se vertet in omnis
tam tu, nate, magis contende tenacia vincla,
donec talis erit mutato corpore, qualem
videris, incepto tegeter cum lumina somno.'
haec ait et liquidum ambrosiae diffundit odorem,
- 415 quo totum nati corpus perduxit; at illi
dulcis compositis spiravit crinibus aura
atque habilis membris venit vigor. est specus ingens
exesi latere in montis, quo plurima vento
cogitur inque sinus scindit sese unda reductos,

deprensus olim statio tutissima nautis; 420
 intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
 hic iuvenem in latebris aversum a lumine nymphea
 collocat, ipsa procul nebulis obscura resistit.
 iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos
 ardebat caelo et medium sol igneus orbem 425
 hauserat, arebant herbae et cava flumina siccis
 faucibus ad limum radii tepefacta coquebant,
 cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 ibat: eum vasti circum gens umida ponti
 exultans rorem late dispergit amarum. 430
 sternunt se somno diversae in litore phocae;
 ipse velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit
 auditisque lupos acuunt balatibus agni,
 considit scopulo medius numerumque recenset. 435
 cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas,
 vix defessa senem passus componere membra
 cum clamore ruit magno manicisque iacentem
 occupat. ille suae contra non inmemor artis
 omnia transformat sese in miracula rerum, 440
 ignemque horribilemque feram fluviumque liquentem.
 verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
 in sese redit atque hominis tandem ore locutus
 'nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras
 iussit adire domos, quidve hinc petis?' inquit. at ille 445
 'scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quicquam;
 sed tu desine velle. deum praecepta secuti
 venimus hinc lapsis quaesitum oracula rebus.'
 tantum effatus. ad haec vates vi denique multa
 ardentis oculos intorsit lumine glauco 450
 et graviter frendens sic fatis ora resolvit.
 'non te nullius exercent nuninis irae:
 magna luis commissa; tibi has miserabilis Orpheus
 haudquaquam ob meritum poenas, ni fata resistant,
 suscitatur et rapta graviter pro coniuge saevit. 455
 illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
 inmanem ante pedes hydram moritura puella
 servantem ripas alta non vidit in herba.

- at chorus aequalis dryadum clamore supremos
 460 inplerunt montis, flerunt Rhodopeiae arces
 altaque Pangaea et Rhesi Mavortia tellus
 atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia.
 ipse cava solans aegrum testudine amorem
 te, dulcis coniunx, te solo in litore secum,
 465 te veniente die, te decedente canebat.
 Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 et caligantem nigra formidine lucum
 ingressus manisque adiit regemque tremendum
 nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
 470 at cantu commotae Erebi de sedibus imis
 umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
 quam multa in foliis avium se milia condunt,
 Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
 matres atque viri defunctaque corpora vita
 475 magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae
 impositique rogis iuvenes ante ora parentum;
 quos circum limus niger et deformis harundo
 Cocyti tarda que palus inamabilis unda
 alligat et noviens Styx interfusa coerces.
 480 quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
 Tartara caeruleosque implexae crinibus angues
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 atque Ixionii vento rota constitit orbis.
 ianque pedem referens casus evaserat omnis
 485 redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
 pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem),
 cum subita incautum dementia cepit amantem,
 ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes:
 restitit Eurydicenque suam iam luce sub ipsa
 490 immemor heu victusque animi respexit. ibi omnis
 effusus labor atque inmitis rupta tyranni
 foedera terque fragor stagnis auditus Avernis.
 illa 'quis et me' inquit 'miseram et te perdidit, Orpheu,
 quis tantus furor? en iterum crudelia retro
 495 fata vocant conditque natantia lumina somnus.
 iamque vale: feror ingenti circumdata nocte
 invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas.'

dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 commixtus tenuis, fugit diversa, neque illum
 prensantem nequiquam umbras et multa volentem 500
 dicere praeterea vidit, nec portitor Orci
 amplius obiectam passus transire paludem.
 quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?
 quo fletu manis, qua numina voce moveret?
 illa quidem Stygia nabat iam frigida cumba. 505
 septem illum totos perhibent ex ordine menses
 rupe sub aerea deserti ad Strymonis undam
 flevisse et gelidis haec evolvisse sub antris,
 mulcentem tigris et agentem carmine quercus,
 qualis populea maerens philomela sub umbra 510
 amissos queritur fetus, quos durus arator
 observans nido inplumis detraxit; at illa
 flet noctem ramoque sedens miserabile carmen
 integrat et maestis late loca questibus implet.
 nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei. 515
 solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
 arvaque Rhipaeis numquam viduata pruinis
 lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
 dona querens; spretae Ciconum quo munere matres
 inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi 520
 discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
 tum quoque marmorea caput a cervice revulsum
 gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
 volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
 ah miseram Eurydicen anima fugiente vocabat, 525
 Eurydicen toto referebant flumine ripae.
 haec Proteus, et se iactu dedit aequor in altum,
 quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
 At non Cyrene; namque ultro adfata timentem:
 'nate, licet tristis animo deponere curas. 530
 haec omnis morbi causa, hinc miserabile nymphae,
 cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
 exitium misere apibus. tu munera supplex
 tende petens pacem et facilis venerare napaeas;
 namque dabunt veniam votis irasque remittent. 535
 sed modus orandi qui sit prius ordine dicam.

quattuor eximios praestanti corpore tauros,
 qui tibi nunc viridis depascunt summa Lynci,
 delige et intacta totidem cervice iuvenas.

540 quattuor his aras alta ad delubra dearum
 constitue et sacrum iugulis demitte cruorem
 corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
 post ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
 inferias Orphei Lethaea papavera mittes
 545 et nigram mactabis ovem lucumque revisens
 placatam Eurydicen vitula venerabere caesa.
 haud mora: continuo matris praecepta facessit;

ad delubra venit, monstratas excitat aras,
 quattuor eximios praestanti corpore tauros
 550 ducit et intacta totidem cervice iuvenas.
 post ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
 inferias Orphei mittit lucumque revisit.
 hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
 aspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
 555 stridere apes utero et ruptis effervere costis
 immensasque trahi nubes iamque arbore summa
 confluere et lentis uvam demittere ramis.

Haec super arborum cultu pecorumque canebam
 et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum
 560 fulminat Euphraten bello victorque volentis
 per populos dat iura viamque adfectat Olympo.
 illo Vergilium me tempore dulcis alebat
 Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
 carmina qui lusi pastorum audaxque iuventa,
 565 Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBRI XII.

AENEIDOS

LIBER I.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lavinaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem 5
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
inpulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli:
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam 15
posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse,
si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces; 20
hinc populum late regem belloque superbum
venturum excidio Libyae: sic volvere parcas.
id metuens veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
necdum etiam causae irarum saevique dolores 25

exciderant animo; manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae
et genus invisum et rapti Ganymedis honores:
his accensa super iactatos aequore toto

30 Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant acti fati maria omnia circum.
tantae molis erat Romanam condere gentem.

Vix e conspectu Siculae telluris in altum
35 vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
cum Iuno, aeternum servans sub pectore vulnus,
haec secum: 'mene incepto desistere victam
nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
quippe vetor fati. Pallasne exurere classem

40 Argivum atque ipsos potuit submergere ponto
unius ob noxam, et furias Aiaceis Oilei?

ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem
disiecitque rates evertitque aequora ventis,
illum expirantem transfixo pectore flammas

45 turbine corripuit scopuloque infixit acuto:
ast ego, quae divum incedo regina, Iovisque
et soror et coniunx, una cum gente tot annos
bella gero. et quisquam numen Iunonis adorat
praeterea aut supplex aris imponet honorem?'

50 Talia flammato secum dea corde volutans
nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. hic vasto rex Aeolus antro
luctantes ventos tempestatesque sonoras
imperio premit ac vinclis et carcere frenat.

55 illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
sceptrata tenens mollitque animos et temperat iras.
ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
quippe ferant rapidi secum verrantque per auras:

60 sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
hoc metuens, molemque et montes insuper altos
imposuit regemque dedit, qui foedere certo
et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:

‘Aeole, namque tibi divum pater atque hominum rex 65
 et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
 gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
 Ilium in Italiam portans victosque penates:
 incute vim ventis submersasque obrue puppes,
 aut age diversos et disice corpora ponto. 70

sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae:
 quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
 conubio iungam stabili propriamque dicabo,
 omnis ut tecum meritis pro talibus annos
 exigat et pulchra faciat te prole parentem.’ 75

Aeolus haec contra: ‘tuus, o regina, quid optes,
 explorare labor, mihi iussa capessere fas est.
 tu mihi quodcumque hoc regni, tu scepra Iovemque
 concilias, tu das epulis accumbere divum
 nimborumque facis tempestatumque potentem.’ 80

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
 impulit in latus, ac venti velut agmine facto,
 qua data porta, ruunt et terras turbine perflant;
 incubuere mari totumque a sedibus imis

una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
 Africus et vastos volvunt ad litora fluctus;
 insequitur clamorque virum stridorque rudentum;
 eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra,
 intonuere poli et crebris micat ignibus aether 90
 praesentemque viris intentant omnia mortem.

extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
 ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia voce refert: ‘o terque quaterque beati,
 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
 contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
 Tydide, mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra?
 saevus ubi Aeacidæ telo iacet Hector, ubi ingens
 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis 100
 scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.’

Talia iactanti stridens Aquilone procella
 velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.

franguntur remi, tum prora avertit et undis
 105 dat latus, insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet
 (saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras,
 110 dorsum inmane mari summo), tris Eurus ab alto
 in brevia et syrtis urget (miserabile visu)
 inliditque vadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 115 in puppim ferit: excutitur pronusque magister
 volvitur in caput, ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum et rapidus vorat aequore vertex.
 apparent rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 120 iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatī,
 et qua vectus Abas et qua grandaevus Aletes,
 vicit hiems, laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum
 125 emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
 stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
 prospiciens summa placidum caput extulit unda.
 disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
 fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
 130 nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
 Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
 ‘tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
 iam caelum terramque meo sine numine, venti,
 miscere et tantas audetis tollere moles?
 135 quos ego —! sed motos praestat componere fluctus:
 post mihi non simili poena commissa luetis.
 maturate fugam regique haec dicite vestro,
 non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
 sed mihi sorte datum. tenet ille inmania saxa,
 140 vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
 Aeolus et clauso ventorum carcere regnet.’

Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat

- collectasque fugat nubes solemque reducit.
 Cymothoe simul et Triton adnixus acuto
 detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti 145
 et vastas aperit syrtis et temperat aequor
 atque rotis summas levibus perlabitur undas.
 ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
 seditio saevitque animis ignobile vulgus
 iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat; 150
 tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
 ille regit dictis animos et pectora mulcet:
 sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
 prospiciens genitor caeloque investus aperto 155
 flectit equos curruque volans dat lora secundo.
- Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
 contendunt petere et Libyae vertuntur ad oras.
 est in secessu longo locus: insula portum
 efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
 frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
 hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
 in caelum scopuli, quorum sub vertice late
 aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
 desuper horrentique atrum nemus imminet umbra; 165
 fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
 intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
 nympharum domus. hic fessas non vincula navis
 ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
 huc septem Aeneas collectis navibus omni 170
 ex numero subit, ac magno telluris amore
 egressi optata potiuntur Troes harena
 et sale tabentis artus in litore ponunt.
 ac primum silici scintillam excudit Achates
 suscepitque ignem foliis atque arida circum 175
 nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
 tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
 expediunt fessi rerum frugesque receptas
 et torrere parant flammis et frangere saxo.
- Aeneas scopulum interea conscendit et omnem 180
 prospectum late pelago petit, Anthea siquem

iactatum vento videat Phrygiasque biremis,
 aut Capyn aut celsis in puppibus arma Caici.
 navem in conspectu nullam, tris litore cervos
 185 prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur
 a tergo et longum per vallis pascitur agmen.
 constitit hic arcumque manu celerisque sagittas
 corripuit, fidus quae tela gerebat Achates,
 ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
 190 cornibus arboreis, sternit, tum volgus et omnem
 miscet agens telis nemora inter frondea turban;
 nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.
 hinc portum petit et socios partitur in omnis.
 195 vina bonus quae deinde cadis onerarat Aestes
 litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
 dividit et dictis maerentia pectora mulcet.

'O socii (neque enim ignari sumus ante malorum),
 o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 200 vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
 accessis scopulos, vos et Cyclopia saxa
 experti: revocate animos maestumque timorem
 mittite; forsán et haec olim meminisse iuvabit.
 per varios casus, per tot discrimina rerum
 205 tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
 ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
 durate et vosmet rebus servate secundis.'

Talia voce refert eurusque ingentibus aeger
 spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 210 illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
 tergora deripiunt costis et viscera nudant,
 pars in frusta secant veribusque trementia figunt,
 litore aena locant alii flammasque ministrant.
 tum victu revocant vires fusique per herbam
 215 implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
 postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
 amissos longo socios sermone requirunt,
 spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
 sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
 220 praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,

nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
dispiciens mare velivolum terrasque iacentis
litoraue et latos populos, sic vertice caeli 225
constitit et Libyae defixit lumina regnis.

atque illum talis iactantem pectore curas
tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
adloquitur Venus. 'o qui res hominumque deumque 230
aeternis regis imperiis et fulmine terres,

quid meus Aeneas in te committere tantum,
quid Troes potuere, quibus tot funera passis
cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?

certe hinc Romanos olim volventibus annis,
hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri, 235

qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
solabar, fatis contraria fata rependens:

nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?

Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
regna Liburnorum et fontem superare Timavi, 245
unde per ora novem vasto cum murmure montis

it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit

Teucrorum et genti nomen dedit armaque fixit
Troia, nunc placida compostus pace quiescit:

nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem, 250
navibus (infandum!) amissis unius ob iram

prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
hic pietatis honos? sic nos in sceptris reponis?'

Olli subridens hominum sator atque deorum
vultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255

oscula libavit natae, dehinc talia fatur:

'parce metu, Cytherea: manent inmota tuorum
fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
moenia sublimemque feres ad sidera caeli

- 260 magnanimum Aenean, neque me sententia vertit.
 hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
 longius et volvens fatorum arcana movebo)
 bellum ingens geret Italia populosque feroces
 contundet moresque viris et moenia ponet,
- 265 tertia dum Latio regnantem viderit aestas
 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
 triginta magnos volvendis mensibus orbis
- 270 imperio explebit regnumque ab sede Lavini
 transferet et longam multa vi muniet Albam.
 hic iam ter centum totos regnabitur annos
 gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
- 275 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
 Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
 moenia Romanosque suo de nomine dicet.
 his ego nec metas rerum nec tempora pono;
 imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
- 280 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
 consilia in melius referet mecumque fovebit
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
 cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
- 285 servitio premet ac victis dominabitur Argis.
 nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 imperium Oceano, famam qui terminet astris,
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
- 290 accipies segura; vocabitur hic quoque votis.
 aspera tum positis mitescent saecula bellis;
 cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
 iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
 claudentur Belli portae; Furor impius intus
- 295 saeva sedens super arma et centum vinctus aenis
 post tergum nodis fremet horridus ore cruento.'

Haec ait et Maia genitum demittit ab alto,
 ut terrae utque novae pateant Karthaginis arces

hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
 finibus arceret. volat ille per aera magnum 300
 remigio alarum ac Libyae citus adstitit oris.
 et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
 corda volente deo; in primis regina quietum
 accipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem plurima volvens, 305
 ut primum lux alma data est, exire locosque
 explorare novos, quas vento accesserit oras,
 qui teneant (nam inculta videt), hominesne feraene,
 quaerere constituit sociisque exacta referre.

classem in convexo nemorum sub rupe cavata 310
 arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
 occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
 bina manu lato crispans hastilia ferro.

cui mater media sese tulit obvia silva,
 virginis os habitumque gerens et virginis arma, 315
 Spartanae vel qualis equos Threissa fatigat
 Harpalyce volucremque fuga praevertitur Hebrum.
 namque umeris de moreabilem suspenderit arcum
 venatrix dederatque comam diffundere ventis,
 nuda genu nodoque sinus collecta fluentis. 320

ac prior 'heus' inquit 'iuvenes, monstrate, mearum
 vidistis siquam hic errantem forte sororum,
 succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
 aut spumantis apri cursum clamore prementem.'

Sic Venus, et Veneris contra sic filius orsus: 325
 'nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
 o — quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus
 mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe;
 an Phoebi soror? an nympharum sanguinis una?
 sis felix nostrumque leves, quaecumque, laborem, 330
 et quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
 iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
 erramus, vento huc vastis et fluctibus acti:
 multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.'

Tum Venus: 'haud equidem tali me dignor honore: 335
 virginibus Tyriis mos est gestare pharetram
 purpureoque alte suras vincire cothurno.

- Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
 sed fines Libyci, genus intractabile bello.
- 340 imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
 germanum fugiens. longa est iniuria, longae
 ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
 huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri
 Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
- 345 cui pater intactam dederat primisque iugarat
 omnibus. sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.
 quos inter medius venit furor. ille Sychaeum
 impius ante aras atque auri caecus amore
- 350 clam ferro incautum superat, securus amorum
 germanae; factumque diu celavit et aegram
 multa malus simulans vana spe lusit amantem.
 ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 coniugis; ora modis attollens pallida miris
- 355 crudelis aras traiectaque pectora ferro
 nudavit caecumque domus scelus omne retexit.
 tum celerare fugam patriaque excedere suadet
 auxiliumque viae veteris tellure recludit
 thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
- 360 his commota fugam Dido sociosque parabat.
 conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
 aut metus acer erat; naves, quae forte paratae,
 corripunt onerantque auro; portantur avari
 Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
- 365 devenere locos, ubi nunc ingentia cernis
 moenia surgentemque novae Karthaginis arcem,
 [mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
 taurino quantum possent circumdare tergo.]
 sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
- 370 quove tenetis iter?' quaerenti talibus ille
 suspirans imoque trahens a pectore vocem:
 'O dea, si prima repetens ab origine pergam,
 et vacet annalis nostrorum audire laborum,
 ante diem clauso componet Vesper Olympo.
- 375 nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
 Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos

forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
 sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates
 classe veho mecum, fama super aethera notus.
 Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo. 380
 bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
 matre dea monstrante viam data fata secutus;
 vix septem convolsae undis euroque supersunt.
 ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus.' nec plura querentem 385
 passa Venus medio sic interfata dolore est:
 'Quisquis es, haud, credo, invisus caelestibus auras
 vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 perge modo atque hinc te reginae ad limina perfer.
 namque tibi reduces socios classemque relatam 390
 nuntio et in tutum versis aquilonibus actam,
 ni frustra augurium vani docuere parentes.
 aspice bis senos laetantis agmine cycnos,
 aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
 turbabat caelo; nunc terras ordine longo 395
 aut capere aut captas iam despectare videntur:
 ut reduces illi ludunt stridentibus alis
 et coetu cinxere polum cantusque dedere,
 haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
 aut portum tenet aut pleno subit ostia velo. 400
 perge modo et, qua te ducit via, dirige gressum.'
 Dixit et avertens rosea cervice refulsit
 ambrosiaequae comae divinum vertice odorem
 spiravere, pedes vestis defluxit ad imos,
 et vera incessu patuit dea. ille ubi matrem 405
 agnovit, tali fugientem est voce secutus:
 'quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
 ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
 non datur ac veras audire et reddere voces?'
 talibus incusat gressumque ad moenia tendit. 410
 at Venus obscuro gradientis aere saepsit
 et multo nebulae circum dea fudit amictu,
 cernere nequis eos neu quis contingere posset
 molirive moram aut veniendi poscere causas.
 ipsa Paphum sublimis abit sedesque revisit 415

lacta suas, ubi templum illi centumque Sabaco
ture calent arae sertisque recentibus halant.

- Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
420 imminet adversasque aspectat desuper arces.
miratur molem Aeneas, magalia quondam,
miratur portas strepitumque et strata viarum.
instant ardentes Tyrii: pars ducere muros
molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
425 pars optare locum tecto et concludere sulco;
[iura magistratusque legunt sanctumque senatum]
hic portus alii effodiunt, hic alta theatri
fundamenta locant alii immanisque columnas
rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris.
430 qualis apes aestate nova per florea rura
exercet sub sole labor, cum gentis adultos
educunt fetus, aut cum liquentia mella
stipant et dulci distendunt nectare cellas,
aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
435 ignavum fucos pecus a praesepibus arcent;
fervet opus redolentque thymo fragrantia mella.
'o fortunati, quorum iam moenia surgunt!'
Aeneas ait et fastigia suspicit urbis.
infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
440 per medios miscetque viris neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
quo primum iactati undis et turbine Poeni
effodere loco signum, quod regia Iuno
monstrarat, caput aeris equi; sic nam fore bello
445 egregiam et facilem victu per saecula gentem.
hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
condebat, donis opulentum et numine divae,
aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
aere trabes, foribus cardo stridebat aenis.
450 hoc primum in luco nova res oblata timorem
leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
ausus et adflictis melius confidere rebus.
namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,

artificumque manus intra se operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillem.
 constitit et lacrimans 'quis iam locus' inquit, 'Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris?' 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi,
 sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
 solve metus: feret haec aliquam tibi fama salutem.'
 sic ait, atque animum pictura pascit inani,
 multa gemens, largoque umectat flumine vultum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus,
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 adgnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, prius quam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 infelix puer atque impar congressus Achilli, 475
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
 per terram et versa pulvis inscribitur hasta.
 interea ad templum non aequae Palladis ibant
 crinibus Iliades passis peplumque ferebant, 480
 suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
 diva solo fixos oculos aversa tenebat.
 ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
 exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
 tum vero ingentem genitum dat pectore ab imo, 485
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
 eoasque acies et nigri Memnonis arma.
 ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exertae cingula mammae,
 bellatrix, audetque viris concurrere virgo,

Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
 495 dum stupet obtutuque haeret defixus in uno,
 regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
 incessit, magna iuvenum stipante caterva.
 qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
 exercet Diana choros, quam mille secutae
 500 hinc atque hinc glomerantur orcaes; illa pharetram
 fert umero gradiensque deas supereminet omnis
 (Latoniae tacitum pertemptant gaudia pectus):
 talis erat Dido, talem se lacta ferebat
 per medios, instans operi regnisque futuris.
 505 tum foribus divae, media testudine templi,
 sacpta armis solioque alte subnixa resedit.
 iura dabat legesque viris, operumque laborem
 partibus acquabat iustis aut sorte trahebat:
 cum subito Aeneas concursu accedere magno
 510 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum
 Teucerorumque alios, ater quos aequore turbo
 dispulerat penitusque alias avexerat oras.
 obstipuit simul ipse, simul percussus Achates
 laetitiaque metuque: avidi coniungere dextras
 515 ardebant, sed res animos incognita turbat.
 dissimulant et nube cava speculantur amicti,
 quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
 quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
 orantes veniam et templum clamore petebant.
 520 Postquam introgressi et coram data copia fandi,
 maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
 ‘o regina, novam cui condere Iuppiter urbem
 iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 525 oramus: prohibe infandos a navibus ignes,
 parce pio generi et propius res aspice nostras.
 non nos aut ferro Libyicos populare penates
 venimus aut raptas ad litora vertere praedas;
 non ea vis animo nec tanta superbia victis.
 530 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae;
 Oenotri coluere viri, nunc fama minores

Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

hic cursus fuit:

cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535

in vada caeca tulit penitusque procacibus austris

perque undas superante salo, perque invia saxa

dispulit; huc pauci vestris adnavimus oris.

quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem

permittit patria? hospitio prohibemur harenae; 540

bella cient primaque vetant consistere terra.

si genus humanum et mortalia temnitis arma,

at sperate deos memores fandi atque nefandi.

rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter

nec pietate fuit nec bello maior et armis. 545

quem si fata virum servant, si vescitur aura

aetheria neque adhuc crudelibus occubat umbris,

non metus, officio nec te certasse priorem

paeniteat. sunt et Siculis regionibus urbes

armaque Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550

quassatam ventis liceat subducere classem

et silvis aptare trabes et stringere remos,

si datur Italiam sociis et rege recepto

tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;

sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrum, 555

pontus habet Libyae nec spes iam restat Iuli,

at freta Sicaniae saltem sedesque paratas,

unde huc advecti, regemque petamus Acesten.'

talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant

Dardanidae. 560

Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:

'solvite corde metum, Teuceri, secludite curas.

res dura et regni novitas me talia cogunt

moliri et late finis custode tueri.

quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem 565

virtutesque virosque aut tanti incendia belli?

non obtunsa adeo gestamus pectora Poeni,

nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.

seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva

sive Erycis finis regemque optatis Acesten, 570

auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.

vultis et his mecum pariter considerare regnis,
 urbem quam statuo vestra est; subducite naves;
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
 575 atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
 adforet Aeneas! equidem per litora certos
 dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
 si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.'

His animum arrecti dictis et fortis Achates
 580 et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
 ardebant. prior Aenean compellat Achates:
 'nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
 omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
 unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
 585 submersum; dictis respondent cetera matris.'
 vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
 scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
 restitit Aeneas claraque in luce refulsit,
 os umerosque deo similis: namque ipsa decoram
 590 caesariem nato genetrix lumenque iuventae
 purpureum et laetos oculis adflarat honores;
 quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
 argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
 tum sic reginam adloquitur cunctisque repente
 595 inprovisus ait: 'coram, quem quaeritis, adsum
 Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
 o sola infandos Troiae miserata labores,
 quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
 600 urbe, domo socias, grates persolvere dignas
 non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
 gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 di tibi, siqua pios respectant numina, siquid
 usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
 605 praemia digna ferant. quae te tam laeta tulerunt
 saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 in freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
 610 quae me cumque vocant terrae.' sic fatus amicum

Ilioea petit dextra laevaue Serestum,
post alios, [fortemque Gyan fortemque Cloanthum.]

Obstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:

‘quis te, nate dea, per tanta pericula casus
insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris? 615

tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
atque equidem Teucrum memini Sidona venire
finibus expulsum patriis, nova regna petentem 620

auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
vastabat Cyprum et victor dicione tenebat.

tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.

ipse hostis Teucros insigni laude ferebat
seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat. 625

quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
me quoque per multos similis fortuna labores

iacatam hac demum voluit consistere terra.
non ignara mali miseris succurrere disco.’ 630

sic memorat; simul Aenean in regia ducit
tectis, simul divum templis indicit honorem.

nec minus interea sociis ad litora mittit
viginti tauros, magnorum horrentia centum

terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,
munera laetitiamque dii. 635

at domus interior regali splendida luxu
instruitur mediisque parant convivia tectis:

arte laboratae vestes ostroque superbo,
ingens argentum mensis, caelataque in auro 640

fortia facta patrum, series longissima rerum
per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
passus amor) rapidum ad navis praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec ipsumque ad moenia ducat: 645

omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,

ferre iubet, pallam signis auroque rigentem
et circumtextum croceo velamen acantho,

650 ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconcessosque hymenacos,
extulerat, matris Ladae mirabile donum;
praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
maxima natarum Priami, colloque monile

655 bacatum et duplicem gemmis auroque coronam.
haec celerans iter ad navis tendebat Achates.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
pro dulci Ascanio veniat donisque furentem
660 incendat reginam atque ossibus implicet ignem:
quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis,
urit atrox Iuno et sub noctem cura recursat.
ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:

‘nate, meae vires, mea magna potentia solus,
665 nate, patris summi qui tela Typhoëa temnis,
ad te confugio et supplex tua numina posco.
frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.

670 nunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur
vocibus, et vereor, quo se Iunonia vertant
hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
quocirca capere ante dolis et cingere flamma
reginam meditor, nequo se numine mutet,
675 sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
dona ferens pelago et flammis restantia Troiae:

680 hunc ego sopitum somno super alta Cythera
aut super Idalium sacrata sede recondam,
nequa scire dolos mediusve occurrere possit.
tu faciem illius noctem non amplius unam
falle dolo et notos pueri puer induc vultus,

685 ut, cum te gremio accipiet lactissima Dido
regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
occultum inspires ignem fallasque veneno.’

Paret Amor dictis carae genetricis et alas
 exuit et gressu gaudens incedit Iuli. 690
 at Venus Ascanio placidam per membra quietem
 inrigat et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
 floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
 iamque ibat dicto parens et dona Cupido 695
 regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
 cum venit, aulaeis iam se regina superbis
 aurea composuit sponda medianque locavit,
 iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
 conveniunt stratoque super discumbitur ostro. 700
 dant manibus famuli lymphas Cereremque canistris
 expediunt tonsisque ferunt mantelia villis.
 quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
 cura penum struere et flammis adolere penates,
 centum aliae totidemque pares aetate ministri, 705
 qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
 nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 convenere, toris iussi discumbere pictis.
 mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum
 flagrantisque dei vultus simulataque verba 710
 [pallamque et pictum croceo velamen acantho.]
 praecipue infelix, pesti devota futurae,
 expleri mentem nequit ardescitque tuendo
 Phoenissa et pariter puero donisque movetur.
 ille ubi complexu Aeneae colloque pependit 715
 et magnum falsi inplevit genitoris amorem,
 reginam petit. haec oculis, haec pectore toto
 haeret et interdum gremio fovet, inscia Dido,
 insidat quantus miserae deus. at memor ille
 matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum 720
 incipit et vivo temptat praevertere amore
 iam pridem resides animos desuetaque corda.
 Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
 crateras magnos statuunt et vina coronant.
 fit strepitus tectis vocemque per ampla volutant 725
 atria; dependent lychni laquearibus aureis
 incensi et noctem flammis funalia vincunt.

hic regina gravem gemmis auroque poposcit
 implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
 730 a Belo soliti; tum facta silentia tectis.
 'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,
 hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
 esse velis nostrosque huius meminisse minores.
 adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno;
 735 et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes.'
 dixit et in mensam laticum libavit honorem
 primaque, libato, summo tenuis attigit ore;
 tum Bitiae dedit increpitans; ille inpiger hausit
 spumantem pateram et pleno se proluit auro;
 740 post alii proceres. cithara crinitus Iopas
 personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
 hic canit errantem lunam solisque labores,
 unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes,
 [arcturum pluviasque hyadas geminosque triones],
 745 quid tantum Oceano properent se tingere soles
 hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
 nec non et vario noctem sermone trahebat
 infelix Dido longumque bibebat amorem,
 750 multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;
 nunc quibus Aurorae venisset filius armis,
 nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles.
 'immo age et a prima die, hospes, origine nobis
 insidias' inquit 'Danaum casusque tuorum
 755 erroresque tuos: nam te iam septima portat
 omnibus errantem terris et fluctibus aestas.'

AENEIDOS

LIBER II.

Conticuere omnes intentique ora tenebant.
 inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
 'infandum, regina, iubes renovare dolorem,
 Troianas ut opes et lamentabile regnum
 eruerint Danaï, quaeque ipse miserrima vidi 5
 et quorum pars magna fui. quis talia fando
 Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
 temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
 praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
 sed si tantus amor casus cognoscere nostros 10
 et breviter Troiae supremum audire laborem,
 quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
 incipiam. fracti bello fatisque repulsi
 ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
 instar montis equum divina Palladis arte 15
 aedificant sectaque intexunt abiete costas:
 votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
 huc delecta virum sortiti corpora furtim
 includunt caeco lateri penitusque cavernas
 ingentis utrumque armato milite complent. 20
 Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
 nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
 huc se provecti deserto in litore condunt.
 nos abiisse rati et vento petiisse Mycenae. 25
 ergo omnis longo solvit se Teucra luctu.
 panduntur portae, iuvat ire et Dorica castra
 desertosque videre locos litusque relictum.
 hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles,

30 classibus hic locus, hic acie certare solebant.
 pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
 et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
 duci intra muros hortatur et arce locari,
 sive dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.

35 at Capys et quorum melior sententia menti
 aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
 aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
 scinditur incertum studia in contraria volgus.

40 Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce
 et procul 'o miseri, quae tanta insania, cives?
 creditis avectos hostis aut ulla putatis
 dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?

45 aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
 aut haec in nostros fabricata est machina muros
 inspectura domos venturaque desuper urbi,
 aut aliquis latet error: equo ne credite, Teuceri.
 quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.'

50 sic fatus validis ingentem viribus hastam
 in latus inque feri curvam compagibus alvum
 contorsit. stetit illa tremens, utroque recusso
 insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
 et si fata deum, si mens non laeva fuisset,

55 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
 Troiaque nunc stares Priamique arx alta maneres.

Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
 pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
 60 hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
 obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
 seu versare dolos seu certae occumbere morti.
 undique visendi studio Troiana iuventus
 circumfusa ruit certantque inludere capto.

65 accipe nunc Danaum insidias et crimine ab uno
 disce omnis.

namque ut conspectu in medio turbatus, inermis,
 constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit,

‘heu, quae nunc tellus’ inquit, ‘quae me aequora possunt
accipere? aut quid iam misero mihi denique restat? 70
cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.’
quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
impetus. hortamur fari, quo sanguine cretus,
quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto. 75
[ille haec, deposita tandem formidine, fatur.]

‘Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor
vera’ inquit: ‘neque me Argolica de gente negabo
(hoc primum), nec si miserum Fortuna Sinonem
finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. 80
fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
Belidae nomen Palamedis et incluta fama
gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
insontem infando indicio, quia bella vetabat,
demisere Neci, nunc cassum lumine lugent: 85
illi me comitem et consanguinitate propinquum
pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
dum stabat regno incolumis regumque vigebat
conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
gessimus. invidia postquam pellacis Ulixi 90
(haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
adfectus vitam in tenebris luctuque trahebam
et casum insontis mecum indignabar amici.
nec tacui demens et me, fors siqua tulisset,
si patrios umquam remeassem victor ad Argos, 95
promisi ultorem et verbis odia aspera movi.
hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
criminibus terrere novis, hinc spargere voces
in vulgum ambiguas et quaerere conscius arna.
nec requievit enim, donec Calchante ministro — 100
sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolvo?
quidve moror? si omnis uno ordine habetis Achivos
idque audire sat est, iamdudum sumite poenas:
hoc Ithacus velit et magno mercentur Atridae.’

Tum vero ardemus scitari et quaerere causas, 105
ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
prosequitur pavitans et ficto pectore fatur:

- 'Saepe fugam Danai Troia cupiere relictā
 moliri et longo fessi discedere bello:
 110 fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti
 interclusit hiems et terruit auster euntis;
 praecipue cum iam hic trabibus contextus acernis
 staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
 suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
 115 mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat:
 "sanguine placastis ventos et virgine caesa,
 cum primum Iliacas, Danai, venistis ad oras:
 sanguine quaerendi reditus animaque litandum
 Argolica." vulgi quae vox ut venit ad aures,
 120 obstipuerē animi gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor, cui fata paret, quem poscat Apollo.
 hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 protrahit in medios; quae sint ea numina divum
 flagitat. et mihi iam multi crudele canebant
 125 artificis scelus et taciti ventura videbant.
 bis quinos silet ille dies tectusque recusat
 prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
 vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
 composito rumpit vocem et me destinat arae.
 130 adsensere omnes et, quae sibi quisque timebat,
 unius in miseri exitium conversa tulere.
 iamque dies infanda aderat, mihi sacra parari
 et salsae fruges et circum tempora vittae.
 eripui, fateor, leto me et vincula rupi
 135 limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
 delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
 nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi
 nec dulcis natos exoptatumque parentem;
 quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
 140 effugia et culpam hanc miserorum morte piabunt.
 quod te per superos et conscia numina veri,
 per siqua est quae restet adhuc mortalibus usquam
 intemerata fides, oro, miserere laborum
 tantorum, miserere animi non digna ferentis.'
 145 His lacrimis vitam damus et miserescimus ultro.
 ipse viro primus manicas atque arta levare

vincla iubet Priamus dictisque ita fatur amicis:
 'quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios,
 noster eris. mihi que haec edissere vera roganti:
 quo molem hanc inmanis equi statuere? quis auctor? 150
 quidve petunt? quae relligio aut quae machina belli?'
 dixerat. ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
 'vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 testor numen' ait, 'vos arae ensesque nefandi, 155
 quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
 fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 fas odisse viros atque omnia ferre sub auras,
 siqua tegunt, teneor patriae nec legibus ullis.
 tu modo promissis maneat servataque serves 160
 Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.
 Omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
 fatale adgressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, caesis summae custodibus arcis,
 corripuere sacram effigiem manibusque cruentis
 virgineas ausi divae contingere vittas:
 ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens. 170
 nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
 luminibus flammae arrectis salsusque per artus
 sudor iit terque ipsa solo (mirabile dictu)
 emicuit parmamque ferens hastamque trementem. 175
 extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,
 nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
 omina ni repetant Argis numenque reducant,
 quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 et nunc quod patrias vento petiere Mycenae, 180
 arma deosque parant comites, pelagoque remenso
 improvisi aderunt. ita digerit omina Calchas.
 hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
 effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 hanc tamen immensam Calchas attollere molem 185

roboribus textis caeloque educere iussit,
 ne recipi portis aut duci in moenia posset
 neu populum antiqua sub religione tueri.
 nam si vestra manus violasset dona Minervae,
 190 tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
 convertant) Priami imperio Phrygibusque futurum;
 sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
 ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 venturam, et nostros ea fata manere nepotes.'

195 Talibus insidiis periurique arte Sinonis
 credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
 quos neque Tydides nec Larisaeus Achilles,
 non anni domuere decem, non mille carinae.

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 200 obicitur magis atque improvida pectora turbat.
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (horresco referens) immensis orbibus angues
 205 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt:
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas, pars cetera pontum
 pone legit sinuatque immensa volumine terga.
 fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant
 210 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
 sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 diffugimus visu exangues. illi agmine certo
 Laocoonta petunt; et primum parva duorum
 corpora natorum serpens amplexus uterque
 215 implicat et miseros morsu depascitur artus;
 post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 corripunt spirisque ligant ingentibus: et iam
 bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 220 ille simul manibus tendit divellere nodos,
 perfusus sanie vittas atroque veneno,
 clamores simul horrendos ad sidera tollit,
 qualis mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus et incertam excussit cervice securim.

at gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.
 dividimus muros et moenia pandimus urbis.
 accingunt omnes operi pedibusque rotarum 235
 subiciunt lapsus et stuppea vincula collo
 intendunt. scandit fatalis machina muros,
 feta armis. pueri circum innuptaeque puellae
 sacra canunt funemque manu contingere gaudent.
 illa subit mediaeque minans inlabitur urbi. 240
 o patria, o divum domus Ilium et incluta bello
 moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
 substitit atque utero sonitum quater arma dedere:
 instamus tamen inmemores caecique furore
 et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
 nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox, 250
 involvens umbra magna terramque polumque
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucris
 conticuere, sopor fessos complectitur artus.
 et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 a Tenedo, tacitae per amica silentia lunae 255
 litora nota petens: flammam cum regia puppis
 extulerat, fatisque deum defensus iniquis
 inclusos utero Danaos et pinea furtim
 laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras
 reddit equus laetique cavo se robore promunt 260
 Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes,
 demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque
 Pelidesque Neoptolemus primusque Machaon

et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos.

265 invadunt urbem somno vinoque sepultam,
caeduntur vigiles, portisque patentibus omnes
accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
incipit et dono divum gratissima serpit.

270 in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector
visus adesse mihi largosque effundere fletus,
raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
275 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli
vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
squalentem barbam et concretos sanguine crinis
vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
accepit patrios. ultro flens ipse videbar

280 compellare virum et maestas expromere voces:
'o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
expectate venis? ut te post multa tuorum
funera, post varios hominumque urbisque labores
285 defessi aspiciamus! quae causa indigna serenos
foedavit vultus? aut cur haec vulnera cerno?'
ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
sed graviter gemitus imo de pectore ducens
'heu fuge, nate dea, teque his' ait 'eripe flammis.

290 hostis habet muros, ruit alta a culmine Troia.
sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
sacra suosque tibi commendat Troia penatis:
hos cape fatorum comites, his moenia quacre,
295 magna pererrato statues quae denique ponto.'
sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu,
et magis atque magis, quamquam secreta parentis
300 Anchisae domus arboribusque obtecta recessit,
clarescunt sonitus armorumque ingruit horror.
excitior somno et summi fastigia tecti

ascensu supero atque arrectis auribus adsto:
 in segetem veluti cum flamma furentibus austris
 incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 sternit agros, sternit sata laeta boumque labores
 praecipitesque trahit silvas, stupet inscius alto
 accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
 tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
 insidiae. iam Deiphobi dedit ampla ruinam 310
 Vulcano superante domus, iam proximus ardet
 Ucalegon, Sigea igni freta lata relucet.
 exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 arma amens capio; nec sat rationis in armis,
 sed glomerare manum bello et concurrere in arcem 315
 cum sociis ardent animi, furor iraque mentem
 praecipitant pulchrumque mori succurrit in armis.
 Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
 sacra manu victosque deos parvumque nepotem 320
 ipse trahit cursuque amens ad limina tendit.
 'quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?'
 vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 'venit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. fuimus Troes, fuit Ilium et ingens 325
 gloria Teucrorum; feros omnia Iuppiter Argos
 transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
 arduus armatos mediis in moenibus adstans
 fundit equus victorque Sinon incendia miscet
 insultans. portis alii bipatientibus adsunt, 330
 milia quot magnis umquam venerere Mycenis;
 obsedere alii telis angusta viarum
 oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
 portarum vigiles et caeco Marte resistunt.' 335
 talibus Othryadae dictis et numine divum
 in flammis et in arma feror, quo tristis Erinys,
 quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
 addunt se socios Rhipeus et maximus armis
 Epytus, oblatis per lunam, Hypanisque Dymasque, 340
 et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus

- Mygdonides: illis ad Troiam forte diebus
 venerat, insano Cassandrae incensus amore,
 et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
 345 infelix, qui non sponsae praecepta furentis
 audierit.
 quos ubi confertos audere in proelia vidi,
 incipio super his: ‘iuvenes, fortissima frustra
 pectora, si vobis audentem extrema cupido
 350 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis.
 excessere omnes adytis arisque relictis
 di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae: moriamur et in media arma ruamus.
 una salus victis nullam sperare salutem.’
 355 sic animis iuvenum furor additus. inde, lupi ceu
 raptores atra in nebula, quos inproba ventris
 exegit caecos rabies catulique relictis
 faucibus expectant siccis, per tela, per hostis
 vadimus haud dubiam in mortem mediaeque tenemus
 360 urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
 quis cladem illius noctis, quis funera fando
 explicet aut possit lacrimis aequare labores?
 urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
 plurima perque vias sternuntur inertia passim
 365 corpora perque domos et relligiosa deorum
 limina. nec soli poenas dant sanguine Teuceri:
 quondam etiam victis redit in praecordia virtus
 victoresque cadunt Danaï. crudelis ubique
 luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
 370 Primus se Danaum magna comitante caterva
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens
 inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
 ‘festinate, viri. nam quae tam sera moratur
 segnities? alii rapiunt incensa feruntque
 375 Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis?’
 dixit et extemplo (neque enim responsa dabantur
 fida satis) sensit medios delapsus in hostis.
 obstipuit retroque pedem cum voce repressit.
 improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 380 pressit humi nitens trepidusque repente refugit

attollentem iras et caerulea colla tumentem,
 haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
 inruimus, densis et circumfundimur armis,
 ignarosque loci passim et formidine captos
 sternimus. adspirat primo Fortuna labori. 385
 atque hic successu exultans animisque Coroebus
 'o socii, qua prima' inquit 'fortuna salutis
 monstrat iter quaque ostendit se dextra, sequamur:
 mutemus clipeos Danaumque insignia nobis
 aptemus. dolus an virtus, quis in hoste requirat? 390
 arma dabunt ipsi.' sic fatus deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 induitur laterique Argivum accommodat ensem.
 hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
 laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat. 395
 vadimus inmixti Danais haud numine nostro,
 multaque per caecam congressi proelia noctem
 conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
 diffugiunt alii ad navis et litora cursu
 fida petunt, pars ingentem formidine turpi 400
 scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.
 Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
 ecce trahebatur passis Priameia virgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 ad caelum tendens ardentia lumina frustra, 405
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
 et sese medium iniecit periturus in agmen.
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 nostrorum obruimur oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danaï gemitu atque ereptae virginis ira
 undique collecti invadunt, acerrimus Ajax
 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis, 415
 adversi rupto ceu quondam turbine venti
 confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus eois
 Euris equis; stridunt silvae saevitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.

- 420 illi etiam, siquos obscura nocte per umbram
 fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
 apparent; primi clipeos mentitaque tela
 adgnoscent atque ora sono discordia signant.
 ilicet obruimur numero: primusque Coroebus
 425 Penelei dextra divae armipotentis ad aram
 procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et servantissimus aequi
 (dis aliter visum); pereunt Hypanisque Dymasque
 confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
 430 labentem pietas nec Apollinis infula textit.
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 testor, in occasu vestro nec tela nec ulla
 vitavisse vices, Danaum et, si fata fuissent,
 ut caderem meruisse manu. divellimur inde:
 435 Iphitus et Pelias mecum (quorum Iphitus aevo
 iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi)
 protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
 440 sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis
 cernimus obsessumque acta testudine limen.
 haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos
 nituntur gradibus clipeosque ad tela sinistris
 protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
 445 Dardanidae contra turris ac tecta domorum
 culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
 extrema iam in morte parant defendere telis;
 auratasque trabes, veterum decora illa parentum,
 devolvunt: alii strictis mucronibus imas
 450 obsedere fores; has servant agmine denso.
 instaurati animi regis succurrere tectis
 auxilioque levare viros vimque addere victis.
 Limen erat caecaeque fores et pervius usus
 tectorum inter se Priami postesque relictis
 455 a tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
 saepius Andromache ferre incomitata solebat
 ad soceros et avo puerum Astyanacta trahebat.
 evado ad summi fastigia culminis, unde

tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
 turrin in praecipiti stantem summisque sub astra 460
 eductam tectis, unde omnis Troia videri
 et Danaum solitae naves et Achaica castra,
 adgressi ferro circum, qua summa labantis
 iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
 sedibus inpulimusque; ea lapsa repente ruinam 465
 cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
 incidit. ast alii subeunt, nec saxa nec ullum
 telorum interea cessat genus.

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
 exultat, telis et luce coruscus aena, 470
 qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
 frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
 nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa
 lubrica convolvit sublato pectore terga,
 arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis. 475
 una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
 armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
 succedunt tecto et flammam ad culmina iactant.
 ipse inter primos correpta dura bipenni
 limina perrumpit postisque a cardine vellit 480
 aeratos, iamque excisa trabe firma cavavit
 roborum et ingentem lato dedit ore fenestram.
 apparet domus intus et atria longa patescunt
 apparent Priami et veterum penetralia regum
 armatosque vident stantes in limine primo. 485

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 miscetur penitusque cavae plangoribus aedes
 femineis ululant, ferit aurea sidera clamor.
 tum pavidae tectis matres ingentibus errant
 amplexaeque tenent postes atque oscula figunt. 490
 instat vi patria Pyrrhus: nec claustra nec ipsi
 custodes sufferre valent; labat ariete crebro
 ianua et emoti procumbunt cardine postes,
 fit via vi, rumpunt aditus primosque trucidant
 immissi Danai et late loca milite complent. 495
 non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 exit oppositasque evicit gurgite moles,

fertur in arva furens cumulo camposque per omnis
 cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
 500 caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas,
 vidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
 sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignis.
 quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 barbarico postes auro spoliisque superbi,
 505 procubuere; tenent Danaï, qua deficit ignis.

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 510 circumdat nequiquam umeris et inutile ferrum
 cingitur ac densos fertur moriturus in hostes.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 515 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum,
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divum amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 ut vidit, 'quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 520 impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit.
 'non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul.' sic ore effata recepit
 525 ad sese et sacra longaevum in sede locavit.

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis,
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 530 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.
 ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit nec voci iraeque pepercit:
 535 'at tibi pro scelere' exclamat, 'pro talibus ausis
 di, siqua est caelo pietas, quae talia curet,

- persolvant grates dignas et praemia reddant
 debita, qui nati coram me cernere letum
 fecisti et patrios foedasti funere voltus.
 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
 supplicis erubuit corpusque exangue sepulchro
 reddidit Hectoreum meque in mea regna remisit.
 sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum 545
 et summo clipei nequiquam umbone pependit.
 cui Pyrrhus 'referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori. illi mea tristia facta
 degeneremque Neoptoleum narrare memento:
 nunc morere.' hoc dicens altaria ad ipsa trementem 550
 traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 implicuitque comam laeva dextraque coruscum
 extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem 555
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus
 avolsunisque umeris caput et sine nomine corpus.
 At me tum primum saevus circumstetit horror.
 obstipui; subiit cari genitoris imago, 560
 ut regem aequaevum crudeli vulnere vidi
 vitam exhalantem, subiit deserta Creusa
 et direpta domus et parvi casus Iuli.
 respicio et, quae sit me circum copia, lustrō:
 deseruere omnes defessi et corpora saltu 565
 ad terram misere aut ignibus aegra dedere:
 [Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
 servantem et tacitam secreta in sede latentem
 Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
 erranti passimque oculos per cuncta ferenti. 570
 illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
 et Danaum poenam et deserti coniugis iras
 praemetuens, Troiae et patriae communis erinys,
 abdiderat sese atque aris invisā sedebat.
 exarsere ignes animo; subit ira cadentem 575

ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
 ‘scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
 aspiciet partoque ibit regina triumpho
 coniugiumque domumque patres natosque videbit,
 580 Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris;
 occiderit ferro Priamus, Troia arserit igni,
 Dardanum totiens sudarit sanguine litus?
 non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
 feminea in poena est, habet haec victoria laudem:
 585 extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis
 laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
 † ultricis famam et cineres satiasset meorum.’
 talia iactabam et furiata mente ferebar]
 cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
 590 obtulit et pura per noctem in luce refulsit
 alma parens, confessa deam qualisque videri
 caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
 continuit roseoque haec insuper addidit ore:
 ‘nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 595 quid furis aut quonam nostri tibi cura recessit?
 non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem
 liqueris Anchisen, superet coniunxne Creusa,
 Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
 circum errant acies et, ni mea cura resistat,
 600 iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
 non tibi Tyndaridis facies invisae Lacaenae
 culpatusve Paris; divum inclementia, divum,
 has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
 aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuenti
 605 mortalis hebetat visus tibi et umida circum
 caligat, nubem eripiam; tu nequa parentis
 iussa time neu praeceptis parere recusa):
 hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis
 saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
 610 Neptunus muros magnoque emota tridenti
 fundamenta quatit totamque a sedibus urbem
 cruit. hic Iuno Scaean saevissima portas
 prima tenet sociumque furens a navibus agmen
 ferro accincta vocat.

iam summas arces Tritonia, respice, Pallas 615
 insedit, limbo effulgens et Gorgone saeva.
 ipse pater Danais animos viresque secundas
 sufficit, ipse deos in Dardana suscitatur arma.
 eripe, nate, fugam finemque impone labori.
 nusquam abero et tutum patrio te limine sistam.' 620
 dixerat et spissis noctis se condidit umbris.
 apparent dirae facies inimicaeque Troiae
 numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum considerare in ignes
 Ilium et ex imo verti Neptunia Troia; 625
 ac veluti summis antiquam in montibus ornum
 cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
 eruere agricolae certatim, illa usque minatur
 et tremefacta comam concusso vertice nutat,
 vulneribus donec paulatim evicta supremum 630
 congemuit traxitque iugis avolsa ruinam.
 descendo ac ducente deo flammam inter et hostis
 expedior; dant tela locum flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
 antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos 635
 optabam primum montis primumque petebam,
 abnegat excisa vitam producere Troia
 exiliumque pati. 'vos o, quibus integer aevi
 sanguis' ait 'solidaeque suo stant robore vires,
 vos agitate fugam. 640

me si caelicolae voluissent ducere vitam,
 has mihi servassent sedes. satis una superque
 vidimus excidia et captae superavimus urbi.
 sic o, sic positum adfati discedite corpus.
 ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis 645
 exuviasque petet. facilis iactura sepulchri.
 iam pridem invisus divis et inutilis annos
 demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex
 fulminis adflavit ventis et contigit igni.'

Talia perstabat memorans fixusque manebat. 650
 nos contra effusi lacrimis coniunxque Creusa
 Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
 cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.

abnegat inceptoque et sedibus haeret in isdem.

- 655 rursus in arma feror mortemque miserimus opto.
 nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
 ‘mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
 sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?
 si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui
 660 et sedet hoc animo perituraeque addere Troiae
 teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto
 iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
 gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
 665 eripis, ut mediis hostem in penetralibus utque
 Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
 alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
 arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
 reddite me Danais, sinite instaurata revisam
 670 proelia. numquam omnes hodie moriemur inulti.’

Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
 insertabam aptans meque extra tecta ferebam.
 ecce autem complexa pedes in limine coniunx
 haerebat parvumque patri tendebat Iulum:

- 675 ‘si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
 sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
 hanc primum tutare domum. cui parvus Iulus,
 cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquer?’

- Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
 680 cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
 namque manus inter maestorumque ora parentum
 ecce levis summo de vertice visus Iuli
 fundere lumen apex tactuque innoxia mollis
 lambere flamma comas et circum tempora pasci.
 685 nos pavidi trepidare metu crinemque flagrantem
 excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.
 at pater Anchises oculos ad sidera laetus
 extulit et caelo palmas cum voce tetendit:

- ‘Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
 690 aspice nos hoc tantum, et, si pietate meremur,
 da deinde augurium, pater, atque haec omina firma.’

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore

intonuit laevum et de caelo lapsa per umbras
 stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 illam, summa super labentem culmina tecti, 695
 cernimus Idaea claram se condere silva
 signantemque vias; tum longo limite sulcus
 dat lucem et late circum loca sulphure fumant.
 hic vero victus genitor se tollit ad auras
 adfaturque deos et sanctum sidus adorat. 700
 ‘iam iam nulla mora est; sequor et qua ducitis adsum:
 di patrii, servate domum, servate nepotem.
 vestrum hoc augurium vestroque in numine Troia est:
 cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.’
 dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis 705
 auditur propiusque aestus incendiavolvunt.
 ‘ergo age, care pater, cervici inponere nostrae;
 ipse subibo umeris nec me labor iste gravabit.
 quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 una salus ambobus erit. mihi parvus Iulus 710
 sit comes et longe servet vestigia coniunx.
 vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
 est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
 religione patrum multos servata per annos: 715
 hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis;
 me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 attrectare nefas, donec me flumine vivo
 abluero.’ 720
 haec fatus latos umeros subiectaque colla
 veste super fulvique insternor pelle leonis
 succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis,
 pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum; 725
 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
 nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 Iamque propinquabam portis omnemque videbar 730
 evasisse viam, subito cum creber ad aures

visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens 'nate' exclamat, 'fuge, nate; propinquant.
 ardentis clipeos atque acra micantia cerno.'

- 735 hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
 confusam eripuit mentem. namque avia cursu
 dum sequor et nota excedo regione viarum,
 heu misero coniunx fatone erepta Creusa
 substitit, erravitne via, seu lassa resedit?
- 740 incertum: nec post oculis est reddita nostris,
 nec prius amissam respexi animumve reflexi,
 quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 venimus; hic demum collectis omnibus una
 defuit et comites natumque virumque fefellit.
- 745 quem non incusavi amens hominumque deorumque,
 aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
 Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
 commendo sociis et curva valle recondo,
 ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
- 750 stat casus renovare omnis omnemque reverti
 per Troiam et rursus caput obiectare periculis.
 principio muros obscuraque limina portae,
 qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
 observata sequor per noctem et lumine lustro.
- 755 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
 inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 me refero. inruerant Danaï et tectum omne tenebant.
 ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
 volvitur, exuperant flammae, furit aestus ad auras.
- 760 procedo et Priami sedes arcemque reviso.
 et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
 custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
 praedam adservabant. huc undique Troia gaza
 incensis erepta adytis mensaeque deorum
- 765 crateresque auro solidi captivaque vestis
 congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
 stant circum.
 ausus quin etiam voces iactare per umbram
 implevi clamore vias maestusque Creusam
- 770 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
 infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
 visa mihi ante oculos et nota maior imago.
 obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
 tum sic adfari et curas his demere dictis: 775
 ‘quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
 o dulcis coniunx? non haec sine numine divum
 eveniunt; nec te comitem hinc portare Creusam
 fas aut ille sinit superi regnator Olympi.
 longa tibi exilia, et vastum maris aequor arandum: 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris:
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 parta tibi. lacrimas dilectae pelle Creusae:
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Grais servitum matribus ibo,
 Dardanis et divae Veneris nurus;
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati serva communis amorem.’
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere deseruit tenuisque recessit in auras.
 [ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
 ter frustra compressa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.]
 sic demum socios consumpta nocte reviso. 795

Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
 undique convenere, animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras. 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
 cessi et sublato montes genitore petivi.

AENEIDOS

LIBER III.

- Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
 immeritam visum superis ceciditque superbum
 Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia,
 diversa exilia et desertas quaerere terras
- 5 auguriis agimur divum classemque sub ipsa
 Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
 incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur,
 contrahimusque viros. vix prima inceperat aestas,
 et pater Anchises dare fati vela iubebat:
- 10 litora cum patriae lacrimans portusque relinquo
 et campos, ubi Troia fuit. feror exul in altum
 cum sociis natoque, penatibus et magnis dis.
- Terra procul vastis colitur Mavortia campis
 (Thraeces arant), acri quondam regnata Lycurgo,
- 15 hospitium antiquum Troiae sociique penates,
 dum fortuna fuit. feror huc et litore curvo
 moenia prima loco, fati ingressus iniquis,
 Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
- Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
- 20 auspiciis coeptorum operum superoque nitentem
 caelicolum regi mactabam in litore taurum.
 forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
 virgulta et densis hastilibus horrida myrtus:
 accessi, viridemque ab humo convellere silvam
- 25 conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
 horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 nam quae prima solo ruptis radicibus arbor
 vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae
 et terram tabo maculant. mihi frigidus horror

membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
 rursus et alterius lentum convellere vimen
 insequor et causas penitus temptare latentis:
 ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 multa movens animo nymphas venerabar agrestis
 Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis, 35
 rite secundarent visus omenque levarent.
 tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 adgredior genibusque adversae obluctor harenae
 (eloquar, an sileam?), gemitus lacrimabilis imo
 auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris: 40
 'quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
 parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
 externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
 heu fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 nam Polydorus ego: hic confixum ferrea textit 45
 telorum seges et iaculis increvit acutis.'
 tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
 ille, ut opes fractae Teucrum et Fortuna recessit,
 res Agamemnonias victriciaque arma secutus
 fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat et auro 55
 vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
 auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit,
 delectos populi ad proceres primumque parentem
 monstra deum refero et, quae sit sententia, posco.
 omnibus idem animus, scelerata excedere terra, 60
 linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
 ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 aggeritur tumulo tellus; stant manibus arae,
 caeruleis maestae vittis atraque cupresso,
 et circum Iliades crinem de more solutae; 65
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro
 condimus et magna supremum voce ciemus.

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
 70 dant maria et lenis crepitans vocat auster in altum,
 deducunt socii naves et litora complent.
 provehimur portu terraeque urbesque recedunt.
 sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,
 75 quam pius arquite nens oras et litora circum
 errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit
 immotamque coli dedit et contemnere ventos.
 huc feror, haec fessos tuto placidissima portu
 accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
 80 rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
 vittis et sacra redimitus tempora lauro
 occurrit, veterem Anchisen adgnoscit amicum;
 iungimus hospitio dextras et tecta subimus.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto:

85 'da propriam, Thymbraee, domum, da moenia fessis
 et genus et mansuram urbem; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
 quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
 da, pater, augurium atque animis inlabere nostris.'
 90 Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
 submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 'Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 95 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
 accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 et nati natorum et qui nascentur ab illis.'
 haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
 100 laetitia et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt,
 quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti.
 tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
 'audite, o proceres' ait 'et spes discite vestras.
 Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
 105 mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.
 centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
 maximus unde pater, si rite audita recordor,

Teucus Rhoeteas primum est advectus ad oras
 optavitque locum regno: nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant; habitabant vallibus inis. 110
 hinc mater cultrix Cybelae Corybantiaque aera
 Idaeumque nemus, hinc fida silentia sacris,
 et iuncti currum dominae subiere leones.
 ergo agite et divum ducunt qua iussa sequamur;
 placemus ventos et Gnosia regna petamus. 115
 nec longo distant cursu; modo Iuppiter adsit,
 tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
 sic fatus meritos aris mactavit honores,
 taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
 nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120
 Fama volat pulsum regnis cecidisse paternis
 Idomenea ducem, desertaque litora Cretae,
 hoste vacare domos sedesque adstare relictas.
 linquimus Ortygiae portus pelagoque volamus,
 bacchatamque iugis Naxon viridemque Donusam, 125
 Olearon niveamque Paron sparsasque per aequor
 Cycladas et crebris legimus freta concita terris.
 nauticus exoritur vario certamine clamor;
 hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
 prosequitur surgens a puppi ventus euntis 130
 et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 ergo avidus muros optatae molior urbis
 Pergameamque voco et laetam cognomine gentem
 hortor amare focos arcemque attollere tectis.
 iamque fere sicco subductae litore puppes; 135
 conubis arvisque novis operata iuventus;
 iura domosque dabam: subito cum tabida membris,
 corrupto caeli tractu, miserandaque venit
 arboribusque satisque lues et letifer annus.
 linquebant dulces animas aut aegra trahebant 140
 corpora, tum steriles exurere Sirius agros,
 arebant herbae et victum seges aegra negabat.
 rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
 hortatur pater ire mari veniamque precari,
 quam fessis finem rebus ferat, unde laborum 145
 temptare auxilium iubeat, quo vertere cursus.

Nox erat et terris animalia somnus habebat:
 effigies sacrae divum Phrygiique penates,
 quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
 150 extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
 in somnis, multo manifesti lumine, qua se
 plena per insertas fundebat luna fenestras;
 tum sic adfari et curas his demere dictis:
 'quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 155 hic canit et tua nos en ultro ad limina mittit.
 nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
 nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
 idem venturos tollemus in astra nepotes
 imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis
 160 magna para longumque fugae ne linque laborem.
 mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae;
 165 Oenotri coluere viri, nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
 hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 surge age et haec laetus longaevo dicta parenti
 170 haud dubitanda refer, Corythum terrasque requirat
 Ausonias: Dictaea negat tibi Iuppiter arva.'
 talibus attonitus visis et voce deorum
 (nec sopor illud erat, sed coram adgnosceret vultus
 velatasque comas praesentiaque ora videbar;
 175 tum gelidus toto manabat corpore sudor)
 corripio e stratis corpus tendoque supinas
 ad caelum cum voce manus et munera libo
 intemerata focis. perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum remque ordine pando.
 180 adgnovit prolem ambiguum geminosque parentes,
 seque novo veterum deceptum errore locorum.
 tum memorat: 'nate, Iliacis exercite fati,
 sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
 185 et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.

sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
 cedamus Phoebō et moniti meliora sequamur.'

sic ait et cuncti dicto paremus ovantes.

hanc quoque deserimus sedem paucisque relictis 190
 vela damus vastumque cava trabe currimus aequor.

Postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae
 apparent terrae, caelum undique et undique pontus,
 tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
 noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris. 195

continuo venti volvunt mare magnaue surgunt
 aequora, dispersi iactamur gurgite vasto,
 involvere diem nimbi et nox umida caelum
 abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes.
 excutimur cursu et caecis erramus in undis. 200

ipse diem noctemque negat discernere caelo
 nec meminisse viae media Palinurus in unda.
 tris adeo incertos caeca caligine soles
 erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
 quarto terra die primum se attollere tandem 205

visa, aperire procul montis ac volvere fumum.
 vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
 adnixa torquent spumas et caerula verrunt.
 servatum ex undis Strophadum me litora primum
 excipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae, 210

insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
 harpyiaeque colunt aliae, Phineia postquam
 clausa domus mensasque metu liquere priores.
 tristius haud illis monstrum nec saevior ulla
 pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215

virginei volucrum vultus, foedissima ventris
 proluviae uncaeque manus et pallida semper
 ora fame.

huc ubi delati portus intravimus, ecce
 laeta boum passim campis armenta videmus 220
 caprigenumque pecus nullo custode per herbas.
 inruimus ferro et divos ipsumque vocamus
 in partem praedamque Iovem; tum litore curvo
 extruimusque toros dapibusque epulamur opimis.

- 225 at subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
 harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas
 diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
 immundo; tum vox taetrum dira inter odorem.
 rursum in secessu longo sub rupe cavata
- 230 [arboribus clausa circum atque horrentibus umbris]
 instruimus mensas arisque reponimus ignem:
 rursum ex diverso caeli caecisque latebris
 turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
 polluit ore dapes. sociis tunc, arma capessant,
- 235 edico, et dira bellum cum gente gerendum.
 haud secus ac iussi faciunt tectosque per herbam
 disponunt enses et scuta latentia condunt.
 ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
 litora, dat signum specula Misenus ab alta
- 240 aere cavo. invadunt socii et nova proelia temptant,
 obscenas pelagi ferro foedare volucres.
 sed neque vim plumis ullam nec volnera tergo
 accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
 scemesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
- 245 una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
 infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 'bellum etiam pro caede boum stratisque iuvenis,
 Laomedontiadae, bellumne inferre paratis
 et patrio harpyias insontis pellere regno?
- 250 accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
 quae Phoebus pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
 praedixit, vobis furiarum ego maxima pando.
 Italiam cursu petitis ventisque vocatis:
 ibitis Italiam portusque intrare licebit;
- 255 sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
 quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
 ambrasas subigat malis absumere mensas.'
 dixit et in silvam pinnis ablata refugit.
 at sociis subita gelidus formidine sanguis
- 260 deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis,
 sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
 sive deae seu sint dirae obscenaeque volucres.
 et pater Anchises passis de litore palmis

numina magna vocat meritosque indicit honores:
 'di, prohibete minas; di, talem avertite casum 265
 et placidi servate pios.' tum litore funem
 deripere excussosque iubet laxare rudentes.
 tendunt vela noti; fugimus spumantibus undis,
 qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
 iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos 270
 Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
 effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
 et terram altricem saevi execramur Ulixi.
 mox et Leucatae nimbose cacumina montis
 et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
 hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi;
 anchora de prora iacitur, stant litore puppes.
 Ergo insperata tandem tellure potiti
 lustramurque Iovi votisque incendimus aras
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 exercent patrias oleo labente palaestras
 nudati socii; iuvat evasisse tot urbes
 Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.
 interea magnum sol circumvolvitur annum
 et glacialis hiems aquilonibus asperat undas: 285
 aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
 postibus adversis figo et rem carmine signo,
 'Aeneas haec de Danais victoribus arma;
 linquere tum portus iubeo et considerare transtris.
 certatim socii feriunt mare et aequora verrunt. 290
 protinus aérias Phaeacum abscondimus arces,
 litoraque Epiri legimus portuque subimus
 Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
 Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
 Priamiden Helenum Graias regnare per urbes, 295
 coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum,
 et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
 obstipui, miroque incensum pectus amore,
 compellare virum et casus cognoscere tantos.
 progredior portu, classes et litora linquens, 300
 sollemnis cum forte dapes et tristia dona
 ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam

- libabat cineri Andromache manesque vocabat
 Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
 305 et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.
 ut me conspexit venientem et Troia circum
 arma amens vidit, magnis exterrita monstris
 deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
 labitur et longo vix tandem tempore fatur:
 310 'verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
 nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
 Hector ubi est?' dixit lacrimasque effudit et omnem
 implevit clamore locum. vix pauca furenti
 subicio et raris turbatus vocibus hisco:
 315 'vivo equidem vitamque extrema per omnia duco;
 ne dubita, nam vera vides.
 heu quis te casus deiectam coniuge tanto
 excipit, aut quae digna satis fortuna revisit?
 Hectoris Andromache Pyrrhin conubia servas?'
 320 deiecit vultum et demissa voce locuta est:
 'o felix una ante alias Priameia virgo,
 hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos
 nec victoris eri tetigit captiva cubile!
 325 nos patria incensa diversa per aequora vectae
 stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
 servitio enixae, tulimus; qui deinde, secutus
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos,
 me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 330 ast illum ereptae magno inflammatus amore
 coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes
 excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.
 morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
 335 Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,
 Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
 aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
 quid puer Ascanius? superatne? et vescitur aura,
 340 quae tibi iam Troia —
 ecqua tamen puero est amissae cura parentis?

ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?'
 talia fundebat lacrimans longosque ciebat
 incassum fletus, cum sese a moenibus heros 345
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert
 adgnoscitque suos laetusque ad limina ducit
 et multum lacrimas verba inter singula fundit.
 procedo et parvam Troiam simulataque magnis
 Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum 350
 adgnosco Scaeaeque amplector limina portae.
 nec non et Teuceri socia simul urbe fruuntur
 illos porticibus rex accipiebat in amplis;
 aulai medio libabant pocula Bacchi,
 impositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

Iamque dies alterque dies processit et aurae
 vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:
 his vatem adgredior dictis ac talia quaeso:
 'Troiugena, interpret divum, qui numina Phoebi,
 qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis 360
 et volucrum linguas et praepetis omina pinnae,
 fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
 religio et cuncti suaserunt numine divi
 Italiam petere et terras temptare repostas;
 sola novum dictuque nefas harpyia Celaeno 365
 prodigium canit et tristis denuntiat iras
 obscenamque famem) quae prima pericula vito?
 quidve sequens tantos possim superare labores?'
 hic Helenus, caesis primum de more iuvenis,
 exorat pacem divum vittasque resolvit 370
 sacrati capitis meque ad tua limina, Phoebe,
 ipse manu multo suspensum numine ducit,
 atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:

'Nate dea, nam te maioribus ire per altum
 auspiciis manifesta fides (sic fata deum rex 375
 sortitur volvitque vices, is vertitur ordo),
 pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
 aequora et Ausonio possis considerare portu,
 expediam dictis; prohibent nam cetera parcae
 scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380

principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
 vicinosque, ignare, paras invadere portus,
 longa procul longis via dividit invia terris.
 ante et Trinacria lentandus remus in unda
 385 et salis Ausonii lustrandum navibus aequor
 infernique lacus Aeacaeque insula Circae,
 quam tuta possis urbem componere terra.
 signa tibi dicam, tu condita mente teneto:
 cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 390 litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
 triginta capitum fetus enixa iacebit,
 alba solo recubans, albi circum ubera nati,
 is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
 nec tu mensarum morsus horresce futuros:
 395 fata viam invenient aderitque vocatus Apollo.
 has autem terras Italique hanc litoris oram,
 proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
 effuge; cuncta malis habitantur moenia Grais.
 hic et Narycii posuerunt moenia Locri
 400 et Sallentinos obsedit milite campos
 Lyctius Idomeneus, hic illa ducis Meliboei
 parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
 quin ubi transmissae steterint trans aequora classes
 et positis aris iam vota in litore solves,
 405 purpureo velare comas adopertus amictu,
 nequa inter sanctos ignis in honore deorum
 hostilis facies occurrat et omina turbet.
 hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto,
 hac casti maneant in relligione nepotes.
 410 ast ubi digressum Siculae te admoverit orae
 ventus et angusti rarescent claustra Pelori,
 laeva tibi tellus et longo laeva petantur
 aequora circuitu; dextrum fuge litus et undas.
 haec loca vi quondam et vasta convolsa ruina
 415 (tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
 dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 una foret; venit medio vi pontus et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit arvaque et urbes
 litore diductas angusto interluit aestu.

dextrum Scylla latus, laevum inplacata Charybdis 420
 obsidet atque imo barathri ter gurgite vastos
 sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
 erigit alternos et sidera verberat unda.
 at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
 ora exertantem et navis in saxa trahentem. 425
 prima hominis facies et pulchro pectore virgo
 pube tenuis, postrema immani corpore pistrix,
 delphinum caudas utero commissa luporum.
 praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 cessantem longos et circumflectere cursus, 430
 quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
 praeterea, siqua est Heleno prudentia, vati
 siqua fides, animum si veris implet Apollo,
 unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum 435
 praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
 Iunonis magnae primum prece numen adora,
 Iunoni cane vota libens dominamque potentem
 supplicibus supera donis: sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relicta. 440
 huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem
 divinosque lacus et Averno sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit.
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt;
 verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi nequa morae fuerint dispendia tanti,
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas.
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella

et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 460 expedit cursusque dabit venerata secundos.
 haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.’

Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
 dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 465 imperat ad navis ferri stipatque carinis
 ingens argentum Dodonacosque lebetas,
 lorica consertam hamis auroque trilicem
 et conum insignis galeae cristasque comantis,
 arma Neoptolemi. sunt et sua dona parenti.
 470 addit equos additque duces;
 remigium supplet; socios simul instruit armis.

Interea classem velis aptare iubebat
 Anchises, fieret vento mora nequa ferenti.
 quem Phoebi interpretis multo compellat honore:
 475 ‘coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
 cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 ecce tibi Ausoniae tellus; hanc arripe velis.
 et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est;
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
 480 vade’ ait, ‘o felix nati pietate. quid ultra
 provehor et fando surgentis demoror austros?’
 nec minus Andromache, digressu maesta supremo,
 fert pieturatas auri subtemine vestes
 et Phrygiam Aescanio chlamydem, nec cedit honori,
 485 textilibusque onerat donis ac talia fatur:
 ‘accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
 sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
 coniugis Hectorae. cape dona extrema tuorum,
 o mihi sola mei super Astyanactis imago.
 490 sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
 et nunc aequali tecum pubesceret aevo.’
 hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
 ‘vivite felices, quibus est fortuna peracta
 iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
 495 vobis parta quies; nullum maris aequor arandum,
 arva neque Ausoniae semper cedentia retro
 quaerenda. effigiem Xanthi Troiamque videtis,

quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
 auspiciis et quae fuerint minus obvia Grais.
 siquando Thybrim vicinaque Thybridis arva 500
 intraro gentique meae data moenia cernam,
 cognatas urbes olim populosque propinquos,
 Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
 atque idem casus, unam faciemus utramque
 Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.' 505
 Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
 unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
 sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
 sternimur optatae gremio telluris ad undam,
 sortiti remos, passimque in litore sicco 510
 corpora curamus; fessos sopor inrigat artus.
 necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
 haud segnis strato surgit Palinurus et omnis
 explorat ventos atque auribus aera captat,
 sidera cuncta notat tacito labentia caelo, 515
 arcturum pluviasque hyadas geminosque triones,
 armatumque auro circumspicit Oriona.
 postquam cuncta videt caelo constare sereno,
 dat clarum e puppi signum; nos castra movemus
 temptamusque viam et velorum pandimus alas. 520
 iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
 cum procul obscuros collis humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
 Italiam laeto socii clamore salutant.
 tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 induit inplevitque mero divosque vocavit
 stans celsa in puppi:
 'di maris et terrae tempestatumque potentes,
 ferte viam vento facilem et spirate secundi.'
 crebrescunt optatae aurae, portusque patescit 530
 iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
 vela legunt socii et proras ad litora torquent.
 portus ab euroo fluctu curvatus in arcum;
 obiectae salsa spumant adspargine cautes,
 ipse latet; gemino demittunt bracchia muro 535
 turriti scopuli refugitque ab litore templum.

- quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi,
 tondentes campum late, candore nivali.
 et pater Anchises 'bellum, o terra hospita, portas;
 540 bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.
 sed tamen idem olim curru succedere sueti
 quadrupedes et frena iugo concordia ferre:
 spes et pacis' ait. tum numina sancta precamur
 Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
 545 et capita ante aras Phrygio velamur amictu,
 praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
 Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
 haud mora, continuo perfectis ordine votis
 cornua velatarum obvertimus antemnarum
 550 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva.
 hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
 cernitur, attollit se diva Lacinia contra
 Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
 tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna
 555 et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
 audimus longe fractasque ad litora voces
 exultantque vada atque aestu miscentur harenae.
 et pater Anchises 'nimirum haec illa Charybdis;
 hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
 560 eripite, o socii, pariterque insurgite remis.'
 haud minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
 contorsit laevas proram Palinurus ad undas,
 laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 tollimur in caelum curvato gurgite et idem
 565 subducta ad manis imos desedimus unda;
 ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
 ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 interea fessos ventus cum sole reliquit
 ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
 570 Portus ab accessu ventorum immotus et ingens
 ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
 interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
 turbine fumantem piceo et candente favilla,
 attollitque globos flammaram et sidera lambit;
 575 interdum scopulos avolsaque viscera montis

erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
 cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
 fama est Enceladi semustum fulmine corpus
 urgeri mole hac ingentemque insuper Aetnam
 inpositam ruptis flammam expirare caminis, 580
 et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
 murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.
 noctem illam tecti silvis immania monstra
 perferimus nec, quae sonitum det causa, videmus:
 nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra 585
 siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
 et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera iamque dies primo surgebat Eoo
 umentemque Aurora polo dimoverat umbram:
 cum subito e silvis, macie confecta suprema, 590
 ignoti nova forma viri miserandaque cultu
 procedit supplexque manus ad litora tendit.
 respicimus: dira inlucies inmissaque barba,
 consertum tegumen spinis, at cetera Graius,
 et quondam patriis ad Troiam missus in armis. 595
 isque ubi Dardanios habitus et Troia vidit
 arna procul, paulum aspectu conterritus haesit
 continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
 cum fletu precibusque tulit: ‘per sidera testor,
 per superos atque hoc caeli spirabile lumen, 600
 tollite me, Teucris; quascumque abducite terras:
 hoc sat erit. scio me Danais e classibus unum,
 et bello Iliacos fateor petiisse penates.

pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
 spargite me in fluctus vastoque immergite ponto: 605
 si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.’
 dixerat et genua amplexus genibusque volutans
 haerebat. qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 hortamur, quae deinde agitet fortuna, fateri.
 ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, 610
 dat iuveni atque animum praesenti pignore firmat.
 ille haec deposita tandem formidine fatur:
 ‘sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
 nomine Achaemenides, Troiam genitore Adamasto

615 paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus.
 hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
 inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 deseruere. domus sanie dapibusque cruentis,
 intus opaca, ingens. ipse arduus, altaque pulsat
 620 sidera (di, talem terris avertite pestem!)
 nec visu facilis nec dictu affabilis ulli.
 visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
 prensa manu magna medio resupinus in antro
 625 frangeret ad saxum sanieque adspersa natarent
 limina, vidi atro cum membra fluentia tabo
 manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.
 haud inpune quidem; nec talia passus Ulixes
 oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
 630 nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
 cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum
 immensus, saniem eructans et frustra cruento
 per somnum commixta mero, nos, magna precati
 numina sortitique vices, una undique circum
 635 fundimur et telo lumen terebramus acuto
 ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
 Argolici clipei aut Phoebae lampadis instar,
 et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
 sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
 640 rumpite.
 nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
 centum alii curva haec habitant ad litora vulgo
 infandi Cyclopes et altis montibus errant.
 645 tertia iam lunae se cornua lumine complent,
 cum vitam in silvis inter deserta ferarum
 lustra domosque traho vastosque ab rupe Cyclopas
 prospicio sonitumque pedum vocemque tremesco.
 victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
 650 dant rami et volsis pascunt radicibus herbae.
 omnia conlustrans hanc primum ad litora classem
 conspexi venientem; huic me, quaecumque fuisset,
 addixi: satis est gentem effugisse nefandam.

vos animam hanc potius quocumque absumite leto.'

Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus 655
 ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
 pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
 monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
 trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
 lanigerae comitantur oves; ea sola voluptas 660
 solamenque mali.

postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
 luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
 dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
 iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665

nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
 supplice sic merito, tacitique incidere funem;
 verrimus et proni certantibus aequora remis.
 sensit et ad sonitum vocis vestigia torsit:
 verum ubi nulla datur dextra affectare potestas 670

nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
 clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
 contremuere undae penitusque exterrita tellus
 Italiae curvisque inmugiit Aetna cavernis.

at genus e silvis Cyclopum et montibus altis 675
 excitum ruit ad portus et litora complent.
 cernimus adstantis nequiquam lumine torvo
 Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentis,
 concilium horrendum: quales cum vertice celso
 aeriae quercus aut coniferae cyparissi 680
 constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.

praecipites metus acer agit quocumque rudentis
 excutere et ventis intendere vela secundis.
 [contra iussa monent Heleni Scyllam atque Charybdim,
 inter utramque viam leti discrimine parvo 685
 ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.]

ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 missus adest. vivo praetervehor ostia saxo
 Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
 [taliam monstrabat relegens errata retrorsus 690
 litora Achaemenides, comes infelicis Ulixi.]

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra

Plemyrium undosum; nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis annem
 695 occultas egisse vias subter mare, qui nunc
 ore, Arcthusa, tuo Siculis confunditur undis.
 iussi numina magna loci veneramur et inde
 exupero praepingue solum stagnantis Helori.
 hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
 700 radimus, et fatis numquam concessa moveri
 apparet Camerina procul campique Geloi
 [immanisque Gela fluvii cognomine dicta.]
 arduus inde Acragas ostentat maxima longe
 moenia, magnanimum quondam generator equorum;
 705 teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
 et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
 hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
 accipit. hic pelagi tot tempestatibus actis
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 710 amitto Anchisen; hic me, pater optime, fessum
 descriis, heu tantis nequiquam erepte periclis!
 nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum hacc meta viarum.
 715 hinc me digressum vestris deus appulit oris.'

Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divum cursusque docebat.
 conticuit tandem factoque hic fine quievit.

AENEIDOS

LIBER IV.

At regina gravi iamdudum saucia cura
 vulnus alit venis et caeco carpitur igni.
 multa viri virtus animo multusque recursat
 gentis honos, haerent infixi pectore vultus
 verbaque nec placidam membris dat cura quietem. 5
 postera Phoebæa lustrabat lampade terras
 umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
 cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
 ‘Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
 quis novus hic nostris successit sedibus hospes, 10
 quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
 credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
 iactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
 si mihi non animo fixum immotumque sederet, 15
 necui me vincolo vellem sociare iugali,
 postquam primus amor deceptam morte fefellit;
 si non pertaesum thalami taedæque fuisset,
 huic uni forsân potui succumbere culpæ.
 Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychæi 20
 coniugis et sparsos fraterna caede penates
 solus hic inflexit sensus animumque labantem
 impulit. adgnosco veteris vestigia flammæ.
 sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat
 vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25
 pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
 ante, pudor, quam te violo aut tua iura resolvo.
 ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
 abstulit; ille habeat secum servetque sepulchro.’

30 sic effata sinum lacrimis implevit obortis.

Anna refert: 'o luce magis dilecta sorori,
solane perpetua maerens carpere iuventa,
nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
id cinerem aut manes credis curare sepultos?

35 esto: aegram nulli quondam flexere mariti,
non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
nec venit in mentem, quorum consereris arvis?

40 hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,
et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis,
hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam
germanique minas?

45 dis equidem auspibus reor et Iunone secunda
hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
coniugio tali! Teucerum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!

50 tu modo posce deos veniam sacrisque litatis
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
quassataeque rates, dum non tractabile caelum.'

His dictis incensum animum inflammavit amore

55 spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem.
principio delubra adeunt pacemque per aras
exquirunt, mactant lectas de more bidentis
legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae;
60 ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
candentis vaccae media inter cornua fundit
aut ante ora deum pinguis spatatur ad aras
instauratque diem donis pecudumque reclusis
pectoribus inhians spirantia consulit exta.

65 heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
quid delubra iuvant? est mollis flamma medullas
interea et tacitum vivit sub pectore vulnus.
uritur infelix Dido totaque vagatur

urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
 quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 pastor agens telis liquitque volatile ferrum
 nescius, illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictaeos, haeret lateri letalis harundo.
 nunc media Aenean secum per moenia ducit
 Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam; 75
 incipit effari, mediaque in voce resistit;
 nunc eadem labente die convivia quaerit
 Iliacosque iterum demens audire labores
 exposcit pendetque iterum narrantis ab ore.
 post, ubi digressi lumenque obscura vicissim 80
 luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
 sola domo maeret vacua stratisque relictis
 incubat. illum absens absentem auditque videtque,
 aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
 detinet, infandum si fallere possit amorem. 85
 non coeptae adsurgunt turres, non arma iuventus
 exercet portusve aut propugnacula bello
 tuta parant; pendent opera interrupta minaeque
 murorum ingentes aequataque machina caelo. X —
 Quam simul ac tali persensit peste teneri 90
 cara Iovis coniunx nec famam obstare furori,
 talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
 ‘egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 tuque puerque tuus; magnum et memorabile nomen,
 una dolo divum si femina victa duorum est. 95
 nec me adeo fallit veritam te moenia nostra
 suspectas habuisse domos Karthaginis altae.
 sed quis erit modus, aut quo nunc certamina tanta?
 quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos
 exercemus? habes, tota quod mente petisti: 100
 ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
 communem hunc ergo populum paribusque regamus
 auspiciis; liceat Phrygio servire marito
 dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.’
 Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
 quo regnum Italiae Libycas averteret oras)
 sic contra est ingressa Venus: ‘quis talia demens

- abnuat aut tecum malit contendere bello?
 si modo quod memoras factum fortuna sequatur.
- 110 sed fati incerta feror, si Iuppiter unam
 esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis
 miscerive probet populos aut foedera iungi.
 tu coniunx, tibi fas animum temptare precando.
 perge; sequar.' tum sic excepit regia Iuno:
- 115 'mecum erit iste labor. nunc qua ratione quod instat
 confieri possit, paucis, adverte, docebo.
 venatum Aeneas unaque miserrima Dido
 in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
- 120 his ego nigrantem commixta grandine nimbum,
 dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
 desuper infundam et tonitru caelum omne ciebo.
 diffugient comites et nocte tegentur opaca;
 speluncam Dido dux et Troianus eandem
- 125 devenient. adero et, tua si mihi certa voluntas,
 [conubio iungam stabili propriamque dicabo]
 hic hymenaeus erit.' non adversata petenti
 adnuit atque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit:

- 130 it portis iubare exorto delecta iuventus;
 retia rara, plagae, lato venabula ferro,
 Massylique ruunt equites et odora canum vis.
 reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Poenorum expectant, ostroque insignis et auro
- 135 stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.
 tandem progreditur magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
 cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 aurea purpuream subnectit fibula vestem.
- 140 nec non et Phrygii comites et laetus Iulus
 incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnis
 infert se socium Aeneas atque agmina iungit;
 qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 deserit ac Delum maternam invisit Apollo
- 145 instauratque choros, mixtique altaria circum
 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;

ipse iugis Cynthi graditur mollique fluentem
 fronde premit crinem fingens atque implicat auro,
 tela sonant umeris: haud illo segnior ibat
 Aeneas, tantum egregio decus enitet ore. 150

postquam altos ventum in montes atque invia lustra,
 ecce ferae saxi deiectae vertice caprae
 decurrere iugis, alia de parte patentis
 transmittunt cursu campos atque agmina cervi
 pulverulenta fuga glomerant montesque relinquunt. 155
 at puer Ascanius mediis in vallibus acri
 gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 spumantemque dari pecora inter inertia votis
 optat aprum aut fulvum descendere monte leonem.

Interea magno misceri murmure caelum 160
 incipit, insequitur commixta grandine nimbus,
 et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
 Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
 tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
 speluncam Dido dux et Troianus eandem 165
 deveniunt. prima et Tellus et pronuba Iuno
 dant signum; fulsere ignes et conscius aether
 conubiis, summoque ulularunt vertice nymphae.
 ille dies primus leti primusque malorum
 causa fuit. neque enim specie famave movetur 170
 nec iam furtivum Dido meditatur amorem:
 coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam.

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
 Fama, malum qua non aliud velocius ullum;
 mobilitate viget viresque acquirit eundo; 175
 parva metu primo, mox sese attolit in auras
 ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
 illam Terra parens, ira inritata deorum,
 extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
 progenuit, pedibus celerem et pernibus alis, 180
 monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumae,
 tot vigiles oculi; subter (mirabile dictu)
 tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 nocte volat caeli medio terraeque per umbram,
 stridens, nec dulci declinat lumina somno; 185

luce sedet custos aut summi culmine tecti,
 turribus aut altis, et magnas territat urbes,
 tam ficti praviq̄ue tenax quam nuntia veri.
 haec tum multiplici populos sermone replebat
 190 gaudens et pariter facta atq̄ue infecta canebat:
 venisse Aenean, Troiano sanguine cretum,
 cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
 nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 regnorum inmemores turpique cupidine captos.
 195 haec passim dea foeda virum diffundit in ora.
 protinus ad regem cursus detorquet Iarban
 incenditque animum dictis atq̄ue aggerat iras.

Hic Hammone satus, rapta Garamantide nymp̄ha,
 templa Iovi centum latis immania regnis,
 200 centum aras posuit vigilemque sacraverat ignem,
 excubias divum aeternas, pecudumque cruore
 pingue solum et variis florentia limina sertis.
 isque amens animi et rumore accensus amaro
 dicitur ante aras media inter numina divum
 205 multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
 'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
 aspicias haec? an te, genitor, cum fulmina torques.
 nequiquam horremus caecique in nubibus ignes
 210 terrificant animos et inania murmura miscent?
 femina, quae nostris errans in finibus urbem
 exiguam pretio posuit, cui litus arandum
 cuique loci leges dedimus, conubia nostra
 reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
 215 et nunc ille Paris cum semiviro comitatu,
 Maeonia mentum mitra crinemque madentem
 subnexus, rapto potitur: nos munera templis
 quippe tuis ferimus famamque fovemus inanem.'
 Talibus orantem dictis arasque tenentem
 220 audiit omnipotens oculosque ad moenia torsit
 regia et oblitos famae melioris amantis.
 tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
 'vade age, nate, voca zephyros et labere pinnis
 Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc

expectat fatisque datas non respicit urbes, 225
 adloquere et celeris defer mea dicta per auras.
 non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 promisit Graiumque ideo bis vindicat armis,
 sed fore qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri 230
 proderet ac totum sub leges mitteret orbem.
 si nulla accendit tantarum gloria rerum
 nec super ipse sua molitur laude laborem,
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur 235
 nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
 naviget: haec summa est, hic nostri nuntius esto.'

Dixerat. ille patris magni parere parabat
 imperio; et primum pedibus talaria nequit
 aurea, quae sublimem alis sive aequora supra 240
 seu terram rapido pariter cum flamine portant.
 tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco
 pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
 dat somnos adimitque et lumina morte resignat.
 illa fretus agit ventos et turbida tranat 245
 nubila; iamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
 Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
 piniferum caput et vento pulsatur et imbri,
 nix umeros infusa tegit, tum flumina mento 250
 praecipitant senis et glacie riget horrida barba.
 hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
 misit, avi similis, quae circum litora, circum
 piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta. 255
 [haud aliter terras inter caelumque volabat
 litus harenosum ad Libyae ventosque secabat
 materno veniens ab avo Cyllenia proles.]
 ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta novantem 260
 conspicit. atque illi stellatus iaspide fulva
 ensis erat Tyrioque ardebat murice laena
 demissa ex umeris, dives quae munera Dido

fecerat et tenui telas discreverat auro.

- 265 continuo invadit: 'tu nunc Karthaginis altae
 fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
 extruis heu regni rerumque oblite tuarum?
 ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 regnator, caelum et terras qui numine torquet,
 270 ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras.
 quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 si te nulla movet tantarum gloria rerum
 [nec super ipse tua moliris laude laborem,]
 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
 275 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
 debentur.' tali Cyllenius ore locutus
 mortalis visus medio sermone reliquit
 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

- At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
 280 arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.
 ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
 attonitus tanto monitu imperioque deorum.
 heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
 audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
 285 [atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc
 in partisque rapit varias perque omnia versat.]
 haec alternanti potior sententia visa est:
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
 classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
 290 arma parent et, quae rebus sit causa novandis,
 dissimulent; sese interea, quando optima Dido
 nesciat et tantos rumpi non speret amores,
 temptaturum aditus et quae mollissima fandi
 tempora, quis rebus dexter modus. ocius omnes
 295 imperio laeti parent ac iussa facessunt.

- At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
 praesensit motusque excepit prima futuros,
 omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
 detulit armari classem cursumque parari.
 300 saevit inops animi totamque incensa per urbem
 bacchatur, qualis commotis excita sacris
 thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho

orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
tandem his Aenean compellat vocibus ultro:

‘Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
posse nefas tacitusque mea decedere terra?

nec te noster amor nec te data dextera quondam
nec moritura tenet crudeli funere Dido?

quin etiam hiberno moliris sidere classem 310
et mediis properas aquilonibus ire per altum,

crudelis? quid? si non arva aliena domosque
ignotas peteres et Troia antiqua maneret,

Troia per undosum peteretur classibus aequor?
mene fugis? per ego has lacrimas dextramque tuam te 315

(quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui),
per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,

si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
dulce meum, miserere domus labentis et istam,

oro, siquis adhuc precibus locus, exue mentem.
te propter Libycae gentes Nomadamque tyranni 320

odere, infensi Tyrii; te propter eundem
extinctus pudor et, qua sola sidera adibam,

fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.

quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater 325
destruat aut captam ducat Gaetulus Iarbas?

saltem siqua mihi de te suscepta fuisset

ante fugam suboles, siquis mihi parvulus aula

luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,

non equidem omnino capta ac deserta viderer.’ 330

Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
lumina et obnixus curam sub corde premebat.

tandem pauca refert: ‘ego te, quae plurima fando
enumerare vales, numquam, regina, negabo

promeritam, nec me meminisse pigebit Elissae, 335
dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.

pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
speravi (ne finge) fugam, nec coniugis umquam

praetendi taedas aut haec in foedera veni.

me si fata meis paterentur ducere vitam 340
auspiciis et sponte mea componere curas,

urbem Troianam primum dulcisque meorum
 reliquias colerem [Priami tecta alta manerent]
 et recidiva manu posuissem Pergama victis.

- 345 sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
 Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
 hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces
 Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis,
 quae tandem Ausonia Teucros considerare terra
 350 invidia est? et nos fas extera quaerere regna.
 me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
 nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
 admonet in somnis et turbida terret imago,
 me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
 355 quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
 nunc etiam interpres divum, Iove missus ab ipso
 (testor utrumque caput), celeris mandata per auras
 detulit, ipse deum manifesto in lumine vidi
 intrantem muros vocemque his auribus hausi.
 360 desine meque tuis incendere teque querellis;
 Italiam non sponte sequor.'

- Talia dicentem iamdudum aversa tuetur,
 huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 luminibus tacitis et sic accensa profatur:
 365 'nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
 perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
 nam quid dissimulo aut quae me ad maiora reservo?
 num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 370 num lacrimas victus dedit aut miseratus amantem est?
 quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno
 nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
 excepi et regni demens in parte locavi;
 375 amissam classem, socios a morte reduxi.
 heu furiis incensa feror! nunc augur Apollo,
 nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
 interpres divum fert horrida iussa per auras.
 scilicet is superis labor est, ea cura quietos
 380 sollicitat. neque te teneo neque dicta refello:

i, sequere Italiam, ventis pete regna per undas.
 spero equidem mediis, siquid pia numina possunt,
 supplicia hausurum scopulis et nomine Dido
 saepe vocaturum. sequar atris ignibus absens,
 et, cum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 omnibus umbra locis adero. dabis, inprobe, poenas.
 audiam et haec manis veniet mihi fama sub imos.
 his medium dictis sermonem abrumpit et auras
 aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert,
 linquens multa metu cunctantem et multa parantem 390
 dicere. suscipiunt famulae conlapsaque membra
 marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
 solando cupit et dictis avertere curas,
 multa gemens magnoque animum labefactus amore, 395
 iussa tamen divum exequitur classemque revisit.
 tum vero Teucri incumbunt et litore celsas
 deducunt toto navis. natat uncta carina,
 frondentisque ferunt remos et robora silvis
 infabricata fugae studio. 400

migrantis cernas totaque ex urbe ruentis,
 ac velut ingentem formicae farris acervum
 cum populant hiemis memores tectoque reponunt;
 it nigrum campis agmen praedamque per herbas
 convectant calle angusto, pars grandia trudunt 405
 obnixae frumenta umeris, pars agmina cogunt
 castignantque moras, opere omnis semita fervet.
 quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus!

quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
 prospiceres arce ex summa totumque videres 410
 misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
 improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!
 ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
 cogitur et supplex animos submittere amori,
 nequid inexpertum frustra moritura relinquat. 415

‘Anna, vides toto properari litore circum;
 undique convenere, vocat iam carbasus auras,
 puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
 hunc ego si potui tantum sperare dolorem,

- 420 et perferre, soror, potero. miserae hoc tamen unum
 exequere, Anna, mihi: solam nam perfidus ille
 te colere, arcanos etiam tibi credere sensus,
 sola viri mollis aditus et tempora noras:
 i, soror, atque hostem supplex adfare superbum.
- 425 non ego cum Danais Troianam excindere gentem
 Aulide iuravi classemve ad Pergama misi,
 nec patris Anchisae cineres manesve revelli:
 cur mea dicta negat duras demittere in auris?
 quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti,
- 430 expectet facilemque fugam ventosque ferentis.
 non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
 nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat;
 tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
 dum mea me victam doceat fortuna dolere.
- 435 extremam hanc oro veniam (miserere sororis):
 quam mihi cum dederis, cumulata morte remittam.⁷
 Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 fertque refertque soror. sed nullis ille movetur
 fletibus aut voces ullas tractabilis audit:
- 440 fata obstant placidasque viri deus obstruit auris.
 ac velut annoso validam cum robore quercum
 Alpini boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 cruere inter se certant; it stridor et altae
 consternunt terram concusso stipite frondes,
- 445 ipsa haeret scopulis et quantum vertice ad auras
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
 haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
 tunditur et magno persentit pectore curas;
 mens inmota manet, lacrimae volvuntur inanes.
- 450 Tum vero infelix fatis exterrita Dido
 mortem orat; taedet caeli convexa tueri.
 quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
 vidit, turicremis cum dona inponeret aris,
 (horrendum dictu) latices nigrescere sacros
- 455 fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
 hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
 praeterca fuit in tectis de marmore templum
 coniugis antiqui, miro quod honore colebat,

velleribus niveis et festa fronde revinctum:
 hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 visa viri, nox cum terras obscura teneret;
 solaque culminibus ferali carmine bubo
 saepe queri et longas in fletum ducere voces;
 multaue praeterea vatum praedicta piorum
 terribili monitu horrificant. agit ipse furem 465
 in somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
 sola sibi, semper longam incomitata videtur
 ire viam et Tyrios deserta quaerere terra:
 eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
 et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas; 470
 aut Agamemnonius scaenis agitatus Orestes
 armatam facibus matrem et serpentibus atris
 cum fugit ultricesque sedent in limine Dirae.

Ergo ubi concepit furias evicta dolore
 decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque 475
 exigit et maestam dictis adgressa sororem
 consilium vultu tegit ac spem fronte serenat:
 'inveni, germana, viam (gratare sorori),
 quae mihi reddat eum vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem iuxta solemque cadentem 480
 ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
 axem umero torquet stellis ardentibus aptum:
 hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 quae dabat et sacros servabat in arbore ramos 485
 [spargens unida mella soporiferumque papaver.]
 haec se carminibus promittit solvere mentes
 quas velit, ast aliis duras inmittere curas;
 sistere aquam fluviis et vertere sidera retro;
 nocturnosque movet manis; mugire videbis 490
 sub pedibus terram et descendere montibus ornos.
 testor, cara, deos et te, germana, tuumque
 dulce caput, magicas invitam accingier artis.
 tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 erige et arma viri, thalamo quae fixa reliquit 495
 impius, exuviasque omnis lectumque iugalem,
 quo perii, superinponas: abolere nefandi

cuncta viri monumenta iuvat monstatque sacerdos.⁷
 haec effata silet, pallor simul occupat ora.

500 non tamen Anna novis praetexere funera sacris
 germanam credit nec tantos mente furores
 concipit aut graviora timet, quam morte Sychaei.
 ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 505 erecta ingenti taedis atque ilice secta,
 intenditque locum sertis et fronde coronat
 funerea, super exuvias ensemque relictum
 effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
 stant arae circum et crinis effusa sacerdos
 510 ter centum tonat ore deos Erebumque Chaosque
 tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
 sparserat et latices simulatos fontis Averni,
 falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis
 pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
 515 quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus
 et matri praereptus amor.
 ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
 unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 testatur moritura deos et conscia fati
 520 sidera; tum, siquod non aequo foedere amantis
 curae numen habet iustumque memorque, precatur.

Nox erat et placidum carpebant fessa soporem
 corpora per terras silvaeque et saeva quierant
 aequora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
 525 cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres,
 quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
 rura tenent, somno positae sub nocte silenti
 [lenibant curas et corda oblita laborum.]
 at non infelix animi Phoenissa, neque unquam
 530 solvitur in somnos oculisve aut pectore noctem
 accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
 saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 sic adeo insistit secumque ita corde volutat:
 ‘en, quid ago? rursusne procos inrisa priores
 535 experiar, Nomadumque petam conubia supplex,
 quos ego sim totiens iam dedignata maritos?’

Iliacas igitur classes atque ultima Teucrum
 iussa sequar? quia nec auxilio iuvat ante levatos
 et bene apud memores veteris stat gratia facti?
 quis me autem, fac velle, sinet ratibusve superbis 540
 invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
 Laomedontea sentis periuria gentis?
 quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
 an Tyriis omnique manu stipata meorum
 inferar et, quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 rursus agam pelago et ventis dare vela iubebo?
 quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
 tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 his, germana, malis oneras atque obicis hosti.
 non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 degere, more ferae, talis nec tangere curas:
 non servata fides cineri promissa Sychaeo.
 tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
 carpebat somnos, rebus iam rite paratis. 555
 huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 obtulit in somnis rursusque ita visa monere est,
 omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
 et crinis flavos et membra decora iuventae:
 'nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos, 560
 nec quae te circum stent deinde pericula cernis,
 demens, nec zephyros audis spirare secundos?
 illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
 non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565
 iam mare turbari trabibus saevasque videbis
 conlucere faces, iam fervere litora flammis,
 si te his attigerit terris Aurora morantem.
 heia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
 femina.' sic fatus nocti se inmiscuit atrae. 570

Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris
 corripit e somno corpus sociosque fatigat:
 'praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
 solvite vela citi. deus aethere missus ab alto
 festinare fugam tortosque incidere funis 575

ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte decorum,
 quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 adsis o placidusque iuves et sidera caelo
 dextra feras.' dixit vaginaque eripit ensem
 580 fulmineum strictoque ferit retinacula ferro.
 idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque,
 litora deseruere, latet sub classibus aequor,
 adnixa torquent spumas et caerula verrunt.
 Et iam prima novo spargebat lumine terras
 585 Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
 regina e speculis ut primum albescere lucem
 vidit et aequatis classem procedere velis
 litoraque et vacuos sensit sine remige portus,
 terque quaterque manu pectus percussa decorum
 590 flaventisque abscissa comas 'pro Iuppiter! ibit
 hic' ait 'et nostris inluserit advena regnis?
 non arma expedient totaque ex urbe sequentur
 deripientque rates alii navalibus? ite,
 ferte citi flammis, date tela, impellite remos!
 595 quid loquor? aut ubi sum? quae mentem insania mutat?
 infelix Dido, nunc te facta inopia tangunt?
 tum decuit, cum sceptrum dabas. en dextra fidesque,
 quem secum patrios aiunt portare penates,
 quem subiisse umeris confectum aetate parentem!
 600 non potui abreptum divellere corpus et undis
 spargere, non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
 verum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset:
 quem metui moritura? faces in castra tulissem
 605 inplessemque foros flammis natumque patremque
 cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 tuque harum interpretis curarum et conscia Iuno
 nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes
 610 et dirae ultrices et di morientis Elissae,
 accipite haec meritumque malis advertite numen
 et nostras audite preces. si tangere portus
 infandum caput ac terris adnare necesse est,
 et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:

at bello audacis populi vexatus et armis, 615
 finibus extorris, complexu avolsus Iuli,
 auxilium impleret videatque indigna suorum
 funera, nec, cum se sub leges pacis iniquae
 tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
 sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
 haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
 tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 exercete odiis cinerique haec mittite nostro
 munera. nullus amor populis nec foedera sunt. 625
 exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
 qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 litora litoribus contraria, fluctibus undas
 inprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.⁷

Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630
 invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
 tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaci,
 namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 ‘Annam cara mihi nutrix huc siste sororem;
 dic corpus properet fluviali spargere lympha 635
 et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
 sic veniat tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 perficere est animus finemque inponere curis
 Dardaniique rogam capitis permittere flammae.’ 640
 sic ait. illa gradum studio celerabat anilem.
 at trepida et coeptis immanibus effera Dido,
 sanguineam volvens aciem maculisque trementis
 interfusa genas et pallida morte futura,
 interiora domus inrumpit limina et altos 645
 conscendit furibunda rogos ensemque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 conspexit, paulum lacrimis et mente morata
 incubuitque toro dixitque novissima verba: 650
 ‘dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
 accipite hanc animam meque his exolvite curis.
 vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,

- et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 655 urbem praeclaram statui, mea moenia vidi,
 ulta virum poenas inimico a fratre recepi,
 felix, heu nimium felix, si litora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.
 dixit et os inpressa toro 'moriemur inultae,
 660 sed moriamur' ait. 'sic, sic iuvat ire sub umbras.
 hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus et nostrae secum ferat omina mortis.'
 dixerat, atque illam media inter talia ferro
 conlapsam aspiciunt comites ensemque cruore
 665 spumantem sparsasque manus. it clamor ad alta
 atria, concussam bacchatur Fama per urbem,
 lamentis gemituque et femineo ululatu
 tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether,
 non aliter quam si inmissis ruat hostibus omnis
 670 Karthago aut antiqua Tyros flammaeque furentes
 culmina perque hominum volvuntur perque deorum.
 audiit exanimis trepidoque exterrita cursu
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis
 per medios ruit ac morientem nomine clamat:
 675 'hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
 hoc rogius iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 quid primum deserta querar? comitemne sororem
 sprevisi moriens? eadem me ad fata vocasses:
 idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
 680 his etiam struxi manibus patriosque vocavi
 voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 extincti te meque, soror, populumque patresque
 Sidonios urbemque tuam. date, volnera lymphis
 abluam et, extremus siquis super halitus errat,
 685 ore legam.' sic fata gradus evaserat altos
 semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 cum gemitu atque atros siccabat veste cruores.
 illa gravis oculos conata attollere rursus
 deficit, infixum stridit sub pectore volnus.
 690 ter sese attollens cubitoque adnixa levavit,
 ter revoluta toro est oculisque errantibus alto
 quaesivit caelo lucem ingenuitque reperta.

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
 difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
 quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
 sed misera ante diem subitoque accensa furore,
 nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 abstulerat Stygioque caput damnaverat Orco.
 ergo Iris croceis per caelum roscida pinnis, 700
 mille trahens varios adverso sole colores,
 devolat et supra caput adstitit. 'hunc ego Diti
 sacrum iussa fero teque isto corpore solvo.'
 sic ait et dextra crinem secat, omnis et una
 dilapsus calor atque in ventos vita recessit. 705

AENEIDOS

LIBER V.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
 certus iter fluctusque atros aquilone secabat,
 moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
 conlucent flammis. quae tantum accenderit ignem
 causa latet, duri magno sed amore dolores 5
 polluto notumque, furens quid femina possit,
 triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
 ut pelagus tenuere rates nec iam amplius ulla
 occurrit tellus, maria undique et undique caelum,
 olli caeruleus supra caput adstitit imber, 10
 noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
 ipse gubernator puppi Palinurus ab alta
 'heu, quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
 quidve, pater Neptune, paras?' sic deinde locutus
 colligere arma iubet validisque incumbere remis 15
 obliquatque sinus in ventum ac talia fatur:
 'magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
 spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.

mutati transversa fremunt et vespere ab atro.
 20 consurgunt venti atque in nubem cogitur aer.
 nec nos obniti contra nec tendere tantum
 sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur,
 quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
 fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
 25 si modo rite memor servata remetior astra.
 tum pius Aeneas 'equidem sic poscere ventos
 iamdudum et frustra cerno te tendere contra.
 flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
 quove magis fessas optem demittere navis,
 30 quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten
 et patris Anchisae gremio complectitur ossa?'
 haec ubi dicta, petunt portus et vela secundi
 intendunt zephyri, fertur cita gurgite classis
 et tandem laeti notae advertuntur harenae.

35 At procul ex celso miratus vertice montis
 adventum sociasque rates occurrit Acestes,
 horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
 Troia Criniso conceptum flumine mater
 quem genuit. veterum non immemor ille parentum
 40 gratatur reduces et gaza laetus agresti
 excipit ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
 clara dies, socios in coctum litore ab omni
 advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur:
 45 'Dardanidae magni, genus alto a sanguine divum,
 annuus exactis completur mensibus orbis,
 ex quo relliquias divinique ossa parentis
 condidimus terra maestasque sacravimus aras.
 iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
 50 semper honoratum (sic di voluistis) habebo.
 hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exul
 Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
 annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 exequerer strueremque suis altaria donis.
 55 nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis
 (haud equidem sine mente reor, sine numine divum)
 adsumus et portus delati intramus amicos.

ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem;
 poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
 urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 bina boum vobis Troia generatus Acestes
 dat numero capita in navis; adhibete penates
 et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
 praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 prima citae Teucris ponam certamina classis;
 quique pedum cursu valet et qui viribus audax
 aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
 seu crudo fudit pugnam committere caestu,
 cuncti adsint meritaque expectent praemia palmae. 70
 ore favete omnes et cingite tempora ramis.'

Sic fatus velat materna tempora myrto:
 hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 ille e concilio multis cum milibus ibat 75
 ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
 purpureosque iacit flores ac talia fatur:
 'salve, sancte parens, iterum; salvete, recepti 80
 nequiquam cineres animaeque umbraeque paternae.
 non licuit finis Italos fataliaque arva
 nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.'
 dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
 septem ingens gyros, septena volumina traxit, 85
 amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 caeruleae cui terga notae maculosus et auro
 squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
 mille iacit varios adverso sole colores.
 obstipuit visu Aeneas. ille agmine longo 90
 tandem inter pateras et levia pocula serpens
 libavitque dapes rursusque innoxius imo
 successit tumulo et depasta altaria liquit.
 hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 incertus, geniumne loci famulumne parentis 95
 esse putet; caedit binas de more bidentis

totque sues, totidem nigrantis terga iuencos;
 vinaque fundebat pateris animamque vocabat
 Anchisae magni manisque Acheronte remissos.

100 nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
 dona ferunt, onerant aras mactantque iuencos;
 ordine aena locant alii fusique per herbam
 subiciunt veribus prunas et viscera torrent.

Expectata dies aderat nonamque serena
 105 Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant,
 famaue finitimos et clari nomen Aeestae
 excierat; laeto complebant litora coetu,
 visuri Aeneadas, pars et certare parati.
 munera principio ante oculos circoque locantur
 110 in medio, sacri tripodes viridesque coronae
 et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
 perfusae vestes, argenti aurique talenta;
 et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 prima pares ineunt gravibus certamina remis
 115 quattuor ex omni delectae classe carinae.
 velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
 mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi,
 ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 120 impellunt, terno consurgunt ordine remi;
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
 caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 125 litora, quod tumidis submersum tunditur olim
 fluctibus, hiberni condunt ubi sidera cori;
 tranquillo silet immotaque attollitur unda
 campus et apricis statio gratissima mergis.
 hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 130 constituit signum nautis pater, unde reverti
 scirent et longos ubi circumflectere cursus.
 tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 ductores longe effulgent ostroque decori;
 cetera populea velatur fronde iuventus
 135 nudatosque umeros oleo perfusa nitescit.

considunt transtris, intentaque bracchia remis;
 intenti expectant signum exultantiaque haurit
 corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
 inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 haud mora, prosiluerunt suis; ferit aethera clamor 140
 nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
 infidunt pariter sulcos totumque dehiscit
 convulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 non tam praecipites biuugo certamine campum
 corripuere ruuntque effusi carcere currus, 145
 nec sic immissis aurigae undantia lora
 concussere iugis pronique in verbera pendent.
 tum plausu fremituque virum studiisque faventum
 consonat omne nemus vocemque inclusa volutant
 litora, pulsati colles clamore resultant. 150
 effugit ante alios primisque elabitur undis
 turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
 consequitur, melior remis, sed pondere pinus
 tarda tenet. post hos aequo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem, 155
 et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
 Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
 frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
 iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
 cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
 rectorem navis compellat voce Menoeten:
 'quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
 litus ama et laevas stringat sine palmula cautes;
 altum alii teneant.' dixit, sed caeca Menoetes
 saxa timens proram pelagi detorquet ad undas. 165
 'quo diversus abis?' iterum 'pete saxa, Menoete!'
 cum clamore Gyas revocabat, et ecce Cloanthum
 respicit instantem tergo et propiora tenentem.
 ille inter navemque Gyae scopulosque sonantis
 radit iter laevum interior subitque priorem 170
 praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
 tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens,
 nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten,
 oblitus decorisque sui sociumque salutis,

- 175 in mare praecipitem puppi deturbat ab alta;
 ipse gubernaculo rector subit, ipse magister,
 hortaturque viros clavumque ad litora torquet.
 at gravis ut fundo vix tandem redditus imo est,
 iam senior madidaque fluens in veste, Menoetes,
 180 summa petit scopuli siccaque in rupe resedit.
 illum et labentem Teucris et risere natantem
 et salsos rident revomentem pectore fluctus.
 hic laeta extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
 185 Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat,
 nec tota tamen ille prior praeceunte carina;
 parte prior, partem rostro premit aemula Pristis.
 at media socios incedens nave per ipsos
 hortatur Mnestheus: 'nunc, nunc insurgite remis,
 190 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema
 delegi comites; nunc illas promite vires,
 nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 non iam prima peto Mnestheus neque vincere certo;
 195 quamquam o — sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti:
 extremos pudeat rediisse; hoc vincite, cives,
 et prohibete nefas.' olli certamine summo
 procumbunt; vastis tremit ictibus aerea puppis,
 subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
 200 aridaque ora quatit, sudor fluit undique rivis.
 attulit ipse viris optatum casus honorem.
 namque furens animi dum proram ad saxa suburget
 interior spatioque subit Sergestus iniquo,
 infelix saxis in procurrentibus haesit.
 205 concussae cautes, et acuto in murice remi
 obnixa crepuere inlisaque prora pependit.
 consurgunt nautae et magno clamore morantur
 ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 expediunt fractosque legunt in gurgite remos.
 210 at laetus Mnestheus successuque acior ipso
 agmine remorum celeri ventisque vocatis
 prona petit maria et pelago decurrit aperto.
 qualis spelunca subito commota columba,

cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 fertur in arva volans plausumque exterrita pinnis 215
 dat tecto ingentem, mox aere lapsa quieto
 radit iter liquidum celeris neque commovet alas:
 sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
 aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
 et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
 Sergestum brevibusque vadis frustraue vocantem
 auxilia et fractis discentem currere remis.
 inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
 consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
 solus iamque ipso superest in fine Cloanthus: 225
 quem petit et summis adnixus viribus urget.
 tum vero ingeminat clamor cunctique sequentem
 instigant studiis resonatque fragoribus aether.
 hi proprium decus et partum indignantur honorem
 ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci: 230
 hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
 et fors aequatis cepissent praemia rostris,
 ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
 fudissetque preces divosque in vota vocasset.
 'di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro, 235
 vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
 constituam ante aras voti reus extaque salsos
 porriciam in fluctus et vina liquentia fundam.'
 dixit, eumque inis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo, 240
 et pater ipse manu magna Portunus euntem
 impulit: illa noto citius volucrique sagitta
 ad terram fugit et portu se condidit alto.
 tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
 declarat viridique advelat tempora lauro;
 muneraque in navis ternos optare iuencos
 vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
 ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
 victori chlamydem auratam, quam plurima circum 250
 purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit,
 intextusque puer frondosa regius Ida

- velocis iaculo cervos cursuque fatigat,
 acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 255 sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis;
 longaevi palmas nequiquam ad sidera tendunt
 custodes saevitque canum latratus in auras.
 at qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 levibus huic hamis consertam auroque trilicem
 260 loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
 victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
 donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 multiplicem, conixi umeris; indutus at olim
 265 Demoleos cursu palantis Troas agebat.
 tertia dona facit geminos ex aere lebetas
 cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 puniceis ibant evincti tempora taenis,
 270 cum saevo e scopulo multa vix arte revulsus,
 amissis remis atque ordine debilis uno,
 inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
 aerea quem obliquum rota transit aut gravis ictu
 275 seminecem liquit saxo lacerumque viator;
 nequiquam longos fugiens dat corpore tortus,
 parte ferox ardensque oculis et sibila colla
 arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
 nixantem nodis seque in sua membra plicantem:
 280 tali remigio navis se tarda movebat;
 vela facit tamen et plenis subit ostia velis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat,
 servatam ob navem laetus sociosque reductos.
 olli serva datur, operum haud ignara Minervae,
 285 Cressa genus, Phloe, geminique sub ubere nati.
 Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
 gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 cingebant silvae, mediaque in valle theatri
 circus erat; quo se multis cum milibus heros
 290 consessu medium tulit extractoque resedit.
 hic, qui forte velint rapido contendere cursu,

invitat pretiis animos et praemia ponit.
 undique conveniunt Teuceri mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi,
 Euryalus forma insignis viridique iuventa, 295
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 regius egregia Priami de stirpe Diores;
 hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
 alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
 tum duo Trinacrii iuvenes, Helymus Panopesque, 300
 adsueti silvis, comites senioris Acestae;
 multi praeterea, quos fama obscura recondit.
 Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 'accipite haec animis laetasque advertite mentes.
 nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Gnosia bina dabo levato lucida ferro
 spicula caelataque argento ferre bipennem:
 omnibus hic erit unus honos; tres praemia primi
 accipient flavaque caput nectentur oliva.
 primus equum phaleris insignem victor habeto; 310
 alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
 Threiciis, lato quam circum amplectitur auro
 balteus et tereti subnectit fibula gemma;
 tertius Argolica hac galea contentus abito.'
 haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente 315
 corripunt spatia audito limenque relinquunt
 effusi nimbo similes, simul ultima signant.
 primus abit longaque ante omnia corpora Nisus
 emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
 proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 insequitur Salius; spatio post deinde relicto
 tertius Euryalus;
 Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
 ecce volat calcemque terit iam calce Diores,
 incumbens umeris; spatia et si plura supersint, 325
 transeat elapsus prior ambiguumve relinquat.
 iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
 finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
 labitur infelix, caesis ut forte iuvenis
 fusus humum viridisque super madefecerat herbas. 330

- hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
 haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
 concidit inmundoque fimo sacroque cruore,
 non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
 335 nam sese opposuit Salio per lubrica surgens;
 ille autem spissa iacuit revolutus harena.
 emicat Euryalus et munere victor amici
 prima tenet plausuque volat fremituque secundo.
 post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 340 hic totum caveae consessum ingentis et ora
 prima patrum magnis Salius clamoribus implet
 ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
 gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
 345 adiuvat et magna proclamat voce Diores,
 qui subiit palmae frustra ad praemia venit
 ultima, si primi Salio reddantur honores.
 tum pater Aeneas 'vestra' inquit 'munera vobis
 certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo:
 350 me liceat casus miserari insontis amici.'
 sic fatus tergum Gaetuli inmane leonis
 dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 hic Nisus 'si tanta' inquit 'sunt praemia victis
 et te lapsorum miseret, quae munera Niso
 355 digna dabis? primam merui qui laude coronam,
 ni me, quae Salium, Fortuna inimica tulisset.'
 et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 turpia membra fimo. risit pater optimus olli
 et clipeum efferri iussit, Didymaonis artis,
 360 Neptuni sacro Danais de poste refixum;
 hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.
 Post ubi confecti cursus et dona peregit,
 'nunc, sicui virtus animusque in pectore praesens,
 adsit et evinctis attollat bracchia palmis.'
 365 sic ait et geminum pugnae proponit honorem,
 victori velatum auro vittisque iuvenicum,
 ensem atque insignem galeam solacia victo.
 nec mora, continuo vastis cum viribus effert
 ora Dares magnoque virum se murmure tollit,

solus qui Paridem solitus contendere contra 370
 idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
 victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 perculit et fulva moribundum extendit harena.
 talis prima Dares caput altum in proelia tollit 375
 ostenditque umeros latos alternaque iactat
 bracchia protendens et verberat ictibus auras.
 quaeritur huic alius, nec quisquam ex agmine tanto
 audet adire virum manibusque inducere caestus.
 ergo alacris cunctosque putans excedere palma 380
 Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus
 tum laeva taurum cornu tenet atque ita fatur:
 ‘nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 quae finis standi? quo me decet usque teneri?
 ducere dona iube.’ cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae reddique viro promissa iubebant.
 hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 proximus ut viridante toro consederat herbae:
 ‘Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister,
 nequiquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam et spolia illa tuis pendentia tectis?’
 ille sub haec: ‘non laudis amor, nec gloria cessit
 pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 sanguis hebet frigentque effetae in corpore vires.
 si mihi, quae quondam fuerat quaque improbus iste
 exultat fidens, si nunc foret illa iuventus,
 haud equidem pretio inductus pulchroque iuvenco
 venissem: nec dona moror.’ sic deinde locutus 400
 in medium geminos immani pondere caestus
 proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 ferre manum duroque intendere bracchia tergo.
 obstipuere animi: tantorum ingentia septem
 terga boum plumbo insuto ferroque rigeant. 405
 ante omnis stupet ipse Dares longequae recusat,
 magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 huc illuc vincolorum immensa volumina versat.

tum senior talis referebat pectore voces:

- 410 'quid, siquis caestus ipsius et Herculis arma
vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat
(sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro),
his magnum Alciden contra stetit, his ego suetus,
415 dum melior viris sanguis dabat, aemula necdum
temporibus geminis canebat sparsa senectus.
sed si nostra Dares haec Troius arma recusat,
idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto
420 (solve metus) et tu Troianos exue caestus.'
haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum,
et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
exiit atque ingens media consistit harena.
tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos
425 et paribus palmas amborum innexuit armis.
constitit in digitos extemplo arrectus uterque
bracchiaque ad superas interritus extulit auras.
abduxere retro longe capita ardua ab ictu
inmiscensque manus manibus pugnamque lacessunt:
430 ille pedum melior motu fretusque iuventa,
hic membris et mole valens, sed tarda trementi
genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
multa viri nequiquam inter se vulnera iactant,
multa cavo lateri ingeminant et pectora vastos
435 dant sonitus, erratque auris et tempora circum
crebra manus, duro crepitant sub vulnere malae.
stat gravis Entellus nisuque immotus eodem,
corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem
440 aut montana sedet circum castella sub armis,
nunc hos, nunc illos aditus omnemque pererrat
arte locum et variis adsultibus irritus urget.
ostendit dextram insurgens Entellus et alte
extulit: ille ictum venientem a vertice velox
445 praevidit celerique elapsus corpore cessit,
Entellus vires in ventum effudit et ultro
ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto

concidit, ut quondam cava concidit aut Erymantho
 aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 consurgunt studiis Teuceri et Trinacria pubes, 450
 it clamor caelo, primusque accurrit Acestes
 aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
 at non tardatus casu neque territus heros
 acrior ad pugnam redit ac vim suscitatur ira.
 tum pudor incendit vires et conscia virtus, 455
 praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
 nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra;
 nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
 culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
 creber utraque manu pulsatur versaturque Daretas. 460
 tum pater Aeneas procedere longius iras
 et saevire animis Entellum haud passus acerbis,
 sed finem imposuit pugnae fessumque Daretas
 eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
 'infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
 non viris alias conversa quae numina sentis?
 cede deo.' dixitque et proelia voce diremit.
 ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem
 iactantemque utroque caput crassumque cruorem
 ore eieciantem mixtosque in sanguine dentes, 470
 ducunt ad navis, galeamque enseque vocati
 accipiunt, palmam Entello taurumque relinquunt.
 hic victor, superans animis tauroque superbus,
 'nate dea vosque haec' inquit 'cognoscite, Teuceri,
 et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires, 475
 et qua servetis revocatum a morte Daretas.'
 dixit et adversi contra stetit ora iuvenci,
 qui donum adstabat pugnae, duosque reducta
 libavit dextra media inter cornua caestus,
 arduus, effractoque inlinit in ossa cerebro: 480
 sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 ille super talis effundit pectore voces:
 'hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 persolvo; hic victor caestus artemque repono.'
 Protinus Aeneas celeri certare sagitta 485
 invitat qui forte velint et praemia ponit

- ingentique manu malum de nave Seresti
 erigit et volucrem traiecto in fune columbam,
 quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
- 490 convenere viri deiectamque aerea sortem
 accepit galea et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis.
 quem modo navali Mnestheus certamine victor
 consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
- 495 tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
 Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
 in medios telum torsisti primus Achivos.
 extremus galeaque ima subsedit Aestes,
 ausus et ipse manu iuvenum temptare laborem.
- 500 tum validis flexos incurvant viribus arcus
 pro se quisque viri et depromunt tela pharetris.
 primaque per caelum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidae iuvenis volueris diverberat auras
 et venit adversique infigitur arbore mali.
- 505 intremuit malus timuitque exterrita pinnis
 ales et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
 ast ipsam miserandus avem contingere ferro
- 510 non valuit, nodos et vincula linea rupit,
 quis innexa pedem malo pendebat ab alto;
 illa notos atque atra volans in nubila fugit.
 tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato
 tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
- 515 iam vacuo lactam caelo speculatus, et alis
 plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 decidit exanimis vitamque reliquit in astris
 aetheriis fixamque refert delapsa sagittam.
 amissa solus palma superabat Aestes;
- 520 qui tamen aeras telum contorsit in auras,
 ostentans artemque pater arcumque sonantem.
 hic oculis subitum obicitur magnoque futurum
 augurio monstrum; docuit post exitus ingens
 sraque terrifici cecinerunt omina vates.
- 525 namque volans liquidis in nubibus arsit harundo

signavitque viam flammis tenuisque recessit
 consumpta in ventos, caelo ceu saepe refixa
 transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
 attonitis haesere animis, superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri; nec maximus omen 530
 abnuit Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
 muneribus cumulat magnis ac talia fatur:
 'sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
 talibus auspiciis exortem ducere honores.
 ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis, 535
 cratera inpressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.'
 sic fatus cingit viridanti tempora lauro
 et primum ante omnis victorem appellat Acesten. 540
 nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
 quamvis solus avem caelo deiecit ab alto.
 proximus ingreditur donis, qui vincula rupit,
 extremus, voluceri qui fixit harundine malum.

At pater Aeneas nondum certamine misso 545
 custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat et fidam sic fatur ad aurem:
 'vade age et Ascanio, si iam puerile paratum
 agmen habet secum cursusque instruxit equorum,
 ducat avo turmas et sese ostendat in armis, 550
 dic' ait. ipse omnem longo decedere circo
 infusum populum et campos iubet esse patentis.
 incedunt pueri pariterque ante ora parentum
 frenatis lucent in equis, quos omnis euntis
 Trinacriae mirata fremit Troiaequae iuventus. 555
 omnibus in morem tonya coma pressa corona,
 cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro,
 pars levis umero pharetras, it pectore summo
 flexilis obtorti per collum circulus auri.
 tres equitum numero turmae ternique vagantur 560
 ductores, pueri bis seni quemque secuti
 agmine partito fulgent paribusque magistris.
 una acies iuvenum, ducit quam parvus ovantem
 nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,

- 565 progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
portat equus bicolor maculis, vestigia primi
alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
parvus Atys pueroque puer dilectus Iulo.
- 570 extremus formaque ante omnis pulcher Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
fertur equis.
- 575 excipiunt plausu pavidos gaudentque tuentes
Dardanidae veterumque adgnoscent ora parentum.
postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
lustravere in equis, signum clamore paratis
Epytides longe dedit insonuitque flagello.
- 580 olli discurrere pares atque agmina terni
diductis solvere choris rursusque vocati
convertere vias infestaque tela tulere.
inde alios ineunt cursus aliosque recursus
adversi spatiis, alternosque orbibus orbis
- 585 impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis,
et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
parietibus textum caecis iter ancipitemque
- 590 mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
falleret indeprentus et inremeabilis error,
haud alio Teucrum nati vestigia cursu
impediunt texuntque fugas et proelia ludo,
delphinum similes, qui per maria unida nando
- 595 Carpathium Libycumque secant [Iuduntque per undas.]
hunc morem cursus atque haec certamina primus
Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
rettulit et priscos docuit celebrare Latinos,
quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes;
- 600 Albani docuere suos; hinc maxima porro
accepit Roma et patrium servavit honorem,
Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
haec celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
 dum variis tunulo referunt sollemnia ludis, 605
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem ventosque adspirat eunti,
 multa movens necdum antiquum saturata dolorem.
 illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 nulli visa cito decurrit tramite virgo. 610
 conspicit ingentem concursum et litora lustrat
 desertosque videt portus classemque relictam.
 at procul in sola secretae Troades acta
 amissum Anchisen flebant cunctaeque profundum
 pontum aspectabant flentes. heu tot vada fessis 615
 et tantum superesse maris, vox omnibus una;
 urbem orant, taedet pelagi perferre laborem.
 ergo inter medias sese haud ignara nocendi
 conicit et faciemque deae vestemque reponit,
 fit Beroe, Tmarii coniunx longaeva Dorycli, 620
 cui genus et quondam nomen natiq̄ue fuissent,
 ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 ‘o miserae, quas non manus’ inquit ‘Achaica bello
 traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
 infelix, cui te exitio Fortuna reservat? 625
 septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
 cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
 sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem et volvimur undis.
 hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes: 630
 quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
 o patria et rapti nequiquam ex hoste penates,
 nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos annis, Xanthum et Simoenta, videbo?
 quin agite et mecum infaustas exurite puppis. 635
 nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 ardentis dare visa faces: “hic quaerite Troiam,
 hic domus est” inquit “vobis.” iam tempus agi res,
 nec tantis mora prodigiis. en quattuor arae
 Neptuno: deus ipse faces animumque ministrat.’ 640
 haec memorans prima infensum vi corripit ignem
 sublataque procul dextra conixa coruscat

et iacit. arrectae mentes stupefactaque corda
 Iliadum. hic una e multis, quae maxima natu,
 645 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
 'non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 est Dorycli coniunx: divini signa decoris
 ardentisque notate oculos, qui spiritus illi,
 qui vultus vocisque sonus vel gressus eunti.
 650 ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
 aegram, indignantem, tali quod sola careret
 munere nec meritos Anchisae inferret honores.'
 haec effata.
 at matres primo ancipites oculisque malignis
 655 ambiguae spectare rates miserum inter amorem
 praesentis terrae fatisque vocantia regna,
 cum dea se paribus per caelum sustulit alis
 ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 tum vero attonitae monstris actaeque furore
 660 conclamant rapiuntque focis penetralibus ignem,
 pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 coniciunt. furit inmissis Vulcanus habenis
 transtra per et remos et pietas abiete puppis.
 nuntius Anchisae ad tumultum cuneosque theatri
 665 incensas perfert navis Eumelus et ipsi
 respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 primus et Ascanius, cursus ut lactus equestris
 ducebat, sic acer equo turbata petivit
 castra, nec exanimis possunt retinere magistri.
 670 'quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis' inquit,
 'heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
 Argivum, vestras spes uritis. en ego vester
 Ascanius!' galeam ante pedes proiecit inanem,
 qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 675 adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum.
 ast illae diversa metu per litora passim
 diffugiunt silvasque et sicubi concava furtim
 saxa petunt; piget incepti lucisque suosque
 mutatae adgnoscent excussa pectore Iuno est.
 680 sed non idcirco flammae atque incendia vires
 indomitas posuere; udo sub robore vivit

- stупpa vomens tardum fumum lentusque carinas
 est vapor et toto descendit corpore pestis
 nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
 tum pius Aeneas umeris abscindere vestem 685
 auxilioque vocare deos et tendere palmas:
 'Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Troianos, siquid pietas antiqua labores
 respicit humanos, da flammam evadere classi
 nunc, pater, et tenuis Teucrum res eripe leto; 690
 vel tu, quod superest, infesto fulmine Morti,
 si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.'
 vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
 tempestas sine more furit tonitruque tremescunt
 ardua terrarum et campi, ruit aethere toto 695
 turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris
 implenturque super puppes, semusta madescunt
 roboras, restinctus donec vapor omnis et omnes
 quattuor amissis servatae a peste carinae.
 At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 700
 nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
 mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
 oblitus fatorum, Italiasne capesseret oras.
 tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 quem docuit multaque insignem reddidit arte: 705
 haec responsa dabat, vel quae portenderet ira
 magna deum vel quae fatorum posceret ordo:
 isque his Aeneas solatus vocibus infit:
 'nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur;
 quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est. 710
 est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
 hunc cape consiliis socium et coniunge volentem,
 huic trade amissis superant qui navibus et quos
 pertaesum magni incepti rerumque tuarum est; 715
 longaevosque senes ac fessas aequore matres
 et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
 delige et his habeant terris sine moenia fessi;
 urbem appellabunt permissio nomine Acestam.'
 Talibus incensus dietis senioris amici
 tum vero in curas animo diducitur omnis. 720

et Nox atra polum bigis subvecta tenebat:
 visa dehinc caelo facies delapsa parentis
 Anchisae subito talis effundere voces:
 'nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 725 care magis, nate Iliacis exercite fatis,
 imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 depulit et caelo tandem miseratus ab alto est.
 consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
 dat senior, lectos iuvenes, fortissima corda,
 730 defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu
 debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
 infernas accede domos et Averno per alta
 congressus pete, nate, meos. non me impia namque
 Tartara habent tristesve umbrae, sed amoena piorum
 735 concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla
 nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 tum genus omne tuum et quae dentur moenia disces.
 iamque vale: torquet medios Nox umida cursus
 et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.'
 740 dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras.
 Aeneas 'quo deinde ruis? quo proripis?' inquit,
 'quem fugis? aut quis te nostris complexibus arceat?'
 haec memorans cinerem et sopitos suscitatur ignis
 Pergameumque larem et canae penetralia Vestae
 745 farre pio et plena supplex veneratur acerra.
 Extemplo socios primumque arcessit Acesten
 et Iovis imperium et cari praecepta parentis
 edocet et quae nunc animo sententia constet.
 haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
 750 transcribunt urbi matres populumque volentem
 deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
 ipsi transtra novant flammisque ambesa reponunt
 robora navigiis, aptant remosque rudentesque,
 exigui numero, sed bello vivida virtus.
 755 interea Aeneas urbem designat aratro
 sortiturque domos, hoc Ilium et haec loca Troiam
 esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes
 indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
 tum vicina astris Erycino in vertice sedes

fundatur Veneri Idaliae tumuloque sacerdos 760
ac lucus late sacer additur Anchiseo.

Iamque dies epulata novem gens omnis et aris
factus honos: placidi straverunt aequora venti,
creber et adspirans rursus vocat auster in altum.
exoritur procurva ingens per litora fletus, 765

complexi inter se noctemque diemque morantur.
ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
visa maris facies et non tolerabile nomen,
ire volunt omnemque fugae perferre laborem.
quos bonus Aeneas dictis solatur amicis 770

et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
caedere deinde iubet solvique ex ordine funem.
ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
stans procul in prora pateram tenet extaque salsos 775
porricit in fluctus ac vina liquentia fundit.

prosequitur surgens a puppi ventus euntis;
certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis
adloquitur talisque effundit pectore questus: 780

‘Ianonis gravis ira nec exaturabile pectus
cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis;
quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.

non media de gente Phrygum exedissee nefandis 785
urbem odiis satis est nec poenam traxe per omnem:
reliquias Troiae, cineres atque ossa peremptae
insequitur. causas tanti sciat illa furoris.

ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
quam molem subito excierit: maria omnia caelo 790
miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis,
in regnis hoc ausa tuis.

per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
exussit foede puppis et classe subegit
amissa socios ignotae linquere terrae. 795

quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
si concessa peto, si dant ea moenia parcae.’

. tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
 800 'fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
 unde genus ducis. merui quoque: saepe furores
 compressi et rabiem tantam caelique marisque.
 nec minor in terris (Xanthum Simoentaque testor)
 . Aeneae mihi cura tui. cum Troia Achilles
 805 exanimata sequens inpingeret agmina muris,
 milia multa daret leto gementque repleti
 amnes nec reperire viam atque evolvere posset
 in mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
 congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
 810 nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo
 structa meis manibus periurae moenia Troiae.
 nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timorem.
 tutus, quos optas, portus accedet Averni.
 unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret,
 815 unum pro multis dabitur caput.'
 his ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
 iungit equos auro genitor spumantiaque addit
 frena feris manibusque omnis effundit habenas.
 caeruleo per summa levis volat aequora curru;
 820 subsidunt undae tumidumque sub axe tonanti
 sternitur aequor aquis, fugiunt vasto aethere nimbi.
 tum variae comitum facies, inmania cete
 et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
 Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis:
 825 laeva tenet Thetis et Melite Panopeaque virgo,
 Nisaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
 gaudia pertemptant mentem: iubet ocius omnis
 attolli malos, intendi bracchia velis.
 830 una omnes fecere pedem pariterque sinistros,
 nunc dextros solvere sinus, una ardua torquent
 cornua detorquentque, ferunt sua flamina classem.
 princeps ante omnis densum Palinurus agebat
 agmen, ad hunc alii cursum contendere iussi.
 835 iamque fere mediam caeli Nox umida metam
 contigerat, placida laxabant membra quiete
 sub remis fusi per dura sedilia nautae:

cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
 aera dimovit tenebrosum et dispulit umbras,
 te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 insonti, puppique deus consedit in alta,
 Phorbanti similis, funditque has ore loquellas:
 'Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem,
 aequatae spirant aerae, datur hora quieti.
 pone caput fessosque oculos furare labori. 845
 ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.'
 cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
 'mene salis placidi vultum fluctusque quietos
 ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
 Aenean credam (quid enim?) fallacibus auris 850
 et caelo, totiens deceptus fraude sereni?'
 talia dicta dabat clavumque adfixus et haerens
 nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat.
 ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
 vique soporatum Stygia super utraque quassat 855
 tempora cunctantique natantia lumina solvit.
 vix primos inopina quies laxaverat artus,
 et superincumbens cum puppis parte revolsa
 cumque gubernaculo liquidas proiecit in undas
 praecipitem ac socios nequiquam saepe vocantem; 860
 ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
 currit iter tutum non setius aequore classis
 promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
 difficilis quondam multorumque ossibus albos 865
 (tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant):
 cum pater amisso fluitantem errare magistro
 sensit et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
 multa gemens casuque animum concussus amici:
 'o nimium caelo et pelago confise sereno, 870
 nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.'

AENEIDOS

LIBER VI.

Sic fatur lacrimans classicae inmittit habenas
et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.

obvertunt pelago proras, tum dente tenaci
ancora fundabat navis et litora curvae

5 praetexunt puppes. iuvenum manus emicat ardens

litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae

abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum

tecta rapit silvas inventaque flumina monstrat.

at pius Aeneas arces, quibus altus Apollo

10 praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,

antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque

Delius inspirat vates aperitque futura.

iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.

Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,

15 praepetibus pinnis ausus se credere caelo,

insuetum per iter gelidas enavit ad arctos

Chalcidicaeque levis tandem super adstitit arce.

redditus his primum terris tibi, Phoebæ, sacravit

remigium alarum posuitque immania templa.

20 in foribus letum Androgeo; tum pendere poenas

Cecropidae iussi (miserum) septena quotannis

corpora natorum; stat ductis sortibus urna.

contra elata mari respondet Gnosia tellus:

hic crudelis amor tauri suppostaque furto

25 Pasiphae mixtumque genus prolesque biformis

Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae;

hic labor ille domus et inextricabilis error;

magnum reginae sed enim miseratus amorem

Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit,

caeca regens filo vestigia. tu quoque magnam 30
 partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes:
 bis conatus erat casus effingere in auro,
 bis patriae cecidere manus. quin protinus omnia
 perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
 adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 ‘non hoc ista sibi tempus spectacula poscit:
 nunc grege de intacto septem mactare iuencos
 praestiterit, totidem lectas de more bidentis.’
 talibus adfata Aenean (nec sacra morantur 40
 iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
 quo lati ducunt aditus centum, ostia centum,
 unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
 ventum erat ad limen, cum virgo ‘poscere fata 45
 tempus’ ait: ‘deus, ecce, deus!’ cui talia fanti
 ante fores subito non vultus, non color unus,
 non comptae mansere comae, sed pectus anhelum,
 et rabie fera corda tument, maiorque videri
 nec mortale sonans, adflata est numine quando 50
 iam propiore dei. ‘cessas in vota precesque,
 Tros’ ait ‘Aenea? cessas? neque enim ante deliscent
 attonitae magna ora domus.’ et talia fata
 conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
 ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
 ‘Phoebe, gravis Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 corpus in Aeacidae, magnas obeuntia terras
 tot maria intravi duce te penitusque repostas
 Massylum gentes praetentaque Syrtibus arva; 60
 iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
 hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.
 vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
 dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
 gloria Dardaniae. tuque, o sanctissima vates, 65
 praescia venturi, da (non indebita posco
 regna meis fatis) Latio considerare Teucros
 errantisque deos agitataque numina Troiae.

tum Phoebō et Triviae solido de marmore templum
 70 institutam festosque dies de nomine Phoebi.
 te quoque magna manent regnis penetrabilia nostris.
 hic ego namque tuas sortes arcanaque fata,
 dicta meae genti, ponam lectosque sacrabo,
 alma, viros. foliis tantum ne carmina manda,
 75 ne turbata volent rapidis ludibria ventis;
 ipsa canas oro.' finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
 bacchatur vates, magnum si pectore possit
 excussisse deum: tanto magis ille fatigat
 80 os rabidum, fera corda domans, fingitque premento.
 ostia iamque domus patuere ingentia centum
 sponte sua vatisque ferunt responsa per auras:
 'o tandem magnis pelagi defunete periculis
 (sed terrae graviora manent), in regna Lavini
 85 Dardanidae venient (mitte hanc de pectore euram):
 sed non et venisse volent. bella, horrida bella
 et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 non Simois tibi nec Xanthus nec Dorica castra
 defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
 90 natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno
 usquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis
 quas gentes Italum aut quas non oraveris urbes!
 causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris
 externique iterum thalami.

95 tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
 quam tua te fortuna sinet. via prima salutis,
 quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.'

Talibus ex adyto dictis Cymaea Sibylla
 horrendas canit ambages antroque remugit,
 100 obscuris vera involvens: ea frena furenti
 concutit et stimulos sub pectore vertit Apollo.
 ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
 incipit Aeneas heros: 'non ulla laborum,
 o virgo, nova mi facies inopinave surgit;
 105 omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
 unum oro: quando hic inferni ianua regis
 dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,

ire ad conspectum cari genitoris et ora
 contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
 illum ego per flammas et mille sequentia tela 110
 eripui his umeris medioque ex hoste recepi,
 ille meum comitatus iter maria omnia mecum
 atque omnis pelagique minas caelique ferebat,
 invalidus, vires ultra sortemque senectae.
 quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem, 115
 idem orans mandata dabat. gnatique patrisque,
 alma, precor, miserere (potes namque omnia nec te
 nequiquam lucis Hecate praefecit Avernus),
 si potuit manis arcessere coniugis Orpheus
 Threicia fretus cithara fidibusque canoris, 120
 si fratrem Pollux alterna morte redemit
 itque reditque viam totiens. quid Thesea magnum,
 quid memorem Alciden? et mi genus ab Iove summo.⁷
 Talibus orabat dictis arasque tenebat,
 cum sic orsa loqui vates: 'sate sanguine divum 125
 Tros Anchisiade, facilis descensus Averno;
 noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
 sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
 hoc opus, hic labor est. pauci, quos aequus amavit
 Iuppiter aut ardens evexit ad aethera virtus, 130
 dis geniti potuere. tenent media omnia silvae,
 Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
 quod si tantus amor menti, si tanta cupido
 bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara, et insano iuvat indulgere labori, 135
 accipe quae peragenda prius. latet arbore opaca
 aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Iunoni infernae dictus sacer: hunc tegit omnis
 lucus et obscuris claudunt convallibus umbrae.
 sed non ante datur telluris operta subire, 140
 auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.
 hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 instituit. primo avulso non deficit alter
 aureus et simili frondescit virga metallo.
 ergo alte vestiga oculis et rite repertum 145
 carpe manu: namque ipse volens facilisque sequetur,

si te fata vocant; aliter non viribus ullis
vincere nec duro poteris convellere ferro.
praeterea iacet exanimum tibi corpus amici
150 (heu nescis) totamque incestat funere classem,
dum consulta petis nostroque in limine pendes.
sedibus hunc refer ante suis et conde sepulchro.
duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt.
sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
155 aspicias.' dixit pressoque obmutuit ore.

Aeneas maesto defixus lumina voltu
ingreditur, linqvens antrum, caecosque volutat
eventus animo secum. cui fidus Achatas
it comes et paribus curis vestigia figit.
160 multa inter sese vario sermone serebant,
quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
ut venere, vident indigna morte peremptum,
Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
165 aere cicere viros Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
170 addiderat socium, non inferiora secutus.
sed tum forte cava dum personat aequora concha,
demens, et cantu vocat in certamina divos,
aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
inter saxa virum spumosa inmerserat unda.
175 ergo omnes magno circum clamore fremebant,
praecipue pius Aeneas. tum iussa Sibyllae,
haud mora, festinant flentes aramque sepulchri
congerere arboribus caeloque educere certant.
itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,
180 procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex
fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
scinditur, advolvunt ingentis montibus ornos.
nec non Aeneas opera inter talia primus
hortatur socios paribusque accingitur armis.
185 atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,

aspectans silvam immensam, et sic forte precatur:
 'si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
 heu nimium de te vates, Misene, locuta est.'
 vix ea fatus erat, geminae cum forte columbae 190
 ipsa sub ora viri caelo venere volantes
 et viridi sedere solo. tum maximus heros
 maternas adgnoscit aves laetusque precatur:
 'este duces o, si qua via est, cursumque per auras
 dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat 195
 ramus humum. tuque o dubiis ne defice rebus,
 diva parens.' sic effatus vestigia pressit,
 observans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
 pascentes illae tantum prodire volando,
 quantum acie possent oculi servare sequentum. 200
 inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
 tollunt se celeres liquidumque per aera lapsae
 sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
 discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 quale solet silvis brumali frigore viscum 205
 fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
 et croceo fetu teretis circumdare truncos,
 talis erat species auri frondentis opaca
 ilice, sic leni crepitabat brattea vento.
 corripit Aeneas extemplo avidusque refringit 210
 cunctantem et vatis portat sub tecta Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 flebant et cineri ingrato suprema ferebant.
 principio pinguem taedis et robore secto
 ingentem struxere pyram, cui frondibus atris 215
 intexunt latera et feralis ante cupressos
 constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 pars calidos latices et aena undantia flammis
 expediunt corpusque lavant frigentis et unguunt.
 fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt 220
 purpureasque super vestes, velamina nota,
 coniciunt. pars ingenti subiere feretro,
 triste ministerium, et subiectam more parentum
 aversi tenere facem. congesta cremantur

- 225 turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
 postquam conlapsi cineres et flamma quievit,
 reliquias vino et bibulam lavere favillam
 ossaque lecta cado textit Corynaeus aeno.
 idem ter socios pura circumtulit unda,
 230 spargens rore levi et ramo felicis olivae,
 lustravitque viros dixitque novissima verba.
 at pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
 imponit suaque arma viro remumque tubamque,
 monte sub aereo, qui nunc Misenus ab illo
 235 dicitur aeternumque tenet per saecula nomen.
 His actis propere exequitur praecepta Sibyllae.
 spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,
 scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
 quam super haud ullae poterant impune volantes
 240 tendere iter pinnis: talis sese halitus atris
 faucibus effundens supera ad convexa ferebat
 [unde locum Grai dixerunt nomine Aornon].
 quattuor hic primum nigrantis terga iuvencos
 constituit frontique invergit vina sacerdos
 245 et summas carpens media inter cornua saetas
 ignibus imponit sacris, libamina prima,
 voce vocans Hecaten caeloque Ereboque potentem.
 supponunt alii cultros tepidumque cruorem
 succipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
 250 Aeneas matri eumenidum magnaeque sorori
 ense ferit sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 tum Stygio regi nocturnas incohat aras
 et solida imponit taurorum viscera flammis,
 pingue superne oleum infundens ardentibus extis.
 255 ecce autem, primi sub lumina solis et ortus
 sub pedibus mugire solum et iuga coepta moveri
 silvarum visaeque canes ululare per umbram
 adventante dea. 'procul o procul este, profani'
 conclamat vates, 'totoque absistite luco;
 260 tuque invade viam vaginaque eripe ferrum:
 nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.'
 tantum effata furens antro se immisit aperto;
 ille ducem haud timidus vadentem passibus aequat.

Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes
 et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late, 265
 sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
 pandere res alta terra et caligine mersas.

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram
 perque domos Ditis vacuas et inania regna,
 quale per incertam lunam sub luce maligna 270
 est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra
 Iuppiter et rebus nox abstulit atra colorem.
 vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
 pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus 275
 et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
 terribiles visu formae, Letumque Labosque;
 tum consanguineus Leti Sopor et mala mentis
 Gaudia mortiferumque adverso in limine Bellum
 ferreique eumenidum thalami et Discordia demens, 280
 vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaque bracchia pandit
 ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia vulgo
 vana tenere ferunt foliisque sub omnibus haerent.
 multaque praeterea variarum monstra ferarum, 285
 Centauri in foribus stabulant Scyllaeque bifformes
 et centungeminus Briareus ac belua Lernae,
 horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
 Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.
 corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Aeneas strictamque aciem venientibus offert
 et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
 admoneat volitare cava sub imagine formae,
 inruat et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas. 295
 turbidus hic caeno vastaue voragine gurgis
 aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
 portitor has horrendus aquas et flumina servat
 terribili squalore Charon, cui plurima mento
 canities inculta iacet, stant lumina flamma, 300
 sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
 ipse ratem conto subigit velisque ministrat

- et ferruginea subvectat corpora cumba,
iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
- 305 huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
matres atque viri, defunctaque corpora vita
magnanimum heroum, pueri inuptaeque puellae
impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
quam multa in silvis autumnii frigore primo
- 310 lapsa cadunt folia aut ad terram gurgite ab alto
quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
trans pontum fugat et terris inmittit apricis.
stabant orantes primi transmitters cursum
tendebantque manus ripae ulterioris amore.
- 315 navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos,
ast alios longe submotos arcet harena.
Aeneas miratus enim motusque tumultu
'dic' ait, 'o virgo, quid volt concursus ad amnem?
quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
- 320 hae relinquunt, illae remis vada livida verrunt?'
- olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
'Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocytii stagna alta vides Stygiamque paludem,
di cuius iurare timent et fallere numen.
- 325 haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
transportare prius, quam sedibus ossa quierunt:
centum errant annos volitantque haec litora circum;
- 330 tum demum admissi stagna exoptata revisunt.'
- constitit Anchisa satus et vestigia pressit,
multa putans sortemque animo miseratus iniquam.
cernit ibi maestos et mortis honore carentis
Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
- 335 quos simul a Troia ventosa per aequora vectos
obruit auster, aqua involvens navemque virosque.
- Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
exciderat puppi mediis effusus in undis.
- 340 hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra,
sic prior adloquitur: 'quis te, Palinure, deorum

eripuit nobis medioque sub aequore mersit?
 dic age. namque mihi, fallax haud ante repertus,
 hoc uno responso animum delusit Apollo,
 qui fore te ponto incolumem finisque canebat 345
 venturum Ausonios. en haec promissa fides est?
 ille autem: 'neque te Phoebi cortina fefellit,
 dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit.
 namque gubernaculum multa vi forte revolsum,
 cui datus haerebam custos cursusque regebam, 350
 praecipitans traxi mecum. maria aspera iuro,
 non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 deficeret tantis navis surgentibus undis.
 tris notus hibernas immensa per aequora noctes 355
 vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
 prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
 paulatim adnabam terrae; iam tuta tenebam,
 ni gens crudelis madida cum veste gravatum
 prensantemque uncis manibus capita aspera montis 360
 ferro invasisset praedamque ignara putasset.
 nunc me fluctus habet versantque in litore venti.
 quod te per caeli iucundum lumen et auras,
 per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
 eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram 365
 inice (namque potes) portusque require Velinos,
 aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
 ostendit (neque enim, credo, sine numine divum
 flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
 da dextram misero et tecum me tolle per undas, 370
 sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.'
 talia fatus erat, coepit cum talia vates:
 'unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
 eumenidum aspicias ripamve iniussus adibis? 375
 desine fata deum flecti sperare precando.
 sed cape dicta memor, duri solacia casus:
 nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt
 et statuent tumulum et tumulo sollemnia mittent 380

aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
his dictis curae emotae pulsusque parumper
corde dolor tristi; gaudet cognomine terra.

- Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
385 navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
'quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
fare age, quid venias, iam istinc, et comprime gressum.
390 umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae;
corpora viva nefas Stygia vectare carina.
nec vero Alciden me sum laetatus euntem
accepisse lacu nec Thesea Pirithoumque,
dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
395 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
ipsius a solio regis, traxitque trementem;
hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
quae contra breviter fata est Amphraysia vates:
'nullae hic insidiae tales (absiste moveri),
400 nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
aeternum latrans exanguis terreat umbras,
casta licet patrui servet Proserpina lamen.
Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
405 si te nulla movet tantae pietatis imago,
at ramum hunc' (aperit ramum, qui veste latebat)
'adgnoscas.' tumida ex ira tum corda residunt.
nec plura his. ille admirans venerabile donum
fatalis virgae, longo post tempore visum,
410 caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.
inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
deturbat laxatque foros; simul accipit alveo
ingentem Aenean. gemuit sub pondere cumba
sutilis et multam accepit rimosa paludem.
415 tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat, adverso recubans immanis in antro.
cui vates, horrere videns iam colla colubris,

melle soporatam et medicatis frugibus offam 420
 obicit. ille fame rabida tria guttura pandens
 corripit obiectam atque inmania terga resolvit
 fusus humi totoque ingens extenditur antro.
 occupat Aeneas aditum custode sepulto
 evaditque celer ripam inremeabilis undae. 425

Continuo auditae voces, vagitus et ingens
 infantumque animae flentes in limine primo,
 quos dulcis vitae exortis et ab ubere raptos
 abstulit atra dies et funere mersit acerbo.
 hos iuxta falso damnati crimine mortis. 430

nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
 quaesitor Minos urnam movet, ille silentum
 conciliumque vocat vitasque et crimina discit.
 proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
 insontes peperere manu lucemque perosi 435

proiecere animas. quam vellent aethere in alto
 nunc et pauperiem et duros perferre labores!
 fas obstat tristisque palus inamabilis unda
 alligat et noviens Styx interfusa coercet.
 nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440

lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
 hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
 secreti celant calles et myrtea circum
 silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.

his Phaedram Procrimque locis maestanque Eriphylen, 445
 crudelis nati monstrantem vulnera, cernit,
 Euhadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
 it comes et iuvenis quondam, nunc femina Caeneus
 rursus et in veterem fato revoluta figuram.

inter quas Phoenissa recens a vulnere Dido 450
 errabat silva in magna. quam Troius heros
 ut primum iuxta stetit adgnovitque per umbras
 obscuram, qualem primo qui surgere mense
 aut videt aut vidisse putat per nubila lunam,
 demisit lacrimas dulcique adfatus amore est: 455

‘infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 venerat extinctam ferroque extrema secutam?
 funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,

- per superos et siqua fides tellure sub ima est,
 460 *invitus, regina, tuo de litore cessi.*
sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
imperiiis egere suis; nec credere quivi
hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
- 465 *siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro.*
quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc est.'
talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
illa solo fixos oculos aversa tenebat
- 470 *nec magis incepto vultum sermone movetur,*
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimica refugit
in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
- 475 *nec minus Aeneas, casu concussus iniquo,*
prosequitur lacrimans longe et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. iamque arva tenebant
ultima, quae bello clari secreta frequentant.
hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
- 480 *Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago,*
hic multum fleti ad superos belloque caduci
Dardanidae, quos ille omnis longo ordine cernens
ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
tris Antenoridas Cererique sacrum Polyphoeten
- 485 *Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.*
circumstant animae dextra laevaue frequentes:
nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari
et conferre gradum et veniendi discere causas.
at Danaum proceres Agamemnoniaeque phalanges
- 490 *ut videre virum fulgentiaque arma per umbras,*
ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
exiguam, inceptus clamor frustratur hiantis.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
- 495 *Deiphobum videt et lacerum crudeliter ora,*
ora manusque ambas, populataque tempora raptis
auribus et truncas inhonesto volnere naris.

vix adeo adgnovit pavitantem ac dira tegentem
 supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
 ‘Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teuceri, 500
 quis tam crudelis optavit sumere poenas?
 cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
 nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
 procubuisse super confusae stragis acervum.
 tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem 505
 constitui et magna manis ter voce vocavi.
 nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
 conspicere et patria decedens ponere terra.’
 ad quae Priamides: ‘nihil o tibi amice relictum;
 omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris. 510
 sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
 his mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
 namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
 egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
 cum fatalis equus saltu super ardua venit 515
 Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo,
 illa, chorum simulans, euhantis orgia circum
 ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
 ingentem et summa Danaos ex arce vocabat.
 tum me, confectum curis somnoque gravatum, 520
 infelix habuit thalamus pressitque iacentem
 dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
 egregia interea coniunx arma omnia tectis
 amovet (et fidum capiti subduxerat ensem);
 intra tecta vocat Menelaum et limina pandit, 525
 scilicet id magnum sperans fore munus amanti
 et famam extinguere veterum sic posse malorum.
 quid moror? inrumpunt thalamo, comes additur una
 hortator scelerum Aeolides. di, talia Grais
 instaurate, pio si poenas ore reposco. 530
 sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
 attulerint. pelagine venis erroribus actus
 an monitu divum? an quae te fortuna fatigat,
 ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?’
 hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535
 iam medium aetherio cursu traiecerat axem,

et fors omne datum traherent per talia tempus;
 sed comes admonuit breviterque adfata Sibylla est:
 'nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.

- 540 hic locus est, partis ubi se via findit in ambas:
 dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
 haec iter Elysium nobis; at laeva malorum
 exercet poenas et ad impia Tartara mittit.'
 Deiphobus contra: 'ne saevi, magna sacerdos;
 545 discedam, explebo numerum reddarque tenebris.
 i decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.'
 tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

- Respicit Aeneas subito et sub rupe sinistra
 moenia lata videt, triplici circumdata muro,
 550 quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
 Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
 porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,
 vis ut nulla virum, non ipsi excindere bello
 caelicolae valeant; stat ferrea turris ad auras,
 555 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
 vestibulum exomnis servat noctesque diesque.
 hinc exaudiri gemitus et saeva sonare
 verbera, tum stridor ferri tractaeque catenae.
 constitit Aeneas strepituque exterritus haesit.
 560 'quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
 urgentur poenis? quis tantus plangor ad auras?'
 tum vates sic orsa loqui: 'dux inclute Teucerum,
 nulli fas casto sceleratum insistere limen:
 sed me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
 565 ipsa deum poenas docuit perque omnia duxit.
 Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna
 castigatque auditque dolos subigitque fateri,
 quae quis apud superos, furto lactatus inani,
 distulit in seram commissa piacula mortem.
 570 continuo sontis ultrix accincta flagello
 Tisiphone quatit insultans torvosque sinistra
 intentans anguis vocat agmina saeva sororum.
 tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
 panduntur portae. cernis custodia qualis
 575 vestibulo sedeat, facies quae limina servet?

quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
 saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
 bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
 quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
 hic genus antiquum Terrae, Titania pubes, 580
 fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
 hic et Aloidas geminos immania vidi
 corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
 adgressi superisque Iovem detrudere regnis.
 vi li et crudelis dantem Salmonca poenas, 585
 ūm flammās Iovis et sonitus imitatur Olympi.
 quattuor hic invectus equis et lampada quassans
 per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
 ibat ovans divumque sibi posebat honorem,
 demens, qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
 at pater omnipotens densa inter nubila telum
 contorsit, non ille faces nec fumea taedis
 lumina, praecipitemque immani turbine adegit.
 nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595
 cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
 porrigitur rostroque immanis voltur obunco
 immortale iecur tondens fecundaque poenis
 viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
 pectore nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 quid memorem Lapithas Ixiona Pirithoumque?
 quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
 imminet adsimilis; lucent genialibus altis
 aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
 regifico luxu; furiarum maxima iuxta 605
 accubat et manibus prohibet contingere mensas
 exurgitque facem attollens atque intonat ore.
 hic quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 pulsatusve parens et fraus innexa clienti,
 aut qui divitiis soli incubuere repertis 610
 nec partem posuere suis (quae maxima turba est)
 quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
 impia nec veriti dominorum fallere dextras,
 inclusi poenam expectant. ne quaere doceri,

615 quam poenam, aut quae forma viros fortunave mersit.
 saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
 districti pendent; sedet aeternumque sedebit
 infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
 admonet et magna testatur voce per umbras:
 620 "discite iustitiam moniti et non temnere divos."
 vendidit hic auro patriam dominumque potentem
 imposuit, fixit leges pretio atque refixit;
 hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos;
 ausi omnes immane nefas ausoque potiti.
 625 non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
 ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 omnia poenarum percurrere nomina possim.'

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos,
 'sed iam age, carpe viam et susceptum perface munus.
 630 adceleremus' ait: 'Cyclopum educta caminis
 moenia conspicio atque adverso fornice portas,
 haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.'
 dixerat, et pariter gressi per opaca viarum
 corripunt spatium medium foribusque propinquant.
 635 occupat Aeneas aditum corpusque recenti
 spargit aqua ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divae,
 devenere locos laetos et amoena virecta
 fortunatorum nemorum sedesque beatas.
 640 largior hic campos aether et lumine vestit
 purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
 pars in gramineis exercent membra palaestris,
 contendunt ludo et fulva luetantur harena;
 pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
 645 nec non Threicius longa cum veste sacerdos
 obloquitur numeris septem discrimina vocum
 iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
 hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
 magnanimi heroes, nati melioribus annis,
 650 Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.
 arma procul currusque virum miratur inanis.
 stant terra defixae hastae passimque soluti
 per campum pascuntur equi. quae gratia currum

armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655
 conspicit ecce alios dextra laevaue per herbam
 vescentis laetumque choro paeana canentis
 inter odoratum lauri nemus, unde superne
 plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
 hic manus ob patriam pugnando volnera passi, 660
 quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 quique pii vates et Phoebos digna locuti,
 inventas aut qui vitam excoluere per artis,
 quique sui memores aliquos fecere merendo:
 omnibus his nivea cinguntur tempora vitta. 665
 quos circumfusos sic est adfata Sibylla,
 Musaeum ante omnis; medium nam plurima turba
 hunc habet atque umeris extantem suspicit altis:
 ‘dicite, felices animae, tuque, optime vates,
 quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo 670
 venimus et magnos Erebi tranavimus amnes.’
 atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 ‘nulli certa domus; lucis habitamus opacis
 riparumque toros et prata recentia rivis
 incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
 hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.’
 dixit et ante tulit gressum camposque nitentis
 desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
 inclusas animas superumque ad lumen ituras 680
 lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 forte recensebat numerum carosque nepotes
 fataque fortunasque virum moresque manusque.
 isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
 Aenean, alacris palmas utrasque tetendit, 685
 effusaeque genis lacrimae, et vox excidit ore:
 ‘venisti tandem tuaque expectata parenti
 vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 nate, tua et notas audire et reddere voces?
 sic equidem ducebam animo rebarque futurum, 690
 tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
 quas ego te terras et quanta per aequora vectum

accipio, quantis iactatum, nate, periclis!
 quam metui, nequid Libyae tibi regna nocerent!’
 695 ille autem ‘tua me, genitor, tua tristis imago
 saepius occurrens haec limina tendere adegit;
 stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram,
 da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.’
 sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
 700 ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
 ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
 seclusum nemus et virgulta sonantia silvae
 705 Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
 hunc circum innumerac gentes populique volabant;
 ac velut in pratis ubi apes aestate serena
 floribus insidunt variis et candida circum
 lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
 710 horrescit visu subito causasque requirit
 inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 quive viri tanto compleverint agmine ripas.
 tum pater Anchises ‘animae, quibus altera fato
 corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
 715 securos latices et longa oblivia potant.
 has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
 iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
 quo magis Italia mecum laetere reperta.’
 ‘o pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
 720 sublimis animas iterumque ad tarda reverti
 corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?’
 ‘dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo’
 suscipit Anchises atque ordine singula pandit.
 ‘Principio caelum ac terras camposque liquentis
 725 lucentemque globum lunae Titaniaque astra
 spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 mens agitat molem et magno se corpore miscet.
 inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
 et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
 730 igneus est ollis vigor et caelestis origo
 seminibus, quantum non noxia corpora tardant

terrenique hebetant artus moribundaque membra.
 hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
 dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
 quin et supremo cum lumine vita reliquit, 735
 non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
 corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
 multa diu concreta modis inolescere miris.
 ergo exercentur poenis veterumque malorum
 supplicia expendunt: aliae panduntur inanes 740
 suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
 infectum eluitur scelus aut exuritur igni.
 quisque suos patimur manis. exinde per amplum
 mittimur Elysium et pauci laeta arva tenemus,
 donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
 concretam exemit labem purumque relinquit
 aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
 has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
 Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
 scilicet immemores supera ut convexa revisant 750
 rursus et incipiant in corpora velle reverti.'

Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
 coventus trahit in medios turbamque sonantem
 et tumultum capit, unde omnis longo ordine posset
 adversos legere et venientum discere voltus. 755

'Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
 gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 inlustris animas nostrumque in nomen ituras
 expediam dictis et te tua fata docebo.
 ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta, 760
 proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
 aetherias Italo commixtus sanguine surget,
 Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
 quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
 educet silvis regem regumque parentem, 765
 unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
 et Capys et Numitor et qui te nomine reddet
 Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
 egregius, si umquam regnandam acceperit Albam. 770

- qui iuvenes! quantas ostentant, aspice, vires,
 atque umbrata gerunt civili tempora quercu!
 hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
 hi Collatinas imponent montibus arces,
 775 Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
 haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
 quin et avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus, Assaraci quem sanguinis Iliā mater
 educet. viden, ut geminae stant vertice cristae
 780 et pater ipse suo superum iam signat honore?
 en huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
 imperium terris, animos aequabit Olympo
 septemque una sibi muro circumdabit arces,
 felix prole virum: qualis Berecynthia mater
 785 invehitur curru Phrygiās turrīta per urbes,
 laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 omnis caelicolas, omnis supera alta tenentis.
 huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
 Romanosque tuos. hic Caesar et omnis Iuli
 790 progenies, magnum caeli ventura sub axem.
 hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
 saecula qui rursus Latio regnata per arva
 Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
 795 proferet imperium (iacet extra sidera tellus,
 extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
 axem umero torquet stellis ardentibus aptum).
 huius in adventum iam nunc et Caspia regna
 responsis horrent divum et Maeotia tellus
 800 et septemgemi turbant trepida ostia Nili.
 nec vero Alcides tantum telluris obivit,
 fixerit aripedem cervam licet, aut Erymanthi
 pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu,
 nec qui pampineis victor iuga flectit habenis
 805 Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
 et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
 aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 quis procul ille autem ramis insignis olivae
 sacra ferens? nosco crinis incanaque menta

regis Romani, primam qui legibus urbem 810
 fundabit, Curibus parvis et paupere terra
 missus in imperium magnum. cui deinde subibit
 otia qui rumpet patriae residesque movebit
 Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
 agmina. quem iuxta sequitur iactantior Ancus, 815
 nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
 vis et Tarquinius reges animamque superbam
 ultoris Bruti fascesque videre receptos?
 consulis imperium hic primus saevasque secures
 accipiet natosque pater nova bella moventis 820
 ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
 infelix. utcumque ferent ea facta minores,
 vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
 quin Decios Drususque procul saevumque securi
 aspice Torquatam et referentem signa Camillum. 825
 illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 concordēs animae nunc et dum nocte premuntur,
 heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
 attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
 aggeribus socer Alpini atque arce Monoeci 830
 descendens, gener adversis instructus Eois!
 ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
 neu patriae validas in viscera vertite vires;
 tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
 proice tela manu, sanguis meus! 835
 ille triumphata Capitolia ad alta Corinθο
 victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae
 ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
 ultus avos Troiae, templa et temerata Minervae. 840
 quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse, relinquat?
 quis Gracchi genus aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
 Fabricium vel te sulco, Serrane, serentem?
 quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es, 845
 unus qui nobis cunctando restituis rem.
 excudent alii spirantia mollius aera,
 credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,

orabunt causas melius, caelique meatus
 850 describent radio et surgentia sidera dicent:
 tu regere imperio populos, Romane, memento
 (hae tibi erunt artes) pacisque imponere morem,
 parcere subiectis et debellare superbos.'

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:

855 'aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 ingreditur victorque viros supereminet omnis.
 hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,
 tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.'
 860 atque hic Aeneas (una namque ire videbat
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
 sed frons laeta parum et deiecto lumina vultu)
 'quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 filius, ane aliquis magna de stirpe nepotum?
 865 quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso!
 sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.'

tum pater Anchises lacrimis ingressus obortis:
 'o gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum.
 ostendent terris hunc tantum fata neque ultra
 870 esse sinent. nimium vobis Romana propago
 visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
 quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
 funera, cum tumulum praeterlabere recentem!

875 nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 in tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
 ullo se tantum tellus iactabit alumno.

heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
 dextera! non illi se quisquam inpune tulisset
 880 obvius armato, seu cum pedes iret in hostem,
 seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 heu miserande puer, siqua fata aspera rumpas,
 tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
 purpureos spargam flores animamque nepotis
 885 his saltem adcumulem donis et fungar inani
 munere.' sic tota passim regione vagantur
 aeris in campis latis atque omnia lustrant.

quae postquam Anchises natum per singula duxit
 incenditque animum famae venientis amore,
 exin bella viro memorat quae deinde gerenda, 890
 Laurentisque docet populos urbemque Latini,
 et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
 cornea, qua veris facilis datur exitus umbris,
 altera candenti perfecta nitens elephanto, 895
 sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes.
 his ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
 prosequitur dictis portaque emittit eburna,
 ille viam secat ad navis sociosque revisit;
 tum se ad Caietae recto fert litore portum. 900
 anchora de prora iacitur; stant litore puppes.

AENEIDOS

LIBER VII.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
 aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
 et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen
 Hesperia in magna, siqua est ea gloria, signant.
 at pius exequiis Aeneas rite solutis, 5
 aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 aequora, tendit iter velis portunque relinquit.
 adspirant aurae in noctem, nec candida cursus
 luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
 proxima Circaeae raduntur litora terrae, 10
 dives inaccessos ubi Solis filia lucos
 adsiduo resonat cantu tectisque superbis
 urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 arguto tenuis percurrens pectine telas.
 hinc exaudiri gemitus iraeque leonum, 15
 vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
 saetigerique sues atque in praesepibus ursi

saevire ac formae magnorum ululare luporum,
 quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
 20 induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
 quae ne monstra pii paterentur talia Troes
 delati in portus neu litora dira subirent,
 Neptunus ventis inplevit vela secundis
 atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.

25 Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto
 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
 cum venti posuere omnisque repente resedit
 flatus et in lento luctantur marmore tonsae.
 atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
 30 prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
 verticibus rapidis et multa flavus harena,
 in mare prorumpit. variae circumque supraque
 adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
 aethera mulcebant cantu lueoque volabant.
 35 flectere iter sociis terraeque advertere proras
 imperat et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
 quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
 cum primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
 40 expediam et primae revocabo exordia pugnae.
 tu vatem, tu, diva, mone. dicam horrida bella,
 dicam acies actosque animis in funera reges
 Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
 Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
 45 maius opus moveo. rex arva Latinus et urbes
 iam senior longa placidas in pace regebat.
 hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
 accipimus; Fauno Picus pater, isque parentem
 te, Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor.
 50 filius huic fato divum prolesque virilis
 nulla fuit primaque oriens crepta iuventa est.
 sola domum et tantas servabat filia sedes,
 iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 multi illam magno e Latio totaque petebant
 55 Ausonia; petit ante alios pulcherrimus omnis
 Turnus, avis atavisque potens, quem regia coniunx

adiungi generum miro properabat amore;
 sed variis portenta deum terroribus obstant.
 laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 sacra comam multosque metu servata per annos, 60
 quam pater inventam, primas cum conderet arces,
 ipse ferebatur Phoebosacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 huius apes summum densae (mirabile dictu),
 stridore ingenti liquidum trans aethera vectae, 65
 obsedere apicem et pedibus per mutua nexis
 examen subitum ramo frondente pependit.
 continuo vates 'externum cernimus' inquit
 'adventare virum et partis petere agmen easdem
 partibus ex isdem et summa dominarier arce.' 70
 praeterea, castis adolet dum altaria taedis
 et iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 atque omnem ornatum flamma crepitante cremari
 regalisque accensa comas, accensa coronam 75
 insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
 involvi ac totis Volcanum spargere tectis.
 id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 namque fore inlustrem fama fatisque canebant
 ipsam, sed populo magnum portare bellum. 80
 at rex sollicitus monstris oracula Fauni,
 fatidici genitoris, adit lucosque sub alta
 consulit Albunea, nemorum quae maxima sacro
 fonte sonat saevamque exhalat opaca mephitim.
 hinc Italiae gentes omnisque Oenotria tellus 85
 in dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
 cum tulit et caesarum ovium sub nocte silenti
 pellibus incubuit stratis somnosque petivit,
 multa modis simulacra videt volitantia miris
 et varias audit voces fruiturque deorum 90
 conloquio atque imis Acheronta adfatur Avernis.
 hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 centum lanigeras mactabat rite bidentis
 atque harum effultus tergo stratisque iacebat
 velleribus: subita ex alto vox reddita luco est: 95

- 'ne pete conubis natam sociare Latinis,
 o mea progenies, thalamis neu crede paratis:
 externi venient generi, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant quorumque ab stirpe nepotes
 100 omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
 aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.'
 haec responsa patris Fauni monitusque silenti
 nocte datos non ipse suo premit ore Latinus,
 sed circum late volitans iam Fama per urbes
 105 Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
 gramineo ripae religavit ab aggere classem.
 Aeneas primique duces et pulcher Iulus
 corpora sub ramis deponunt arboris altae
 instituuntque dapes et adorea liba per herbam
 110 subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
 et Cereale solum pomis agrestibus augment.
 consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
 exiguam in Cererem penuria adegit edendi
 et violare manu malisque audacibus orbem
 115 fatalis crusti patulis nec parcere quadris:
 'heus! etiam mensas consumimus' inquit Iulus,
 nec plura adludens. ea vox audita laborum
 prima tulit finem primamque loquentis ab ore
 eripuit pater ac stupefactus numine pressit.
 120 continuo 'salve fatis mihi debita tellus
 vosque' ait 'o fidi Troiac salvete penates:
 hic domus, haec patria est. genitor mihi talia namque
 (nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
 cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
 125 accisis coget dapibus consumere mensas,
 tum sperare domos defessus ibique memento
 prima locare manu molirique aggere tecta.
 haec erat illa fames, haec nos suprema manebat,
 exitiis positura modum.
 130 quare agite et primo laeti cum lumine solis,
 quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
 vestigemus et a portu diversa petamus.
 nunc pateras libate Iovi precibusque vocate
 Anchisen genitorem et vina reponite mensis.'

sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135
 implicat et geniumque loci primamque deorum
 Tellurem nymphasque et adhuc ignota precatur
 flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
 Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine Matrem
 invocat et duplicis Caeloque Ereboque parentis. 140
 hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
 intonuit radiisque ardentem lucis et auro
 ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
 advenisse diem, quo debita moenia condant. 145
 certatim instaurant epulas atque omine magno
 crateras laeti statuunt et vina coronant.

Postera cum prima lustrabat lampade terras
 orta dies, urbem et finis et litora gentis
 diversi explorant, haec fontis stagna Numici, 150
 hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
 tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
 centum oratores augusta ad moenia regis
 ire iubet, ramis velatos Palladis omnis,
 donaque ferre viro pacemque exposcere Teucris. 155
 haud mora, festinant iussi rapidisque feruntur
 passibus. ipse humili designat moenia fossa
 moliturque locum primasque in litore sedes
 castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
 iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum 160
 ardua cernebant iuvenes muroque subibant.
 ante urbem pueri et primaevo flore iuventus
 exercentur equis domitantque in pulvere currus
 aut acris tendunt arcus aut lenta lacertis
 spicula contorquent cursuque ictuque laccessunt, 165
 cum praevectus equo longaevis regis ad auris
 nuntius ingentis ignota in veste reportat
 advenisse viros. ille intra tecta vocari
 imperat et solio medius consedit avito.
 tectum augustum, ingens, centum sublime columnis, 170
 urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 horrendum silvis et religione parentum.
 hic scepra accipere et primos attollere fasces

- regibus omen erat, hoc illis curia templum,
 175 hae sacris sedes epulis, hic ariete caeso
 perpetuis soliti patres considerare mensis.
 quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 antiqua e cedro, Italusque paterque Sabinus
 vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
 180 Saturnusque senex Ianique bifrontis imago,
 vestibulo adstabant aliique ab origine reges
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 multaque praeterea sacris in postibus arma,
 captivi pendent currus curvacque secures
 185 et cristae capitum et portarum ingentia claustra
 spiculaque clipeiue ereptaue rostra carinis.
 ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
 succinctus trabea laevaue ancile gerebat
 Picus, equum domitor; quem capta cupidine coniunx
 190 aurea percussum virga versumque venenis
 fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.
 tali intus templo divum patriaue Latinus
 sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit
 atque haec ingressis placido prior edidit ore:
 195 'Dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem
 et genus auditique advertitis aequore cursum),
 quid petitis? quae causa rates aut cuius egentis
 litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
 sive errore viae seu tempestatibus acti,
 200 qualia multa mari nautae patiuntur in alto,
 fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
 ne fugite hospitium neve ignorete Latinos
 Saturni gentem, haud vincolo nec legibus aequam,
 sponte sua veterisque dei se more tenentem.
 205 atque equidem memini (fama est obscurior annis)
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
 Dardanus Idacas Phrygiae penetravit ad urbes
 Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
 210 aurea nunc solio stellantis regia caeli
 accipit et numerum divorum altaribus auget.'
 Dixerat, et dicta Ilioneus sic voce secutus:

'rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
 atra subegit hiems vestris succedere terris
 nec sidus regione viae litusve fefellit: 215
 consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 adferimur, pulsī regnis, quae maxima quondam
 extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
 ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes
 gaudet avo, rex ipse Iovis de gente suprema. 220
 Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
 quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 tempestas ierit campos, quibus actus uterque
 Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
 audiit et siquem tellus extrema refuso 225
 summovet Oceano et siquem extenta plagarum
 quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
 innocuum et cunctis undamque auramque patentem. 230
 non erimus regno indecores nec vestra feretur
 fama levis tantique abolescet gratia facti
 nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 fata per Aeneae iuro dextramque potentem,
 sive fide seu quis bello est expertus et armis: 235
 multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
 praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
 et petiere sibi et voluere adiungere gentes;
 sed nos fata deum vestras exquirere terras
 imperiis egere suis. hinc Dardanus ortus, 240
 huc repetit iussisque ingentibus urget Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.
 dat tibi praeterea fortunae parva prioris
 munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
 hoc pater Anchises auro libabat ad aras, 245
 hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
 more daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
 Iliadumque labor vestes.'

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 obtutu tenet ora soloque immobilis haeret, 250
 intentos volvens oculos. nec purpura regem

- picta movet nec scepra movent Priameia tantum,
 quantum in conubio natae thalamoque moratur.
 et veteris Fauni volvit sub pectore sortem,
 255 hunc illum fatis externa ab sede profectum
 portendi generum paribusque in regna vocari
 auspiciis, huic progeniem virtute futuram
 egregiam et totum quae viribus occupet orbem.
 tandem laetus ait: 'di nostra incepta secudent
 260 auguriumque suum! dabitur, Troiane, quod optas.
 munera nec sperno. non vobis, rege Latino,
 divitis uber agri Troiaeve opulentia derit.
 ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
 si iungi hospitio properat sociusque vocari,
 265 adveniat, voltus neve exhorreseat amicos:
 pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 vos contra regi mea nunc mandata referte.
 est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
 non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
 270 monstra sinunt; generos externis adfore ab oris,
 hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
 et reor et, siquid veri mens augurat, opto.'
 haec effatus equos numero pater, eligit omni
 275 (stabant ter centum nitidi in praesepibus altis),
 omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 instratos ostro alipedes pictisque tapetis
 (aurea pectoribus demissa monilia pendent,
 tecti auro fulvum mandunt sub dentibus aurum),
 280 absenti Aeneae currum geminosque iugalis
 semine ab aethereo, spirantis naribus ignem,
 illorum de gente, patri quos daedala Circe
 supposita de matre nothos furata creavit.
 talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 285 sublimes in equis redeunt pacemque reportant.
 Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 saeva Iovis coniunx aurasque invecta tenebat,
 et laetum Aenean classemque ex aethere longe
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Paehyno.
 290 moliri iam tecta videt, iam fidere terrae,

deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.
 tum quassans caput haec effundit pectore dicta:
 'heu stirpem invisam et fatis contraria nostris
 fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
 num capti potuere capi? num incensa cremavit 295
 Troia viros? medias acies mediosque per ignis
 invenere viam. at, credo, mea numina tandem
 fessa iacent, odiis aut exaturata quievi.
 quin etiam patria excussos infesta per undas
 ausa sequi et profugis toto me opponere ponto. 300
 absumptae in Teucros vires caelique marisque.
 quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
 securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
 immanem Lapithum valuit, concessit in iras 305
 ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae,
 quod scelus aut Lapithas tantum aut Calydona merentem?
 ast ego, magna Iovis coniunx, nil linqere inausum
 quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
 vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt 310
 magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
 flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
 non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis
 atque immota manet fatis Lavinia coniunx:
 at trahere atque moras tantis licet addere rebus, 315
 at licet amborum populos excindere regum.
 hac gener atque socer coeant mercede suorum.
 sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,
 et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
 Cisseis praegnas ignis enixa iugalis, 320
 quin idem Veneri partus suus et Paris alter
 funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.'
 Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
 luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
 infernisque ciet tenebris, cui tristia bella 325
 iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
 odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartarae monstrum: tot sese vertit in ora,
 tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.

- 330 quam Iuno his acuit verbis ac talia fatur:
 'hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 hanc operam, ne noster honos infractave cedat
 fama loco neu conubis ambire Latinum
 Aeneadae possint Italosve obsidere finis.
- 335 tu potes unanimos armare in proelia fratres
 atque odiis versare domos, tu verbera tectis
 funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
 mille nocendi artes. fecundum concute pectus,
 disice compositam pacem, sere crimina belli;
- 340 arma velit poscatque simul rapiatque iuventus.'
 Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
 principio Latium et Laurentis tecta tyranni
 celsa petit tacitumque obsedit limen Amatae,
 quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
- 345 femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
 huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
 conicit inque sinum praecordia ad intima subdit,
 quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 ille inter vestes et levia pectora lapsus
- 350 volvitur attactu nullo fallitque furem,
 vipeream inspirans animam; fit tortile collo
 aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
 innectitque comas et membris lubricus errat.
 ac dum prima lues udo sublapsa veneno
- 355 pertemptat sensus atque ossibus implicat ignem,
 necdum animus toto percepit pectore flammam,
 mollius et solito matrum de more locuta est,
 multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
 'exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
- 360 o genitor? nec te miseret gnataeque tuique?
 nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 perfidus alta petens abducta virgine praedo?
 an non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor
 Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad urbes?
- 365 quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum
 et consanguineo totiens data dextera Turno?
 si gener externa petitur de gente Latinis
 idque sedet Faunisque premunt te iussa parentis,

omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 dissidet, externam reor et sic dicere divos. 370
 et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.'

His ubi nequiquam dictis experta Latinum
 contra stare videt penitusque in viscera lapsum
 serpentis furiale malum totamque pererrat, 375
 tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
 immensam sine more furit lymphata per urbem.
 ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 intenti ludo exercent (ille actus habena 380
 curvatis fertur spatiis, stupet inscia supra
 inpubesque manus, mirata volubile buxum,
 dant animos plagae), non cursu segnior illo
 per medias urbes agitur populosque feroces.
 quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi, 385
 maius adorta nefas maioremque orsa furorem,
 evolat et natam frondosis montibus abdit,
 quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
 euhoe Bacche fremens, solum te virgine dignum
 vociferans; etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
 te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 fama volat, furiisque accensas pectore matres
 idem omnis simul ardor agit nova quaerere tecta.
 deseruere domos, ventis dant colla comasque;
 ast aliae tremulis ululatibus aethera complent 395
 pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 sustinet ac natae Turnique canit hymenaeos,
 sanguineam torquens aciem, torvumque repente
 clamat 'io matres, audite, ubi quaeque, Latinae: 400
 siqua piis animis manet infelicis Amatae
 gratia, si iuris materni cura remordet,
 solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.'
 talem inter silvas, inter deserta ferarum
 reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi. 405

Postquam visa satis primos acuisse furores
 consiliumque omnemque domum vertisse Latini,

- protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
 410 Acrisioneis Danae fundasse colonis,
 praecipiti delata noto. locus Ardea quondam
 dictus avis: et nunc magnum tenet Ardea nomen,
 sed fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
 iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 415 Allecto torvam faciem et furialia membra
 exuit; in vultus sese transformat aniles
 et frontem obscenam rugis arat; induit albos
 cum vitta crinis; tum ramum innectit olivae;
 fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos
 420 et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert:
 'Turne, tot incassum fusos patiere labores,
 et tua Dardaniis transcribi scepra colonis?
 rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 abnegat externusque in regnum quaeritur heres.
 425 i nunc, ingratis offer te, inrise, periclis;
 Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
 haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
 ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 quare age et armari pubem portisque moveri
 430 laetus in arma iube et Phrygios qui flumine pulchro
 consedere duces pictasque exure carinas.
 caelestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
 ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.'
 435 Hic iuvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim
 ore refert: 'classis invectas Thybridis undam
 non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
 ne tantos mihi finge metus; nec regia Iuno
 inmemor est nostri.
 440 sed te victa situ verique effeta senectus,
 o mater, curis nequiquam exercet et arma
 regum inter falsa vatem formidine ludit.
 cura tibi divom effigies et templa tueri;
 bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.'
 445 Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
 at iuveni oranti subitus tremor occupat artus,

deriguere oculi: tot erinys sibilat hydrys
 tantaque se facies aperit. tum flammea torquens
 lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
 reppulit et geminos erexit crinibus anguis 450
 verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:
 'en ego victa situ, quam veri effeta senectus
 arma inter regum falsa formidine ludit.
 respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
 bella manu letumque gero.' 455
 sic effata facem iuveni coniecit et atro
 lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
 olli somnum ingens rumpit pavor ossaque et artus
 perfudit toto proruptus corpore sudor.
 arma amens fremit, arma toro tectisque requirit, 460
 saevit amor ferri et scelerata insania belli,
 ira super: magno veluti cum flamma sonore
 virgea suggeritur costis undantis aeni
 exultantque aestu latices, furit intus aquai
 fumidus atque alte spumis exuberat amnis, 465
 nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
 ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 indicit primis iuvenum et iubet arma parari,
 tutari Italiam, detrudere finibus hostem;
 se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470
 haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,
 certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 hunc decus egregium formae movet atque iuventae,
 hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet, 475
 Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.
 arte nova speculata locum, quo litore pulcher
 insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
 hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 obicit et noto naris contingit odore, 480
 ut cervum ardentem agerent; quae prima laborum
 causa fuit belloque animos accendit agrestis.
 cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
 nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent 485

armenta et late custodia credita campi.
 adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
 mollibus intexens ornabat cornua sertis
 pectebatque ferum puroque in fonte lavabat.
 490 ille, manum patiens mensaeque adsuetus erili,
 errabat silvis rursusque ad limina nota
 ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
 hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 commovere canes, fluvio cum forte secundo
 495 deflueret ripaque aestus viridante levaret.
 ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Ascanius curvo direxit spicula cornu;
 nec dextrae erranti deus afuit actaque multo
 perque uterum sonitu perque ilia venit harundo.
 500 saucius at quadrupes nota intra tecta refugit
 successitque gemens stabulis questuque cruentus
 atque imploranti similis tectum omne replebat.
 Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
 auxilium vocat et duros conclamat agrestis.
 505 olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
 improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
 stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
 rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrhus,
 quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 510 scindebat, rapta spirans immane securi.
 at saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
 ardua tecta petit stabuli et de culmine summo
 pastorale canit signum cornuque recurvo
 Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
 515 contremuit nemus et silvae insonuere profundae;
 audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
 sulphurea Nar albus aqua fontesque Velini,
 et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 tum vero ad vocem celeres, qua bucina signum
 520 dira dedit, raptis concurrunt undique telis
 indomiti agricolae, nec non et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 direxere acies. non iam certamine agresti,
 stipitibus duris agitur sudibusve praecustis,

sed ferro ancipiti decernunt atraque late 525
 horrescit strictis seges ensibus aeraque fulgent
 sole lacessita et lucem sub nubila iactant:
 fluctus uti primo coepit cum albescere vento,
 paulatim sese tollit mare et altius undas
 erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo. 530
 hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
 natorum Tyrrihi fuerat qui maximus, Almo,
 sternitur; haesit enim sub gutture vulnus et udae
 vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
 corpora multa virum circa seniorque Galaesus, 535
 dum paci medium se offert, iustissimus unus
 qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis:
 quinque greges illi balantum, quina redibant
 armenta et terram centum vertebat aratris.
 Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur, 540
 promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
 imbuit et primae commisit funera pugnae,
 deserit Hesperiam et caeli convexa per auras
 Iunonem victrix adfatur voce superba:
 'en, perfecta tibi bello discordia tristi: 545
 dic, in amicitiam coeant et foedera iungant.
 quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
 hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
 finitimas in bella feram rumoribus urbes
 accendamque animos insani Martis amore, 550
 undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.'
 tum contra Iuno 'terrorum et fraudis abunde est.
 stant belli causae, pugnatur comminus armis,
 quae fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
 talia coniugia et talis celebrent hymenaeos 555
 egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 te super aetherias errare licentius auras
 haud pater ille velit, summi regnator Olympi.
 cede locis. ego, siqua super fortuna laborum est,
 ipsa regam.' talis dederat Saturnia voces: 560
 illa autem attollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 est locus Italiae medio sub montibus altis,

nobilis et fama multis memoratus in oris,
 565 Ampsancti valles; densis hunc frondibus atrum
 urget utrimque latus nemoris medioque fragosus
 dat sonitum saxis et torto vertice torrens.
 hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis
 monstrantur ruptoque ingens Acheronte vorago
 570 pestiferas aperit fauces, quis condita erinys,
 invisum numen, terras caelumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
 inponit regina manum. ruit omnis in urbem
 pastorum ex acie numerus caesosque reportant
 575 Almonem puerum foedatique ora Galaesi
 implorantque deos obtestanturque Latinum.
 Turnus adest medioque in crimine caedis et igni
 terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
 stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
 580 tum, quorum attonitae Baccho nemora avia matres
 insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatae)
 undique collecti coeunt Martemque fatigant.
 ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
 contra fata deum, perverso numine poscunt.
 585 certatim regis circumstant tecta Latini:
 ille velut pelagi rupes immota resistit,
 ut pelagi rupes magno veniente fragore,
 quae sese, multis circum latrantibus undis,
 mole tenet; scopuli nequiquam et spumea circum
 590 saxa fremunt laterique inlisa refunditur alga.
 verum ubi nulla datur caecum exuperare potestas
 consilium et saevae nutu Iunonis eunt res,
 multa deos aurasque pater testatus inanis
 'frangimur heu fatis' inquit 'ferimurque procella.
 595 ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
 o miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
 supplicium votisque deos venerabere seris.
 nam mihi parta quies, omnisque in limine portus;
 funere felici spoliior.' nec plura locutus
 600 saepsit se tectis rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
 Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum

Roma colit, cum prima movent in proelia Martem,
 sive Getis inferre manu lacrimabile bellum
 Hyrcanisve Arabisve parant seu tendere ad Indos 605
 Auroramque sequi Parthosque repscere signa:
 sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt),
 religionem sacrae et saevi formidine Martis;
 centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri
 robor, nec custos absistit limine Ianus. 610
 has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
 ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
 insignis reserat stridentia limina consul,
 ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes
 aereaque adsensu conspirant cornua rauco. 615
 hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 more iubebatur tristisque recludere portas.
 abstinuit tactu pater aversusque refugit
 foeda ministeria et caecis se condidit umbris.
 tum regina deum caelo delapsa morantis 620
 impulit ipsa manu portas et cardine verso
 Belli ferratos rumpit Saturnia postes.
 ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante;
 pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
 pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt. 625
 pars levis clipeos et spicula lucida tergent
 arvina pingui subiguntque in cote secures;
 signaque ferre iuvat sonitusque audire tubarum.
 quinque adeo magnae positae incudibus urbes
 tela novant, Atina potens Tiburque superbum, 630
 Ardea Crustumerique et turrigerae Antemnae.
 tegmina tuta cavant capitum flectuntque salignas
 umbonum cratis; alii thoracas aenos
 aut levis ocreas lento ducunt argento;
 vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635
 cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
 classica iamque sonant; it bello tessera signum.
 hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementis
 ad iuga cogit equos clipeumque auroque tralicem
 lorica induitur fidoque accingitur ense. 640

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,

qui bello exciti reges, quae quemque secutae
complerint campos acies, quibus Itala iam tum
floruerit terra alma viris, quibus arserit armis:

645 et meministis enim, divae, et memorare potestis;
ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
contemptor divum Mezentius agminaque armat.

filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
650 non fuit, excepto Laurentis corpore Turni,
Lausus, equum domitor debellatorque ferarum,
ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
mille viros, dignus, patriis qui lactior esset
imperiiis et cui pater haud Mezentius esset.

655 Post hos insignem palma per gramina currum
victoresque ostentat equos satus Hercule puichro
pulcher Aventinus clipeoque insigne paternum
centum angues cinctamque gerit serpentibus hydram;
collis Aventini silva quem Rhea sacerdos

660 furtivum partu sub luminis edidit oras,
mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arva
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.
pila manu saevosque gerunt in bella dolones
665 et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
ipse pedes, tegimen torquens immane leonis,
terribili inpexum saeta, cum dentibus albis
indutus capiti, sic regia tecta subibat,
horridus Herculeoque umeros innexus amictu.

670 Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus,
et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto
675 descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
silva locum et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
680 inventumque focus omnis quem credidit actas,

Caeculus. hunc late legio comitatur agrestis,
 quique altum Praeneste viri quique arva Gabinae
 Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
 Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit,
 quos, Amasene pater. non illis omnibus arma, 685
 nec clipei currusve sonant; pars maxima glandes
 viventis plumbi spargit, pars spicula gestat
 bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri
 instituere pedis, crudus tegit altera pero. 690

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
 quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 iam pridem resides populos desuetaque bello
 agmina in arma vocat subito ferrumque retractat.
 hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos, 695
 hi Soractis habent arces Flavinaque arva
 et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
 ibant aequati numero regemque canebant,
 ceu quondam nivei liquida inter nubila cyeni,
 cum sese e pastu referunt et longa canoros 700
 dant per colla modos; sonat amnis et Asia longe
 pulsa palus.

nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
 misceri putet, aeriam sed gurgite ab alto
 urgeri volucrum raucarum ad litora nubem. 705

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
 agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
 per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 una ingens Amiterna cohors priscique Quirites, 710
 Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae,
 qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 qui Tetricae horrentis rupes montemque Severum
 Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae,
 qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit 715
 Nursia et Hortinae classes populique Latini,
 quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
 quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
 saevus ubi Orion hibernis conditur undis,

720 vel cum sole novo densae torrentur aristae
aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis.
scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
curru iungit Halaesus equos Turnoque feroces
725 mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, et quos de collibus altis
Aurunci misere patres Sidicinaque iuxta
aequora, quique Cales linqunt, amnisque vadosi
accola Volturni, pariterque Saticulus asper
730 Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis
tela, sed haec lento mos est aptare flagello;
laevas cetra tegit, falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nymphae
735 fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret,
iam senior; patriis sed non et filius arvis
contentus late iam tum dicione tenebat
Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarnus,
quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celemnae,
740 et quos maliferae despectant moenia Abellae,
Teutonico ritu soliti torquere cateias;
teginina quis capitum raptus de subere cortex,
acrataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
745 Ufens, insignem fama et felicibus armis;
horrida praecipue cui gens adsuctaque multo
venatu nemorum, duris Aequicula glaebis.
armati terram exercent semperque recentis
convectare iuvat praedas et vivere rapto.

750 Quin et Marruvia venit de gente sacerdos,
fronde super galeam et felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
vipereo generi et graviter spirantibus hydri
spargere qui somnos cantuque manuque solebat
755 mulcebatque iras et morsus arte levabat.
sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
evaluit neque eum iuvere in volnere cantus
somniaferi et Marsis quaesitae montibus herbae.

te nemus Angitiaë, vitrea te Fucinus unda,
te liquidi flevere lacus. 760

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
eductum Egeriæ lucis umentia circum
litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercæ 765
occiderit patriasque explerit sanguine poenâs
turbatis distractus equis, ad sidera rursus
ætheria et superas cæli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis et amore Dianæ.
tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris 770
mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
ipse repertorem medicinæ talis et artis
fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
at Trivia Hippolytum secretis alma recondit
sedibus et nymphæ Egeriæ nemorique relegat, 775
solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
exigeret versoque ubi nomine Virbius esset.
unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis
cornipedes arcentur equi, quod litore currum
et iuvenem monstris pavidi effudere marinis. 780
filius ardentis haud setius æquore campi
exercebat equos curruque in bella rucbat.

Ipsè inter primos præstanti corpore Turnus
vertitur arma tenens et toto vertice supra est.
cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram 785
sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis;
tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
at levem clipeum sublatis cornibus Io
auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos, 790
(argumentum ingens), et custos virginis Argus
caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
insequitur nimbus peditum clipeataque totis
agmina densentur campis, Argivaque pubes
Auruncaequè manus, Rutuli veteresque Sicani 795
et Sacraenæ acies et picti scuta Labici;
qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici

litus arant Rutulosque exercent vomere colles
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus arvis
 800 praesidet et viridi gaudens Feronia luco;
 qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas
 quaerit iter valles atque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
 agmen agens equitum et florentis aere catervas,
 805 bellatrix, non illa colo calathisve Minervae
 femineas adsueta manus, sed proelia virgo
 dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
 illa vel intactae segetis per summa volaret
 gramina nec teneras cursu laesisset aristas,
 810 vel mare per medium fluctu suspensa tument
 ferret iter celeris nec tingueret aequore plantas.
 illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
 turbaque miratur matrum et prospectat euntem,
 attonitis inhians animis, ut regius ostro
 815 velet honos levis umeros, ut fibula crinem
 auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
 et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

AENEIDOS

LIBER VIII.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
 extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
 utque acris concussit equos utque impulit arma,
 extemplo turbati animi, simul omne tumultu
 5 coniurat trepido Latium saevitque iuventus
 effera. ductores primi Messapus et Ufens
 contemptorque deum Mezentius undique cogunt
 auxilia et latos vastant cultoribus agros.
 mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
 10 qui petat auxilium et Latio consistere Teucros,
 advectum Aenean classi victosque penatis

inferre et fatis regem se dicere posci
 edoceat, multasque viro se adiungere gentis
 Dardanio et late Latio increbrescere nomen.
 quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur, 15
 eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
 quam Turno regi aut regi apparere Latino.

Talia per Latium. quae Laomedontius heros
 cuncta videns magno curarum fluctuat aestu
 atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc, 20
 in partisque rapit varias perque omnia versat:
 sicut aquae tremulum labris ubi lumen aenis
 sole repercussum aut radiantis imagine lunae
 omnia pervolitat late loca iamque sub auras
 erigitur summique ferit laquearia tecti. 25

nox erat et terras animalia fessa per omnis
 alituum pecudumque genus sopor altus habebat,
 cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 procubuit seramque dedit per membra quietem. 30
 huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
 populeas inter senior se attollere frondes
 visus (eum tenuis glauco velabat amictu
 carbasus et crinis umbrosa tegebat harundo),
 tum sic adfari et curas his demere dictis: 35

‘O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 qui revehis nobis aeternaque Pergama servas,
 expectate solo Laurenti arvisque Latinis,
 hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates;
 neu belli terrere minis; tumor omnis et irae 40
 concessere deum.

iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 triginta capitum fetus enixa, iacebit,
 alba, solo recubans, albi circum ubera nati. 45

[hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.]
 ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 haud incerta cano. nunc qua ratione quod instat
 expedias victor, paucis, advertite, docebo. 50

Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 delegere locum et posuere in montibus urbem
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

55 hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina;
 hos castris adhibe socios et foedera iunge.
 ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 adversum remis superes subvectus ut amnem.
 surge age, nate dea, primisque cadentibus astris

60 Iunoni fer rite preces iramque minasque
 supplicibus supera votis. mihi victor honorem
 persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
 stringentem ripas et pinguia culta secantem,
 caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.

65 hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.'

Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
 ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
 surgit et aetherii spectans orientia solis
 lumina rite cavis undam de flumine palmis

70 sustinet ac talis effundit ad aethera voces:

'nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus unde est,
 tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 accipite Aenean et tandem arcete periclis.

quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra

75 fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis,
 semper honore meo, semper celebrabere donis,
 corniger hesperidum fluvius regnator aquarum.
 adsis o tantum et propius tua numina firmes.'

sic memorat, geminasque legit de classe biremis

80 remigioque aptat, socios simul instruit armis.

Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
 candida per silvam cum fetu concolor albo
 procubuit viridique in litore conspicitur sus.

quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,

85 mactat sacra ferens et cum grege sistit ad aram.

Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
 leniit et tacita refluxus ita substitit unda,
 mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
 sterneret acquor aquis, remo ut luctamen abesset.

- ergo iter inceptum celerant rumore secundo. 90
 labitur uncta vadis abies; mirantur et undae,
 miratur nemus insuetum fulgentia longe
 scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
 olli remigio noctemque diemque fatigant
 et longos superant flexus variisque teguntur 95
 arboribus viridisque secant placido aequore silvas.
 sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
 cum muros arcemque procul ac rara domorum
 tecta vident, quae nunc Romana potentia caelo
 aequavit, tum res inopes Euandrus habebat. 100
 ocius advertunt proras ubique propinquant.
- Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno divisque ferebat
 ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 una omnes iuvenum primi pauperque senatus 105
 tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
 ut celsas videre rates atque inter opacum
 adlabi nemus et tacitos incumbere remis,
 terrentur visu subito cunctique relictis
 consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas 110
 sacra vetat raptoque volat telo obvius ipse
 et procul e tumulo 'iuvenes, quae causa subegit
 ignotas temptare vias? quo tenditis?' inquit.
 'qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?'
 tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta 115
 paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
 'Troiuigenas ac tela vides inimica Latinis,
 quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. ferte haec et dicite lectos
 Dardaniae venisse duces, socia arma rogantes.' 120
 obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
 'egredere o quicumque es' ait 'coramque parentem
 adloquere ac nostris succede penatibus hospes;
 excepitque manu dextramque amplexus inhaesit.
 progressi subeunt luco fluviumque relinquunt. 125
- Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
 'optume Graiugenum, cui me Fortuna precari
 et vitta comptos voluit praetendere ramos,

non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
 130 quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis;
 sed mea me virtus et sancta oracula divom,
 cognatique patres, tua terris didita fama
 coniunxere tibi et fatis egere volentem.

Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 135 Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus,
 advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
 edidit, aetherios unero qui sustinet orbis.
 vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
 140 at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas,
 idem Atlas generat, caeli qui sidera tollit.
 sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 his fretus non legatos neque prima per artem
 temptamenta tui pepigi; me, me ipse mecumque
 145 obieci caput et supplex ad limina veni.
 gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
 quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant
 et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.

150 accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello
 pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.'

Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
 iamdudum et totum lustrabat lumine corpus.
 tum sic pauca refert: 'ut te, fortissime Teucerum,
 155 accipio agnoscoque libens! ut verba parentis
 et vocem Anchisac magni voltumque recordor!
 nam memini Hesioneae visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
 160 tum mihi prima genas vestibat flore iuventas,
 mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden, sed cunctis altior ibat
 Anchises. mihi mens iuvenali ardebat amore
 compellare virum et dextrae coniungere dextram;
 165 accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi.
 ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 discedens chlamydemque auro dedit intertextam

frenaque bina, meus quae nunc habet aurea Pallas.
 ergo et quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra,
 et, lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 auxilio laetos dimittam opibusque iuvabo.
 interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 annua, quae differre nefas, celebrate faventes
 nobiscum et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175
 pocula gramineoque viros locat ipse sedili
 praecipuumque toro et villosi pelle leonis
 accipit Aenean solioque invitat acerno.
 tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
 viscera tosta ferunt taurorum onerantque canistris 180
 dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant.
 vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus
 perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
 rex Euandrus ait: 'non haec sollemnia nobis, 185
 has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
 vana superstitio veterumque ignara deorum
 inposuit: saevis, hospes Troiane, periclis
 servati facimus meritosque novamus honores.
 iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem, 190
 disiectae procul ut moles desertaque montis
 stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
 hic spelunca fuit, vasto summota recessu,
 semihominis Caci facies quam dira tenebat,
 solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 caede tepebat humus foribusque adfixa superbis
 ora virum tristi pendebant pallida tabo.
 huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
 ore vomens ignis magna se mole ferebat.
 attulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
 auxilium adventumque dei. nam maximus ultor,
 tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
 Alcides aderat taurosque hac victor agebat,
 ingentis vallemque boves annemque tenebant.
 at furiis Caci mens effera, nequid inausum 205
 aut intractatum scelerisve dolive fuisset,

- quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
 avertit, totidem forma superante iuencas,
 atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
 210 cauda in speluncam tractos versisque viarum
 iudiciis raptos saxo occultabat opaco.
 quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 interea, cum iam stabulis saturata moveret
 Amphitryoniades armenta abitumque pararet,
 215 discessu mugire boves atque omne querellis
 impleri nemus et colles clamore relinqui.
 reddidit una bouum vocem vastoque sub antro
 mugiit et Caci spem custodita fefellit.
 hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 220 felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum
 robur et aerii cursu petit ardua montis.
 tum primum nostri Cacum videre timentem
 turbatumque oculi: fugit ilicet ocior euro
 speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
 225 ut sese inclusit ruptisque immane catenis
 deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 pendebat, fultosque emuniit obice postis,
 ecce furens animis aderat Tirynthius omnemque
 accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 230 dentibus infrendens. ter totum fervidus ira
 lustrat Aventini montem, ter saxea temptat
 limina nequiquam, ter fessus valle resedit.
 stabat acuta silex, praecisis undique saxis
 speluncae dorso insurgens, altissima visu,
 235 dirarum nidis domus opportuna volucrum.
 hanc, ut prona iugo laevum incumbebat ad annem,
 dexter in adversum nitens concussit et imis
 avolsam solvit radicibus; inde repente
 impulit, impulsu quo maximus intonat aether,
 240 dissultant ripae refluitque exterritus amnis.
 at specus et Caci detecta apparuit ingens
 regia et umbrosae penitus patuere cavernae,
 non secus ac siqua penitus vi terra dehiscens
 infernas reseret sedes et regna recludat
 245 pallida, dis invisae, superque immane barathrum

cernatur, trepident inmisso lumine manes.
 ergo insperata deprensus in luce repente
 inclusumque cavo saxo atque insueta rudentem
 desuper Alcides telis premit omniaque arma
 advocat et ramis vastisque molaribus instat. 250
 ille autem (neque enim fuga iam super ulla pericli)
 faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
 evomit involvitque domum caligine caeca,
 prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 non tulit Alcides animis seque ipse per ignem
 praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
 hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 corripit in nodum complexus et angit inhaerens 260
 elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 panditur extemplo foribus domus atra revolsis
 abstractaeque boves abiurataeque rapinae
 caelo ostenduntur pedibusque informe cadaver
 protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo 265
 terribilis oculos, vultum villosaque saetis
 pectora semiferi atque extinctos faucibus ignis.
 ex illo celebratus honos laetique minores
 servavere diem primusque Potitius auctor
 et domus Herculei custos Pinaria sacri. 270
 hanc aram luco statuit, quae maxima semper
 dicetur nobis et erit quae maxima semper.
 quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
 cingite fronde comas et pocula porgite dextris
 communemque vocate deum et date vina volentes.' 275
 dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra
 velavitque comas foliisque innexa pependit
 et sacer inplevit dextram scyphus. ocius omnes
 in mensam laeti libant divosque precantur.
 Devexo interea propior fit Vesper Olympo, 280
 iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 instaurant epulas et mensae grata secundae
 dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.

- 285 tum salii ad cantus incensa altaria circum
 populeis adsunt evincti tempora ramis,
 hic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
 monstra manu geminosque premens eliserit angues,
 290 ut bello egregias idem disiccerit urbes,
 Troiamque Oechalianque, ut duros mille labores
 rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
 pertulerit. 'tu nubigenas, invicte, bimembris,
 Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
 295 prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem.
 te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 ossa super recubans antro semesa cruento;
 nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus
 arduus arma tenens, non te rationis egentem
 300 Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.
 salve, vera Iovis proles, decus addite divis,
 et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.'
 talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
 305 consonat omne nemus strepitu collesque resultant.
 Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
 perfectis referunt. ibat rex obsitus aevo
 et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 ingrediens varioque viam sermone levabat.
 310 miratur facilisque oculos fert omnia circum
 Aeneas capiturque locis et singula laetus
 exquirisque auditque virum monumenta priorum.
 tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis,
 'haec nemora indigenae fauni nymphaeque tenebant
 315 gensque virum truncis et duro robore nata,
 quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros
 aut componere opes norant aut parcere parto,
 sed rami atque asper victu venatus alebat.
 primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
 320 arma Iovis fugiens et regnis exul ademptis.
 is genus indocile ac dispersum montibus altis
 composuit legesque dedit Latiumque vocari
 maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

aurea quae perhibent, illo sub rege fuere
 saecula: sic placida populos in pace regebat, 325
 deterior donec paulatim ac decolor aetas
 et belli rabies et amor successit habendi.
 tum manus Ausonia et gentes venere Sicanac,
 saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 tum reges asperque immani corpore Thybris, 330
 a quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
 me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 his posuere locis matrisque egere tremenda 335
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.
 vix ea dicta, dehinc progressus monstrat et aram
 et Carmentalem Romani nomine portam
 quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
 rettulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaeï.
 nec non et sacri monstrat nemus Argileti 345
 testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
 hinc ad Tarpeïam sedem et Capitolia ducit,
 aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 iam tum religio pavidos terrebat agrestis
 dira loci, iam tum silvam saxumque tremebant. 350
 ‘hoc nemus, hunc’ inquit ‘frondoso vertice collem,
 quis deus incertum est, habitat deus; Arcades ipsum
 credunt se vidisse Iovem, cum saepe nigrantem
 aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
 haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.’
 talibus inter se dictis ad tecta subibant
 pauperis Euandri passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 ut ventum ad sedes, ‘haec’ inquit ‘limina victor

Alcides subiit, haec illum regia cepit.

365 ande, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
finge deo rebusque veni non asper egenis.
dixit et angusti subter fastigia tecti
ingentem Aencan duxit stratisque locavit
effultum foliis et pelle Libystidis ursae.

Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis.

370 at Venus haud animo nequiquam exterrita mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur thalamoque haec coniugis aureo
incipit et dictis divinum adspirat amorem:

‘dum bello Argolici vastabant Pergama reges
375 debita casurasque inimicis ignibus arces,
non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
artis opisque tuae nec te, carissime coniunx,
incassumve tuos volui exercere labores,
quamvis et Priami deberem plurima natis
380 et durum Aeneae flevissem saepe laborem.

nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
ergo eadem supplex venio et sanctum mihi numen
arma rogo, genetrix nato. te filia Nerei,
te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.

385 aspice, qui coeant populi, quae moenia clausis
ferrum acnant portis in me excidiumque meorum.’
dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
accepit solitam flammam notusque medullas

390 intravit calor et labefacta per ossa cucurrit,
non secus atque olim, tonitru cum rupta corusco
igne rima micans percurrit lumine nimbos.
sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
tum pater aeterno fatur devinctus amore:

395 ‘quid causas petis ex alto? fiducia cessit
quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
stare decemque alios Priamum superesse per annos.
400 et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est,
quidquid in arte mea possum promittere curae,

quod fieri ferro liquidove potest electro,
 quantum ignes animaeque valent, absiste precando
 viribus indubitare tuis.' ea verba locutus
 optatos dedit ampléxus placidumque petivit 405
 coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae
 curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
 cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
 inpositum, cinerem et sopitos suscitatur ignes, 410

noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 exercet penso, castum ut servare cubile
 coniugis et possit parvos educere natos:
 haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
 mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415

insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
 erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis,
 quam subter specus et Cycloperum exesa caminis
 antra Aetnaea tonant validique incudibus ictus
 auditi referunt gemitus striduntque cavernis 420

stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
 Volcani domus et Volcania nomine tellus.
 hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
 ferrum exercebant vasto Cycloperum in antro,
 Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon. 425

his informatum manibus iam parte polita
 fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
 deicit in terras, pars imperfecta manebat.
 tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 addiderant, rutili tris ignis et alitis austri. 430

fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
 miscebant operi flammisque sequacibus iras.
 parte alia Marti currumque rotasque volucris
 instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes,
 aegidaque horrifera, turbatae Palladis arma, 435

certatim squamis serpentum auroque polibant,
 conexosque anguis ipsamque in pectore divae
 Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
 'tollite cuncta' inquit 'coeptosque auferte labores,
 Aetnaei Cycloperum, et huc advertite mentem: 440

arma acri facienda viro. nunc viribus usus,
 nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 praecipitate moras.' nec plura effatus; at illi
 ocius incubuere omnes pariterque laborem
 445 sortiti. fluit aes rivis aurique metallum
 volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
 ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
 impediunt. alii ventosis follibus auras
 450 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 aera lacu. gemit inpositis incudibus antrum.
 illi inter sese multa vi bracchia tollunt
 in numerum versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 455 Euandrum ex humili tecto lux suscitatur alma
 et matutini volucrum sub culmine cantus.
 consurgit senior tunicaque inducitur artus
 et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
 tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem,
 460 demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
 nec non et gemini custodes limine ab alto
 praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
 hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
 sermonum memor et promissi muneris heros:
 465 nec minus Aeneas se matutinus agebat:
 filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 congressi iungunt dextras mediisque residunt
 aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
 rex prior haec:

470 'maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
 res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
 nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
 hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
 475 sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
 iungere castra paro, quam fors inopina salutem
 ostentat. fatis huc te poscentibus adfers.
 haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam

gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 effera? di capiti ipsius generique reservent!
 mortua quin etiam iungebat corpora vivis, 485
 componens manibusque manus atque oribus ora,
 tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 complexu in misero longa sic morte necabat.
 at fessi tandem cives infanda furentem
 armati circumstant ipsumque domumque, 490
 obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 confugere et Turni defendier hospitis armis.
 ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis,
 regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt. 495
 his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 toto namque fremunt condensae litore puppes,
 signaque ferre iubent; retinet longaevus haruspex
 fata canens "o Maeoniae delecta iuventus,
 flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem 500
 fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 externos optate duces." tum Etrusca resedit
 hoc acies campo, monitis exterrita divom.
 ipse oratores ad me regnique coronam 505
 cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
 succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
 sed mihi tarda gelu saecisque effeta senectus
 invidet imperium seraeque ad fortia vires.
 natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
 hinc partem patriae traheret. tu, cuius et annis
 et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 ingredi, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515
 militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 adsuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, roboraque pubis

lecta, dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.'

- 520 Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates
 multaque dura suo tristi cum corde putabant,
 ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 namque improviso vibratus ab aethere fulgor
 525 cum sonitu venit et rucere omnia visa repente
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 suspiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens;
 arma inter nubem caeli in regione serena
 per sudum rutilare vident et pulsa tonare.
 530 obstipuerunt animis alii, sed Troius heros
 agnovit sonitum et divae promissa parentis.
 tum memorat 'ne vero, hospes, ne quaere profecto,
 quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo;
 hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
 535 si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras
 laturam auxilio.
 heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
 quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
 scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
 540 Thybri pater! poscant acies et foedera rumpant.'
- Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
 et primum Herculeis sopitas ignibus aras
 excitat hesternumque larem parvosque penates
 laetus adit; mactant lectas de more bidentis
 545 Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
 post hinc ad navis graditur sociosque revisit:
 quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
 praestantis virtute legit; pars cetera prona
 fertur aqua segnisque secundo defluit amni,
 550 nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
 dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
 ducunt exortem Aeneae, quem fulva leonis
 pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.
 Fama volat parvam subito volgata per urbem,
 555 ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis.
 vota metu duplicant matres, propiusque periculo
 it timor et maior Martis iam apparet imago.

tum pater Euandrus dextram complexus euntis
 haeret, inexpletus lacrimans, ac talia fatur:
 ‘o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 560
 qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
 stravi scutorumque incendi victor acervos
 et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,
 nascenti cui tris animas Feronia mater
 (horrendum dictu) dederat, terna arma movenda 565
 (ter Leto sternendus erat; cui tum tamen omnis
 abstulit haec animas dextra et totidem exiit armis):
 non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 nate, tuo, neque finitimo Mezentius umquam
 huic capiti insultans tot ferro saeva dedisset 570
 funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 at vos, o superi, et divom tu maxime rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
 et patrias audite preces: si numina vestra
 incolumem Pallanta mihi, si fata reservant, 575
 si visurus eum vivo et venturus in unum,
 vitam oro, patior quemvis durare laborem.
 sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris,
 nunc, nunc o liceat crudelem abrumpere vitam,
 dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 dum te, care puer, mea sola et sera voluptas,
 complexus teneo, gravior neu nuntius auris
 volneret.’ haec genitor digressu dicta supremo
 fundebat, famuli conlapsum in tecta ferebant.

Iamque adeo exierat portis equitatus apertis, 585
 Aeneas inter primos et fidus Achates,
 inde alii Troiae proceres, ipse agmine Pallas
 in medio, chlamyde et pictis conspectus in armis,
 qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.
 stant pavidae in muris matres oculisque sequuntur
 pulveream nubem et fulgentis aere catervas.
 olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 armati tendunt; it clamor et agmine facto 595
 quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 religione patrum late sacer; undique colles
 inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.

600 Silvano fama est veteres sacrasse Pelagos,
 arborum pecorisque deo, lucumque diemque,
 qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 castra locis celsoque omnis de colle videri
 605 iam poterat legio et latis tendebat in arvis.
 huc pater Aeneas et bello lecta iuventus
 succedunt fessique et equos et corpora curant.

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
 dona ferens aderat; natumque in valle reducta
 610 ut procul e gelido secretum flumine vidit,
 talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:
 'en perfecta mei promissa coniugis arte
 munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
 aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.'
 615 dixit et amplexus natî Cytherea petivit,
 arma sub adversa posuit radiantia quercu.
 ille, deae donis et tanto laetus honore,
 expleri nequit atque oculos per singula volvit
 miraturque interque manus et brachia versat
 620 terribilem cristis galeam flammisque vomentem
 fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
 sanguineam, ingentem, qualis cum caerulea nubes
 solis inardescit radiis longeque refulget;
 tum levis ocreas electro auroque recocto
 625 hastamque et clipei non enarrabile textum.
 illic res Italas Romanorumque triumphos
 haud vatum ignarus venturique inscius aevi
 fecerat ignipotens, illic genus omne futurae
 stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
 630 fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
 procubuisse lupam, geminos huic ubera circum
 ludere pendentis pueros et lambere matrem
 inpavidos, illam tereti cervice reflexa
 mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 635 nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas

consessu caveae, magnis circensibus actis,
 addiderat subitoque novum consurgere bellum
 Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
 post idem inter se posito certamine reges
 armati Iovis ante aram paterasque tenentes 640
 stabant et caesa iungebant foedera porca.
 haud procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
 distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!)
 raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 per silvam et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 nec non Tarquinius eiectum Porsenna iubebat
 accipere ingentique urbem obsidione premebat,
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 illum indignanti similem similemque minanti
 aspiceres, pontem auderet quia vellere Cocles 650
 et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
 in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 atque hic auratis volitans argenteus anser 655
 porticibus Gallos in limine adesse canebat;
 Galli per dumos aderant arcemque tenebant,
 defensi tenebris et dono noctis opacae:
 aurea caesaries ollis atque aurea vestis,
 virgatis lucent sagulis, tum lactea colla 660
 auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
 gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 hic exultantis salios nudosque lupercos
 lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
 extuderat, castae ducebant sacra per urbem 665
 pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
 et scelerum poenas et te, Catilina, minaci
 pendentem scopulo furiarumque ora trementem;
 secretosque pios, his dantem iura Catonem. 670
 haec inter tumidi late maris ibat imago,
 aurea, sed fluctu spumabant caerulea cano,
 et circum argento clari delphines in orbem
 aequora verrebant caudis aestumque secabant.

- 675 in medio classis aeratas, Actia bella,
 cernere erat totumque instructo Marte videres
 fervere Leucaten auroque effulgere fluctus.
 hinc Augustus agens Italos in proclia Caesar
 cum patribus populoque, penatibus et magnis dīs,
 680 stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammās
 laeta vomunt patriumque aperitur vertice sidus.
 parte alia ventis et dis Agrippa secundis
 arduus agmen agens, cui, belli insigne superbum,
 tempora navali fulgent rostrata corona.
 685 hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
 victor ab Aurorae populis et litore rubro,
 Aegyptum viresque Orientis et ultima secum
 Bactra vehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 una omnes ruere ac totum spumare reductis
 690 convolsū remis rostrisque tridentibus aequor.
 alta petunt; pelago credas innare revolsas
 Cycladas aut montis concurrere montibus altos:
 tanta mole viri turritis puppibus instant.
 stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
 695 spargitur, arva nova Neptunia caede rubescunt.
 regina in mediis patrio vocat agmina sistro
 necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
 700 tela tenent. saevit medio in certamine Mavors
 caelatus ferro tristesque ex aethere Dirae,
 et scissa gaudens vadit Discordia palla,
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
 705 desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi,
 omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 ipsa videbatur ventis regina vocatis
 vela dare et laxos iam iamque inmittere funis.
 illam inter caedes pallentem morte futura
 710 fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri,
 contra autem magno maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinus et tota veste vocantem
 caeruleum in gremium latebrosaue flumina victos.

at Caesar, triplici invecus Romana triumpho
 moenia, dis Italis votum immortale sacrabat, 715
 maxima tercentum totam delubra per urbem.
 laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
 omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
 ante aras terram caesi stravere iuveni.
 ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi, 720
 dona recognoscit populorum aptatque superbis
 postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
 quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
 hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos 725
 finxerat, Euphrates ibat iam mollior undis,
 extremique hominum Morini Rhenusque bicornis
 indomitique Dahae et pontem indignatus Araxes.
 talia per clipeum Volcani, dona parentis,
 miratur rerumque ignarus imagine gaudet, 730
 attollens umero famamque et fata nepotum.

AENEIDOS

LIBER IX.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 audacem ad Turnum. Iuoco tum forte parentis
 Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
 ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
 'Turne, quod optanti divum promittere nemo
 auderet, volvenda dies en attulit ultro.
 Aeneas urbe et sociis et classe relicta
 scepra Palatini sedemque petit Euandri.
 nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes 10
 Lydorumque manum collectos armat agrestis.
 quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
 rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'

- dixit et in caelum paribus se sustulit alis
 15 ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 adgnovit iuvenis duplicisque ad sidera palmas
 sustulit ac tali fugientem est voce secutus:
 'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
 detulit in terras? unde haec tam clara repente
 20 tempestas? medium video discedere caelum
 palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
 quisquis in arma vocas.' et sic effatus ad undam
 processit summoque hausit de gurgite lymphas,
 multa deos orans, oneravitque aethera votis.
- 25 Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
 dives equum, dives pictai vestis et auri
 (Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidae iuvenes, medio dux agmine Turnus),
 ceu septem surgens sedatis amnibus altus
 30 per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus
 cum refluit campis et iam se condidit alveo.
 hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
 prospiciunt Teucri ac tenebras insurgere campis.
 primus ab adversa conclamat mole Caicus
 35 'quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
 ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,
 hostis adest, heia!' ingenti clamore per omnis
 condunt se Teucri portas et moenia conplent.
 namque ita discedens praeceperat optimus armis
 40 Aeneas, siqua interea fortuna fuisset,
 neu struere auderent aciem neu credere campo;
 castra modo et tutos servarent aggere muros.
 ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 obiciunt portas tamen et praecepta facessunt
 45 armatique cavis expectant turribus hostem.
 Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,
 viginti lectis equitum comitatus, et urbi
 improvisus adest: maculis quem Thracius albis
 portat equus cristaque tegit galea aurea rubra.
 50 'ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem?
 en' ait et iaculum attorquens emittit in auras,
 principium pugnae, et campo sese arduus infert.

clamore excipiunt socii fremituque sequuntur
 horrisono; Teucrum mirantur inertia corda,
 non aequo dare se campo, non obvia ferre 55
 arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc
 lustrat equo muros aditumque per avia quaerit.
 ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
 cum fremit ad caulas, ventos perpressus et imbres,
 nocte super media; tuti sub matribus agni 60
 balatum exercent; ille asper et improbus ira
 saevit in absentis; collecta fatigat edendi
 ex longo rabies et siccae sanguine fauces:
 haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
 ignescunt irae, duris dolor ossibus ardet. 65
 qua temptet ratione aditus et quae via clausos
 excutiat Teucros vallo atque effundat in aequum?
 classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
 aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,
 invadit sociosque incendia poscit ovantis 70
 atque manum pinu flagranti fervidus implet.
 tum vero incumbunt (urget praesentia Turni)
 atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 diripuere focos; piceum fert fumida lumen
 taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam. 75

Quis deus, o musae, tam saeva incendia Teucris
 avertit? tantos ratibus quis depulit ignis?
 dicite. prisca fides facta, sed fama perennis.
 tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
 Aeneas classem et pelagi petere alta parabat, 80
 ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
 vocibus his adfata Iovem: 'da, nate, petenti,
 quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
 pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
 lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant, 85
 nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
 has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret,
 laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
 solve metus atque hoc precibus sine posse parentem,
 neu cursu quassatae ullo neu turbine venti 90
 vincantur; prosit nostris in montibus ortas.'

filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 'o genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 mortaline manu factae immortale carinae
 95 fas habeant certusque incerta pericula lustret
 Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
 inmo ubi defunctae finem portusque tenebunt
 Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
 100 mortalem eripiam formam magnique iubebo
 aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
 et Galatea secant spumantem pectore pontum.'
 dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque voragine ripas
 105 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies et tempora parcae
 debita complerant, cum Turni iniuria Matrem
 admonuit ratibus sacris depellere taedas.
 hic primum nova lux oculis offulsit et ingens
 110 visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
 Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
 excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
 'ne trepidate meas, Teuceri, defendere navis,
 neve armate manus: maria ante exurere Turno
 115 quam sacras dabitur pinus. vos ite solutae,
 ite deae pelagi; genetrix iubet.' et sua quaeque
 continuo puppes abrupunt vincula ripis
 delphinumque modo demersis aequora rostris
 ima petunt. hinc virgineae, mirabile monstrum,
 120 reddunt se totidem facies pontoque feruntur.

Obstipuere animis Rutuli, conterritus ipse
 turbatis Messapus equis, cunetatur et annis
 rauea sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto.
 at non audaci Turno fiducia cessit;
 125 ultro animos tollit dictis atque increpat ultro:
 'Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
 auxilium solitum eripuit, non tela neque ignes
 exspectant Rutulos. ergo maria invia Teucris
 nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est,
 130 terra autem in nostris manibus; tot milia, gentes

arma ferunt Italae. nil me fatalia terrent,
 siqua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
 sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
 fertilis Ausoniae Troes. sunt et mea contra
 fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem, 135
 coniuge praerepta, nec solos tangit Atridas
 iste dolor solisque licet capere arma Mycenis.
 "sed periisse semel satis est:" peccare fuisset
 ante satis, penitus modo nunc genus omne perosos
 femineum. quibus haec medii fiducia valli 140
 fossarumque morae, leti discrimina parva,
 dant animos. at non viderunt moenia Troiae
 Neptuni fabricata manu considerare in ignis?
 sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
 apparat et mecum invadit trepidantia castra? 145
 non armis mihi Volcani, non mille carinis
 est opus in Teucros. addant se protinus omnes
 Etrusci socios. tenebras et inertia furta
 [Palladii, caesis summae custodibus arcis,]
 ne timeant, nec equi caeca condemur in alvo: 150
 luce palam certum est igni circumdare muros.
 haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
 esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
 nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus 155
 procure, viri, et pugnam sperate parari.
 interea vigilum excubiis obsidere portas
 cura datur Messapo et moenia cingere flammis.
 bis septem Rutuli, muros qui milite servant,
 delecti; ast illos centeni quemque sequuntur 160
 purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
 discurrunt variantque vices fusique per herbam
 indulgent vino et vertunt crateras aenos.
 conlucent ignes, noctem custodia ducit
 insomnem ludo. 165

Haec super e vallo prospectant Troes et armis
 alta tenent, nec non trepidi formidine portas
 explorant pontisque et propugnacula iungunt,
 tela gerunt. instant Mnestheus acerque Serestus,

170 quos pater Aeneas, siquando adversa vocarent,
 rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.
 omnis per muros legio, sortita periculum,
 excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,

175 Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
 venatrix, iaculo celerem levibusque sagittis,
 et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma,
 ora puer prima signans intonsa iuventa.

180 his amor unus erat pariterque in bella ruebant;
 tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: 'dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?
 aut pugnam aut aliquid iamdudum invadere magnum

185 mens agitat mihi nec placida contenta quiete est.
 cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.

lumina rara micant, somno vinoque soluti
 procubuere, silent late loca. percipe porro,
 quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.

190 Aenean acciri omnes, populusque patresque,
 exposcunt mittique viros, qui certa reportent.
 si, tibi quae posco, promittunt (nam mihi facti
 fana sat est), tumulo videor reperire sub illo
 posse viam ad muros et moenia Pallantea.'

195 obstipuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 'mene igitur socium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
 non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,

200 Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
 sublatum erudiit, nec tecum talia gessi,
 magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
 est hic, est animus lucis contemptor et istum
 qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.'

205 Nisus ad haec: 'equidem de te nil tale verebar,
 nec fas, non: ita me referat tibi magnus ovantem
 Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
 sed siquis, quae multa vides discrimine tali,

siquis in adversum rapiat casusve deusve,
 te superesse velim; tua vita dignior aetas. 210
 sit, qui me raptum pugna pretiove redemptum
 mandet humo, solita aut siqua id fortuna vetabit,
 absenti ferat inferias decoretque sepulchro.
 neu matri miserae tanti sim causa doloris,
 quae te sola, puer, multis e matribus ausa 215
 persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
 ille autem 'causas nequiquam nectis inanis,
 nec mea iam mutata loco sententia cedit.
 adceleremus' ait. vigiles simul excitat: illi
 succedunt servantque vices; statione relicta 220
 ipse comes Niso graditur regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno
 laxabant curas et corda oblita laborum:
 ductores Teucrum primi et delecta iuventus
 consilium summis regni de rebus habebant, 225
 quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
 stant longis adnixa hastis et scuta tenentes
 castrorum et campi medio. tum Nisus et una
 Euryalus confestim alacres admittier orant;
 rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iulus 230
 accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
 tum sic Hyrtacides: 'audite o mentibus aequis,
 Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis,
 quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi, 235
 qui patet in bivio portae, quae proxima ponto;
 interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 erigitur; si fortuna permittitis uti,
 quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
 mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, 240
 adfore cernetis. nec nos via fallat euntis:
 vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 venatu adsiduo et totum cognovimus annum.'
 hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 'di patrii, quorum semper sub numine Troia est, 245
 non tamen omnino Teucros delere paratis,
 cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis

- pectora' (sic memorans umeros dextrasque tenebat
amborum et voltum lacrimis atque ora rigabat).
- 250 'quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
actutum pius Aeneas atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.'
- 255 'immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,'
excipit Ascanius 'per magnos, Nise, penates
Assaracique Larem et canae penetralia Vestae
obtestor: quaecumque mihi fortuna fidesque est,
in vestris pono gremiis: revocate parentem,
- 260 reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
bina dabo argento perfecta atque aspera signis
pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
- 265 si vero capere Italiam sceptrisque potiri
contigerit victori et praedae dicere sortem,
vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
aureus; ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
- 270 praeterea bis sex genitor lectissima matrum
corpora captivosque dabit suaque omnibus arma,
insuper his campi quod rex habet ipse Latinus.
te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
insequitur, venerande puer, iam pectore toto
- 275 accipio et comitem casus complector in omnis.
nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
verborumque fides.' contra quem talia fatur
Euryalus: 'me nulla dies tam fortibus ausis
- 280 dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda
haud adversa cadat. sed te super omnia dona
unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
- 285 hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
inque salutatam linquo; nox et tua testis

dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 at tu, oro, solare inopem et succurre relictæ.
 hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 in casus omnis.' percussa mente dedere 290
 Dardanidæ lacrimas; ante omnis pulcher Iulus,
 atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 tum sic effatur:
 'sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
 namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusæ 295
 solum defuerit, nec partum gratia talem
 parva manet. casus factum quicumque sequentur,
 per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
 quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 hæc eadem matricque tuæ generique manebunt.' 300
 sic ait inlacrimans; umero simul exiit ensem,
 auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna.
 dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 exuvias, galeam fidus permutat Aletes. 305
 protinus armati incedunt; quos omnis euntis
 primorum manus ad portas, iuvenumque senumque,
 prosequitur votis. nec non et pulcher Iulus,
 ante annos animumque gerens curamque virilem,
 multa patri mandata dabat portanda: sed auræ 310
 omnia discerpunt et nubibus inrita donant.
 Egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 exitio. passim somno vinoque per herbam
 corpora fusa vident, arrectos litore currus, 315
 inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
 vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
 'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res.
 hac iter est. tu, nequa manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longe; 320
 hæc ego vasta dabo et lato te limite ducam.'
 sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
 exstructus toto proflabat pectore somnum,
 rex idem et regi Turno gratissimus augur; 325

- sed non augurio potuit depellere pestem.
 tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis
 nactus equis ferroque secat pendentia colla;
 330 tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
 sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque
 et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
 luserat, insignis facie, multoque iacebat
 335 membra deo victus; felix, si protinus illum
 acquasset nocti ludum in lucemque tulisset.
 inpastus ceu plena leo per ovilia turbans
 (suadet enim vaesana fames) manditque trahitque
 molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.
 340 nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
 perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
 ignaros; Rhoetum vigilantem et cuneta videntem;
 sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 345 pectore in adverso totum cui comminus ensem
 condidit adsurgenti et multa morte recepit.
 purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
 vina refert moriens; hic furto fervidus instat.
 iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
 350 deficere extremum et religatos rite videbat
 carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus
 (sensit enim nimia caede atque cupidine ferri).
 'absistamus' ait; 'nam lux inimica propinquat.
 poenarum exhaustum satis est, via facta per hostes.'
 355 multa virum solido argento perfecta relinquunt
 armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
 cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
 quae mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
 360 Caedicius; ille suo moriens dat habere nepoti;
 post mortem bello Rutuli pugnaque potiti:
 haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.
 tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
 induit. excedunt castris et tuta capessunt.

Interea praemissi equites ex urbe Latina, 365
 cetera dum legio campis instructa moratur,
 ibant et Turno regis responsa ferebant,
 tercentum, scutati omnes, Volcente magistro.
 iamque propinquabant castris muroque subibant,
 cum procul hos laevo flectentis limite cernunt 370
 et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 prodidit inmemorem radiisque adversa refulsit.
 haud temere est visum: conclamat ab agmine Volcens
 ‘state, viri. quae causa viae? quive estis in armis?
 quove tenetis iter? nihil illi tendere contra, 375
 sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
 obiciunt equites sese ad divortia nota
 hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant.
 silva fuit late dumis atque ilice nigra
 horrida, quam densi complerant undique sentes; 380
 rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
 impediunt fallitque timor regione viarum.
 Nisus abit. iamque inprudens evaserat hostis
 atque locos, qui post Albae de nomine dicti 385
 Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat:
 ut stetit et frustra absentem respexit amicum.
 ‘Euryale infelix, qua te regione reliqui?
 quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
 fallacis silvae?’ simul et vestigia retro 390
 observata legit dumisque silentibus errat.
 audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris
 pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
 fraude loci et noctis, subito turbante tumultu, 395
 oppressum rapit et conantem plurima frustra.
 quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
 eripere? an sese medios moriturus in hostes
 inferat et pulchram properet per volnera mortem?
 ocius adducto torquens hastile lacerto, 400
 suspiciens altum, Lunam sic voce precatur:
 ‘tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 astrorum decus et nemorum Latonia custos.

- siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 405 dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi
 suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi,
 hunc sine me turbare globum et rege tela per auras.⁷
 dixerat et toto conexus corpore ferrum
 conicit: hasta volans noctis diverberat umbras
 410 et venit aversi in tergum Sulmonis ibique
 frangitur ac fisso transit praecordia ligno;
 volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 frigidus et longis singultibus ilia pulsat.
 diversi circumspiciunt. hoc acrior idem
 415 ecce aliud summa telum librabat ab aure.
 dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque,
 stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 saevit atrox Volcens nec teli conspiciit usquam
 auctorem nec quo se ardens inmittere possit.
 420 'tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 persolves amborum' inquit; simul ense recluso
 ibat in Euryalum. tum vero exterritus, amens,
 conclamat Nisus, nec se celare tenebris
 amplius aut tantum potuit perferre dolorem:
 425 'me, me, adsum, qui feci, in me convertite ferrum,
 o Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
 nec potuit; caelum hoc et conscia sidera testor;
 tantum infelicem nimium dilexit amicum.'
 talia dicta dabat, sed viribus ensis adactus
 430 transabiit costas et candida pectora rumpit.
 volvitur Euryalus leto pulchrosque per artus
 it cruor inque umeros cervix conlapsa recumbit:
 purpureus veluti cum flos succisus aratro
 languescit moriens, lassove papavera collo
 435 demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
 at Nisus ruit in medios, solumque per omnis
 Volcentem petit, in solo Volcente moratur.
 quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
 proturbant. instat non setius ac rotat ensem
 440 fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
 condidit adverso et moriens animam abstulit hosti.
 tum super exanimum sese proiecit amicum

confossus placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! siquid mea carmina possunt,
 nulla dies umquam memori vos eximet aevo, 445
 dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
 accolet imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti
 Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
 nec minor in castris luctus Rhamnete reperto 450
 exangui et primis una tot caede peremptis,
 Serranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa
 corpora seminecisque viros tepidaque recentem
 caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
 adgnoscent spolia inter se galeamque nitentem 455
 Messapi et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
 iam sole infuso, iam rebus luce relectis,
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse, 460
 suscitatur, aeratasque acies in proelia cogit
 quisque suas variisque acuunt rumoribus iras.
 quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
 praefigunt capita et multo clamore sequuntur
 Euryali et Nisi. 465

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
 opposuere aciem (nam dextera cingitur anni)
 ingentisque tenent fossas et turribus altis
 stant maesti; simul ora virum praefixa movebant,
 nota nimis miseris atroque fluentia tabo. 470

Interea pavidam volitans pinnata per urbem
 nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris
 Euryali. at subitus miserae calor ossa reliquit;
 excussi manibus radii revolutaque pensa.
 evolat infelix et femineo ululatu, 475

scissa comam, muros amens atque agmina cursu
 prima petit, non illa virum, non illa pericli
 telorumque memor; caelum dehinc questibus implet:
 'hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectae
 sera meae requies, potuisti linqere solam, 480
 crudelis? nec te sub tanta pericula missum

adfari extremum miserae data copia matri?
 heu, terra ignota canibus data praeda Latinis
 alitibusque iaces, nec te tua funere mater
 485 produxi pressive oculos aut volnera lavi,
 veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
 urgebam et tela curas solabar anilis.
 quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque membra
 et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 490 nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 figite me, siqua est pietas, in me omnia tela
 conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro;
 aut tu, magne pater divom, miserere, tuoque
 invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
 495 quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam?
 hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 it gemitus, torpent infractae ad proelia vires.
 illam incendentes luctus Idaeus et Actor
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
 500 corripunt interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 increpuit; sequitur clamor caelumque remugit.
 adcelerant acta pariter testudine Volsci
 et fossas implere parant ac vellere vallum.
 505 quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros,
 qua rara est acies interlucetque corona
 non tam spissa viris. telorum effundere contra
 omne genus Teuceri ac duris detrudere contis,
 adsueti longo muros defendere bello.
 510 saxa quoque infestoolvebant pondere, siqua
 possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnis
 ferre iuvat subter densa testudine casus.
 nec iam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens,
 inmanem Teuceri molem volvuntque ruuntque,
 515 quae stravit Rutulos late armorumque resolvit
 tegmina. nec curant caeco contendere Marte
 amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 missilibus certant.

parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 520 pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;

at Messapus equum domitor, Neptunia proles,
rescindit vallum et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti,
quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
ediderit, quem quisque virum demiserit Orco, 525
et mecum ingentis oras evolvite belli.

Turris erat vasto suspectu et pontibus altis,
opportuna loco, summis quam viribus omnes
expugnare Itali summaque evertere opum vi
certabant, Troes contra defendere saxis 530

perque cavas densi tela intorquere fenestras.
princeps ardentem coniecit lampada Turnus
et flammam adfixit lateri, quae plurima vento
corripuit tabulas et postibus haesit adesis.
turbati trepidare intus frustra malorum 535

velle fugam. dum se glomerant retroque residunt
in partem, quae peste caret, tum pondere turris
procubuit subito et caelum tonat omne fragore.
semineces ad terram, immani mole secuta,
confixique suis telis et pectora duro 540

transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor
et Lycus elapsi: quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,
ense levis nudo parmaque inglorius alba. 545

isque ubi se Turni media inter milia vidit,
hinc acies atque hinc acies adstare Latinas,
ut fera, quae densa venantum saepta corona
contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra venabula fertur, 550

haud aliter iuvenis medios moriturus in hostis
inruit et qua tela videt densissima tendit.
at pedibus longe melior Lycus inter et hostis
inter et arma fuga muros tenet altaque certat
prendere tecta manu sociumque attingere dextras. 555

quem Turnus pariter cursu teloque secutus
increpat his victor: 'nostrasne evadere, demens,
sperasti te posse manus?' simul arripit ipsum
pendentem et magna muri cum parte revellit,

- 560 qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum
sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis,
quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. undique clamor
tollitur: invadunt et fossas aggere complent;
565 ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem,
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta,
570 Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque
et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan,
Privernum Capys. hunc primo levis hasta Themillae
strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
575 ad volnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta
et laevo infixata est lateri manus abditaque intus
spiramenta animae letali volnere rupit.
stabat in egregiis Arcantis filius armis,
pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
580 insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
eductum Matris luco Symaethia circum
flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici:
stridentem fundam positus Mezentius hastis
ipse ter adducta circum caput egit habena
585 et media adversi liquefacto tempora plumbo
diffidit ac multa porrectum extendit harena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius fortemque manu fudisse Numanum,
590 cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
germanam nuper thalamo sociatus habebat.
is primam ante aciem digna atque indigna relatu
vociferans tumidusque novo praecordia regno
ibat et ingentem sese clamore ferebat:
595 'non pudet obsidione iterum valloque teneri,
bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
en qui nostra sibi bello conubia poscunt!
quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?

non hic Atridae nec fandi fictor Ulixes:
 durum ab stirpe genus natos ad flumina primum 600
 deferimus saevoque gelu duramus et undis;
 venatu invigilant pueri silvasque fatigant,
 flectere ludus equos et spicula tendere cornu;
 at patiens operum parvoque adsueta iuventus
 aut rastris terram domat aut quatit oppida bello; 605
 omne aevum ferro teritur versaque iuvenum
 terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
 debilitat vires animi mutatque vigorem,
 canitiem galea premimus, semperque recentis
 comportare iuvat praedas et vivere raptò. 610
 vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
 desidia cordi, iuvat indulgere choreis,
 et tunicae manicas et habent redimicula mitrae.
 o vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma, ubi adsuētis biforem dat tibia cantum; 615
 tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris
 Idaeae: sinite arma viris et cedite ferro.’
 Talia iactantem dictis ac dira canentem
 non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
 contendit telum diversaque brachia ducens 620
 constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
 ‘Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.
 ipse tibi ad tua templa feram sollempnia dona
 et statuam ante aras aurata fronte iuvenum,
 candentem pariterque caput cum matre ferentem, 625
 iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.’
 audiit et caeli genitor de parte serena
 intonuit laevum, sonat una fatifer arcus.
 effugit horrendum stridens adducta sagitta
 perque caput Remuli venit et cava tempora ferro 630
 traicit. ‘i, verbis virtutem include superbis!
 bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.’
 hoc tantum Ascanius: Teuceri clamore sequuntur
 laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.
 aetheria tum forte plaga crinitus Apollo 635
 desuper Ausonias acies urbemque videbat,
 nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:

'macte nova virtute, puer: sic itur ad astra,
 dis genite et geniture deos. iure omnia bella
 640 gente sub Assaraci fato ventura resident;
 nec te Troia capit.' simul haec effatus ab alto
 aethere se mittit, spirantis dimovet auras
 Ascaniumque petit. formam tum vertitur oris
 antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisae
 645 armiger ante fuit fidusque ad limina custos;
 tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
 omnia longaevo similis, vocemque coloremque
 et crinis albos et saeva sonoribus arma,
 atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
 650 'sit satis, Aenide, telis inpune Numanum
 oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
 concedit laudem et paribus non invidet armis:
 cetera parce, puer, bello.' sic orsus Apollo
 mortalis medio aspectus sermone reliquit
 655 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 adgnovere deum proceres divinaque tela
 Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem.
 ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
 Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus
 660 succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
 it clamor totis per propugnacula muris,
 intendunt acris arcus ammentaque torquent.
 sternitur omne solum telis, tum scuta cavaeque
 dant sonitum flictu galeae, pugna aspera surgit,
 665 quantus ab occasu veniens pluvialibus haecdis
 verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
 in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris
 torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.
 Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 670 quos Iovis eduxit luco silvestris Iacra,
 abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
 portam, quae ducis imperio commissa, recludunt,
 freti animis, ultroque invitant moenibus hostem.
 ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
 675 armati ferro et cristis capita alta corusci:
 quales aeriae liquentia flumina circum,

sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
 consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
 attollunt capita et sublimi vertice nutant.
 inrumpunt aditus Rutuli ut videre patentis. 680
 continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
 et praeceps animi Marus et Mavortius Haemon
 agminibus totis aut versi terga dedere
 aut ipso portae posuere in limine vitam.
 tum magis increscunt animis discordibus irae 685
 et iam collecti Troes glomerantur eodem
 et conferre manum et procurrere longius audent.
 Ductori Turno, diversa in parte furenti
 turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 fervere caede nova et portas praebere patentis. 690
 deserit inceptum atque immani concitus ira
 Dardanium ruit ad portam fratresque superbos.
 et primum Antiphaten (is enim se primus agebat),
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
 coniecto sternit iaculo; volat Itala cornus 695
 aera per tenerum stomachoque infixam sub altum
 pectus abit, reddit specus atri vulneris undam
 spumantem et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum;
 tum Bitian ardentem oculis animisque frementem, 700
 non iaculo, neque enim iaculo vitam ille dedisset,
 sed magnum stridens contorta phalarica venit,
 fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
 nec duplici squama lorica fidelis et auro
 sustinuit: conlapsa ruunt inmania membra, 705
 dat tellus gemitum et clipeum super intonat ingens.
 talis in Euboico Baiarum litore quondam
 saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 constructam ponto iaciunt, sic illa ruinam
 prona trahit penitusque vadis inlisa recumbit; 710
 miscent se maria et nigrae attolluntur harenae;
 tum sonitu Prochyta alta tremit durumque cubile
 Inarime Iovis imperiis inposta Typhoeo.
 Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 addidit et stimulos acris sub pectore vertit 715

inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
undique conveniunt, quoniam data copia pugnae,
bellatorque animo deus incidit.

- Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
720 et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
portam vi magna converso cardine torquet,
obnixus latis umeris, multosque suorum
moenibus exclusos duro in certamine linquit,
ast alios secum includit recipitque ruentis,
725 demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
viderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
continuo nova lux oculis effulsit et arma ✓
horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae *piramus*
730 sanguineae clipeoque micantia fulmina mittit.
adgnoscent faciem invisam atque immania membra
turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens
emicat et mortis fraternae fervidus ira
effatur 'non haec dotalis regia Amatae,
735 nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum: ✓
castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.'
olli subridens sedato pectore Turnus
'incipere, si qua animo virtus, et consere dextram:
hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.'
740 dixerat. ille rudem nodis et cortice crudo
intorquet summis adnixus viribus hastam:
excepere auras; vulnus Saturnia Iuno
detorsit veniens portaeque infigitur hasta.
'at non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
745 effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor.'
sic ait et sublatum alte consurgit in ensem
et mediam ferro gemina inter tempora frontem
dividit inpubesque immani vulnere malas.
fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus,
750 conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
sternit humi moriens atque illi partibus aequis
huc caput atque illuc umero ex utroque pependit.
diffugiunt versi trepida formidine Troes,
et, si continuo victorem ea cura subisset,

rumpere claustra manu sociosque inmittere portis, 755
 ultimus ille dies bello gentique fuisset:
 sed furor ardentem caedisque insana cupido
 egit in adversos.
 principio Phalerim et succiso poplite Gygen
 excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas 760
 in tergus; Iuno vires animumque ministrat.
 addit Halym comitem et confixa Phegea parma,
 ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque.
 Lyncea tendentem contra sociosque vocantem 765
 vibranti gladio conixus ab aggere dexter
 occupat (huic uno deiectum comminus ictu
 cum galea longe iacuit caput), inde ferarum
 vastatorem Amycum, quo non felicior alter
 ungere tela manu ferrumque armare veneno, 770
 et Clytium Aeoliden et amicum Crethea musis,
 Crethea musarum comitem, cui carmina semper
 et citharae cordi numerosque intendere nervis;
 semper equos atque arma virum pugnasque canebat.
 Tandem ductores audita caede suorum 775
 conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
 palantisque vident socios hostemque receptum.
 et Mnestheus 'quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.
 'quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
 unus homo et vestris, o cives, undique saeptus 780
 aggeribus tantas strages inpune per urbem
 ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco?
 non infelicis patriae veterumque deorum
 et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?'
 talibus accensi firmantur et agmine denso 785
 consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
 et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda.
 acrius hoc Teucri clamore incumbere magno
 et glomerare manum, ceu saevum turba leonem
 cum telis premit infensis, at territus ille, 790
 asper, acerba tuens, retro redit et neque terga
 ira dare aut virtus patitur nec tendere contra
 ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque:

haud aliter retro dubius vestigia Turnus
795 inproperata refert et mens exaestuat ira.
quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
bis confusa fuga per muros agmina vertit:
sed manus e castris propere coit omnis in unum,
nec contra vires audet Saturnia Iuno
800 sufficere: aeriam caelo nam Iuppiter Irim
demisit, germanae haud mollia iussa ferentem,
ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
nec dextra valet: iniectis sic undique telis
805 obruitur. strepit adsiduo cava tempora circum
tinnitu galea et saxis solida aera fatiscunt,
discussaeque iubae capiti, nec sufficit umbo
ictibus, ingeminant hastis et Troes et ipse
fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
810 liquitur et piceum (nec respirare potestas)
flumen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus.
tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
in fluvium dedit; ille suo cum gurgite flavo
acceptit venientem ac mollibus extulit undis
815 et laetum sociis abluta caede remisit.

AENEIDOS

LIBER X.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi
 conciliumque vocat divum pater atque hominum rex
 sideream in sedem, terras unde arduus omnes
 castraque Dardanidum adspectat populosque Latinos.
 considunt tectis bipatientibus, incipit ipse: 5
 ‘caelicolae magni, quianam sententia vobis
 versa retro tantumque animis certatis iniquis?
 abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
 quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
 aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit? 10
 adveniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
 cum fera Karthago Romanis arcibus olim
 exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
 tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
 nunc sinite et placitum laeti componite foedus.’ 15

Iuppiter haec paucis, at non Venus aurea contra
 pauca refert:
 ‘o pater, o hominum rerumque aeterna potestas
 (namque aliud quid sit, quod iam inplorare queamus?)
 cernis, ut insultent Rutuli Turnusque feratur 20
 per medios insignis equis tumidusque secundo
 Marte ruat? non clausa tegunt iam moenia Teucros:
 quin intra portas atque ipsis proelia miscent
 aggeribus moerorum et inundant sanguine fossas.
 Aeneas ignarus abest. numquamne levare 25
 obsidione sines? muris iterum imminet hostis
 nascentis Troiae nec non exercitus alter,
 atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. equidem credo, mea volnera restant

- 30 et tua progenies mortalia demoror arma.
 si sine pace tua atque invito numine Troes
 Italiam petiere, luant peccata neque illos
 iuveris auxilio: sin tot responsa secuti,
 quae superi manesque dabant, cur nunc tua quisquam
 35 vertere iussa potest aut cur nova condere fata?
 quid repetam exustas Erycino in litore classes,
 quid tempestatum regem ventosque furentis
 Aeolia excitos aut actam nubibus Irim?
 nunc etiam manes (haec intemptata manebat
 40 sors rerum) movet et superis inmissa repente
 Allecto, medias Italum bacchata per urbes.
 nil super imperio moveor: speravimus ista,
 dum fortuna fuit; vincant quos vincere mavis.
 si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx
 45 dura, per eversae, genitor, fumantia Troiae
 excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
 incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas sane ignotis iactetur in undis
 et, quaecumque viam dederit Fortuna, sequatur:
 50 hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.
 est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera
 Idaliaeque domus: positis inglorius armis
 exigat hic aevum. magna dicione iubeto
 Karthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
 55 obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli
 iuvat et Argolicos medium fugisse per ignes,
 totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
 dum Latium Teuceri recidivaque Pergama quaerunt?
 non satius, cineres patriae insedissem supremos
 60 atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta
 redde, oro, miseris iterumque revolvere casus
 da, pater, Iliacos Teucris. tum regia Iuno
 acta furore gravi 'quid me alta silentia cogis
 rumpere et obductum verbis vulgare dolorem?
 65 Aenean hominum quisquam divumque subegit
 bella sequi aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam petiit fatis auctoribus: esto:
 Cassandrae impulsus furis: num linquere castra

hortati sumus aut vitam committere ventis?
 num puero summan belli, num credere muros, 70
 Tyrrhenamque fidem aut gentis agitare quietas?
 quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra
 egit? ubi hic Iuno demissave nubibus Iris?
 indignum est Italos Troiam circumdare flammis
 nascentem et patria Turnum consistere terra, 75
 cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
 quid, face Troianos atra vim ferre Latinis,
 arva aliena iugo premere atque avertere praedas?
 quid, soceros legere et gremiis abducere pactas,
 pacem orare manu, praefigere puppibus arma? 80
 tu potes Aenean manibus subducere Graium
 proque viro nebulam et ventos obtendere inanis
 et potes in totidem classem convertere nymphas:
 nos aliquid Rutulos contra iuisse nefandum est?
 Aeneas ignarus abest: ignarus et absit. 85
 est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
 quid gravidam bellis urbem et corda aspera temptas?
 nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
 obiecit? quae causa fuit, consurgere in arma 90
 Europamque Asiamque et foedera solve re furto?
 me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter
 aut ego tela dedi fovive Cupidine bella?
 tum decuit metuisse tuis: nunc sera querellis
 haud iustis adsurgis et inrita iurgia iactas.' 95
 Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
 caelicolae adsensu vario, ceu flamina prima
 cum deprensa fremunt silvis et caeca volutant
 murmura, venturos nautis prodentia ventos.
 tum pater omnipotens, rerum cui prima potestas, 100
 inquit: eo dicente deum domus alta silesceat
 et tremefacta solo tellus, silet arduus aether,
 tum zephyri posuere, premit placida aequora pontus.
 'accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
 quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris 105
 haud licitum nec vestra capit discordia finem:
 quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habeo,
 seu fatis Italum castra obsidione tenentur
 110 sive errore malo Troiae monitisque sinistris.
 nec Rutulos solvo. sua cuique exorsa laborem
 fortunamque ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
 fata viam invenient.' Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque voragine ripas
 115 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.
 hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo
 surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 sternere caede viros et moenia cingere flammis.
 120 at legio Aeneadum vallis obsessa tenetur,
 nec spes ulla fugae. miseri stant turribus altis
 nequiquam et rara muros cinxere corona.
 Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes
 Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris
 125 prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
 et Clarus et Thaemon, Lycia comitantur ab alta.
 fert ingens toto conixus corpore saxum,
 haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
 nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.
 130 hi iaculis, illi certant defendere saxis
 molirique ignem nervoque aptare sagittas.
 ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
 qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum,
 135 aut collo decus aut capiti, vel quale per artem
 inclusum buxo aut Oricia terebintho
 lucet ebur; fusos cervix cui lactea crinis
 accipit et molli subnectit circulus auro.
 te quoque magnanimae viderunt, Ismare gentes,
 140 vulnere dirigere et calamos armare veneno,
 Maconia generose domo, ubi pinguia culta
 exercentque viri Pactolusque inrigat auro.
 adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 aggere murorum sublimem gloria tollit,
 145 et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.
 Illi inter sese duri certamina belli

contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis
 regem adit et regi memorat nomenque genusque,
 quidve petat quidve ipse ferat, Mezentius arma 150
 quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
 edocet, humanis quae sit fiducia rebus
 admonet inmiscetque preces: haud fit mora, Tarchon
 iungit opes foedusque ferit; tum libera fati
 classem conscendit iussis gens Lydia divum, 155
 externo commissa duci. Aeneia puppis
 prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones;
 imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 hic magnus sedet Aeneas secumque volutat
 eventus belli varios, Pallasque sinistro 160
 adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 noctis iter, iam quae passus terraque marique.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean armetque rates pelagoque vehatur. 165

Massicus aerata princeps secat aequora tigris:
 sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusi
 quique urbem liquere Cosas; quis tela sagittae
 gorytique leves umeris et letifer arcus.
 una torvus Abas: huic totum insignibus armis 170
 agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
 sescentos illi dederat Populonia mater
 expertos belli iuvenes, ast Ilva trecentos
 insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 tertius ille hominum divumque interpret Asilas, 175
 cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent
 et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,
 mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,
 urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astyr, 180
 Astyr equo fidens et versicoloribus armis.
 ter centum adiciunt (mens omnibus una sequendi),
 qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
 et Pyrgi veteres intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185

transierim, Cinyre, et paucis comitate Cupavo,
 cuius olorinae surgunt de vertice pinnae
 (crimen amor vestrum) formaeque insigne paternae.
 namque ferunt luctu Cynnum Phaethontis amati,
 190 populeas inter frondes umbramque sororum
 dum canit et maestum musa solatur amorem,
 canentem molli pluma duxisse senectam,
 linquentem terras et sidera voce sequentem.
 filius, aequalis comitatus classe catervas,
 195 ingentem remis Centaurum promovet: ille
 instat aquae saxumque undis immane minatur
 arduus et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
 200 qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
 Mantua, dives avis; sed non genus omnibus unum:
 gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
 ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
 hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 205 quos patre Benaco velatus harundine glauca
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
 it gravis Aulestes centenaque arbore fluctum
 verberat adsurgens; spumant vada marmore verso.
 hunc vehit immanis Triton et caerulea concha
 210 exterrens freta, cui laterum tenuis hispida nanti
 frons hominem praefert, in pristim desinit alvus;
 spumea semifero sub pectore murmurat unda.

Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 subsidio Troiae et campos salis aere secabant.
 215 Iamque dies caelo concesserat almaque curru
 noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
 ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
 atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
 220 occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe
 numen habere maris nymphasque e navibus esse
 iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
 quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 adgnoscent longe regem lustrantque choreis.

quarum quae fandi doctissima Cymodocea 225
 pone sequens dextra puppim tenet ipsaque dorso
 eminent ac laeva tacitis subremigat undis.
 tum sic ignarum adloquitur: 'vigilasne, deum gens,
 Aenea? vigila et velis inmitte rudentis.
 nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus, 230
 nunc pelagi nymphae, classis tua. perfidus ut nos
 praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
 rupinus invitae tua vincula teque per aequor
 quaerimus. hanc genetrix faciem miserata refecit
 et dedit esse deas aevumque agitare sub undis. 235
 at puer Ascanius muro fossisque tenetur
 tela inter media atque ardentis Marte Latinos.
 iam loca iussa tenet forti permixtus Etrusco
 Arcas eques; medias illis opponere turmas,
 ne castris iungant, certa est sententia Turno. 240
 surge age et Aurora socios veniente vocari
 primus in arma iube et clipeum cape, quem dedit ipse
 invictum ignipotens atque oras ambiit auro.
 crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
 ingentis Rutulae spectabit caedis acervos.' 245
 dixerat, et dextra discedens inpulit altam,
 haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
 ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
 inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit. 250
 tum breviter supera aspectans convexa precatur:
 'alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi
 turrigeraeque urbes biugique ad frena leones,
 tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 augurium Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.' 255
 tantum effatus. et interea revoluta ruebat
 matura iam luce dies noctemque fugarat:
 principio sociis edicit, signa sequantur
 atque animos aptent armis pugnaeque parent se.
 iamque in conspectu Teucros habet et sua castra, 260
 stans celsa in puppi, clipeum cum deinde sinistra
 extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidae e muris, spes addita suscitatur iras,

tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris
 265 Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant
 cum sonitu fugiuntque notos clamore secundo.
 at Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Ausoniis, donec versas ad litora puppes
 respiciunt totumque adlabi classibus aequor.
 270 ardet apex capiti cristisque a vertice flamma
 funditur et vastos umbo vomit aureus ignis,
 non secus ac liquida siquando nocte cometae
 sanguinei lugubre rubent aut Sirius ardor,
 ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
 275 nascitur et laevo contristat lumine caelum.

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 litora praecipere et venientis pellere terra.
 'quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
 in manibus Mars ipse, viri. nunc coniugis esto
 280 quisque suae tectique memor, nunc magna referto
 facta, patrum laudes. ultro occurramus ad undam,
 dum trepidi egressisque labant vestigia prima.
 audentis Fortuna iuvat.'

haec ait et secum versat, quos ducere contra
 285 vel quibus obsessos possit concredere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
 pontibus exponit. multi servare recursus
 languentis pelagi et brevibus se credere saltu,
 per remos alii. speculatus litora Tarchon,
 290 qua vada non spirant nec fracta remurmurat unda,
 sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
 advertit subito proram sociosque precatur:
 'nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
 295 hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 frangere nec tali puppim statione recuso,
 arrepta tellure semel.' quae talia postquam
 effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
 spumantisque rates arvis inferre Latinis,
 300 donec rostra tenent siccum et sedere carinae
 omnes innocuae. sed non puppis tua, Tarchon.
 namque inflictata vadi dorso dum pendet iniquo,

anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
 solvitur atque viros mediis exponit in undis;
 fragmina remorum quos et fluitantia transtra 305
 impediunt retrahitque pedem simul unda relabens.

Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
 totam aciem in Teucros et contra in litore sistit.
 signa canunt. primus turmas invasit agrestis
 Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos, 310
 occiso Therone, virum qui maximus ultro

Aenean petit. huic gladio perque aerea suta,
 per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.
 inde Lichan ferit, exectum iam matre perempta
 et tibi, Phoebe, sacrum, casus evadere ferri 315
 quod licuit parvo. nec longe, Cissea durum

immanemque Gyan, sternentis agmina clava,
 deiecit Leto: nihil illos Herculis arma
 nec validae iuvere manus genitorque Melampus,

Alcidae comes, usque gravis dum terra labores 320
 praebuit. ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
 intorquens iaculum clamanti sistit in ore.

tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
 Dardania stratus dextra, securus amorum, 325
 qui iuvenum tibi semper erant, miserande iaceres,

ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 progenies, septem numero; septenaque tela
 coniciunt: partim galea clipeoque resultant
 inrita, deflexit partim stringentia corpus 330
 alma Venus. fidum Aeneas adfatur Achaten:

'suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
 torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
 Iliacis campis.' tum magnam corripit hastam

et iacit: illa volans clipei transverberat aera 335
 Maeonis et thoraca simul cum pectore rumpit.
 huic frater subit Alcanor fratremque ruentem
 sustentat dextra: traiecto missa lacerto

protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem,
 dexteraque ex umero nervis moribunda pependit. 340
 tum Numitor iaculo fratris de corpore raptō

Aenean petiit; sed non et figere contra
 est licitum magnique femur perstrinxit Achatae.
 hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
 345 advenit et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 sub mentum graviter pressa pariterque loquentis
 vocem animamque rapit traiecto gutture: at ille
 fronte ferit terram et crassum vomit ore cruorem.
 tris quoque Threicios Boreae de gente suprema
 350 et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 per varios sternit casus. accurrit Halaesus
 Auruncaeque manus, subit et Neptunia proles,
 insignis Messapus equis. expellere tendunt
 nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
 355 Ausoniae. magno discordes aethere venti
 proelia ceu tollunt animis et viribus aequis;
 non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
 anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra:
 haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
 360 concurrunt, haeret pede pes densusque viro vir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 inpulerat torrens arbustaque diruta ripis,
 Arcadas, insuetos acies inferre pedestris,
 ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci
 365 (aspera quis natura loci dimittere quando
 suasit equos), unum quod rebus restat egenis,
 nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 'quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
 per ducis Euandri nomen devictaque bella
 370 spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
 fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostis
 est via. qua globus ille virum densissimus urget,
 hac vos et Pallanta ducem patria alta reposeit.
 numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
 375 mortales; totidem nobis animaeque manusque.
 ecce, maris magna claudit nos obice pontus,
 dest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?'
 haec ait et medius densos prorumpit in hostis.
 obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
 380 fit Lagus. hunc, magno vellit dum pondere saxum,

intorto figit telo, discrimina costis
 per medium qua spina dabat, hastamque recepat
 ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbo,
 ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
 dum furit, incautum crudeli morte sodalis 385
 excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
 hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
 vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in arvis,
 Daucia, Laride Thymerque, simillima proles, 390
 indiscreta suis gratusque parentibus error;
 at nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis,
 te decisa suum, Laride, dextera quaerit
 semianimesque micant digiti ferrumque retractant. 395
 Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis
 facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostis.
 tum Pallas biugis fugientem Rhoetea praeter
 traicit. hoc spatium tantumque morae fuit Ilo.
 Ilo namque procul validam direxerat hastam: 400
 quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 te fugiens fratremque Tyren; curruque volutus
 caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 ac velut optato ventis aestate coortis
 dispersa inmittit silvis incendia pastor; 405
 correptis subito mediis extenditur una
 horrida per latos acies Vulcania campos;
 ille sedens victor flammam despectat ovantis:
 non aliter socium virtus coit omnis in unum
 teque iuvat, Palla. sed bellis acer Halaesus 410
 tendit in adversos seque in sua colligit arma.
 hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis
 ossaque dispersit cerebro permixta cruento. 415
 fata cavens silvis genitor celarat Halaesum:
 ut senior leto canentia lumina solvit,
 iniecere manum parcae telisque sacrarunt
 Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus:

- 420 'da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
 haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.'
 audiit illa deus; dum textit Imaona Halaesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
- 425 at non caede viri tanta perterrita Lausus,
 pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
 oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci,
 et vos, o Grais inperdita corpora, Teuceri.
- 430 agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 extremi addensent acies nec turba moveri
 tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
 hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
 egregii forma, sed quis Fortuna negarat
- 435 in patriam reditus. ipsos concurrere passus
 haud tamen inter se magni regnator Olympi;
 mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
- Interea soror alma monet succedere Lauso
 Turnum, qui voluceri curru medium secat agmen.
- 440 ut vidit socios, 'tempus desistere pugnae;
 solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
 debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.'
 haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.
 at Rutulum abscessu iuvenis tum, iussa superba
- 445 miratus, stupet in Turno corpusque per ingens
 lumina volvit obitque truci procul omnia visu,
 talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 'aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
 aut leto insigni; sorti pater aequus utrique est.
- 450 tolle minas.' fatus medium procedit in aequor.
 frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 desiluit Turnus biiugis, pedes apparat ire
 comminus; utque leo, specula cum vidit ab alta
 stare procul campis meditantem in proelia taurum,
- 455 advolat, haud alia est Turni venientis imago.
 hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 ire prior Pallas, siqua fors adiuvet ausum
 viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:

'per patris hospitium et mensas, quas advena adisti,
 te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis. 460
 cernat semineci sibi me rapere arma cruenta
 victoremque ferant morientia lumina Turni.'
 audiit Alcides iuvenem magnumque sub imo
 corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis.
 tum genitor natum dictis adfatur amicis: 465
 'stat sua cuique dies, breve et inreparabile tempus
 omnibus est vitae; sed famam extendere factis,
 hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
 tot gnati cecidere deum, quin occidit una
 Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum 470
 fata vocant metasque dati pervenit ad aevi.'
 sic ait atque oculos Rutulorum reicit arvis.
 at Pallas magnis emittit viribus hastam
 vaginaque cava fulgentem deripit ense.
 illa volans, umeri surgunt qua tegmina summa, 475
 incidit atque viam clipei molita per oras
 tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 hic Turnus ferro praefixum robur acuto
 in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur:
 'aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.' 480
 dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
 quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
 vibranti cuspis medium transverberat ictu
 loricaeque moras et pectus perforat ingens.
 ille rapit calidum frustra de vulnere telum: 485
 una eademque via sanguis animusque sequuntur.
 corruit in vulnus (sonitum super arma dedere)
 et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 quem Turnus super adsistens
 'Arcades, haec' inquit 'memores mea dicta referte 490
 Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
 quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
 largior. haud illi stabunt Aeneia parvo
 hospitia.' et laevo pressit pede talia fatus
 exanimem, rapiens inmania pondera baltei 495
 inpressumque nefas: una sub nocte iugali
 caesa manus iuvenum foede thalamicque cruenti,

- quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
 quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
 500 nescia mens hominum fati sortisque futurae
 et servare modum, rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
 intactum Pallanta et cum spolia ista diemque
 oderit. at socii multo gemitu lacrimisque
 505 inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 o dolor atque decus magnum rediture parenti!
 haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentis Rutulorum linqvis acervos.
 Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
 510 advolat Aeneae, tenui discrimine leti
 esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
 proxima quacque metit gladio latumque per agmen
 ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
 caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsi
 515 omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas
 tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
 quattuor hic iuvenes, totidem, quos educat Ufens,
 viventis rapit, inferias quos immolet umbris
 captivoque rogi perfundat sanguine flammis.
 520 inde Mago procul infensam contenderat hastam.
 ille astu subit (at tremibunda supervolat hasta)
 et genua amplectens effatur talia supplex:
 'per patrios manes et spes surgentis Iuli
 te precor, hanc animam serves gnatoque patrique.
 525 est domus alta, iacent penitus defossa talenta
 caelati argenti, sunt auri pondera facti
 infectique mihi. non hic victoria Teucrum
 vertitur aut anima una dabit discrimina tanta.'
 dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
 530 'argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.'
 sic fatus galeam laeva tenet atque reflexa
 535 cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
 nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,

infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 totus conlucens veste atque insignibus armis:
 quem congressus agit campo lapsumque superstans
 immolat ingentique umbra tegit; arma Serestus 540
 lecta refert umeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
 instaurant acies Vulcani stirpe creatus
 Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbro.
 Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
 et totum clipei ferro deiecerat orbem 545
 (dixerat ille aliquid magnum vimque adfore verbo
 crediderat caeloque animum fortasse ferebat
 canitiemque sibi et longos promiserat annos):
 Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
 silvicolae Fauno Dryope quem nympa creatat, 550
 obvius ardenti sese obtulit. ille reducta
 lorica clipeique ingens onus impedit hasta;
 tum caput orantis nequiquam et multa parantis
 dicere deturbat terrae truncumque tepentem
 provolvens super haec inimico pectore fatur: 555
 'istic nunc, metuende, iace. non te optima mater
 condet humo patrioque onerabit membra sepulchro:
 alitibus linquere feris aut gurgite mersum
 unda feret piscesque inpasti vulnera lambent.'
 protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni, 560
 persequitur fortemque Numam fulvumque Camertem,
 magnanimo Volcente satum, ditissimus agri
 qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum cui bracchia dicunt
 centenasque manus, quinquaginta oribus ignem 565
 pectoribusque arsisse, Iovis cum fulmina contra
 tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses:
 sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
 ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphaei
 quadriugis in equos adversaque pectora tendit. 570
 atque illi longe gradientem et dira frementem
 ut videre, metu versi retroque ruentes
 effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
 interea biugis infert se Lucagus albis
 in medios fraterque Liger; sed frater habenis 575

flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
 haud tulit Aeneas tanto fervore furentis:
 inruit adversaque ingens apparuit hasta.
 cui Liger:

- 580 'non Diomedis equos nec currum cernis Achilli
 aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
 his dabitur terris.' vaesano talia late
 dicta volant Ligeri. sed non et Troius heros
 dicta parat contra; iaculum nam torquet in hostem.
- 585 Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
 admonuit biugos, proiecto dum pede laevo
 aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
 fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen;
 excussus curru moribundus volvitur arvis.
- 590 quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 'Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 prodidit aut vanae vertere ex hostibus umbrae;
 ipse rotis saliens iuga descriis.' haec ita fatus
 arripuit biugos; frater tendebat inertis
- 595 infelix palmas, curru delapsus eodem:
 'per te, per qui te talem genuere parentes,
 vir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis.'
 pluribus oranti Aeneas: 'haud talia dudum
 dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.'
- 600 tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.
 talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
 more furens. tandem erumpunt et castra relinquunt
 Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus.
- 605 Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
 'o germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
 ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
 Troianas sustentat opes, non vivida bello
 dextra viris animusque ferox patiensque pericli.'
- 610 cui Iuno submissa: 'quid, o pulcherrime coniunx,
 sollicitas aegram et tua tristia iussa timentem?
 si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decebat,
 vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
 omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum

et Dauno possem incolumem servare parenti. 615
 nunc pereat Teucrisque pio det sanguine poenas.
 ille tamen nostra deducit origine nomen,
 Pilumnusque illi quartus pater, et tua larga
 saepe manu multisque oneravit limina donis.
 cui rex aetherii breviter sic fatus Olympi: 620
 ‘si mora praesentis leti tempusque caduco
 oratur iuveni meque hoc ita ponere sentis,
 tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fatis.
 hactenus indulsisse vacat. sin altior istis
 sub precibus venia ulla latet totumque moveri 625
 mutarive putas bellum, spes pascis inanis.’
 et Iuno adlacrimans: ‘quid, si, quae voce gravaris,
 mente dares atque haec Turno rata vita maneret?
 nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri
 vana feror. quod ut o potius formidine falsa 630
 ludar et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!’
 haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 misit, agens hiemem nimbo succincta per auras,
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit.
 tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram 635
 in faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis clipeumque iubasque
 divini adsimulat capitis, dat inania verba,
 dat sine mente sonum gressusque effingit euntis,
 morte obita qualis fama est volitare figuras 640
 aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
 at primas laeta ante acies exultat imago
 iritatque virum telis et voce lacescit.
 instat cui Turnus stridentemque eminus hastam
 conicit; illa dato vertit vestigia tergo. 645
 tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
 credidit atque animo spem turbidus hausit inanem,
 ‘quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos;
 hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.’
 talia vociferans sequitur strictumque coruscat 650
 mucronem, nec ferre videt sua gaudia ventos.
 forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
 expositis stabat scalis et ponte parato,

qua rex Clusinis advectus Osinius oris.

- 655 huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 conicit in latebras, nec Turnus segnior instat
 exuperatque moras et pontis transilit altos.
 vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem
 avulsamque rapit revoluta per aequora navem.
- 662 tum levis haud ultra latebras iam quaerit imago,
 663 sed sublime volans nubi se immiscuit atrae.
 660 illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;
 obvia multa virum demittit corpora Morti,
 cum Turnum medio interea fert aequore turbo.
- 665 respicit ignarus rerum ingratusque salutis
 et duplicis cum voce manus ad sidera tendit:
 'omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
 duxisti et talis voluisti expendere poenas?
 quo feror? unde abii? quae me fuga quemve reducit?
 670 Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
 quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?
 quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui
 et nunc palantis video gemitumque cadentum
 accipio? quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat
 675 terra mihi? vos o potius miserescite, venti;
 in rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 ferte ratem saevisque vadis inmittite syrtis,
 quo neque me Rutuli nec conscia fama sequatur.'
 haec memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
 680 an sese mucrone ob tantum dedecus amens
 induat et crudum per costas exigat ensem,
 fluctibus an iaciat mediis et litora nando
 curva petat Teucrumque iterum se reddat in arma.
 ter conatus utramque viam, ter maxima Iuno
 685 continuit iuvenemque animi miserata repressit.
 labitur alta secans fluctuque aestuque secundo
 et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
- At Iovis interea monitis Mezentius ardens
 succedit pugnae Teucrosque invadit ovantis.
- 690 concurrunt Tyrrhenae acies atque omnibus uni,
 uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 ille velut rupes, vastum quae prodit in aequor,

obvia ventorum furiis expostaque ponto,
 vim cunctam atque minas perfert caelique marisque,
 ipsa immota manens, prolem Dolichaonis Hebrum 695
 sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
 sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
 succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso
 donat habere umeris et vertice figere cristas. 700
 nec non Euanthen Phrygium Paridisque Mimanta
 aequalem comitemque, una quem nocte Theano
 in lucem genitori Amyco dedit et face praegnas
 Cisseis regina Parim: Paris urbe paterna
 occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta. 705
 ac velut ille canum morsu de montibus altis
 actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 defendit multosque palus Laurentia, silva
 pastus harundinea, postquam inter retia ventum est,
 substitit infremuitque ferox et inhorruit armos, 710
 nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
 sed iaculis tutisque procul clamoribus instant,
 ille autem inpavidus partis cunctatur in omnis, 716
 dentibus infrendens, et tergo decutit hastas: 717
 haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae, 713
 non ulli est animus stricto concurrere ferro;
 missilibus longe et vasto clamore lacesunt. 715
 venerat antiquis Corythi de finibus Acron, 718
 Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos:
 hunc ubi miscentem longe media agmina vidit, 720
 purpureum pinnis et pactae coniugis ostro,
 inpastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
 (suadet enim vaesana fames) si forte fugacem
 conspexit capream aut surgentem in cornua cervum,
 gaudet, hians immane, comasque arrexit et haeret 725
 visceribus super incumbens, lavit improba taeter
 ora cruor:
 sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
 sternitur infelix Acron et calcibus atram
 tundit humum expirans infractaque tela cruentat. 730
 atque idem fugientem haud est dignatus Oroden

sternere nec iacta caecum dare cuspide vulnus;
obvius adversoque occurrit seque viro vir
contulit, haud furto melior sed fortibus armis.

- 735 tum super abiectum posito pede nixus et hasta
'pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.'
conclamant socii laetum pacana secuti.
ille autem expirans 'non me, quicumque es, inulto,
victor, nec longum laetabere; te quoque fata
740 prospectant paria atque eadem mox arva tenebis.'
ad quem subridens mixta Mezentius ira
'nunc morere. ast de me divum pater atque hominum rex
viderit.' hoc dicens eduxit corpore telum.
olli dura quies oculos et ferreus urget

- 745 somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obruncat, Sacrator Hydaspem,
Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen,
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten,
illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
750 hunc peditem. pedes et Lycius processerat Agis;
quem tamen haud expers Valerus virtutis avitae
deicit; at Thronium Salius, Saliisque Nealces
insidiis, iaculo et longe fallente sagitta.

- Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors
755 funera; caedebant pariter pariterque ruebant
victores victique, neque his fuga nota neque illis.
di Iovis in tectis iram miserantur inanem
amborum et tantos mortalibus esse labores:
hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno,
760 pallida Tisiphone media inter milia saevit.
at vero ingentem quatiens Mezentius hastam
turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,
cum pedes incedit medii per maxima Nerei
stagna viam scindens, unero supereminet undas
765 aut, summis referens annosam montibus ornum,
ingrediturque solo et caput inter nubila condit:
talis se vastis infert Mezentius armis.
huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
obvius ire parat. manet inperterritus ille,
770 hostem magnanimum oppericens, et mole sua stat;

atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae,
 'dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
 nunc adsint! voveo praedonis corpore raptis
 indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum
 Aeneae.' dixit stridentemque eminus hastam 775
 iecit; at illa volans clipeo est excussa proculque
 egregium Antoren latus inter et ilia figit,
 Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
 haeserat Euandro atque Itala consederat urbe.
 sternitur infelix alieno vulnere caelumque 780
 aspicit et dulcis moriens reminiscitur Argos.
 tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
 aere cavum triplici, per linea terga tribusque
 transit intextum tauris opus imaque sedit
 inguine; sed viris haud pertulit. ocius ensem 785
 Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
 eripit a femine et trepidanti fervidus instat.
 ingemuit cari graviter genitoris amore,
 ut vidit, Lausus, lacrimaeque per ora volutae.
 hic mortis durae casum tuaque optima facta, 790
 siqua fidem tanto est operi latura vetustas,
 non equidem nec te, iuvenis memorande, silebo.
 ille pedem referens et inutilis inque ligatus
 cedebat clipeoque inimicum hastile trahebat.
 proripuit iuvenis seseque inmiscuit armis 795
 iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
 Aeneae subiit mucronem ipsumque morando
 sustinuit; socii magno clamore sequuntur,
 dum genitor nati parma protectus abiret,
 telaque coniciunt proturbantque eminus hostem 800
 missilibus. furit Aeneas tectusque tenet se.
 ac velut, effusa siquando grandine nimbi
 praecipitant, omnis campis diffugit arator,
 omnis et agricola et tuta latet arce viator,
 aut amnis ripis aut alti fornice saxi, 805
 dum pluit in terris, ut possint sole reducto
 exercere diem: sic obrutus undique telis
 Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
 sustinet et Lausum increpitat Lausoque minatur:

- 810 'quo moriture ruis maioraque viribus audes?
fallit te incautum pietas tua.' nec minus ille
exultat demens, saevae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
815 per medium Aeneas iuvenem totumque recondit.
transit et parmam mucro, levia arma minacis,
et tunicam, molli mater quam neverat auro,
implevitque sinum sanguis; tum vita per auras
concessit maesta ad manis corpusque reliquit.
- 820 at vero ut vultum vidit morientis et ora,
ora modis Anchisiades pallentia miris,
ingemuit miserans graviter dextramque tetendit
et mentem patriae strinxit pietatis imago.
'quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
825 quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
arma, quibus laetatus, habe tua, teque parentum
manibus et cineri, siqua est ea cura, remitto.
hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Aeneae magni dextra cadis.' increpat ultro
- 830 cunctantis socios et terra sublevat ipsum,
sanguine turpantem comptos de morte capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
vulnera siccabat lymphis corpusque levabat
arboris adclinis trunco. procul aerea ramis
835 dependet galea et prato gravia arma quiescunt.
stant lecti circum iuvenes: ipse aeger, anhelans
colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;
multa super Lauso rogitat multumque remittit,
qui revocent maestique ferant mandata parentis.
- 840 at Lausum socii exanimem super arma ferebant
flentes, ingentem atque ingenti vulnere victum.
adgnovit longe gemitum praesaga mali mens:
canitiem multo deformat pulvere et ambas
ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret.
- 845 'tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
quem genui? tuane haec genitor per vulnera servor,
morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum

exitium infelix, nunc alte vulnus adactum!
 idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen, 850
 pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
 debueram patriae poenas odiisque meorum:
 omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
 nunc vivo neque adhuc homines lucemque relinquo.
 sed linquam.' simul hoc dicens attollit in aegrum 855
 se femur et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 haud deiectus equum duci iubet. hoc decus illi,
 hoc solamen erat, bellis hoc victor abibat
 omnibus. adloquitur maerentem et talibus infit:
 'Rhaebe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est, 860
 viximus. aut hodie victor spolia illa cruenta
 et caput Aeneae referes Lausique dolorum
 ultor eris mecum, aut, aperit si nulla viam vis,
 occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo,
 iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.' 865
 dixit et exceptus tergo consueta locavit
 membra manusque ambas iaculis oneravit acutis,
 aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
 sic cursum in medios rapidus dedit. aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu. 870
 atque hic Aenean magna ter voce vocavit.
 Aeneas agnovit enim laetusque precatur:
 'sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo!
 incipias conferre manum.'
 tantum effatus, et infesta subit obvius hasta. 875
 ille autem 'quid me erepto, saevissime, nato
 terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
 nec mortem horremus nec divum parcimus ulli.
 desine: nam venio moriturus et haec tibi porto
 dona prius.' dixit telumque intorsit in hostem. 880
 inde aliud super atque aliud figitque volatque
 ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.
 ter circum adstantem laevos equitavit in orbes,
 tela manu iaciens, ter secum Troius heros
 inmanem aerato circumfert tegmine silvam. 885
 inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 vellere et urgetur pugna congressus iniqua,

- multa movens animo iam tandem erumpit et inter
 bellatoris equi cava tempora conicit hastam.
 890 tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras
 verberat effusumque equitem super ipse secutus
 implicat eiectoque incumbit cernuus armo.
 clamore incendunt caelum Troesque Latinique.
 advolat Aeneas vaginaque eripit ensem
 895 et super haec 'ubi nunc Mezentius acer et illa
 effera vis animi?' contra Tyrrhenus, ut auras
 suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
 'hostis amare, quid increpitas mortemque minaris?
 nullum in caede nefas, nec sic ad proelia veni,
 900 nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 unum hoc per siqua est victis venia hostibus oro:
 corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
 circumstare odia: hunc, oro, defende furem
 et me consortem nati concede sepulchro.'
 905 haec loquitur iuguloque haud inscius accipit ensem
 undantique animam diffundit in arma cruore.

AENEIDOS

LIBER XI.

- Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
 Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humanis
 praecipitant curae turbataque funere mens est,
 vota deum primo victor solvebat Eoo.
 5 ingentem quercum decisis undique ramis
 constituit tumulo fulgentiaque induit arma,
 Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
 bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas
 telaque trunca viri et bis sex thoraca petitem
 10 perfossumque locis, clipeumque ex aere sinistrae
 subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
 tum socios (namque omnis cum stipata tegebat

turba ducum) sic incipiens hortatur ovantis:
 'maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
 quod superest; haec sunt spolia et de rege superbo 15
 primitiae manibusque meis Mezentius hic est.
 nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 arma parate animis et spe praesumite bellum,
 nequa mora ignaros, ubi primum vellere signa
 adnuerint superi pubemque educere castris, 20
 inpediat segnisve metu sententia tardet.
 interea socios inhumataque corpora terrae
 mandemus, qui solus honos Acheronte sub imo est.
 ite,' ait, 'egregias animas, quae sanguine nobis
 hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
 muneribus maestamque Euandri primus ad urbem
 mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 abstulit atra dies et funere mersit acerbo.'

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum,
 corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
 servabat senior, qui Parrhasio Euandro
 armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
 tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 circum omnis famulumque manus Troianaque turba
 et maestum Iliades crinem de more solutae. 35
 ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
 ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 pectoribus maestoque innugit regia luctu.
 ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
 ut vidit levique patens in pectore vulnus 40
 cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
 'tene' inquit, 'miserande puer, cum laeta veniret,
 invidit Fortuna mihi, ne regna videres
 nostra neque ad sedes victor veherere paternas?
 non haec Euandro de te promissa parenti 45
 discedens dederam, cum me complexus euntem
 mitteret in magnum imperium metuensque moneret
 acris esse viros, cum dura proelia gente.
 et nunc ille quidem spe multum captus inani
 fors et vota facit cumulatque altaria donis; 50
 nos iuvenem exanimum et nil iam caelestibus ullis

debentem vano maesti comitamur honore.
infelix, nati funus crudele videbis!

hi nostri reditus expectatique triumphi?

55 haec mea magna fides? at non, Euandre, pudendis
vulneribus pulsum aspicias nec sospite dirum
optabis nato funus pater. ei mihi, quantum
praesidium Ausonia et quantum tu perdis, Iule!

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus

60 imperat et toto lectos ex agmine mittit
mille viros, qui supremum comitentur honorem
intersintque patris lacrimis, solacia luctus
exigua ingentis, misero sed debita patri.
hand segnes alii crates et molle feretrum

65 arbutis texunt virgis et vimine querno
extractosque toros obtentu frondis inumbrant.
hic iuvenem agresti sublinem stramine ponunt,
qualem virgineo demessum pollice florem
seu mollis violae seu languentis hyacinthi,
70 cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit;
non iam mater alit tellus virisque ministrat.

tum geminas vestes auroque ostroque rigentis
extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

75 fecerat et tenui telas discreverat auro.
harum unam iuveni supremum maestus honorem
induit arsurasque comas obnubit amictu,
multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
aggerat et longo praedam iubet ordine duci.

80 addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.
vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
inferias, caeso sparsurus sanguine flammam,
indutosque iubet truncos hostilibus armis
ipsum ferre duces inimicaque nomina figi.

85 ducitur infelix aevo confectus Acoetes,
pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora,
sternitur et toto proiectus corpore terrae.

ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
post bellator equus positus insignibus Aethon

90 it lacrimans guttisque unectat grandibus ora.

hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
victor habet. tum maesta phalanx Teucrique sequuntur
Tyrrenique omnes et versis Arcades armis.

postquam omnis longe comitum processerat ordo,
substitit Aeneas gemituque haec addidit alto: 95

‘nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
fata vocant: salve aeternum mihi, maxime Palla,
aeternumque vale.’ nec plura effatus ad altos
tendebat muros gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex urbe Latina, 100
velati ramis oleae veniamque rogantes:

corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
redderet ac tumulo sineret succedere terrae;
nullum cum victis certamen et aethere cassis;
parceret hospitibus quondam socerisque vocatis. 105

quos bonus Aeneas haud aspernanda precantis
prosequitur venia et verbis haec insuper addit:

‘quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
pacem me exanimis et Martis sorte peremptis 110
oratis? equidem et vivis concedere vellem.

nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
hospitia et Turni potius se credidit armis.

aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115

si bellum finire manu, si pellere Teucros
apparat, his mecum decuit concurrere telis;
vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
nunc ite et miseris supponite civibus ignem.’

dixerat Aeneas. illi obstipuere silentes 120
conversique oculos inter se atque ora tenebant.

tum senior semperque odiis et crimine Drances
infensus iuveni Turno sic ore vicissim
orsa refert: ‘o fama ingens, ingentior armis
vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem? 125
iustitiaene prius mirer belline laborum?

nos vero haec patriam grati referemus ad urbem
et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
iungemus regi. quaerat sibi foedera Turnus.

- 130 quin et fatalis murorum attollere moles
 saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.
 dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
 bis senos pepigere dies et pace sequestra
 per silvas Teucris mixtique inpune Latini
 135 erravere iugis. ferro sonat alta bipenni
 fraxinus, evertunt actas ad sidera pinos,
 robora nec cuneis et olentem scindere cedrum
 nec plaustis cessant vectare gementibus ornos.
 Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 140 Euandrum Euandrique domos et moenia replet,
 quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere et de more vetusto
 funereas rapuere faces; lucet via longo
 ordine flammaram et late discriminat agros.
 145 contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
 agmina. quae postquam matres succedere tectis
 viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
 at non Euandrum potis est vis ulla tenere,
 sed venit in medios. feretro Pallanta reposto
 150 procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque,
 et via vix tandem voci laxata dolore est:
 'non haec, o Palla, dederas promissa parenti.
 cautius ut saevo velles te credere Marti!
 haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
 155 et praedulce decus primo certamine posset.
 primitiae iuvenis miserae bellique propinqui
 dura rudimenta et nulli exaudita deorum
 vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
 felix morte tua neque in hunc servata dolorem!
 160 contra ego vivendo vici mea fata, superstes
 restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem
 atque haec pompa domum me, non Pallanta referret!
 nec vos arguerim, Teucris, nec foedera nec quas
 165 iunximus hospitio dextras: sors ista senectae
 debita erat nostrae. quod si immatura manebat
 mors gnatum, caesis Volscorum milibus ante
 ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.

quin ego non alio digner te funere, Palla,
 quam pius Aeneas et quam magni Phryges et quam 170
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
 magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera Leto;
 tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis,
 esset par aetas et idem si robur ab annis,
 Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
 vadite et haec memores regi mandata referte:
 quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
 dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
 quam debere vides. meritis vacat hic tibi solus
 fortunaequae locus. non vitae gaudia quaero 180
 (nec fas), sed gnato manis perferre sub imos.'

Aurora interea miseris mortalibus almam
 extulerat lucem, referens opera atque labores:
 iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
 constituere pyras. huc corpora quisque suorum 185
 more tulere patrum, subiectisque ignibus atris
 conditur in tenebras altum caligine caelum.
 ter circum accensos cincti fulgentibus armis
 decurrere rogos, ter maestum funeris ignem
 lustravere in equis ululatusque ore dedere. 190
 spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
 it caelo clamorque virum clangorque tubarum.
 hic alii spolia occisis derepta Latinis
 coniciunt igni, galeas ensesque decoros
 frenaque ferventisque rotas, pars munera nota, 195
 ipsorum clipeos et non felicia tela.
 multa boum circa mactantur corpora Morti,
 saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
 in flammam iugulant pecudes. tum litore toto
 ardentis spectant socios semustaque servant 200
 busta neque avelli possunt, nox umida donec
 invertit caelum stellis ardentibus aptum.

Nec minus et miseri diversa in parte Latini
 innumeras struxere pyras et corpora partim
 multa virum terrae infodiunt avectaque partim 205
 finitimos tollunt in agros urbique remittunt,
 cetera confusaeque ingentem caedis acervum

nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
certatim crebris conlucent ignibus agri.

- 210 tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram:
maerentes altum cinerem et confusa ruebant
ossa focus tepidoque onerabant aggere terrae.
iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.
- 215 hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum
pectora maerentum puerique parentibus orbi
dirum execrantur bellum Turnique hymenacos;
ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,
qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
- 220 ingravat haec saevus Drances solumque vocari
testatur, solum posci in certamina Turnum.
multa simul contra variis sententia dictis
pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat,
multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
- 225 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
ecce super maesti magna Diomedis ab urbe
legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
tantorum inpensis operum, nil dona neque aurum
nec magnas valuisse preces, alia arma Latinis
- 230 quaerenda aut pacem Troiano ab rege petendum.
deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
fatalem Aenean manifesto numine ferri
admonet ira deum tumulique ante ora recentes.
ergo concilium magnum primosque suorum
- 235 imperio accitos alta intra limina cogit.
olli convenere fluuntque ad regia plenis
tectis viis. sedet in mediis et maximus aevo
et primus sceptris haud laeta fronte Latinus.
atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
- 240 quae referant, fari iubet et responsa reposit
ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
et Venulus dicto parens ita farier infit:
‘Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra
atque iter emensi casus superavimus omnis
- 245 contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis

victor Gargani condebat Iapygis arvis.
 postquam introgressi et coram data copia fandi,
 munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
 qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos. 250
 auditis ille haec placido sic reddidit ore:
 “o fortunatae gentes, Saturnia regna,
 antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
 sollicitat suadetque ignota lacescere bella?
 quicumque Iliacos ferro violavimus agros 255
 (mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
 quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
 supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
 vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
 sidus et Euboicae cautes ultorque Caphereus. 260
 militia ex illa diversum ad litus abacti
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 exulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
 ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivom 266
 coniugis infandae prima intra limina dextra 267
 oppetiit, devictam Asiam subsedit adulter. 268
 regna Neoptolemi referam versosque penates 264
 Idomenei? Libycone habitantes litore Locros? 265
 invidisse deos, patriis ut redditus aris 269
 coniugium optatum et pulchram Calydonia viderem? 270
 nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
 et socii amissi petierunt aethera pinnis
 fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
 supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
 haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
 tempore, cum ferro caelestia corpora demens
 adpetii et Veneris violavi vulnere dextram.
 ne vero, ne me ad talis inpellite pugnas.
 nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergama, nec veterum memini laetorve malorum. 280
 munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
 vertite ad Aenean. stetimus tela aspera contra
 contulimusque manus: experto credite, quantus
 in clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 si duo praeterea talis Idaea tulisset 285

terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
 Dardanus et versis lugeret Graecia fatis.
 quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
 Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium

290 haesit et in decimum vestigia rettulit annum.
 ambo animis, ambo insignes praestantibus armis;
 hic pietate prior. coeant in foedera dextrae,
 qua datur; ast armis concurrant arma cavete.”
 et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 295 audisti et quae sit magno sententia bello.’

Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
 cum rapidos annis, fit clauso gurgite murmur
 vicinacque fremunt ripae crepitantibus undis.

300 ut primum placati animi et trepida ora quierunt,
 praefatus divos solio rex infit ab alto:

‘Ante equidem summa de re statuisset, Latini,
 et vellem et fuerat melius, non tempore tali
 cogere concilium, cum muros adsidet hostis.

305 bellum inportunum, cives, cum gente deorum
 invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
 proelia, nec victi possunt absistere ferro.
 spem siquam adscitis Aetolum habuistis in armis,
 ponite. spes sibi quisque; sed haec quam angusta, videtis.

310 cetera qua rerum iaceant percussa ruina,
 ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
 esse, fuit; toto certatum est corpore regni.
 nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,

315 expediam et paucis (animos adhibete) docebo.
 est antiquus ager Tusco mihi proximus anni,
 longus in oceanum, finis super usque Sicanos;
 Aurunci Rutulique serunt et vomere duros
 exercent colles atque horum asperrima pascunt.

320 haec omnis regio et celsi plaga pinea montis
 cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
 dicamus leges sociosque in regna vocemus;
 considant, si tantus amor, et moenia condant.
 sin alios finis aliamque capessere gentem

est animus possuntque solo decedere nostro, 325
 bis denas Italo texamus robore navis,
 seu pluris complere valent: iacet omnis ad undam
 materies; ipsi numerumque modumque carinis
 praecipiant, nos aera, manus, navalia demus.
 praeterea, qui dicta ferant et foedera firment, 330
 centum oratores prima de gente Latinos
 ire placet pacisque manu praetendere ramos,
 munera portantis aurique eborisque talenta
 et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 consulite in medium et rebus succurrite fessis.' 335

Tum Drances, idem infensus, quem gloria Turni
 obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 (largus opum et lingua melior, sed frigida bello
 dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 seditione potens; genus huic materna superbum 340
 nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;)
 surgit et his onerat dictis atque aggerat iras:
 'rem nulli obscuram nostrae nec vocis egentem
 consulis, o bone rex: cuncti se scire fatentur,
 quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant. 345
 det libertatem fandi flatusque remittat,
 cuius ob auspiciam infaustum moresque sinistros
 (dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 lumina tot cecidisse ducum totamque videmus
 consedissee urbem luctu, dum Troia temptat 350
 castra, fugae fidens, et caelum territat armis.
 unum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicique iubes, unum, optime regum,
 adicias, nec te ullius violentia vincat,
 quin natam egregio genero dignisque hymenaeis 355
 des, pater, et pacem hanc aeterno foedere firmes.
 quod si tantus habet mentes et pectora terror,
 ipsum obtestemur veniamque oremus ab ipso:
 cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
 quid miseros totiens in aperta pericula cives 360
 proicis, o Latio caput horum et causa malorum?
 nulla salus bello; pacem te poscimus omnes,
 Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.

primus ego, invisum quem tu tibi fingis (et esse
 365 nil moror), en supplex venio. miserere tuorum,
 pone animos et pulsus abi. sat funera fusi
 vidimus, ingentis et desolavimus agros.
 aut si fama movet, si tantum pectore robur
 concipis et si adeo dotalis regia cordi est,
 370 aude atque adversum fidens fer pectus in hostem.
 scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
 nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
 sternamur campis. etiam tu, siqua tibi vis,
 si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
 375 qui vocat.'

Talibus exarsit dictis violentia Turni;
 dat gemitum rumpitque has imo pectore voces:
 'larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
 tum, cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
 380 primus ades. sed non replenda est curia verbis,
 quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 agger moerorum nec inundant sanguine fossae.
 proinde tona eloquio (solitum tibi) meque timoris
 argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
 385 Teuerorum tua dextra dedit passimque tropaeis
 insignis agros. possit quid vivida virtus,
 experiare licet: nec longe scilicet hostes
 quaerendi nobis; circumstant undique muros.
 imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
 390 ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
 semper erit?
 pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrii
 sanguine et Euandri totam cum stirpe videbit
 395 procubuisse domum atque exutos Arcadas armis?
 haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens
 et quos mille die victor sub Tartara misi,
 inclusus muris hostilique aggere saeptus.
 "nulla salus bello." capiti cane talia, demens,
 400 Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno
 ne cessa turbare metu atque extollere vires
 gentis bis victae, contra premere arma Latini.

nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,
 [nunc et Tydides et Larisaeus Achilles,]
 amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
 vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
 artificis scelus et formidine crimen acerbat.
 numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
 amittes: habitet tecum et sit pectore in isto.
 nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor. 410
 si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
 si tam deserti sumus et semel agmine verso
 funditus occidimus neque habet Fortuna regressum,
 oremus pacem et dextras tendamus inertis.
 quamquam o si solitae quicquam virtutis adesset! 415
 ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 egregiusque animi, qui, nequid tale videret,
 procubuit moriens et humum semel ore momordit.
 sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus
 auxilioque urbes Italae populique supersunt, 420
 sin et Troianis cum multo gloria venit
 sanguine (sunt illis sua funera, parque per omnis
 tempestas) cur indecores in limine primo
 deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 multa dies variique labor mutabilis aevi 425
 rettulit in melius, multos alterna revisens
 lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
 non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
 at Messapus erit felixque Tolumnius et quos
 tot populi misere duces, nec parva sequetur 430
 gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 agmen agens equitum et florentis aere catervas.
 quod si me solum Teuceri in certamina poscunt
 idque placet tantumque bonis communibus obsto, 435
 non adeo has exosa manus Victoria fugit,
 ut tanta quicquam pro spe temptare recusem.
 ibo animis contra, vel magnum praestet Achillem
 factaque Volcani manibus paria induat arma
 ille licet. vobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,

devovi. solum Aeneas vocat. et vocet oro,
nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.'

- 445 Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
certantes: castra Aeneas aciemque movebat.
nuntius ingenti per regia tecta tumultu
ecce ruit magnisque urbem terroribus implet,
instructos acie Tiberino a flumine Teucros
- 450 Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
extemplo turbati animi concussaque volgi
pectora et arrectae stimulis haud mollibus irae.
arma manu trepidi poseunt, fremit arma iuventus,
flent maesti mussantque patres. hic undique clamor
- 455 dissensu vario magnus se tollit ad auras,
haud secus atque alto in luco cum forte catervae
consedere avium piscosove amne Padusae
dant sonitum rauci per stagna loquacia cyeni.
'immo' ait 'o cives' arrepto tempore Turnus,
- 460 'cogite concilium et pacem laudate sedentes;
illi armis in regna ruunt.' nec plura locutus
corripuit sese et tectis citus extulit altis.
'tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis,
duc' ait 'et Rutulos. equitem, Messapus, in armis,
- 465 et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
pars aditus urbis firmet turrisque capessat;
cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'
ilicet in muros tota discurritur urbe.
concilium ipse pater et magna incepta Latinus
- 470 deserit ac tristi turbatus tempore differt
multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean generumque adsciverit urbi.
praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
subvectant. bello dat signum rauca cruentum
- 475 bucina. tum muros varia cinxere corona
matronae puerique; vocat labor ultimus omnis.
nec non ad templum summasque ad Palladis arces
subvehitur magna matrum regina caterva,
dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
- 480 causa mali tanti, oculos deiecta decoros.

succedunt matres et templum ture vaporant
et maestas alto fundunt de limine voces:
‘armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
pronum sterne solo portisque effunde sub altis.’ 485
cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
horrebat squamis surasque incluserat auro,
tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem
fulgebatque alta decurrens aureus arce 490
exultatque animis et spe iam praecipit hostem:
qualis ubi abruptis fugit praesepia vinclis
tandem liber equus campoque potitus aperto
aut ille in pastus armentaque tendit equarum
aut adsuetus aquae perfundi flumine noto 495
emicat arrectisque fremit cervicibus alte
luxurians, luduntque iubae per colla, per armos.
obvia cui Volscorum acie comitante Camilla
occurrit portisque ab equo regina sub ipsis
desiluit, quam tota cohors imitata relictis 500
ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
‘Turne, sui merito siqua est fiducia forti,
audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae
solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
me sine prima manu temptare pericula belli, 505
tu pedes ad muros subsiste et moenia conserva.’
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
‘o decus Italiae virgo, quas dicere grates
quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
iste animus supra, mecum partire laborem. 510
Aeneas, ut fama fidem missique reportant
exploratores, equitum levia improbus arma
praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
per deserta iugo superans adventat ad urbem.
furta paro belli convexo in tramite silvae, 515
ut bivias armato obsidam milite fauces.
tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis;
tecum acer Messapus erit turmaeque Latinae
Tiburtique manus; ducis et tu concipe curam.’

520 sic ait et paribus Messapum in proelia dictis
 hortatur sociosque duces et pergit in hostem.
 est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
 armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
 urget utrimque latus, tenuis quo semita ducit
 525 angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.
 hanc super in speculis summoque in vertice montis
 planities ignota iacet tutique receptus,
 seu dextra laevaue velis occurrere pugnae,
 sive instare iugis et grandia volvere saxa.
 530 huc iuvenis nota fertur regione viarum
 arripuitque locum et silvis insedit iniquis.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
 unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
 compellabat et has tristis Latonia voces
 535 ore dabat: ‘graditur bellum ad crudele Camilla,
 o virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
 cara mihi ante alias. neque enim novus iste Dianae
 venit amor subitaque animum dulcedine movit.
 pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 540 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
 infantem fugiens media inter proelia belli
 sustulit exilio comitem matrisque vocavit
 nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
 ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
 545 solorum nemorum; tela undique saeva premebant
 et circumfuso volitabant milite Volsci.
 ecce fugae medio summis Amasenus abundans
 spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 ruperat. ille, innare parans, infantis amore
 550 tardatur caroque oneri timet. omnia secum
 versanti subito vix haec sententia sedit:
 telum inmane manu valida quod forte gerebat
 bellator, solidum nodis et robore cocto,
 huic natam, libro et silvestri subere clausam,
 555 implicat atque habilem mediae circumligat hastae;
 quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 “alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 ipse pater famulam voveo; tua prima per auras

tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor,
 diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris." 560
 dixit et adducto contortum hastile lacerto
 inmittit: sonuere undae, rapidum super amnem
 infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 at Metabus, magna propius iam urgente caterva,
 dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor 565
 gramineo, donum Triviae, de caespite vellit.
 non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 acceperere neque ipse manus feritate dedisset:
 pastorum et solis exegit montibus aevum.
 hic natam in dumis interque horrentia lustra 570
 armentalis equae mammis et lacte ferino
 nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
 utque pedum primis infans vestigia plantis
 institerat, iaculo palmas armavit acuto
 spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum. 575
 pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
 tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 tela manu iam tum tenera puerilia torsit
 et fundam tereti circum caput egit habena
 Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem. 580
 multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 optavere nurum; sola contenta Diana
 aeternum telorum et virginitatis amorem
 intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
 militia tali, conata lacessere Teucros: 585
 cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
 labere, nympa, polo finisque invise Latinos,
 tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam: 590
 hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
 Tros Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
 post ego nube cava miserandae corpus et arma
 inspoliata feram tumulo patriaeque reponam.'
 dixit: at illa levis caeli delapsa per auras 595
 insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat

Etruscique duces equitumque exercitus omnis,
 compositi numero in turmas. fremit aequore toto
 600 insultans sonipes et pressis pugnat habenis
 huc conversus et huc; tum late ferreus hastis
 horret ager campique armis sublimibus ardent.
 nec non Messapus contra celeresque Latini
 et cum fratre Coras et virginis ala Camillac
 605 adversi campo adparent hastasque reductis
 protendunt longe dextris et spicula vibrant,
 adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
 iamque intra iactum teli progressus uterque
 substiterat: subito erumpunt clamore furentisque
 610 exhortantur equos, fundunt simul undique tela,
 crebra, nivis ritu, caelumque obtexitur umbra.
 continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 conixi incurrunt hastis primique ruinam
 dant sonitu ingenti perfractaque quadrupedantum
 615 pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
 fulminis in morem aut tormento ponderis acti
 praecipitat longe et vitam dispergit in auras.
 extemplo turbatae acies, versique Latini
 reiciunt parmas et equos ad moenia vertunt:
 620 Troes agunt, princeps turmas inducit Asilas.
 iamque propinquabant portis, rursusque Latini
 clamorem tollunt et mollia colla reflectunt;
 hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis:
 qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 625 nunc ruit ad terram scopulosque superiacit unda
 spumens extremamque sinu perfundit harenam,
 nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
 saxa fugit litusque vado labente relinquit,
 bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos,
 630 bis reiecti armis respectant terga tegentes.
 tertia sed postquam congressi in proelia, totas
 implicuere inter se acies legitque virum vir:
 tum vero et gemitus morientum et sanguine in alto
 armaque corporaque et permixti caede virorum
 635 semianimes volvuntur equi; pugna aspera surgit.
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,

hastam intorsit equo ferrumque sub aure reliquit.
 quo sonipes ictu furit arduus altaque iactat
 vulneris inpatiens arrecto pectore crura.
 volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan 640
 ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
 deicit Herminium, nudo cui vertice fulva
 caesaries nudique umèri; nec vulnera terrent;
 tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
 acta tremit duplicatque virum transfixa dolore. 645
 funditur ater ubique cruor, dant funera ferro
 certantes pulchramque petunt per vulnera mortem.

At medias inter caedes exultat Amazon,
 unum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla,
 et nunc lenta manu spargens hastilia denset, 650
 nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
 aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
 illa etiam, siquando in tergum pulsa recessit,
 spicula converso fugientia dirigit arcu.

at circum lectae comites, Larinaque virgo 655
 Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securim,
 Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
 delegit pacisque bonas bellicae ministras,
 quales Threiciae cum flumina Thermodontis
 pulsant et pictis bellantur Amazones armis, 660
 seu circum Hippolyten seu cum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 feminea exultant lunatis agmina peltis.

quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 deicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665

Euneum Clytio primum patre: cuius apertum
 adversi longa transverberat abiete pectus;
 sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
 mandit humum moriensque suo se in vulnere versat.
 tum Lirim Pagasumque super: quorum alter habenas 670
 suffuso revolutus equo dum colligit, alter
 dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
 praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
 Hippotaden sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chromimque; 675

- quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
 ignotis et equo venator Iapyge fertur,
 cui pellis latos umeros erepta iuvenco
 680 pugnatori operit, caput ingens oris hiatus
 et malae texere lupi cum dentibus albis,
 agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
 vertitur in mediis et toto vertice supra est.
 hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
 685 traicit et super haec inimico pectore fatur:
 ‘silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 advenit qui vestra dies muliebribus armis
 verba redarguerit. nomen tamen haud leve patrum
 manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.’
 690 protinus Orsilochem et Buten, duo maxima Teucrum
 corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
 loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 lucent et laevo dependet parma lacerto;
 Orsilochem fugiens magnumque agitata per orbem
 695 eludit gyro interior sequiturque sequentem,
 tum validam perque arma viro perque ossa securim,
 altior exurgens, oranti et multa precanti
 congeminat; vulnus calido rigat ora cerebro.
 incidit huic subitoque aspectu territus haesit
 700 Appenninicolae bellator filius Auni,
 haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 isque ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
 posse neque instantem reginam avertere cernit,
 consilio versare dolos ingressus et astu
 705 incipit haec: ‘quid tam egregium, si femina forti
 fidis equo? dimitte fugam et te comminus aequo
 mecum crede solo pugnaeque accinge pedestri:
 iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.’
 dixit, at illa furens acrique accensa dolore
 710 tradit equum comiti paribusque resistit in armis,
 ense pedes nudo puraque interrita parma.
 at iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse
 (haud mora) conversisque fugax aufertur habenis
 quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.

'vane Ligus frustra que animis elate superbis, 715
 nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
 nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.'
 haec fatur virgo et pernicibus ignea plantis
 transit equum cursu frenisque adversa prehensis
 congregitur poenasque inimico ex sanguine sumit, 720
 quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 consequitur pinnis sublimem in nubè columbam
 comprehensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
 tum cruor et vulsae labuntur ab aethere plumae.
 At non haec nullis hominum sator atque deorum 725
 observans oculis summo sedet altus Olympo.
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
 suscitatur et stimulis haud mollibus inicit iras.
 ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
 fertur equo variisque instigatur vocibus alas, 730
 nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
 'quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 femina palantis agit atque haec agmina vertit?
 quo ferrum quidve haec gerimus tela inrita dextris? 735
 at non in Venerem segnes nocturna que bella
 aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 expectare dapes et plenae pocula mensae
 (hic amor, hoc studium), dum sacra secundus haruspex
 nuntiet ac lucos vocet hostia pinguis in altos.' 740
 haec effatus equum in medios, moriturus et ipse,
 concitat et Venulo adversum se turbidus infert
 dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
 et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 tollitur in caelum clamor cunctique Latini 745
 convertere oculos. volat igneus aequore Tarchon,
 arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 defringit ferrum et partis rimatur apertas,
 qua vulnus letale ferat; contra ille repugnans
 sustinet a iugulo dextram et vim viribus exit. 750
 utque volans alte raptum cum fulva draconem
 fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit;
 saucius at serpens sinuosa volumina versat

- arrectisque horret squamis et sibilat ore,
 755 arduus insurgens; illa haud minus urget obunco
 luctantem rostro, simul aethera verberat alis:
 haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
 Maeonidae incurrunt. tum fatis debitus Arruns
 760 velocem iaculo et multa prior arte Camillam
 circuit et, quae sit fortuna facillima, temptat.
 qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
 hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
 qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
 765 hac iuvenis furtim celeris detorquet habenas.
 hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
 undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
 forte sacer Cybelae Chloreus olimque sacerdos
 insignis longe Phrygiis fulgebat in armis
 770 spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis
 in plumam squamis auro conserta tegebat.
 ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 aureus ex umeris erat arcus et aurea vati
 775 cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis
 carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
 pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 780 venatrix unum ex omni certamine pugnae
 caeca sequebatur totumque incauta per agmen
 femineo praedae et spoliorum ardebat amore,
 telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 concitat et superos Arruns sic voce precatur:
 785 'summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
 quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 pascitur et medium freti pietate per ignem
 cultores multa premimus vestigia pruna,
 da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 790 omnipotens. non exuvias pulsaeve tropaeum
 virginis aut spolia ulla peto: mihi cetera laudem
 facta ferent; haec dira meo dum volnere pestis

pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.'
 audiit et voti Phoebus succedere partem
 mente dedit, partem volucris dispersit in auras: 795
 sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 adnuit oranti; reducem ut patria alta videret,
 non dedit, inque notos vocem vertere procellae.
 ergo, ubi missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 convertere animos acris oculosque tulere 800
 cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec aurae
 nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
 hasta sub exertam donec perlata papillam
 haesit virgineumque alte bibit acta cruorem.
 concurrunt trepidae comites dominamque ruentem 805
 suscipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns,
 laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
 credere nec telis occurrere virginis audet.
 ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
 continuo in montis sese avius abdidit altos 810
 occiso pastore lupus magnove iuvenco,
 conscius audacis facti, caudamque remulcens
 subiecit pavitantem utero silvasque petivit,
 haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
 contentusque fuga mediis se inmiscuit armis. 815
 illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
 ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 labitur exanguis, labuntur frigida leto
 lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
 tum sic expirans Accam, ex aequalibus unam, 820
 adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
 quicum partiri curas, atque haec ita fatur:
 'hactenus, Acca soror, potui; nunc vulnus acerbum
 conficit et tenebris nigrescunt omnia circum.
 effuge et haec Turno mandata novissima perfer: 825
 succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
 iamque vale.' simul his dictis linquebat habenas,
 ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
 paulatim exolvit se corpore lentaque colla
 et captum leto posuit caput, arma relinquens, 830
 vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
sidera; deiecta crudescit pugna Camilla,
incurrunt densi simul omnis copia Teucrum

835 Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae.

At Triviae custos iamdudum in montibus Opis
alta sedet summis spectatque interrita pugnas;
utque procul medio iuvenum in clamore furentum
prospexit tristi multatam morte Camillam,

840 ingemuitque deditque has imo pectore voces:

‘heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
supplicium, Teucros conata lacessere bello!
nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
profuit aut nostras umero gessisse sagittas.

845 non tamen indecorem tua te regina reliquit

extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
per gentis erit aut famam patieris inultae.

nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
morte luet merita.’ fuit ingens monte sub alto

850 regis Dercenni terreno ex aggere bustum

antiqui Laurentis opacaque ilice tectum;
hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.

855 ‘cur’ inquit ‘diversus abis? huc dirige gressum,
huc periture veni, capias ut digna Camillae

praemia. tune etiam telis moriere Dianae?’
dixit et aurata volucrem Threissa sagittam

deprompsit pharetra cornuque infensa tetendit

860 et duxit longe, donec curvata coirent

inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.

extemplo teli stridorem aurasque sonantis
audiit una Arruns haesitque in corpore ferrum.

865 illum expirantem socii atque extrema gementem

obliti ignoto camporum in pulvere linquunt;

Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympum.

Prima fugit domina amissa levis ala Camillae,
turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,

870 disiectique duces desolatique manipuli

tuta petunt et equis aversi ad moenia tendunt.
 nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 sustentare valet telis aut sistere contra,
 sed laxos referunt umeris languentibus arcus
 quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum. 875
 volvitur ad muros caligine turbidus atra
 pulvis et e speculis percussae pectora matres
 femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
 qui cursu portas primi inrupere patentis,
 hos inimica super mixto premit agmine turba, 880
 nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 moenibus in patriis atque intra tuta domorum
 confixi expirant animas. pars claudere portas,
 nec sociis aperire viam nec moenibus audent
 accipere orantis, oriturque miserrima caedes 885
 defendentum armis aditus inque arma ruentum.
 exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 pars in praecipitis fossas urgente ruina
 volvitur, inmissis pars caeca et concita frenis
 arietat in portas et duros obice postis. 890
 ipsae de muris summo certamine matres
 (monstrat amor verus patriae), ut videre Camillam,
 tela manu trepidae iaciunt ac robore duro
 stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 praecipites primaeque mori pro moenibus ardent. 895
 Interea Turnum in silvis saevissimus implet
 nuntius et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
 deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 ingruere infensos hostis et Marte secundo
 omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri. 900
 ille furens (et saeva Iovis sic numina poscunt)
 deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
 vix e conspectu exierat campumque tenebat,
 cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
 exuperatque iugum silvaeque evadit opaca. 905
 sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 agmine nec longis inter se passibus absunt;
 ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
 prospexit longe Laurentiaque agmina vidit,

910 et saevum Aenean agnovit Turnus in armis
 adventumque pedum flatusque audivit equorum.
 continuoque incant pugnas et proelia temptent,
 ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
 tinguat equos noctemque die labente reducat.
 915 considunt castris ante urbem et moenia vallant.

AENEIDOS

LIBER XII.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
 defecisse videt, sua nunc promissa repositi,
 se signari oculis, ultro inplacabilis ardet
 attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
 5 saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
 tum demum movet arma leo gaudetque comantis
 excutiens cervice toros fixumque latronis
 inpavidus frangit telum et fremit ore cruento:
 haud secus accenso gliscit violentia Turno.
 10 tum sic adfatur regem atque ita turbidus infit:
 ‘nulla mora in Turno; nihil est, quod dicta retractent
 ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recusent:
 congredior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
 aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
 15 desertorem Asiae, (sedeant spectentque Latini)
 et solus ferro crimen commune refellam,
 aut habeat victos, cedat Lavinia coniunx.’

Olli sedato respondit corde Latinus:
 ‘o praestans animi juvenis, quantum ipse feroci
 20 virtute exuperas, tanto me inpensius aequum est
 consulere atque omnis metuentem expendere casus.
 sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 multa manu, nec non aurumque animusque Latino est.
 sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis,
 25 nec genus indecores. sine me haec haud mollia fatu

sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri:
 me natam nulli veterum sociare procorum
 fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
 victus amore tui, cognato sanguine victus,
 coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi: 30
 promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
 ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
 bella vides, quantos primus patiare labores.
 bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 spes Italas, recalent nostro Tiberina fluenta 35
 sanguine adhuc campique ingentes ossibus alpent.
 quo referor totiens? quae mentem insania mutat?
 si Turno extincto socios sum adscire paratus,
 cur non incolumi potius certamina tollo?
 quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet 40
 Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet!)
 prodiderim, natam et conubia nostra petentem?
 respice res bello varias; miserere parentis
 longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
 dividit.' haudquaquam dictis violentia Turni 45
 flectitur; exuperat magis aegrescitque medendo.
 ut primum fari potuit, sic institit ore:
 'quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 deponas letumque sinas pro laude pacisci.
 et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra 50
 spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
 feminea tegat et vanis sese occulat umbris.'
 At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 flebat et ardentem generum moritura tenebat: 55
 'Turne, per has ego te lacrimas, per siquis Amatae
 tangit honos animum (spes tu nunc una, senectae
 tu requies miserae, decus imperiumque Latini
 te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
 unum oro: desiste manum committere Teucris. 60
 qui te cumque manent isto certamine casus,
 et me, Turne, manent: simul haec invisam relinquam
 lumina nec generum Aenean captiva videbo.'
 accepit vocem lacrimis Lavinia matris

65 flagrantis perfusa genas, cui plurimus ignem
subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.

Indum sanguineo veluti violaverit ostro
siquis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
alba rosa, talis virgo dabat ore colores.

70 illum turbat amor, figitque in virgine vultus.
ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam:

‘ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto
prosequere in duri certamina Martis euntem,
o mater; neque enim Turno mora libera mortis.

75 nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
haud placitura refer: cum primum crastina caelo
puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
non Teucros agat in Rutulos; Teucerum arma quiescant
et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum;

80 illo quaeratur coniunx Lavinia campo.’

Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit,
poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
qui candore nives anteirent, cursibus auras.

85 circumstant properi aurigae manibusque lacesunt
pectora plausa cavis et colla comantia pectunt.

ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
circumdat loricam umeris, simul aptat habendo
ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,

90 ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.

exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem

95 vociferans: ‘nunc, o numquam frustrata vocatus
hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,

te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus
loricamque manu valida laedere revulsam
semiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis

100 vibratos calido ferro murraque madentis.’

his agitur furiis, totoque ardentis ab ore
scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis;
mugitus veluti cum prima in proelia taurus

terrificos ciet atque irasci in cornua temptat,
 arboris obnixus trunco, ventosque lacessit 105
 ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.

Nec minus interea maternis saevus in armis
 Aeneas acuit Martem et se suscitatur ira,
 oblato gaudens componi foedere bellum.
 tum socios maestique metum solatur Iuli, 110
 fata docens, regique iubet responsa Latino
 certa referre viros et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
 orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi lucemque elatis naribus efflant: 115
 campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
 dimensi Rutulique viri Teucrique parabant
 in medioque focos et dis communibus aras
 gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
 velati limo et verbena tempora vincti. 120

procedit legio Ausonidum pilataque plenis
 agmina se fundunt portis. hinc Troius omnis
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
 haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 pugna vocet; nec non mediis in milibus ipsi 125
 ductores auro volitant ostroque superbi,
 et genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
 et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
 defigunt telluri hastas et scuta reclinant. 130

tum studio effusae matres et volgus inermum
 invalidique senes turris et tecta domorum
 obsedere, alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur
 (tum neque nomen erat nec honos aut gloria monti), 135
 prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
 Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
 extemplo Turni sic est adfata sororem,
 diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem 140
 Iuppiter erepta pro virginitate sacravit:
 'nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,

scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
 magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile,
 145 praetulerim caelique libens in parte locarim:
 disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
 qua visa est Fortuna pati parcaeque sinebant
 cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 nunc iuvenem inparibus video concurrere fatis,
 150 parcarumque dies et vis inimica propinquat.
 non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
 tu pro germano siquid praesentius audes,
 perge; decet. forsan miseros meliora sequentur.
 vix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profudit
 155 terque quaterque manu pectus percussit honestum.
 'non lacrimis hoc tempus' ait Saturnia Iuno:
 'adcelera et fratrem, siquis modus, eripe morti;
 aut tu bella cie conceptumque excute foedus.
 auctor ego audendi.' sic exhortata reliquit
 160 incertam et tristi turbatam vulnere mentis.

Interea reges, ingenti mole Latinus
 quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
 aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
 165 bina manu lato crispans hastilia ferro;
 hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 sidereo flagrans clipeo et caelestibus arnis,
 et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 170 saetigeri fetum suis intonsamque bidentem
 attulit admovitque pecus flagrantibus aris.
 illi ad surgentem conversi lumina solem
 dant fruges manibus salsas et tempora ferro
 summa notant pecudum paterisque altaria libant.
 175 tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
 'esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,
 quam propter tantos potui perferre labores,
 et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx,
 iam melior, iam, diva, precor; tuque inclute Mavors,
 180 cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques;
 fontisque fluviosque voco, quaeque aetheris alti

religio et quae caeruleo sunt numina ponto:
 cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
 convenit Euandri victos discedere ad urbem,
 cedit Iulus agris, nec post arma ulla rebelles 185
 Aeneadae referent ferro haec regna lacescent.
 sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem
 (ut potius reor et potius di numine firment),
 non ego nec Teucris Italos parere iubebo
 nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae 190
 invictae gentes aeterna in foedera mittant.
 sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
 imperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
 constituent urbiq;ue dabit Lavinia nomen.
 sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus, 195
 suspiciens caelum, tenditque ad sidera dextram:
 'haec eadem, Aenea, terram, mare, sidera iuro,
 Latonaeque genus duplex Ianumque bifrontem
 vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
 audiat haec genitor, qui foedera fulmine sancit. 200
 tango aras, medios ignis et numina testor:
 nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
 quo res cumque cadent, nec me vis ulla volentem
 avertet, non, si tellurem effundat in undas,
 diluvio miscens, caelumque in Tartara solvat; 205
 ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat)
 'numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
 cum semel in silvis imo de stirpe recisum
 matre caret posuitque comas et bracchia ferro;
 olim arbos, nunc artificis manus aere decoro 210
 inclusit patribusque dedit gestare Latinis.'
 talibus inter se firmabant foedera dictis
 conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
 in flammam iugulant pecudes et viscera vivis
 eripiunt cumulantque oneratis lancibus aras. 215

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 iamdudum et vario misceri pectora motu;
 tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis.
 adiuvat incessu tacito progressus et aram
 suppliciter venerans demisso lumine Turnus 220

- tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
 quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
 sermonem et vulgi variare labantia corda,
 in medias acies, formam adsimulata Camerti
 225 (cui genus a proavis ingens clarumque paternae
 nomen erat virtutis et ipse acerrimus armis),
 in medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 rumoresque serit varios ac talia fatur:
 'non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
 230 obiectare animam? numerone an viribus aequi
 non sumus? en, omnes et Troes et Arcades hi sunt,
 fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
 vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
 ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
 235 succedet fama vivusque per ora feretur;
 nos patria amissa dominis parere superbis
 cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.'
 talibus incensa est iuvenum sententia dictis
 iam magis atque magis serpitque per agmina murmur;
 240 ipsi Laurentes mutati ipsique Latini.
 qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur
 infectum et Turni sortem miserantur iniquam.
 his aliud maius Iuturna adiungit et alto
 245 dat signum caelo, quo non praesentius ullum
 turbavit mentes Italas monstroque fefellit.
 namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra
 litoreas agitabat aves turbamque sonantem
 agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
 250 cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
 arrexere animos Itali cunctaeque volucres
 convertunt clamore fugam (mirabile visu)
 aetheraque obscurant pinnis hostemque per auras
 facta nube premunt, donec vi victus et ipso
 255 pondere defecit praedamque ex unguibus ales
 proiecit fluvio penitusque in nubila fugit.
 tum vero augurium Rutuli clamore salutant
 expediuntque manus, primusque Tolumnius augur
 'hoc erat, hoc, votis' inquit 'quod saepe petivi.

accipio, adgnoscoque deos; me, me duce ferrum 260
 corripite, o miseri, quos improbus advena bello
 territat, invalidas ut aves, et litora vestra
 vi populat. petet ille fugam penitusque profundo
 vela dabit. vos unanimi densate catervas
 et regem vobis pugna defendite raptum.' 265
 dixit et adversos telum contorsit in hostis
 procurrens; sonitum dat stridula cornus et auras
 certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
 turbati cunei calefactaque corda tumultu.
 hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 corpora constiterant contra, quos fida creatur
 una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
 horum unum ad medium, teritur qua subtilis alvo
 balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis, 275
 transadigit costas fulvaeque effundit harena.
 at fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 corripiunt caecique ruunt. quos agmina contra
 procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant 280
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis:
 sic omnis amor unus habet discernere ferro.
 diripere aras (it toto turbida caelo
 tempestas telorum ac ferreus ingruit imber)
 craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus 285
 pulsatos referens infecto foedere divos.
 infrenant alii currus aut corpora saltu
 subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem regisque insigne gerentem
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus, 290
 adverso proterret equo: ruit ille recedens
 et miser oppositis a tergo involvitur aris
 in caput inque umeros. at fervidus advolat hasta
 Messapus teloque orantem multa trabali
 desuper altus equo graviter ferit atque ita fatur: 295
 'hoc habet, haec melior magnis data victima divis.'
 concurrunt Itali spoliantque calentia membra.
 obviis ambustum torrem Corynaeus ab ara

corripit et venienti Ebuso plagamque ferenti
 300 occupat os flammis: olli ingens barba relaxit
 nidoremque ambusta dedit; super ipse secutus
 caesariem laeva turbati corripit hostis
 inpressoque genu nitens terrae applicat ipsum;
 sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum,
 305 pastorem primaque acie per tela ruentem,
 ense sequens nudo superimminet: ille securi
 adversi frontem mediam mentumque reducta
 disicit et sparso late rigat arma cruore.
 olli dura quies oculos et ferreus urget
 310 somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 nudato capite atque suos clamore vocabat:
 'quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
 o cohibete iras! ictum iam foedus et omnes
 315 compositae leges; mihi ius concurrere soli;
 me sinite atque auferte metus; ego foedera faxo
 firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.'
 has inter voces, media inter talia verba,
 ecce viro stridens alis adlapsa sagitta est,
 320 incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
 quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
 attulerit: pressa est insignis gloria facti
 nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
 Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit
 325 turbatosque duces, subita spe fervidus ardet;
 poscit equos atque arma simul saltuque superbus
 emicat in currum et manibus molitur habenas.
 multa virum volitans dat fortia corpora Lecto,
 semineces volvit multos aut agmina curru
 330 proterit aut raptas fugientibus ingerit hastas.
 qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 sanguineus Mavors clipeo increpat atque furentis
 bella movens inmittit equos; illi aequore aperto
 ante notos zephyrumque volant, gemit ultima pulsu
 335 Thraca pedum circumque atrae Formidinis ora
 Iracque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur:
 talis equos alacer media inter proelia Turnus

fumantis sudore quatit, miserabile caesis
 hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 sanguineos mixtaque cruor calcatur harena. 340
 iamque Neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
 hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasmus ipse
 nutrierat Lycia paribusque ornaverat armis,
 vel conferre manum vel equo praevertere ventos. 345
 parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 antiqui proles bello praeclara Dolonis,
 nomine avum referens, animo manibusque parentem,
 qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 ausus Pelidae pretium sibi poscere currus; 350
 illum Tydides alio pro talibus ausis
 adfecit pretio, nec equis adspirat Achillis.
 hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 ante levi iaculo longum per inane secutus,
 sistit equos biugis et curru desilit atque 355
 semianimi lapsoque supervenit et pede collo
 inpresso dextrae mucronem extorquet et alto
 fulgentem tinguat iugulo atque haec insuper addit:
 ‘en, agros et quam bello, Troiane, petisti,
 Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me 360
 ferro ausi temptare, ferunt, sic moenia conduunt.’
 huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit
 Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
 et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
 ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto 365
 insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus;
 qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo:
 sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
 conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum
 et cristam adverso curru quatit aura volentem. 370
 non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 obiecit sese ad currum et spumantia frenis
 ora citatorum dextra detorsit equorum.
 dum trahitur pendetque iugis, hunc lata relectum
 lancea consequitur rumpitque infixam bilicem 375
 lorica et summum degustat vulnere corpus.

ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
 ibat et auxilium ducto mucrone petebat,
 cum rota praecipitem et procursu concitus axis
 380 impulit effunditque solo Turnusque secutus
 inam inter galeam summi thoracis et oras
 abstulit ense caput truncumque reliquit harenae.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
 385 Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
 alternos longa nitentem cuspide gressus.
 saevit et infracta luctatur harundine telum
 eripere auxilioque viam, quae proxima, poscit;
 ense secent lato vulnus telique latebras
 390 rescindant penitus seseque in bella remittant.
 iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
 Iasides, acri quondam cui captus amore
 ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
 augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
 395 ille, ut depositi proferret fata parentis,
 scire potestates herbarum usumque medendi
 maluit et mutas agitare inglorius artes.
 stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
 Aeneas, magno iuvenum et maerentis Iuli
 400 concursu, lacrimis immobilis. ille retorto
 Paeonium in morem senior succinctus amictu
 multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
 sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.
 405 nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo
 subvenit, et saevus campis magis ac magis horror
 crebrescit propiusque malum est. iam pulvere caelum
 stare vident, subeuntque equites et spicula castris
 densa cadunt mediis. it tristis ad aethera clamor
 410 bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum.
 hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 puberibus caulem foliis et flore comantem
 purpureo; non illa feris incognita capris
 415 gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.

hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
 detulit, hoc fusum labris splendentibus amnem
 inficit, occulte medicans, spargitque salubris
 ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
 fovit ea vulnus lymphæ longaevus Iapyx 420
 ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
 quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis.
 iamque secuta manum nullo cogente sagitta
 excidit, atque novae rediere in pristina vires.
 ‘arma citi properate viro! quid statis?’ Iapyx 425
 conclamat primusque animos accendit in hostem.
 ‘non haec humanis opibus, non arte magistra
 proveniunt neque te, Aenea, mea dextera servat:
 maior agit deus atque opera ad maiora remittit.’
 ille avidus pugnae suras incluserat auro 430
 hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
 postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
 Ascanium fuis circum complectitur armis
 summaque per galeam delibans oscula fatur:
 ‘disce, puer, virtutem ex me verumque laborem, 435
 fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
 defensum dabit et magna inter praemia ducet.
 tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
 sis memor et te animo repetentem exempla tuorum
 et pater Aeneas et avunculus excitet Hector.’ 440
 Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 telum immane manu quatiens; simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt omnisque relictis
 turba fluit castris. tum caeco pulvere campus
 miscetur pulsuque pedum tremit excita tellus. 445
 vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
 videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor; prima ante omnis Iuturna Latinos
 audiit adgnovitque sonum et tremefacta refugit.
 ille volat campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 it mare per medium; miseris, heu, praescia longe
 horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
 arboribus stragemque satis, ruet omnia late;

- 455 ante volant sonitumque ferunt ad litora venti:
 talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
 agmen agit, densi cuneis se quisque coacti
 adglomerant. ferit ense gravem Thymbraeus Osinim,
 Tarchetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 460 Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
 primus in adversos telum qui torserat hostis.
 tollitur in caelum clamor versique vicissim
 pulverulentâ fuga Rutuli dant terga per agros.
 ipse neque aversos dignatur sternere Morti
 465 nec pede congressos aequo nec tela ferentis
 insequitur; solum densa in caligine Turnum
 vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 hoc concussa metu mentem Iuturna virago
 aurigam Turni media inter lora Metiscum
 470 excutit et longe lapsum temone relinquit;
 ipsa subit manibusque undantis flectit habenas,
 cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
 nigra velut magnas domini cum divitis aedes
 pervolat et pinnis alta atria lustrat hirundo,
 475 pabula parva legens nidisque loquacibus escas,
 et nunc porticibus vacuis, nunc umida circum
 stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
 fertur equis rapidoque volans obit omnia curru,
 iamque hic germanum iamque hic ostentat ovantem,
 480 nec conferre manum patitur, volat avia longe.
 haud minus Aeneas tortos legit obvius orbes
 vestigatque virum et disiecta per agmina magna
 voce vocat. quotiens oculos coniecit in hostem
 alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
 485 aversos totiens currus Iuturna retorsit.
 heu, quid agat? vario nequiquam fluctuat aestu
 diversaeque vocant animum in contraria curae.
 huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
 lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
 490 horum unum certo contorquens dirigit ictu.
 substitit Aeneas et se collegit in arma,
 poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 hasta tulit summasque excussit vertice cristas.

tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
 diversos ubi sentit equos currumque referri, 495
 multa Iovem et laesi testatus foederis aras
 iam tandem invadit medios et Marte secundo
 terribilis saevam nullo discrimine caedem
 suscitatur irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes 500
 diversas obitumque ducum, quos aequore toto
 inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 expediat? tanton placuit concurrere motu,
 Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?

Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis 505
 pugna loco statuit Teucros), haud multa morantem,
 excipit in latus et, qua fata celerrima, crudum
 transadigit costas et cratis pectoris ense.

Turnus equo deiectum Amycum fratremque Diorem,
 congressus pedes, hunc venientem cuspide longa, 510
 hunc mucrone ferit curruque abscisa duorum
 suspendit capita et rorantia sanguine portat.

ille Talon Tanaimque Neci fortemque Cethegum,
 tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
 nomen Echionium matrisque genus Peridiae; 515

hic fratres Lycia missos et Apollinis agris
 et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten,
 Arcada, piscosae cui circum flumina Lernae
 ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
 limina conductaque pater tellure serebat. 520

ac velut inmissi diversis partibus ignes
 arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
 aut ubi decursu rapido de montibus altis
 dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
 quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525

Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
 fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
 pectora, nunc totis in vulnera viribus itur.

Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
 nomina per regesque actum genus omne Latinos, 530
 praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 excutit effunditque solo: hunc lora et iuga subter

provolvere rotae, crebro super ungula pulsu
incita nec domini memorum proculcat equorum.

- 535 ille ruenti Hyllō animisque immane frementi
occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu,
cripuit Turno, nec di texere Cupencum,
540 Aenea veniente, sui; dedit obvia ferro
pectora nec misero clipei mora profuit aerei.
te quoque Laurentes viderunt, Acole, campi
oppetere et late terram consternere tergo:
occidis, Argivae quem non potuere phalanges
545 sternere nec Priami regnorum eversor Achilles;
hic tibi mortis erant metae, domus alta sub Ida,
Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
totae adeo conversae acies omnesque Latini,
omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
550 et Messapus equum domitor et fortis Asilas
Tuscorumque phalanx Euandrique Arcades alae,
pro se quisque viri summa nituntur opum vi;
nec mora nec requies, vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genitrix pulcherrima misit,

- 555 iret ut ad muros urbique adverteret agmen
ocius et subita turbaret clade Latinos.
ille ut vestigans diversa per agmina Turnum
huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
immunem tanti belli atque impune quietam.
560 continuo pugnae accendit maioris imago;
Mnesthea Sergestunque vocat fortemque Serestum
ductores tumulumque capit, quo cetera Teucrum
concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
deponunt. celso medius stans aggere fatur:
565 'nequa meis esto dictis mora; Iuppiter hac stat;
neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
ni frenum accipere et victi parere fatentur,
cruam et aqua solo fumantia culmina ponam.
570 scilicet expectem, libeat dum proelia Turno
nostra pati rursusque velit concurrere victus?

hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi.
 ferte faces propere foedusque repositae flammis.
 dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 dant cuneum densaque ad muros mole feruntur. 575
 scalae improviso subitusque apparuit ignis.
 discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas magnaue incusat voce Latinum 580
 testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
 bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
 exoritur trepidos inter discordia civis:
 urbem alii reserare iubent et pandere portas
 Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem; 585
 arma ferunt alii et pergunt defendere muros:
 inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 vestigavit apes fumoque implevit amaro,
 illae intus trepidae rerum per cerea castra
 discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras, 590
 volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
 intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
 Accedit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 quae totam luctu concussit funditus urbem.
 regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 incessi muros, ignis ad tecta volare,
 nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
 infelix pugnae iuvenem in certamine credit
 extinctum et, subito mentem turbata dolore,
 se causam clamat crimenque caputque malorum, 600
 multaque per maestum demens effata furem,
 purpureos moritura manu discindit amictus
 et nodum informis leti trabe necit ab alta.
 quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
 filia prima manu flores Lavinia crinis 605
 et roseas laniata genas, tum cetera circum
 turba furit; resonant late plangoribus aedes.
 hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
 demittunt mentes, it scissa veste Latinus,
 coniugis attonitus fati urbisque ruina, 610

canitiem inmundo perfusam pulvere turpans
 [multaque se incusat, qui non acceperit ante
 Dardanium Aenean generumque adsciverit ultro].

- Interea extremo bellator in aequore Turnus
 615 palantis sequitur paucos iam segnior atque
 iam minus atque minus successu laetus equorum.
 attulit huc illi caecis terroribus aura
 commixtum clamorem arrectasque impulit auris
 confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
 620 'ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu?
 quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?'
 sic ait adductisque amens subsistit habenis.
 atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 aurigae currumque et equos et lora regebat,
 625 talibus occurrit dictis: 'hac, Turne, sequamur
 Troiugenas, qua prima viam victoria pandit:
 sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
 ingruit Aeneas Italis et proelia miscet:
 et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
 630 nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.'
 Turnus ad haec:
 'o soror, et dudum adgnovi, cum prima per artem
 foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
 et nunc nequiquam fallis dea. sed quis Olympo
 635 demissam tantos voluit te ferre labores?
 an fratris miseri letum ut crudele videres?
 nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?
 vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 640 oppetere ingentem atque ingenti volnere victum.
 occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
 aspiceret; Teucris potiuntur corpore et armis.
 excindine domos (id rebus defuit unum),
 perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?
 645 terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit?
 usque adeone mori miserum est? vos o mihi manes
 este boni, quoniam superis adversa voluntas.
 sancta ad vos anima atque istius inscia culpae
 descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.'

Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostis 650
 vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
 saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 'Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
 fulminat Aeneas armis summasque minatur
 deiecturum arces Italum excidioque daturum, 655
 iamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
 in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
 quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.
 praeterea regina, tui fidissima, dextra
 occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit. 660
 soli pro portis Messapus et acer Atinas
 sustentant acies. circum hos utrimque phalanges
 stant densae strictisque seges mucronibus horret
 ferrea: tu currum deserto in gramine versas.'
 obstipuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus et obtutu tacito stetit; aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu
 et furiis agitatus amor et conscia virtus.
 ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,
 ardentis oculorum orbis ad moenia torsit 670
 turbidas eque rotis magnam respexit ad urbem.
 ecce autem flammis inter tabulata volutus
 ad caelum undabat vertex turrimque tenebat,
 turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
 subdideratque rotas pontisque instraverat altos. 675
 'iam iam fata, soror, superant: absiste morari;
 quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
 morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
 amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.' 680
 dixit et e curru saltum dedit ocius arvis
 perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
 deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
 ac veluti montis saxum de vertice praeceps
 cum ruit, avolsu vento, seu turbidus imber 685
 proluit aut annis solvit sublapsa vetustas;
 fertur in abruptum magno mons improbus actu
 exultatque solo, silvas, armenta virosque

involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 690 sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
 sanguine terra madet striduntque hastilibus aurae,
 significatque manu et magno simul incipit ore:
 'parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini:
 quaecumque est Fortuna, mea est; me verius unum
 695 pro vobis foedus luere et decernere ferro.'
 discessere omnes medii spatiumque dedere.

At pater Aeneas audito nomine Turni
 deserit et muros et summas deserit arces
 praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit,
 700 laetitia exultans, horrendumque intonat armis,
 quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse, coruscis
 cum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
 vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
 iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
 705 convertere oculos Itali, quique alta tenebant
 moenia quique imos pulsabant ariete muros,
 armaque deposuere umeris. stupet ipse Latinus
 ingentis, genitos diversis partibus orbis,
 inter se coiisse viros et cernere ferro.
 710 atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
 procurso rapido, coniectis eminus hastis,
 invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
 dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
 congeminant; fors et virtus miscentur in unum.
 715 ac velut ingenti Sila summove Taburno
 cum duo conversis inimica in proelia tauri
 frontibus incurrunt; pavidi cessere magistri;
 stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
 quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
 720 illi inter sese multa vi vulnera miscent
 cornuaque obnixa infigunt et sanguine largo
 colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
 non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
 725 Iuppiter ipse duas aequato examine lances
 sustinet et fata inponit diversa duorum,
 quem damnet labor et quo vergat pondere letum.

emicat hic, impune putans, et corpore toto
 alte sublatum consurgit Turnus in ensem
 et ferit: exclamant Troes trepidique Latini, 730
 arrectaeque amborum acies: at perfidus ensis
 frangitur in medioque ardentem deserit ictu,
 ni fuga subsidio subeat. fugit ocior euro,
 ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 fama est, praecipitem, cum prima in proelia iunctos 735
 conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
 dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci:
 idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
 suffecit; postquam arma dei ad Volcania ventum est,
 mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740
 dissiluit, fulva resplendent fragmina harena.
 ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus
 et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
 undique enim densa Teucri inclusere corona
 atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745
 Nec minus Aeneas, quamquam tardante sagitta
 interdum genua impediunt cursumque recusant,
 insequitur trepidique pedem pede fervidus urget,
 inclusum veluti siquando flumine nactus
 cervum aut puniceae saeptum formidine pinnae 750
 venator cursu canis et latratibus instat;
 ille autem, insidiis et ripa territus alta,
 mille fugit refugitque vias; at vividus Umber
 haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
 increpuit malis morsuque elusus inani est. 755
 tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
 responsant circa et caelum tonat omne tumultu.
 ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis,
 nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
 Aeneas mortem contra praesensque minatur 760
 exitium, si quisquam adeat, terretque trementis,
 excisurum urbem minitans, et saucius instat.
 quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
 huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
 praemia, sed Turni de vita et sanguine certant. 765
 forte sacer Fauno foliis oleaster amaris

- hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
 servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti divo et votas suspendere vestes;
 770 sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
 sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
 detulerat, fixam et lenta radice tenebat.
 incubuit voluitque manu convellere ferrum
 775 Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu
 non poterat. tum vero amens formidine Turnus
 'Faune, precor, miserere' inquit, 'tuque optima ferrum
 Terra tene, colui vestros si semper honores,
 quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
 780 dixit opemque dei non cassa in vota vocavit.
 namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
 viribus haud ullis valuit discludere morsus
 roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,
 rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 785 procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.
 quod Venus audaci nymphae indignata licere
 accessit telumque alta ab radice revellit.
 olli sublimes, armis animisque refecti,
 hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 790 adsistunt contra certamina Martis anhelii.
 Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
 adloquitur, fulva pugnans de nube tuentem:
 'quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
 indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
 795 deberi caelo fatisque ad sidera tolli.
 quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 mortalin decuit violari vulnere divum?
 aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
 ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
 800 desine iam tandem precibusque inflectere nostris,
 nec te tantus edat tacitam dolor et mihi curae
 saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
 ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
 Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
 805 deformare domum et luctu miscere hymenaeos:

ulterius temptare veto.' sic Iuppiter orsus;
 sic dea submisso contra Saturnia vultu:
 'ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui:
 nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
 starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
 Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
 suasi et pro vita maiora audere probavi,
 non ut tela tamen, non ut contenderet arcum; 815
 adiuro Stygii caput inplacabile fontis,
 una superstitio superis quae reddita divis.
 et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo.
 illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
 cum iam conubis pacem felicibus, esto,
 component, cum iam leges et foedera iungent,
 ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
 neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
 aut vocem mutare viros aut vertere vestem. 825
 sit Latium, sint Albani per saecula reges,
 sit Romana potens Itala virtute propago;
 occidit occideritque sinas cum nomine Troia.'
 olli subridens hominum rerumque repertor:
 'es germana Iovis Saturnique altera proles: 830
 irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
 verum age et inceptum frustra submitte furorem:
 do, quod vis, et me victusque volensque remitto.
 sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
 utque est, nomen erit; commixti corpore tantum 835
 subsident Teuceri. morem ritusque sacrorum
 adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
 hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 supra homines, supra ire deos pietate videbis
 nec gens ulla tuos aequè celebrabit honores.' 840
 adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit;
 interea excedit caelo nubemque relinquit.

His actis aliud genitor secum ipse volutat
 Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.

- 845 dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
 quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
 serpentum spiris ventosasque addidit alas.
 hae Iovis ad solium saevique in limine regis
- 850 apparent acuuntque metum mortalibus aegris,
 siquando letum horrificum morbesque deum rex
 molitur meritas aut bello territat urbes.
 harum unam celcrem demisit ab aethere summo
 Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
- 855 illa volat celerique ad terram turbine fertur:
 non secus ac nervo per nubem impulsu sagitta,
 armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon, telum inmedicabile, torsit,
 stridens et celeris incognita transilit umbras;
- 860 talis se sata Nocte tulit terrasque petivit.
 postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
 alitis in parvae subitam collecta figuram,
 quae quondam in bustis aut culminibus desertis
 nocte sedens serum canit inportuna per umbras,
- 865 hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora
 fertque refertque sonans clipeumque everberat alis.
 illi membra novus solvit formidine torpor,
 arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.
 at, procul ut Dirae stridorem agnovit et alas,
- 870 infelix crinis scindit Iuturna solutos,
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnīs:
 ‘quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
 aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
 arte morer? talin possum me opponere monstro?
- 875 iam iam linquo acies. ne me terrete timentem,
 obscenae volucres: alarum verbera nosco
 letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
 magnanimi Iovis. haec pro virginitate reponit?
 quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
- 880 condicio? possem tantos finire dolores
 nunc certe et misero fratri comes ire per umbras!
 immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
 te sine, frater, crit? o quae satis alta dehiscat

terra mihi manisque deam demittat ad imos?'
 tantum effata caput glauco contextit amictu, 885
 multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.

Aeneas instat contra telumque coruscat
 ingens arboreum et saevo sic pectore fatur:
 'quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retractas?
 non cursu, saevis certandum est comminus armis. 890

verte omnis tete in facies et contrahe, quidquid
 sive animis sive arte vales; opta ardua pinnis
 astra sequi clausumque cava te condere terra.'
 ille caput quassans 'non me tua fervida terrent
 dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.' 895

nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
 saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
 limes agro positus, litem ut discerneret arvis;
 vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 qualia nunc hominum producit corpora tellus: 900
 ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
 altior insurgens et cursu concitus heros.

sed neque currentem se nec cognoscit euntem
 tollentemve manu saxumque immane moventem;
 genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.

ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
 velle videmur et in mediis conatibus aegri 910
 succidimus (non lingua valet, non corpore notae
 sufficiunt vires nec vox aut verba sequuntur),

sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 successum dea dira negat. tum pectore sensus
 vertuntur varii: Rutulos aspectat et urbem 915
 cunctaturque metu telumque instare tremescit
 nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
 nec currus usquam videt aurigamque sororem.

cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
 sortitus fortunam oculis, et corpore toto 920
 eminus intorquet. murali concita numquam
 tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti

dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
 exitium dirum hasta ferens orasque reeludit
 925 loricae et clipei extremos septemplicis orbes.
 per medium stridens transit femur. incidit ictus
 ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 consurgunt gemitu Rutuli totusque remugit
 mons circum et vocem late nemora alta remittunt.
 930 ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
 protendens 'equidem merui, nec deprecor' inquit:
 'utere sorte tua. miseri te siqua parentis
 tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor), Dauni miserere senectae
 935 et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
 redde meis. vicisti et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx:
 ulterius ne tende odiis.' stetit acer in armis
 Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit;
 940 et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
 coeperat, infelix umero cum apparuit alto
 balteus et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
 straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
 945 ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
 exuviasque hausit, furiis accensus et ira
 terribilis 'tunc hinc spoliis indute meorum
 eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
 immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.'
 950 hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
 fervidus. ast illi solvuntur frigore membra
 vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

CATALEPTON. CVLEX. CIRIS.

COPA. MORETVM.

CATALEPTON.

I.

Delia saepe tibi venit. sed, Tucca, videre
non licet: occultitur limine clausa viri.
Delia saepe tibi, non venit adhuc mihi: namque
si occultitur, longe est tangere quod nequeas.
venerit: audivi. sed iam mihi nuntius iste 5
quid prodest? illi dicite, quoi rediit.

II.

Corinthiorum amator iste verborum,
iste iste rhetor, iamque quatenus totus
Thucydides, tyrannus Atticae febris —
tau Gallicum, min et sphin et male illi sit:
ita omnia ista verba miscuit fratri. 5

III (XII.)

Aspice, quem valido subnixum gloria regno
altius et caeli sedibus extulerat:
errarum hic bello magnum concusserat orbem,
hic reges Asiae fregerat, hic populos;
hic grave servitium tibi iam, Romane, ferebat 5
(cetera namque viri cuspide conciderant):
cum subito in medio rerum certamine praeceps
corrui, e patria pulsus in exilium.
tale deae numen, tali mortalia nutu
fallax momento temporis hora dedit. 10

IV (XIII.)

Quocumque ire ferunt variae nos tempora vitae,
tangere quas terras quosque videre homines,
dispeream, si te fuerit mihi carior alter.
alter enim quis te dulcior esse potest,

- 5 cui iuveni ante alios divi divumque sorores
 cuncta, neque indigno, Musa, dedere bona,
 cuncta, quibus gaudet Phoebi chorus ipseque Phoebus?
 doctior o quis te, Musa, fuisse potest?
 o quis te in terris loquitur iucundior uno?
 10 Clio tam certe candida non loquitur.
 quare illud satis est, si te permittis amari;
 nam causa, ut sit amor mutuus, unde mihi?

V (VII.)

- Ite hinc, inanes, ite, rhetorum ampullae,
 inflata rioso non Achaico verba,
 et vos, Seli que Tarquiti que Varroque,
 scolasticorum natio madens pingui,
 5 ite hinc, inane cymbalon iuventutis.
 tuque, o mearum cura, Sexte, curarum
 vale, Sabine; iam valet, formosi.
 nos ad beatos vela mittimus portus,
 magni petentes docta dicta Sironis,
 10 vitamque ab omni vindicabimus cura.
 ite hinc, Camenae, vos quoque ite iam sane,
 dulces Camenae (nam fatebimur verum,
 dulces fuistis); et tamen meas chartas
 revisitote, sed pudenter et raro.

VI (III.)

- Socer, beate nec tibi nec alteri,
 generque Noctuine, putidum caput,
 tuone nunc puella talis et tuo
 stupore pressa rus abibit? ei mihi,
 5 ut ille versus usquequaque pertinet:
 'gener socerque, perdidistis omnia.'

VII (IX.)

- Scilicet hoc sine fraude, Vari dulcissime, dicam:
 dispeream, nisi me perdidit iste putus.
 sin autem praecepta vetant me dicere, sane
 non dicam, sed me perdidit iste puer.

VIII (X.)

Villula, quae Sironis eras, et pauper agelle,
 verum illi domino tu quoque divitiae,
 me tibi et hos una mecum, quos semper amavi,
 siquid de patria tristius audiero,
 commendo, in primisque patrem. tu nunc eris illi, 5
 Mantua quod fuerat quodque Cremona prius.

IX (XI.)

Pauca mihi, niveo sed non incognita Phoebo,
 pauca mihi doctae dicite Pegasides.
 victor adest, magni magnum decus ecce triumphi,
 victor, qua terrae quaque patent maria,
 horrida barbaricae portans insignia pugnae, 5
 magnus ut Oenides utque superbus Eryx;
 nec minus idcirco vestros expromere cantus
 maximus et sanctos dignus inire choros.
 hoc itaque insuetis iactor magis, optime, curis,
 quid de te possim scribere quidve tibi. 10
 namque (fatebor enim) quae maxima deterrendi
 debuit, hortandi maxima causa fuit.
 pauca tua in nostras venerunt carmina chartas,
 carmina cum lingua, tum sale Cecropio,
 carmina, quae Phrygium, saeculis accepta futuris, 15
 carmina, quae Pylum vincere digna senem.
 molliter hic viridi patulae sub tegmine quercus
 Moeris pastores et Meliboeus erant,
 dulcia iactantes alterno carmina versu,
 qualia Trinacriae doctus amat iuvenis. 20
 certatim ornabant omnes heroida divi,
 certatim divae munere quoque suo.
 felicem ante alias o te scriptore puellam!
 altera non fama dixerit esse prior:
 non illa, Hesperidum ni munere capta fuisset, 25
 quae volucrum cursu vicerat Hippomenen;
 candida cyneo non edita Tyndaris ovo,
 non supero fulgens Cassiopea polo,
 non defensa diu volucrum certamine equorum,

- 30 optabant Graiae quam sibi quaeque manus,
 saepe animam generi pro qua pater inpius hausit,
 saepe rubro similis sanguine fluxit humus;
 regia non Semele, non Inachis Acrisione,
 inmitti expertae fulmine et imbre Iovem;
 35 non cuius ob raptum pulsati liquere penates
 Tarquini patrios, filius atque pater,
 illo quo primum dominatus Roma superbos
 mutavit placidis tempore consulibus.
 multa, neque inmeritis, donavit praemia alumnis,
 40 praemia Messallis maxima Publicolis.
 nam quid ego inmensi memorem studia ista laboris?
 horrida quid durae tempora militiae?
 castra foro, te castra urbi praepone, castra
 tam procul hoc gnato, tam procul hac patria?
 45 inmoderata pati iam frigora, iamque calores?
 sternere vel dura posse super silice?
 saepe trucem adverso perlabi sidere pontum?
 saepe mare audendo vincere, saepe hiemem?
 saepe etiam densos inmittere corpus in hostes,
 50 communem belli nec timuisse deum?
 nunc celeres Afros, periuræ milia gentis,
 aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
 nunc aliam ex alia bellando quaerere gentem
 vincere et Oceani finibus ulterius?
 55 non nostrum est tantas, non, inquam, attingere laudes,
 quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est.
 ipsa haec, ipsa ferent rerum monumenta per orbem,
 ipsa sibi egregium facta decus parient:
 nos ea, quae tecum finxerunt carmina divi,
 60 Cynthus et musae, Bacchus et Aglaie,
 si laudem adspirare humilis, si adire Cyrenas,
 si patrio Graios carmine adire sales
 possumus, optatis plus iam procedimus ipsis.
 hoc satis est; pingui nil mihi cum populo.

X (VIII.)

Sabinus ille, quem videtis, hospites,
 ait fuisse mulio celerrimus

neque ullius volantis inpetum cisi
 nequisse praeterire, sive Mantuam
 opus foret volare sive Brixiam. 5
 et hoc negat Tryphonis aemuli domum
 negare nobilem insulamve Caeruli,
 ubi iste post Sabinus ante Quinctio
 bidente dicit attodisse forfice
 comata colla, nequod horridum iugo 10
 premente dura vulnus ederet iuba.
 Cremona frigida et lutosa Gallia,
 tibi haec fuisse et esse cognitissima
 ait Sabinus: ultima ex origine
 tua stetisse dicit in voragine, 15
 tua in palude deposisse sarcinas,
 et inde tot per orbitosa milia
 iugum tulisse, laeva sive dextera
 strigare mula sive utrumque coeperat
 20
 neque ulla vota semitalibus deis
 sibi esse facta, praeter hoc novissimum,
 paterna lora proximumque pectinem.
 sed haec prius fuere: nunc eburnea
 sedetque sede seque dedicat tibi, 25
 gemelle Castor et gemelle Castoris.

XI (XIV.)

Quis deus, Octavi, te nobis abstulit? an quae
 dicunt, a, nimio pocula ducta mero?
 'vobiscum, si est culpa, bibi. sua quemque sequuntur
 fata: quid inmeriti crimen habent cyathi?'
 scripta quidem tua nos multum mirabimur et te 5
 raptum et Romanam flebinus historiam,
 sed tu nullus eris. perversi dicite manes,
 hunc superesse patri quae fuit invidia?

XII (IV.)

Superbe Noctuine, putidum caput,
 datur tibi puella, quam petis, datur;
 datur, superbe Noctuine, quam petis.

5 sed, o superbe Noctuine, non vides
 duas habere filias Atilium,
 duas, et hanc et alteram, tibi dari.
 adeste nunc, adeste: ducit, ut decet,
 superbus ecce Noctuinus hirneam.
 Talasio, Talasio, Talasio!

XIII (V.)

Iacere me, quod alta non possim, putas,
 ut ante, vectari freta .
 nec ferre durum frigus aut aestum pati
 neque arma victoris sequi.
 5 valent, valent mihi ira et antiquus furor
 et lingua, qua adsignem tibi
 et prostitutae turpe contubernium
 sororis — o quid me incitas?
 quid, inpudice et improbande Caesari,
 10 seu furta dicantur tua
 et helluato sera patrimonio
 in fratre parsimonia
 vel acta puero cum viris convivio
 udaeque per somnum nates
 15 et inscio repente clamatum insuper
 Talasio, Talasio.
 quid palluisti, femina? an ioci dolent?
 an facta cognoscis tua?
 non me vocabis pulchra per Cotyttia
 20 ad feriatos fascinos,
 nec deinde te movere lumbos in stola
 prenis videbo altaribus
 flavumque propter Thybrim olentes nauticum
 vocare, ubi adpulsae rates
 25 stant in vadis caeno retentae sordido
 macraque luctantes aqua;
 neque in culinam et uncta compitalia
 dapesque duces sordidas,
 quibus repletus et salivosis labris,
 30 obesam ad uxorem redis
 et aestuantes dote solvis pantices,

osusque lambis saviis.
 nunc laede, nunc lacesse, si quicquam vales!
 et nomen adscribo tuum.
 cinaede Luciene, liquerunt opes 35
 fameque genuini crepant.
 videbo habentem praeter ignavos nihil
 fratres et iratum Iovem
 scissumque ventrem et hirneosi patruī
 pedes inedia turgidos. 40

XIV (VI.)

Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
 o Paphon, o sedes quae colis Idalias,
 Troius Aeneas Romana per oppida digno
 iam tandem ut tecum carmine vectus eat:
 non ego ture modo aut picta tua templa tabella 5
 ornabo et puris sarta feram manibus;
 corniger — haud aries humilis, sed maxima taurus
 victima sacratos sparget honore focos,
 marmoreusque tibi aut mille coloribus ales
 in morem picta stabit Amor pharetra. 10
 adsis, o Cytherea: tuus te Caesar Olympo
 et Surrentini litoris ara vocat.

CVLEX.

Lusimus, Octavi, gracili modulante Thalia
 atque ut araneoli tenuem formavimus orsum.
 lusimus: haec propter culicis sint carmina dicta,
 omnis et historiae per ludum consonet ordo
 notitiae; ducam voces, licet invidus adsit. 5
 quisquis erit culpae iocos musamque paratus,
 pondere vel culicis levior famaue feratur.
 posterius graviore sono tibi musa loquetur
 nostra, dabunt cum maturos mihi tempora fructus,
 ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu. 10

Latonae magnique Iovis decus, aurea proles,
 Phoebus erit nostri princeps et carminis auctor

et recinente lyra fautor, sive educat illum
 Arna Chimaereo Xanthi perfusa liquore
 15 seu decus Asteriae seu qua Parnasia rupes
 hinc atque hinc patula praepandit cornua fronte
 Castaliaeque sonans liquido pede labitur unda.
 quare, Pierii laticis decus, ite, sorores
 naides, et celebrate deum ludente chorea.
 20 et tu, sancta Pales, ad quam bona turba recurrit
 agrestum voti secura, tuere canentem
 arios nemorum tractus silvasque virentes:
 te tutrice vagus saltus feror inter et antra.

Et tu, cui meritis oritur fiducia chartis,
 25 Octavi venerande, meis adlabere coeptis,
 sancte puer: tibi namque
 triste Iovis Rhoetique canit non pagina bellum,
 Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus,
 nec Centaureos Lapithas compellit in enses,
 30 urit Erichthonias Oriens non ignibus arces,
 nec perfossus Athos nec magno vincula ponto
 iacta meo quaerent iam sera volumine famam,
 non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
 Graecia cum timuit venientes undique Persas:
 35 mollia sed tenui pede currens carmina versus
 viribus apta suis Phoebos duce ludere gaudet.
 hoc tu, sancte puer, memoraberis: et tibi crescet
 gloria perpetuum lucens, mansura per aevum,
 et tibi sede pia maneat locus et tibi sospes
 40 debita felices numeretur vita per annos,
 grata, bonis lucens. sed nos ad coepta feramur.

Igneus aetherias iam sol penetrarat in arces,
 candidaque aurato quatiebat lumina curru,
 crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat:
 45 propulit e stabulis ad pabula nota capellas
 pastor et excelsi montis iuga summa petivit,
 rorida qua patulos velabant gramina colles.
 iam silvis dumisque vagae, iam vallibus abdunt
 corpora, iamque omni celeres e parte vagantes
 51 scrupea desertae perrepunt ad cava rupis.
 50 tondentur tenero viridantia gramina morsu,

pendula proiectis carpuntur et arbuta ramis, 52
 densaque virgultis avidae labrusca petuntur;
 haec suspensa rapit carpente cacumina morsu
 vel salicis lentae vel quae nova nascitur alnus, 55
 haec teneras fruticum sentes rimatur, at illa
 inminet inrigui praestanti marginis ulvae.

O bona pastoris (siquis non pauperis usum
 mente prius docta fastidiat et probet illis
 somnia luxuriae spretis), incognita curis, 60
 quae lacerant avidas inimico pectore mentes!
 si non Assyrio fulgent bis lauta colore
 Attalicis opibus data vellera, si nitor auri
 sub laqueare domus animum non angit avarum
 picturaeque decus, lapidum nec fulgor in ulla 65
 cognitus utilitate movet, nec pocula Graium
 Alconis referunt Rhoecique toreuma, nec Indi
 conchea baca maris pretio est: at pectore puro
 saepe super tenero prosternit gramine corpus,
 florida cum tellus gemmantes picta per herbas 70
 vere notat dulci distincta coloribus arva,
 atque illum, calamo laetum recinente palustri
 otiaque invidia degentem ac fraude remota
 pollentemque sibi, viridi iam palmite lucens
 Tmolia pampineo subter coma velat amictu. 75
 illi sunt gratae rorantes lacte capellae
 et nemus et fecunda Pales et vallibus intus
 semper opaca novis manantia fontibus antra.
 quis magis optato queat esse beatior aevo,
 quam qui mente lucro pura censuque probato 80
 non avidas adposcit opes nec tristia bella
 nec funesta timet validae certamina classis,
 nec, spoliis dum sancta deum fulgentibus ornet
 templa vel evectus finem transcendat habendi,
 adversum saevis ultro caput hostibus offert? 85
 illi falce deus colitur, non arte politus,
 ille colit lucos, illi Panchaia tura
 floribus agrestes herbae variantibus adflant,
 illi dulcis adest requies et pura voluptas,
 libera, simplicibus curis; huc inminet, omnes 90

dirigit huc sensus, haec cura est subdita cordi,
 quolibet ut requie victu contentus abundet,
 iucundoque levet languentia corpora somno.

o pecudes, o panes et o gratissima tempe
 95 frondis hamadryadum, quarum non divite cultu
 aemulus Ascræo pastor sibi quisque poetae
 securam placido traducit pectore vitam!

Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
 pastor agit curas et dum non arte canora
 100 compacta solitum modulatur harundine carmen,
 tendit inevectus radios Hyperionis ardor
 lucidaque aetherio ponit discrimina mundo,
 dum iacit Oceanum flammæ in utrumque rapaces.
 et iam compellente vagæ pastore capellæ
 105 ima susurrantis repetebant ad vada lymphæ,
 quæ subter viridem residebant caerulea muscum.
 iam medias operum partes evectus erat sol,
 cum densas pastor pecudes cogebat in umbras
 et procul adspexit luco residere virenti,
 110 Delia diva, tuo, quo quondam victa furore
 venit Nyctelium fugiens Cadmeis Agaue,
 infandas scelerata manus e caede cruenta:
 quæ gelidis bacchata iugis requievit in antro,
 posterius poenam nati de morte datura.
 115 hic etiam viridi ludentes panes in herba
 et satyri dryadesque choros egere puellæ
 naiadum coetu: tantum non Orpheus Hebrum
 restantem tenuit ripis silvasque canendo,
 quantum te, pernix, remorantur, diva, chorea
 120 multa tuo lactæ fundentes gaudia vultu,
 ipsa loci natura domum, resonante susurro,
 quis dabat et dulci fessas refovebat in umbra.
 nam primum prona surgebant valle patentes
 aeriæ platani, inter quas impia lotos,
 125 impia, quæ socios Ithaci maerentis abegit,
 hospita dum nimia tenuit dulcedine captos.
 at quibus insigni curru proiectus equorum
 ambustus Phaethon luctu mutaverat artus,
 Heliades, teneris inplexæ brachia truncis,

- candida fundebant tentis velamina ramis. 130
 posterius, cui Demophoon aeterna reliquit
 perfidia lamenta, doli male provida Phyllis
 (perfide Demophoon et non deffende puellis).
 quam comitabantur fatalia carmina quercus,
 quercus ante datae, Cereris quam semina, vitae: 135
 illas Triptolemi mutavit sulcus aristis.
 hic magnum Argoae navi decus addita pinus
 proceros decorat silvas hirsuta per artus
 ac petit aeriis contingere montibus astra.
 ilicis et nigrae species nec laeta cupressus 140
 umbrosaeque monent fagus hederaeque ligantes
 bracchia, fraternos plangat ne populus ictus,
 ipsaeque excedunt ad summa cacumina lentae
 pinguntque aureolos viridi pallore corymbos;
 quis aderat veteris myrtus non nescia fati. 145
 his suberat gelidis manans e fontibus unda,
 quae levibus placidum rivis sonat acta liquorum.
 at volucres patulis residentes dulcia ramis
 carmina per varios edunt resonantia cantus,
 et quaqua geminas avium vox obstrepit aures, 150
 hac querulas referunt voces, quis nantia limo
 corpora lympha foveat, sonitus alit aeris echo,
 argutis et cuncta fremunt arbusta cicadis.
 at circa passim fessae cubuere capellae
 excelsis subter dumis, quos leniter adflans 155
 aura susurrantis poscit confundere venti.
- Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra,
 mitem concepit proiectus membra soporem,
 anxius insidiis nullis, sed lentus in herbis
 securo pressos somno mandaverat artus; 160
 stratus humi dulcem capiebat corde quietem,
 ni fors incertos iussisset ducere casus.
 nam solitum volvens ad tempus tractibus isdem
 inmanis vario maculatus corpore serpens,
 mersus ut in limo magno subsideret aestu, 165
 obvia vibranti carpens gravis ore trilingui,
 squamosos late torquebat motibus orbes:
 tendebant acres venientis ad omnia visus.

iam magis atque magis corpus revolubile volvens
 170 attollit nitidis pectus fulgoribus, effert
 sublimes cervice caput, cui crista superne
 edita purpureo lucens maculatur amictu,
 ad spectuque micant flammularum lumina torvo.
 metatur late circum loca, cum videt ingens
 175 adversum recubare ducem gregis. acrior instat
 lumina diffundens intendere et obvia torvus
 spiris arripiens infringere, quod sua quisquam
 ad vada venisset. naturae comparat arma:
 ardet mente, furit stridoribus, intonat ore,
 180 flexibus eversis torquetur corporis orbis,
 manant sanguineae per tractus undique guttae,
 spiritus erumpit fauces. quo cuncta parante
 parvulus hunc prior umoris conterret alumnus
 et mortem vitare monet per acumina. namque
 185 †qua diducta genas pandebant lumina gemmis,
 †hac senioris erat naturae pupula telo
 icta levi, cum prosiluit furibundus et illum
 obtritum Morti misit: cui dissitus omnis
 spiritus excessit sensus. tum torva tenentem
 190 lumina respexit serpentem comminus; inde
 impiger, exanimis, vix compos mente refugit
 et validum dextra truncum detraxit ob orno
 (quam casus sociarit opem numenve deorum,
 prodere sit dubium, valuit sed vincere talis
 195 horrida squamosi volventia membra draconis)
 atque reluctantis crebris foedeque petentis
 ictibus ossa ferit, cingunt qua tempora cristae;
 et quod erat tardo somni languore renatus,
 nec prius aspiciens timor occaecaverat artus,
 200 hoc minus implicuit dira formidine mentem.
 quem postquam vidit caesum languescere, sedit.

Iam quatit et biugis oriens Erebeis equos Nox
 et piger aurata procedit Vesper ab Oeta,
 cum grege compulso pastor, duplicantibus umbris,
 205 vadit et in fessos requiem dare comparat artus.
 cuius ut intravit levior per corpora somnus
 languidaque effuso requierunt membra sopore,

effigies ad eum culicis devenit et illi
 tristis ab eventu cecinit convicia mortis.
 'en quid' ait 'meritus ad quae delatus acerbas 210
 cogor adire vices! tua dum mihi carior ipsa
 vita fuit vita, rapior per inania Averni.
 tu lentus refoves iucunda membra quiete,
 ereptus taetris e cladibus; at mea manes
 viscera Lethaeas cogunt transnare per undas: 215
 praeda Charonis agor. viden ut flagrantia taedis
 limina conlucent infernis omnia templis.
 obvia Tisiphone, serpentibus undique compta,
 et flammis et saeva quatit mihi verbera. pone
 Cerberus et diris latrantia rictibus ora, 220
 anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis,
 sanguineumque micant ardorem luminis orbes.
 heu, quid ab officio digressa est gratia, cum te
 restitui superis leti iam limine ab ipso?
 praemia sunt pietatis ubi, pietatis honores? 225
 in vanas abiere vices et rure recessit
 iustitia et prior illa fides. instantia vici
 alterius, sine respectu mea fata relinquens
 ad pariles agor eventus; fit poena merenti.
 poena sit exitium: modo sit tum grata voluntas, 230
 existat par officium. feror avia carpens,
 avia Cimmerios inter distantia lucos.
 quam circa tristes densentur in agmina poenae!
 nam vinctus sedet inmanis serpentibus Otos,
 devinctum maestus procul aspiciens Ephialten, 235
 conati quondam cum sint rescindere mundum;
 et Tityos, Latona, tuae memor anxius irae
 (inplacabilis ira nimis) iacet alitis esca.
 terreor, a, tantis insistere, terreor, umbris!
 ad Stygias revocatus aquas vix ultimus amni 240
 extat, nectareas divum qui prodidit escas,
 gutturis arenti revolutus in omnia sensu.
 quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,
 contempsisse dolor quem numina vincit acerbus?
 otia quaerentes frustra situlae, ite puellae, 245
 ite, quibus taedas accendens tristis erinys

- sicut Hymen (pro fata!) dedit conubia mortis.
 atque alias alio densas supero agmine turmas,
 impietate fera vecordem Colchida matrem,
 250 anxia sollicitis meditantem vulnera natis;
 iam Pandionias miserandas prole puellas,
 quarum vox Ityn edit Ityn, quo Bistonius rex
 orbis epops maeret volueris evectus in auras.
 at discordantes Cadmeo semine fratres
 255 iam truculenta ferunt infestaque lumina corpus
 alter in alterius, iamque aversatur uterque,
 impia germani manat quod sanguine dextra.
 cheu, mutandus numquam labor! auferor ultra
 in diversa magis, distantia flumina cerno,
 260 Eridanus tranandus, agor delatus ad undam.
 obvia Persephone comites heroidas urget
 adversas perferre faces. Alcestis ab omni
 inviolata vacat cura, quod saeva mariti
 in Chalcodoniis Admeti fata morata est.
 265 ecce, Ithaci coniunx semper decus Icariotis,
 femineum incorrupta decus manet, et procul illa
 turba ferox iuvenum telis confixa procorum.
 quid, misera Eurydice, tanto maerore recessi?
 poenane respectus et nunc manet Orpheos in te?
 270 audax ille quidem, qui mitem Cerberon umquam
 credidit aut ulli Ditis placabile numen
 nec timuit Phlegethonta furentem ardentibus undis
 nec maesta obtenta Ditis ferrugine regna
 defossasque domos ac Tartara nocte cruenta
 275 obsita nec faciles Dictaeo iudice sedes,
 iudice, qui vitae post mortem vindicat acta.
 sed Fortuna valens audacem fecerat ante.
 iam rapidi steterant annes et turba ferarum
 blanda voce sequax regionem insederat Orphei,
 280 iamque imam viridi radicem moverat alte
 quereus humo silvaeque sonoros
 sponte sua cantus rapiebant cortice avara.
 labentes biuges etiam per sidera Lunae
 pressit equos, et tu currentes, menstrua virgo,
 285 auditura lyram, tenuisti nocte relicta.

haec eadem potuit Ditis te vincere coniunx,
 Eurydicenque viro ducendam reddere? non fas,
 non erat invictae divae exorabile numen.
 illa quidem, nimium manes experta severos,
 praeceptum signabat iter, nec rettulit intus 290
 lumina nec divae corrumpit munera lingua;
 sed tu crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,
 (peccatum meminisse tuum grave sede piorum) 295
 oscula cara petens rupisti iussa deorum: 293
 dignus amor venia, veniam si Tartara nossent. 294
 Has manet heroum contra manus. hic et uterque
 Aeacides: Peleus namque et Telamonia virtus
 per securam patris laetantur numina, quorum
 conubis Venus et Virtus iniunxit honorem:
 hunc rapuit Periboea, illum Nereis amavit. 300
 adsidet hac iuvenis, sociatae gloria sortis,
 acer, inexcussus, referens a navibus ignes
 Argolicis Phrygios torva feritate repulsos.
 o quis non referat talis divortia belli,
 quae Troiae videre viri videreque Grai, 305
 Teucra cum magno manaret sanguine tellus
 et Simois Xanthique liquor, Sigeaque propter
 litora cum Troas saevi ducis Hectoris ira
 videre in classes inimica mente Pelasgas
 vulnera, tela, neces, ignes inferre paratos. 310
 ipsa iugis namque Ida patens frondentibus, ipsa
 Ida faces altrix cupidis praebebat alumnis,
 omnis ut in cineres Rhoetei litoris ora
 classibus ambustis flamma flagrante daretur.
 hinc erat oppositus conto Telamonius heros 315
 obiectoque dabat clipeo certamina, et illinc
 Hector erat, Troiae summum decus, acer uterque,
 fluminibus veluti fragor est
 ignibus hic telisque asper, [si classibus Argos]
 eriperet reditus, alter Vulcania ferro 320
 vulnera protectus depellere navibus instat.
 hos erat Aeacides vultu laetatus honores,
 Dardaniaeque alter fuso quod sanguine campis
 Hectoreo victor lustravit corpore Troiam.

- 325 rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat, et huius
 alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.
 huic gerit aversos proles Laertia vultus,
 et iam Strymonii Rhesi victorque Dolonis,
 Pallade iam laetatur ovans, rursusque tremescit
 330 iam Ciconas iamque horret atrox Laestrygonas ipse.
 illum Scylla rapax canibus succincta Molossis
 Aetnaeusque Cyclops, illum Zancleae Charybdis
 pallentesque lacus et squalida Tartara terrent.
 hic et Tantaleae generamen prolis Atrides
 335 adsidet, Argivum lumen, quo flamma regente
 Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
 reddidit, heu, Graius poenas tibi, Troia, ruenti,
 Hellespontiacis obiturus reddidit undis.
 illa vices hominum testata est copia quondam,
 340 ne quisquam propriae fortunae munere dives
 iret inevectus caelum super: omne propinquo
 frangitur invidiae telo decus. ibat in altum
 vis Argea petens patriam ditataque praeda
 arcis Erichthoniae; comes huic erat aura secunda
 345 per placidum cursu pelagus; Nereis ab unda
 signa dabat, pars inflexis super acta carinis:
 cum seu caelesti fato seu sideris ortu
 undique mutatur caeli nitor, omnia ventis,
 omnia turbinibus sunt anxia. iam maris unda
 350 sideribus certat consurgere, iamque superne
 corripere et soles et sidera cuncta minatur
 ac ruere in terras caeli fragor. hic modo laeta
 copia nunc miseris circumdatur anxia fatis,
 immoriturque super fluctus et saxa Capherei,
 355 Euboicas aut per cautes Aegaeaeque late
 litora, cum Phrygiae passim vaga praeda peremptae
 omnis in aequoreo fluitat iam naufraga fluctu.
 hic alii sidunt pariles virtutis honore
 heroes mediisque siti sunt sedibus omnes,
 360 omnes Roma decus magni quos suspicit orbis.
 hic Fabii Deciique, hic est et Horatia virtus,
 hic et fama vetus numquam moritura Camilli,
 Curtius et, mediis quem quondam sedibus urbis

devotum tellus consumpsit gurgitis unda,
 Mucius et, prudens ardorem corpore passus, 365
 limitibus cessit cui fracta potentia regis;
 hic Curius clarae socius virtutis et ille
 Caecilius, devota dedit qui corpora flammis,
 Scipiadaeque duces, quorum devota triumphis 370
 moenia vepretis Libycae Karthaginis horrent. 371
 iure igitur tales sedes pietatis honores. 369
 illi laude sua vigeant; ego Ditis opacos 372
 cogor adire lacus, viduos, a, lumine Phoebi,
 et vastum Phlegethonta pati, quo, maxime Minos,
 conscelerata pia discernis saecula sede. 375
 ergo iam causam mortis, iam dicere vitae
 verberibus saevae cogunt sub iudice Poenae,
 cum mihi tu sis causa mali, nec conscius adsis:
 sed tolerabilibus curis haec inmemor audis
 et lamenta vagis dimittes omnia ventis 380
 et mea diffusas rapientur dicta per auras.
 digredior numquam rediturus. tu cole fontes
 et virides nemorum silvas et pascua laetus.
 dixit et extrema tristis cum voce recessit.

Hunc ubi sollicitum dimisit inertia vitae, 385
 interius graviter regementem, nec tulit ultra
 sensibus infusum culicis de morte dolorem,
 quantumcumque sibi vires tribuere seniles
 (quis tamen infestum pugnans devicerat hostem),
 rivum propter aquae viridi sub fronde latentem 390
 conformare locum capit inpiger. hunc et in orbem
 destinat ac ferri capulum repetivit in usum,
 gramineam ut viridi foderet de caespite terram.
 iam memor inceptum peragens sibi cura laborem
 congestum cumulavit opus atque aggere multo 395
 telluris tumulus formatum crevit in orbem;
 quem circum lapidem levi de marmore formans
 conserit, adsiduae curae memor. hic et acanthus
 et rosa purpureo crescit pudibunda rubore
 et violae omne genus, hic est et Parthica myrtus 400
 atque hyacinthus et hic Cilici crocus editus arvo,
 laurus item Phoebi surgens decus, hic rhododaphne

liliaque et roris non avia cura marini
 herbaque turis opes priscis imitata Sabinis
 405 chrysanthesque hederæque nitor pallente corymbo
 et bocchus Libyæ regis memor, hic amaranthus
 bumastusque virens et semper florida tinus;
 non illinc narcissus abest, cui gloria formæ
 igne Cupidinea proprios exarsit in artus;
 410 et quoscumque novant vernantia tempora flores,
 his tumulus super inseritur. tum fronte locatur
 elogium, tacita format quod littera voce:
 ‘parve culex, pecudum custos tibi tale merenti
 funeris officium vitæ pro munere reddit.’

CIRIS.

Etsi me, vario iactatum laudis amore
 irritaque expertum fallacis præmia vulgi,
 Cecropius suaves expirans hortulus auras
 florentis viridi sophiæ complectitur umbra,
 5 ut mens curet eo dignum sibi quaerere carmen
 (longe aliud studium atque alios accincta labores
 altius ad magni suspexit sidera mundi
 et placitum paucis ausa est ascendere collem):
 non tamen absistam coeptum detexere munus,
 10 in quo iure meas utinam requiescere musas
 et leviter blandum liceat deponere morem.
 †quod si mirificum genus omnes
 mirificum saeculi modo sit tibi velle libido †
 si me iam summa sapientia pangeret arce,
 15 quattuor antiquis quæ heredibus est data consors,
 unde hominum errores longe lateque per orbem
 dispicere atque humiles possem contemnere curas,
 non ego te talem venerarer munere tali,
 non equidem, quamvis interdum ludere nobis
 20 et gracilem molli libeat pede claudere versum;
 sed magno intexens, si fas est dicere, peplo,
 qualis Erechtheis olim portatur Athenis,

debita cum castae solvuntur vota Minervae
 tardaue confecto redeunt quinquennia lustro, 25
 cum levis alterno zephyrus concrebruit euro
 et prono gravidum provexit pondere currum.
 felix illa dies, felix et dicitur annus,
 felices, qui talem annum videre diemque.
 ergo Palladiae texuntur in ordine pugnae, 30
 magna giganteis ornantur pepla tropaeis,
 horrida sanguineo pinguntur proelia cocco,
 additur aurata deiectus cuspede Typhon,
 qui prius, Ossaeis consternens aethera saxis,
 Emathio celsum duplicabat vertice Olympum. 35
 tale deae velum sollemni tempore portant;
 tali te vellem, iuvenum doctissime, ritu
 purpureos inter soles et candida lunae
 sidera, caeruleis orbem pulsantia bigis,
 naturae rerum magnis intexere chartis;
 aeternum sophiae coniunctum carmine nomen 40
 nostra tuum senibus loqueretur pagina saeculis.
 sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes,
 nunc primum teneros firmamus robore nervos,
 haec tamen interea, quae possumus, in quibus aevi
 prima rudimenta et iuvenes exegimus annos, 45
 accipe dona meo multum vigilata labore
 promissa atque diu iam tandem
 impia prodigiis ut quondam exterrita amoris
 Scylla novos avium sublimis in aere coetus
 viderit et tenui conscendens aethera pinna 50
 caeruleis sua tecta supervolitaverit alis,
 hanc pro purpureo poenam scelerata capillo,
 pro patria solvens, excisa et funditus urbe.
 complures illam et magni, Messalla, poetae
 (nam verum fateamur: amat Polyhymnia verum) 55
 longe alia perhibent mutatam membra figura
 Scyllaeum monstro saxum infestare voraci;
 illam esse, aerumnis quam saepe legamus Ulixi,
 candida succinctam latrantibus inguina monstris,
 Dulichias vexasse rates et gurgite in alto 60
 deprensos nautas canibus lacerasse marinis.

sed neque Maeoniae haec patiuntur credere chartae
 nec malus istorum dubiis erroribus auctor.
 namque alias alii vulgo finxere puellas,
 65 quae Colophoniaco Scyllae dicantur Homero.
 ipse Crataein ait matrem; sed sive Crataeis,
 sive illam monstrum genuit grave Echidna biformis,
 sive est neutra parens atque hoc in carmine toto
 inguinis est vitium et Veneris descripta libido,
 70 sive etiam iactis speciem mutata venenis
 infelix virgo (quid enim commiserat illa?
 ipse pater timidam vacua complexus harena
 coniugium castae violaverat Amphitrites;
 attamen exegit longo post tempore poenas,
 75 ut, cum cura sui veheretur coniugis alto,
 ipsa trucem multo misceret sanguine pontum),
 seu vero, ut perhibent, forma cum vinceret omnes
 et cupidos quaestu passim popularet amantes,
 80 horribiles circum vidit se sistere formas
 79 piscibus et canibusque malis vallata repente est
 81 (heu quotiens mirata novos expalluit artus,
 ipsa suos quotiens heu pertimuit latratus!),
 ausa quod est mulier numen fraudare deorum
 et dictam Veneri lucrorum avertere partem;
 85 quam, mala multiplici iuvenum quod saepta caterva
 vixit eratque animo meretrix iactata ferarum,
 infamem tali merito rumore fuisse,
 docta Palaephatia testatur voce papyrus:
 quidquid et ut quisque est tali de clade locutus,
 90 somnia sunt: potius liceat notescere cirin
 atque unam ex multis Scyllam non esse puellis.
 quare, quae cantus meditati mittere certos
 magna mihi cupido tribuistis praemia, divae
 Pierides, quarum castos alabastia postes
 95 munere saepe meo inficiunt foribusque hyacinthi
 dependent flores aut suave rubens narcissus
 aut crocus alterna coniungens lilia caltha
 sparsaque liminibus floret rosa, nunc age, divae,
 praecipue nostro nunc adspirate labori
 100 atque novum aeterno praetexite honore volumen.

Sunt Pandioniis vicinae sedibus urbes
 Actaeos inter colles et candida Thesei
 purpureis late ridentia litora conchis,
 quarum non ulli fama concedere digna
 stat Megara, Alcathoi quondam munita labore, 105
 Alcathoi Phoebique: deus namque adfuit illi;
 unde etiam citharae voces imitatus acutas
 saepe lapis recrepat Cyllenia murmura pulsus
 et veterem sonitu Phoebi testatur amorem.
 hanc urbem, ante alios qui tum florebat in armis, 110
 fecerat infestam populator remige Minos,
 hospitio quod se Nisi Polyidos avito
 Carpathium fugiens et flumina Caeratea
 texerat. hunc bello repetens Gortynius heros
 Attica Cretaea sternebat rura sagitta. 115
 sed neque tum cives neque tum rex ipse veretur
 infesto ad muros volitantes agmine turmas
 reicere et indomitas virtute retundere mentes,
 responsum quoniam satis est meminisse deorum.
 nam capite a summo regis (mirabile dictu) 120
 candida caesaries (florebant tempora lauro),
 at roseus mediò surgebat vertice crinis:
 cuius quam servata diu natura fuisset,
 tam patriam incolumem Nisi regnumque futurum
 concordēs stabili firmarant numine parcae. 125
 ergo omnis caro residebat cura capillo,
 aurea sollemni comptum quem fibula ritu
 Cecropiae tereti nectebat dente cicadae.
 Nec vero haec urbis custodia vana fuisset
 (nec fuerat), ni Scylla novo correpta furore, 130
 Scylla, patris miseri patriaeque inventa sepulchrum,
 o nimium cupidis Minoa inhiasset ocellis.
 sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
 iratum potuit, quem nec pater atque avus idem
 Iuppiter (ille etiam Poenos domitare leones 135
 et rabidae novit vires mansuescere tigris,
 ille etiam divos, homines — sed dicere magnum est),
 idem tum tristes acuebat parvulus iras.
 Lunonis magnae, cuius fera iurgia divae

140 olim ipsae metuere, cheu peritura puella
 non ulli licitam violaverat inscia sedem,
 dum sacris operata deae lascivit et extra
 procedit longe matrum comitumque catervam,
 suspensam gaudens in corpore ludere vestem
 145 et tumidos agitante sinus aquilone relaxans.
 necdum etiam castos gustaverat ignis honores,
 necdum sollemni lympha perfusa sacerdos
 pallentis foliis caput exornarat olivae:
 cum lapsa e manibus fugit pila, quoque ea lapsa est,
 150 procurrit virgo. quod uti ne prodita ludo
 auratam gracili solvisset corpore pallam!
 omnia, quae retinere gradum cursusque morari
 possent, o tecum vellem tu semper haberes:
 non umquam violata manu sacraria divae
 155 iurando, infelix, nequiquam iure piasses.
 et si quis nocuisse tibi periuria credat,
 causa pia est: timuit fratri te ostendere Iuno.
 at levis ille deus, cui semper ad ulciscendum
 quaeritur ex omni verbo atque iniuria facte,
 160 aurea fulgenti depromens tela pharetra,
 heu nimium taetro nimium torrentia viro,
 virginis in tenera defixit acumina mente.

Quae simul ac venis hausit sitientibus ignem
 et validum penitus concepit in ossa furorem,
 165 saeva velut gelidis Edonum Bistonis oris
 ictave barbarico Cybeles antistita buxo,
 infelix virgo tota bacchatur in urbe,
 non storace Idaeo fragrantés tincta capillos,
 cognita non teneris pedibus Sicyonia servans,
 170 non niveo retinens bacata monilia collo.
 multum illi incerto trepidant vestigia cursu:
 saepe redit patrios adscendere perdita muros,
 aeriasque facit causam sibi visere turre;

saepe etiam tristes volvens in nocte querellas
 175 sedibus ex aulae celsis speculatur amorem
 castraque prospectat crebris lucentia flammis.
 nulla colum novit, carum non respicit aurum,
 non arguta sonant tenui psalteria chorda,

non Libyco molles plauduntur pectine telae.
 nullus in ore rubor: ubi enim rubor, obstat amori. 180
 atque ubi nulla malis reperit solacia tantis
 tabidulamque videt labi per viscera mortem,
 quo vocat ire dolor, subigunt quo tendere fata,
 fertur et horribili praeceps inpellitur oestro,
 ut patris, a demens, crinem de vertice sectum 185
 furtimque arguto detonsum mitteret hosti
 (namque haec condicio miserae proponitur una),
 sive illa ignorans (quis non bonus omnia malit
 credere, quam tanti sceleris damnare puellam?),
 heu tamen infelix: quid enim imprudentia prodest? 190
 Nise pater, cui direpta crudeliter urbe
 vix erit una super sedes in turribus altis,
 fessus ubi extracto possis considerare nido,
 tu quoque avis metuere: dabit tibi filia poenas.
 gaudete, o celeres, subnixae nubibus altis, 195
 quae mare, quae virides silvas lucosque sonantes
 incolitis, gaudete, vagae blandaeque volucres,
 vosque adeo, humani mutatae corporis artus,
 vos o crudeli factorum lege, puellae
 Dauliades, gaudete: venit carissima vobis, 200
 cognatos augens reges numerumque suorum,
 ciris et ipse pater. vos, o pulcherrima quondam
 corpora, caeruleas praevertite in aethera nubes,
 qua novus ad superum sedes haliaetos et qua
 candida concessos adscendet ciris honores. 205
 Iamque adeo dulci devinctus lumina somno
 Nisus erat vigilumque procul custodia primis
 excubias foribus studio iactabat inani,
 cum furtim tacito descendens Scylla cubili
 auribus arrectis nocturna silentia temptat 210
 et pressis tenuem singultibus aera captat.
 tum suspensa levans digitis vestigia primis
 egreditur ferroque manus armata bidenti
 evolat; at demptae subita in formidine vires.
 caeruleas sua furta prius testatur ad umbras. 215
 nam, qua se ad patrium tendebat semita limen,
 vestibulo in thalami paullum remoratur et alte

suspicit ad celsi nietantia sidera mundi,
non accepta piis promittens munera divis.

- 220 Quam simul Ogygii Phoenicis filia Carme
surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi
marmoreo aeratus stridens in limine cardo),
corripit extemplo fessam languore puellam
et simul 'o nobis sacrum caput' inquit 'alumna,
225 non tibi nequiquam viridis per viscera pallor
aegrotas tenui suffudit sanguine venas,
nec levis hanc faciem (neque enim pote) cura subedit.
haud fallor (quod ut o potius, Rhamnusia, fallar):
nam qua te causa nec dulcis pocula Bacchi
230 nec gravidos Cereris dicam contingere fetus,
qua causa ad patrium solam vigilare cubile,
tempore quo fessas mortalia pectora curas,
quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?
dic age nunc miserae saltem, quod saepe petenti
235 iurabas nihil esse mihi, cur maesta parentis
formosos circum virgo remorere capillos?
ei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
ille, Arabae Myrrhae quondam qui cepit ocellos,
ut scelere infando (quod ne sinat Adrastea)
240 laedere utrumque uno studeas errore parentem!
quod si alio quovis animi iactaris amore
(nam te iactari, non est Amathusia nostri
tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo),
si concessus amor noto te macerat igne,
245 per tibi Dictynnae praesentia numina iuro,
prima decus quae dulce mihi te donat alumnam,
omnia me potius digna atque indigna laborum
milia visuram, quam te tam tristibus istis
sordibus et senio patiar tabescere tali.'
- 250 Haec loquitur, mollique ut se velavit amictu,
frigidulam iniecta circumdat veste puellam,
quae prius in tenui steterat succincta crocota.
dulcia deinde genis rorantibus oscula figens
persequitur miserae causas exquirere tabis,
255 nec tamen ante ulla patitur sibi reddere voces,
marmoreum tremebunda pedem quam rettulit intra.

illa autem 'quid me,' inquit, 'io nutricula, torques?
 quid tantum properas nostros novisse furores?
 non ego consueto mortalibus uror amore
 nec mihi notorum deflectunt lumina vultus 260
 nec genitor cordi est: ultro namque odimus omnes.
 nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
 in quo falsa tamen lateat pietatis imago,
 sed media ex acie mediisque ex hostibus. heu heu,
 quid dicam quove ausa malum hoc exordiar ore? 265
 dicam equidem, quoniam tu me non dicere, nutrix,
 non sinis: extremum hoc munus morientis habeto.
 ille (vides), nostris qui moenibus adsidet hostis,
 quem pater ipse deum sceptri donavit honore,
 cui parcae tribuere nec ullo vulnere laedi 270
 (dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis),
 ille mea, ille idem oppugnat praecordia Minos.
 quod per te divum crebros testamur amores
 perque tuum memori sanctum mihi pectus alumnae,
 ut me, si servare potes, ne perdere malis; 275
 sin autem optatae spes est incisa salutis,
 ne mihi, quam merui, inideas, nutricula, mortem.
 nam nisi te nobis malus, o malus, optima Carne,
 ante in conspectum casusve deusve tulisset,
 aut ferro hoc' (aperit ferrum quod veste latebat) 280
 'purpureum patris dempsissem vertice crinem,
 aut mihi praesenti peperissem vulnere letum.'
 Vix haec ediderat, cum clade exterrita tristi
 incanos multo deturpat pulvere crines
 et graviter questu Carme conplorat anili: 285
 'o mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
 o iterum nostrae Minos inimice senectae,
 semper ut aut olim natae te propter eundem
 aut amor insanæ luctum portaret alumnae!
 tene ego tam longe capta atque avecta nequivi, 290
 tam grave servitium, tam duros passa labores,
 effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
 iam iam nec nobis aequo senioribus ullum
 vivere uti cupiam vivit genus. a! quid ego amens
 te erepta, o Britomarti, mei spes una sepulchri, 295

- te, Britomarti, diem potui producere vitae?
 atque utinam celeri ne tantum grata Dianae
 venatus esses virgo sectata virorum,
 Gnosia nec Partho contendens spicula cornu
 300 Dictaeas ageres ad gramina nota capellas:
 numquam tam obnixe fugiens Minois amores
 praeceps aerii specula de montis iisses,
 unde alii fugisse ferunt et numen Aphaeae
 virginis adsignant; alii, quo notior esses,
 305 Dictynnam dixere tuo de nomine lunam.
 sint haec vera velim; mihi certe, nata, peristi.
 numquam ego te summo volitantem in vertice montis
 Hyrcanos inter comites agmenque ferarum
 conspiciam, nec te redeuntem amplexa tenebo.
 310 verum haec tum non sic gravia atque indigna fuere,
 tum, mea alumna, tui cum spes integra maneret
 et vox ista meas nondum violaverat aures.
 tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit,
 tene, o sola meae vivendi causa senectae?
 315 saepe tuo dulci nequiquam capta sopore,
 cum premeret natura, mori me velle negavi,
 ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.
 quo nunc me, infelix, aut quae me fata reservant?
 an nescis, qua lege patris de vertice summo
 320 edita candentes praetexat purpura canos,
 quae tenuis patrio spes sit suspensa capillo?
 si nescis, aliquam possum sperare salutem,
 inscia quandoquidem scelus es conata nefandum:
 sin est, quod metuo, per te, mea alumna, tuumque
 325 expertum multis miserae mihi rebus amorem,
 per te sacra precor per luminaque Ilithyiae,
 ne tantum in facinus tam nulla mente feraris.
 non ego te incepto (fieri quod non pote) conor
 flectere amore neque est cum dis contendere nostrum;
 330 sed patris incolumi potius denubere regno
 atque aliquos tamen esse velis tibi, alumna, penates.
 hoc unum exilio docta atque experta monebo.
 quod si non alia poteris ratione parentem
 flectere (sed poteris; quid enim non unica possis?),

tum potius tamen ista, pio cum iure licebit, 335
 cum facti causam tempusque doloris habebis,
 tum potius conata tua atque incepta referto;
 meque deosque tibi comites, mea alumna, futuros
 polliceor: nihil est, quod texas ordine, longum.'

His ubi sollicitos animi relevaverat aestus 340
 vocibus et blanda pectus spe vicerat aegrum,
 paullatim tremebunda genis obducere vestem
 virginis et placidam tenebris captare quietem,
 inverso bibulum restinguens lumen olivo,
 incipit ad crebrosque insani pectoris ictus 345
 ferre manum, adsiduis mulcens praecordia palmis.
 noctem illam sic maesta super morientis alumnae
 frigidulos cubito subnixa pependit ocellos.

postera lux ubi laeta diem mortalibus alnum
 et gelida venientem ignem quatiebat ab Oeta, 350
 quem pavidae alternis fugitant optantque puellae
 (Hesperium vitant, optant ardescere Eoum),
 praeceptis paret virgo nutricis et omnes
 undique conquirat nubendi sedula causas.

temptantur patriae submissis vocibus aures, 355
 laudanturque bonae pacis bona; multus ineptae
 virginis insolito sermo novus errat in ore.
 nunc tremere instantis belli certamina dicit
 communemque timere deum, nunc regis amicis,

iamque ipsi verita est, orbum flet maesta parentem, 360
 cum Iove communes quem par sit habere nepotes;
 nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
 invenit et divum terret formidine cives;

nunc alia ex aliis (nec desunt) omina quaerit.
 quin etiam castos ausa est corrumpere vates, 365
 ut, cum caesa pio cecidisset victima ferro,
 essent, qui generum Minoa auctoribus extis
 iungere et ancipites suaderent tollere pugnas.

At nutrix, patula componens sulfura testa,
 narcissum casiamque herbas contundit olentes 370
 terque novena ligans triplici diversa colore
 fila 'ter in gremium mecum' inquit 'despue virgo,
 despue ter, virgo: numero deus inpare gaudet.'

inde magi venerata Iovis Stygialia sacra,
 375 sacra nec Aeacis anibus nec cognita Graeis,
 pergit, Amyclaeo spargens altaria thallo,
 regis Iolciacis animum defigere votis.
 verum ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum,
 nec possunt homines nec possunt flectere divi
 380 (tanta est in parvo fiducia crine cavendi),
 rursus ad inceptum sociam se iungit alumnae
 purpureumque parat rursus tondere capillum,
 tam longo quod iam captat succurrere amori,
 non minus illa tamen, revehi quod moenia Cressa
 385 gaudeat: et cineri patria est iucunda sepulto.

Ergo iterum capiti Seylla est inimica paterno.
 tum coma Sidonio florens deciditur ostro,
 tum capitur Megara et divum responsa probantur,
 tum suspensa novo ritu de navibus altis
 390 per mare caeruleum trahitur Niseia virgo.
 conplures illam nymphae mirantur in undis,
 miratur pater Oceanus et candida Tethys
 et cupidus secum rapiens Galatea sorores,
 illam etiam, iunctis magnum quae piscibus aequor
 395 et glauco bipedum curru metitur equorum,
 Leucothea parvusque dea cum matre Palaemon,
 illam etiam, alternas sortiti vivere luces,
 cara Iovis suboles, magnum Iovis incrementum,
 Tyndaridae niveos mirantur virginis artus.
 400 has adeo voces atque haec lamenta per auras
 fluctibus in mediis questuolvebat inani,
 ad caelum infelix ardentia lumina tendens,
 lumina: nam teneras arcebant vincula palmas:
 'supprimate o paullum turbati flamina venti,
 405 dum queror et divos (quamquam nil testibus illis
 profeci) extrema moriens tamen adloquor hora.
 vos ego, vos adeo, venti, testabor, et aerae,
 vos, Pandionia siqui de gente venitis:
 cernitis, illa ego sum cognato sanguine vobis
 410 Seylla (quod o salva liceat te dicere Proene),
 illa ego sum Nisi pollentis filia quondam,
 certatim ex omni petiit quam Graecia regno,

qua curvus terras amplectitur Hellespontus,
 illa ego sum, Minos, sacrato foedere coniunx
 dicta tibi: tamen haec, etsi non aspicias, audis. 415
 vinctane tam magni tranabo gurgitis undas?
 vincta tot adsiduas pendebam ex ordine luces?
 non equidem me alio possum contendere dignam
 supplicio, quod sic patriam carosque penates
 hostibus inmitique addixi ignara tyranno. 420
 verum istaec, Minos, illos scelerata putavi,
 si nostra ante aliquis nudasset foedera casus,
 facturos, quorum direptis moenibus urbis,
 o ego crudelis, flamma delubra petivi;
 te vero victore prius vel sidera cursus 425
 mutatura suos, quam te mihi talia captae
 facturum metui. iam iam scelus omnia vincit.
 tene ego plus patrio dilexi perdita regno?
 tene ego? nec mirum, vultu decepta puella
 ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error! 430
 non equidem ex isto speravi corpore posse
 tale malum nasci; forma vel sidera fallas.
 me non deliciis commovit regia dives,
 curatio fragili aut electro lacrimoso,
 me non florentes aequali corpore nymphae, 435
 non metus incensam potuit retinere deorum.
 omnia vincit amor: quid enim non vinceret ille?
 non mihi iam pingui sudabunt tempora myrrha,
 pronuba nec castos accendet pinus honores,
 nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro. 440
 vana queror: me ne illa quidem communis alumnam
 omnibus iniecta tellus tumulabit harena.
 mene inter matres ancillaresque maritas,
 mene alias inter famularum munere fungi
 coniugis atque tuae, quaecumque erit illa, beatae 445
 non licuit gravidos penso devolvere fusos?
 at belli saltem captivam lege necasses!
 iam fesso tandem fugiunt de corpore vires,
 et caput inflexa lentum cervice recumbit,
 marmorea adductis tabescunt bracchia nodis. 450
 aequoreae pristis, inmania corpora ponti,

- undique conveniunt et glauco in gurgite circum
 verberare caudarum atque oris minitantur hiatu.
 iam tandem casus hominum, iam respice, Minos!
 455 sit satis hoc, tantum Scyllam vidisse malorum,
 vel fato fuerit nobis haec debita pestis,
 vel casu incerto, merita vel denique culpa:
 omnia nam potius quam te fecisse putabo.
 Labitur interea resoluta ab litore classis,
 460 magna repentino sinuantur lintea coro,
 flectitur in viridi remus sale, languida fessae
 virginis in cursu moritur querimonia longo.
 deserit angustis inclusum faucibus Isthmon,
 Cypselidae magni florentia regna Corinthi;
 465 praeterit abruptas Scironis protinus arces
 infestumque suis dirae testudinis exit
 spelaeum multoque cruentas hospite cautes.
 iamque adeo tutum longe Piraeaea cernit,
 et notas eheu frustra respectat Athenas.
 470 iam procul e fluctu Salaminia suspicit arva
 florentesque videt iam Cycladas; hinc sinus illi
 Sunius, hinc statio contra patet Hermionea.
 linquitur ante alias longe gratissima Delos
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo.
 475 prospicit incinctam spumanti litore Cythnon
 marmoreamque Paron viridemque adlapsa Donyssam
 Aeginamque simul sementiferamque Seriphum.
 fertur et incertis iactatur ad omnia ventis,
 cumba velut, magnas sequitur cum parvula classes
 480 Afer et hiberno bacchatur in aequore turbo,
 donec tale decus formae vexarier ultra
 non tulit ac miseros mutavit virginis artus
 caeruleo pollens coniunx Neptunia regno.
 sed tamen aeternam squamis vestire puellam,
 485 infidosque inter teneram committere pisces
 non statuit (nimium est avidum pecus Amphitrites);
 aeriis potius sublimem sustulit alis,
 esset ut in terris facti de nomine ciris,
 ciris Amyclaeo formosior ansere Ledaë.
 490 hic velut in niveo, tenera est cum primitus, ovo .

effigies animantis et internodia membris
 imperfecta novo fluitant concreta calore,
 sic liquido Scyllae circumfusum aequore corpus
 semiferi incertis etiam nunc partibus artus
 undique mutabant atque undique mutabantur. 495
 oris honos primum et multis optata labella
 et patulae frontis species concrecere in unum
 coepere et gracili mentum producere rostro;
 tum, qua se medium capitis discrimen agebat,
 ecce repente, velut patrios imitatus honores, 500
 puniceam concussit apex in vertice cristam;
 at mollis varios intexens pluma colores
 marmoreum volucris vestivit tegmine corpus
 lentaque perpetuas fuderunt bracchia pinnas.
 inde alias partes minioque infecta rubenti 505
 crura nova macies obduxit squalida pelli
 et pedibus teneris unguis adfixit acutos.
 et tamen hoc demum miserae succurrere pacto
 vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum.
 numquam illam post haec oculi videre suorum 510
 purpureas flavo retinentem vertice vittas,
 non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo,
 nullae illam sedes: quid enim cum sedibus illi?
 quae simul ut sese cano de gurgite velox
 cum sonitu ad caelum stridentibus extulit alis 515
 et multum late dispersit in aequora rorem,
 infelix virgo nequiquam a morte recepta
 incultum solis in rupibus exigit aevum,
 rupibus et scopulis et litoribus desertis.
 nec tamen hoc ipsum poena sine: namque deum rex, 520
 omnia qui imperio terrarum milia versat,
 commotus talem ad superos volitare puellam,
 dum pater extinctus caeca sub nocte lateret,
 illi pro pietate sua (nam saepe nitentum
 sanguine taurorum supplex resperserat aras, 525
 saepe deum largo decorarat munere sedes)
 reddidit optatam mutato corpore vitam
 fecitque in terris haliaetos ales ut esset:
 quippe aquilis semper gaudet deus ille coruscis.

- 530 huic vero miserae, quoniam damnata deorum
iudicio, natiq̄ue et coniugis, ante fuisset,
infesti adposuit odium crudele parentis.
namque ut in aetherio signorum lumine praestans,
unum quem duplici stellarum sidere vidi,
535 Scorpios alternis clarum fugat Oriona,
sic inter sese tristes haliaetos iras
et ciris memori servant ad saecula fato.
quacumque illa levem fugiens secat aera pinnis,
ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
540 insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
illa levem fugiens raptim secat aera pinnis.

C O P A .

- Copa Syrisca, caput Graia redimita mitella,
crispum sub crotalo docta movere latus,
ebria fumosa saltat lasciva taberna,
ad cubitum raucos excutiens calamos:
5 'quid iuvat aestivo defessum pulvere abisse?
quam potius bibulo decubuisse toro!
sunt obbae calices cyathi, rosa, tibia, chordae,
et trichila umbrosis frigida harundinibus.
est et Maenalia quae garrit dulce sub antro
10 rustica pastoris fistula more sonans.
est et vappa, cado nuper defusa picato,
est crepitans rauco murmure rivus aquae.
sunt et Cecropio violae de flore corollae
sertaque purpurea lutea mixta rosa
15 et quae virgineo libata Achelois ab amne
lilia vimineis attulit in calathis.
sunt et cascoli, quos sirpea fiscina siccant,
sunt autumnalis cerea pruna deae
19 castaneaeque nuces et suave rubentia mala
22 et pendens iunco caeruleus cucumis;
21 sunt et mora cruenta et lentis uva racemis,
20 est hic munda Ceres, est Amor, est Bromius.

est tuguri custos, armatus falce saligna,
 sed vasto non est inguine terribilis.
 huc, calybita, veni: lassus iam sudat asellus; 25
 parce illi: Vestae delictum est asinus.
 nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadae,
 nunc viridis gelida saepe lacerta latet.
 si sapis, aestivo recubans te prolue vitro,
 seu vis crystallo ferre novos calices. 30
 eia age pampinea fessus requiesce sub umbra,
 et gravidum roseo necte caput strophio,
 formosus tenerae decerpens ora puellae.
 a pereat, cui sunt prisca supercilia!
 quid cineri ingrato servas bene olentia sarta? 35
 anne coronato vis lapide ossa tegi?
 pone merum et talos. pereat, qui crastina curat!
 Mors aurem vellens 'vivite' ait, 'venio.'

M O R E T V M.

Iam nox hibernas bis quinque peregerat horas
 excubitorque diem cantu praedixerat ales,
 Simylus exigui cultor cum rusticus agri,
 tristia venturae metuens ieiunia lucis,
 membra levat vili sensim demissa grabato 5
 sollicitaque manu tenebras explorat inertes
 vestigatque focum, laesus quem denique sentit.
 parvulus exusto remanebat stipite fomes
 et cinis obductae celabat lumina prunae.
 admovet his pronam submissa fronte lucernam 10
 et producit acu stuppas umore carentes,
 excitat et crebris languentem flatibus ignem.
 tandem concepto se lux fulgore recepit,
 oppositaque manu lumen defendit ab aura
 et reserat clausae quae pervidet ostia cellae. 15
 fusus erat terra frumenti pauper acervus:
 hinc sibi depromit, quantum mensura patebat,
 quae bis in octonas excurrit pondere libras.

Inde abit adistitque molae parvaque tabella,
 20 quam fixam paries illos servabat in usus,
 lumina fida locat. geminos tum veste lacertos
 liberat et cinctus villosae tegmine caprae
 praevertit cauda silices gremiumque molarum.
 advocat inde manus operi, partitus utrimque:
 25 laeva ministerio, dextra est intenta labori,
 haec rotat adsiduum gyris et concitat orbem
 (tunsa Ceres silicum rapido decurrit ab ictu),
 interdum fessae succedit laeva sorori
 alternatque vices. modo rustica carmina cantat
 30 agrestique suum solatur voce laborem,
 interdum clamat Scybalen. erat unica custos,
 Afra genus, tota patriam testante figura,
 torta comam labroque tumens et fusca colore,
 pectore lata, iacens mammis, compressor alvo,
 35 cruribus exilis, spatiosa prodiga planta.
 [continuis rimis calcanea scissa rigeabant.]
 hanc vocat atque focus arsura inponere ligna
 imperat et flamma gelidos adolere liquores.

Postquam inplevit opus iustum versatile finem,
 40 transfert inde manu tusas in cribra farinas
 et quatit, ac remanent summo purgamina dorso,
 subsidit sincera foraminibusque liquatur
 emundata Ceres. levi tum protinus illam
 componit tabula, tepidas super ingerit undas,
 45 contrahit admixtos tum fontes atque farinas,
 transversat durata manu liquidoque coacto
 interdum grumos spargit sale, iamque subactum
 levat opus palmisque suum dilatat in orbem
 et notat impressis aequo discrimine quadris.
 50 infert inde foco (Scybale mundaverat aptum
 ante locum) testisque tegit, super aggerat ignes.
 dumque suas peragit Vulcanus Vestaque partes,
 Simylus interea vacua non cessat in hora,
 verum aliam sibi quaerit opem, neu sola palato
 55 sit non grata Ceres, quas iungat comparat escas.
 non illi suspensa focum carnaria iuxta,
 durati sale terga suis truncique, vacabant,

traiectus medium sparto sed caseus orbem
 et vetus adstricti fascis pendebat anethi.
 ergo aliam molitur opem sibi providus heros. 60

Hortus erat iunctus casulae, quem vimina pauca
 et calamo rediviva levi munibat harundo,
 exiguus spatio, variis sed fertilis herbis.
 nil illi derat, quod pauperis exigit usus;
 interdum locuples a paupere plura petebat. 65

nec sumptus erat illud opus, sed recula curae:
 si quando vacuum casula pluviaeve tenebant
 festave lux, si forte labor cessabat aratri,
 horti opus illud erat. varias disponere plantas
 norat et occultae committere semina terrae 70

vicinosque apta cura submittere rivos.
 hic olus, hic late fundentes bracchia betae
 fecundusque rumex malvaeque inulaeque virebant,
 hic siser et nomen capiti debentia porra,
 [hic etiam nocuum capiti gelidumque papaver,] 75
 grataque nobilium requies lactuca ciborum,

. crescitque in acumina radix
 et gravis in latum dimissa cucurbita ventrem.
 verum hic non domini (quis enim contractior illo?),
 sed populi proventus erat, nonisque diebus 80
 venales umero fasces portabat in urbem:

inde domum cervice levis, gravis aere redibat,
 vix umquam urbani comitatus merce macelli.
 cepa rubens sectique famem domat area porri,
 quaeque trahunt acri vultus nasturtia morsu, 85
 intibaque et Venerem revocans eruca morantem.

Tum quoque tale aliquid meditans intraverat hortum.

ac primum leviter digitis tellure refossa
 quattuor educit cum spissis allia fibris;
 inde comas apii graciles rutamque rigentem 90
 vellit et exiguo coriandra trementia filo.

haec ubi collegit, laetum consedit ad ignem
 et clara famulam poscit mortaria voce.
 singula tum capitum nodoso cortice nudat
 et summis spoliat coriis contemptaque passim 95
 spargit humi atque abicit. servatum in germine bulbum

tinguit aqua lapidisque cavum dimittit in orbem.
his salis inspergit micas, sale durus adeso
caseus adicitur, dictas super ingerit herbas,
100 et laeva vestem saetosa sub inguina fulcit,
dextera pistillo primum fragrantia mollit
allia, tum pariter mixto terit omnia suco.
it manus in gyrum: paullatim singula vires
deperdunt proprias, color est e pluribus unus,
105 nec totus viridis, quia lactea frusta repugnant,
nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
saepe viri nares acer iaculatur apertas
spiritus et simo damnat sua prandia vultu,
saepe manu summa lacrimantia lumina tergit
110 inmeritoque furens dicit convicia fumo.
procedebat opus: non iam salebrosus, ut ante,
sed gravior lentos ibat pistillus in orbis.
ergo Palladii guttas instillat olivi
exiguique super vires infundit aceti
115 atque iterum commiscet opus mixtumque retractat.
tum demum digitis mortaria tota duobus
circuit inque globum distantia contrahit unum,
constet ut effecti species nomenque moreti.
eruit interea Scybale quoque sedula panem:
120 quem laetus recipit manibus pulsoque timore
iam famis inque diem securus Simylus illam
ambit crura ocreis paribus tectusque galero
sub iuga parentes cogit lorata iuencos
atque agit in segetes et terrae condit aratrum.

INDEX NOMINVM ET RERVM.

- Abaris, *Rutulus*, Abarim A. IX 342.
 Abas, *Troianus*, A. I 121.
 Abas, *Graecus*, Abantis A. III 286.
 Abas, *Etruscus*, A. X 170. Aban-
 tem X 426.
 Abella, *Campaniae oppidum*: mali-
 ferae Abellae A. VII 740.
 Abydos, *oppidum ad Hellespontum*
situm: ostriferi Abydi G. I 207.
 Acamas, *Graecus*, A. II 262.
 Acarnan A. V 298.
 Acca, *Camillae comes*, A. XI 897.
 Accam XI 820. Acca XI 823.
 Acerrae, *Campaniae oppidum*: va-
 cuis Acerris G. II 225.
 Acesta, *Siciliae oppidum*: Acestam
 A. V 718.
 Acestes, *rex Siculus*, A. I 195;
 550. V 36; 73; 387; 418; 451; 498;
 519; 630; 711; 749; 757. Acestae
 (*gen.*) V 106; 301; 573. IX 216;
 284. Acestae (*dat.*) V 771. Acesten
 I 558; 570. V 30; 531; 540; 746.
 Achaemenides, *Ulixis comes*, A.
 III 614; 691.
 Achaicus: Achaica manus A. V
 623. Achaico rhoso Catal. V (VII)
 2. Achaica castra A. II 462.
 Achates, *Aeneae sodalis*, A. I 174;
 188; 513; 579; 581; 656. III 523.
 VI 34; 158. VIII 466; 521; 586.
 XII 384; 459. Achatae (*gen.*) X
 343. Achati (*gen.*) I 120. Achaten
 I 644. X 331. Achate (*voc.*) I 459.
 Achate (*abl.*) I 312; 696.
 Achelois, *nympha*, Copa 15.
 Acheloius (*Achelous Acarnaniae*
fluvius): Acheloia pocula G. I 9.
 Acheron, *fluvius inferorum*: Ache-
 rontis G. II 492. A. VI 295. Ache-
 ronta VII 91; 312. Acheronte V 99.
 VI 107. VII 569. XI 23.
 Achilles B. IV 36. A. I 468; 484;
 752. II 29; 197; 540. V 804. VI 89;
 168. XI 404. XII 545. Achilli (*gen.*)
 G. III 91. A. I 30. II 275. III 87.
 VI 839. X 580. Achillis A. II 476.
 XII 352 Achilli (*dat.*) I 475. Achil-
 lem I 458. IX 739. XI 438. Achil-
 leus: stirpis Achilleae III 326.
 Achivi A. II 45. Achivom II 318.
 XI 266. Achivis I 242; 488. II 60.
 X 89. Achivos II 102. V 497.
 Achivis VI 837.
 Acidalius (*Acidalia fons in arce*
Orchomeni urbis): matris Acidaliae
 (*i. e. Veneris*) A. I 720.
 aelydes A. VII 730.
 Acmon, *Troianus*, A. X 128.
 Acoetes, *Arcas*, *Euandri armiger*,
 A. XI 30, 85.
 Aconteus, *Latinus*, A. XI 612; 615.
 Acragas, *Siciliae urbs*, A. III 703.
 Acrisius, *Argivorum rex*, *Danaes*
pater, A. VII 372. Acrisione (*i. e.*
Danae) Catal. IX (XI) 33. Acri-
 sioneus: Acrisioneis colonis A.
 VII 410.
 Acron A. X 718; 729.
 Actaeus (*Acte antiquum Atticae*
nomen): Actaeo Aracyntho B. II
 24. Actaeos colles Cir. 102.
 Actias (*i. e. Atheniensis*) Orithyia
 G. IV 462.
 Actius (*Actium Acarnaniae promun-*
torium): Actius Apollo A. VIII 704.
 Actia bella VIII 675. Actia litora
 III 280.
 Actor, *Troianus*, A. IX 498.
 Actor, *Auruncus*, A. XII 94.
 Adamastus, *Ithacensis*, A. III 614.
 adesse dicuntur dei faventes G. I 18.
 A. I 734. IV 578. VIII 78. X 255;
 460; 773.
 Admetus: Admeti Cul. 264.
 Adonis B. X 18.
 Adrastea Cir. 239.
 Adrastus, *Argivorum rex*: Adrasti
 A. VI 480.
 Aeacides Cul. 297; 322. Aeacidae

- (*i. e. Achillis*) A. I 99. VI 58.
 Aeacidae Pyrrhi III 296. Aeaciden (*i. e. Persen*) VI 839.
 Aeaëus (*Aea Circae insula*): Aeaëae Circae A. III 386. Aeaëis anibus Cir. 375.
 Aegaëon A. X 564.
 Aegaëus: alto Aegaëo (*mari*) A. XII 366. Aegaëo Neptuno III 74. Cir. 474. Aegaëa litora Cul. 355.
 Aegina: Aeginam Cir. 477.
 aëgis: aëgid A. VIII 354; 435.
 Aegle, *nais*, B. VI 20; 21.
 Aegon, *pastor*, B. III 2. V 72.
 Aegonis III 2.
 Aegyptos G. IV 210. Aegyptus A. VIII 705. Aegyptum G. IV 291. A. VIII 687. Aegyptius: Aegyptia coniunx A. VIII 688.
 Aeneas A. I 170 cett. Aeneae (*gen.*) I 128 cett. Aeneae (*dat.*) I 92 cett. Aenean I 260 cett. Aenea (*voc.*) III 41 cett. Aenea (*abl.*) VII 310. XII 540. *Aeneas indiges* A. XII 794.
 Aeneadae A. I 157. VII 284; 334. VIII 648. IX 466; 732. XII 12; 186; 779. Aeneadam I 565. IX 178. X 120. XI 503. Aeneadis VII 616.
 Aeneadas III 18. V 108. VIII 341.
 Aeneadae IX 233. Aeneius: Aeneia nutrix A. VII 1. A. puppis X 156. Aeneia hospitia X 493. Aenides (*pro 'Aeneades'*): Aenide A. IX 650.
 Aeolides (*i. e. Ulixes*) A. VI 529. Miscenum Aeoliden VI 164. Clytium Aeoliden IX 771.
 Aeolus, *ventorum rex*, A. I 52; 56; 76; 141. Aeole I 65. Aeolia, *insula*: Aeoliam I 52. Aeolia X 38.
 Aeolius: Aeoliam Liparen VIII 416. Aeoliis procellis V 791. Aeoliis oris VIII 454.
 Aeolus, *Troianus*: Aeole A. XII 542.
 Aequi Falisci, *Etruriae oppidum*, A. VII 695.
 Aequicula gens A. VII 747.
 Aether G. II 325.
 Aethiopes: Aethiopum B. X 68. G. II 120. A. IV 481.
 Aethon, *equus*, A. XI 89.
 Aetna, *mons*, G. IV 173. A. III 554; 571; 674. Aetnam G. I 472. A. III 579. Aetnaeus: Aetnaeus Cyclops Cul. 332. Aetnaei Cyclopes A. VIII 410. Aetnacos Cyclopas XI 263. A. fratres III 678. A. ignis VII 786. antra Aetnaea VIII 419.
 Aetolus A. XI 428. Aetolum (*gen. plur.*) XI 308. Aetola urbe XI 239.
 Aetolis Arpis X 28.
 Afer G. III 344. Afros B. I 64. A. VIII 724. Catal. IX (XI) 51. Afra Mor. 32. Afer turbo Cir. 480.
 Africa A. IV 37.
 Africus, *ventus*, A. I 86.
 Agamemnonius Halaesus A. VII 723. A. Orestes IV 471. Agamemnoniae phalanges VI 489. Agamemnonias Mycenae VI 838. res Agamemnonias III 54.
 Aganippe, *fons in Helicone*, B. X 12.
 Agathyrsi (*picti*), *Scythica gens*, A. IV 146.
 Agaue Cul. 111.
 Agenor, *rex Phoenices*: Agenoris urbem (*i. e. Karthaginem*) A. I 338.
 agger A. VII 157. IX 42; 564; X 24; 144. XI 382.
 Agis Lycius A. X 750.
 Aglaie Catal. IX (XI) 60.
 Agrippa, *M. Vipsanius, Augusti familiaris*, A. VIII 682.
 Agyllini, *Agyllae, Etruriae oppidi, incolae*, A. XII 281. urbis Agyllinae A. VIII 479. Agyllina urbe VII 652.
 Aiax A. II 414. Aiakis Oilei I 41.
 Alba, *urbs Latina*: Albae A. IX 385. Albam VI 770. VIII 48. Longam Albam I 271. V 597. Longa Alba VI 766. Albanus: Albane VIII 643. Albani V 600. Albanus tumulus XII 134. Albani loci IX 386. A. patres I 7. A. reges XII 826. (VI 760—770). Albanum nomen VI 763. Albanae urbes VII 602.
 Albula, *vetus Tiberis fluvii nomen*, A. VIII 332.
 Alburnea, *fons et silva in regione Tiburtina*, A. VII 83.
 Alburnus, *mons Lucaniae*: Alburnum G. III 147.
 Alexander, *Troianus*: Alcandrum A. IX 764.
 Alcanor, *Rutulus*, A. X 337.

- Alcanor, *Troianus*: Alcanore A. IX 669.
- Alcathous: Alcathoi Cir. 105; 106.
- Alcathous, *Troianus*: Alcathoum A. X 746.
- Alcestis Cul. 262.
- Alcides (*i. e. Hercules*) A. VI 801. VIII 203; 249; 256; 363. X 463.
- Alcidae (*gen.*) A. VIII 219. X 320.
- Alcidae (*dat.*) B. VII 61. Alciden A. V 414. VI 123; 392. Alcide X 460.
- Alcimedon, *caelator*, B. III 44.
- Alcimedontis B. III 37.
- Alcinous, *Phaeacum rex*: Alcinoi silvae G. II 87.
- Alcippe: Alcippen B. VII 14.
- Alcon: Alconis B. V 11. Cul. 67.
- Aletes, *Troianus*, A. I 121. IX 244; 305.
- Alexis B. II 56. VII 55. Alexim II 1; 73. V 86. Alexi II 6; 19; 65.
- Allecto, *furia*, A. VII 324; 341; 405; 415; 445; 476. X 41.
- Allia, *fluvius*, A. VII 717.
- Almo, *Latinus*, A. VII 532. Almonem VII 575.
- Aloidae (*Otus et Ephialtes*): Aloidas A. VI 582.
- Alpes G. I 475. III 474. A. X 13.
- Alpinus: Alpini boreae A. IV 442. aggeribus Alpinis VI 830.
- Alpinas nives B. X 47. Alpina gaesa A. VIII 661.
- Alphesiboeus, *pastor*, B. V 73. VIII 62. Alphesiboei VIII 1; 5.
- Alpheus, *Elidis fluvius*: Alpheum G. III 19. A. III 694. Alpheus (*adi.*) Alpheae Pisae A. X 179. G. III 180.
- Alsus, *Latinus*: Alsum A. XII 304.
- Amaryllis B. I 30. II 52. Amaryllidis II 14. III 81. Amaryllida I 5. IX 22. Amarylli I 36. VIII 77; 78; 101.
- Amasenus, *fluvius Latii*, A. XI 547. Amasene VII 685.
- Amastrus, *Troianus*: Amastrum A. XI 673.
- Amata, *Latini regis uxor*: Amatae A. VII 343; 401; 581. IX 734. XII 56. Amatam XII 71. *suspendio vitam finit* XII 595.
- Amathus, *Cypri insulae civitas*, A. X 51. Amathusia (*i. e. Venus*) Cir. 242.
- Amazon A. XI 648. Amazonas XI 660. Amazonides: Amazonidum A. I 490. Amazonius: Amazoniam pharetram A. V 311.
- Amerinus (*Ameria Umbriae oppidum*): Amerina retinacula (*de salice rubri coloris*) G. I 265.
- Aminneae vites G. II 97.
- Amiternus: Amiterna cohors (*de Amiterno, Sabinorum oppido*) A. VII 710.
- ammenta A. IX 662.
- Amor, *Veneris filius*: B. VIII 43; 47. X 28; 29; 69; A. I 689. Catal. XIV (VI) 10. Cop. 22. Amori B. X 69. Amorem A. I 663. Amor A. IV 412. *amoris vis in animalibus* G. III 242 sqq.
- Amphion Dircaeus B. II 24.
- Amphitrite: Amphitrites Cir. 73; 486.
- Amphitryoniades (*Hercules*) A. VIII 214. Amphitryoniadae A. VIII 103.
- Amphrysus, *Thessaliae fluvius*: Amphryso G. III 2. Amphrysus: Amphrysia (*i. e. Apollinea*) vates A. VI 398.
- Ampsanti valles in *Hirpinis* A. VII 565.
- Amyclae, *Latii oppidum*: tacitis Amyclis A. X 563. Amyclaeus (*Laeonicus*; *Amyclae Laconiae civitas*): Amyclaei Pollucis G. III 89. Amyclaeum canem III 345. Amyclaeo ansere Cir. 489. Amyclaeo thallo Cir. 376.
- Amycus, *Troianus*: Amyci A. I 221. Amyco A. X 704. Amycum IX 769. XII 509.
- Amycus, *Bebrycum rex*: Amyci A. V 373.
- Amyntas, *pastor*, B. II 35; 39. III 66; 83. V 8; 15; 18. X 37; 38; 41.
- Amynta (*voc.*) III 74.
- Amythaonius (*Amythaon Crethaei et Tyronis filius*): A. Melampus G. III 550.
- Anagnia dives, *Latii oppidum*, A. VII 684.
- Anchemolus, *Rhoeti, Marruivorum regis, filius*: Anchemolum A. X 388.
- Anchises, *Aeneae pater*, A. II 687. III 9; 263; 473; 525; 539; 558;

610. VI 679; 713; 723; 752; 854; 867; 888; 897. VII 123; 245. VIII 163. XII 934. Anchisae II 300. IV 351; 427. V 31; 99; 535; 664; 723. VIII 156. X 533. Anchisae I 617. V 537; 652. IX 644. Anchisen II 597; 747. III 82; 179; 710. V 614. VI 670. VII 134. Anchisa III 475. Anchisa V 424. VI 322; 331. VII 152. Anchiseus: Anchiseo tumulo A. V 761. Anchisiades V 407. VIII 521. X 250; 821. Anchisiade VI 126; 348.
- ancile A. VII 188. ancilia VIII 664.
- Ancus (*Marcus*) A. VI 815.
- Androgeos, *Minois filius*: Androgeo (*gen.*) A. VI 20.
- Androgeos, *Troianus*, A. II 371; 382. Androgei II 392.
- Andromache, *Hectoris coniunx*, A. II 456. III 303; 319; 482. Andromachae (*gen.*) III 487. Andromachen III 297.
- Angitia, *dea medica a Marsis praecipue culta*: Angitiae nemus A. VII 759.
- anguis, *sidus*, G. I 205; 244.
- Anien, *Latii fluvius*: Anienem A. VII 683. Aniena fluenta G. IV 368.
- anima B. VI 32 sq. G. IV 219 sqq. A. VI 669—751.
- Anius, *rex Deli, Apollinis sacerdos*, A. III 80.
- Anna, *Didonis soror*, A. IV 31; 500. Annam IV 634. Anna (*voc.*) IV 9; 20; 416; 421.
- Antaeus, *Latinus*: Antaeum A. X 560.
- Antandros, *Mysiae oppidum*: Antandro A. III 6.
- Antemnae turrigerae, *Sabinorum oppidum*, A. VII 631.
- Antenor, *Troianus*, A. I 242. Antenorides: Antenoridas A. VI 484.
- Antheus, *Troianus*, A. XII 443. Anthea A. I 181; 510.
- Antigenes, *pastor*, B. V 89.
- Antiphates, *Troianus*: Antiphaten A. IX 693.
- Antonius, *M. triumvir*, A. VIII 685.
- Antores, *Argivus, Herculis comes*: Antoren A. X 777; 778.
- Anubis latrator, *Aegyptiorum deus*, A. VIII 698.
- Anxur, *Rutilus*: Anxuris A. X 544.
- Anxurus Iuppiter A. VII 799.
- Aones, *veleres Boeotiae incolae*: Aonas (*pro 'Aonios'*) montis B. VI 65. Aonius: Aonio vertice (*i. e. Hellicone*) G. III 11. Aonie Aganippe B. X 12.
- Aornos: Aornon A. VI 242.
- Aphaca: Aphaeae Cir. 303.
- Aphidnus, *Troianus*: Aphidnum A. IX 699.
- apes: *earum sedes* G. IV 8 sqq. *examina* IV 51 sqq. *natura et mores* IV 149 sqq. *generatio naturalis* IV 197 sqq. *generatio artificiosa* IV 281 sqq. *morbi* IV 251 sqq. *mellificium* IV 228 sqq.
- Apollo B. III 104. IV 10; 57. V 35. VI 73. X 21. G. IV 7. A. II 121. III 154; 275; 395; 434; 479. IV 144; 376. VI 9; 101; 344. VII 241. VIII 336. IX 635 (*crinitus*); 646; 651; 653. X 873. XII 393; 405. Apollinis II 430. III 79. XII 516. Apollo III 119. XI 785. Apolline X 171. Apollo Actius VIII 704. A. Delius III 162. A. Gryneus IV 345. Phoebus Apollo III 251. A. Thymbraeus G. IV 323. *Apollini taurus immolatur* A. III 119. *Apollinis Sorani in Soracti monte sacra* A. XI 786—788. *cf. Cynthus. Phoebus. arquiteuens. Clarius.*
- Appenninus pater, *mons*, A. XII 703. Appenninicola: Appennicolae Auni A. XI 700.
- aqua: *aqua viva purgabatur sacra facturi* A. II 719. IV 635. VI 635. VIII 67. IX 22.
- Aquarius, *sidus*, G. III 304.
- Aquiculus, *Rutilus*, A. IX 681.
- Aquilo, *ventus*, G. III 196. *cf. I 460.*
- ara: *arae gramineae* A. XII 118. *ara maxima Herculis* A. VIII 271. *aras tenebant rogantes* A. IV 219. VI 124. *Arae, saxa inter Africam et Italiam*, A. I 109.
- Arabs A. VIII 706. Arabum G. II 115. Arabus: Arabis A. VII 605.
- Arabae Myrrhae Cir. 238.
- Araecynthus, *mons in confinio Atticae et Boeotiae*: Aetaco Araecyntho B. II 24.

- Arar, *Galliae fluvius*: Ararim B. I 62. aratio G. I 43 sqq. aratrum G. I 169 sqq. unciq̄ue puer monstrator aratri (*i. e. Triptolemus*) G. I 19.
- Araxes, *Armeniae fluvius*, A. VIII 728.
- arbores: *earum procreatio* G. II 9—34. *cultura* II 35—82. *genera* II 83—108. *solum et regiones* II 109—135. *fructus* II 426—457. *arbores in impluviis* A. II 512. VII 59.
- Areas A. VIII 129. Arcada XII 518. Arcades B. VII 4. A. VIII 51; 352. XI 93; 142. XII 231; 281. Arcadibus X 451. Arcadas X 363. XI 395. Arcades (*voc.*) B. VII 26. X 31; 33. A. X 490. Arcas eques A. X 239. Arcas rex VIII 102. Arcades alae XI 835. XII 551. Arcadas equites VIII 518. Areadius: Arcadii magistri G. IV 283. A. regis A. VIII 573. Arcadio Gylippo XII 272. A. sanguine V 299. A. telo X 424. Arcadia: Arcadiae B. X 26. G. III 392. A. VIII 159. X 428. Arcadia (*abl.*) B. IV 58; 59.
- Arcens, *Siculus*, A. IX 580. Arcensis IX 578.
- Archippus, *Marruviorum rex*: Archippi A. VII 752.
- aretos, *sidus*: areton G. I 138. aretos (*acc. plur.*) G. I 245. A. VI 16. areturus, *sidus*: areturi G. I 204. areturum G. I 68. A. I 744. III 516.
- Ardea, *Rutulorum urbs*: A. VII 411; 412; 631. IX 735. XII 44.
- area G. I 177—186.
- Arethusa, *nympha*, G. IV 343; 350. Arethusa (*voc.*) B. XI 1. A. III 696.
- Argi, *Graeciae urbs*: Argis A. I 285. Argos II 95; 326. VI 838. X 781. Argis A. I 24. II 178. VII 286. X 778. Argivi: Argivum (*gen. plur.*) A. I 40. V 672. Argivus: Argivum ensem II 393. Argiva iventus VII 672. A. phalanx II 251. A. pubes VII 794. Argivae Helenae I 650. A. Iunoni III 547. Argivae phalanges XII 544. Argivum lumen Cul. 335. Argiva castra A. XI 243. Argeus: Argea vis Cul. 343.
- Argiletum, *Romae regio*: nemus Argileti A. VIII 345.
- Argitis, *vitis*, G. II 99.
- Argo, *navis*, B. IV 34. Argous: Argoae navi Cul. 137.
- Argolicus: Argolici clipei A. III 637. Argolicum terrorem IX 200. Argolica gente II 78. A. anima II 119. A. galea V 314. Argolico mari V 52. Argoliei reges VIII 374. Argolicos ignes X 56. Argolicas latebras II 55. A. urbes III 283. Argolicis navibus Cul. 303. Argolicis telis A. II 177.
- Argus, *Ius custos*, A. VII 791.
- Argus, *Euandri hospes*: Argi A. VIII 346.
- Argyripa, *Apuliae oppidum*: Argyripam A. XI 246.
- Aricia, *Latii oppidum*, A. VII 762.
- Arion, *Lesbius, citharoedus*, B. VIII 56.
- Arisba, *Troadis oppidum*: Arisba (*abl.*) A. IX 262.
- Aristaeus, *Apollinis et Cyrenes filius, deus pastoricius*, G. IV 317; 354. Aristaei IV 349. Aristaeo IV 436. A. intellegitur G. I 14 sq.
- Ariusia vina (*i. e. Chia*) B. V 71.
- Armenius: Armenias tigris B. V 29.
- armenta G. III 48—283.
- Arna Cul. 14.
- Arpi, *Apuliae oppidum*, A. XI 428. Arpos XI 250. Arpis X 28.
- arquitenens (*i. e. Apollo*) A. III 75.
- Arruns, *Etruscus*, A. XI 759; 763; 784; 806; 814; 864. Arruntem XI 853.
- arva: *eorum natura* G. II 177—259.
- Asbytes, *Troianus*: Asbyten A. XII 362.
- Ascanius, *Bithyniae fluvius*: Ascantium G. III 270.
- Ascanius, *Aeneae filius*, A. I 267. II 598; 652. III 339. IV 156; 354. V 74; 597; 667; 673. VII 497. VIII 48. IX 254; 256; 589; 619; 633. X 236; 604. XII 168; 385. Ascantio A. I 645; 691. III 484. IV 234. V 548. VII 522. VIII 550. IX 646. Ascantium II 666; 747. IV 84; 274; 602. IX 643; 659. X 47. XII 433. Ascantio I 646; 659. VIII 629. Ascanti nomina et res gestae A. I 267 sqq.
- Ascræus (*Ascra Boeotiae oppidum, Hesiodi poetae patria*): As-

- craeo poetae Cul. 96. Ascraeo seni B. VI 70. Aseracum carmen G. II 176.
 Asia: Asiae G. II 171. III 30. A. II 557. III 1. VII 224. XII 15. Catal. III (XII) 4. Asiam A. II 193. X 91. XI 268. Asia I 385.
 Asia palus, in *Lydia* A. VII 701. Asia prata Caystri G. I 383. Asia Deiopea G. IV 342.
 Asilas, *Troianus*, A. IX 568.
 Asilas, *Etruscus*, A. X 175. XI 620. XII 127; 550.
 asilus G. III 147.
 Asius, *Troianus*, A. X 123.
 Assaracus, *Anchisae avus*, A. VI 650. Assaraci G. III 35. A. I 284. VI 778. IX 257; 640. XII 127.
 Assaraci duo, *Troiani*, A. X 124.
 Assyrius: Assyrio colore Cul. 62. Assyrium amomum B. IV 25. Assyrio ostro Cir. 440. A. veneno G. II 465.
 Asteria: Asteriae Cul. 15.
 Astyanax, *Hectoris filius*: Astyanactis A. III 489. Astyanacta II 457.
 Astyr, *Etruscus*, A. X 180; 181.
 asylum (*Romuli*) A. VIII 342. asylo (*Iunonis*) II 761.
 Athenae: Athenis Cir. 22. Athenas 469.
 Athesis, *Venetiae fluvius*: Athesim A. IX 677.
 Athos, *mons*, A. XII 701. Cul. 31. Athon G. I 332.
 Atii, *gens Latina*, A. V 568.
 Atilius: Atilium Catal. XII (IV) 5.
 Atina potens, *Volscorum oppidum*, A. VII 630.
 Atinas, *Latinus*, A. XI 869. XII 661.
 Atlas, *Iapeti filius*, *Electrae et Maiae pater*, A. I 741. IV 481. VI 796. VIII 136; 140; 141. Atlantis IV 247; 248. Atlantis: Atlantide Electra VIII 135. Atlantides (*i. e. Pleiades*) G. I 221.
 Atrides A. XI 262. Cul. 334. Atridae A. II 104; 415. IX 599. Atridis VIII 130. Atridas I 458. II 500. IX 136.
 atrium A. I 726. II 483; 528. XII 474.
 Attalicius: Attalicis opibus Cul. 63. Atticius: Atticae febris Catal. II 2. Attica rura Cir. 115.
 Atys, *Troianus*, A. V 568; 569.
 Aufidus, *Apuliae fluvius*, A. XI 405.
 augur A. IX 325. XII 258; 460.
 augurium: *ex apibus* VII 59—70. (*cf. v. 260*). *e cynis* A. I 392 sqq. XII 244—265. *e flamma et stella* A. II 680—704. *e flamma* VII 71—80. *e sagitta* V 522 sqq.
 Augustus Caesar A. VI 792. VIII 678.
 Aulestes, *Etruscus*, A. X 207. Aulesten XII 290.
 Aulis, *Boeotiae oppidum*: Aulide A. IV 426.
 Aunus, *Ligus*: Auni A. XI 700. Auno XI 717.
 Aurora G. I 249; 447. IV 543; 551. A. III 521; 589. IV 7; 129; 568; 585. V 65. VI 535. VII 26. IX 458. XI 1; 182. XII 77. Cul. 44. Aurorae A. I 751. VIII 686. Auroram V 105. VII 606. Aurora IX 110. X 241. *cf. Tithonus*.
 Aurunci, *antiquissimi Italiae incolae*, A. XI 318. Aurunci Actoris XII 94. Aurunci patres VII 727. Auruncos senes VII 206. Auruncae manus VII 795. X 352.
 Ausonia, *Italia*, A. VII 623. XI 58. Ausoniae A. III 477; 479; 496. IX 134. X 355. Ausoniam X 54. Ausonia VII 55. Ausonii XII 447; 834; 937. Ausonios VII 233. X 105. Ausonii XI 253. Ausonides: Ausonidum X 563. XI 297. XII 121. Ausonius: Ausonio Turno XII 183. Ausonium Thybrim V 83. Ausonio portu III 378. A. sanguine VII 547. XII 838. Ausonii coloni G. II 385. Ausoniis ducibus X 268. Ausonios fines VI 346. A. portus IX 98. Ausonia manus VIII 328. Ausoniae cuspidis XI 41. Ausoniam prolem IV 236. Ausonia terra IV 349. VI 807. Ausoniis oris VII 39. Ausonias acies IX 636. A. terras III 171. A. urbes VII 105. Ausonium litus VII 198. Ausonii salis III 385. Ausoniis arvis VII 537.
 auspicium: maioribus auspiciis A. III 375. paribus auspiciis A. IV 102. VII 256.

- Automedon, *Achillis auriga*, A. II 477.
- Aventinus, *Herculis filius*, A. VII 657. Aventini collis VII 659. Aventini montem VIII 231.
- Avernus: Averno portus A. V 813. fauces Averno VI 201. inania Averno Cul. 212. Averno A. VI 126. Averno III 442. V 732. Averno VII 91. Avernus: Averno fontis IV 512. Avernus lucis VI 118; 564. Avernus fretis G. II 164. Avernus stagnis IV 492.
- Bacchus G. II 113; 275; 455. A. I 734. Catal. IX (XI) 60. Bacchi B. V 30. G. II 143. III 264; 526. IV 102; 379; 520. A. I 215. III 354 VII 385; 405. XI 737. Cir. 229. Baccho B. V 79. G. II 228; 240; 380 (B. caper caeditur); 393. IV 129; 279. Bacchum A. VIII 181. Bacche G. II 2; 388. A. VII 389. Baccho B. V 69. G. I 344. II 37; 191. A. IV 302. V 77. VII 580; 726. Baccheius: Baccheia dona G. II 454. *sacra et ludicra vindemiae tempore Baccho in Italia facta* G. II 385sq. *cf. Iacchus. Lenaeus. Liber.*
- Bactra, *Persidis pars*, G. II 138. A. VIII 688.
- Baiae, *Campaniae oppidum*: Baia-rum A. IX 707.
- Balearis: Balearis fundae G. I 309.
- Barcaei, *Libyae gens*, A. IV 43.
- Barce, *Sychaei nutrix*, A. IV 632.
- Batum, *Campaniae oppidum*, A. VII 739.
- Bavius, *poeta*: Bavium B. III 90.
- Bebrycius: Bebrycia gente (*Bithyniae*) A. V 373.
- Belgicus: Belgica esseda G. III 204.
- Belides: Belidae Palamedis A. II 82.
- Bellum A. VI 279. Belli A. I 294. VII 622.
- Bellona A. VII 319. VIII 703.
- Belus, *Dionis pater*, A. I 621; 729. Beli I 621. Belo I 730.
- Benacus, *Italiae lacus*: Benace G. II 160. Benaco A. X 205.
- Berecynthius (*Berecynthus mons Phrygiae*): Berecynthia genetrix (*i. e. Cybele*) A. IX 81. Berecynthia buxus IX 616. Berecynthia mater VI 784.
- Beroe, *Oceani filia*, G. IV 340.
- Beroe, *Dorycli coniunx*, A. V 620; 646. Beroen V 650.
- Bianor, *Mantuae conditor*: Bianoris B. IX 60.
- bidens (*ovis*): bidentem A. XII 170.
- bidentis (*acc. plur.*) A. IV 57. V 96. VI 39. VII 93. VIII 544.
- Bisaltae, *Thracica gens*, G. III 461.
- Bistonis Cir. 165.
- Bistonius rex Cul. 252.
- Bitias, *Tyrius*: Bitiae A. I 738.
- Bitias, *Troianus*, A. IX 669. XI 396. Bitian IX 700.
- Bola, *Latii oppidum*: Bolam A. VI 775.
- Boreas A. III 687. Boreae B. VII 51. G. I 93; 370. A. X 349. XII 365.
- Briareus centungeminus A. VI 287.
- Britanni G. III 25. Britannos B. I 66.
- Britomartis: Britomarti Cir. 295; 296.
- Brixia: Brixiam Catal. X (VIII) 5.
- Bromius Copa 22.
- Brontes, *Cyclops*, A. VIII 425.
- Brutus: ultoris Bruti A. VI 818.
- bullia A. IX 357. XII 942.
- bumastus, *vitis genus*, Cul. 407.
- bumaste G. II 102.
- Busiris, *Aegypti rex*, G. III 5.
- Butes, *Anchisae armiger, Ascanii comes*: Buten A. IX 644.
- Butes, *Troianus*: Buten A. XI 690, 691.
- Butes, *Bebryx*: Buten A. V 372.
- Buthrotum, *Epiri urbs*, A. III 293.
- Byrsa, *Karthaginis arx*: Byrsam A. I 367.
- Cacus, *Vulcani filius*: Caci A. VIII 194; 205; 218; 241; 303. Cacum VIII 222; 259.
- Cadmeis Agaue Cul. 111. Cadmeus: Cadmeo semine Cul. 254.
- Caecilius Cul. 368.
- Caeculus, *Vulcani filius, Praenestinae urbis conditor*, A. VII 681. X 543.
- Caedicus, *Etruscus*, A. X 746.
- Caedicus, *Remuli hospes*, A. IX 360.

- caelare: *caelata opera* B. III 37; 44. A. I 640. V 266; 307. VIII 701. IX 261. Cul. 72.
- Caeneus (*antequam adoleverat et apud inferos Caenis virgo*) A. VI 448.
- Caeneus, *Troianus*, A. IX 570.
- Caenca IX 570.
- Caeratae flumina Cir. 113.
- Caeres: Caeritis amnem A. VIII 597. Caerete domo X 183.
- Caerulus: Caeruli Catal. X (VIII) 7.
- Caesar (*Iulius*) A. I 286. VI 789; (834). Caesaris B. IX 47. Caesari Catal. XIII (V) 9. Caesare G. I 466.
- Caesar (*Octavianus*): G. III 16; 48. IV 559. A. VI 792. VIII 678; 714. Catal. XIV (VI) 11. Caesaris G. III 47. Caesar G. I 25; 503. II 170.
- Caicus, *Troianus*, A. IX 34. Caici I 183.
- Caicus, *Mysiae fluvius*, G. IV 369.
- Caieta, *Aeneae nutrix*, A. VII 2.
- Caieta, *Latii oppidum*, A. VI 900.
- Calaber: Calabris saltibus G. III 425.
- Calchas, *Graecorum Troiano bello vates*, A. II 176; 182; 185. Calchanta II 122. Calchante II 100.
- Cales, *Campaniae oppidum*: Cales (*acc.*) A. VII 728.
- Calliope vel Calliopea, *musa*: Calliope (*voc.*) A. IX 523. Calliopea B. IV 57.
- Calybe, *Iunonis sacerdos*, A. VII 419.
- Calydon, *Aetoliae urbs*: Calydonia A. VII 306; 307. XI 270.
- Camerina, *Siciliae oppidum*, A. III 701.
- Camers, *Rutulus*: Camerti A. XII 224. Camertem X 561.
- Camilla, *Metabi, Volscorum regis, filia*, A. VII 803. XI 432; 498; 535; 563; 649; 657. Camillae XI 604; 689; 856; 868. Camillae XI 821. Camillam XI 543; 760; 796; 839; 892; 898. Camilla XI 833.
- Camillus (*M. Furius*): Camilli Cul. 362. Camillum A. VI 825. Camillos G. II 169.
- Campanus: Campanae urbi (*i. e. Capuae*) A. X 145.
- cancer, *sidus*: cancri B. X 68.
- canis, *sidus*, G. I 218. II 353.
- canis: *canum utilitas* G. III 404—413.
- Canopus, *Aegypti oppidum*: Pellaci Canopi G. IV 287.
- Capenus: Capenos lucos (*in Etruria*) A. VII 697.
- Caphereus, *Euboeae insulae promuntorium*. A. XI 260. Capherei Cul. 354.
- Capitolium: Capitoli A. IX 446. Capitolia (*acc.*) A. VI 836; VIII 347; 653.
- caper *Baccho caeditur* G. II 380.
- Caprae, *insula prope Surrentum*: Capreas A. VII 735.
- Capua, *Campaniae urbs*, G. II 224.
- Capys, *Albanorum rex*, A. VI 768.
- Capys, *Troianus*, A. II 35. IX 573. X 145. Capyn I 183.
- Cares, *Asiae populus*: Caras A. VIII 725.
- Carinae, *Romae regio*: lautis Carinis A. VIII 361.
- Carme Cir. 220; 278; 285.
- Carmentalis: Carmentalem portam (*Romae*) A. VIII 338.
- Carmentis, *nympha, Euandri mater; eadem Nicostrate dicta*: Carmentis (*gen.*) A. VIII 336; 339.
- Carpathius (*Carpathus insula*) Carpathio gurgite G. IV 386. Carpathium mare A. V 595. Carpathium Cir. 113.
- Casmilla, *Camillae mater*: Casmillae A. XI 543.
- Casperia, *Sabinorum oppidum*: Casperiam A. VII 714.
- Caspius: Caspia regna A. VI 798.
- Cassandra, *Priami filia, vates*, A. II 246; 404. III 183; 187. Cassandrae II 343. V 636. X 68.
- Cassiopea Catal. IX (XI) 28.
- Castalia, *Parnasi fons*: Castaliae Cul. 17. Castaliam G. III 293.
- Castor: gemelle Castor et gemelle Castoris Catal. X (VIII) 26.
- Castor, *Troianus*: Castore A. X 124.
- Castrum Inuii, *Latii civitas*, A. VI 775.
- (*cataphractus eques*) A. XI 770.
- cateia: cateias A. VII 74.
- Catilina (*L. Sergius*) A. VIII 668.
- Catillus, *Argivus, Tiburis conditor*, A. VII 672. XI 640.
- Cato, *M. Porcius, Censorius*, A. VI 841.

- Cato, *M. Porcius, Uticensis*: Catonem A. VIII 670.
- Caucasus, *mons*, A. IV 367. Caucasius: Caucasio vertice G. II 440. Caucasias volucres B. VI 42. cavae aedes A. II 487. cavea: caveae consessu A. V 340. VIII 636.
- Caulon, *Bruttii oppidum*: Cauloniarces A. III 553.
- caurus, *ventus*, G. III 278; 356. A. V 126 (cori).
- Caystrus, *Ioniae fluvius*: Caystri G. I 384.
- Cea (*Ceos*) *insula, una de Cycladibus*: Ceae G. I 14.
- Cecropidae *i. e. Athenienses*: A. VI 21.
- Cecropius: Cecropius hortulus Cir. 3. Cecropium thymum G. IV 270. Cecropio flore Cop. 13. Cecropio sale Catal. IX (XI) 14. Cecropiae cicadae Cir. 128. Cecropias apes G. IV 177.
- Celaeno, *harpypia*, A. III 211; 245; 365; 713.
- Celemna, *locus Campaniae, Iunoni sacer*: Celemnae A. VII 739.
- Celeus, *Eleusiniorum rex, Triptolemi pater*: Celei G. I 165.
- Centauri A. VI 286. VII 675. Centaurus G. II 456. Centaureus: Centaureos enses Cul. 29.
- Centaurus, *navis*, A. V 155; 157. Centaurum X 195. Centauro V 122.
- Ceraunia, *Epiri montes*, G. I 332. A. III 506.
- Cerberus G. IV 482. A. VI 417. Cul. 220. Cerberon Cul. 270.
- Ceres G. I 96; 147; 297. Cop. 22. Cereris A. II 714; 742. VIII 181. Cul. 135. Cir. 230. Cereri B. V 79. G. I 339; 349. II 229. A. IV 58. (C. legiferae). VI 484. Cererem G. I 343; 347. A. I 177; 701. VII 113. Ceres G. I 7. *Cereris sacra describuntur* G. I 338—350. *cf. Eleusinus*. Cerealis: Cerealis culmi G. II 517. Cereale papaver I 212. Cereale solum A. VII 111. Cerealia arma A. I 177.
- cernuus equus A. X 892.
- Cethegus, *Rutilus*: Cethegum A. XII 513.
- cetra A. VII 732.
- Chalcidicus: Chalcidico versu (*i. e. Euphorionis Chalcidensis*) B. X 50. Chalcidica arce (*i. e. Cumana*) A. VI 17.
- Chalcodoniis: in Chalcodoniis Cul. 264.
- Chalybes, *gens Pontica*, G. I 58. Chalybum A. VIII 421. X 174.
- Chaon, *Troianus, Heleni frater vel amicus, a quo Chaonia dicta*: Chaone A. III 335.
- Chaonia, *Epiri regio*: Chaoniam A. III 335. Chaonius: Chaonii patris (*i. e. Iovis Dodonaei*) G. II 67. Chaonio portu A. III 293. Chaonios campos A. III 334. Chaoniam glandem G. I 8. Chaonias columbas B. IX 13.
- Chaos A. IV 510. VI 265. Chao G. IV 346.
- Charon, *portitor inferorum*, A. VI 299; 326. (G. IV 501). Charonis Cul. 216.
- Charybdis A. III 420; 558. VII 302. Cul. 332. Charybdim A. III 684. chelae, *sidus*: chelas G. I 32.
- Chimaera (*monstrum*) A. VI 288. Chimaeram VII 785. Chimaereus: Chimaereo liquore Cul. 14. Chimaera (*navis*): Chimaeram A. V 118; 223.
- Chiron, *Centaureus, Saturni et Phillyrae filius*, G. III 550.
- chlamys A. III 484. IV 137. V 250. VIII 167; 588. IX 579. XI 775.
- Chloreus, *Troianus, Cybelae sacerdos*, A. XI 768. *arma eius accurate describuntur* 769—777.
- Chloreus, *Troianus*: Chlorea A. XII 363.
- Chromis, *satyrus*, B. VI 13.
- Chromis, *Troianus*: Chromin A. XI 675.
- Cicones, *Thracia gens*: Ciconum G. IV 519. Ciconas Cul. 330.
- Cilix: Cilici arvo Cul. 401.
- Ciminus, *mons et lacus Etruriae*: Cimini A. VII 697.
- Cimmerius: Cimmerios lucos Cul. 232.
- Cinna, *poeta*, B. IX 35.
- Cinyphius (*i. e. Libycus a Cinype fluvio*) Cinyphii hirci G. III 312.
- Cinyrus, *Ligurum dux*: Cinyre A. X 186.

- Circe B. VIII 70. A. VII 20; 191; 282. Circae III 386. Circaeus: Circaeae terrae VII 10. Circaeum iugum VII 799.
 ciris, avis, Cir. 488; 489; 537. cirin 90.
 Cisseus, rex Thraciae, pater Hecubae, A. V 537. Cisseis, (i. e. Hecuba) A. VII 320. X 704.
 Cisseus, Turni sodalis: Cissea A. X 316.
 Cithaeron, Atticae mons, G. III 43. A. IV 303.
 Clanius, Campaniae fluvius, G. II 225.
 Clarius (i. e. Apollo. Clarus Ioniae oppidum cum templo et oraculo Apollinis): Clarii A. III 360.
 Clarus, Lycius, A. X 126.
 classicum: classica G. II 539. A. VII 637.
 Claudia tribus et gens A. VII 708.
 Clausus, Sabinus, A. VII 707. X 344.
 cliens: fraus innexa clienti A. VI 609.
 Clio, musa, Catal. IV (XIII) 10.
 Clio, Oceanis, G. IV 340.
 Clitumnus, Umbriae fluvius: Clitumne G. II 146.
 Cloanthus, Troianus, A. V 122; 152; 225; 233. Cloanthum A. I 222; 510; 612. V 167; 245.
 Cloelia A. VIII 651.
 Clonius, Troianus: Clonium A. IX 571. X 748.
 Clonus, caelator, A. X 498.
 Cluentius: Cluenti A. V 123.
 Clusium, Etruriae urbs: Clusi A. X 167. Clusinus: Clusinis oris A. X 654.
 Clymene, nymphea, G. IV 344.
 Clytius, Troianus: Clytium A. IX 771. X 324. Clytio X 129. XI 666.
 Cocles, Horatius, A. VIII 650.
 Coecytus, inferorum fluvius, A. VI 132. Coecyti G. III 38. IV 478. A. VI 323. VII 562. Coecyto A. VI 297. Coecytius: Coecytia virgo (i. e. Allecto) A. VII 479.
 Codrus, poeta aequalis Virgilio: Codri B. V 11. Codro VII 22; 26.
 Coeus, Titan: Coco A. IV 179. Coeum G. I 279.
 Colchis: Colchida matrem Cul. 249.
 Collatinus (Collatia Latii oppidum): Collatinas arces A. VI 774.
 Colophoniacus: Colophoniaco Homero Cir. 65.
 combustio armorum A. VIII 562. XI 193 sqq.
 cometes: cometae infausti G. I 488. A. X 272.
 comparationes B. V 16; 32; 45. VII 37; 41. VIII 80. IX 12. G. I 201; 303; 512. II 279. III 99; 196. IV 170; 195; 261; 432; 472; 498; 510. A. I 148; 397; 430; 498; 592. II 222; 303; 354; 378; 415; 470; 495; 515; 625; 793. III 637; 679. IV 69; 143; 254; 301; 402; 441; 669. V 88; 144; 213; 273; 439; 448; 458; 527; 588; 594; 740. VI 205; 270; 309; 453; 471; 577; 707; 784. VII 378; 462; 528; 586; 674; 699; 718. VIII 22; 243; 391; 407; 589; 622; 691. IX 29; 58; 118; 337; 433; 548; 560; 665; 676; 707; 727; 789. X 97; 134; 248; 264; 272; 355; 404; 453; 564; 602; 640; 692; 706; 722; 762; 802. XI 68; 297; 456; 492; 611; 624; 659; 721; 751; 809. XII 4; 67; 84; 103; 331; 365; 451; 473; 521; 587; 684; 701; 715; 749; 856; 908; 921.
 coniuratio, genus militiae, A. VIII 5.
 Conon, Samius, mathematicus, B. III 40.
 consul A. VII 613.
 Cora, Latii oppidum: Coram A. VI 775.
 Coras, Argivus, A. VII 672. XI 465; 604.
 Corinthus: Corinthi Cir. 464. Corintho A. VI 836. Corinthius: Corinthiorum verborum Catal. II 1.
 Coroebus, Phryx, Cassandrae sponsus, A. II 341; 386; 407; 424.
 corona, sidus, G. I 222.
 corona civica A. VI 772. c. navalis A. VIII 684. c. regni VIII 505. XII 162. coronae victorum V 110; 246; 309; 494; 539. coronae sacerdotum VI 808. VII 135; 418; 751. VIII 285. G. III 21.
 coronare vina A. I 724. VII 147.
 cratera G. II 527. A. III 525.

- Corybantius (*Corybantes Cybelae sacerdotes*): Corybantia aera A. III 111.
- Corycius (*Corycus Ciliciae oppidum*): Corycium senem G. IV 127.
- Corydon, *pastor*, B. II 1; 56; 65; 69. V 86. VII 2; 3; 16; 20; 70. Corydonis VII 40.
- Corynaeus, *Troianus*, A. VI 228. XII 298. Corynaeum IX 568.
- Corythus, *rex Tyrrhenus, Dardani pater, a quo mons et urbs Etruriae (fortasse Cortona) nomina accepisse feruntur*: Corythi A. VII 209. IX 10. X 718. Corythum A. III 170.
- Cosae, *Etruriae urbs*: Cosas A. X 168.
- Cossus (*A. Cornelius*): Cosse A. VI 841.
- Cotyttia Catal. XIII (V) 19.
- Crataeis Cir. 66. Crataein 66.
- Cremona, *Galliae cisalpinae oppidum*, Catal. VIII (X) 6. Cremonae B. IX 28. Cremona Catal. X (VIII) 12.
- Creta, *insula*, A. III 104. Cretae B. I 65. A. III 122; 162. Cretam A. III 129. Creta A. V 588. Cres: Cretes A. IV 146. Cressa A. V 285. Cretaeus: Cretaea Ida A. XII 412. Cretaea sagitta Cir. 115. Cretaeis oris A. III 117. Cresius: Cresia nemora A. IV 70. Cresia prodigia A. VIII 294. Cressus: Cressam pharetram G. III 345. Cressa moenia Cir. 384.
- Cretheus, *Aeneae sodalis*: Crethea A. IX 771; 772. Cretheu A. XII 538.
- Creusa, *Aeneae coniunx*, A. II 562; 597; 651; 738. Creusae A. II 772; 784. IX 295. Creusam A. II 666; 769; 778.
- Crinisus, *Siciliae fluvius*: Criniso A. V 38.
- Crustumeri (*vulgo Crustumerium*), *Sabinorum oppidum*, A. VII 631. Crustumius: Crustumis piris G. II 88.
- Cumae, *Campaniae oppidum*: Cumarum A. VI 2. Cumaenus: Cumaei carminis B. IV 4. cunei theatri G. II 509. A. VII 664. XII 269.
- Cupavo, *Cycni filius, Ligurum dux*, A. X 186.
- Cupencus, *Latinus*: Cupencum A. XII 539.
- Cupido A. I 658; 695. Cupidine A. X 93. Cupidineus: Cupidino igne Cul. 409.
- cupressus: *eius in funeribus usus* A. III 64. VI 216.
- Curae A. VI 274.
- Cures, *Sabinorum urbs*: Curibus A. VIII 638. Curibus (*abl.*) A. VI 811. X 344.
- Curetes, *pueri Iovis custodes*: Curetum G. IV 151. A. III 131. curia A. VII 174. XI 380.
- Curius Cul. 367.
- Curtius Cul. 363.
- Cybebe (*i. e. Cybele*) A. X 220.
- Cybele, *magna mater deorum* (A. IX 81—120; 615 sqq. X 252 sqq.): Cybeles Cir. 166. Cybelae A. XI 768. *cf. Berecyntius. Ida. Mater.*
- Cybele, *mons Phrygiae*: Cybelae A. III 111.
- Cyclades, *insulae*: Cycladas A. III 127. VIII 692. Cir. 471.
- Cyclops Cul. 332. Cyclopis A. III 617. Cyclopes G. IV 170. A. III 644. VIII 424. Cyclopum G. I 471. A. III 569; 675. VI 630. VIII 418. Cyclopas A. III 647. XI 263. Cyclopes A. VIII 440. Cyclopius: Cyclopia saxa A. I 201.
- Cycnus, *Ligurum rex*: Cycnum A. X 189.
- Cydicippe, *nympha*, G. IV 338.
- Cydon A. X 324.
- Cydon (*i. e. Cres*) A. XII 858. Cydonius: Cydonia spicula B. X 59.
- Cyllarus, *Pollucis equus*, G. III 90.
- Cyllene, *Arcadiae mons*: Cyllenae A. VIII 139. Cyllenius (*i. e. Mercurius*) A. IV 252; 276. Cyllenius ignis G. I 337. Cyllenia proles A. IV 258. Cyllenia murmura Cir. 108.
- Cymaeus (*i. e. Cumaeus*) Cymaee Sibylla A. VI 98. Cymaeam urbem A. III 441.
- Cymodoce, *nympha*, A. V 826.
- Cymodocea, *nympha*, A. X 225.
- Cymothoe, *nympha*, A. I 144.
- Cynthus, *Deli insulae mons*: Cynthi A. I 498. IV 147. Cynthius (*i. e.*

- Apollo* B. VI 3. G III 36. Catal. IX (XI) 60.
- Cyprus, *insula*: Cyprum A. I 622.
- Cypselides: Cypselidae Cir. 464.
- Cyrene, *nympha, Aristaei mater*, G. IV 321; 353; 375; 529.
- Cyrneus (*Kύρρος Corsica*): Cyrneas taxos B. IX 30.
- Cythera, *insula*, A. X 51; 86.
- Cythera (*acc.*) A. I 680. Cytherea (*i. e. Venus*) A. I 657. IV 128. VIII 523. Cytherea (*voc.*) A. I 257. V 800. Catal. XIV (VI) 11.
- Cythnos, *insula*: Cythnon Cir. 475.
- Cytorus, *mons Paphlagoniae*: Cytorum G. II 437.
- Dacus G. II 497.
- Daedalus A. VI 14; 29.
- Dahae, *Scythica gens*, A. VIII 728.
- damnare B. V 80. A. IV 699. XII 727.
- Damoetas, *pastor*, B. II 37; 39. V 72. Damoeta B. III 1; 58.
- Damon, *pastor*, B. III 23. VIII 16; 62. Damonis B. III 17. VIII 1; 5.
- Danae, *Acrisii filia*. A. VII 410.
- Danai (*i. e. Graeci cum Agamemnone ad Troicum bellum profecti*), A. II 5 cett. Danaum A. I 30 cett.
- Danais A. II 396 cett. Danaos A. II 49 cett. Danai A. II 117. Danais A. III 288 cett. Danaus: Danais e classibus A. III 602.
- Danaides A. X 496. Cul. 245.
- Daphnis, *pastor*, B. V 29 cett.
- Daphnidis B. III 12. Daphnim B. II 26 cett. Daphni B. V 25 cett.
- Daphnide B. VIII 83. *invenitur Daphnidis nomen* B. II III V VII VIII IX.
- Dardanus, *Iovis et Electrae filius, Troiae urbis auctor*, A. III 167; 503. IV 365. VI 650. VII 207; 240. VIII 134. Dardanus (*i. e. Tros*) A. IV 662. XI 287. Dardanus (*i. e. Troius*): Dardana pubes A. V 119. VII 219. Dardana arma II 618. Dardana tela VI 57. Dardanius (*i. e. Tros*): Dardanium A. XII 14. Dardania (*i. e. Troia*): Dardaniae II 281; 325. III 52. VI 65. VIII 120. Cul. 323. Dardania A. III 156. Dardanius (*i. e. Troius*): Dardanius Aestes A. V 711. D. adulter X 92. D. ductor X 602. D. nepos IV 163. D. Paris B. II 61. D. puer A. X 133. Dardanio Aeneae A. I 494. VI 169. D. Anchisae I 617. IX 644. D. ductori X 813. D. iuveni IX 87. D. viro VIII 14. Dardanium Aecsten V 30. D. Aenean XI 472. XII 613. D. ducem IV 224. X 99. D. ensem IV 647. Dardaniis colonis VII 422. Dardanius colonos IV 626. D. habitus III 596. Dardaniae cuspidis VII 756. D. gentis I 602. Dardanium classem VII 289. D. portam IX 692. D. prolem VI 756. Dardania dextra X 326. Dardaniae carinae IV 658. Dardanium litus II 582. Dardanii capitis IV 640. Dardanio capiti XI 400. Dardaniis telis X 637. Dardanides (*i. e. Aeneas*) X 544. XII 775. Dardaniae (*i. e. Troiani*) I 560. II 72; 445 cett. Dardanium II 242 cett. Dardanidis XI 353. XII 585. Dardaniae III 94 cett. Dardaniae pastores II 59. Dardanis II 787.
- Dares, *Troianus, pugil*, A. V 369; 375; 406; 417. Daretis V 483.
- Daren V 456. Daretia V 460; 463; 476. XII 363.
- Daucius: Daucia proles A. X 390.
- Dauliades puellae Cir. 200.
- Daunus, *Turni pater, Rutulorum rex*: Dauni A. X 687. XII 22; 934. Dauno A. X 615. XII 90. Daunius: Daunius heros XII 723. Daunia dea XII 785. D. gens VIII 146.
- Decii Cul. 351. Decios G. II 169. A. VI 824.
- dei *agrestium* G. I 5 sqq. *communes* A. XII 118. *indigetes* G. I 498. *inferorum deorum sacra* A. VI 243—254. *magni* A. VIII 679. *in humanam formam conversi* A. I 315; 658. V 620. VII 415. IX 643. XII 471. *in avem* A. XII 860. *deorum concilium* A. XI 1 sqq. *iusiurandum* A. VI 323. IX 103. X 113. XII 816. *dei tutelares oppugnatis urbibus excedunt antequam capiantur* A. II 351.
- Deiopea, *nympha*, G. IV 342. A. I 72.
- Deiphobe Glauci, *sibylla Cumana*, A. VI 36.

- Deiphobus, *Priami filius*: A. VI 544. Deiphobi A. II 310. Deiphobo VI 510. Deiphobum VI 495. Deiphobe VI 500.
- Delia, *puella*, B. III 67. Catal. I 1; 3.
- Delos, *insula*, G. III 6. Cir. 473. (A. III 73 sqq.). Delum A. IV 144.
- Delia (*i. e. Diana*) B. VII 29. Delia diva Cul. 110. Delius: Delius Apollo A. III 162. Delius vates (*i. e. Apollo*) A. VI 12.
- Demodocus, *Arcas*: Demodocum A. X 412.
- Demoleos, *Graecus*, A. V 265. Demoleo V 260.
- Demophoon, *Troianus*: Demophoonta A. XI 675.
- Demophoon, *Thesei filius*, Cul. 131; 133.
- Dercennus, *antiquus Laurentum rex*: Dercenni A. XI 850.
- Deucalion, *Promethei filius*, G. I 62.
- Diana A. I 499. Dianae A. III 681. IV 511. VII 764; 769. XI 652; 857. Dianae A. VII 306. XI 557. Cir. 297. Dianam A. XI 843. Diana A. XI 582. *cf. Latona. Phoebe. Trivia. Delia.*
- Dictaeus (*Dicte, Cretae mons*): Dictaei regis (*i. e. Iovis*) G. II 536.
- Dictaeo iudice Cul. 275. Dictaeos saltus A. IV 73. Dictaeae nymphae B. VI 56. Dictaeas capellas Cir. 300. Dictaeo antro G. IV 152. Dictaea arva A. III 171.
- dictamnus, *herba*, A. XII 412.
- Dictynna: Dictynnae Cir. 245. Dictynniam 305.
- Dido A. I 299 cett. IV. VI 450—476. Dido (*voc.*) I 601 cett. *cf. Phoenissa.*
- Didymaon, *artifex*: Didymaonis A. V 359.
- dies: *dies felices et infelices* G. I 276. *festis diebus quae opera permessa sint agricolis* G. I 268. sqq.
- Dindyma, *mons Phrygiae*, A. X 252. Dindyma (*acc.*) A. IX 615.
- Diomedes, *Tydei filius*: Diomedis A. I 752. VIII 9, X 580. XI 226. Diomedem XI 243. *Diomedis socii in aves conversi* XI 272 sqq.
- Dionaevus (*Dione Veneris mater*): Dionaevi Caesaris B. IX 47. Dionaevae matri (*i. e. Veneri*) A. III 19.
- Diores, *Troianus*, A. V 297; 324; 339; 345. Diorem A. XII 509.
- Dioxippus, *Troianus*: Dioxippum A. IX 571.
- Dirae (*Furiae*) A. IV 473; 610. XII 845. Dirae (*gen. sing.*) A. XII 869.
- Dircaeus (*Dirce Boeotiae fons*): Amphion B. II 24.
- Dis, *inferorum rex*: Ditis G. IV 466; 518. A. V 731. VI 127; 269; 397; 541. VII 568. VIII 667. XII 199. Cul. 271; 273; 286; 372. Diti A. IV 702.
- Discordia A. VI 280. VIII 702.
- divinatio: *divinationis genera* A. III 359 sqq. X 176 sq.
- Dodona, *Epiri civitas*, G. I 149.
- Dodonaevus: Dodonaeos lebetas A. III 466.
- Dolichaon: Dolichaonis A. X 695.
- Dolon, *Troianus*: Dolonis A. XII 347. Cul. 328.
- dolones A. VII 664.
- Dolopes, *Thessalica gens*: Dolopum A. II 7; 29; 415; 785.
- Donusa, *insula*: Donusam A. III 125. Donytam Cir. 476.
- Doricus: Dorica castra A. II 27. VI 88.
- Doris, *Oceani filia, Nerei coniunx (i. e. mare)*: B. X 5. (A. III 74).
- Doris flamma Cul. 336.
- Doryelus *Tinarius, Beroes maritus*: Doryeli A. V 620; 647.
- Doto, *nympha*, A. IX 101.
- draco in *Hesperidum hortis* A. IV 484. *dracones Laocoonta petunt* A. II 203 sqq.
- Drances, *Latinus, Turni adversarius*: A. XI 122; 220; 336; 443. Drancis XII 644. Drance XI 378; 384.
- Drepanum, *Siciliae oppidum*: Drepani portus A. III 707.
- Drusi: Drusos A. VI 824.
- dryades G. I 11. Cul. 116. dryadum G. III 40. IV 459. dryadas B. V 59.
- Drymo, *nympha*, G. IV 336.
- Dryope, *nympha*, A. X 550.
- Dryopes, *antiqui Graeciae incolae*, A. IV 146.

- Dryops, *Troianus*: Dryopem A. X 345.
- Dulichium, *insula*, A. III 271. Dulichius: Dulichias (*i. e. Ulixis*) rates B. VI 76. Cir. 60.
- Dymas, *Troianus*, A. II 340; 394; 428.
- ebur: *opera ex ebore* G. I 480. A. I 592. X 137. XII 67.
- Ebusus, *Troianus*: Ebuso A. XII 299.
- Echidna Cir. 67.
- Echionius (*Echion antiquus Thebanorum rex*): Echionium nomen A. XII 515.
- Edoni vel Edones, *populus Thraciae*: Edonum (*gen. plur.*) Cir. 165. Edoni Boreae A. XII 365.
- Egeria, *nympha*: Egeriae A. VII 763; 775.
- Egestas A. VI 276.
- Electra: Electram A. VIII 136. Electra VIII 135.
- elephantus: *opera ex auro et elephanto* G. III 26. A. III 464. cf. XI 333.
- Eleusinus (*adi.*): Eleusinae matris (*i. e. Cereris*) G. I 163.
- Elis: Elidis A. III 694. VI 588. Eleus: Elei campi G. III 202. Elias: Eliadum equarum G. I 59.
- Elissa (*Dido*): Elissae A. IV 335; 610. V 3.
- Elysium A. V 735. VI 542; 744. (VI 637—675). Elysium: Elysios campos G. I 38.
- Emathia: Emathiae (*i. e. Macedoniae*) G. IV 389. Emathiam (*i. e. Thessaliam*) G. I 492. Emathius: Emathio vertice Cir. 34.
- Emathion, *Troianus*: Emathiona A. IX 568.
- Enceladus: Enceladi A. III 578. Encelado A. IV 179.
- Enipeus, *Thessaliae fluvius*, G. IV 367.
- Entellus, *Siculus*, A. V 437; 443; 446. Entello V 472. Entellum V 387; 462. Entelle V 389.
- Eous: Eoo A. III 588. XI 4. Eoum Cir. 352. Eoi: Eois A. VI 831. Eoae Atlantides G. I 221.
- Epeos A. II 264.
- Ephialtes: Ephialten Cul. 235.
- Ephyre, *nympha*, G. IV 342.
- Ephyreus (*Ephyre antiquum Corinthi nomen*): Ephyreia aera G. II 464.
- Epidaurus, *Argolidis oppidum*, G. III 44.
- Epiros G. I 59. Epiri A. III 292. Epirum G. III 121. Epiro (*abl.*) A. III 503.
- epulae: A. I 637—642; 697—708; 723—747. VIII 175—183; 283 sq. epulae repostae G. III 527.
- Epulo, *Rutilus*: Epulonem A. XII 459.
- Epytides, *Ascanii custos*, A. V 579. Epytiden V 547.
- Epytus, *Troianus*, A. II 340.
- equus: *equorum notae, colores, admissura, domitus, educatio* G. III 72 sqq. *Aethon equus lacrimat* A. XI 90. *omina ex equis* A. I 444. III 537 sqq. *Latini regis equi* A. VII 274—283. *Turni equi* A. XII 82 sqq.
- Erato, *musa*, A. VII 37.
- Erebus: Erebi G. IV 470. A. IV 26. VI 404; 671. Erebum A. IV 510. Erebo A. VI 247. Erebeis Nox Cul. 202.
- Erechtheus: Erechtheis Athenis Cir. 22.
- Eretum, *Sabinorum oppidum*: Ereti A. VII 711.
- Ericetes, *Troianus*: Ericeten A. X 748.
- Erichthonius, *antiquus Atheniensium rex*, G. III 113. Erichthonias arces Cul. 30. Erichthonius (*i. e. Troius*) Erichthoniae arces Cul. 344. Erichthonias arces Cul. 336.
- Eridanus (*Padus*) G. I 482. IV 371. (*inferorum fluvius*) Cul. 260. Eridani A. VI 659.
- Erigone, *sidus*: Erigonen G. I 33.
- Erinys A. II 337. VII 447; 570. Cul. 246.
- Eriphyle, *Anphiarai uxor, Alcmæonis mater*: Eriphylen A. VI 445.
- Erulus, *rex Praenestinus*: Erulum A. VIII 563.
- Erymanthus, *Arcadiae mons*: Erymanthi A. VI 802. Erymantho V 448.
- Erymas, *Troianus*: Erymanta A. IX 699.

- Eryx, *Butae vel Neptuni et Veneris filius, Siculorum rex*, A. V 392; 402; 412. Catal. IX (XI) 6. Erycis A. I 570. V 24; 419; 630. Eryci V 772. Eryx V 483. Erycinus: Erycino litore A. X 36. Eryx, *mons Siciliae*, A. XII 701. Erycino vertice A. V 759.
 esseda G. III 204.
 Etruria G. II 533. A. VIII 494. XII 232. Etruscus (*subst.*): Etrusco X 238. Etrusci IX 148. X 428. Etruscus (*adi.*) Etrusci duces XI 598. Etrusca acies VIII 503. E. urbs X 180. Etruscum pinum IX 519. Etruscis castris X 148. E. iugis VIII 480. *cf. Lydia. Maconia. Tuscus. Tyrrhenus.*
 Euander, *Arcas*, A. X 514. Euandrus VIII 100; 185; 313; 545; 558. Euandri VIII 360 cett. Euandro X 491 cett. Euandrum VIII 52 cett. Euandre XI 55. Euandro X 148. Euandrius ensis X 393.
 Euanthes: Euanthen Phrygium A. X 701.
 Euboicus: Euboicae rupis A. VI 42. Euboicae cautes XI 260. Euboicis oris VI 2. Euboicas cautes Cul. 355. Euboico litore IX 707.
 Euhadne, *Capanei uxor*: Euhadnen A. VI 447.
 Eumedes, *Troianus*, A. XII 346.
 Eumelus, *Troianus*, A. V 665.
 eumenides G. I 278. IV 482. eumenidum A. IV 469. VI 250; 280; 375.
 Euneus, *Troianus*: Euneum A. XI 666.
 Euphrates, *fluvius*: G. I 509. A. VIII 726. Euphraten G. IV 560.
 Europa: Europae A. VII 224. Europam X 91. Europa A. I 385.
 Eurotas, *Laconiae fluvius*: B. VI 83. Eurotae A. I 498.
 Eurus, *ventus*, A. I 85; 110. II 418. Eurum A. I 131. Eure I 140.
 Euryalus, *Troianus, Nisi amicus*, A. V 294—361. IX 174—500.
 Eurydice, *Orphei coniunx*, G. IV 485. Eurydicen G. IV 489 cett. Cul. 287. Eurydice Cul. 268.
 Eurypylus, *Graecus*: Eurypylum A. II 144.
 Eurystheus: Eurysthea G. III 4. Eurystheo A. VIII 292.
 Eurytides Clonus A. X 498.
 Eurytion, *Troianus*, A. V 495; 514; 541.
 exta reddere G. II 194. porricere A. V 237; 775. consulere A. IV 64. cf. X 176. G. I 484.
 Fabaris, *fluvius Sabinus*: Fabarim A. VII 715.
 Fabii A. VI 845. Cul. 361. *Q. Fabius Maximus, cunctator*, A. VI 845 sq.
 Fabricius: Fabricium A. VI 841.
 Fadus, *Rutulus*: Fadum A. IX 342.
 Falernus (*Falernus ager in Campania*): Falernis cellis G. II 96.
 Fama, *dea*, A. IV 173—188; 298; 666. VII 104. IX 472. XI 139.
 Fames A. VI 276.
 fasces G. II 495. A. VI 818. VII 173.
 fatum: *fata immutabilia* G. II 491. A. I 257. VI 376. VIII 334. X 113. *a Iove disponuntur* A. III 375. *differrri possunt* A. VIII 398 sq. X 621 sqq.
 Faunus, *antiquus Latinorum rex Pici filius, Latini pater*: Fauni A. VII 81; 102; 213; 254; 368. Fauno VII 48. Fauno (*abl.*) VII 47. *oracula Fauni* VII 81—101. *Faunus, deus*: Fauno silvicolae A. X 550. XII 766. Faune XII 777. fauni G. I 10; 11. A. VIII 314. faunos B. VI 27.
 Feronia, *dea*, A. VII 800. VIII 564.
 Fescenninus (*Fescennia, Etruriae oppidum*): Fescenninas acies A. VII 695.
 fibula A. IV 139. V 312. VII 815. XII 274.
 Fidenae, *Latii oppidum*: Fidenam A. VI 773.
 Fides A. I 292.
 Flavinia arva A. VII 696.
 foedus: *foederum ritus* A. XII 113—133; 161—215. VIII 640 sq.
 Formido A. XII 335.
 Fors B. IX 5. A. XII 41.
 Fortuna A. II 385. III 53. IV 653. V 22; 356; 604; 625. VIII 15; 127. X 49; 283; 434. XI 43; 413; 427. XII 147; 405; 637; 677; 694. Cul.

277. Cir. 313. Fortuna (voc.) A. VIII 578.
- Foruli, *Sabinorum oppidum*: Forulos A. VII 714.
- Fucinus, *lacus*, A. VII 759.
- fulmen: *fulminum materia et fabricatio* A. VIII 427—432. *fulmina Iovis sunt* G. I 328 sqq. A. I 42; 230 cett. *fulmina caelo sereno* G. I 487.
- funus: *funerum ritus* A. II 644. III 62—68; 303—305. IV 504—509; 683 sqq. V 64 sqq.; 77 sqq. VI 212—235; 378 sqq.; 505 sqq.; 883 sqq. IX 211 sqq.; 481—487. X 901 sqq. XI 30—35; 59—99; 142—147; 182—214. XII 605—611.
- Fuga: *Fugam* A. IX 716.
- furiae: *furiarum* A. III 252. VI 605. VIII 669. *furias* G. III 37. *furiis* A. III 331.
- Furor A. I 294.
- fuscus B. IV 46. G. IV 347.
- Gabii, *Latii oppidum*: Gabios A. VI 773. Gabinus: Gabino cinctu VII 612. Gabinae Iunonis VII 682.
- Gaetulus (*Gaetuli gens Libyca*): Gaetulus Iarbas A. IV 326. Gaetuli leonis V 351. Gaetulae urbes IV 40. Gaetulis Syrtibus V 51; 192.
- gaesum: *gaesa Alpina* A. VIII 662.
- Galaesus, *Calabriae fluvius*, G. IV 126.
- Galaesus, *Latinus*, A. VII 535. Galaesi VII 575.
- Galatea, *nympha*, B. VII 37. IX 39. A. IX 102. Cir. 393.
- Galatea, *puella*, B. I 30; 31. III 64; 72.
- galerus: galeros A. VII 688.
- Gallia Catal. X (VIII) 12.
- Gallus: Gallum A. VI 858. Galli A. VIII 657. Gallos VIII 656. Gallicus: tau Gallicum Catal. I 5.
- Gallus (*Cornelius*), *poeta*, B. X 10. Galli X 6. Gallo X 2; 3; 72; 73. Gallum VI 64. Galle X 22.
- Gangaridae, *Indiae populus*: Gangaridum G. III 27.
- Ganges, *fluvius*, G. II 137. A. IX 30.
- Ganymedes: Ganymedis A. I 28.
- Garamantes, *Libyca gens*, B. VIII 44. Garamantas A. VI 794.
- Garamantis, *nympha*: Garamantide A. IV 198.
- Garganus, *Apuliae mons*: Gargani A. XI 247.
- Gargara, *Mysiae mons*, G. I 103. G. III 269.
- Gaudia mala mentis A. VI 279.
- Gela, *Siciliae oppidum*, A. III 702.
- Gelous: Geloi campi III 701.
- Geloni, *Scythica gens*: Gelonus G. III 461. pictos Gelonos G. II 115. sagittiferos G. A. VIII 725.
- genius loci: A. V 95. VII 136.
- Germania B. I 62. G. I 474; 509.
- Geryones, *Chrysaoris et Calirrhoeae filius, in insula Erythea habitans*: Geryone A. VIII 202. Geryone VII 662.
- Getae, *Thracia gens*, G. IV 462. Getarum III 462. Getis A. VII 604. Geticus: Geticis arvis A. III 35.
- Giganteus: Giganteo sanguine Cul. 28. Giganteis tropaeis Cir. 30.
- glandes antiquissimorum hominum alimentum G. I 8. glandes plumbeae A. VII 686. IX 585.
- Glaucus, *deus marinus*: A. V 823. VI 36. Glaucos G. I 437.
- Glaucus, *Sisyphi filius*: Glauci G. III 267.
- Glaucus, *Antenoris filius*: Glaucum A. VI 483.
- Glaucus, *Imbrasi filius*: Glaucum A. XII 343.
- Gnosius (*Gnosus Cretae urbs*): Gnosius Rhadamanthus A. VI 566. G. Lycaon IX 303. Gnosia stella G. I 222. Gnosia regna A. III 115. G. spicula A. V 306. Cir. 299.
- Gorgo: Gorgona A. VIII 438. Gorgone II 616. Gorgones VI 289.
- Gorgoneus: Gorgoneis venenis VII 341.
- Gortynius (*Gortyna Cretae urbs*): Gortynius heros Cir. 114. Gortynia spicula A. XI 773. G. stabula B. VI 60.
- Gracchus: Gracchi genus A. VI 842.
- Gradivus (*i. e. Mars*): Gradivum patrem A. III 35. rex Gradive X 541.
- Graecia G. I 38. III 20. A. XI 287. Cul. 34. Cir. 412.

- Graius A. III 594. Cul. 337. Grai G. III 148. A. I 467; 530. II 727. III 163. VI 242. VIII 135. Cul. 305. Graiorum A. II 157. Graium (*gen. plur.*) IV 228. VI 588. X 81; 333. XI 289. XII 538. Cul. 66. Grais G. II 16. A. III 398; 499. VI 529. X 429. Graios II 148. Graius homo X 719. Grai poetae G. III 90. Graios sales Catal. IX (XI) 62. Graia mitella Cop. 1. G. urbe A. VI 67. Graiae acies A. II 598. G. manus Catal. IX (XI) 30. Graiarum iubarum A. II 412. Grais anibus Cir. 375. G. matribus A. II 786. Graias urbes A. III 295. Graio nomine A. III 210. Graingena: Graiugenum A. III 550. VIII 127. Graviscae intempestae, *Etruriae oppidum* A. X 184. Gryneus (*Grynium sive Grynia oppidum Aeolidis cum templo et oraculo Apollinis*): Gryneus Apollo A. IV 345. Grynei nemoris B. VI 72. Gyaros, *insula*: Gyaro A. III 76. Gyas, *Troianus*, A. V 118; 152; 160; 167. XII 460. Gyaе (*gen.*) V 169. Gyan I 222; 612. V 184; 223. Gyas, *Latinus*: Gyan A. X 317. Gyges (*Troianus*): Gygen A. IX 759. Gylippus, *Arcas*: Gylippo A. XII 272.
- habere: hoc habet A. XII 296.
- Hadriacus: Hadriacas undas A. XI 405.
- haedi (*sidus*): haedorum G. I 205. haedis A. IX 665.
- Haemon, *Rutulus*, A. IX 682.
- Haemonides, *Rutulus*, A. X 536.
- Haemus, *Thraciae mons*: Haemi G. I 492. II 488.
- Halaesus Agamemnonius A. VII 724. X 351; 410; 423. Halaesi X 421. Halaesum X 416.
- Halius, *Troianus*: Halium A. IX 764.
- Halys, *Troianus*: Halym A. IX 762.
- hamadryades B. X 62. hamadryadum Cul. 95.
- Hammon (*Iuppiter*): Hammone A. IV 198.
- Harpalyce Threissa A. I 317.
- Harpalycus, *Troianus*: Harpalycum A. XI 675.
- harpyiae A. III 212; 226. VI 289. harpyias III 249. harpyia Celaeno III 365.
- Hebrus, *Thraciae fluvius*, G. IV 462; 523. Hebri A. XII 331. Hebrum A. I 317. B. X 65. Cul. 117.
- Hebrus, *Troianus*: Hebrum A. X 695.
- Hecate A. VI 118; 564. Hecaten IV 511. VI 247. Hecate (*voc.*) IV 609.
- Hector, *Priami filius*, A. I 99. II 270; 522. III 312; 343. V 371. IX 153. XII 440. Cul. 317. Hectoris A. III 319. VI 166. XI 289. Cul. 308. Hectora A. I 483. VI 166.
- Hector A. II 282. Hectore I 750. II 275. Hectoreus: Hectoreum tumulum III 304. Hectorei socii V 190. Hectoreos amnis V 634. Hectoreae coniugis III 488. Hectorea gente I 273. Hectoreum corpus II 543. Hectoreo corpore Cul. 324.
- Hecuba, *Priami uxor*, A. II 515. Hecubam II 501. *cf. Cisseus*.
- Helena: Argivae Helenae A. I 650. Ledaeam Helenam VII 364. (VI 509 sqq.) *cf. Lacaena. Leda. Tyndaris*.
- Helenor, *Troianus*, A. IX 541; 542.
- Helenus, *Priami filius*, A. III 346; 369; 559; 712. Heleni III 546; 684. Heleno III 329; 334; 433. Helenum III 295; 380.
- Heliades Cul. 129.
- Helicon, *Boeotiae mons*: Helicon A. VII 641. X 163.
- Hellespontus Cul. 33. Cir. 413.
- Hellespontiacus: Hellespontiaci Priapi G. IV 111. Hellespontiacis undis Cul. 338.
- Helorus, *Siciliae fluvius*: Helori A. III 698.
- Helymus, *Troianus*, A. V 73; 300; 323; 339.
- Herbesus, *Rutulus*: Herbesum A. IX 342.
- Hercules: Herculis A. V 410. X 318; 778. Hercule A. VII 656. Herculeus: Herculeo amictu VII 669. Herculeis ignibus VIII 542. Herculeae coronae G. II 66. Herculea umbra A. VIII 276. Herculeas laudes VIII 288. Herculei

- sacri VIII 270. H. Tarenti III 551. *cf. Alcides. Amphitryoniades. Tirynthius.*
- Herminius, *Etruscus*: Herminium A. XI 642.
- Hermione, *Menelai et Helenae filia*: Ledaeam Hermionen A. III 328.
- Hermioneus: Hermionea statio Cir. 472.
- Hermus, *Lydiae fluvius*, G. II 137. Hermi A. VII 721.
- Hernicus: Hernica saxa A. VII 684.
- Hesione, *Laomedontis filia, Telamoni Salaminio nupta*: Hesionae A. VIII 157.
- Hesperia (*i. e. Italia*): Hesperiae A. III 186. IV 355. Hesperiam I 530; 569. II 781. III 163; 185. VII 44; 543. VIII 148. XII 360. Hesperia (*abl.*) III 503. VII 4. Hesperius: Hesperium latus A. III 418. H. litus VI 6. Hesperio Latio VII 601. Hesperis: Hesperidum aquarum A. VIII 77.
- Hesperides, *nymphae, malorum aureorum custodes*: Hesperidum B. VI 61. A. IV 484. Catal. IX (XI) 25.
- Hesperus, *stella*, B. VIII 30. X 77. Hesperius: Hesperium Cir. 352.
- Hiberi: Hiberos G. III 408. Hiberus: Hiberogurgite A. XI 913. Hibera ferrugine IX 579. Hiberas boves VII 663.
- Hicetaonius Thymoetes A. X 123.
- Hiems: Hiemi A. III 120. *Hiemi nigra pecus mactatur* III 120. *hiems Scythica* G. III 352—383.
- Himella, *fluvius Sabinus*: Himellae A. VII 714.
- Hippocoon, *Troianus*: Hippocoon-tis A. V 492.
- Hippodame, *Oenomai filia, Pelopis uxor*: G. III 7. (Catal. IX (XI) 29 sqq.)
- Hippolyte, *Amazonum regina*: Hippolyten A. XI 661.
- Hippolytus, *Thesci filius*: Hippolyti A. VII 761. Hippolytum VII 765; 774.
- hippomanes G. III 280.
- Hippomenes: Hippomenen Catal. IX (XI) 26.
- Hippotades: Hippotaden Amastrum A. XI 674.
- hircus *Baccho immolatur* G. II 395.
- Hisbo, *Rutulus*, A. X 383.
- Hister, *fluvius*, G. III 350. Histro II 497.
- Homerus: Homero Cir. 65.
- Homole, *Thessaliae mons*: Homolen A. VII 675.
- Horatius: Horatia virtus Cul. 361.
- horti *describuntur* G. IV 116 sqq. Mor. 60 sqq.
- Hortinus (*Hortanum Etruriae oppidum*): Hortinae classes A. VII 716.
- hospes: hospitum iura A. I 539—543; 730. hospitalia munera A. I 647. III 464. VII 243 sqq.; 274 sqq. VIII 166 sqq. IX 539 sqq.
- hostia: *h. infulis et vittis ornatur* G. III 487. A. II 133; 156. V 366. (*cf. V 477 sqq.*) *hostiae cornua inaurantur* A. V 366. X 624. *h. ante aras constituitur* A. V 237. VI 244. IX 624. VIII 85. G. II 395. *h. probatur* A. IV 61. VI 244. (*cf. Servius*) *h. immolatur* A. II 133. XII 173; 213. *h. securi vel cultro caeditur* A. II 224. VI 248. G. III 492. *h. intacta esse debet* G. IV 539. A. VI 38. *h. eximia* G. IV 537. *cf. A. VI 39. VIII 544.*
- hyades, *sidus*: hyadas G. I 138. A. I 744. III 516.
- Hybla, *Siciliae oppidum*: B. VII 37. Hyblaicus: Hyblaicus apibus B. I 54.
- Hydaspes Medus, *Indiae fluvius*, G. IV 211.
- Hydaspes, *Troianus*: Hydaspen A. X 746.
- hydra A. VI 576. VII 658.
- Hylaeus, *Centaurus*: Hylaeum G. II 457. VIII 294.
- Hylas, *Herculis comes*, G. III 6. Hylan B. VI 43. Hyla, Hyla VI 44.
- Hylax, *canis*, B. VIII 107.
- Hyllus, *Troianus*: Hyllus A. XII 535.
- Hymen Cul. 247.
- Hypanis, *Sarmatiae fluvius*, G. IV 369.
- Hypanis, *Troianus*, A. II 340; 428.
- Hyperboreus: Hyperboreo septentrioni G. III 381. Hyperboreas

- glacies IV 516. Hyperboreis oris III 196.
- Hyperion: Hyperionis Cul. 101.
- Hyracani, *Asiae gens ad mare Caspium*: Hyrcanis A. VII 605. Hyrcanus: Hyrcanos comites Cir. 308. Hyrcanae tigres A. IV 367.
- Hyracus, *Troianus, Nisi pater*, A. IX 404. Hyrtacides IX 175; 232; 317. Hyrtacidae Hippocoon-tis V 492. H. iuvenis V 503.
- Iacchus: Iacchi G. I 166. Iaccho B. VII 61. Iaccho B. VI 15.
- Iaera, *Troiana*, A. IX 670.
- Ianiculum A. VIII 358.
- Ianus A. VII 610. VIII 357. Iani bifrontis A. VII 180. Ianum bifrontem A. XII 198. *Iani aperiendi ritus* A. VII 601—615. *Ianus clausus* A. I 294.
- Iapetus: Iapetum G. I 279.
- Iapyx (*Iapydes Illyricus populus*): Iapydis Timavi G. III 475.
- Iapyx, *ventus*: Iapyge A. VIII 710.
- Iapyx (*i. e. Apulus*): Iapygis Gargani A. XI 247. Iapyge equo XI 678.
- Iapyx, *Iasi filius, medicus*, A. XII 391; 420; 425.
- Iarbas, *Maurusiorum rex*, A. IV 36; 326. Iarban IV 196.
- Iasides Iapyx A. XII 392. Iaside Palinure V 843.
- Iasius, *Corythi filius, Dardani frater*, A. III 168.
- Icariotis Cul. 265.
- Icarus: Icare A. VI 31.
- Ida venatrix, *Nisi mater*, A. IX 175.
- Ida, *mons Cretae*: Ida (*abl.*) A. XII 412. Idaeus: Idaeus mons A. III 105. Idaeus storace Cir. 168. Idaeis cyparissis G. II 84.
- Ida, *mons Phrygiae*, A. X 158. Cul. 311; 312. Idae G. IV 41. A. II 801. III 6. Ida V 252; 254; 449. IX 79. XII 546. Idaeus: Idaeum Iovem VII 139. Idaeus Alcanore IX 669. Idaeus chori IX 111. Idaeos campos VII 222. Idaeus terra XI 285. Idaeae matris IX 617. Idaeae parens deum (*voc.*) X 252. Idaeae silva II 696. Idaeae pinus X 230. Idaeas pices G. III 450. I. urbes A. VII 207. Idaeum nemus III 112.
- Idaeus, *Troianus*: A. IX 498. Idaeum VI 485.
- Idalia *sive* Idalium, *Cypri oppidum*: Idaliae A. I 693. Idalium X 86. I 681 (*acc.*). Idalium: Idaliae Veneri V 760. Idaliae domus X 52. Idalias sedes Catal. XIV (VI) 2.
- Idas, *Troianus*, A. X 350. Idan IX 572.
- Idmon, *Rutulus*: Idmon (*voc.*) A. XII 75.
- Idomeneus, *Cretensis*, A. III 401. Idomenei XI 265. Idomenea III 122.
- Idumaeus (*Idume sive Idumaea pars Syriae*): Idumaeas palmas G. III 12.
- ignis: *ignis excitandi ratio* A. I 174.
- Ilia, *Romuli et Remi mater*, A. I 274. VI 768.
- Ilione, *Primi filia*, A. I 653.
- Ilioneus, *Troianus*, A. I 521; 559. VII 212. IX 566. Ilionei I 120. VII 249. IX 499. Ilionea I 611.
- Ilithyia Cir. 326.
- Ilium A. II 325; 625. III 3. VI 64. Ilium (*acc.*) I 68. V 756. Ilium (*voc.*) II 241. Ilio V 261. Ilius: Ili res A. I 268. I. tellus IX 283. XI 245.
- Iliacus: Iliaco sanguine XI 393. Iliaci cineres (*voc.*) II 431. Iliacis campis I 97. X 334. I. ludis III 280. Iliacos agros XI 255. I. casus X 62. I. labores IV 78. I. muros I 483. I. penates III 603. Iliacae urbis VIII 134. Iliacam aciem X 634. I. arcem III 336. I. classem V 607. Iliaca gente VI 875. Iliacis ruinis I 647. Iliacas acies XII 861. I. carinas IV 46. I. classes IV 537. I. oras II 117. I. pugnans I 456. I. vestes IV 648. Iliacis fati (*abl.*) III 182. V 725. Ilias: Iliades I 480. III 65. XI 35. Iliadum II 580. V 644. VII 248.
- Illyricus: Illyricos sinus A. I 243. Illyrici aequoris B. VIII 7.
- Ilus, *Troiae rex*, A. VI 650.
- Ilus (*Ascanius*) A. I 268.
- Ilus, *Rutulus*: Ilo A. X 399; 400.
- Ilva, *insula*, A. X 173.
- Imaon, *Arcas*: Imaona A. X 423.
- Imbrasus, *Lycius*, A. XII 343.
- Imbrasides: Asius Imbrasides X 123. Imbrasidas XII 343

- Inachus, *Argivorum rex*, A. VII 372. *Argolidis fluvius* VII 792.
 Inachus: Inachiis Argis VII 286. Inachiae iuvencae G. III 153.
 Inachias urbes A. XI 286. Inachis Acrisione Catal. IX (XI) 33.
 Inarime, *insula*, A. IX 713.
 India G. I 57. II 116; 122. Indus: Indum G. II 172. Indi II 138. A. VIII 705. Indos G. IV 424. A. VI 794. VII 605. Indis G. IV 293. Indus (*adi.*): Indum ebur A. XII 67. Indi maris Cul. 67.
 indieere: divum templis indicit honorem A. I 632. indicit forum A. V 758.
 indiges: indigetem Aenean A. XII 794. di indigetes G. I 498.
 infula: A. II 430. X 537.
 Inous (*Ino dea marina*): Inous Palaemon A. V 823. Inoo Melicertae G. I 437.
 inpar: numero deus inpare gaudet B. VIII 75. Cir. 373.
 Insidiae A. XII 336.
 instrumenta rustica G. I 160—175.
 Inni castrum, *Latii oppidum*, A. VI 775.
 Invidia G. III 37.
 Io, *Inachi filia*, A. VII 789.
 Iolciaeus: Iolciacis votis Cir. 377.
 Iollas, *pastor*, B. II 57. Iolla III 76; 79.
 Iollas, *Troianus*: Iollan A. XI 640.
 Ionium (*mare*): Ionio A. III 211.
 Ionius: Ionii fluctus G. II 108.
 Ionios fluctus A. III 671. Ionio mari V 193.
 Iopas, *Tyrius*, A. I 740.
 Iphitus, *Troianus*, A. II 435.
 Irae A. XII 336.
 Iris A. IV 700. X 73. Irim IV 694. V 606. IX 2; 800. X 38. Iri (*voc.*) IX 18. *cf. Thaumantias*.
 Ismarus *vel* Ismara, *Thraciae mons*: Ismarus B. VI 30. Ismara (*acc.*) G. II 37. Ismara patria A. X 350.
 Ismarus, *Lydus*: Ismare A. X 139.
 Isthmos: Isthmon Cir. 463.
 Italus, *heros*, A. VII 178. Italia XII 41. Italiae G. II 138 cett. Italiam A. I 2 cett. Italia (*abl.*) A. I 38; 263. VI 718. *Italiae nomen* A. I 530 sqq. III 163 sqq. *Italiae laudes* G. II 136—176. Italus (*subst.*) A. V 117. XI 592. Italo (*dat.*) VIII 502. Itali I 109 cett. Italum (*gen. plur.*) VI 92. VIII 513. X 41; 109. XII 655. Italis XII 202; 628. Italos V 565 cett. *Italorum mores laudantur* A. IX 600—610. *Itali epulabantur sedentes* A. VII 175. VIII 176. Italus (*adi.*) Italo sanguine VI 762. Italis dis VIII 715. Italos finis III 440. V 82. VII 334. Itala cornus IX 695. Itala terra VII 643. Itala gente VI 757. I. urbe X 779. I. virtute XII 827: Italae gentes VII 85. IX 131. I. urbes XI 420. Italas mentes XII 246. I. oras V 703. I. res VIII 626. I. spes XII 35. Italis oris (*abl.*) I 252. I. silvis VII 776. Itali litoris III 396. Italo robere XI 326. Itala regna III 185. Italis: Italides XI 657.
 Ithaea, *insula*: Ithacae A. III 272. Ithaca III 613. Ithacus (*i. e. Ulixes*) II 104; 122. III 629. Ithaci II 128. Cul. 125; 265; 326.
 Ituraeus (*Ituracii Syriae gens*): Ituraeos arens G. II 448.
 Itys, *Troianus*: Ityn A. IX 571.
 Itys, *Terei filius*: Ityn Cul. 252.
 Iulius (*Caesar*) A. I 288. Iulius: Iulia unda G. II 163.
 Iulus (*Ascanius*) A. II 677 cett. Iuli I 556 cett. Iulo I 267. V 569. Iulum I 709 cett. Iule XI 58. Iulo I 288.
 Iuno G. III 153. A. I 15; 36; 64; 279; 443 (*regia*); 662; 734 (*bona*). II 612. III 380. IV 114 (*regia*); 166 (*pronuba*); 371 (*maxima*); 693 (*omni-potens*). V 606; 679. VII 1 (286 sqq.); 330; 438 (*regia*); 552. IX 2; 742; 761; 799. X 62 (*regia*); 73; 96; 610; 627; 684 (*maxima*); 759. XII 134; 156; 841. Cir. 157. Iunonis G. III 532. A. I 4 (*saevae*); 48; 130; 668 (*iniquae*). II 761 (*I. asylo*). III 437 (*magnae*). V 781. VII 419; 592 (*saevae*); 682 (*Gabinae*). VIII 292 (*iniquae*). Cir. 139 (*magnae*). Iunoni I 446. III 438; 547 (*Argivae cf. VII 286*). IV 59 (*cui vincla iugalia curae*). VI 138 (*infernae, i. e. Proserpinae*). VIII 60. Iunonem VII

544. X 605. XII 791. Iuno IV 608. VIII 84 (maxima). Iunone IV 45. Iunonius: Iunonia hospitia I 671. *Iunoni vacca immolatur* A. IV 59sq. cf. *Saturnus*.
- Iuppiter B. VII 60 cett. Iovis B. III 60 cett. Iovi G. II 15 cett. Iovem G. I 125 cett. Iuppiter A. I 731 cett. Iove B. III 60 cett. *Iovis nutu caelestes res reguntur, tempestates pluviae tonitrua fulgura oriuntur* B. VII 60. G. I 322 sqq.; 417 sqq. II 325 sqq.; 419. A. I 42; 255. V 693 sqq. VI 586. VIII 352 sqq. IX 667 sqq. X 566. XII 140. *Iovis imperius res deorum et hominum reguntur* B. III 60. A. I 223 sqq.; 229 sqq.; 254. II 326. IV 614. X 2; 18; 100 sqq.; 112. XII 725 sqq.; 852 sqq. *Iuppiter ad excitandam hominum sollertiam mala inmisit* G. I 125—146. *Iuppiter hospites tuetur* A. I 731. *Iuppiter infans ab apibus in Dictaeo antro nutritus* G. IV 150 sqq. *Creta Iovis insula* A. III 104. *Iuppiter Saturnum regno spoliavit* A. VIII 320. *Iovi quercus sacra* G. II 15. III 332. A. III 681. *Iovis armigera aquila* A. I 394. V 255. IX 561. XII 247. *Dirae Iovis terrentis ministrae* A. XII 845. *Iovi iuenco immolatur* A. IX 623 sq. *tauro* A. III 20. *Iuppiter Anxurus* A. VII 799. *I. Idaeus* A. VII 139. *Olympius* G. III 181. *Iuppiter Dardaniae gentis auctor* G. III 35. A. I 380. VI 123. VII 219 sq. *Iuppiter Stygius, i. e. Pluto* A. IV 638. *Iuppiter magus* Cir. 374. cf. *Chaonius*.
- ius: iura dare G. IV 561. A. I 293; 507. III 137. V 758. VII 246. VIII 670. cf. I 263. VIII 322.
- Iustitia G. II 474.
- Iuturna, *nympha, Turni soror*, A. XII (138 sqq.) 154; 222; 244; 448; 468 (virago); 477; 485; 798; 870. *Iuturnae (dat.)* XII 854. *Iuturnam* XII 813; 844. *Iuturna (voc.)* XII 146.
- Ixion: Ixionis G. III 38. Ixiona A. VI 601. Ixionius: Ixionii orbis G. IV 483.
- Karthago A. I 13. IV 670. X 12; 54. Karthaginis I 298; 366. IV 97; 265; 347. Cul. 371. Karthagine A. IV 224
- Labicei scuta picti, *Labice sive Labicorum, Latii oppidi, incolae*, A. VII 796.
- Labos A. VI 277.
- Labyrinthus A. V 588. (VI 27).
- Lacaena (*i. e. Helena*): Lacaenae A. II 601. VI 511. Lacaenis virginibus G. II 487.
- Lacedaemon: Lacedaemona A. VII 363. Lacedaemonius: Lacedaemonios hymenaeos A. III 328.
- Lacinia diva (*templum Iunonis in promuntorio Lacinio*) A. III 552.
- Lades, *Lycius*: Laden A. XII 343.
- Ladon, *Arcas*: Ladona A. X 412. laena A. IV 262.
- Laertius: Laertia proles Cul. 327. Laertia regna A. III 272.
- Laestrygones: Laestrygonas Cul. 330.
- laevus: laeva numina G. IV 7. *laeva tonitrua prospera* A. II 693. IX 628.
- lageos vitis G. II 93.
- Lagus, *Rutulus*, A. X 380.
- Lamus, *Rutulus*: Lamum A. IX 332.
- Lamyrus, *Rutulus*: Lamyrum A. IX 332.
- Laocoon, *Troianus*, A. II 41; 201. Laocoonta II 213; 230.
- Laodamia, *Protesilai coniunx*, A. VI 447.
- Laomedonteus (*Laomedon, Troianorum rex*): Laomedontea perijuria gentis A. IV 542. L. perijuria Troiae G. I 502. Laomedontius: L. heros (*Aeneas*) A. VIII 18. Laomedontia pubes VII 105. Laomedontiades (*Priamus*): Laomedontiadem A. VIII 158; 162. Laomedontiadae (*Troiani*) A. III 248.
- Lapithae G. III 115 (*artem equitandi invenerunt*): Lapithum A. VII 305. Lapithis G. II 457. Lapithas A. VI 601. VII 307. Cul. 29.
- laquearia A. I 726. VIII 25.
- Lar: Pergameum Larem A. V 744. Assaraci Larem IX 257. Iarem (*i. e. domum*) G. III 344. IV 43. A. VIII 543.
- Larides, *Rutulus*: Laride A. X 390; 394.
- Larina virgo, *Camillae comes*, A. XI 655.

- Larisaeus Achilles (*Larisa Thes-saliae urbs*) A. II 197. XI 404.
 Larius, *lacus*: Lari G. II 159.
 Latagus, *Troianus*: Latagus A. X 696; 697.
 Latinus, *Fauni filius*, *Latinorum rex*, A. VII 45 sqq.; 62; 92; 103; 192; 249; 432; 556; 616. IX 272 (*Latini ager* cf. XI 316) 386. XI 231; 238; (301 sqq.) 469. XII 18; 161; 192; 195; 285; 609; 657; 707.
 Latini VI 891. VII 284; 407; 585. XI 213; 402. XII 58; 137; 567.
 Latino VIII 17. X 66. XI 128; 440. XII 23; 111. Latinum VII 333; 373; 467; 576. XII 580. Latino VII 261. *Latini regia* VII 170 sqq.
 Latium A. VIII 5. XII 826. Latio I 6. VI 89; 793. VII 38; 271. X 364. XI 361. XII 148. Latium I 205; 554. VII 342; 709. VIII 18; 322 Latiumque vocari maluit (*Saturnus*), his quoniam latuisset tutus in oris. X 58. XI 168. Latio I 31; 265. IV 432. V 731. VI 67. VII 54; 601. VIII 10; 14. XI 141; 431. XII 24; 820. Latini (*subst.*) A. X 893. XI 134; 203; 603; 618; 621; 745. XII 15; 240; 548; 656; 730. Latinorum VII 160. VIII 448. Latinis VII 367; 470. VIII 117. IX 714. X 77. XI 193; 229. XII 593. Latinos V 598. VII 151; 202; 426. X 237; 310. XII 1; 448; 556; 823; 837. Latini XI 108; 302. XII 693. *Latinae* (*subst.*) XII 143; 604. *Latinorum mores laudantur* V 730; VII 202 sqq. Latinus (*adi.*): Latini Atii V 568. L. populi VII 716. Latinis canibus IX 483. L. patribus XII 211. Latinos avos VI 875. L. finis VIII 602. XI 588. L. muros XI 17. L. oratores XI 331. L. populos X 4. L. reges XII 530. Latina gente VIII 55. L. urbe IX 365. XI 100. Latinae acies X 359. L. matres (*voc.*) VII 400. L. turmae XI 518. Latinum genus I 6. Latinis arvis VIII 38. X 299. L. conubis VII 96. L. regnis VII 313.
 Latona: Latonae A. I 502. XII 198. Cul. 11. Latona (*voc.*) Cul. 237.
 Latonia (*Diana*) A. XI 534. L. custos nemorum IX 403. L. De-
 los G. III 6. L. virgo A. XI 557.
 latro *insidiator*, *venator*, A. XII 7.
 Laurens (*subst.*) Laurentes A. XII 240. Laurentum VIII 371. XII 137; 280. Laurentibus VIII 537. Laurentis VII 63. VIII 613. Laurens (*adi.*) Laurentis Pici VII 171. L. regis XI 851. L. Turni VII 650. L. tyranni VII 342. Laurenti divo (*i. e. Fauno*) XII 769. Laurentem Thybrim V 797. Laurentes campi XII 542. Laurentibus agris XI 431. Laurentis muros X 670. L. populos VI 891. Laurens ora X 705. Laurentis pugnae XI 78. Laurenti arce VIII 1. Laurente nympha VII 47. Laurentes nymphae VIII 71. Laurenti solo VIII 38. Laurente solo XII 547. Laurentia agnina XI 909. L. arva VII 661. IX 99. L. castra X 634. Laurentibus arvis XII 24. Laurentia palus X 708. *Laurentum nominis origo* A. VII 63.
 laurus *in impluvio* A. II 512. VII 59.
 Lausus, *Etruscus*, A. VII 619; 651. X 425; 433; 789; 900. Lausi 862. Lauso X 438; 699; 809; 813. Lausum X 809; 840. Lause X 774. Lauso 838.
 Lavinia, *Latini filia*, A. VI 761. VII (52 sqq.) 72; 314; 359. XI 479. XII 17; 64; 80; 194; 605; 937.
 Lavinium *sive Lavinum*, *Latii urbs*: Lavini A. I 258; 270. VI 84. Lavinia litora A. I 2. Lavinia arva IV 236.
 Leda: Ledaе A. I 652. Cir. 489.
 Ledaеus: Ledaеam Helenam A. VII 364. L. Hermionen A. III 328.
 legio G. II 279 sqq. A. IX 365—368.
 Leleges, *antiqui earum regionum incolae quas postea Graeci tenebant*: Lelegas A. VIII 725.
 Lemnius pater (*i. e. Vulcanus*) A. VIII 454.
 Lenaeus (*subst.*), *Bacchus* (*ἄνθος torculum*): Lenaеe G. II 529. Lenaеe pater G. II 4; 7. Lenaеus (*adi.*) Lenaеum honorem A. IV 207. Lenaеos latices A. III 510.
 Lerna, *Argolidis lacus*: belua Lernaе A. VI 287. piscosae Lernaе

- XII 518. Lernam VI 803. Lernacus: L. anguis VIII 300.
- Lesbos, *insula*, G. II 90.
- Lethaeus (*Lethe inferorum fluvius*): Lethaeum amnem A. VI 705. L. fluvium VI 749. Lethaeo rore V 854. L. somno G. I 78. Lethaeas undas Cul. 215. Lethaei fluminis A. VI 714. Lethaea papavera G. IV 544.
- Letum A. VI 277. Leti G. IV 480. A. VI 278. Leto VIII 566. X 318. XI 172. XII 328.
- Leucaspis, *Troianus*: Leucaspim A. VI 334.
- Leucate, *Leucadiae insulae promuntorium*: Leucatae A. III 274. Leucaten VIII 677.
- Leucothea Cir. 396.
- libatio: B. V 70. G. II 192. A. I 736. III 66; 303; 354; 525. IV 207. V 77. VI 244 sqq. VII 133. VIII 278. XII 174.
- lex: *leges figere atque refigere* A. VI 622.
- Liber (*Bacchus*) B. VII 58. A. VI 805. Liber (*voc.*) G. I 7.
- Libethrides nymphae (*Libethrius mons Boeotiae*) B. VII 21.
- libra, *sidus*, G. I 208.
- Liburni, *Illyrica gens*: Liburnorum A. I 244.
- Libya: Libyae G. I 241. III 249; 339. A. I 22; 158; 226; 301; 384; 556; 577. IV 36; 173; 257. VI 694; 843. Cul. 406. Libycus: Libyco cursu A. VI 338. L. pectine Cir. 179. Libyci fines A. I 339. Libyco penates I 527. Libycae Karthaginis Cul. 371. L. urbis A. IV 348. Libycae gentes IV 320. Libycis oris I 377. Libycae oras IV 106. Libycis terris IV 271. L. undis I 596. V 789. Libyci aequoris G. II 105. Libycum (mare) A. V 595. Libyco litore XI 265. L. marmore VII 718. Libys lectulus Cir. 440. Libystis: Libystidis ursae A. V 37. VIII 368.
- Lichas, *Latinus*: Lichan A. X 314. Licymnia serva A. IX 543.
- Ligea, *nympha*, G. IV 336.
- Liger, *Latinus*, A. IX 571. X 575; 579. Ligeri (*dat.*) X 583.
- Ligus: aduetum malo Ligurem G. II 168. Ligorum A. X 185. XI 701. vane Ligus XI 715. *Ligures fallaces* A. XI 701.
- Lilybeius: Lilybeia vada A. III 706.
- limbus A. II 616.
- Linus B. IV 56. VI 67. Lino IV 57.
- Lipare, *insula*: Aeoliam Liparen A. VIII 417.
- Liris, *Troianus*: Lirim A. XI 670.
- litare A. II 118. IV 50.
- lituus: lituo Quirinali A. VII 187.
- Locri Narycii A. III 399. Locros XI 265.
- Lucagus, *Latinus*, A. 574; 576; 585. Lucage X 591.
- Lucas, *Latinus*: Lucam A. X 560.
- Lucetius, *Latinus*: Lucetium A. IX 567.
- Lucienus: Luciene Catal. XIII (V) 35.
- Lucifer B. VIII 17. A. II 801. VIII 589. Luciferi G. III 324.
- Lucina (*Diana*) B. IV 10. Lucinae G. IV 339. Lucinam III 60.
- Lucrinus, *lacus*: Lucrino G. II 161.
- ludi Actiaci A. III 280. *currules* G. III 103 sqq. *cursorum* A. V 290 sqq. *navales* V 114 sqq. *pugilum* V 368 sqq. *sagittariorum* V 485 sqq. *ludus Troiae* V 545 sqq.
- Luna G. I 396. Lunam A. IX 401. Luna (*voc.*) G. III 392. *signa futurae tempestatis ex luna* G. I 424 sqq.
- Lupercal A. VIII 343.
- luperci: lupercos A. VIII 663.
- lupus: *voce deseritur is quem prior lupus vidit* B. IX 53.
- lustratio: B. V 75. A. III 279. VI 231.
- Lyaeus (*Bacchus*): Lyaeo G. II 229. A. IV 58. Lyaeus (*adi.*) Lyaeum laticem A. I 686.
- Lycaeus, *mons Arcadiae*: Lycaei B. X 15. G. I 16. III 2; 314. IV 538. Lycaeus (*adi.*): Lycaei Panos A. VIII 344.
- Lycaon, *Arcadiae rex*: Lycaonis arcton G. I 138.
- Lycaon, *Gnosius*, A. IX 302.
- Lycaonius: Lycaonium Ericeten A. X 748.
- Lycia: Lyciae A. VII 721. Lyciam A. IV 143. Lycia A. X 126. XII 344; 516. Lycius (*subst.*)

- Lycios A. I 113. Lycius (*adi.*)
 Lycius Agis A. X 750. Lyciae
 classis VI 334. Lyciam pharetram
 VII 816. Lyciae sortes (*i. e. Apol-
 lineae*) IV 346; 377. Lycias sagittas
 VIII 166. Lycio cornu XI 773.
 Lycidas, *pastor*: Lycida B. VII
 67. IX 2; 12; 37.
 Lycisca, *canis*, B. III 18.
 Lycorias, *nympha*, G. IV 338.
 Lycoris, *puella*, B. X 2; 22. Lycori
 X 42.
 Lyctius (*Lycos Cretae urbs*): Lye-
 tius Aegon B. V 72. L. Idomeneus
 A. III 401.
 Lyncurgus, *Thracum rex*: Lyncurgo
 A. III 14.
 Lycus, *Ponti fluvius*: Lycum G.
 IV 366.
 Lycus, *Troianus*, A. IX 542; 553.
 Lyci A. I 222.
 Lydia G. IV 211. Lydi (*i. e. E-
 trusci, qui a Lydis orti credeban-
 tur*): Lydorum A. IX 11. Lydius
 (*Etruscus*): L. Thybris A. II 781.
 Lydia gens VIII 479. X 155.
 Lynceus, *Troianus*: Lyncea A.
 IX 765.
 Lyrnesus, *Phrygiae oppidum*: Lyr-
 nesi A. XII 547. Lyrnesius Ac-
 mon X 128.
 Machaon, *Aesculapii filius, medi-
 cus*, A. II 263.
 Maeander, *Cariae fluvius flexibus
 insignis: purpura Maeandro duplici
 (i. e. duplex limbus purpureus in-
 modum Maeandri flexuosus)* A. V
 251.
 Maecenas G. I 2. II 41. III 41.
 IV 2.
 Maenalus *vel* Maenala, *Arca-
 diae mons* B. VIII 22. X 15; 55. G.
 I 17. Maenalius: Maenalis ver-
 sus B. VIII 21; 25; 31; 36; 42; 46;
 51; 57; 61. Maenalius antro Copa 9.
 Macon, *Rutulus*: Maconis A. X 336.
 Maeonia (*antiquum Lydiae nomen*):
 Maconiae (*i. e. Etruriae*) A. VIII
 499. Maeonius: Maconii Bacchi
 G. IV 379. Maeonio regi A. IX
 543. Maeonia mitra IV 216. M.
 domo X 141. Maeoniae chartae
 Cir. 62. Maeonidae (*i. e. Etrusci*)
 A. XI 759.
 Maeotius (*Maecotis palus*): Maeotia
 tellus A. VI 799. Maeotia unda G.
 III 349.
 Maeuius, *poeta*: Maeui (*voc.*) B.
 III 90.
 magalia A. I 421. IV 259.
 magicae artes: B. III 103. VII
 27. VIII 64 sqq. A. IV 487 sqq. VII
 753 sqq.
 Magnus, *Latinus*: Mago A. X 520.
 Maia A. VIII 138. Maias G. I 225.
 -Maia A. VIII 140. Maia A. I 297.
 Malea, *Laconicae promuntorium*:
 Maleae A. V 193.
 Manlius: A. VIII 652.
 mantelia G. IV 376. A. I 702.
 Manto, *vates*: Mantus A. X 199.
 Mantua, *Italiae oppidum*, B. IX
 27; 28. G. II 198. Catal. VIII (X) 6.
 Mantuam Catal. X (VIII) 4. Man-
 tua (*voc.*) G. III 12. A. X 200; 201.
 Mantuae nominis origo; civium tri-
 bus et curiae A. X 198—203.
 manus: manus ad caelum tendebant
 precantes A. III 176. IV 205. cf.
 A. I 93. X 666. III 263 (passis pal-
 mis). V 233.
 Marcellus A. VI 855; 883.
 Marcotides vites (*Mareotis Aegypti
 regio*) G. II 91.
 Marica: *nympha* Laurente Marica
 A. VII 47.
 Marius (C.): Marios G. II 169.
 Marpesius (*Marpessos sive Mar-
 pessa mons Pari insulae*): Marpesia
 cautes A. VI 471.
 Marruvia, *gens Marsorum*: Mar-
 ruvia de gente A. VII 750.
 Mars G. I 511. II 283. A. VII 304
 (M. perdere gentem Lapithum va-
 luit). IX 714 (M. animum viresque
 Latinis addidit inmisitque Fugam
 Teucris atrumque Timorem). X
 279 (in manibus M. ipse). Martis
 B. X 44. G. III 91 (M. equi). IV
 345 (M. dolos et dulcia furta). A.
 VII 550; 608. VIII 516; 557. XI
 110; 374. XII 73; 124; 790. Marti
 VIII 433 (M. currum instabant
 Cyclopes). XI 153. Martem II 440.
 VI 165. VII 582 (M. fatigant); 603.
 IX 763. XII 108; 187 (sin nostrum
 adnuerit nobis Victoria Martem);
 712. Marte A. I 274 (M. gravis
 Iliis). II 335 (M. caeco). VII 540

- (M. aequo). VIII 495; 676 (M. instructo). IX 516 (M. caeco). X 22 (M. secundo); 237. XI 899 (M. secundo). XII 1 (M. adverso); 410; 497 (M. secundo). Martius: Martius canor G. IV 71. M. lupus A. IX 563. Martia Penthesilea XI 661. Martia tela B. IX 12. M. volnera A. VII 182. *cf. Gradivus. Mavors.*
- Marsi: Marsorum A. X 543. Marsos G. II 167. Marsus (*adi.*) Marsis montibus A. VII 758.
- Marus, *Rutilus*, A. IX 682.
- Massicus, *Etruscus*, A. X 166.
- Massicus (*Massicus mons Campaniae*): M. umor Bacchi G. II 143. Massica Bacchi munera G. III 526. felicia Baccho Massica A. VII 726.
- Massyli, *Libyae gens*: Massylum (*gen. plur.*) A. VI 60. Massylus (*adi.*): Massyli equites A. IV 132. Massylae gentis IV 483.
- Mater (*Cybele*): Matris G. IV 64. A. IX 581. matris Idaeae IX 616. Matrem IX 107.
- Maurusia gens *Libyae* A. IV 206.
- Mavors A. VIII 700. X 754. XI 389. XII 332 (*Martis impetus et comitatus describitur*). Mavortis VI 872 (M. ad urbem). VIII 630. Mavors (*voc.*), cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques XII 179.
- Mavortius: M. Haemon A. IX 682. M. Romulus VI 777. M. tellus (*i. e. Thracia*) G. IV 461. M. terra A. III 13. M. moenia A. I 276.
- Media G. II 126. Medi II 134. Medorum II 136. Medus (*adi.*) Hydaspes IV 211. Medicus: Medica (*herba*) I 215.
- Medon, *Troianus*: Medonta A. VI 483.
- Megaera, *furia*: Megaeram A. XII 846.
- Megara Cir. 105; 388.
- Megari sinus (*Megara Siciliae oppidum*): Megaros sinus A. III 689.
- Melampus Amythaonius, *vates*, G. III 550.
- Meliboeus, *pastor*, Catal. IX (XI) 18. Meliboei B. III 1. V 87. Meliboe B. I 6; 19; 42; 73. VII 9.
- Meliboeus (*Meliboea Thessaliae oppidum*): ducis Meliboei (*i. e. Philoctetae*) A. III 401. Meliboea purpura V 251.
- Melicertes: Inoo Melicertae G. I 437.
- Melite, *nympha*, A. V 825.
- Mella, *Galliae cisalpiniae fluvius*: Mellae G. IV 278.
- Memmius: Memmi A. V 117.
- Memnon, *Tithoni et Aurorae filius*: Memnonis A. I 489. (I 751).
- Menalcas, *pastor*, B. IX 16; 55. X 20. Menalcan II 15. IX 10. Menalca (*voc.*) III 13; 58. V 4; 64; 90. IX 18.
- Menelaus, *Atrei filius*, A. II 264. XI 262. Menelaum VI 525.
- Menestheus, *Lyrnesius*: Menestheo A. X 129.
- Menoetes, *Arcas*: Menoeten A. XII 517.
- Menoetes, *Troianus*, A. V 164; 179. Menoeten V 161; 173. Menoete (*voc.*) V 166.
- mensa: mensae secundae G. II 101. A. VIII 283. mensae deorum A. II 764.
- Mercurius A. VIII 138 (*Euandrii generis auctor, in Cyllenae montis vertice Maia genitus*). Mercurio A. IV 558 (omnia M. similis ... et crinis flavos et membra decora iuventae). Mercurium A. IV 222. *Mercurii talaria et virga* A. IV 239—246. *cf. Cyllene, Maia.*
- Merops, *Troianus*: Meropem A. IX 699.
- Messalla Cir. 54. Messallis Publicolis Catal. IX (XI) 40.
- Messapus, *Latinus*, equum domitor, Neptunia proles, A. VII 691. VIII 6. IX 27; 122; 521. X 353; 748. XI 429; 464 (*voc.*); 518; 603. XII 128; 289; 294; 488; 550; 661.
- Messapi IX 349; 363; 456. Messapo IX 158. Messapum XI 520.
- Metabus, *Camillae pater*, A. XI 540; 564.
- Methymnaeus (*Methymna Lesbii insulae urbs*): Methymnaeo palmite G. II 90.
- metiri agros A. XII 360. *cf. Servii scholion.*
- Metiscus, *Rutilus*: Metisci A. XII 472; 623; 737; 784. Metiscum XII 469.

- Mettus *Fuffetius*, *Albanorum dictator*: Mettum A. VIII 642.
- Metus A. VI 276. Metum G. III 552.
- Mezentius, *Etruscorum rex*, A. VII 648; 654. VIII 7; 482 (*propter crudelitatem regno depulsus ad Turinum confugit*); 501; 569. IX 520; 583. X 150; 204; 688; 713; 728; 741; 761; 767; 895. XI 16. Mezentii (*gen.*) XI 7.
- Micon, *pastor*, B. VII 30. Miconis III 10.
- Milesius (*Miletus Ioniae urbs*): Milesia vellera G. III 306. IV 334.
- Mimas, *Troianus*: Mimanta A. X 701; 705.
- Mineius, *fluuius*, B. VII 13. G. III 15. M. *navis insigne* A. X 206.
- Minerva: *oleae inventrix* G. I 18. *lanificii dea* A. V 284. VII 805. VIII 409. *Minervae invisae aranea* G. IV 246. *donum Minervae equus ligneus* A. II 31; 189. *templum Minervae Iliacum* A. II 404. VI 840. *arx Minervae in Calabria* III 531. *Minervae sidus* XI 259. *Minerva Actiaco proelio pro Romanis pugnat* VIII 699. *cf. Pallas. Triton.*
- Minio, *Etruriae fluuius*: Minionis A. X 183.
- Minos A. VI 432. Cul. 374. Cir. 111; 272. Minois Cir. 301. Minoa 132; 367. Minos 286; 287; 414; 421; 454. Minois: Minoa regna (*Creta*) A. VI 14.
- Minotaurus A. VI 26.
- Misenus, *Troianus*, A. III 239. Misenum A. VI 162; 164; 212. Misene VI 189. Misenus mons VI 234.
- mitra A. IV 216. IX 613.
- Mnasylos, *satyrus*, B. VI 13.
- Mnestheus, *Troianus*, A. V 116; 117; 189; 194; 210; 218; 493; 494; 507. IX 169; 304; 776; 778; 809. X 143. XII 127; 384; 443; 459; 549. Mnesthei (*dat.*) A. V 184. Mnesthea A. IV 288. XII 561.
- Moeris, *pastor*, B. VIII 96. Catal. IX (XI) 18. Moerim B. VIII 98. IX 53; 54. Moeri IX 1; 61.
- Molorchus, *pastor, qui Herculem, venientem ad occidendum Nemeum leonem, suscepit hospitio*: lucos Molorchii G. III 19.
- Molossus (*Molossi Epiri populus*). Molossum (*canem*) G. III 405. Molossis canibus Cul. 331.
- monile A. I 654. VII 278. *cf.* V 558. VII 351.
- Monoeci arx, *promuntorium Liguria cum portu et templo Herculis Monoeci*: M. arce A. VI 830.
- Mopsus, *pastor*: Mopso B. VIII 26. Mopse V 1; 10. VIII 29.
- Morbi A. VI 275. Morbos G. III 552. *morbi animalium* G. III 440—566.
- Morini, *Belgica gens*, A. VIII 727. Mors: Morti A. V 691. X 661. XI 197. XII 464. Cul. 188.
- Mucius Cul. 365.
- Mulciber (*Vulcanus*) A. VIII 724.
- Murranus (*Latinorum regum nomen*): Murranum A. XII 529; 639.
- Musa Catal. IV (XIII) 6; 8.
- Musaeus, *vates*: Musaeum A. VI 667.
- Mutusca, *Sabinorum oppidum*: Mutuscae A. VII 711.
- Mycenae A. VII 372. Mycenis IX 137. Mycenae G. III 121. A. I 284. II 25; 180; 577. VI 838. Mycenis I 650. II 331. VII 222. Mycenae: Mycenae A. V 52. Mycenaeus: M. ductor A. XI 266.
- Myconos, *insula*: Mycono A. III 76.
- Mygdonides Coroebus A. II 342.
- Myrmidones, *Thessalica gens*: Myrmidonum A. II 7; 252; 785. XI 403.
- Myrrha: Myrrhae Cir. 238.
- Mysia, *Asiae regio*, G. I 102. Mysus: M. Caicus G. IV 369.
- nais B. II 46. naides B. X 10. naiades: naiadum B. VI 21. Cul. 117.
- napaeae, *nymphae*: napaeas G. IV 534.
- Nar sulphurea albus aqua, *Sabinorum fluuius*, A. VII 517.
- Narycius (*Naryx Locrorum oppidum*): Narycii Locri A. III 399. Naryciae picis G. II 438.
- Nautes, *Troianus, vates*, A. V 704; 727.
- naves: *e pinu vel abiete contexuntur* B. IV 38. G. II 68; 443. A. VIII 91. IX 84 sqq. *rostra aere obducebantur* A. I 35. VIII 675. X 166; 223. *naves puppibus adpelluntur* A.

- VI 3. *subducuntur* A. I 551; 573. III 135. *deducuntur* A. III 71. *insignia in prora gestant* A. V 116sqq. X 156; 166; 171; 209. *remi* V 119. X 207. *transtra* III 289. V 663. *rudentes* III 267. *velificatio* V 828sqq. *arma in puppibus* I 183. X 80. *naves coronantur* G. I 304. A. IV 418. *nauticus clamor (celeuma)* A. III 128. *naves turritae* A. VIII 693. *pictae* VII 431. VIII 93.
- Naxos, *insula*: Naxon A. III 125.
- Neaera, *puella*: Neaeram B. III 3.
- Nealces, *Troianus*, A. X 752.
- Nemea, *regio Argolidis*: Nemeae sub rupe A. VIII 295.
- Neoptolemus, *Achillis filius*, A. II 263. Neoptolemi A. III 333; 469. XI 264. Neoptolemus A. II 500; 549. *cf. Pyrrhus*.
- Neptunus A. I 125. II 610. VII 23. Neptuni G. III 122. IV 387. A. V 360; 863. IX 143. Cir. 509. Neptuno G. IV 29; 394. A. II 201. III 74; 119. V 640. Cir. 474. Neptunum A. V 779. VIII 699. Neptune G. I 14. A. V 14; 195; 782. *Neptunus equum procreavit* G. I 14. *Neptuno imperium pelagi saevusque tridens sorte datus* A. I 138. *N. moenia Troiae extruxit* A. V 811. IX 143. *N. pro Augusto pugnat proelio Actiaco* A. VIII 699. *Neptuno tauro immolatur* A. III 119. *Neptuni comites* V 822 sqq. Neptunius: Neptunia coniunx Cir. 483. N. proles A. VII 691. IX 521. X 352. XII 128. N. Troia II 625. III 3. N. arva VIII 695. *cf. Saturnus*.
- Nereus, *deus marinus*, G. IV 391. A. II 419. Nerei A. VIII 383. X 763. Nerea B. VI 35. Nereius: Nereia Doto A. IX 101. Nereis Cul. 300; 345. Nereidum A. III 74. V 240. Cir. 474. Nerine Galatea B. VII 37.
- Neritos, *insula*, A. III 271.
- Nersae, *Aequicolarum civitas*, A. VII 744.
- Nex: Neci A. II 85. XII 341; 513.
- Nilus, *fluvius*, A. IX 30. Nili VI 800. Nilum G. III 29. IV 288. A. VIII 711.
- Niphaeus, *Rutulus*: Niphaei A. X 569.
- Niphates, *pars Tauri montis*: Niphaten G. III 30.
- Nisa, *femina*, B. VIII 26. Nisae VIII 18.
- Nisaeae, *nympha*, A. V 826.
- Nisus, *Troianus*, *Euryali amicus*, A. V 294—361. IX 174—470.
- Nisus, *Megarensium rex*, G. I 404; 408. Cir. 207; 540. Nisi B. VI 74. Cir. 112; 124; 411. Nisum 378.
- Nise 191. Niseius: Niseia virgo Cir. 390.
- Noctuinus Catal. XII (IV) 8. Noctuine Catal. VI (III) 2. XII (IV) 1; 3; 4.
- Noemon, *Troianus*: Noemona A. IX 764.
- Nomades, *Libyae gens*: Nomadum A. IV 320; 535. VIII 724.
- Nomentum, *Latii oppidum*, A. VI 773. VII 712.
- Noricus: Norica castella G. III 474.
- Notus, *ventus*, A. I 85; 108. II 417.
- Nox A. III 512 (horis acta). V 721 (bigis subvecta); 738; 835. VIII 369 (fuscis tellurem amplectitur alis *cf. II 360. VI 866*). XII 846 (*furiarum mater*, *cf. VII 331*). Cul. 202 (Erebeis). Noctis A. VII 138. Noctem VII 138. Nocte VII 331. XII 860. *noctis descriptio* A. IV 522sqq. VIII 26 sq. IX 222 sq. *noctis initium* II 250; 269. III 508; 512. IV 80. VIII 280; 369. X 215. *noctis finis* II 9. V 738. VI 539.
- Numa, *rex*, A. VI 808 sqq.
- Numa, *Rutulus*: Numam A. X 561. Numa (*abl.*) IX 452.
- Numanus Remulus, *Rutulus*: Numanum A. IX 589; 650.
- Numicus, *Latii fluvius*: Numici A. VII 150; 242; 797.
- Numidae A. IV 41.
- Numitor, *rex Albanus*, A. VI 768.
- Numitor, *Rutulus*, A. X 341.
- nuptiae: *earum ritus commemorantur* B. VIII 29; 30. A. IV 166sqq. Catal. XII (IV) 9. XIII (V) 16. A. IV 99. X 648.
- Nursia, *Sabinorum oppidum*, A. VII 716.
- Nyctelius: Nyctelium Cul. 111.
- nymphae *silvas et flumina servant* G. IV 382. A. I 168. *nymphae*

- sorores* G. II 494. *n. Iunonis* A. I 71. *n. faciles* B. III 9. *nymphas cum ceteris loci numinibus veneratur Aeneas ubi in Thraciam et in Italiam advenit* A. III 34. VII 137. *nymphas canunt poetae bucolici* B. IX 19.
- Nysa, urbs et mons Indiae*: *Nysae* A. VI 805.
- Oaxes, Cretae fluvius*: *Oaxen* B. I 65.
- Oceanus* Cir. 392. *Oceani* G. I 246. III 359. IV 233. A. IV 480. VIII 589. Catal. IX (XI) 54. *Oceano* G. II 122. IV 380. *Oceanum* G. IV 381. A. IV 129. VII 101. XI 1. Cul. 103. *Oceano* G. II 481. A. I 287; 745. II 250. *Oceanis*: *Oceanitides* G. IV 340.
- Ocnus, Etruscus*, A. X 198.
- Octavius*: Cul. 1; 25. Catal. XI (XIV) 1.
- Oeagrius (Oeagrux rex Thraciae)*, O. Hebrus G. IV 523.
- Oebalia arx (i. e. Tarentum, conditum a Lacedaemoniis, quorum antiquus rex Oebalus)*: *Oebaliae arcis* G. IV 125.
- Oebalus, Campanorum dux*: *Oebale* A. VII 734.
- Oechalia, Euboeae oppidum*: *Oechaliam* A. VIII 291.
- Oenides* Catal. IX (XI) 6.
- Oenotri viri*, A. I 532. III 165.
- Oenotrius*: *Oenotria tellus* A. VII 85.
- Oeta, mons*: *Oetam* B. VIII 30. Cul. 203. Cir. 350.
- Ogygius Phoenix* Cir. 220.
- Oileus, Aiakis pater*: *Oilei* A. I 41.
- olea: olearum cultura facillima* G. II 420 sqq. *oleae ramus pacis signum* G. II 425. A. VII 154. VIII 116; 128. XI 101; 331.
- Olearos, insula*: *Olearon* A. III 126.
- oleaster Fauno sacer* A. XII 766.
- Olympiacus*: *Olympiacae palmae* G. III 49.
- Olympus, mons*: *Olympum* G. I 282. Cir. 34. *Olympus (caelum)* G. III 223. *Olympi* B. V 56. A. II 779. V 533. VI 586. VII 558. XI 436; 620. XII 791. *Olympo* G. IV 561. A. VI 782. VIII 280. *Olym-*
- pum* A. VI 579. IX 105. X 115; 216. XI 867. *Olympo* B. V 786. G. I 96; 450. A. I 374. IV 268; 694. VI 834. VII 218. VIII 319; 533. IX 83. XI 726. XII 634. Catal. XIV (VI) 11.
- omen: omina repetere* A. II 178. *o. firmare* II 691. *o. turbare* III 407. *omen non abnuere* V 530. *o. levare* III 36.
- Onites, Rutulus*: *Oniten* A. XII 514.
- Opheltis, Troianus*, A. IX 199.
- Opis, nymphea*, G. IV 342.
- Opis, Dianae comes*, A. XI 836; 867; *Opim* XI 532.
- oracula* A. II 115. III 94; 154; 251; 374. VI 83. VII 96.
- orator (legatus)* A. VII 153. VIII 505. XI 100; 331.
- Orcus*: *Orci* G. IV 501. A. VI 273. VIII 296. *Orco* A. II 398. IV 699. IX 525; 782. *Orco (abl.)* IV 242.
- oreades, Dianae comites*, A. I 500.
- Orestes, Agamemnonis filius*, A. III 331. IV 471.
- orgia Bacchi* G. IV 520. A. IV 303. VI 517. VII 385—405.
- Oricius (Oricus Epiri oppidum)*: *Oricia terebintho* A. X 136.
- Oriens* G. I 250. A. V 739. Cul. 30.
- Orientis* A. I 289. VIII 687. *Oriente* V 42. *orientem solem spectabant precantes* A. VIII 68. XII 172.
- Orion, venator*, A. X 762. *sidus* A. I 535 (nimbosus). IV 52 (aquosus). VII 719 (saevus). *Oriona (armatum auro)* A. III 517. Cir. 535.
- Orithyia, Erechthei, Atheniensium regis, filia, a Borea rapta*, G. IV 462. A. XII 83.
- Ornytus, Etruscus*, A. XI 677.
- Orodes, Troianus*, A. X 736. *Oroden* X 731.
- Orontes, Troianus*: *Oronti (gen.)* A. I 220. *Oronten* I 113. VI 384.
- Orpheus* B. IV 55. VIII 55; 56. G. IV 453. A. VI 190. Cul. 117. *Orphei* B. IV 57. G. IV 544; 552. Cul. 279. *Orpheos* Cul. 269. *Orphea* B. III 46. VI 30. *Orpheu* G. IV 493. Cul. 292.
- Orses, Troianus*: *Orsen* A. X 747.
- Orsilochus, Troianus*, A. XI 636.
- Orsilochum* XI 690; 694.

- Ortygia (*Delos insula*): Ortygiae A. III 124; 143. Ortygiam III 154.
 Ortygia (*Syracusarum insula*): Ortygiam A. III 694.
 Ortygius, *Rutulus*: Ortygium A. IX 570.
 Osci: Oscorum A. VII 730.
 oscilla G. II 389.
 Osinius, *rex Clusinus*, A. X 654.
 Osinis (*vulgo Osiris*), *Latinus*: Osinim A. XII 458.
 Ossa, *mons*: Ossae G. I 282. Ossam I 281. Ossaeus: Ossaeis saxis Cir. 33.
 ostrum Sarranum G. II 506. Tyrium III 17. Assyrium Cir. 440.
 Othryades Panthus A. II 319.
 Othrys, *mons*: Othrym A. VII 675.
 Otos Cul. 234.
 oves: *earum cura* G. III 295 sqq. *morbi* 440 sqq.
 Pachynum, *Siciliae promuntorium*: Pachyni A. III 429; 699. Pachyno A. VII 289.
 Pactolus, *Lydiae fluvius*, A. X 142.
 Padus, *Italiae fluvius*: Padi A. IX 677. Pado G. II 452.
 Padusa, *Padi ostium*: Padusae A. XI 457.
 paean: paeana A. VI 657. X 737.
 Paeonius (*Paeon deorum medicus*): Paeonium in morem A. XII 401. Poeniis herbis VII 769.
 Paestum, *Lucaniae oppidum*: biferi rosaria Paesti G. IV 119.
 Pagasus, *Troianus*: Pagasum A. XI 670.
 Palaemon, *deus marinus*, A. V 823. Cir. 396.
 Palaemon, *pastor*, B. III 50; 53.
 Palaephatius: Palaephatia voce Cir. 88.
 Palamedes, *Graecus*: Palamedis A. II 81.
 Palatia Romana G. I 499.
 Palatinus: Palatini Euandri A. IX 9.
 Pales, *dea pastoralis*, B. V 35. G. III 1; 294. Cul. 20; 77.
 Palicus (*Palici, Aetnae nymphae vel Thaliae et Iovis filii, dei Siculi*): Palici A. IX 582.
 Palinurus, *Troianus*, A. III 202; 513; 562. V 12; 833; 847. VI 337.
 Palinuri VI 381. Palinure V 840; 843; 871. VI 341; 373.
 palla A. I 648. VI 555. XI 576.
 Pallas B. II 61. A. I 39. II 615 (*Tritonia, limbo effulgens et Gorgone saeva*). V 704 (*Tritonia*). Palladis A. I 479. II 15; 163. III 544 (*armisonae*). VII 154. VIII 435. XI 477. Pallade Cul. 329. *Pallas urbium praeses* B. II 61. *Palladis aegis* A. VIII 435. *Pallas Nauten vatem docuit* A. V 704. Palladius: Palladia silva G. II 181. Palladiae pugnae Cir. 29. Palladii olivi Moret. 113. Palladium (*Palladis simulacrum*) A. II 166. Palladii IX 149. Palladio (*abl.*) II 183.
 Pallas, *Euandri avus, Arcadiae rex*: Pallantis A. VIII 54. Pallante VIII 51. Pallanteum urbs A. VIII 54; 341. Pallantea moenia A. IX 194; 239.
 Pallas, *Euandri filius*, A. VIII 104; 110; 121; 168; 466; 519; 587. X 160; 364; 384; 392; 398; 419; 432; 441; 457; 473; 514. XI 27. XII 948.
 Pallantis XI 30; 39. XII 943. Pallanta VIII 515; 575. X 373; 441; 479; 491; 503; 505. XI 141; 149; 163. Palla X 410. XI 97; 152; 169.
 Pallante X 532. XI 177.
 Pallene, *Macedoniae paeninsula*: Pallenen G. IV 390.
 Palmus, *Troianus*: Palmum A. X 696; 698.
 Pan, *pastoralis deus*, B. II 32 (*inventor fistulae*, cf. VIII 24); 33. IV 58; 59. X 26 (*deus Arcadiae, sanguineis ebuli bacis minioque rubens*). G. III 392 (*Lunam fefellit*). Panos (*Lycaei*) A. VIII 344. Pana B. II 31. V 59. VIII 24. G. II 494.
 Pan (*Tegeae*) G. I 17. Panes Cul. 94; 115.
 panacea, *herba salutifera*, A. XII 419.
 Panchaia, *Arabiae regio vel insula Arabiae propinqua*, G. II 139. Panchaius: Panchaia tura Cul. 87.
 Panchaeus: Panchaeis ignibus G. IV 378.
 Pandarus, *Troianus, Lycaonis filius*: Pandare A. V 496.
 Pandarus, *Troianus, Alcanoris filius*, A. IX 669; 719; 732.

- Pandionius: Pandionia gente Cir. 408. Pandionias puellas Cul. 251. Pandioniis sedibus Cir. 101.
 Pangaea, *mons Thraciae*, G. IV 461.
 panis: *panis paratio* Moret. 19sq. G. I 267. A. I 179. cf. A. VII 114sq.
 Panopea, *nympha*, A. V 240; 825. Panopeae G. I 437.
 Panopes, *Siculus*, A. V 300.
 Pantagias, *Siciliae fluvius*: Pantagiae A. III 689.
 Panthus, *Troianus*: A. II 318; 319. Panthu II 322; 429.
 Paphus, *Cypri oppidum*, A. X 51; 86. Paphum A. I 415. Paphon Catal. IX (VI) 2. Paphius: Paphiae myrtus G. II 64.
 parcae B. IV 47. A. III 379. V 798. IX 106. X 418; 814. XII 147. Cir. 125; 270. parcarum (dies) XII 150. pareas I 22.
 Paris, *Priami filius*, B. II 61. A. II 602. IV 215. VII 321. X 704. Cul. 325. Paridis A. I 27. VI 57. X 701. Paridem V 370. Parim X 704.
 parma alba A. IX 545. pura XI 711.
 Parnasus, *mons*: Parnasi B. X 11. G. III 291. Parnasius: Parnasia laurus G. II 18. P. rupes B. VI 29. Cul. 15.
 Paros, *insula*: Paron A. III 126. Cir. 476. Parius: P. lapis A. I 593. Parii lapides G. III 34.
 Parrhasius (*Parrhasia urbs et regio Arcadiae*): Parrhasio Euanthro A. XI 31. P. more VIII 344.
 Parthenius (*Parthenius mons Arcadiae*): Parthenios saltus B. X 57.
 Parthenius, *Troianus*: Parthenium A. X 748.
 Parthenopaesus A. VI 480.
 Parthenope G. IV 563.
 Parthus B. I 62. A. XII 857; 858. Parthum G. III 31. Parthi G. IV 314. Parthorum G. IV 211. Parthos A. VII 606. Parthus (*adi.*) Partho cornu B. X 59. Cir. 299.
 Parthicus: Parthica myrtus Cul. 409.
 Pasiphae, *Minois uxor*, A. VI 25. Pasiphaen B. VI 46. A. VI 447.
 Patavium, *Galliae cisalpiniae oppidum*: Patavi A. I 247.
 Patron, *Arcas*, A. V 298.
 Pax: Paci G. II 425. *pacem dcorum exorare* G. IV 534. A. III 261; 370. IV 56.
 pecten *textorum* A. VII 14. *musicorum* A. VI 647.
 peculium B. I 32.
 Pegasides Catal. IX (XI) 2.
 Pelasgi A. II 83. Pelasgum VI 503. Pelasgos VIII 600. Pelasgus (*adi.*) Pelasgi reges A. I 624. Pelasgae artis II 106. Pelasga arte II 152. P. pube IX 152. Pelasgas classes Cul. 309.
 Pelethronius (*Pelethronius saltus in Pelio monte*): Pelethronii Lapidhae G. III 115.
 Peleus Cul. 297.
 Pelias, *Troianus*, A. II 435; 436.
 Pelides Neoptolemus A. II 263.
 Pelidae (*Achillis*) A. XII 350. Pelidae (*Achilli*) A. II 548. V 808.
 Pelion, *Thessaliae mons*: Pelio G. I 281. Pelion III 94.
 Pellaesus: Pellaei Canopi G. IV 287.
 Pelops G. III 7. Pelopeus: Pelopea moenia A. II 193.
 Pelorus, *Siciliae promuntorium*: Pelori A. III 411; 687.
 pelta A. I 490. VII 743. XI 663.
 Pelusiacus (*Pelusium Aegypti oppidum*): Pelusiaca lentis G. I 228.
 penates *Troiae* A. III 148. penates (*acc.*) I 68; 378. II 292; 717; 747. IV 598. VIII 11. IX 256. penates (*voc.*) V 632. VII 121. penatibus III 12. penates, *dei familiae*: A. III 15. penates (*acc.*) A. I 704. II 514. V 62. VIII 543. penates (*i. e. domus, familia*) A. VIII 39. penatibus VIII 123. penates (*acc.*) G. II 505; 514. IV 155. A. I 527. III 603. IV 21; 598. XI 264. Cir. 331; 419. Catal. IX (XI) 35.
 Peneleus, *Graecus*: Penelei A. II 425.
 Peneus, *Thessaliae fluvius*: Penei G. IV 354. Peneius: Pencia Tempe G. IV 317.
 Penthesilea, *Amazonum regina*, A. I 491. XI 662.
 Pentheus, *Thebarum rex*, A. IV 469.
 penus: penum struere A. I 704.
 peplum *Minervae* Cir. 21 sqq.
 Pergama, *Troia*, A. II 291. Pergama (*acc.*) A. I 466; 651. II 177; 375; 556; 571. III 87; 336; 350.

- IV 344 (recidiva); 426. VI 516. VII 322 (recidiva). VIII 37; 374. X 58 (recidiva). XI 280. Pergameus: Pergameum Larem V 744. Pergameae genti VI 63. Pergameae arees III 110. Pergameis ruinis III 476. Pergameam *i. e. urbem* III 133.
- Periboea Cul. 300.
- Peridia: Peridiae A. XII 515.
- Periphas, *Graecus*, A. II 476.
- Permessus, *Boeotiae fluvius*: Permessi B. VI 64.
- pero, *rusticum calciamentum*, A. VII 690.
- perpetuus bos A. VIII 183.
- Persae: Persas Cul. 34.
- Persephone Cul. 261.
- Persis: Persidis G. IV 290.
- pestilentia *describitur* G. III 478—566.
- Petelia, *Bruttiorum oppidum*, A. III 402.
- Phaeaces: Phaeacum A. III 291.
- Phaedra, *Minois filia, Thesei coniunx*: Phaedram A. VI 445.
- Phaethon (*Sol*): Phaethontis A. V 105. Phaethon (*Solis filius*) Cul. 128. Phaethontis A. X 189.
- Phaethontias: Phaethontiadas B. VI 62.
- phalarica A. IX 702 sqq.
- phalerae (*militare donum*) A. IX 357.
- Phaleris, *Troianus*: Phalerim A. IX 759.
- Phanaeus rex, *Chium vinum (Phanae Chii insulae promuntorium)*: G. II 98.
- Pharus, *Rutulus*: Pharo A. X 321.
- Phasis, *Colchidis fluvius*: Phasim G. IV 366.
- Phegeus, *Troianus*, A. V 263. XII 371. Phegea A. IX 762.
- Pheneus, *Arcadiae oppidum*: Phenei A. VIII 165.
- Pheres, *Arcas*: Phereta A. X 412.
- Philippi, *Macedoniae oppidum*, G. I 490.
- Phillyrides Chiron, (*Philyrae nymphae filius*) G. III 550.
- Philoctetes, *Poeantis filius*: Philoctetae A. III 402.
- Philomela, *Pandionis filia*, B. VI 79.
- Phineius (*Phineus, Agenoris filius, Thracum rex*): Phineia domus A. III 212.
- Phlegethon, *inferorum fluvius*, A. VI 265; 551. Phlegethonta Cul. 272; 374.
- Phlegra tellus Cul. 28.
- Phlegyas, *Martis filius, Phlegyarum rex*, A. VI 618.
- Phoebe (*Luna*) G. I 431. A. X 216.
- Phoebus B. III 62. A. III 99; 101; 251. XI 794; 913 (*Sol*). Cul. 12. Catal. IV (XIII) 7. Phoebi B. VI 66. VII 22; 64 (*Ph. laurea*). A. I 329. II 114; 319. III 80; 359; 474 (*Ph. interpres*). VI 35; 70 (*Ph. templum et dies festi cf. VIII 720*); 77 (*Ph. in vaticinantibus vis*); 347 (*Ph. cortina*); 628. VIII 720. IX 658. X 536. XII 402 (*Ph. potentibus herbis*). Cul. 373; 402. Cir. 106; 109. Catal. IV (XIII) 7. Phoebos B. III 62. V 66. VI 11. VII 62. A. III 188; 251. IV 58. VI 69. VII 62. XII 391. Catal. IX (XI) 1. Phoebum B. V 9. A. III 143. Phoebes A. III 371. VI 18; 56. X 315. Phoebos B. VI 29; 82. A. VI 662. Cul. 36. Phoebus: Phoebae lampadis A. III 637. Phoebae lampade A. IV 6. Phoebigena (*Aesculapius*): Phoebigenam A. VII 773.
- Phoenices: Phoenicum A. I 344. Phoenissa (*i. e. Dido*) A. I 714. IV 529. Phoenissam IV 348. Phoenissa Dido I 670. VI 450.
- Phoenix, *Graecus*, A. II 762.
- Phoenix: Phoenicis Ogygii Cir. 220.
- Pholoe, *serva*, A. V 285.
- Pholus, *Centaurus*: Pholum G. II 456. A. VIII 294.
- Pholus, *Troianus*: Pholum A. XII 341.
- Phorbas, *Troianus*: Phorbanti A. V 842.
- Phorcus, *deus marinus*: Phorci A. V 240; 824.
- Phorcus, *Latinus*: Phorci A. X 327.
- Phrygia: Phrygiae A. VII 207. X 88; 581. Cul. 356. Phryx (*i. e. Troianus*): Phrygis A. II 99. Phryges A. I 468. IX 132; 632. XI 170. Phrygum V 785. VII 294.

- XI 145. Phrygibus II 191; 344. X 255. Phryges (*voc.*) IX 596; 614. Phrygiae (*subst.*): Phrygias A. VI 518. Phrygiae (*voc.*) IX 614. Phrygum mores vituperantur A. IX 611 sqq. Phrygius (*adi.*): Ph. pastor A. VII 363. Phrygii praedonis XI 484. Ph. Simoentis I 618. Phrygio marito IV 103. Ph. tyranno XII 75. Phrygium Euanthen X 701. Ph. senem Catal. IX (XI) 15. Phrygio amictu III 545. Phrygii comites IV 140. Ph. penates III 148. Ph. viri XI 677. Phrygios duces VII 430. Ph. ignes II 276. Cul. 303. Ph. leones A. X 157. Phrygiis hymenaeis VII 358. Phrygiae Idae G. IV 41. A. III 6. Phrygiam chlamydem III 484. Ph. Matrem VII 139. Ph. stirpem VII 579. Phrygia Ida IX 79. Phrygias biremis I 182. Ph. urbes VI 785. Phrygiis ministris II 580. Phrygium aequor I 381. Phrygia agmina II 68. Ph. arma XI 403. Phrygiis armis XI 769.
- Phthia, *Thessaliae regio*: Phthiam A. I 284.
- Phyllis, *Sithonis filia*, Cul. 132.
- Phyllis, *puella*, B. VII 63. X 37; 41. Phyllidis V 10. VII 59. Phyllida III 76; 78; 107. VII 14.
- Phyllodoce, *nympha* G. IV 336.
- Picus, *Latini avus*, A. VII 48; 189. Pici Laurentis VII 171, *regia Pici describitur* VII 171—191. *Picus a Circe coniuge in picum conversus* VII 189 sqq.
- Pierides (*musae*) B. IX 33. Pierides (*voc.*) III 85. VI 13. VIII 63. X 72. Cir. 94. Pierius: Pierii laticis Cul. 18.
- pila saxea A. IX 708.
- pilata agmina A. XII 121.
- Pilumnus (*pistorum deus*), *Turni avus*: A. X 76; 618. Pilumni A. IX 4. Pilumno XII 83.
- Pinaria domus, *Herculei sacri custos*, A. VIII 270.
- Pindus, *mons*: Pindi B. X 11.
- Piraeus: Piraeica Cir. 468.
- Pirithous, *Lapitharum rex*: Piri-thoum A. VI 393; 601.
- Pisa, *Elidis urbs*: Pisae G. III 180.
- Pisae, *Etruriae oppidum*, A. X 179.
- piscis, *sidus*, G. IV 234.
- pleiades, *sidus*, G. I 138. plias Taygete G. IV 233.
- Plemyrium, *Siciliae promuntorium*, A. III 693.
- Pluton A. VII 327. *cf. Dis.*
- Podalirius, *Troianus*, A. XII 304. Poenae Cul. 379.
- Poeni A. I 302; 442; 567. Poenorum IV 134. XII 4. Poenos VI 858. Poenus (*adi.*): Poenos leones B. V 27. Cir. 135.
- Polio (*C. Asinius*) B. III 84; 86. Polio (*voc.*) III 88. IV 12. (VIII 6—13).
- Polites, *Priami filius*, A. II 526. Polite V 564.
- Pollux A. VI 121. Pollucis G. III 89.
- Polydorus, *Priami filius*, A. III 45. Polydoro III 62. Polydorum III 49; 55.
- Polyhymnia Cir. 55.
- Polyidos Cir. 112.
- Polyphemus A. III 641. Polyphemum III 657.
- Pometii, *Latii oppidum*, A. VI 775.
- pontes in turribus A. IX 168; 527. in navibus X 287; 657.
- Pontus (*regio*): Pontus (*virosa castorea mittit*) G. I 58. Ponto (*lecta venena*) B. VIII 95; 96.
- Pontus (*Euzinus*) G. I 207.
- Populonia, *Etruriae oppidum* A. X 172.
- Porsenna A. VIII 646.
- Portunus, *deus marinus, qui portubus praest*, A. V 241.
- Potitius (*auctor Herculei sacri*) A. VIII 269; 281.
- Potniades quadrigae (*Potniae vi-cus Boeotiae*) G. III 268.
- Praeneste, *Latii oppidum*: Praeneste altum (*acc.*) A. VII 682. Praeneste sub ipsa VIII 561. Praenestinus: Praenestinae urbis VII 678.
- Priamus, *Troiae rex*: A. I 461. II 147; 533; 581. III 50. Priami I 654. II 22; 56; 191; 437; 454; 484; 506; 527; 554; 662; 760. III 1. IV 343. V 297; 645. VII 246. VIII 379. IX 282. XII 545. Priamo II 291; 344. IX 739. XI 259. Priamum I 458; 487. II 501; 518. VIII 158; 399. Priamo I 750. II 541. Priamides

- VI 509. Pr. Helenus III 346. Priamiden Deiphobum VI 494. Pr. Helenum III 295. Priameius: Priameia virgo II 403. III 321. Priameia sceptrum VII 252.
- Priamus, *Priami regis nepos*, A. V 564.
- Priapus: Priapi G. IV 111. Priape B. VII 33.
- principium pugnae A. IX 52 (cf. *Serv.*) XII 266 sqq.; 460 sq.
- Pristis, *navis*, A. V 154; 156; 187; 218. Pristim V 116.
- Privernum, *Volscorum oppidum*, Priverno A. XI 540.
- Privernus, *Rutulus*: Privernum A. IX 573.
- Procas, *Albanus rex*, A. V 767.
- Prochyta, *insula*, A. IX 712.
- Proene, *Pandionis filia*, G. IV 15. Cir. 410.
- Procris, *Cephalis uxor*: Procrim A. VI 445.
- prodigia G. I 466—488. A. III 27—46. IV 452—463.
- Proetides, *Proeti, Tirynti regis, filiae*, B. VI 48.
- Prometheus: Promethei B. VI 42.
- Promolus, *Troianus*: Promolum A. IX 571.
- Proserpina G. I 39. IV 486. A. IV 698 (*morientibus crinem aufert*). VI 142; 402. Proserpina (*voc.*) VI 251. *Proserpinae sterilis vacca imolatur* A. VI 251.
- Proteus, *deus marinus*, G. IV 387; 421; 428; 527. Protei (columnas) A. XI 262. Proteu G. IV 446. *Protei sedes, patria, honores, facultates* G. IV 386—394.
- Prytanis, *Troianus*: Prytanim A. IX 764.
- Punicus: Punica gloria A. IV 49. Punica regna A. I 338.
- Pygmalion, *Tyrius*, A. I 347. IV 325. Pygmalionis I 364.
- Pylus: Pylum senem Catal. IX (XI) 16.
- Pyraemon, *Cyclops*, A. VIII 425.
- Pyrgi veteres, *Etruriae oppidum*, A. X 184.
- Pyrgo, *Priami natorum nutrix*, A. V 645.
- Pyrrha, *Deucalionis uxor*: Pyrrhae B. VI 41.
- Pyrrhus (*Neoptolemus*) A. II 469; 491; 529; 547; 662. Pyrrhi A. II 526. III 296; 319.
- quaesitor A. VI 432.
- Quercens, *Rutilus*, A. IX 681.
- Quinctio Catal. X (VIII) 8.
- Quirinus A. I 292. Quirini G. III 27. Quirino A. VI 859.
- Quirinalis: Quirinali lituo A. VII 187. Q. trabea VII 612.
- Quirites G. IV 201. A. VII 710.
- radius: radii mathematicorum B. III 41. A. VI 851. *textorum* IX 474.
- ramus aureus A. VI 136—148; 204—209; 406 sqq.; 636.
- rapere res A. X 14.
- Rapo, *Etruscus*, A. X 747.
- Remulus, *Latinus*: Remuli A. IX 630. XI 636. Remulo IX 358; 590.
- Remus, *Romuli frater*, G. II 533. Remo A. I 292.
- Remus, *Rutilus*: Remi A. IX 328.
- Rhadamanthus Gnosius, *inferorum iudex*, A. VI 566.
- Rhaebus, *Mezentii equus*: Rhaebe A. X 860.
- Rhaetica (*vitis*) G. II 96.
- Rhamnes, *Rutilus*: Rhamnetis A. IX 357. Rhamnetem IX 323. Rhamnete IX 450.
- Rhamnusia Cir. 228.
- Rhea sacerdos A. VII 659.
- Rhenus, *Germaniae fluvius*, A. VIII 727 (bicornis). Rheni (frigora) B. X 47.
- Rhesus, *Thracum rex*: Rhesi G. IV 461. A. I 469. Cul. 328.
- Rhipaeus (*Rhipaei montes Scythiae*): Rhipaeo euro G. III 382. Rhipaeas arces G. I 240. Rhipaeis pruinis G. IV 517.
- Rhipheus, *Troianus*: A. II 339; 394; 426.
- Rhodia (*vitis*) G. II 102.
- Rhodope, *Thraciae mons*, B. VI 30. VIII 44. G. III 351. Rhodopen G. I 332. III 462. Rhodopeius: Rhodopeiae arces G. IV 460.
- Rhoecus: Rhoeci Cul. 67.
- Rhoeteius (*Troianus*; *Rhoeteum Troadis oppidum et promuntorium*): Rh. ductor A. XII 456. Rhoeteia coniunx A. V 646. Rhoeteus:

- Rhoeteas oras A. III 108. Rhoetei litoris Cul. 313. Rhoeteo litore A. VI 505.
- Rhoeteus, *Rutilus*, A. X 401. Rhoetea X 398.
- Rhoetus, *Centaurus*: Rhoetum G. II 456.
- Rhoetus, *gigas*: Rhoeti Cul. 27.
- Rhoetus, *Marrubiorum rex*: Rhoeti A. X 387.
- Rhoetus, *Rutilus*: Rhoetum A. IX 342; 343.
- Roma G. II 534. A. V 601. VI 781. VII 603; 709. Cul. 360. Catal. IX (XI) 37. Romae A. I 7. XII 168. Romam B. I 19; 26. G. I 466. A. VIII 635. Romanus (*subst.*) G. III 346. Romane A. VI 851. Catal. III (XII) 5. Romani A. VIII 338. Romanorum VIII 626. Romanos A. I 234; 277; 282. VI 789. Romanus (*adi.*) R. pater A. IX 417. Romani regis VI 810. Romane Cluenti V 123. Romanos triumphos G. II 148. Romana potentia A. VIII 99. R. propago VI 870. XII 827. R. tellus IV 275. Romanae arcis VIII 313. R. stirpis XII 166. Romanam gentem I 33. R. historiam Catal. XI (XIV) 6. R. rem A. VI 857. Romanae res G. II 498. Romanis arcibus A. X 12. Romanas acies G. I 490. R. arcis A. IV 234. Romanis arcibus G. II 172. Romanum nomen G. III 148 (volitans, cui nomen asilo Romanum est). Romano foro A. VIII 361. Romana moenia VIII 714. R. oppida G. II 176. Catal. XIV (VI) 3. R. Palatia G. I 499.
- Romulus A. I 276. VI 778. VIII 342. Romule G. I 498. Romulus (*adi.*) Romula tellus A. VI 876. Romulides: Romulidis A. VIII 638. Romuleus: Romuleo culmo VIII 654. *Romuli regia* VIII 654. Rosea rura A. VII 712.
- Rufrae, *Campaniae oppidum*: Rufrae A. VII 739.
- rusticae vitae laudes G. II 458sq. Cul. 57 sqq.
- Rutilus A. VIII 474. X 108; 232. Rutuli VII 409 (*Turni*). IX 440. Rutulo (*Turno*) IX 64. Rutuli VII 472 cett. Rutulorum VIII 381 cett.
- Rutulium (*gen. plur.*) X 444. Rutulis IX 632 cett. Rutulos VII 475 cett. Rutuli IX 426 cett. Rutulis I 266. Rutulus (*adi.*) Rutulo regi X 267. Rutulum regem IX 725. R. Sucronem XII 505. Rutulo sanguine VII 318. XI 88. Rutuli viri XII 117. Rutulos colles VII 798. R. ignes IX 128. Rutulae caedis X 245. Rutulas acies XII 597. Rutulis arvis X 389.
- Sabaei, *Arabiae gens*, G. I 57. A. VIII 706. Sabaeis G. II 117. Sabaeus (*adi.*) Sabaeo ture I 416.
- Sabellus (*adi.*) Sabellam pubem G. II 167. Sabella matre A. VIII 510. Sabelio veru VII 665. Sabellicus: S. sus G. III 255.
- Sabinus, *heros*, A. VII 178. Sabinini: S. veteres G. II 532. Sabinorum prisco de sanguine A. VII 706. Sabinis in partem data Roma VII 709. Sabinis priscis Cul. 404. Sabiniae: Sabinas raptas A. VIII 635.
- Sabinus, *mulio*, Catal. X (VIII) 1; 8; 14.
- sacerdos sorte ductus A. II 201.
- Saces, *Rutilus*, A. XII 651.
- Sacrae acies *Ardeatium*, qui ver sacrum voverant, A. VII 796.
- Sacrator, *Etruscus*, A. X 747.
- Sagaris, *Troianus*: A. V 263. Sagarim IX 572.
- Salamis, *insula*: Salamina A. VIII 158. Salaminus: Salamina arva Cir. 450.
- Salii, *sacerdotes*, A. VIII 285 sqq.; 663.
- Salius, *Acarnan*, A. V 298; 321; 341. Salio V 335; 347; 352. Salium V 356.
- Salius, *Etruscus*, A. X 752. Salium X 752.
- Sallentinus (*Sallentini gens Calabriae*): Sallentinos campos A. III 400.
- Salmoneus, *Aeoli filius*: Salmonea A. VI 585.
- Same, *insula*, A. III 271.
- Samos, *insula*: Samo A. I 16.
- Samothracia, *insula*: Threiciamque Samum quae nunc Samothracia fertur A. VII 208.

- Sardonius (*i. e. Sardous*): Sardonis herbis B. VII 41.
- Sarnus, *Campaniae fluvius*, A. VII 738.
- Sarpedon, *Iovis filius, Lyciorum rex*, A. I 100. X 470. Sarpedonis A. IX 694. X 125.
- Sarraus (*Sarra antiquum Tyri urbis nomen*): Sarrano ostro G. II 506.
- Sarrastes populi *Campaniae*: Sarrastis populos A. VII 738.
- Saticulus (*Saticula Campaniae oppidum*), S. asper A. VII 729.
- satio: *eius tempora* G. I 208—230.
- Satura: Saturae palus (*in Latio*) A. VII 801.
- Saturnus (*Graecorum Cronos*): Saturni stella G. I 336. *S. ut coniugem falleret in equum conversus* G. III 93. Saturnius domitor maris *i. e. Neptunus* A. V 799. *S. pater i. e. Iuppiter* A. IV 372. Saturni altera proles *i. e. Iuno* A. XII 830. Saturnia coniunx *i. e. Iuno* XII 178. *S. regina i. e. Iuno* A. VII 572. Saturnia Iuno A. III 380. V 606. IX 2; 742; 799. X 759. XII 156. Saturnia *i. e. Iuno* A. I 23. IV 92. VII 428; 560; 622. X 658. XII 807. *Saturnus a Iove regno spoliatus in Italiam venit, Italorum mores mitigavit, Latium vocavit* A. VIII 319—322. VII 203. VI 793. G. II 173. A. I 569. VIII 329. XI 252. *Saturnus arcem in clivo Capitolino condidit* A. VIII 358 sq. *Saturnus Pici pater* A. VII 49; 180. *Saturni dens i. e. falx* G. II 406. *aurea saecula sub eo fuerunt* A. VIII 324—327. VI 792. G. II 538. B. IV 6. VI 41.
- satyri B. V 73. Cul. 116.
- scaena G. III 24. A. I 429.
- Scaeus: Scaeae portae A. III 351. Scaeas portas II 612.
- Scipiadae Cul. 369. Scipiadus G. II 170. A. VI 843.
- Sciron: Scironis Cir. 465.
- scorpios, *sidus*, G. I 35. Cir. 535.
- Seybale Moret. 50; 119. Seybalen 31.
- Scylaceum, *Bruttiorum oppidum*, A. III 553.
- Scylla G. I 405. A. III 420. VII 302. Cul. 331. Cir. 49; 130; 131; 209; 386; 410. Scyllae 493. Scyllam B. VI 74. A. III 424; 432; 684. Cir. 91; 455. Scylla (*navi*) A. V 122. Scyllae A. VI 286 (*biformes*). Cir. 65. Scyllaeus: Scyllaeam rabiem A. I 200. Scyllaeum saxum Cir. 57.
- Scyrius (*Scyros insula, in qua Neoptolemus e Deidamia natus*): Scyria pubes A. II 477.
- Scythia: Scythiae G. III 197; 349. Scythiam B. I 65. G. I 240.
- Sebethis, *nympha*: Sebethide A. VII 734.
- Selinus palmosa, *Siciliae oppidum*, A. III 705.
- Selius: Seli Catal. V (VII) 3. sella A. XI 334.
- Semele Catal. IX (XI) 33.
- semen: *seminis cura* G. I 193 sqq. *sementis* G. I 43 sqq.; 100 sqq.
- Senectus A. VI 275.
- sequester: sequestra pace A. XI 133.
- sereni caeli signa G. I 393 sqq.
- Seres, *Asiae populus*, G. II 121.
- Serestus, *Troianus*, A. IX 169; 776. X 540. XII 549. Seresti V 487.
- Serestum I 611. IV 288. XII 561.
- Sergestus, *Troianus*, A. V 121; 185; 203; 272. Sergesto V 184.
- Sergestum I 510. IV 288. V 221; 282. XII 561.
- Sergius: Sergia domus A. V 121.
- Seriphus: Seriphum Cir. 477.
- serpentes, *manium famuli* A. V 95. *serpentes stabulis arcendi* G. III 414 sqq.
- Serranus, *C. Attilius*: Serrane A. VI 844.
- Serranus, *Rutilus*: Serranum A. IX 333. Serrano IX 452.
- Severus, *mons Sabinorum*: Severum A. VII 713.
- Sextus Sabinus: Sexte Sabine Catal. V (VII) 6 sq.
- Sibylla A. V 735. VI 98 (*Cymaea*); 538; 666. Sibyllae III 452. VI 10; 44; 176; 211; 236. Sibyllam VI 752; 897. *oracula Sibyllina* A. III 443—451. VI 72—76.
- Sicania: Sicaniae A. I 557. *Sicilia maris vi a continente abscissa* A. III 414 sqq. Sicani A. V 293. VII

- 795 (veteres). Sicanius: Sicanio sinu III 692. Sicanium latus VIII 416. Sicanus: Sicanos finis XI 317. S. fluctus B. X 4. S. portus A. V 24. Sicanæ gentes VIII 328. Sicelis: Sicelides musæ B. IV 1. Siculus: Siculi pastoris B. X 51. Siculis montibus B. II 21. Siculae telluris A. I 34. S. orae (*dat.*) III 410. Siculis regionibus I 549. S. undis III 696. Siculo (*lateri*) III 418. S. Pachyno VII 289. Siculis arvis V 702.
- Sicyonius (*Sicyonia Peloponnesi regio*): Sicyonia baca G. II 519. Sicyonia Cir. 169.
- sidera: *eorum ortus et occasus agricolis servandi* G. I 204 sqq.; *nautis* A. III 514 sqq.
- Sidicinus (*Sidicini Campaniæ gens*): Sidicina aequora A. VII 727.
- Sidon, *Phoeniciæ urbs*: Sidona A. I 619. Sidonius: Sidonio equo V 571. Sidonios patres IV 683. Sidonia Dido I 446; 613. IX 264. XI 74. Sidoniam chlamydem IV 137. S. urbem I 678. Sidonia urbe IV 545. Sidonias opes IV 75. Sidonio ostro Cir. 387.
- Sigeus (*Sigeum Troadis oppidum et promuntorium*): Sigeis campis A. VII 294. Sigea freta II 312. S. litora Cul. 307.
- signum: signum belli A. VIII 1. *signum bello dare* III 239. XI 474. *ct.* VI 164 sq. *signum pastorale* A. VII 513. *signa caelo data* A. II 692 sqq.; VII 141 sqq. VIII 523 sqq. IX 19; 109.
- Sila, *Bruttiorum saltus*: Sila (*abl.*) G. III 219. A. XII 715.
- Silarus, *Lucaniæ fluvius*: Silari G. III 146.
- Silenus: Silenum B. VI 14.
- Silvanus, *deus agrestis*, B. X 24. Silvano A. VIII 600. Silvanum G. II 494. Silvane G. I 20. *Silvani lucus* A. VIII 597—602.
- Silvia, *Tyrrhi Latini filia*, A. VII 487; 503.
- Silvius, *Aeneæ filius postumus*, A. VI 763.
- Silvius Aeneas, *rex Albanus*, A. VI 769.
- Simois, *Troadis fluvius*, A. I 100. VI 88. XI 257. Cul. 307. Simoentis ad undam A. I 618. III 302. Simoenta A. V 261; 634; 803. X 60. Simylus Moret. 3; 53; 121.
- Sinon, *Graecus*, (A. II 57 sqq.) II 259; 329. Sinonis II 195. Sinonem II 79.
- Sirenes: Sirenum A. V 864.
- Sirius, *sidus*, G. IV 424. A. III 141. Sirius (*adi.*) S. ardor A. X 273.
- Siro: Sironis Catal. V (VII) 9. VIII (X) 1.
- Sithonius (*Sithonii Thraciæ gens*): Sithonias nives B. X 66.
- Sol G. II 321. A. I 568. VII 100; 218. Solis VII 11; 227. XII 164. Sol A. IV 607. XII 176. *sol futuræ tempestatis signa dat* G. I 438—463.
- Somnia A. VI 283. *vanorum somniorum sedes* VI 282—284.
- Somnus A. V 838. Somni portæ VI 893.
- Sophocleus: Sophocleo cothurno B. VIII 10.
- Sopor A. VI 278.
- Soracte, *agri Falisci mons*: Soractis A. VII 696. XI 785.
- Sparta: Spartæ G. IV 405. Spartam A. II 577. X 92. Spartanus: Spartanæ virginis I 316.
- sparus A. XI 682.
- Spercheos, *Thessaliæ fluvius*, G. II 487.
- Spio, *nympha*, A. V 826.
- spolia A. VII 183 sqq. *spolia figere* A. III 287. IX 406. XI 778. V 360. *cf.* II 503. V 393. VIII 721. *sp. opima* A. VI 855. X 448.
- stellæ caelo labentes ventum nuntiant G. I 365 sqq.
- Steropes, *Cyclops*, A. VIII 425.
- Sthenelus, *Graecus*, A. II 261.
- Sthenelus, *Troianus*, Sthenelum A. XII 341.
- Sthenius, *Rutulus*: Sthenium A. X 387.
- Stimichon, *pastor*, B. V 55.
- Strophades, *insulae*, A. III 210.
- Strophadum III 209.
- Strymon, *Thraciæ fluvius*: Strymonis G. IV 507. Strymonius: Strymonii Rhesi Cul. 328. Strymoniam gruem A. XI 580. Strymoniae gruces G. I 120. A. X 265.

- Strymonius, *Troianus*: Strymonio A. X 413.
- Styx, *inferorum fluvius*, G. I 243. IV 479. A. VI 439. Stygis 154. Stygius: Stygii fratris A. IX 103. X 113. St. fontis XII 816. Stygio Iovi IV 638. St. Orco IV 699. St. regi VI 252. Stygii lacus VIII 296. Stygios lacus VI 134. Stygiam paludem VI 323; 369. Stygia carina VI 391. St. cumba G. IV 505. St. unda A. VI 385. XII 91. St. vi V 855. Stygiis alis VII 476. St. tenebris G. III 551. St. undis A. III 215. Stygias aquas VI 374. Cul. 240. St. undas A. VII 773. Stygialis: Stygialia sacra Cir. 374.
- Sucro, *Rutulus*: Sucionem A. XII 505.
- suffusus equus A. XI 671.
- Sulmo, *Latinus*: Sulmonis A. IX 410. Sulmone X 516.
- Sunius: S. sinus Cir. 472.
- Surrentinus: Surrentini litoris Catal. XIV (VI) 12.
- Sun alba A. III 389 sqq. VIII 42 sqq.; 81 sqq.
- Sybaris, *Troianus*: Sybarim A. XII 363.
- Sychæus, *Didonis maritus*, A. I 343. VI 474. Sychæi IV 20; 502; 632. Sychæo IV 552. Sychæum I 348; 720.
- Symaethius (*Symaethus Siciliae fluvius*) Symaethia flumina A. IX 581.
- Syracosius (*Syracusae Theocriti patria*): Syracosio versu B. VI 1.
- Syrisea Cop. 1.
- Syrius: Syriis piris G. II 88.
- Syrtis A. IV 41. syrtis (*gen.*) A. X 677. Syrtes VII 302. Syrtibus VI 60. syrtis I 111; 146. Gaetulis Syrtibus V 51; 192.
- Taburnus, *Campaniae mons*, Taburnum G. II 38. Taburno A. XII 715.
- Taenarius (*Taenarum Laconicae promuntorium*): Taenarias fauces G. IV 466.
- taenia A. V 269. VII 352.
- Tagus, *Latinus*: Tago A. IX 416.
- Tagus, *fluvius*: Tagi Catal. IX (XI) 52.
- Talos, *Rutulus*: Talon A. XII 513.
- Tanager, *Lucaniae fluvius*: Tanagri G. III 151.
- Tanais, *Rutulus*: Tanaim A. XII 513.
- Tanais, *Sarmatiae fluvius*: Tanaim G. IV 516.
- Tantaleus: Tantaleae prolis Cul. 334.
- tapes A. IX 323; 356. tapetis (*abl. plur.*) VII 277.
- Tarchetius, *Rutulus*: Tarchetium A. XII 459.
- Tarchon, *Etruscus*, A. VIII 506. X 153; 289; 298. XI 184; 729; 746; 757. Tarcho (*nom.*) VIII 603. Tarchonem XI 727. Tarchon X 301.
- Tarentum, *Calabriae urbs*: Tarenti (saturi) G. II 197. (IV 125). A. III 551 (Herculei, si vera est fama, Tarenti).
- Tarpeia, *Camillae comes*, A. XI 656.
- Tarpeius: Tarpeiae arcis A. VIII 652. Tarpeiam sedem VIII 347.
- Tarquinius: Tarquinium (*superbum*) A. VIII 646. Tarquinii (*nom. plur.*) Catal. IX (XI) 36. Tarquinius reges A. VI 817.
- Tarquitus: Tarquiti Catal. V (VII) 3.
- Tartara G. I 36. IV 481. A. V 734. Cul. 294; 333. Tartara (*acc.*) G. II 292. A. IV 243; 446. VI 135; 543. VIII 563. IX 494. XI 397. XII 14; 205. Cul. 274. Tartarus A. VI 577. Tartareus: T. Phlegethon VI 551. Tartarei Acherontis VI 295. Tartareum custodem VI 395. Tartaream Megacram XII 846. T. vocem VII 514. Tartareae sorores VII 328. Tartareas sedes VIII 667.
- Tatius, (*Titus*), *Sabinorum rex*: Tatio seni A. VIII 638.
- taurus: *taurorum domitus* G. III 163—173. *taurorum pugnae* III 215—240. A. XII 715—722. taurus, *sidus*, G. I 218.
- Taygete, *plias*, G. IV 232.
- Taygetus, *Laconicae mons*: Taygeti G. III 44. Taygeta (*nom. plur.*) G. II 488.
- Tegaeus (*Tegea Arcadiae urbs*):

- Tegeaeum ensem A. VIII 459. Tegeae Pan G. I 18. Tegeaeae gentis A. V 299.
- Telamonius: T. heros Cul. 315. Telamonia virtus 297.
- Teleboae, *Caprearum insulae incolae*: Teleboun A. VII 735.
- Tellus A. IV 166. Tellurem VII 137.
- Telon, *Teleboun rex*, A. VII 734.
- Tempe: Peneia Tempe G. IV 317. tempe (*i. e. valles*) G. II 469. Cul. 94.
- Tempestates, *deae*: Tempestatibus (*agnam caedere iubet*) A. V 772. *tempestas describitur* G. I 316 sqq.; 356 sqq. A. I 81 sqq.
- Tenedos, *insula*, A. II 21. Tenedo II 203; 255.
- Tereus, *Thraciae rex*: Terei B. VI 78.
- Tereus, *Troianus*: Terea A. XI 675.
- Terra G. I 278. A. IV 178. XII 176. Terrae VI 580; 595. Terra XII 778. *Terra mater Famae* A. IV 178; *Titanum* G. I 278. A. VI 580; *Tityi* VI 595.
- tessera, *bellicum signum*, A. VII 637.
- testudo: *t. templi* A. I 505. *t. scutorum conexio* A. II 441. A. IX 503; 512.
- Tethys, *Oceani uxor*, G. I 31. Cir. 392.
- Tetrica, *mons in Sabino agro*: Tetricae A. VII 713.
- Teucer, *Telamonis filius*: Teucrum A. I 619.
- Teucrus, *primus Troianorum rex, de Creta insula in Phrygiam advectus*, A. III 108. Teucris I 235. IV 230. VI 500; 648. Teucris, *i. e. Troiani*, A. I 38; 89 cett. Teucris, *i. e. Troia*, A. II 26. Teucris: Teucris tellus Cul. 306.
- Teuthras, *Arcas*: Teuthra (*voc.*) A. X 401.
- Teutonicus: Teutonico ritu A. VII 741.
- Thaemon, *Lycius*, A. X 126.
- Thalia, *musa*, B. VI 2. Cul. 1.
- Thalia, *nympha*, A. V 826.
- Thamyrus, *Troianus*: Thamyrum A. XII 341.
- Thapsus, *Siciliae oppidum*: Thapsus iacentem A. III 689.
- Thasius (*Thasus insula*): Thasiae vites G. II 91.
- Thaumasias (*Iris, Thaumantis filia*) A. IX 5.
- Theano, *Troas, Mimantis mater*, A. X 702.
- Thebae, *Boeotiae urbs*: Thebas A. IV 470.
- Thebanus (*Thebe, Mysiae oppidum*): Thebana matre A. IX 694.
- Themillas, *Rutilus*: Themillas A. IX 573.
- Thermodon, *Asiae fluvius*: Thermodontis A. XI 659.
- Theron, *Latinus*: Therone A. X 311.
- Thersilochus, *Troianus*: Thersilochum A. VI 483. XII 363.
- Theseus A. VI 618. Thesei Cir. 102. Thesea A. VI 122; 393.
- Thesidae (*i. e. Athenienses*) G. II 383.
- Thessandrus, *Graecus*, A. II 261.
- Thestylis, *puella*, B. II 10; 43.
- Thetis, *Nerei filia*, A. V 825. (VIII 383). Thetidi G. I 399. Thetim (*i. e. mare*) B. IV 32.
- Thoas, *Graecus*, A. II 262.
- Thoas, *Troianus*: Thoantis A. X 415.
- Thrace (*i. e. Thracia*) A. XII 335.
- Thrax: Thraces A. III 14. Thracius: T. Cisseus V 536. T. equus V 565. IX 48. T. Orpheus B. IV 55. Threicius: T. sacerdos VI 645. Threicio regi III 51. Threicia cithara VI 120. Threiciam Samum VII 208. Threicios (*subst.*) X 349. Threiciae Amazones XI 659. Threiciis sagittis V 312. Threissa XI 858. T. Harpalyce I 316.
- Thronius, *Troianus*: Thronium A. X 752.
- Thucydides Catal. II 3.
- Thule G. I 30.
- Thybris, *Etruscorum rex*, A. VIII 330.
- Thybris (*Tiberis*) A. II 782. VIII 64; 86. Thybridis III 500. VII 303; 436. Thybrim III 500. V 83; 797. VI 87. VII 151; 242. VIII 331. XI 393. Catal. XIII (V) 23. Thybris A. VIII 72; 540. X 420.

- thyias A. IV 302.
 Thymber, *Rutulus*: Thymber (*voc.*) A. X 390. Thymbre (*voc.*) X 393.
 Thymbraeus (*Thymbra Troadis oppidum*): Thymbraeus Apollo G. IV 323. Thymbraee A. III 85.
 Thymbraeus, *Troianus*, A. XII 458.
 Thymbris, *Troianus*, A. X 124.
 Thymoetes, *Troianus*, A. II 32. X 123. Thymoeten XII 364.
 Thyrsis, *pastor*, B. VII 2; 3; 20. Thyrsim VII 69. Thyrside VII 16. tiaras A. VII 247.
 Tiberis, *fluuius*: Tiberim G. I 499. A. VII 715. Tiberinus (*subst.*) VII 30. VIII 31. IX 123. Tiberine VI 873. VII 797. Tiberinus: T. pater G. IV 368. Tiberini fluminis A. X 832. Tiberino flumine XI 449. Tiberina fluenta A. XII 35. T. ostia I 13.
 Tibur, *Latii oppidum*, A. VII 630. Tiburs (*subst.*): Tiburtum XI 757. Tiburs (*adi.*): Tiburti Remulo IX 358. Tiburtia moenia VII 670.
 Tiburtus, *Argivus*, *Tiburis conditor*: Tiburti A. VII 671. XI 519.
 Tigris, *Asiae fluuius*: Tigrim B. I 62. tigris, *navis*, A. X 166.
 Timavus, *Histriae fluuius*: Timavi B. VIII 6. G. III 475. A. I 244.
 Timor: Timorem A. IX 716.
 Tiphys, *Argonautarum gubernator*, B. IV 34.
 Tiryntius (*Tiryns Argolidis urbs*), *i. e. Hercules*, A. VII 662. VIII 228.
 Tisiphone, *furia*, G. III 552. A. VI 555; 571. X 760. Cul. 218.
 Titan (*Sol*) A. IV 119. Titanius: Titania pubes A. VI 580. Titania astra VI 725.
 Tithonus, *Laomedontis filius*, *Aurorae maritus*: Tithoni G. I 447. III 48. A. IV 585. IX 458. Tithonius: Tithonia coniunx VIII 384.
 Tityos, *Terrae filius*, Cul. 237. Tityon A. VI 595.
 Tityrus, *pastor*, B. I 38. V 12. VIII 55. Tityre I 1; 4; 13; 18; 38. III 20; 96. VI 4. IX 23; 24. G. IV 565.
 Tmaros (*al. Tomaros*), *mons Epiri*, B. VIII 44. Tmarius: Tmarii Dorycli A. V 620.
 Tmolus, *mons Lydiae*, G. I 56.
 Tmolius (*Τμώλιος οἶνος*), *vinum Lydium*, G. II 98. Tmolia coma Cul. 75.
 Tolumnius, *Rutulus*, *augur*, A. XI 429. XII 258; 460.
 Torquatus, *T. Manlius*: Torquatum A. VI 825.
 trabea A. VII 188; 612. XI 334.
 tragoedia: *eius origines* G. II 380 sqq.
 Trinacria (*i. e. Sicilia*): Trinacriae A. V 555. Catal. IX (XI) 20. Trinacriam A. III 582. V 393. Trinacria III 440. Trinacrius: Trinacria Aetna III 554. T. pubes V 450. Trinacria in unda III 384. Trinacrii iuvenes V 300. T. viri V 530. Trinacrii equis V 573. Trinacrii Pachyni III 429. Trinacrio litore I 196.
 Triptolemus, *Celei filius*, (G. I 19). Triptolemi Cul. 136.
 Triton, *deus marinus*, A. I 144. VI 173. Tritones V 824. Triton, *navis insigne*, *describitur* A. X 209 sqq. Tritonis, *i. e. Minerva*: Tritonidis A. II 226. Tritonia, *i. e. Minerva*, A. II 171. Tritonia Pallas II 615. V 704. Tritonia virgo XI 483.
 Trivia, *i. e. Diana*, A. VII 774. Triviae VI 13; 35. VII 516; 778. X 536. XI 836. Triviae (*dat.*) VI 69. XI 566.
 triumphus G. II 146—148. A. VIII 714.
 Troia B. IV 36. G. I 502. II 385. III 36. A. I 1; 24; 95 cett. Troiae origines A. III 103—113; 163—171. VII 205 sqq.; 240. Troiae moenia ab Apolline et Neptuno extracta G. III 36. A. II 625. III 3. Troia ab Hercule capta A. VIII 291. IX 596. Troia ab Heleno in Epiro condita A. III 349; 497; 505. Troia ludus A. V 602. Troius (*adi.*) A. I 119; 249; 596 cett. Tros (*subst.*) A. I 574 cett. Troes I 172 cett. Tros (*adi.*): T. Aeneas XII 723. T. Anchisiades X 250. Troades A. V 613. Troianus (*subst.*): Troiane VII 260. XII 359. Troianis XI 421. Troianos V 688 cett. Troianus (*adi.*) I 19 cett. Troiugena

- III 359. Troiugenas VIII 117. XII 626.
- Troilus, *Priami filius*, A. I 474.
- tropaeum A. XI 5 sqq. cf. X 422.
- Tros, *Erichthonii filius*, *Assaraci pater*, *Phrygiae rex*, G. III 36.
- Tryphon: *Tryphonis* Catal. X (VIII) 6.
- Tucca Catal. I 1.
- Tulla, *Camillae comes*, A. XI 656.
- Tullus, *Hostilius, rex*, A. VI 814. VIII 644.
- tunica: *tunicae manicatae* A. IX 613.
- Turnus, *Dauri et Veniliae nymphae filius*, *Rutulorum rex*, A. VII 56; 344; 366—372; 406—474; 783—802. VIII 1; 493. IX 3—165; 457—462; 526—586; 688—815. X 438—508; 605—687. XI 217—224; 336—531; 896—915. XII. *Turnus alius Achilles* A. VI 89. *Turni gentis origo* A. VII 371 sq.; 409 sqq.; 789 sqq. X 617 sq. *Turni arma* VII 785—792. *Turni equi* XII 82 sqq., *ensis* 90 sq., *hasta* 92 sqq.
- turris, *machinamentum bellicum*, A. II 460—467. IX 527—541. XII 672—675.
- Tusci A. XI 629. *Tuscorum* XII 551. *Tuscus (adi.)*: *Tusci amnis (i. e. Tiberis)* A. X 199. *Tuscum Tiberim* G. I 499. *Tusco amni (dat.)* XI 316. *Tusco amni (abl.)* VIII 173. *Tusco sanguine* X 203. *Tuscis oris* X 164.
- Tydeus, *Oenei filius*, A. VI 479.
- Tydides, *i. e. Diomedes*, A. I 471. II 164; 197. X 29. XI 404. XII 351. *Tydidē* I 97.
- tympana *plaustrorum* G. II 444.
- Tyndaris, *i. e. Helena*, Catal. IX (XI) 27. *Tyndaridis Lacae-nae* A. II 601. *Tyndarida* II 569. *Tyndarides*: *Tyndaridae* Cir. 399.
- Typhoeus A. VIII 298. *Typhoeo* IX 713. *Typhoea* G. I 279. *Typhoeus*: *tela Typhoea* A. I 665.
- Typhon Cir. 32.
- tyrannus (*rex*) A. VII 266; 342. XII 75.
- Tyres, *Arcas*: *Tyren* A. X 402.
- Tyros, *Phoeniciae urbs*, A. IV 670. Tyri I 346. *Tyro (abl.)* IV 36; 43. *Tyrius (subst.)* A. I 574. *Tyrii* I 423; 707, 747. IV 321. *Tyriis* I 696; 732. IV 111. *Tyrios* I 338; 661 (*bilinguis*). IV 104; 468. *Tyrii* I 735 IV 622. *Tyriis* IV 544. *Tyrius (adi.)* *Tyrio murice* IV 262. *Tyrii coloni* I 112. *T. comites* IV 162. *Tyrios rubores* G. III 307. *Tyriam urbem* A. I 388. *Tyria Karthagine* IV 224. *T. urbe* I 340; 568. *Tyriis urbibus* X 55. *T. virginibus* I 336. *Tyrias arces* I 20. *Tyrio amomo* Cir. 512. *T. ostro* G. III 17.
- Tyrrhenus, *Etruscus*, A. XI 612. *Tyrrhenus, i. e. Etruscus*, G. II 193. A. X 896 (*Mezentius*). *Tyrrheni (Mezentii)* X 786. *Tyrrhene* XI 686. *Tyrrheni* VIII 603. XI 93. *Tyrrhenum* XI 170. *Tyrrheni* XI 733. *Tyrrhenorum mores describuntur* A. XI 732—740. cf. G. II 193. *Tyrrhenus (adi.)* *T. aestus* G. II 164. *T. clangor tubae* A. VIII 526. *T. exercitus* XII 123. *Tyrrheni regis* VIII 555. *Tyrrhenum Aulesten* XII 290. *T. equitem* XI 517. *T. Tarchonem* XI 727. *T. Thybrim* VII 242. *Tyrrheni duces* XI 171; 835. *Tyrrhenos equites* XI 504. *Tyrrhena coniunx* XII 272. *Tyrrhenam fidem* X 70. *T. manum* VII 43. XI 450. *Corythi Tyrrhena sede* VII 209. *Tyrrhenae acies* X 690. *Tyrrhenas acies* VII 426. *Tyrrhenis oris* VII 647. *Tyrrhenum aequor* I 67. *Tyrrheno flumine (Tiberi)* VII 663. *T. sale* VI 697. *Tyrrhena arva* VIII 551. *T. oppida* XI 581. *T. regna* VIII 507. *T. vincula* VIII 458.
- Tyrrhus, *Latinus*, A. VII 485; 508. *Tyrrhi* VII 532. *Tyrrhides*: *Tyrrhidae pueri* VII 484. *T. iuvenes* IX 28.
- Ucalegon, *Troianus*, A. II 312.
- Ufens, *Latii fluvius*, A. VII 802.
- Ufens, *Latinus*, A. VII 745 (*voc.*) VIII 6. X 517. XII 641. *Ufentem* XII 460.
- Ulixes A. II 44; 97; 164; 261; 762. III 628. IX 599. XI 263. *Ulixi*

- (*gen.*) B. VIII 70. A. II 7; 90; 436. III 273; 613; 691. Cir. 58.
- Umbra, *canis*, A. XII 753.
- umbra: *umbræ occurrunt: Sychæi* A. I 353 sqq. *Hectoris* A. II 268—297; *Creusæ* II 771—791; *Anchisæ* V 722—742. *umbra Aeneæ* X 635—687.
- Umbro, *Marsus*, A. VII 752. X 543.
- urbs: *in urbe condenda locus optatur* A. I 425. III 109; 132. *moenia aratro designantur* V 755. VII 157. *domus dantur* III 137. V 756. *urbanorum studia* G. II 501 sqq.
- Valerus, *Etruscus*, A. X 751.
- vallum: *vallum scindere* A. IX 144, *rescindere* IX 522, *vellere* IX 504.
- vannus *mystica Iacchi* G. I 166.
- Varius: *Vari (voc.) Catal.* VII (IX) 1. *Vario* B. IX 35.
- Varro *Catal.* V (VII) 3.
- Varus: *Vari* B. VI 12. *Varo* IX 26. *Vare* VI 7; 10. IX 27.
- vaticinia *Iovis* A. I 257 sqq., *Creusæ* II 781 sqq., *Heleni* III 374 sqq., *Anchisæ* VI 756 sqq.
- velatio *capitis* A. III 405 sqq.; 545.
- Velinus, *lacus in agro Sabino: Velini* A. VII 712. *fontes Velini* VII 517.
- Velinus (*Velia Lucaniae oppidum*): *portus Velinos* A. VI 366.
- venatio B. X 57. G. I 139 sq. 307 sqq. III 371 sqq.; 409 sqq. A. I 187 sqq. A. IV 121; 131 sqq.; 156 sqq. XII 749 sqq.
- venia: *veniam deorum petere* A. III 144. IV 50. G. IV 535.
- Venilia, *nympha, Turni mater*, A. X 76.
- venti: *ventorum sedes* A. I 51 sqq.
- Venulus, *Latinus*, A. VIII 9. XI 242. *Venulo* XI 742.
- Venus G. III 267. A. I 229; 325; 335; 386; 411; 618; 691. (II 589 sqq.). IV 107. V 779. VIII 370; 590; 608; X 16; 381; 607; 759. XII 411; 416; 786. *Cul.* 299. (*Catal.* XIV (VI). *Veneris* B. VIII 78. A. I 325. II 787. III 475. IV 163. VII 556. X 132. XI 277. *Cir.* 69. *Veneri* B. III 68 (meae V). VII 62. A. V 760. VII 321. IX 133. *Cir.* 84. *Venerem* A. IV 92. VIII 699. *Venus Glauci equis furorem inmisit* G. III 267. *Veneri myrtus sacra* B. VII 62. *columba* A. VI 139. *Veneris templum in Eryce monte* A. V 759. *Venus pro 'amor': Venus* G. IV 515. *Veneris* A. IV 33. VI 26. *Venerem* G. II 329. III 64; 97; 137; 210. IV 199. A. XI 736. *Moret.* 86. *cf. Cytherea. Acidalia. Dionæus.*
- ver: *veris laudes* G. II 323—345.
- Vergilius: *Vergilium* G. IV 562.
- Vesævus, (*i. e. Vesuvius mons*): *Vesævo iugo* G. II 224.
- Vesper B. VI 86. G. I 251. IV 186; 433; 473. A. I 374. VIII 280. *Cul.* 203.
- Vesta A. I 292. *Vestæ* A. II 567. V 744. IX 257. *Cop.* 26. *Vestam* A. II 296. *Vesta (voc.)* G. I 498. *Vesta pro 'ignis':* G. IV 384. *Moret.* 52.
- vestibulum A. II 469. VI 273; 556; 575. VII 181.
- Vesulus, *mons*, A. X 707.
- Victoria A. XI 436. XII 187.
- Virbius *Hippolytus* A. VII 777; *Hippolyti filius* VII 762.
- Virtus *Cul.* 299.
- vitis: *vitium genera* G. II 89 sqq. *cultura* II 259 sqq. *arva* II 184—194. *ordines* II 273 sqq. *satio* II 315 sqq. *iugatio* II 354 sqq. *pampinatio* B. II 70. G. II 362 sqq.; 397 sqq.
- vituli: *eorum cura* G. III 157 sqq.
- Volcanus, *Caci pater* A. VIII 198. *Caeculi, Praenestinatorum regis, pater* A. VII 679. X 542. *Volcani insula* A. VIII 422. *Volcani Martisque doli* G. IV 345. *Volcanus Aeneæ arma fabricat* A. VIII 370—453; 535; 608—731. XII 739. *Achillis arma a Volcano fabricata* IX 146. XI 439. *Vulcanus pro 'ignis'* A. V 662. IX 75. *Moret.* 52. *Vulcanum* VII 77. *Vulcano* G. I 295. A. II 311. *Volcania acies* X 407. *Volcania vulnera* *Cul.* 320. *ignipotens i. e. Vulcanus* A. VIII 414; 423; 628; 710. X 243. XII 90. *cf. Lemnius et Mulciber.*

- Volcens, *Latinus*, A. IX 373; 418. Volcentem IX 437; 449. Volcente 368; 437. X 562.
 Volsci A. IX 503. XI 546; 801. Volscorum A. XI 167; 432; 463; 498; 898. Volscos verutos G. II 168. Volscus (*adi.*): Volscia de gente Camilla A. VII 803.
 Volturnus, *Campaniae fluvius*: Volturni vadosi A. VII 729.
 Volusus, *Rutulus*: Voluse A. XI 463.
 Xantho, *nympha*, G. IV 336.
 Xanthus, *Lyciae fluvius*: Xanthi A. IV 143. Cul. 14.
 Xanthus, *Troadis fluvius*: A. V 808. VI 88. Xanthi III 350; 497. Cul. 307. Xanthum A. I 473. V 634; 803. X 60.
 Zacynthos, *insula*, A. III 270.
 Zancaeae: Zancaea Chalcidibus Cul. 332.
 Zephyrus, *ventus*, A. II 131. Zephyri G. I 371. Zephyrum 131. Zephyro G. I 44. Zephyris A. III 120. *zephyro gravidantur equae* G. III 273. *Zephyris alba agna immolatur* A. III 120.
 Zonae G. I 233 sqq.
-

Author *Virgil*

7765

Title *Carmina, ed. by Geo. Thilo.*

LL

V8161

DATE.

NAME OF BOOK

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

